ROSSEND ARÚS I ARDERIU

Teatre complet I

1865-1873

Edició i estudi de Magí Sunyer

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
EDICIONS DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA
BIBLIOTECA PÚBLICA ARÚS. AJUNTAMENT DE BARCELONA

Rossend Arús i Arderiu. Obra Completa
Direcció general de Pere Gabriel

ROSSEND ARÚS I ARDERIU
Teatre complet I
1865-1873

Edició i estudi de Magí Sunyer

Ajuntament de Barcelona
[publicacions] urv
Universitat de Barcelona
Edicions

Tarragona, Barcelona, 2019

EDITEN

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili
Av. Catalunya, 35 · 43002 Tarragona
Tel.: 977 558 424
publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

Edicions de la Universitat de Barcelona
Adolf Florensa, s/n · 08028 Barcelona
Tel.: 934 035 430
Fax: 934 035 531
comercial.edicions@ub.edu
www.publicacions.ub.edu

Biblioteca Pública Arús. Ajuntament de Barcelona
Passeig de Sant Joan, 26 · 08010 Barcelona
Tel.: 932 565 950
arus@bpa.es
www.bpa.es

1a edició: desembre de 2019
ISBN Universitat Rovira i Virgili (paper): 978-84-8424-823-1
ISBN Universitat Rovira i Virgili (PDF): 978-84-8424-824-8
ISBN Edicions Universitat de Barcelona (paper): 978-84-9168-380-3
ISBN Edicions Universitat de Barcelona (PDF): 978-84-9168-381-0
ISBN Ajuntament de Barcelona: 978-84-9156-262-7

DOI: 10.17345/9788484248231
Dipòsit legal: T 1461-2019

Cita el llibre.
Consulta el llibre a la nostra web.
Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

TAULA DE CONTINGUTS

El dramaturg Rossend Arús i Arderiu | 7
Magí Sunyer

ROSSEND ARÚS I ARDERIU. TEATRE 1865-1873

El senyor Pere o Tot fugint... se casen | 65

Lladres de ciutat | 121

Lo comte En Jaume o Un drama en l'Odeon | 179

1869 | 217

No desitjaràs la muller de ton pròxim o, Qui busca, troba | 261

Àusias Marc | 289

Lo pla de Palàcio | 379

Mai oblida l'amistat | 395

La Llúcia dels cabells de plata | 401

1871 | 455

Claudi F., o ¿Qui és? | 487

La Societat del Born | 563

Lo primer any republicà | 573

¡Mai més monarquia! | 609

¡Viva la Federal! | 653

EL DRAMATURG ROSSEND ARÚS I ARDERIU

Magí Sunyer
Universitat Rovira i Virgili

Aquest volum és el primer d'una sèrie que publicarà l'obra escrita de Rossend Arús i Arderiu. L'empresa està promoguda per la Biblioteca Arús i dirigida per Pere Gabriel.[1] Entre obres originals i traduccions i versions, es conserven cinquanta-dues obres de teatre de Rossend Arús —cinquanta-tres, però d'una de les peces, *1870*, només ens n'ha pervingut un esborrany que no permet ferne l'edició—, quaranta-sis en català i set en castellà, de les quals quatre les va escriure en col·laboració amb dramaturgs amics seus: Joaquim Maria Bartrina, Eduard Vidal i Valenciano i Josep Maria de Lasarte. Només catorze de les obres es van arribar a publicar; les altres, s'han conservat manuscrites, de vegades en més d'una còpia, custodiades a la Biblioteca Arús, a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès i a la Biblioteca Nacional de Catalunya. Una part important d'aquests manuscrits és accessible a internet, a les respectives biblioteques o al portal Memòria Digital de Catalunya.

Rossend Arús i Arderiu va néixer i morir a Barcelona (1845-1891). Només va viure quarant-sis anys, però va desplegar una activitat intensa, diversa i de gran abast. Jordi Galofré va resumir la seva personalitat: «amic de la broma i del bon humor, demòcrata d'ideologia republicana federal, filantrop, preocupat profundament pel progrés de la humanitat concreta que l'envoltava i catalanista fins al moll de l'os».[2] En aquest estudi introductori, s'examinarà l'obra dramàtica per intentar-ne oferir una aproximació ordenada que obri el camp a estudis particularitzats d'obres i aspectes d'aquesta rica producció.[3] Per emmarcar-la, convé fer notar que Arús era una mica més jove que els integrants del

1. Aquest estudi forma part de la investigació del grup Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), consolidat (2017 SGR 599) i del projecte PGC2018-093993-B-I00 del Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades. S'ha actualitzat l'ortografia dels textos prenormatius. Vull agrair la confiança que en mi han dipositat tant ell com els responsables de la Biblioteca, Maribel Giner, directora, David Domènech, bibliotecari, Josep Brunet i la resta de treballadores, que m'han ajudat en tot allò que ha convingut. La transcripció dels textos ha estat realitzada en major mesura per Edgar Batet, i també per Laia Dolç i Marc de Bofarull, aquest darrer becari de la Càtedra Josep Anton Baixeras de Patrimoni Literari Català, de la Universitat Rovira i Virgili, col·laboradora del projecte. La direcció i la revisió de les transcripcions ha anat a càrrec meu. Margalida Tomàs ha llegit els textos revisats per mi i me n'ha assenyalat incidències. Li vull agrair tanta generositat, moltes hores de feina poc gratificant, al mateix temps que deixo ben clar que els possibles errors en les decisions i en el resultat final són responsabilitat meva. Als agraïments consignats, hi vull afegir, en primer lloc, el que dec a Joan Rocamora, que prepara una tesi doctoral sobre el teatre d'Arús i que, generosament, m'ha proporcionat allò que li he demanat. M'hauria agradat que, d'alguna manera, hagués participat en aquesta empresa. També vull agrair l'ajuda, de mena diversa, que m'han proporcionat Gabriel Sansano, Lenke Kovácks i Xavier Vall i, particularment, que Jaume Llambrich i Magalí Urcaray, del Servei de Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, hagin cregut en el projecte.

2. Jordi Galofré, *Rossend Arús i Arderiu. (1845-1891)*, Ajuntament de Barcelona, 1989, p. 9. Les dades biogràfiques d'aquest capítol, si no s'indica el contrari, estan extretes d'aquest llibre.

3. Sóc ben conscient de les limitacions d'aquest estudi introductori: s'hi intenta esbrossar el terreny i es marquen línies d'interpretació, però caldrà examinar amb molt de deteniment la premsa de l'època, per buscar-hi més crítiques i referències, i revisar amb paciència comèdies d'èxit en altres països, sobretot franceses, per intentar localitzar més obres

grup de Frederic Soler —tenia set anys menys que Eduard Vidal i Valenciano, sis que Soler, quatre que Conrad Roure, Valentí Almirall i Gonçal Serraclara— i que, concorregués o no a les tertúlies de la rellotgeria,[4] formava part del grup per ideologia, per afinitats i per tendència literària. Les reunions de la rebotiga de Pitarra, a més de la importància que van tenir en l'inici del teatre català contemporani, feien la funció de pont entre els primers republicans —Abdó Terrades, Narcís Monturiol— i els joves, a través de figures com Josep Anselm Clavé i Antoni Altadill. Menys conegut és que, tal com ha fet notar Joan Rocamora, la societat Tertúlia Catalana també va enllaçar amb els progressistes i demòcrates que ja havien constituït la societat Tertúlia Literària (1855-1856), com Lluís Fiol i Narcís Roca i Farreras.[5] Són els homes que van donar un impuls fonamental al pensament social «que des d'un bon començament a Catalunya podrà ser caracteritzat com a republicà i lliurepensador».[6] No és per demés fer notar que Rossend Arús va néixer el mateix any que Jacint Verdaguer i Àngel Guimerà, l'anterior que nasqués Narcís Oller.

ROSSEND ARÚS I LA RENAIXENÇA

Per tal que fos completa, la «constitució d'una literatura nacional, moderna i d'abast popular» que, en definició de Manuel Jorba,[7] era l'objectiu que havia d'assolir la Renaixença literària, havia d'arribar a la totalitat d'una societat dels Països Catalans profundament dividida per raons socials, econòmiques i ideològiques. Més d'un segle i mig després de la convocatòria dels primers Jocs Florals, podem calibrar l'aportació de cada iniciativa que durant aquest temps s'ha desplegat per aconseguir una normalitat literària i cultural, condicionada per la potència del catalanisme i pels entrebancs de tot tipus que hi han interposat els adversaris en cada moment històric. Per una banda, existia la necessitat d'aconseguir uns textos literaris equiparables als escrits en llengües prestigioses —i només s'hi podia arribar des de pressupòsits d'alta cultura, els mateixos que s'utilitzaven en les cultures normalitzades— però sabem amb seguretat que el procés no s'hauria acomplert sense la intervenció determinant dels sectors populars. En una anàlisi coetània (1879), Josep Yxart opinava que la Renaixença va ser activada per tres fets

originals que Arús va traduir i adaptar sense fer-ho constar. A banda de les que ja consten com a adaptacions, hi pot haver sorpreses.

4. Per a la famosa rebotiga de Pitarra, entre altres, es pot consultar Conrad Roure, *Recuerdos de mi larga vida*, 2, Barcelona, Biblioteca de El Diluvio, 1926, que no es refereix a Arús com un dels tertulians. N'hi ha una edició actual a cura de Josep Pich i Mitjana, que ha estudiat Valentí Almirall i el seu grup.

5. Dedica força atenció a aquesta connexió Joan Rocamora, a «El teatre de Rossend Arús fins al final de la I República». Treball de recerca dirigit pel doctor Xavier Vall Solaz. Departament de Filologia Catalana, Universitat Autònoma de Barcelona, setembre 2005, p. 26-30. Enric Cassany, «Una tertúlia literària durant el bienni progressista», dins *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, a cura de Ramon Panyella, Lleida, Punctum, 2007, p. 179-186.

6. Pere Gabriel, «Socialisme, lliurepensament i cientifisme», dins *Història de la cultura catalana, 5. Naturalisme, positivisme i catalanisme, 1860-1890*, Barcelona, Edicions 62, 1994, p. 141.

7. Manuel Jorba, «La Renaixença», dins Joaquim Molas (dir.), *Història de la literatura catalana*, 7, Barcelona, Editorial Ariel, 1986, p. 11.

«d'importància notabilíssima»:[8] l'acció de Josep Anselm Clavé, els Jocs Florals i la guerra d'Àfrica. L'any següent, Francisco Maria Tubino coincidia en la diagnosi, però hi afegia les societats festives barcelonines, entre les quals, de manera destacada, la Societat del Born, de la qual considerava que jugava el mateix paper «con relación al pueblo, lo que los juegos florales harían respecto de la clase media y de las más elevadas: reponer el gusto por el idioma nativo y extender su uso, o por lo menos ampararle contra la creciente invasión del castellano».[9]

Deixem a banda la guerra del Marroc, ampul·losament denominada Guerra d'Àfrica, que, si de cas va actuar com a catalitzador, va tenir caràcter puntual. Yxart i Tubino marcaven dues línies d'acció, la patrícia i la popular, totes dues necessàries, imprescindibles, cadascuna de les quals incidia en un grup social. La distinció ha estat habitual d'aleshores ençà, amb denominacions diverses, la més coneguda de les quals va ser establerta entre jocfloralistes i xarons per Àngel Carmona,[10] que reivindicava els segons. L'èxit de la Renaixença en cada moment i en cada territori ha estat interpretat en dependència del triomf en tots dos sectors, perquè, si es va produir en un de sol, el sistema no va funcionar de manera satisfactòria. Una cultura, una literatura, ha d'implicar la totalitat —o, com a mínim, una majoria suficient— de la societat. Tanmateix, des de les anàlisis literàries, això s'acostuma a oblidar, sobretot perquè es valora la qualitat artística i s'estableix una categorització que amaga, i sovint menysprea, la literatura popular, apartada amb la locució «de consum». Això respon a una lògica quan d'estètica es tracta, però perjudica moltes anàlisis culturals. En el cas que ens ocupa, si els Jocs Florals van contribuir a regirar l'opinió i les pràctiques de la burgesia[11] —la classe social que dècades enrere havia decidit abandonar la llengua, com a mínim per a usos de prestigi— i van obrir una línia per a la recol·locació de la llengua catalana en la modernitat, el teatre i les revistes populars van fidelitzar lingüísticament uns sectors socials que mai no havien renunciat a la llengua però que també estaven afectats pel desprestigi de l'idioma. Si tornem a la definició de Manuel Jorba, en bona part, l'ingredient de «modernitat» havia de ser conquerit pels Jocs però el «popular» corresponia al teatre i als periòdics festius. El «nacional», és clar, no podia ser exclusiu ni de l'un ni de l'altre, però els que primer i amb més decisió i consciència es van posar a conquerir-lo, ja des d'abans del 1868, van ser els republicans que durant el Sexenni militaven en el catalanisme federalista.

No es pot ignorar l'establiment, des de finals dels anys trenta, d'unes bases de revaloració literària, lingüística, simbòlica i mítica per part de membres de la generació romàntica com Antoni de Bofarull i Joaquim Rubió i Ors[12] ni l'impuls determinant, a partir de mitjans de la dècada dels cinquanta,

8. Josep Yxart, «Teatre català. Ensaig històric-crític», dins *Entorn de la literatura catalana de la Restauració*, Barcelona, Edicions 62, 1980, p. 68.

9. Francisco M. Tubino, *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*. Edició de Pere Anguera, Pamplona, Urgoiti editores, 2003, 366.

10. Àngel Carmona, *Dues Catalunyes, jocfloralistes i xarons*, Barcelona, Edicions Ariel, 1967.

11. Josep Maria Domingo, «Renaixença: el mot i la idea». *Anuari Verdaguer*, núm. 17 (2009), p. 215-234.

12. M'he referit a aquesta qüestió en diversos treballs. Està sintetitzada *Els mites nacionals catalans*, Vic, Eumo editorial, 2006.

d'escriptors progressistes i demòcrates encapçalats per Víctor Balaguer, que va conduir al «pacte» que va propiciar l'establiment dels Jocs a partir de 1859,[13] però s'ha subratllat poc l'acció dels republicans federals en el procés d'afirmació del catalanisme, en benefici del protagonisme finisecular de la Lliga Regionalista. Pere Gabriel ha dedicat molts esforços a fer surar aquesta evidència.[14] La dècada dels anys seixanta va ser decisiva tant per a la manifestació d'un catalanisme literari en clar ascens com per a la gestació del catalanisme polític. Deixem el segon a la consideració dels historiadors i tornem al protagonisme dels escriptors «populars» en el primer.

Gràcies a un estudi de Carme Morell, sabem que l'estiu de 1864 es va produir una autèntica revolució, encapçalada per Frederic Soler, en la història del teatre català i que aquest canvi es va localitzar, en primer terme, en els teatres d'estiu del passeig de Gràcia.[15] Potser hauríem de tenir més present del que s'acostuma a fer que el nucli inicial d'aquesta eclosió del teatre en català estava format, sobretot, per militants del republicanisme barceloní. També que ben aviat, a partir del 1865 en què va aparèixer *Un Tros de Paper*, va comptar amb altres plataformes d'expressió d'àmplia difusió entre el públic a què adreçava.[16] Sovint no s'ha parat gaire atenció ni en l'ingredient ideològic ni en la transcendència de la popularització de la Renaixença, encara que, de vegades des de les mateixes anàlisis, s'hagi remarcat que aquesta popularització va ser l'element diferencial respecte a moviments similars, com l'occità, i que la incomunicació entre burgesia i poble va provocar la residualització, fins entrat el segle xx, de totes dues propostes culturals en territoris com el País Valencià.

Només va existir una Renaixença: les disputes ideològiques i literàries entre grups i sectors, per allunyats que alguns dels seus membres se sentissin, l'alimentaven. Tan renaixencistes eren els jocfloralistes com els xarons, es necessitaven i, sense els altres, els uns s'haurien autoexhaurit amb rapidesa. Margalida Tomàs va exposar aquesta idea a propòsit de La Jove Catalunya: «en una Barcelona petita i en un nucli "intel·lectual« forçosament molt reduït tothom es relaciona amb tothom i és difícil, i de fet fals, establir barreres o separacions clares entre unes actuacions d'uns grups i altres. I encara, això sense negar que les diferències entre els diversos grups existiren realment».[17] No és aquest el lloc adequat per desenvolupar amb extensió aquest argument, ens hem d'acontentar a recordar que del grup de Frederic Soler va sorgir la primera formulació, republicana i laica, del catalanisme polític per

13. Vaig tractar el tema a «Catalunya i democràcia: el cercle de Víctor Balaguer en 1857-1860», *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 19 (2016), p. 55-74.

14. Pere Gabriel, *El catalanisme i la cultura federal. Història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*, Reus, Fundació Josep Recasens, 2007.

15. Carme Morell, *El teatre de Serafí Pitarra. Entre el mite i la realitat (1860-1875)*, Curial — Edicions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 166-168.

16. Vegeu-ne una caracterització a Enric Cassany, *El costumisme en la prosa catalana del segle xix*, Barcelona, Curial, 1992, 35-127.

17. Margalida Tomàs, «La Jove Catalunya», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / ii,* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, p. 384.

Valentí Almirall, i que el primer manifest de la revista *L'Avens* es proclamava almirallià i claverià i acabava amb el lema alternatiu al dels Jocs Florals: Progrés, Virtut i Amor.

Si ens referim, en concret, a la funció del teatre en aquesta acció, el protagonisme central correspon a Frederic Soler. S'ha tendit més a presentar-lo en oposició a Àngel Guimerà —per un criteri de qualitat estètica— que a valorar-ne el teatre en funció dels espectadors als quals s'adreçava, sobre la base dels quals, en bona mesura, es va construir el públic de teatre català que, a partir dels anys vuitanta, va acceptar, amb distintiu de qualitat, un Àngel Guimerà que, sense aquests espectadors, ben aviat s'hauria desencoratjat com a dramaturg. Encara més, si de normalització lingüística i literària parlem, no podem deixar de banda uns productes literaris catalans «de consum» que van catalanitzar tants espectadors en aquell moment decisiu. En els darrers lustres del segle xx i els primers del xxi, s'ha insistit molt en la necessitat d'una literatura catalana que arribés a àmplies capes de la societat, encara que l'operació impliqués una rebaixa de nivells de qualitat artística; en la segona meitat del xix, aquesta funció la van realitzar el teatre i els periòdics populars. S'hi referia Francesc Curet, gairebé en aquests termes, a propòsit de l'escena musical: «Estas canciones, no muy espirituales ciertamente, y sin la transcendental importancia de las tonadillas de Béranger, pero que cantava todo Barcelona al unísono, catalanizaban a su manera, las masas populares y completaban la obra más bella y dignificadora de las corales de Clavé.»[18] Curet mateix confirmava que la poca elevació artística d'aquests productes respirava un aire profundament plebeu, però recordava que el teatre català no havia tingut la protecció de les corts, i que, a falta d'ella, «creció ufanosamente, con robustez, arraigado en el espíritu inmortal del pueblo.».[19] Aquest esperit, que jo no gosaria assegurar que sigui immortal però que fa segles que dura, deu ser l'ingredient «nacional» a què aspirava la literatura catalana del xix. Sense els textos i els espectacles d'aquesta mena, que Josep Yxart qualificava d'«antiliterària»,[20] la literatura «patrícia» en català hauria tingut poc recorregut.

La consciència renaixencista d'aquests dramaturgs podria considerar-se la resultant d'una anàlisi a posteriori, però disposem de textos en què els escriptors mateix la demostren. Un dramaturg tan decisiu en aquests inicis de represa dramàtica com és Eduard Vidal i Valenciano, ja l'any 1864 apuntava a una acció deliberadament normalitzadora del grup republicà en la dedicatòria de *Cada u per on l'enfila* a Albert Llanas: «Tu l'enfilares en què podia sostindre-se un semmanari català i lo públic t'és deutor de l'aplaudit i celebrat *Un tros de paper*».[21] L'any següent, la voluntat d'aixamplament del teatre català encara es feia més explícita en la conclusió de la nota liminar de *Tants caps, tants barrets*: «Bé que de poca importància, crec que amb això hauré ajudat a apilar una pedreta més per a l'edifici del Teatro Català», i precisava en què consistia la seva aportació a la tasca de construir un teatre català

18. Francesc Curet, *El arte dramático en el resurgir de Cataluña*, Barcelona, Editorial Minerva, p. 189.

19. Francesc Curet, *El arte*, p. 190.

20. Josep Yxart, «Teatre català», p. 69.

21. Eduard Vidal i Valenciano, *Cada u per on l'enfila. Disbarat còmic-dramàtic en dos actes*, Barcelona, Establiment Tipogràfic de Jaume Jepús, 1866, p. 3.

complet. Afirmava que «ara ja podem dir los catalans que tenim teatro» i que havia arribat el moment d'esborzar-ne les limitacions: «Fins ara no havem vist en escena altra gent que la de gec, i com també n'hi ha a Catalunya que parlen català i porten levita, he volgut introduir-ne en lo teatro i per esta raó se desarrolla entre persones de semblant modo vestides, l'acció de l'ensaig còmic *Tants caps tants barrets*».[22]

En aquest context, de grup i de moment cultural, hem de situar Rossend Arús. Francisco Maria Tubino, que assignava un relleu decisiu en la Renaixença a les societats d'aficionats al teatre, feia pivotar en la lucidesa ideològica i la determinació d'Arús el canvi d'orientació en la Societat Flora, després Tertúlia Catalana: «Nombrado en 1866 secretario, el joven y entusiasta catalanista D. Rosendo Arús y Arderius,[23] saltó por encima de los acuerdos precedentes, y restableció el uso exclusivo del catalán en todos los documentos, programas, bandos y alocuciones de la Sociedad. Acontecía esto durante el período en que, extremada la represión política, miraban las autoridades, entre suspicaces y recelosas, todas las manifestaciones catalanistas».[24] Afegia que el 1871 Arús hi va fer aprovar un nou reglament en català, que en el primer article establia la catalana com a llengua oficial de la Societat i que la seva acció, que l'historiador andalús considera de caire manifestament catalanista, no es limitava a la ciutat Barcelona sinó que s'expandia a moltes altres poblacions catalanes. Subratllava la militància demòcrata de la major part dels membres de la Societat, que va considerar determinant en la seva dissolució, per la dispersió que entre ells va provocar la proclamació de la república. Hi va coincidir Francesc Curet:

> Las sociedades de aficionados, que constituían a la par que una diversión, una prolongación familiar, casera, de teatro, alternada con saraos y veladas literario-musicales, sustituyeron su viejo repertorio de dramones de capa y espada por las obras catalanas. Rosendo Arús y Arderiu, el fundador de la Biblioteca popular que lleva su nombre y que cedió a la ciudad condal, reclutó una compañía de *amateurs* y formó una sociedad recreativa, dedicada especialmente a dar representaciones de teatro catalán los domingos por la tarde.[25]

És precisament el catalanisme de Rossend Arús el que ens ha de fer reprendre un aspecte apuntat quan afirmàvem que només hi va haver una Renaixença. Les diferències ideològiques i estètiques entre sectors, accentuades en una societat tensionada, i els atacs mutus entre uns i altres no ens ho han de fer perdre de vista. Si ho fem, podem arribar a presentar —ha estat lloc comú durant dècades— un Frederic Soler traïdor als seus orígens a partir del moment que va maldar per esdevenir

22. Eduard Vidal i Valenciano, *Tants caps tants barrets. Comèdia en dos actes i en vers*, Barcelona, Establiment Tipogràfic de Jaume Jepús, 1865, p. 3.

23. És freqüent l'afegit, incorrecte, de la essa al segon cognom d'Arús en els textos coetanis, potser per contaminació amb el de Francisco Arderius, empresari de la companyia de bufos madrilenys que tant d'èxit va aconseguir també a Barcelona. Si atenem a la severa crítica que Arús va llançar a la companyia en la revista política *1869*, la confusió no el devia complaure gaire.

24. Francisco M. Tubino, *Historia*, p. 367.

25. Francesc Curet, *El arte*, p. 184.

—i ho va aconseguir— Mestre en Gai Saber. Fins i tot podríem arribar a l'estrafolària conclusió que el teatre de Guimerà forma part de la Renaixença i el de Soler i el de tants d'altres, no. Joan Mas i Vives va alertar sobre l'error que comportaria oposar teatre i Renaixença i concloïa que «el cert és que el teatre, en la seva evolució, també suposa una aportació decisiva en la relativa normalització de la cultura catalana».[26] En cas contrari, no podríem entendre que una personalitat tan destacada del seu entorn com Rossend Arús, republicà federal, maçó, lliurepensador i dirigent de societats carnavalesques i de companyies dramàtiques d'aficionats, fos un decidit impulsor de la Renaixença «patrícia». ¿Per què, si no, havia de figurar en el cos d'adjunts dels Jocs Florals des de 1870, de manera ininterrompuda fins a la seva mort? L'única excepció es va produir, és clar, l'any 1888, quan va formar part del consistori dels jocs organitzats pels republicans, que s'oposaven a la presència de la reina regent als ajornats amb motiu de l'Exposició Universal. Això s'esdevenia al mateix temps, subratllem-ho, que parodiava la poesia jocfloralesca en cada una de les versions de les revistes d'actualitat dels anys setanta. Tal com va fer notar Carme Morell: ¿no podem comprendre la versalitat de la paròdia? Afegim-hi: i de la sàtira.[27] Però, ¿com podia Arús deixar de col·laborar en els Jocs si era membre de La Jove Catalunya, la primera entitat decididament catalanista —també en un abast polític—, de la qual també formaven part altres republicans com Josep Roca i Roca i que tenia com un dels objectius fundacionals la renovació del concurs literari?[28] Ja anirem veient que Rossend Arús va ser un dramaturg que només va escriure teatre propi en català. De les cinquanta-tres obres seves que s'han conservat, només set estan escrites en castellà, i podem deduir que totes són adaptacions d'obres estrangeres o continuacions de peces cèlebres, clarament encàrrecs d'uns teatres, abastiment d'unes necessitats escèniques específiques.

Rossend Arús, de qui es diu que escrivia i representava teatre en català des dels deu anys i que abans dels vint —l'any 1865— redactava un magnífic drama de denúncia social en tres actes i en prosa catalana, ¿pot ser expulsat de la Renaixença només per la seva ideologia i per la propensió a la diversió i a la filantropia? Aquests arguments, com a mínim, semblarien inconsistents. Sense vacil·lacions: uns amb més gravetat i altres amb més humor, la majoria —com Arús mateix— alternant registres, tots contribuïen en una o altra mesura a la revaloració de la llengua i de la literatura catalanes, això que, més enllà de colles i sectors, anomenem Renaixença.

26. Joan Mas i Vives, «Sobre el teatre català del segle xix», dins Biel Sansano (ed.), *Actes del 1 Seminari d'Història de l'Espectacle Teatral*, Universitat d'Alacant, 1999, p. 96.

27. Carme Morell, *El teatre de Serafí Pitarra*, va fer veure que les paròdies de Frederic Soler no implicaven, necessàriament, una posició ideològica.

28. Margalida Tomàs, «La Jove Catalunya», p. 383-407.

ROSSEND ARÚS, DRAMATURG

Rossend Arús va ser un home de teatre, en el sentit contemporani de l'expressió. Tot seguit analitzarem la seva faceta d'escriptor dramàtic, però abans consignem que va pertànyer a societats de ball, festives, carnavalesques i teatrals. La filantropia formava part dels principis de bona part d'aquestes societats, com La Aurora, de ball, o la del Born, que recollien diners per als pobres. Rossend Arús va pertànyer a la Societat del Born, que organitzava el Carnaval, des de 1865 fins a 1874, en va ser secretari i la va catalanitzar. També des de 1864, a la Societat Flora, que l'any següent es va anomenar Tertúlia Catalana i que fins a 1873 va organitzar balls, funcions dramàtiques, certàmens poètics i exposicions artístiques a Barcelona i a altres poblacions catalanes. Tal com exposa amb detall Joan Rocamora,[29] en aquestes dues societats, va fer d'actor i d'apuntador. Durant els anys 1875-1877, amb Joan Perelló, fou soci capitalista de l'empresa teatral Arús-Perelló que va gestionar els teatres de l'Olimp, Espanyol i de Sant Andreu del Palomar i hi va exercir funcions de director artístic. Va intervenir en la construcció del teatre del Bon Retir. El 1885 va formar part del l'Associació d'Autors Catalans que representava al teatre Novetats. Va participar en actes d'homenatge a Frederic Soler.

Arús es va estrenar en un escenari públic de prestigi per al teatre en català, el Romea, va continuar en els locals que utilitzava la Tertúlia Catalana, després va representar les seves obres en els teatres de què va ser empresari i va formar part del grup que en els anys vuitanta va constituir l'Associació d'Autors Catalans que va explotar el teatre Novetats. Els teatres en què sabem que Rossend Arús va representar les seves obres són Romea, Circ Barcelonès, de la Sarsuela, de l'Olimp, Espanyol, Novetats, de Sant Andreu del Palomar i del Bon Retir. Va col·laborar amb músics com Josep Baladia, Josep Ribera, Francesc Porcell i Marià Carreras.

La (poca) fortuna pòstuma del dramaturg Rossend Arús

Encara coneixem massa poc el teatre català del segle XIX. Només així es pot explicar i disculpar que l'obra dramàtica de Rossend Arús i Arderiu hagi suscitat una atenció tan escassa. Costa molt llegir els centenars de peces que es van escriure només en les quatre dècades del final de la centúria, i això provoca que parlem per suposicions, per intuïcions. Amb l'excepció d'Àngel Guimerà, els dramaturgs catalans del segle XIX són uns desconeguts per al públic i per als lectors actuals. Aquesta constatació inclou Frederic Soler, beneficiat per una recent i intensa però fugaç campanya d'actualització de les «gatades». La circumstància no ha d'estranyar perquè s'amplia a la gran majoria de la literatura vuitcentista —¿quins poetes en coneix el lector habitual, més enllà de Jacint Verdaguer, quins narradors, més enllà de Narcís Oller?, i encara. És un defecte no imputable només a la cultura catalana, perquè també podem dubtar, amb fonament, que el lector i l'espectador espanyol d'avui estigui mínimament familiaritzat amb Echegaray o Zorrilla i el francès amb Victor Hugo. Amb aquestes

29. Joan Rocamora, «El teatre de Rossend Arús fins al final de la I República», p. 61-81.

consideracions i les que s'hi afegiran, podem començar a comprendre per què Rossend Arús té tan poques possibilitats de ser un dramaturg conegut. Es pot esperar que aquests volums, que publiquen per primera vegada una extensa obra dramàtica de cinquanta-dues peces localitzades, contribuirà a fer variar la percepció dels historiadors del teatre i de la literatura i fins i tot, ¡tant de bo!, a encoratjar directors o empresaris teatrals a muntar algunes peces d'aquest variat repertori.

La consideració que del dramaturg Arús tenen els historiadors de l'espectacle i de la literatura és molt escassa. Moltes causes hi conflueixen. Rossend Arús va morir quan entrava en escena la renovació modernista i es va començar a establir un cànon. En l'àmbit dramàtic, el Modernisme es va interessar en dues direccions bàsiques, el Simbolisme i el teatre d'idees. Si bé es cert que algunes de les peces del teatre de màgia i de reelaboració de rondalles haurien pogut arribar a connectar amb interessos de la dramatúrgia simbolista —Xavier Fàbregas les col·loca com a precedents del teatre musical i fantasiós del temps del Modernisme—[30] i que el teatre de la primera etapa d'Arús té uns components socials i polítics d'alta densitat, en realitat, per al Modernisme, tot això era joc antic, en bona part, mostres d'allò que pregonaven que s'havia d'evitar per tal de construir una escena contemporània.

En aquesta presència marginal de Rossend Arús en les històries del teatre, acostuma a ser esmentat només per la traducció, amb Eduard Vidal i Valenciano, de *La taverna*, i per l'èxit de *La Llúcia dels cabells de plata*. Josep Yxart tan sols enregistra l'estrena de cinc de les trenta-sis obres que Arús havia estrenat abans de 1879. L'únic estudiós coetani que li dedica un espai equilibrat és Francisco Maria Tubino. Xavier Fàbregas dedica un espai considerable a l'anàlisi de dues de les peces polítiques del temps del Sexenni en el seu estudi sobre el teatre revolucionari català[31] però ni esmenta les altres de caire similar. Resulta esperançador comprovar que és més completa la caracterització que recentment n'han traçat Ramon Bacardit i Miquel Maria Gibert, que mostra bona part de la varietat teatral d'Arús i en valora aspectes centrals.[32] Uns quants factors ens fan comprendre aquesta escassa fortuna general del teatre de Rossend Arús.

En primer lloc, el desconeixement, Aquesta edició pot pal·liar-lo però tan sols, és clar, per al lector actual. De les cinquanta-dues peces dramàtiques localitzades —tenim notícia d'unes quantes més, algunes representades, i, per tant, escrites, d'altres potser només anunciades, intencions manifestes però no dutes a terme—, només se'n van publicar una dotzena. Acabem de fer referència a l'obstacle que representa la lectura de manuscrits, reservada a erudits.

En segon lloc, s'ha de tenir en compte que Rossend Arús no va practicar cap dels dos gèneres que es consideraven «més propis» de la dramatúrgia catalana anterior a Guimerà, ni el drama històric ni el drama de costums «veritablement catalans». Un títol com *L'home de la dida* no ha d'enganyar,

30. Xavier Fàbregas, «El teatre», dins Joaquim Molas (dir.), *Història de la literatura catalana*, 8, Barcelona, Editorial Ariel, 1986, 66.

31. Xavier Fàbregas, *Teatre català d'agitació política*, Barcelona, Edicions 62, 1969, p. 126-131.

32. Ramon Bacardit i Miquel Maria Gibert, «El teatre», dins Enric Cassany i Josep Maria Domingo (dir.), *Història de la literatura catalana, volum v, Literatura Contemporània (i). El Vuit-cents*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2018, p. 230.

no forma part de la seqüència pairalista ni dels drames jurídics. Els únics drames històrics que figuren entre les seves obres, *Àusias Marc* i *Justícia catalana*, són traduccions.

En tercer lloc, el pas del temps i el canvi de modes socials i estètiques, que, per a molts, releguen aquest material a la condició d'arqueològic. Fins i tot en un escriptor de ment tan oberta i de tarannà tan avançat com Rossend Arús, el reflex d'unes maneres de fer habituals, generalitzades, en el seu temps, allunya aquestes peces dels interessos actuals. Per molt que la temàtica —la corrupció, l'especulació— sigui universal i eterna, la marca d'època és present en els textos.

En quart lloc, s'ha de reconèixer que, en la primera etapa com a dramaturg, Rossend Arús no va contribuir gaire a la valoració de la seva activitat dramàtica. La imatge que d'ell mateix proporcionava era la d'un bromista que escrivia teatre cuita-corrents i que oferia uns productes d'escassa qualitat. Els pseudònims que utilitzava van en aquesta línia: Un Autor Tronat, Un Xicot de Barcelona, Bernat Pescaire. Formava part d'un ambient festiu —carnavals, grups d'aficionats— en què un dels primers propòsits devia ser evitar la imatge d'autor seriós i ell s'hi divertia, és clar, perquè la broma no es limitava als pseudònims. S'hi afegia una modèstia evident, que hem d'entendre com una virtut però que no sempre es valora d'aquesta manera. Tal com veurem quan ens ocupem d'aquestes obres, la descripció que en proporcionava, la velocitat de redacció que exhibia i la valoració que feia d'algunes peces el devien caracteritzar només com una mena determinada d'autor dramàtic. És injust si valorem el conjunt del seu teatre i sovint també ho és per a aquestes obres.

L'estratificació de gèneres teatrals

Bona part del teatre vuitcentista, ja des de la crítica i la historiografia coetànies, es judicava a partir d'unes consideracions qualitatives i d'una idea formada sobre com havia de ser el teatre. Ni que un tipus d'obres aconseguís una acceptació popular notable i, en alguns casos, extraordinària, se'n descartava la validesa per criteris estètics. Francesc Ubach i Vinyeta, alhora que classificava el teatre del seu temps, manifestava dubtes sobre un dels elements de la classificació: «En tres gèneros, si l'un és digne de tal nom, poden dividir-se les produccions dramàtiques catalanes fins avui dia conegudes, com són: bufes, còmiques i dramàtiques».[33] Ubach expessava reticències respecte de les bufes, que considerava una «averració d'art, d'importació estrangera» que s'havia de repel·lir del nostre teatre «per més que alguns autors s'esforcen en aclimatar-le».[34] A partir de llavors, els historiadors del teatre català demostren una unanimitat absoluta al respecte. Arús mateix, a *1869*, s'esgarrifava de l'èxit que aconseguien les obres bufes, que reclamava que tornessin cap a França, tot i reconèixer l'èxit de públic que tenien: «¡Ui!... ¡Entrades / que pasmen! ¡De gom a gom! / Cada indecenta paraula, / cada gesto escandalós, / cada mirada incentiva, / bravo i cops de mans, que és bo. / ¡Com més indecent ne sigui, / bravo i

33. Francesc Ubach i Vinyeta, «Teatro català», dins *Jochs Florals de Barcelona*, 1876, Barcelona, Estampa de la Renaixensa, 1876, p. 211.

34. Ibídem, p. 211.

aplauso més forts; / com més indecent comèdia, / l'entrada és doble, major! / Mentrestant, nostres comèdies, / ¡pobretes!, plenes de pols, / puix, com als sentits no parlen, / an el públic li fan son.».

Rossend Arús rebutjava les obres bufes, però els analistes del teatre de l'època no les distingien gaire de bona part del teatre que ell mateix escrivia, el de màgia i espectacle. Joan Maluquer Viladot carregava sense compassió contra les peces que es representaven al Teatre Circ Barcelonès: «*Robinson petit* i altres, que amb raó nomenà un gasetiller *delirium tremens*, a on res hi havia de propi i que al compàs de la música robada a reputats mestres, hi mostraven ses habilitats actors que mellor podrien dir-se *pallassos* o volatins».[35] Aquesta desqualificació anava lligada a una opinió «lingüística»: «Dites representacions serveixen mellor que per a donar nom a una llengua, per embrutir-la, per ço els catalans de cor veiem amb greu de l'ànima que dites obres *còmiques-líriques-bailables* fossen en català escrites».[36] O sigui, que en català només s'havien d'expressar conceptes elevats. Poques línies després, s'introduia el classisme, perquè s'aclaria que les comèdies de màgia «entre el públic de certa classe són tan celebrades» i, entre altres, considerava no recomanable *La Llúcia dels cabells de plata* de Rossend Arús. Ja ens adonem que les raons de Maluquer no eren només estètiques, sinó que encaixen de ple amb una diagnosi actual de la crítica vuitcentista: «la vitalitat d'aquestes noves formes teatrals, vinculades a les necessitats immediates de l'oci de la burgesia i les classes mitjanes urbanes i modernes desconcertarà la crítica conservadora, que tenia unes dificultats insuperables —ideològiques, estètiques, instrumentals— per analitzar i valorar la complexitat del teatre de les últimes dècades del segle xix».[37]

No únicament la crítica conservadora menyspreava aquests gèneres. No estava gaire allunyat d'aquesta opinió Josep Yxart quan distingia entre dues tendències, la culta i «l'altra, continuadora de la peça popular, desvergonyida, antiliterària, inspirant-se en les tradicions i xistes locals, sense altre objecte que el passatemps: oculta, primer, en aquelles societats humorístiques de joves»,[38] o sigui, exactament el camp d'actuació de l'Arús jove. Yxart carregava de ple contra els teatres d'estiu perquè només proporcionaven diversió i afegia que les modes estrangeres i les lectures del francès «han inspirat un altre sens nombre d'obres de les que naixen i moren en un dia, i són, respecte del drama, lo que l'*entrega* respecte de la novel·la. En general, van acompanyades de música i prenen la forma híbrida i antipàtica de la sarsuela o s'uneixen amb l'espectacle, ja de màgia, ja de balls, etc. Los assumptos de tals composicions varien a l'infinit: fluctuen entre la joguina paradògica a la francesa, la paròdia i l'òpera bufa, francesa també.».[39] Des d'un plantejament cultista que culminava en la reivindicació de la tragèdia, Yxart no establia una distinció entre l'òpera bufa, la que també Arús volia desterrar, i les modalitats de comèdia que Arús practicava. És clar que l'esmena d'Yxart era a la totalitat. Quan es pre-

35. Joan Maluquer Viladot, *Teatre català. Estudi històric-crític*. Barcelona, Impremta de Renaixensa, 1878, p. 42.

36. Ibídem, p. 41.

37. Ramon Bacardit i Miquel Maria Gibert (eds.), *El debat teatral a Catalunya. Antologia de textos de teoria i crítica dramàtiques*. Segle xix, Barcelona, Institut del Teatre, 2003, p. iii.

38. Josep Yxart, «Teatre català», p. 69.

39. Ibídem, p. 78.

guntava globalment pel gènere humorístic, es responia, ras i curt, que els catalans «Decididament, no hem nascut per ell».[40] No crec que calgui recordar l'enorme influència que els judicis de Josep Yxart han tingut en l'establiment d'un canon literari i teatral.

Francesc Curet va ser més equànime en la caracterització de l'escena barcelonina d'aquell temps. Si per una banda sentenciava que les obres bufes eren una «caricatura irrespetuosa»,[41] per altra alçava la mirada a l'hora de valorar tota una època: «De "belle époque", la nostra, podríem qualificar la de la generació barcelonina dels any 1870 al 1885, amb alguns allargaments abans i després d'aquelles dates» .[42]

Llengua i estil

Crec que es pot afirmar que Rossend Arús va ser un dramaturg monolingüe, tant com ho hagin estat els escriptors catalans dels dos últims segles que només han escrit l'obra de pura creació en català i han utilitzat el castellà per respondre als requeriments «comercials» que en aquesta línia se'ls feia, ja fos des de publicacions en castellà o des de les necessitats de programació d'unes empreses dramàtiques. Tindrem ocasió de comprovar que les set obres de teatre en castellà de Rossend Arús, amb molta probabilitat, són, totes, traduccions i adaptacions d'altres obres o continuacions de peces famoses.

Rossend Arús va ser un activista de la llengua. En consonància amb aquesta sensibilitat lingüística, en el teatre es manifesta un interès específic en la conversió de la llengua en assumpte. Per entendre-ho bé, hem de descodificar alguns hàbits d'època. Per exemple, Arús signava les seves obres com a «Rossendo», amb o final i amb dues esses, perquè estava convençut que aquesta era la forma catalana del seu nom. Un passatge de *Lladres de ciutat* ho certifica. Un dels protagonistes, en bona mesura contrafigura del dramaturg, s'anomena «Eduardo». Quan, el dia del seu sant, el seu criat li pregunta per què els coneguts li envien targetes de felicitació en castellà, ell, combatiu, contesta: «És moda: parlen en català i escriuen en castellà, tenen per mengua escriure en la seva llengua». La resposta serveix en safata la rèplica del criat: «Ells són els de la mengua, i... però val més callar!». És evident que es tracta d'un diàleg escrit per a la conscienciació sociolingüística, i també ho és que si qui hi intervé hagués pensat que «Eduardo» era una forma castellana, s'hauria fet anomenar «Eduard», com el dramaturg, que hauria signat «Rossend».

Aquesta sensibilitat es fa notar en ironies, com l'acotació a l'ús de català i castellà a *Lo comte En Jaume* —«crec que en diuen bilingüe»—, en catalanitzacions abusives —les monges del Loreto són de Lloret, a *La cambrera*— i en detalls com que, en aquesta mateixa obra, les cartes de recomanació de la criada estiguin escrites en català, quan no era habitual. El castellà és la llengua de l'oficialitat. A *La patum, pim, pam, pum*, d'usar l'espanyol se'n diu «parlar com els burots» i els que l'utilitzen, a

40. Ibídem, p. 100.

41. Francesc Curet, *Història del teatre català*, Barcelona, Editorial Aedos, 1967, p. 186.

42. Ibídem, p. 181.

banda del diputat foraster, són els buròcrates. En conseqüència, el programa de les festes que organitza l'ajuntament està redactat en castellà. L'humor habitual en aquests textos i l'atenció en el contacte de llengües ens introdueix en l'esfera del plurilingüisme.[43] A *Lo pla de Palàcio*, el dramaturg es diverteix amb les catalanades d'un pagès que està convençut que parla bé el castellà i diu «ni en agujero ni en ventana» i «un mío conocido», entre altres expressions genuïnes. A *La patum*, l'alcalde que vol agradar al diputat li explica la tradició d'«El huevo como baila» i fa exclamar a un vilatà: «¡Quin castellà més dolent!». En definitiva, s'enregistra que el poble no sap castellà i que els que, perquè l'han estudiat o perquè han viscut fora del país, pensen que el dominen, s'equivoquen. A *Lo barber del rentamans*, es dona com a explicació de parlar «en castanyola» que, «com que hi servit, el sé molt». Similarment, els funcionaris forasters que s'esforcen poc o molt a usar alguna mena de català s'expressen en una barreja informe de les dues llengües. Les locucions populars no distingeixen gaire la frontera lingüística: tant es pot considerar que alguna cosa té «més perill que Prim a Castillejos» com exclamar, per a un fet finalment esdevingut «Ya cayó Tetuán!». Una d'aquestes locucions, ja habitual en el teatre de Josep Robrenyo, es fossilitza en castellà: «Ya se ve».

S'hi manifesta una complaença en el plurilingüisme. El llarg subtítol de *Lo primer any republicà* obre les possibilitats en l'etcètera final, quan diu que està escrita «en vers català, castellà, italià, francès, etc., etc.". En aquesta mateixa línia desenfadada, fins i tot descarada, a *No desitjaràs la muller del teu pròxim* explica que ha escrit el francès que utilitza un personatge de la mateixa manera que Pitarra el català, tal com es parla. En la peça que de manera més completa desenvolupa el plurilingüisme, *La llanterna màgica*, s'adverteix que tot el que no és català, està escrit com s'ha de pronunciar, tal com sona, amb ortografia catalana i prescindint per complet de les respectives normatives. En efecte, els personatges utilitzen, d'alguna manera, el castellà, l'anglès, el rus, el francès, l'hongarès, l'italià i l'alemany en l'estil més macarrònic possible o en simples aproximacions pròpies del joc del «català mare de totes les llengües».[44] Sobretot en els disbarats escènics, abunden els acudits, els dobles sentits, les confusions de paraules i l'expressió és distesa, com a *La Llúcia dels cabells de plata*, on es parla d'un Geni meravellós com «el sòcio de les ales».

Ja ens hem introduït en qüestions d'estil. Rossend Arús no va evitar la censura de la llengüa arcaïtzant dels Jocs Florals. En les revistes d'actualitat que va escriure de 1870 fins a 1873, no hi va faltar, inalterable, la paròdia del poeta jocfloralesc, la poesia del qual suscita aquest diàleg entre Manel, l'any que neix, i Silvestre, l'any que acaba: «Manel ¿Com parlava aquest senyor? / No sé què ha dit. / Silvestre Català. / Manel ¿Català? / Silvestre Sí, lliterari. / Manel Doncs no sé què s'ha xerrat. / Silvestre Jo tampoc ho sé, i ell menos, / i a fe que premi ha guanyat». Quan s'aclareix que ha estat guardonat als Jocs, Silvestre conclou que en la festa s'hi premia «Lo parlar extravagant». La

43. Sobre aquesta qüestió, vegeu Albert Rossich i Jordi Cornellà, *El plurilingüisme en la literatura catalana*, Bellcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la, 2013.

44. Vegeu Josep Maria Pujol, «El català, mare de totes les llengües. Notes per a la història d'un joc lingüístic», dins *Això era i no era: obra folklòrica*, Tarragona, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2014, p. 35-51.

crítica correspon a la posició del grup de Pitarra en aquesta època. No ens equivoquem, però. En aquesta mateix moment, l'any 1870, Rossend Arús va traduir un drama romàntic de Víctor Balaguer, *Àusias Marc* en un català ben floralesc. Hi havia una llengua per a cada estil.

Convé aclarir que Rossend Arús va aprendre molt bé a escriure teatre, perquè al començament en sabia poc. Els versos d'*El senyor Pere*, per altres raons molt interessant, són lamentables, i durant uns quants anys la versificació li trontollava i no acabava d'ajustar la prosa. El recurs a les elisions abusives, perquè els recomptes sil·làbics quadressin, en un vers fàcil com l'heptasíl·lab era habitual en el teatre de l'època però no una demostració de perícia. L'heptasíl·lab és el vers més habitual en aquest teatre; només ocasionalment s'hi utilitzen altres formes, algunes procedents del barroc, com l'ovillejo. Tanmateix, també s'ha de consignar que aviat Arús va aconseguir una expressió molt correcta i va acabar amb un domini precís tant de la llengua que utilitzava, adaptada acada registre, com dels recursos escènics, i que algunes de les seves obres constitueixen exhibicions de saviesa dramàtica.

EL TEATRE DE ROSSEND ARÚS

Joan Rocamora estableix dos períodes en la projecció social de Rossend Arús que tenen l'any 1874 com a frontissa.[45] Amb una petita correcció d'un any, per la tipologia de les obres que escriu en 1875, coincideix amb les dues etapes del seu teatre. No podem dir res d'aquelles dues obres escolars, *Llegir, escriure i... dejunar* (1855) i *La hija del sepulturero* (1859), de quan el dramaturg tenia deu i catorze anys, que sembla que es van representar en funcions festives del col·legi de Sant Isidor en què estudiava. El text no ens ha arribat i no sembla que, si apareguessin, haguessin de fer variar la valoració del seu teatre. Més que altra cosa, tal com assenyala Jordi Galofré, demostren la seva precocitat.[46] Tenim notícies d'entitat diversa sobre obres escrites, representades o només projectades. Sabem que el 28 de desembre de 1875 es va representar al teatre de l'Olimp *Un salt mortal.* En canvi, no tenim cap seguretat que s'arribessin a representar, ni tan sols a escriure, obres que en algun indret figuren com a projectes: «Lo duc En Pere», «Una escena a Marruecos», «Un català a Mabille», «Los misteris de l'infern» —en quatre actes i en vers, en preparació l'any 1872—, «1874» —revista—, «¡Me caso!» —joguina, en preparació l'any 1874—, «La degollació dels innocents», «La fugida d'Egipte», «Lo noi perdut» i «La passió i mort de Jesucrist» —en preparació l'any 1876—, «Robinson II (segona part)», «¡Casat!» —joguina en un acte—, «Volta'l» —estirabot en un acte, en preparació el 1876. Es pot tenir la sospita, però no la certesa, que «Una vegada era un rei» —en quatre actes i un pròleg i música de Marià Carreres— sigui l'obra amb la mateixa definició titulada *La filla del rei*.

45. Joan Rocamora, «Rossend Arús i Arderiu (1845-1891): una altra Renaixença. Del teatre com a tribuna política a la premsa lliurepensadora», dins *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, a cura de Ramon Panyella, Lleida, Punctum, 2007, p. 188.

46. Jordi Galofré, *Rossend Arús i Arderiu*, p. 27.

1865: un sainet i una fita del teatre català

Comencem l'anàlisi de l'escriptura dramàtica de Rossend Arús a partir de les dues obres que va escriure l'any 1865. Són dos textos amb elements sorprenents, sobretot el segon, que trastoca més d'una teoria sobre els inicis del teatre català contemporani.

El senyor Pere o Tot fugint... se casen, comèdia en dos actes i en vers, és la menys peculiar de totes dues. Es tracta d'un sainet en vers que, tal com s'ha apuntat, encara es ressent de la poca habilitat versificadora de l'Arús de vint anys.[47] Situada l'escena a Sant Hilari Sacalm, on el dramaturg passava temporades, s'estructura sobre la base del tòpic de l'inevitable conflicte que provoca la decisió unilateral d'un pare de casar la seva filla, que estima un jove exemplar, amb un home ric i vell. Com que és una comèdia, tot acaba bé, i hi contribueix —perquè el pretendent vell mor com a conseqüència de l'epidèmia— el motiu que ha conduït bona part dels visitants a Sant Hilari: el còlera de Barcelona de 1865. Es va escriure força teatre sobre aquesta i altres epidèmies del Vuit-cents català, sobretot en el grup republicà —també el mallorquí Pere d'Alcàntara Penya, que fa referència a Mallorca—, i la revista *Un Tros de Paper*, quasi monogràficament, hi va abocar carretades d'humor i de denúncia durant setmanes d'aquell estiu. La peça d'Arús, que havia quedat manuscrita, no s'acostuma a tenir en compte quan se'n parla.[48] Aquest és un dels centres d'interès de l'obra: des d'una perspectiva humanitària, es critica la fugida, provocada pel terror, dels habitants de la ciutat. Es censurava la falta de solidaritat dels fugitius cap als seus conciutadans. Arús, enregistra la confusió, les cauteles dels diaris i el pànic però també la generositat: el jove metge que es casarà amb la noia se'n va, voluntari, a Barcelona per col·laborar en la tasca de l'hospital de pobres. Més sorprenent, tenint en compte l'edat del dramaturg, és la consciència filantròpica que demostra el senyor Pere quan explica que ha disposat en testament la seva fortuna de manera que la meitat servirà per construir un hospital per a cent malalts pobres i que amb l'altra meitat comprarà cases perquè els lloguers mantinguin l'establiment benèfic. Resulta molt rellevant per la similitud de les disposicions testamentàries d'Arús quan va establir la donació de la biblioteca del passeig de sant Joan. Sobre un altre aspecte, de molt d'interès, ens informa el manuscrit: s'indiquen els versos que van patir els efectes de la censura. En aquesta edició, es marquen els tres fragments que van ser censurats: la burla de la llei Madoz, l'absència dels regidors quan hi havia problemes importants i, en concret, la fugida de regidors durant l'epidèmia, que impedia celebrar les sessions municipals. Al manuscrit hi figura la data del pas per les mans del cèlebre censor Narciso Serra: 9 de juny de 1866.

47. Jordi Galofré, «La Biblioteca Arús», memòria de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, 1975, p. 278, diu que s'havia de representar el mes de març de 1866 al teatre Tirso de Molina però ho va impedir la censura i sembla que ja no es va dur a l'escena.

48. M'he d'autoaplicar aquesta crítica, perquè, quan preparava un article sobre el tema que s'ocupa específicament de la temàtica, no havia llegit l'obra d'Arús i no sabia que l'epidèmia n'era el motor principal. Vegeu Magí Sunyer, «Solidaritat i pànic en la literatura sobre epidèmies: Pere d'Alcàntara Penya i el grup d'"Un Tros de Paper"», *Randa*, 78 (2017), p. 49-67.

La publicació en aquest volum del drama en prosa en quatre actes i un epíleg *Lladres de ciutat* obligarà a revisar uns quants tòpics. S'ha acostumat a situar un primer intent fallit d'aclimatació del realisme a l'escena catalana l'any 1866, en l'adaptació en vers d'un drama de Victorien Sardou amb el títol de *Les modes*, i la plena assumpció del realisme el 1890, amb la primera comèdia de Josep Pin i Soler.[49] També s'ha considerat que *Lo gra de mesc* (1883), de Josep Feliu i Codina, és «la primera comèdia del teatre culte del XIX escrita en prosa».[50] Rossend Arús va acabar d'escriure aquest extens drama realista ciutadà en prosa d'ambientació i temàtica contemporànies el 18 de novembre de l'any 1865 i es va representar al teatre Romea el 23 de maig de 1869.[51] Una altra qüestió és que l'escena catalana fes cas d'aquesta proposta, que l'obra tingués prou èxit per crear tradició. Tanmateix, convé fer notar que Arús va continuar escrivint comèdies en prosa —*No desitjaràs la muller de ton pròxim* (1870), *Lo pla de Palàcio* (1871), *Claudi F.* (1872)— o combinant vers i prosa —*Lo comte en Jaume*, *1869*, *La Llúcia dels cabells de plata* (1871)—, per citar només les dels últims anys seixanta i primers setanta.

Aquest drama havia tingut el títol «Lladres de levita o Vilesa i honradès», que, segons ell mateix explica, «causes poderoses obligaren a canviar per los que avui porta». La clara intenció social i moralitzadora sembla que permeti enquadrar-lo entre el teatre social que «donava prioritat a la visió correctora del que consideraven vicis o excessos de la societat», en el qual, malgrat la dosi de realisme, «els recursos romàntics pervivien amb força, sovint a través d'un sentimentalisme ensucrat o d'un humanitarisme reduït a una fórmula efectista».[52] En l'obra d'Arús, sentimentalisme i humanitarisme hi tenen un pes important; potser l'ensucrament i l'efectisme, que tanmateix hi són, no arriben a ser excessius. L'especulació sobre els terrenys de l'Eixample barceloní es tracta amb un llenguatge quasi sempre auster, encara no prou polit l'estil del dramaturg. La denúncia de les trampes que, sense cap mena d'escrúpol, duen a terme els especuladors d'un grup anomenat Societat dels Llops, que enganyen, estafen, roben i falsifiquen contínuament és tan implacable que, en la dedicatòria, Arús considera necessari aclarir que no tots els comerciants són així. Els quatre actes i l'epíleg tenen títol, i la ironia del primer, «Una societat de gent de bé» serveix de presentació per al repartiment maniqueu dels personatges en dos bàndols: els que pertanyen a la Societat dels Llops, tots malèvols —només Joan obté una mica de disculpa amb l'explicació dels seus motius per pertànyer-hi, que no el priven d'acabar actuant com els altres però que preparen el penediment *in articulo mortis*, a l'epíleg— i els altres, la bona gent personificada en don Eduardo. El triomf de les trampes dels «llops» és total però té el contrapunt en l'epíleg, situat vint anys després, quan es comprova que «la mà de Déu» ha actuat i ha castigat els criminals i premiat els honrats. L'obra denuncia les mentides de la premsa i la caritat

49. Xavier Fàbregas, «Els intents d'un drama realista», dins Joaquim Molas (dir.), *Història de la literatura catalana*, 7, Barcelona, Editorial Ariel, 1986, p. 548-557.

50. Ibídem, p. 356.

51. Jordi Galofré, «La Biblioteca Arús», p. 279, dona com a data de la primera redacció 1862.

52. Ramon Bacardit i Miquel Maria Gibert (eds.), *El debat teatral a Catalunya. Segle XIX*, Institut del Teatre, 2003, p. 91.

fingida, mentre que fa un gran elogi de la figura del ric filantrop bondadós que és don Eduardo. En l'epíleg, s'hi afegeix el trassumpte de la formació lliurepensadora d'Arús, amb un encès al·legat contra la pena de mort i contra les execucions com a espectacle.

Al·legories de la Societat del Born i de la Tertúlia Catalana

Ja hem vist que la joventut de Rossend Arús i la seva primera etapa en teatre estan lligades a la Societat del Born, carnavalesca, i a les sessions de la Tertúlia Catalana. No tan sols hi va desenvolupar funcions decisives sinó que va escriure dues peces molt breus en què elles figuren com a personatges. *Mai oblida l'amistat*, tal com explica el subtítol, és una al·legoria d'homenatge a un amic mort jove, Miquel Pujol i Santinyà, company de la Tertúlia Catalana. Escrita per encàrrec, es va representar en la sessió necrològica que, en funció del 15 de gener de 1871 al Teatre de l'Olimp, la societat va dedicar al soci traspassat. Es va publicar el mateix any en el llibret en què es van aplegar poesies del difunt i altres d'amics, una de les quals, d'Arús mateix.[53] És molt breu i tots els personatges són al·legòrics: a la Mansió del Temps, se sent una campana que no para de tocar a morts i l'Amistat pregunta al Temps per qui toca. A l'advertiment del Temps que aviat s'oblidarà l'amic mort, la Tertúlia protesta amb l'asseveració que ells sempre el recordaran. Les inscripcions que apareixen en escena ho confirmen, sis tertulians llegeixen poesies i l'Amistat i la Tertúlia s'abracen mentre cremen flames de bengala.

Caràcter similar té la lloa en un acte i en vers *La Societat del Born*, subtitulada «Filantropia i diversió», la divisa de l'entitat que justificava que Arús hi pertangués i hi desenvolupés una intensa activitat. No és altra cosa que una escenificació del sentit d'aquest lema. Amb música de Josep Ribera, es va estrenar al Teatre del Circ Barcelonès el 18 de febrer de 1873.[54] En la dedicatòria als seus companys, exalça la Virtut que s'associa al Carnaval i homenatja el fundador, Sebastià Junyent i Comes. En ple Carnestoltes, el contrast entre els homes que es troben per cantar la vida alegre i les dones pobres i tristes, que venen a plorar en un dia d'alegria, té la correspondència en el diàleg que la Caritat estableix amb la Locura. La Fama proclama que es poden ajuntar el plaer del goig de la vida amb el consol del pobre i que això, a Barcelona, ho va iniciar Sebastià Junyent, «fill del poble». Un quadre final presenta Caritat, Locura i Fama a la riquíssima mansió de la Societat del Born, envoltada de pobres i difressats, amb focs de bengala i un transparent amb els últims versos de la Fama: «Benhaja l'hora / que s'ha juntat, / amb la gatzara, / la Caritat».

53. *Un pomet de margaridoyas*. Poesias póstumas d'en Miquel Pujol i Santiñá. A l'últim va una alegoria titolada May oblida l'amistat i una corona poética a la seva memoria, Barcelona, Establiment Tipogràfic de Lluís Fiol i Gros, 1871.

54. A més de la bibliografia citada, vegeu Aurélie Vialette, «Bricoleur y director de barrio: Rossend Arús i Arderiu y la performance del archivo», *Hecho Teatral* 17 (2017), p. 137-163.

Teatre polític

El triomf de la Revolució de Setembre va suposar un canvi de condicions que va afavorir l'aparició del teatre polític: «la llei dels 23-10-68 abolia la censura teatral. La del 16-1-69 declarava la llibertat de teatres. Vol dir que, per primer cop, es pot escriure teatre polític sense por per a les represàlies. La conseqüència és l'aparició d'un teatre que, sigui de tendència republicana, com el de Rossend Arús i Arderiu [...] se centra clarament en els mals del país o en les actituds polítiques».[55] Xavier Fàbregas va classificar les peces dramàtiques d'aquest període en tres grups: teoritzants, satíriques i d'acció. Va considerar que les d'Arús encaixaven amb el primer apartat, però Fàbregas només coneixia dues d'aquestes obres, *Lo primer any republicà* i *¡Mai més Monarquia!*.[56]

Amb el que, per combatre l'absolutisme, va escriure Josep Robrenyo en la tercera i la quarta dècades de segle, el teatre polític de Rossend Arús és el més important del segle XIX català. Una ràpida caracterització serà útil per emmarcar-lo. Durant el Sexenni, quatre revistes que repassen l'any anterior —*1869, 1870, 1871, Lo primer any republicà*—, dues obres d'agitació, sàtires del sistema monàrquic i elogis de la República —*¡Mai més Monarquia!, ¡Viva la Federal!*— i un acte a *Claudi F.* que se situa en una barricada de la revolta contra les quintes de 1870. L'any 1875, l'energia combativa i al·legoritzant es canalitza cap a la guerra carlina amb dues peces — *La Caritat, ¡Via fora, sometent!*. Posteriorment, l'ingredient ideològic no desapareix però agafa noves formes: l'escarni del progressisme de partit — *Lo barber del rentamans, Un ambo de regidors, L'home de la dida*— i la denúncia del caciquisme — *La patum... pim, pam, pum*. En altres drames i comèdies en què la temàtica política no és central, apareixen al·lusions, episodis, rèpliques, que evidencien la ideologia i les opinions del dramaturg.

El Sexenni Democràtic

REVISTES D'ACTUALITAT

A partir de l'any 1870, Rossend Arús va escriure una sèrie de peces dramàtiques en què repassava fets destacats de l'any anterior amb una indissimulada intenció política. Segueix la línia establerta poc temps abans per l'andalús José Gutiérrez de Alba amb *1864*. De manera similar, Arús les va titular *1869*, *1870*, *1871* i *Lo primer any republicà*.[57] La darrera és l'única que es va publicar i abandona la fórmula títol-data per acollir-se a una denominació ideològica explícita. Conrad Roure i Eduard Vidal i Valenciano —que usaven el pseudònim pitarresc Dos Gats dels Frares— també havien preferit un títol

55. Carme Morell, *El teatre de Serafí Pitarra*, p. 306.

56. Xavier Fàbregas, *Teatre català d'agitació política*, p. 126. També Carme Morell es refereix a aquestes mateixes obres, a «Ideologies en el teatre català (1868-1876)», dins Josep M. Solé i Sabaté (coord.), *Literatura, cultura i carlisme*, Columna, 1995, p. 155-186. Vegeu també Magí Sunyer, «First Republican Theatre in Catalan: satires and parodies», dins Emili Samper (ed.), *The Myths of the Republic: Literature and Identity*, Kassel, Reichenberger, 2016, p. 23-40.

57. Jordi Galofré, «La Biblioteca Arús», p. 280, 282, 284 i 286 diu que *1869* es va acabar d'escriure el 4 de febrer de 1870; *1870*, l'última setmana de febrer de 1871; *1871*, del 19 al 28 de febrer de 1872; *Lo primer any republicà* es va escriure l'any 1872 i es va estrenar al Teatre de l'Olimp el 22 de febrer de 1873.

redactat quan havien aclimatat aquest tipus d'obra a les lletres catalanes amb *Antany i enguany* (1865). Ja hem advertit que no publiquem una d'aquestes obres, *1870*, perquè l'únic testimoni que ens n'ha pervingut és un esborrany que no permet la reconstrucció del text. Tanmateix, entre lletra poc clara, esmenes, afegits i textos al marge, ens permet acabar d'entendre el conjunt. Cada una d'aquestes obres no era del tot diferent de les anteriors. Ben al contrari, l'estructura és la mateixa en totes i alguns dels apartats es mantenen invariables o amb pocs canvis d'un any a l'altre. La motivació de base és política, sense cap mena de dubte, però la vida barcelonina, en aspectes força diferents, hi ocupa la major part de l'espai. Francisca Íñiguez va establir una distinció de les obres d'aquesta mena en dos grups: «Las revistas de actualidad se diferenciaban de las revistas políticas en que mientras en las primeras la política era un tema más, como la moda, las notícias, las costumbres, los espectáculos; en las segundas, el contenido era exclusivamente la sátira política».[58] Si l'acceptem, les revistes d'Arús, com la de Roure i Vidal i Valenciano, s'han de considerar «revistes d'actualitat», ni que el motor que les anima sigui sobretot polític.[59]

Totes comencen de la mateixa manera: entre cants funeraris que anuncien la seva mort, Silvestre, que és l'any que acaba, va per acomiadar-se del món quan troba Manel, que dorm a l'espera del seu naixement. Durant una hora de conversa, Silvestre, sempre en to pessimista, instrueix Manel, primerament en les desgràcies polítiques de l'any en què ell ha regnat. Tot seguit, en una successió d'escenes, desfilen personatges que serveixen per denunciar o mostrar elements molt diferents de l'actualitat barcelonina, catalana i espanyola: entre altres, la pobresa, el menysteniment dels actors espanyols en benefici dels estrangers —amb una persistència significativa en la crítica a Ernesto Rossi—, el lament per la creença generalitzada en l'astrologia i pel consum de fulletons per part del poble, la paròdia de la literatura dels Jocs Florals, la caracterització i l'actualitat dels principals teatres de Barcelona, el desacord amb determinada premsa, la política a les colònies ultramarines, l'esclavitud, el carlisme, el segrest de la constitució i un etcètera força llarg, amb dependència de les circumstàncies de cada any. La motivació política de fons s'explicita del tot en el final de l'última revista, quan, en un quadre plàstic, la Llibertat s'abraça a la República mentre sona *La Marsellesa* perquè, en aquesta ocasió, Manel tindrà la fortuna d'haver nascut per acollir el primer any republicà.

58. Francisca Íñiguez Barrena, *La parodia teatral en España (1868-1914)*, Universidad de Sevilla, 1999, p. 28.

59. *1869*, *1871* i *Lo primer any republicà* duen un llarg subtítol, comú amb algunes variants. Reproduïm el de l'obra impresa: «Llanterna màgica que fa passar per davant de l'espectador tipus, figures i escenes que més valdria no veure-les, puix són records fatals de l'any que per fortuna dorm ja lo son de l'eternitat, i això que encara no hi ha les més bones... perquè la millor paraula és la que queda per dir; o sia, L'any 1872 en una estona. Revista política, econòmica, civil, mèdica, teatral, plàstica, local, astronòmica, periodística, nacional, satírica, universal, fabril, comercial i profètica, és dir, de tot lo que es vulgui menos lliterària, en un acte i en vers català, castellà, italià, francès, etc.».

la revolta i l'exaltació de la república

Dues peces, inevitablement de 1873, exalten l'adveniment de la República. Es tracta de teatre de propaganda no dissimulada en què els matisos no importen gaire. S'estableix un mínim debat entre dues parts contràries que només serveix per intentar convèncer l'auditori de les bondats de la ideologia pròpia contra les maldats de l'oposada. Els procediments utilitzats són habituals en el teatre ideològic, d'un o altre signe. Arús, com Robrenyo, els devia extreure del teatre barroc espanyol, a partir de la fórmula establerta en l'acte sacramental.[60] Evidentment, el maniqueisme és norma i, com en els actes sacramentals, l'ús d'al·legories reforça el missatge per l'autoritat superior —per bé o per mal— que s'assigna als elements representats.[61]

A *¡May mes monarquia!,* «actualitat política en un acte i en vers català», estrenada al Teatre Espanyol el 27 d'abril de 1873, l'acció se situa en un sumptuós castell, morada d'Espanya.[62] El debat s'estableix entre una sèrie de personatges al·legòrics —Espanya, Itàlia, Madrid, Poble, Monarquia, República— i polítics en actiu Manel (Ruiz Zorrilla) i Mateu (Sagasta). Es disculpen els errors d'Espanya perquè ha estat enganyada, se li ha ocultat la realitat, es denuncia la corrupció dels governs posteriors a la Revolució de Setembre i s'idealitza el Poble. Madrid, sempre dorm i no deixa debatre res. Itàlia s'endú Amadeu I, de qui es dona una imatge prou positiva. Si la República s'associa al Poble, la Monarquia duu enganxats un reguitzell d'elements al·legòrics negatius: la Pena de Mort, l'Esclavitud, l'Absolutisme i el Clergat. El quadre plàstic final confirma el missatge del títol amb la introducció d'altres al·legories que il·lustren sobre la bondat del nou règim: el Temple de la Glòria amb les Arts, Ciències, Indústria, Comerç i Agricultura, l'estàtua de la Justícia amb un noiet blanc i un de negre i el lema: «¡Tots iguals!, ¡No hi ha races!».

A *¡Viva la Federal!,* «apropòsit polític en un acte, dividit en quatre quadres i en vers català», datat el 28 de maig de 1873, amb l'acció al Palau Reial de Madrid, els dos bàndols estan representats, un per la Monarquia i els polítics, simbolitzats en Guerrero (Francisco Serrano), Elegant (Manuel Ruiz Zorrilla) i Panxacontenta (Nicolás M. Rivero),[63] l'altre per República, Poble i els militants demòcrates Honrat i Federal. Guerrero i Elegant fan veure que pacten però només és una simulació; Panxacontenta no pot deixar de menjar. Els estratagemes que ordeixen, que arriben a l'extrem de fer disfressar la Monarquia de República, fracassen gràcies a l'eficàcia dels republicans. En l'apoteosi final, amb elements escènics com focs de bengala i un himne patriòtic, es proclama la República Federal. La paròdia, la sàtira i l'èpica s'apliquen a un moment transcendental.

60. Marie-Pierre Caire, «Teatro y política durante el Sexenio Democrático (1868-1874)», *Moenia* 12 (2006), p. 265, s'hi refereix: «Se acerca incluso a los autos sacramentales poniendo en escena personajes alegóricos para representar nociones abstractas como la monarquía, la revolución, la República, España».

61. La figuració maniquea i la recerca de la propaganda com a característiques d'aquest tipus de teatre són assenyalades per Marie Salgues, *Teatro patriótico y nacionalismo en España, 1859-1900*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2010.

62. Marie-Pierre Caire, «Teatro y política», p. 271, comenta l'obra.

63. Agraeixo a Pere Gabriel la identificació dels personatges.

Sense apartar-se d'aquests paràmetres ideològics, un caràcter diferent té l'acte cinquè de *Claudi F.* Hem de suposar que Fàbregas l'hauria encabit en l'apartat de teatre d'acció. De manera una mica sorprenent, sense que la trama desenvolupada en els actes anteriors permetés preveure-ho, l'acció es trasllada a una barricada de la revolta contra les quintes de 1870. La justificació d'aquest canvi de rumb ve donada pel desenllaç en l'acte següent i últim: mostrar la noblesa de cor del protagonista. En l'episodi destaquen el registre heroic, el llenguatge directe, no afectat per la retòrica de les obres que hem comentat fins ara, i la falta d'al·legorització. És una altra mena de teatre polític, centrat a mostrar l'heroïcitat de la revolta, un tipus de teatre-document.

La Restauració

LA GUERRA CARLINA

Enderrocada la República, Rossend Arús no va renunciar a la inèrcia d'aquest tipus de teatre i va donar a l'escena dues peces que tenen com a epicentre la guerra carlina. Sense cap mena de dubte, *La Caritat*, «fantasia en un acte dividit en vuit quadros i en vers català», estrenada el 17 de maig de 1874 al Teatre Espanyol, està directament influïda per la redacció, que ja havia emprès en aquell moment, de *Los Pastorets*. És un al·legat a la conciliació en la guerra carlina. L'al·legorització no es limita a una Espanya plorosa sinó que inclou la presència del Geni del Mal, que viu en una «llòbrega caverna» i envia les seves fúries a destruir la Pau i la Felicitat. A l'altra banda, des d'una «deliciosa mansió» el Geni del Bé surt per ajudar Espanya i acabar la guerra. Els principis maçònics són molt presents en un final en què, al camp de batalla, s'observa l'acció de la Creu Roja i de les Germanes de la Caritat que s'ocupen dels ferits. La reconciliació s'expressa en l'últim quadre, en l'abraçada de la Caritat i Espanya al costat d'un carlí i un liberal amb el missatge «*¡Tots los homes són germans!*».[64]

A *¡Via fora, sometent!, o la pau a Catalunya,* «inspiració patriòtica en un acte, dividit en dos quadros», estrenada el 28 de novembre de 1875 al Teatre Espanyol, l'acció se situa al saló gòtic del castell de Catalunya i a les muntanyes de Montserrat, conceptuades com a centre espiritual del Principat. En aquesta ocasió, les al·legories són les de Catalunya, les quatre províncies —filles seves—, el Geni del Mal —que, com a *Los Pastorets*, acabarà enfonsant-se per un escotilló, directe a l'infern— i el Sometent. La fatxenderia del Geni, que amenaça Catalunya, és contrarestada per l'acció del Sometent, que fa aixecar el poble i fugir els carlins. En el quadre plàstic final, s'hi afegeix un nou element al·legòric, l'Abundància, que presideix una escena en què un grup de treballadors recompon la instal·lació del telègraf, signe del progrés. Aquestes obres van tenir una funció que els va proporcionar una popularitat específica entre un tipus de públic. El periòdic *La Imprenta* informava de *La Caritat* que

64. Anna Llovera Juncà, «Notes sobre caritat i literatura, 1871-1899. Discursos sobre la virtut», *Anuari Verdaguer*, 19 (2011), p. 307-321, analitza l'obra en el context del tractament de la caritat en la literatura de l'època. Pedro Álvarez Lázaro, *La masonería, escuela de formación del ciudadano*, Madrid, Universidad Pontificia de Comillas, 2005, 3a edició p. 255, assenyala la importància de la lluita de principis contraris, com la llum i les tenebres, i de la història del mal, en la figuració maçònica.

«Sus productos se destinan a socorrer los heridos de la acción de Prats de Llusanés».[65] *La Reforma* al·ludia a l'augment de difusió que la generositat d'Arús provocaria: «nuestro amigo Rosendo Arús y Arderiu, ha ensalzado a la sublime virtud que da título a su producción, mostrándola como bálsamo consolador de nuestras discordias civiles. La bondad de la obra y el humanitario rasgo del autor de destinar los productos que pueda rendir la venta de ejemplares al socorro de los desgraciados heridos que se encuentran en el hospital militar de esta ciudad, es indudable que harán la venta mucho mayor.»[66] *¡Via fora, sometent!*, que es va representar en una «funció patriòtica», va comptar amb un públic captiu molt concret. Per solemnitzar «la derrota del absolutismo y el triunfo de la libertad en España», *La Gaceta* informava que «la empresa ha dado gran número de entradas para los soldados de guarnición en esta capital».[67] Es precisa que per a la sessió del Teatre Espanyol es van arribar a repartir mil entrades, també a oficials, i que, en condicions similars, la sessió es va repetir al Teatre de l'Olimp. També hi van entrar sense pagar els que es van presentar vestits amb «el honroso uniforme del soldado español». En aquestes condicions, és clar, amb entrades de franc per als soldats instal·lats a Barcelona i el seu grup de suport, l'èxit estava assegurat i l'obra «arrebató de tal manera, que su representación se interrumpió infinidad de veces con prolongados aplausos, y el viva la libertad que da el actor encargado del papel de protagonista, fue contestado con entusiasmo por todos los espectadores. La función puede considerarse como una verdadera manifestación liberal».[68] Arús no era al teatre i no va poder correspondre a l'entusiasme del públic.

Sàtira del partit progressista i del caciquisme

La guerra carlina va ser l'últim motiu que va trobar Rossend Arús per polsar la corda èpica a propòsit de l'actualitat política. Li va proporcionar un espai de descompressió, l'any 1875, després del gran desengany que va suposar la restauració de la monarquia. M'ha semblat que dos versets d'*Un pas de comèdia* (1878) expressen l'enyorança que pel temps del Sexenni i de la literatura de combat sentia el dramaturg. Un personatge està a punt de cridar el lema revolucionari i s'atura, en una constatació del canvi de circumstàncies: «Fraternitat i... d'allò / com dèiem en altre temps». A partir de llavors, quan es va ocupar de temàtica política, sempre va utilitzar l'atenuació que l'humor proporciona. El blanc de les seves sàtires fou el progressisme de partit que, en opinió seva, havia fet fracassar la Revolució, i un dels principals vicis del nou sistema, la corrupció controlada pel caciquisme. Durant el 1876, va estrenar dues peces breus i còmiques que ridiculitzaven el clixé del progressista, amb els seus tics i els seus referents.

65. *La Imprenta*, 4 de juny de 1874, p. 3.381.

66. *La Reforma*, 6 de juny de 1874.

67. *La Gaceta de Barcelona*, 5 de març de 1876, p. 1.091.

68. *La Gaceta de Barcelona*, 7 de març de 1876, p. 1.131.

Lo barber del rentamans, «humorada còmica en un acte i en vers», es va estrenar el 3 d'abril de 1876 al Teatre de l'Olimp en sessió de benefici de Carme Alentorn, primera dama jove. Agafa com a blanc un barber ingenu de poble que només viu per a una devoció per Espartero que l'aboca a tota mena de ridículs i de barbaritats, com la que està a punt de provocar la desgràcia de la seva filla perquè la vol obligar a casar-se amb un farsant només perquè assegura que és amic d'Espartero. El títol es justifica per l'element icònic que presideix la barberia: un rentamans de color xocolata, devotament instal·lat en un armariet perquè el barber el va fer servir una vegada per afaitar l'Avi. La ridiculesa del personatge reverteix sobre allò que representa, el progressisme momificat que només viu de records, no d'acció.

Amb *L'home de la dida*, «capritxo en un acte i en vers català», estrenat el 22 de setembre de 1876 al Teatre del Bon Retir, el dramaturg se situa en el camp del sainet. La comicitat s'incrementa en la part final pel transvestisme de l'home que es fa passar per dona en l'intent de cobrar el sou de dida. De nou, la sàtira del progressisme encartronat se centra en el personatge de l'home bon tros innocent i maniàtic, aquí anomenat don Magí, un «veterano» que pateix una descomposicó intestinal severa en una desfilada de la milícia al passeig de Gràcia. Arús coneixia bé la milícia, ja hem vist que hi va obtenir el grau d'alferes durant la República, i la sàtira s'entén en el context de la degradació d'uns ideals reduïts a pur clixé.

El caciquisme, un dels vicis més coneguts de la Restauració, va ser objecte d'una sàtira despietada en el «desgavell en tres actes» *La patum... pim, pam, pum*, estrenat el mes de maig de 1881 al Teatre Circ Barcelonès. Una altra vegada amb el fil conductor del triangle sentimental i de l'intent d'imposició de la seva autoritat per part del pare i alcalde, que comença a fer antipàtic el personatge a l'espectador, es denuncia la corrupció municipal i es dibuixen les caricatures de tipus com l'alcalde cacic, el secretari estafador, el diputat desconnectat del país i les promeses electorals disbaratades. Els elements festius populars, tal com indica el títol, hi fan presència sovintejada i la llengua, l'ús episòdic del castellà, tant per l'estament oficial com per la gent del poble que no el sap parlar, incrementa la hilaritat i la crítica de la comèdia.

Ni que el títol faci suposar el contrari, *Un ambo de regidors*, «fi de festa en un acte i en prosa catalana», estrenat el 29 d'abril de 1882 al Teatre Novetats, té un interès escàs en aquesta secció, perquè els dos consellers municipals, un dels quals es diu Baldomero, per Espartero, en realitat són falsos, ho simulen pels interessos que construeixen la trama de la comèdia.

La mà oculta, «entreteniment per a passar l'estona, en tres actes, apariat en prosa catalana», estrenat el 7 d'abril de 1883 al Teatre Novetats, permet tancar aquest apartat amb el desplegament dels dos leitmotifs sobre els quals pivota. El que proporciona dinamisme a la comèdia és el caràcter vodevilesc, però ara ens interessa subratllar-ne altres aspectes. Ramon Salvi, fabricant de sabates i elàstics, es presenta a les eleccions com a progressista, assaja contínuament el discurs proteccionista català que pronunciarà al Congrés, perquè ja s'hi veu. En l'embolic de l'acció, acaba essent elegit Emili, que no hi aspirava. Ramon, influït per l'obsessió d'un conegut amb mania persecutòria, ho atribueix a una

conspiració de «la mà oculta», el poder negre, els jesuïtes. S'hi denuncien les trampes electorals, en concret, els vots de persones mortes. És molt probable que, tot i que en cap moment no s'explicita i s'atribueix als jesuïtes, en el títol hi hagi una referència a la francmaçoneria, que era coneguda amb aquesta apel·lació. L'obra s'ha situat en els «intents d'aproximació al realisme en prosa en l'escena catalana»,[69] que ja hem vist que, en Arús, són molt anteriors.

Drames

Abans s'ha subratllat la importància estratègica de *Lladres de ciutat* en el teatre català del segle xix. *Claudi F. o ¿Qui és?*,[70] «drama en un pròleg i sis actes», estrenat el 28 d'abril de 1872 al Teatre de l'Olimp, confirma la singularitat de Rossend Arús a l'hora de practicar el realisme en prosa quan ningú més no ho feia —o, com a mínim, no en tenim constància. En la dedicatòria a Miquel Carbonell, declara aquest esperit realista: «Mai la passió m'ha guiat la ploma quan he tingut lo mal gust d'agafar-la. Aquest drama és una còpia, un trasllat fiel d'un fet que arribà a aconseguir moltíssima celebritat». En efecte, s'hi desenvolupa la peripècia de Claudi Fontanelles, un dels processos més populars de la Barcelona coetània: el fill tarambana de casa bona segrestat —segons creença general, per la ronda d'en Tarrés— i desaparegut, que torna a casa seva anys després i, reconegut en primera instància pel seu germà, al cap d'uns dies és acusat de ser un impostor, processat i condemnat. El cas va despertar passions, i Arús va prendre partit a favor de Claudi Fontanelles fins al punt d'aplicar-li els màxims graus d'ennobliment possibles des de la seva posició ideològica. Ho advertia en l'esmentada dedicatòria: «les apreciacions que s'hi troben són lo reflexo de mes idees». Hem publicat els dos pròlegs que s'han conservat de l'obra perquè, malgrat alguna repetició, són prou diferents i el segon fa avançar l'acció respecte del primer. En ells, l'any 1845, una colla de criminals segresta Claudi i el reté en una cova de la muntanya de Montjuïc amb l'expectativa de cobrar un rescat que no arriba. El primer acte transcorre a Buenos Aires l'any 1861. En un desafiament, Claudi fereix el rival que li ha pres l'amant, una actriu, i decideix tornar a Barcelona. Allí es desenvolupa l'episodi central del cèlebre cas Fontanelles i Claudi és enviat a la presó, on rep la solidaritat de la seva dida i d'amics que han tornat de l'Argentina, fins que l'octubre de 1868 resulta indultat com a conseqüència del triomf de la Revolució. En el quadre quart, el 8 d'abril de 1870, l'acció se situa en una barricada de la revolta contra les quintes. Ferit, es recobra a l'hospital, però hi mor enverinat. Així es confirmen les sospites sobre l'actuació malèvola de la família cap a un personatge noble i idealista, revestit per Arús amb els atributs del revolucionari. Revisió d'un fet real i polèmic, no exempt de sentimentalisme, la prosa té una nítida realització realista.

Un àngel, «drama catalá en un acte i en vers», estrenat l'any 1879 al teatre Novetats, té algunes característiques de drama rural: el retorn, al cap de quinze anys, d'un home desheretat per son pare, s'entén que per afavorir la filla de la segona dona —que es descobreix que no ho és—, hereva única

69. Ramon Bacardit i Miquel Maria Gibert (eds.), *El debat teatral a Catalunya*, p. 104.

70. Arús va dubtar en el títol entre el definitiu i «Claudi F. o ¿Quin Claudi és?».

però maltractada per sa mare i que viu en la misèria, propicia l'amistat entre els dos falsos germanastres no afavorits per la vida. Acaba essent un elogi de la conciliació i una dignificació de la pobresa.

Deu ser pel final relativament feliç que el dramaturg va considerar que *Primavera i tardor*, estrenada el mes de maig de 1886 al Teatre Novetats, era una «comèdia en tres actes i en vers», però, si no atenem només a la segona història, crec que s'hauria de qualificar com a drama. Va resultar de la suma, amb molt poques variants, de dues obres titulades *Amor i constància* (1878), la primera en un acte i subtitulada «(Un i una a 20 anys). Primer capítol de la vida» i la segona en dos actes i amb el subtítol «(Un i una a 60 anys). Últim capítol de la vida». En el primer acte, s'explica la frustració dels amors entre Elvireta, romàntica i fantasiosa, i el músic Rafel, obligada la noia per la mare a casar-se amb Fèlix, que és ric. En els altres dos, situats quaranta anys després, en el moment d'escriptura de l'obra, Elvira s'ha convertit en una dona profundament reaccionària, autoritària i missaire i s'oposa als amors entre el seu fill, músic, idealista, i la filla d'una difunta amiga i confident de joventut. La figura de l'artista romàntic s'ajusta al tòpic: és pobre i sensible i, com a conseqüència, perd la noia que estima. El fet que el fill de la seva antiga estimada també sigui músic s'ha d'interpretar com una revenja del destí. La tornada de Rafel, vell i ric, que dota la noia, obliga Elvira a cedir en el matrimoni. El sarcasme final de Rafel resumeix l'evolució de la dona des de la primavera a la tardor: encara és sensible a la música... de les monedes. La crítica de *L'Esquella* el considera un drama i afegeix: «entreté, encara que l'acció sembla més pròpia de la novel·la que del drama. Los tipus estan ben apuntats i les al·lusions polítiques i religioses que abunden en los actes segon i tercer donen amenitat a l'obra. Aquesta va ser rebuda amb aplauso».[71]

En l'esfera de la diversió

L'equador en l'any 1875, inclòs, en el teatre de Rossend Arús queda justificat perquè després d'aquest any, ja ho hem vist, Arús ja no va escriure un tipus de teatre, el polític, o, com a mínim, no va tractar aquesta matèria de la mateixa manera. En canvi, a l'inrevés, si l'humor impera en la segona etapa d'aquest teatre, ja era molt present en la primera, que és la del seu activisme associatiu en societats carnavalesques i d'aficionats al teatre. La diferència és que a partir de 1876 l'humor ja no té gaire competència.

Disbarats

També es podrien anomenar «gatades», per les connotacions trinxeraires del substantiu i pel context en què es van escriure. De fet, la diversitat de noms amb què Arús va batejar aquestes i altres peces semblants autoritza a anomenar-les com es vulgui. Són peces característiques en aquest cas no dels tallers sinó de les societats d'aficionats i les carnavalesques. En conseqüència, s'han de relacionar amb

71. N. N. N. «Teatros», *L'Esquella de la Torratxa*, 383 (15 de maig de 1886), p. 148.

la literatura popular festiva, tal com Arús mateix aclareix al final del manuscrit de *No desitjaràs la muller de ton pròxim*: «L'autor dels disbarats ha fet auques de redolins, versos per cargolillos, per ventalls, per felicitacions, sainetes, comèdies i hasta drames que han sigut xiulats i altres aplaudits una miqueta». Sembla que Arús reservava per als disbarats el pseudònim Un Xicot de Barcelona, que la signatura també els identifica.

La dedicatòria de la primera d'aquestes peces, *Lo comte En Jaume o un drama en l'Odeon*, «Tragèdia, comèdia, peça, sainete, gatada, ximpleria o lo que sigui, escrit com apropòsit per a innocentada», estrenada el 2 de gener de 1870 al Teatre de l'Olimp per la Tertúlia Catalana,[72] constitueix un elogi de la bogeria escènica. Arús s'adreça a un amic seu tot recordant-li que «com més disbaratada sigui una producció dramàtica, més t'agrada» i que és un «entusiasta de lo bunyol», i li presenta la comèdia com «lo millor que s'ha escrit en lo gènero que mereix ta preferència». Explica que l'autor serà feliç si el públic xiula i que arribarà al pinacle de la satisfacció si l'obra comença i no es pot acabar perquè provoca un escàndol que ho impedeix. En aquest to desenfadat, remata l'agraïment als actors de la Tertúlia Catalana amb un «sobretot, gràcies a mi mateix per l'acertada direcció desplegada» i conclou que «Massa n'hi ha per un ral». Ja es pot comprendre que aquest to descarat és propi de l'ambient de colla d'amics en què el disbarat és un ingredient habitual. L'obra, tal com declara la segona part del títol, és una paròdia del teatre de sang i fetge que es representava al teatre Odeon. Rossend Arús va escriure una poesia força popular —es va reproduir en diversos periòdics durant anys— sobre les peculiars representacions d'aquest teatre barceloní.[73] En correspondència amb les dedicatòries, la paròdia és extrema. Ambientada en un hipotètic segle x, constitueix una caricatura d'un noble, Jaume Bara, comte dels Martells i senyor feudal de Castellterçol, despòtic fins als límits, que fa matar a tothom pel Botxí, amb motiu o sense. Al final, no queda ningú viu, ni tan sols l'apuntador, perquè li cau un llamp.

No desitjaràs la muller de ton pròxim o Qui busca, troba, «peça, sainet o sombrada en un acte en prosa», estrenada per la Tertúlia Catalana el 22 de maig de 1870, té característiques similars però l'ambientació és contemporània i s'emparenta amb el costumisme. En la manifestació d'intencions que la precedeix, el dramaturg presenta la improvisació en l'escriptura i en la interpretació com a màxima eficàcia de la peça. En aquesta línia, el repartiment es desplega després de l'epígraf «Persones i bèsties». L'obra es correspon amb les previsions: un embolic d'infidelitats conduït amb astúcia per la mestressa de la casa cap a una situació hilarant a les fosques i amb intervenció d'un os de fira. Al final del manuscrit, Rossend Arús va consignar la llista de disbarats escrits fins al moment, en què figura *Lo comte En Jaume*, amb una segona edició corregida i augmentada, i les següents, inèdites: *Lo duc en*

72. Jordi Galofré, «La Biblioteca Arús», p. 64, indica que es va representar «per tot Catalunya» i se'n van fer dues edicions.

73. «Lo teatro escorxador», premiada en un certamen literari humorístic celebrat l'any 1877 per Lo Niu Guerrer. Reproduïda en més d'una publicació, per exemple, a *L'Esquella de la Torratxa* el 30 de juliol de 1887.

Pere, *Lo pla de Palàcio*, *Una escena a Marruecos* i *Un català a Mabille*. Del primer i dels dos últims, no en tenim altra notícia.

Una mica a contracor, per respecte a aquesta classificació del dramaturg, incloem *Lo pla de Palàcio*, «peça en un acte, en vers i en prosa, en castellà i català», estrenada per la Tertúlia Catalana al Teatre de l'Olimp el mes de gener de 1871, entre els disbarats. En realitat, es tracta d'un sainet costumista amb tots els ets i uts. Sí que l'emparenten amb el disbarat el pseudònim i el subtítol desafiador i burleta que presumeix de velocitat en la redacció de l'obra: «escrita en menos temps del que es necessita per a representar-la, si algú hi ha que s'hi atreveixi». Tanmateix, no és altra cosa que un sainet, un quadre escènic de costums que retrata, amb una gran eficàcia descriptiva, l'ambient dels encants del pla de Palau. Presenta de manera molt viva personatges característics, tipus costumistes rodons: els dos xarlatans, arrencaqueixals de barraca; l'assidu al mercat, que compra sempre el que no sap si mai farà servir, només perquè és barat; el pagès de Collsuspina, rústic, una mica innocent i que es pensa que parla bé el castellà. No cal dir que el conflicte, que, amb una gran eficàcia, salva la distància entre el quadre de costums i l'escenificació, es resol feliçment.

En el teatre posterior de Rossend Arús hi ha altres candidats a figurar entre els disbarats, com *Granotes al cove, Boigs fan bitlles, A dos rals l'entrada* o *En remull*, però respectem l'etiqueta que l'autor va reservar a les obres de joventut esmentades i que va identificar amb el pseudònim que no va utilitzar en cap altra.

Sainets i vodevils

El camp de la comèdia és molt ampli en el teatre de Rossend Arús, va des del disbarat al sainet i a les comèdies ciutadanes i els vodevils, sense oblidar que la majoria de les obres polítiques tenen com a element fonamental l'humor —*La Caritat* i *¡Via fora, sometent!* són les úniques excepcions. Acabem d'examinar-ne una sèrie amb l'epígraf «disbarats», dins el qual hem respectat la concepció que Rossend Arús en tenia, tot advertint que altres obres podrien entrar en l'apartat. Comencem aquest analitzant-les.

¡A dos rals l'entrada! (1875), qualificat com a «passatemps còmic-líric-ballable» i estrenat el 28 de desembre de 1875 al Teatre de l'Olimp en la mateixa sessió que «Un salt mortal», peça que no ens ha arribat, és una peça senzilla, amb tot l'aire de reflex de les representacions de barri que Arús coneixia tan bé. Explica les peripècies que passen uns joves per dur a terme un espectacle en un magatzem sense llogar, d'amagat de la mestressa, a fi de recollir diners. La funció consisteix en una exposició de figures de cera de personalitats cèlebres com les dels museus que, en realitat, són actors. Cada personatge té assignada una estrofa al·lusiva i el text disposa d'un annex amb més personatges que, opcionalment, es poden utilitzar en la representació i que en aquesta edició s'han afegit a continuació de la glossa de l'última figura.

Boigs fan bitlles, «modisme en un acte» es va estrenar al Teatre de la Princesa de València la nit del 19 de març de 1878 i es va publicar el 1888.[74] Dedicat a la memòria de l'actor Gervasi Roca, és un embolic ple d'incongruències buscades amb intencions humorístiques que en alguns casos no s'acaben de solucionar, com que els amos de la casa haguessin de tornar al cap de tres mesos i hagin tardat quatre anys, que un d'ells es trobi compromès a casar-se sense saber-ho per la voluntat d'un amic difunt que volia que es casés amb sa filla i que de sobte la dona recordi que es volia casar amb el germà i no amb ell. En el cúmul de l'absurditat, tot es resol sense trasbalsos, al cap i a la fi, amb el casament dels enamorats es compleix la voluntat del difunt perquè els dos germans, lògicament, tenen el mateix cognom. En definitiva, boigs fan bitlles.

En el monòleg *Jo*, «soliloqui en un acte i en vers català», escrit per a l'actor Frederic Fuentes, s'assisteix a la deriva del pensament lliure de Carlos, un home jove que, una mica a contracor, ha decidit casar-se. S'equivoca de dia quan va a visitar els seus futurs sogres i no els troba a casa. Mentre s'espera, repassa una part de la seva vida, que inclou algun episodi poc confessable, i s'autoconvenç de la conveniència de casar-se però, de sobte, en un atac de malhumor, decideix desistir-ne i se'n va.

Un cert aire de modernitat domina *Cornellà, un minut!*, definit com a «estirabec en un acte» i estrenat el mes d'octubre de 1877 al Teatre Circ Barcelonès. Transcorre sencera a l'estació de tren de Cornellà, on dos personatges que van a batre's a València, però, com que no tenen cap intenció de barallar-se ni l'un ni l'altre, perden el tren. Unes confusions considerables sobre la base d'un pagarè no satisfet i d'embolics sentimentals creuats s'aclareixen durant l'espera del tren següent i tothom torna a Barcelona satisfet.

Granotes al cove (1878), «entreteniment en dos estones en prosa catalana», té un aire sainetesc i costumista però hi domina l'exageració extrema. Els dos «artistes» i xarlatans de fira expulsats d'una fonda per falta de pagament podrien ser els de *Lo pla de Palàcio*, que és considerada «disbarat» per Arús, i l'acció és molt més desgavellada aquí que en l'obra anterior. Té com a centre la confussió colossal que organitzen els dos «artistes» i Cinto, tornat de l'Havana fracassat perquè es va voler fer ric venent patins de patinatge sobre gel a Cuba. Amb un gran engany, aconsegueixen una quantitat considerable d'objectes de valor i fugen amb el botí. Teatre dintre del teatre, situacions absurdes, obsessions reiterades, tiben fins a l'extrem del disbarat aquest sainet ambientat a la Barcelona coetània.

El subtítol «entreteniment en una estona» de la peça *En remull* (1880)[75] ja ens indica que, si hagués estat escrita deu anys abans, hauria entrat en la categoria de «disbarat». Està plena d'accions estrafolàries: el criat que mana en absència de l'amo, la veïna que no està d'acord que la facin fora del pis i està disposada a tot, l'amo que vol fer veure que no és vell i pretén casar-se amb una falsa aristòcrata que li busca els diners. Culminen quan al pis porten una banyera i a partir d'aquí arriben banyeres

74. Arús la va escriure abans del 28 de novembre de 1876. Al manuscrit, figura com a estrenada al Teatre Russafa de València el 24 de febrer de 1878.

75. El dramaturg tenia títols alternatius per a l'obra: «Banys a domicili» i «Fred i calent».

sense parar, desapareix la roba dels que es banyen i s'accepten tots els enganys: el fals jove i la falsa aristòcrata es casaran i la veïna es quedarà a viure al seu pis sense pagar lloguer.

Mister Hume (1880) ja se subtitula «extravagància en un acte i en vers». Es va estrenar al Teatre del Bon Retir després del 26 de juliol de 1880. En efecte, els personatges i les situacions que s'hi generen no s'ajusten gens a la normalitat: el jove tarambana que és conduït d'un casino a una masia, la seva tia de seixanta-nou anys que ha tornat rica d'Amèrica, un criat lletgíssim i fidelíssim a qui menysprea. Quan el jove es nega a casar-se amb la tia perquè és vella, li expliquen que rejovenirà amb el líquid de la joventut que els va donar Míster Hume a Mèxic. L'entrada de la tia rejovenida només és l'ardit per a l'explicació que en realitat es tracta de la seva neta, preludi per al casament dels dos joves.

Sens dubte, el més complex dels vodevils i, alhora, la comèdia més hilarant de Rossend Arús és *Un pas de comèdia* (1878), també anomenada *Una olla de cols* i considerada com un «entreteniment en tres estones». Situada en una casa benestant, les confusions hi són contínues: seduccions, objectes oblidats que delaten, coincidències, equívocs, dissimulacions, malfiances, provoquen una frenètica activitat que no deixa reposar el lector o espectador. Un exemple magnífic de comèdia burgesa d'embolic.

En la mateixa línia, *La cambrera* (1885), «comèdia en tres actes i en prosa», també transcorre en una casa burgesa. Els embulls entre el maniàtic amo de la casa, que pretereix la seva dona i pretén la cambrera, i un jove que tenen allotjat i que vol aconseguir la mestressa teixeixen una hàbil situació vodevilesca que, per obra i efecte de la criada, es frustra quan estava a punt d'arribar a acomplir-se. D'aquesta manera, l'astuta cambrera aconsegueix casar-se amb el jove i ric convidat a la casa.

Comèdies de màgia

Qui millor ha descrit l'espectacularitat del teatre popular barceloní de la segona meitat del segle XIX és Francesc Curet. Es refereix a l'univers, bàsicament de diversió, dels teatres que van anar sorgint al passeig de Gràcia, on, a més de les actuacions estel·lars d'Ernesto Rossi i les temporades d'alta òpera italiana i francesa, «el repertori corrent d'aquests teatres, primerament d'estiu i després de tot l'any, era a base d'operetes còmiques, comèdies "bufes" i de màgia, balls d'espectacle, sarsueles, vodevils i, sobretot, aquelles produccions en què es combinaven, en "pot purri", amb força música, pròpia o manllevada, elements dels gèneres susdits».[76] Ja hem comprovat que Rossend Arús tenia una aversió declarada a les obres «bufes» del seu quasi homònim Francisco Arderius i que en les revistes d'actualitat hi va carregar en contra amb molta duresa. Tanmateix, és destacat a les històries de l'art dramàtic per una obra que pertany a un gènere no tan allunyat. Curet el presenta, en una descripció deliciosa que no podem reproduir sencera i que detalla per què tenia tants atractius per a adults i nens: «Les comèdies de màgia —féeries—, de llarga tradició, eren un al·licient que no fallava mai, amb llurs escapades a països de somni i escenes inversemblants que es convertien en les taules en realitat fulgurant

76. Francesc Curet, *Història del teatre*, p. 181.

, realçat tot amb la varietat de decoracions fastuoses, cos coreogràfic, llums de cent colors, música enjogassada i situacions arbitràries, però mogudes i enginyoses».[77] La panoràmica que descriu Curet sembla perfectament ajustada a la intervenció d'Arús, fins i tot en l'element lingüístic:

> Els teatres del Passeig de Gràcia van servir a dojo bufonades i comèdies de màgia, però en català, perquè les empreses i molts dels nostres autors, agullonats per l'interès creixent que anava demostrant el públic per aquests gèneres, es van posar a la tasca, amb entusiasme.
>
> Crearen una obra mixta, en una barreja un xic confusa de substàncies i arguments arreplegats ça i enllà, amb certa originalitat en l'exposició, però que, en conjunt, tenien el mèrit de vitalitzar la nostra escena amb els aires cosmopolites, enriquint-la amb una nova modalitat, encara que es tractés d'un art frívol, intranscendent i innocentó».[78]

Xavier Fàbregas estableix el començament d'aquest tipus d'espectacle a la ciutat: «Qui va renovar el gènere a Barcelona, si no el creà de cap i de nou, fou l'occità castellanitzat Juan de Grimaldi, que a la dècada dels 30 va posar al dia la precària maquinària del Teatre de la Santa Creu, a fi de poder aconseguir trucatges no vistos amb anterioritat»[79] i, marcada la connexió amb el teatre de Guilbert de Pixérécourt, l'historia: primer és subsidiari dels espectacles cortesans francesos plens de referències mitològiques, després l'envaeix el melodrama i, ja a la segona meitat del segle, incorpora el gust pels ambient exòtics, la col·laboració de la música i esdevé un gènere «entre la narració d'aventures, la revista i el sainet musicat, o sigui, la sarsuela.»[80] Es tractava d'uns espectacles molt populars, tal com explica Curet en un plàstic passatge:

> No es raro, pues, que el teatro de magia y la zarzuela de espectáculo, cotizados a *precios populares*, gozaran de una calurosa acogida, con tanto más motivo, cuando a la modicidad de los precios se añadía el poco desgaste del cerebro, que podía descansar de las fatigas del trabajo y de las inquietudes de la vida. [...] Además, la comedia de magia, trasunto más o menos fiel de las féeries y la opereta bufa, con música propia o prestada a la amena inspiración de Lecoq y Offenbach, ofrecían, entre otras cualidades, la ventaja de constituir un espectáculo asequible, no diremos a todas las inteligencias, pero sí a todas las aficiones, porque con su deslumbrante variedad de decoraciones fastuosas, cuerpo coreográfico, luces de cien colores, música jugueto-na y pegadiza y situaciones arbitrarias, però movedizas e ingeniosas, contentaban tanto al niño que contemplaba extasiado el espectáculo (un cuento de hadas convertido en realidad) como el padre que sonríe ante la inocente malicia de algunos *couplets* de pimentón o alusivos a circunstancias políticas o bien admiraba las contorneadas hechuras de las figurantas y coristas.[81]

77. Ibídem, p. 181.

78. Ibídem, p. 181.

79. Xavier Fàbregas, *Les formes de diversió*, p. 194.

80. Ibídem, p. 195.

81. Francesc Curet, *El arte*, p. 185.

Curet destaca el protagonisme que hi va prendre el teatre en català —més que «català», per la quantitat d'adaptacions del francès que hi hagué—; que els autors més destacats en el conreu del gènere foren Josep Coll i Britapaja, Narcís Campmany, Joan Molas i Casas i Rossend Arús i Arderiu; assenyala *La Llúcia dels cabells de plata* entre les millors obres de la modalitat[82] i el poc o nul prestigi que tenia el gènere «que los críticos graves de la época calificaron de *desdichados engendros*».[83]

La primera comèdia de màgia de Rossend Arús és la més famosa, *La Llúcia dels cabells de plata*, «tragèdia màgica de guassa en tres actes i dotze quadros» que es va estrenar al teatre de l'Olimp en la funció donada per la Tertúlia Catalana la nit del dijous 28 de desembre de 1871 «con fausto no igualado en nuestros días»,[84] va passar al teatre de la Sarsuela, més ampli, s'hi va mantenir tot l'estiu de 1872, i es va publicar el mateix any. La música va ser composta per Joan Baladia. Combina el vers i la prosa i s'ambienta en un segle VIII tan hipotètic com el XII de *Lo comte En Jaume*. En una nota introductòria, el dramaturg desenganya qui esperi escrupolositat històrica —«Tant n'hi ha i bon pes»—, i comenta: «Se recomana veritat històrica en trages i accessoris. Ja que l'autor no ho segueix, que ho segueixin els demés i vagin els uns per l'altre». En aquesta línia, al final de l'obra s'hi afegeix: «S'ha acabat. (Massa n'hi ha per mitja endola)». La trama està plena de recursos extraordinaris, encantaments, objectes amb propietats meravelloses, desaparicions i aparicions sobtades i competències entre mags, tot servit amb grans dosis d'humor: les figures d'un quadre —sis anys després d'*Alícia al país de les meravelles*, un segle i quart abans de *Harry Potter*— actuen, parlen i donen cops als personatges de l'obra, les armes embruixades del duc no danyen els seus criats, perquè l'espasa els traspassa però no els fa res, els tirs es tornen sabó, les fletxes, coloms. Les competicions entre personatges amb poders màgics és contínua i l'habitual triangle amorós està servit amb més emocions que mai. Personatges mitològics com Vulcà —que no arriba a aparèixer, només se li roben objectes amb propietats màgiques— i el Destí hi tenen un paper discret. El final feliç passa per uns desencantaments que tornen a convertir en jove una noia envellida per una fetilleria anterior i fan recuperar la forma humana a Llúcia, i per la desaparició del castell del duc, substituït per un palau d'or i plata i gresca i fogueres en la nit de sant Joan. Tot coronat per uns efectes visuals imprescindibles en aquest tipus de representacions, els llums de bengala: «el teatro se convertía en ascua de colores que impresionaba gratamente los sentidos y en una vibración de melodías no muy sabias, però que convertían en caja sonora la rumorosa urbe».[85]

En aquesta mateixa sintonia, culminada en focs de bengala, se situen *Los Pastorets* i *Fausto*, ambdues de 1875, que, per les seves característiques singulars, estudiem a banda, *Los quatre pecats*, «comèdia de màgia lírica bailable», *La llanterna màgica*, «viatge imaginari en tres actes dividits en tretze quadros, en vers català i un grapat d'idiomes» i potser *Robinson II*, «monòleg còmic i estrany en un acte, de gran espectacle», totes tres del 1876. Reservem per a un altre apartat les versions de

82. Ibídem, p. 182.

83. Ibídem, p. 187.

84. Ibídem, p. 187.

85. Curet, *El arte*, p. 188.

rondalles, que, sense cap mena de dubte, hi estan relacionades: *La Ventafocs* (1877), *Les tres germanes* (1882) i *La filla del rei* (1883).

Los quatre pecats, estrenada l'agost de 1876 al Teatre del Bon Retir, tenia el precedent d'*Els set pecats capitals*, d'Andreu Brasés i Narcís Campmany. D'espectacularitat molt més modesta que *La Llúcia dels cabells de plata*, presenta la visita del diable a Felip, ric i aristòcrata, que ha decidit renunciar a tot i dur vida de pobre per amor a una noia de posició modesta. En una nit, Satanàs aconsegueix que Felip caigui en les seves tempacions però acaba vençut, sense aconseguir el seu objectiu d'endur-se la noia. Les transformacions amenitzen l'acció i el final és al·legòric, en la mansió de la Felicitat, la Virtut i la Puresa.

Francesc Curet explica l'origen d'una part d'aquestes peces en la popularitat de les obres de Juli Verne i les aventures de Robinson Crusoe, parodiades en les obres bufes i en el teatre català en comèdies com *De Sant Pol al Polo Nord*, de Josep Coll i Britapaja, i *De la terra al sol*, de Narcís Campmany i Pahissa i Joan Molas i Casas.[86] La contribució de Rossend Arús a aquesta seqüència fou doble.

La llanterna màgica és una deliciosa comèdia, escrita del 10 al 23 de maig de 1876, sobre la base d'un «viatge imaginari» que es duu a terme per guarir Bernat, un home ja gran posseït per la mania que la seva dona, que no s'ha mogut de casa però a qui ell no reconeix, s'ha escapat amb un ballarí. La confabulació familiar es val d'un suposat savi amb poders màgics i consisteix a fer-lo viatjar amb una nau que trasllada instantàniament a diversos llocs d'Europa per buscar-la. En cada indret assisteix a representacions musicals i es remarquen peculiaritats del país fins que identifica la seva dona quan es balla una sardana a la plaça Major de Figueres. Es tracta d'un producte literari i teatral feliç que conjumina la literatura d'anticipació i de nous invents amb el plurilingüisme amb efectes còmics i la pseudomàgia. Les inicials de les etapes del viatge formen la paraula AMPURDÀ: Aragó, Manchester, París, Ungria (Hongria), Rússia, Dante (Florència) i Ampurdà (Empordà). L'aparat escènic devia ser extraordinari.

Arús es va afegir a la moda de les recreacions escèniques de la famosa novel·la de Daniel Defoe, que ja havien obtingut un gran èxit en castellà amb una paròdia —*Robinson petit, zarzuela bufa en cuatro actos*— parodiada en català amb *Robinson petit*, «tiberi d'espectacle còmic líric bailable». Des del títol, Arús va aprofitar l'èxit comercial del tòpic amb un soliloqui, *Robinson II*, «monòleg còmic i estrany en un acte de gran espectacle i en vers català, apariat per Bernat Pescaire», acabat d'escriure el 17 de juliol de 1876, i tenia la intenció manifesta d'insistir-hi amb una segona part, si la demanada del públic ho justificava, fet que no es degué produir. L'acció és contemporània i el nàufrag que ha fet cap a l'illa inhabitada és un tonyinaire del mercat de la Boqueria que havia fugit de Barcelona per apartar-se de la seva dona, a qui havia trobat amb el dependent la mateixa setmana de casar-s'hi. El nou Robinson és presentat com un progressista més aviat calçasses vestit amb jaquetó i calces de pell «com en los Pastorets». Conviu amb un negre, aquí anomenat Dissabte, un lloro, una cabra i un gos i planeja marxar de l'illa en un globus que ha construït quan, de resultes d'un naufragi, arriba la

86. Francesc Curet, *Història del teatre*, p. 183.

seva dona, la qual fuig en el gobus amb Dissabte. Abans, s'havia proporcionat un passatge de crítica de l'actualitat barcelonina a través de la lectura i comentari d'un exemplar de la *Crónica de Cataluña* que li arriba pel tradicional sistema de transport marítim que és l'ampolla. La part musical arriba al moment culminant en la interpretació d'una cançó per tots els habitants de l'illa, persones i animals, cadascun amb el seu soroll característic.

Traducció, adaptació i reescriptura

Josep Maria Sala Valldaura adverteix que, ja en la primera meitat del segle XIX, «un percentatge molt alt de les peces estrenades són traduccions, refoses, adaptacions lliures, etc., de peces que havien gaudit d'èxit a París, Venècia, Roma, etc.».[87] Continuava essent pràctica habitual en la segona meitat de la centúria, quan un dels autors més «saquejats» era Eugène Labiche.[88] Els saquejos es perpetraven procurant no deixar evidències, possiblement per tal de no pagar drets d'autor, i la primera operació d'emmascarament era el canvi de títol. En aquestes circumstàncies, certificar l'originalitat de moltes de les comèdies pot resultar molt difícil.

Per il·lustrar-ho: és per casualitat que s'ha pogut descobrir que un vodevil de títol tan barceloní i tan de l'univers vital de Rossend Arús com és *Lo ball de la Candelera*, «distracció honesta en un acte i en vers», estrenada el 23 d'abril de 1877 al Teatre Tívoli, en realitat és una traducció prou fidel d'*Un baiser anonyme*, d'Alberic Secard i Jules Blerzy.[89] No és estrany per l'assumpte: situada en una casa burgesa, la confusió de l'home casat que ha anat al ball i, sense saber-ho, ha estat seduït per la seva pròpia dona difressada, la qual ell està convençut que és una amiga que s'ha de casar amb el seu millor amic, proporciona escenes divertides que deriven cap a un suau alliçonament final. Tanmateix, l'obra en català sembla que tingui un aire ben barceloní. Si fins i tot *Lo ball de la Candelera* ha estat a punt d'enganyar-nos, posaríem la mà al foc per ben poques d'aquestes comèdies. La invitació a futurs estudiosos perquè practiquin l'operació detectivesca d'identificació està feta. Amb resignació, mentre no tinguem la certesa del contrari, considerarem provisionalment originals les obres que no tinguem identificades com a traduccions o adaptacions i de què no sospitem en excés.

El terreny és relliscós, perquè el camp que va des de la traducció més o menys literal fins a la versió lliure és molt ampli. En el cas del teatre, a més, hi intervenen altres factors derivats de les exigències escèniques. Gabriel Sansano ha fornit un resum molt útil de les posicions més actuals en el camp de la traducció i l'adaptació teatrals.[90] Si es reserva el terme traducció per al transvasament intertextual

87. Josep Maria Sala Valldaura, *Història del teatre a Catalunya*, Pagès editors i Eumo editorial, 2006, p. 143.

88. Xavier Fàbregas, «El teatre», p. 68.

89. A la biblioteca Arús hi ha la tercera edició: Paris, Michel Lévy freres, editeurs, 1873.

90. Gabriel Sansano, «Vicenç Albertí i la reescriptura del teatre popular espanyol de l'últim terç del segle XVIII. A propòsit d'El criat de les obligacions i altres obres», dins Josefina Salord (coord.), *Vicenç Albertí i el teatre entre la Illustració i el Romanticisme*, volum II, Edicions de la Universitat de les Illes Balears, Institut d'Estudis Baleàrics, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Institut Menorquí d'Estudis, 2013.

d'una obra dramàtica, sense cap mena de projecció escènica —s'entén, no que no es dugui a escena, sinó que l'escena no condicioni la traducció—, crec que podem considerar que Rossend Arús va fer tres traduccions de textos dramàtics: *Àusias Marc* (1870), de l'obra homònima de Víctor Balaguer; *Justícia catalana* (1887), de *Fueros y desafueros*, de Francesc Morera (traduïda conjuntament amb Josep Maria de Lasarte); i *Les màquines de cosir* (1880), de *Las máquinas de coser*, de Ceferí Tresserra. Ja veurem que la traducció (amb Eduard Vidal i Valenciano) de *La taverna* (1884), de *L'assomoir*, de William Busnach i Octave Gastineau, versió dramàtica de la famosa novel·la homònima d'Émile Zola l'haurem de considerar una adaptació.

Ens podem preguntar per què Arús va traduir dos drames històrics catalans de finals de la dècada dels cinquanta, el primer d'un escriptor proper, per més d'un motiu, però el segon probablement no. Víctor Balaguer era progressista i maçó, i, malgrat la sàtira que Arús li va dedicar en les revistes d'actualitat del Sexenni, hi va mantenir relació durant tota la vida. El cas de Francesc Morera sembla que respon a uns altres motius. Circumstàncies concretes a banda, és probable que la raó l'haguem d'anar a buscar en la campanya empresa en la segona meitat dels anys cinquanta des del cercle de Víctor Balaguer en la fixació de tres moments històrics clau en la idea d'una Catalunya rebel que lluita per la llibertat: la guerra de la Generalitat contra Joan II, la guerra dels Segadors i la guerra de Successió.[91] Aquesta mitificació de la Catalunya indòmita va tenir una repercussió molt gran en el catalanisme, en el progressisme i en el republicanisme. Totes dues obres, *Ausias March* i *Fueros y desafueros* —una sobre la guerra de la Generalitat contra Joan II, l'altra sobre els Segadors— formen part d'aquesta seqüència i, d'acord amb el que era habitual en el temps en què es van escriure, estaven redactades en castellà. Arús, sol o amb Lasarte, va sentir la necessitat de traduir-les. En efecte, a *Àusias Marc*, «drama en quatre actes, en vers i en prosa»,[92] el poeta patriota, íntim del príncep de Viana i combatent contra Joan II representa aquest esperit rebel català que s'aixeca contra l'opressió i la tirania. A més, contribueix a la mitificació del poeta que en aquells anys es va operar. En l'obra, Marc recita —en versió desafortunadament transformada— els seus versos, pateix per un rebuig amorós complicat en la intriga política i és agent actiu en la revolta institucional i popular.

La traducció, en col·laboració amb Josep Maria de Lasarte, de *Justícia catalana* (1887), «drama en quatre actes i en vers català», estrenat l'1 d'abril de 1887 al teatre Catalunya, és molt probable que constituís un homenatge a Francesc Morera, mort l'any anterior. No sé si es tractava d'un encàrrec, però sí, perquè consta en l'obra publicada, que la Diputació Provincial de Tarragona, en sessió ordinària, va acceptar la dedicatòria de l'obra tot fent una lloança del Cantor del Francolí, «qui amb sos fets i escrits tan ardorosament treballà per la santa i bona causa de la reivindicació dels drets de la nostra estimada Catalunya». Tant *El Diluvio* com *L'Esquella de la Torratxa* van remarcar l'èxit de públic i l'encertada interpretació dels actors en l'estrena. La crònica de *L'Esquella* afegia la constatació que aquest tipus de drama ja havia passat de moda: «Avui estem més per l'acció, per l'estudi dels caràcters,

91. Magí Sunyer, «Catalunya i democràcia».

92. *La Gramalla*, II (24 de juny de 1870), p. 4, n'anuncia la propera estrena.

per la justificació de les situacions, pel color històric en les produccions d'època, o per la veritat real en les que passen en nostres dies».[93]

En relació amb la línia ideològica d'Arús s'han entendre les traduccions de dos drames obrers contemporanis, *Les màquines de cosir* (1880), anostrament de *Las máquinas de coser*, de Ceferí Tresserra, i *La taverna* (1884), versió, amb variants, de *L'assomoir*, de William Busnach i Octave Gastineau, dramatització de la novel·la d'Émile Zola. Tanmateix, la primera ha de ser considerada traducció i, en canvi, la segona, adaptació o reescriptura, procediment en què, seguint Julio-César Santoyo, l'adaptador es desvincula del text, la forma i els paràmetres culturals de l'original per a, sense desconnectar-se'n del tot, introduir-hi modificacions substancials.[94]

Ceferí Tresserra pertanyia a la mateixa formació política que Arús, va ser sempre un lluitador infatigable per les seves idees i, observant la data de la traducció al català, Arús la degué emprendre per tal d'homenatjar el company de militància després de la seva mort, esdevinguda aquel mateix any. *Les màquines de cosir*, «anunci industrial en un acte i en vers català», estrenada al teatre Romea l'any 1880, és un drama obrer sobre els avantatges econòmics que per a les cosidores comportava disposar de les màquines.

La taverna, «drama popular en nou quadres, altres tants de la vida real», s'hauria de considerar una adaptació. En l'obra editada, es declara la filiació zoliana però s'oblida la dramatització de Busnach i Gastineau. Arús la va traduir en col·laboració amb Eduard Vidal i Valenciano, a instàncies d'Antoni Tutau. Manuel Güell n'ha fet un estudi detallat en què explica que els noms dels personatges van ser canviats, amb l'excepció del de la protagonista, i que aspectes notables del drama francès van ser modificats per tal d'«intentar suavitzar al màxim els elements més crus i compromesos del naturalisme de Zola».[95] L'adaptació «afegeix moltes coses de collita pròpia»,[96] com la redempció final de la filla de la protagonista, la barcelonització d'indrets, l'ús d'argot dels baixos fons barcelonins i de cançons populars catalanes i l'aplicació del programa de Josep Anselm Clavé en tota l'obra, amb la motivació fonamental que esdevingués una «lliçó moral als obrers sobre els perills de l'alcoholisme».[97] Malgrat aquest propòsit moral, l'obra va ser acusada d'immoralitat i aquesta reacció va provocar per part dels adaptadors la inclusió en l'obra editada d'una defensa en què lamentaven de manera especial el silenci de les publicacions catalanistes i subratllaven que havien introduït un gènere nou en el Teatre Català.

Una sèrie d'obres escrites en castellà sembla que també es poden classificar en l'apartat d'adaptacions No he sabut trobar l'obra adaptada però no crec que sigui gaire arriscat apostar-hi. És prou clar per a *Una casa en Chamberí*, «comedia en un acto», escrita del 14 al 16 de setembre de 1876, en

93. *L'Esquella de la Torratxa*, 430, 9 d'abril de 1887, p. 170. La notícia d'*El Diluvio* és de l'edició de tarda del 2 d'abril.

94. Gabriel Sansano, «Vicenç Albertí», p. 183.

95. Manuel Güell Barceló, «Eduard Vidal i Valenciano adaptador teatral de *La taverna* (*L'assomoir*), de Zola, dins *Actes del Col·loqui sobre Àngel Guimerà i el teatre del segle xix*, Diputació de Tarragona, 2000, p. 364.

96. Ibídem, p. 364.

97. Ibídem, p. 367.

què es fa constar que està «arreglada a la escena española». Es degué estrenar a finals d'any.[98] Té tot l'aire d'un vodevil francès. L'acció se situa a Madrid, en una casa de classe alta. Un ric corredor de borsa, casat amb una dona que estima, sent la necessitat de ser-li infidel però, per donar sortida al remordiment, cada vegada que, d'alguna manera, progressa en la relació amb una altra dona fa un regal a la seva esposa. Els regals són de més valor en consonància amb la intimitat extraconjugal que aconsegueix, sense arribar a la culminació; si hi arriba, comprarà la casa a Chamberí que la seva dona desitja. Apunta les petites infidelitats i els regals corresponents en una llibreta que la seva dona llegeix. La reconciliació comporta la condició que s'acabin els regals.

El cazador de águilas, «drama en cuatro actos y un prólogo, arreglado a la escena española, en prosa castellana», representat el mes de maig de 1880 al Teatre Espanyol, en sessió de benefici d'Antoni Tutau, és força més complex. El caçador furtiu d'àguiles està a punt de marxar a l'estranger quan és acusat d'un crim que no ha comès i enviat a la presó mentre que els assassins es fan rics i poderosos. Anys després, un dels homicides vol casar-se amb la filla del caçador contra la voluntat de la noia, que estima el fill de l'home assassinat anys abans. El testament de l'altre assassí, penedit, que ho explica tot, facilita el final feliç. Com les següents, és una peça dramàtica massa diferent de la resta del teatre d'Arús per creure que sigui original seva, i el subtítol acaba de confirmar que es tracta d'un arranjament.

A *La huella del crimen* (1881), «drama en cinco actos y en prosa, arreglado a la escena española», el xantatge de Pascal cap al seu exsoci Julio amb l'amenaça de revelar un secret consisteix a exigir el casament amb la seva germana. El cinisme del xantatgista, la sessió de tribunal i els equívocs introdueixen en els llocs comuns del gènere detectivesc. La parella còmica formada per Cosme, que no vol ser vell, i Damiana, ridícula aficionada als casos criminals cèlebres i que pensa que és una detectiu sagaç, proporciona la clau paròdica.[99]

El doctor Lorenzo (1886), «drama en tres actos y un prólogo», escrit en col·laboració amb Josep Maria de Lasarte, es va estrenar el mes de maig de 1886 al Teatre de Novetats. Transcorre entre Madrid i un poble de l'Aragó. Desenvolupa una complicada trama cafida de sobresalts: un crim pretèrit, un robatori que s'atribueix a qui no l'ha comès, un treballador de banca que recupera la vocació artística, l'artista que queda cec i després recobra la vista gràcies a una operació improvisada que practica el doctor. El sentimentalisme és més present que en cap altra de les obres d'aquest volum, i el títol queda sobradament justificat per l'actuació del doctor Lorenzo, geperut, filantrop i providencial en cada una de les seves intervencions. Resignat amb la seva lletgesa física, és generós fins al límit de fer un viatge pel món per ajudar com a metge a les guerres de Tonkin i Sudan i tornar per resoldre la molt fulletonesca trama. La crítica en va subratllar aquest aspecte: «és un melodrama interessant, compendi de casi tots los melodrames que s'han escrit fins ara. Hi ha el robo d'una caixa; un innocent a qui les apariències acusen; un home que tot d'un plegat se torna cego, un metge geperut i més trempat que

98. *El Correo de Teatros*, en una nota de 13 de novembre de 1876, n'anuncia la propera estrena.

99. No té relació amb la novel·la homònima de Raul Waleis, pseudònim de Luis Vicente Varela, presentada com la primera novel·la policíaca escrita en espanyol.

un pèsol, i fins un canvi de criatures fet per una dida, que facilita tot lo desenllaç. La producció va ser molt ben rebuda».[100] La filantropia del personatge devia atreure Arús a traduir-la, si, com es pot suposar, es tracta d'una adaptació.

El pròleg de *Los buscadores de oro*, «drama en cuatro actos y un prólogo», no datat, es trasllada a l'ambient de l'oest americà propi dels relats de Thomas Mayne-Reid, que abunden a la Biblioteca Arús. Al manuscrit no hi figura que sigui un arranjament, però resultaria massa estrany que fos original. En el pròleg, en la Califònia dels buscadors d'or, Malige Corrigan mata Herbert, que havia deixat una filla a Irlanda, on transcorre l'acció de la resta d'actes. L'embolic fulletonesc, amb secrets, anagnòrisis i un suïcidi, s'acaba solucionant en una història que enfronta el desvergonyiment de Corrigan amb l'honradesa d'aquells a qui vol perjudicar.

No ens han arribat els manuscrits de *Las aves de rapiña* (1885), «drama en cinco actos y en prosa castellana», escrit en col·laboració amb Eduard Vidal i Valenciano i estrenat el 9 de maig de 1885 al Teatre Tívoli, ni el d'*El comité de salud pública* (1887), «drama en un prólogo y cuatro actos, en prosa castellana», estrenat al teatre Novetats l'octubre de 1887, però sí una sucosa crítica del segon. Ens confirma que es tracta d'un «arreglo d'un melodrama francès» i, amb una indissimulada ironia, desvela la alteracions practicades per l'adaptador: «l'esperit de l'original és molt realista, segons tinc entès, però el Sr. Arús amb gran habilitat ha sapigut convertir l'arreglo espanyol a la bona causa. Los mals republicans que abusen del seu poder, són reaccionaris disfressats que treballen per la destrucció de la República». Augura molt d'èxit a l'obra si els actors es mostren més segurs «o a lo menos si l'apuntador procura baixar la veu».[101]

Fausto (1875), «drama fantástico arreglado a la escena española» és una versió del *Faust* d'Adolphe d'Ennery.[102] Traduït l'any 1875, es va estrenar el 6 de febrer de 1876 al Teatre Espanyol amb música de Joan Rius. L'òpera de Charles Gounod havia cridat l'atenció de Pitarra que en va fer un dels seus poemes d'explicació d'argument, *Faust* (1864); aquesta peça és molt més complexa. Encaixa en els paràmetres de la comèdia de màgia i espectacle, però potser es tractava d'un drama massa elaborat perquè el valorés el públic que acudia a aquests espectacles. Els pocs comentaris crítics que n'he pogut llegir no són gaire favorables, però podem entendre que, per moltes transformacions i cants que s'hi introduïssin, aquest drama en cinc actes havia de resultar peculiar en l'escenari en què es va representar. Per als devots de Goethe, la peça pot sobtar, però es tracta d'una versió molt seriosa i amb moments d'una elevació literària notable. Destaca la introducció d'un duet de graciosos, Wagner i Fridolin, que, com és habitual en les parelles còmiques, reprodueixen en clau humorística i domèstica les accions greus dels protagonistes principals. A més dels aquelarres i la nit de Walpurgis, amb les corresponents cançons i danses, l'obra s'acosta al teatre de viatges que hem vist que estava associat al de màgia, amb trasllats a la Tessàlia, a Resina —i, en una regressió temporal, a Herculà— i a l'Índia. També Margari-

100. N. N. N. «Teatros», *L'Esquella de la Torratxa*, 384 (22 de maig de 1886), p. 156.

101. N. N. N. «Teatros», *L'Esquella de la Torratxa*, 461 (12 de novembre de 1887), p. 666.

102. Adolphe d'Ennery, *Faust. Drame fantastique en cinc actes, quatorze tableaux*. París, Michel Lévy frères, 1858.

da, després de la seducció, experimenta una transformació en una mena de santa popular a l'Índia. El seu negatiu és Sulfurina, una diablessa que el «savi graciós» Wagner es creu que ha fabricat, en el seu intent d'aconseguir un Frankenstein, però només ha estat un instrument de Mefistòfil per introduir la diablessa de manera versemblant. Els cors de dimonis i d'àngels, juntament amb l'enfonsament final de Mefisto a l'infern no ens deixen oblidar l'atmosfera dels *Pastorets*, estrenats aquell any mateix. Ni, és clar, que, com en altres casos, la lluita entre el Bé i el Mal és tema preferit de la literatura maçònica.

L'obra de Rossend Arús que va obtenir un èxit més perllongat és la continuació que del *Don Juan Tenorio* de José Zorrilla va escriure amb Joaquim Maria Bartrina, *El nuevo Tenorio. Leyenda dramática en siete actos, en prosa y en verso, original*. La van donar per acabada el 1878 però Arús hi va intervenir després de la mort de Bartrina, es va estrenar al Teatre Ribas de Barcelona la nit del 3 de novembre de 1886 i el mateix any es va publicar.[103] Ha estat editada almenys quatre vegades i es va representar de manera continuada fins als anys trenta del segle XX, com a mínim, a tot l'Estat Espanyol i a Cuba. És una de les quasi dues-centes peces dramàtiques generades durant un segle a partir del Tenorio.[104] S'ha llegit com una versió marcada per l'esperit lliupensador.[105] Continuació i, en bona mesura, paròdia de l'obra de Zorrilla, els autors se'n declaren admiradors i li demanen disculpes per les llibertats que s'han permès amb el seu personatge. Els protagonistes de l'obra de Zorrilla tornen a escena anys més tard i protagonitzen noves aventures. El cinquè acte es converteix en una denúncia dels procediments de la Inquisició. La paròdia hi té un paper important: Centellas és anomenat Rayos i Relámpagos, i es parodien passatges cèlebres de l'obra de Zorrilla.

Ja ens hem ocupat d'una altra seqüela de literatura famosa, *Robinson II*. Tenen una relació amb aquest apartat els drames bíblics i les versions de rondalles, però presenten prou peculiaritats perquè siguin examinats en capítols propis.

Versions de literatura popular

Teatre bíblic

És molt sorprenent que els magnífics pastorets de Rossend Arús no figurin en els repertoris habituals. Els orígens d'aquestes peces dramàtiques, extraordinàriament populars, es remunten «a les representacions escèniques de tema nadalenc medievals i la seva perduració durant el segle XVI»[106] que van passar per una sèrie de vicissituds durant els segles fins que «a la primera meitat del segle

103. Xavier Vall, «Joaquim Maria Bartrina i Àngel Guimerà», dins Montserrat Corretger i Xavier Ferré (eds.), *Joaquim M. Bartrina, entre les raons poètiques i les científiques*, Reus, Publicacions de l'Arxiu Municipal, 2002, p. 131, nota 73, proporciona la documentació sobre l'obra, en què destaca la tesi inèdita de José Antonio Zabalbeascoa sobre Bartrina.

104. *Carnaval en noviembre. Parodias teatrales españolas de Don Juan Tenorio. Recopilación, edición e introducción de Carlos Serrano*. Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1996, p. 15. L'obra de Zorrilla és la més parodiada del segle XIX, segons David Thatcher Gies, *El teatro en la España del siglo XIX*, Cambridge University Press, 1996.

105. Jordi Galofré, *Rossend Arús i Arderiu*, p. 39.

106. Lenke Kovács, a http//www20.gencat.cat/portal/site/cultura catalana.

xix, els "Pastorets"es van veure afectats per la imposició del castellà com a única llengua permesa en les representacions teatrals».[107] Quan se'ls historia i es fa referència a la represa de les funcions en català, s'esmenten *La infància de Jesús o els pastorets de Betlem* (1871), de Jaume Piquet, *Los Pastorets en Betllem, o sia Lo Naixement de Ntre. Senyor Jesucrist* (1887), de Miquel Saurina, i *Lo bressol de Jesús o en Garrofa i en Pallanga* (1891),[108] de Frederic Soler, però no hi apareixen mai els de Rossend Arús.[109]

Amb Piquet, que el va precedir en quatre anys, Rossend Arús inaugura la tradició catalana contemporània del gènere amb *Los Pastorets*, estrenats el 25 de desembre de 1875 al Teatre Espanyol. El subtítol indica una feina d'investigació: «Drama sacro-bíblic en un pròleg i quatre actes, dividits en quadros, escrit en vers català i tenint a la vista los antics actes sagramentals deguts a la ploma dels més eminents poetes de l'escena espanyola» i la crítica va subratllar la novetat lingüística: «La empresa del Teatro Español del paseo de Gracia estuvo acertada al poner en escena el drama catalan Los Pastorets, obra popular entre una parte de nuestro público y que lo había de ser aun mas representada en el idioma del país».[110] La premsa també va informar sobre la circumstància que es tractava d'un encàrrec[111] i de l'èxit que va obtenir, amb dos plens i la representació en tres teatres, malgrat algunes deficiències en la posada en escena: «La ejecución un poco descuidada el primer dia, mejoró notablemente al siguiente. El público aplaudió repetidas veces la obra que se recomienda por sus abundantes chistes, sobresaliendo en versificación robusta, fácil y expontánea. Creemos que ha de proporcionar completos llenos á la Empresa, y abundantes aplausos á su joven autor. Los Sres. Ribas y Perelló, encargados de los papeles de Patacot i Rabaquet estuvieron admirables: los demás actores y el cuerpo de coros muy bien».[112]

L'obra no s'allunya tant de les comèdies d'espectacle que hem examinat, si l'estudiem a banda és per la seva entitat i per la tradició en què s'insereix. El combat etern entre l'arcàngel Miquel —en representació de Déu— i el diable s'acarnissa davant l'anunci del naixement del Messies. Tots els esforços de Luzbel per impedir-ho topen amb el poder superior de Miquel, que contínuament els frustra, fins a la derrota final del dimoni. Els coneguts episodis del relat bíblic se succeeixen amb l'espectacularitat afegida dels incendis i les tempestes provocades pels éssers diabòlics. Evidentment, les parts més amenes i divertides corresponen a la vida dels pastors, amb un protagonisme superior de la parella còmica Ravequet i Patacot, els dos pastors-pallassos que encadenen beneiteries contínues, amb l'escena culminant en la visita que fan a l'infern. Els cors i grups coreogràfics de dimonis, àngels i pastors

107. Ibídem.

108. Ibídem. Pep Vila, «El cicle nadalenc: els pastorets», dins *Pastorets a Girona. Crònica d'una tradició escènica*, Ajuntament de Girona, p. 19.

109. En vaig donar notícia a «Los pastorets de Rossend Arús: el primer gran espectacle nadalenc contemporani català», dins *Ara ve Nadal! Formes espectaculars en les festes d'hivern*, Editorial Afers, 2018, p. 267-277.

110. *Diario de Barcelona*, 362 (28 de desembre de 1875), p. 13.717.

111. *Diario de Barcelona*, (15 de desembre de 1875), matí.

112. *Correo de Teatros* (1 de gener de 1876).

proporcionen la diversió musical imprescindible en aquestes obres de màgia i gran espectacle. També es pot llegir, com s'ha indicat en altres obres d'Arús, en clau maçònica de lluita entre el Bé i el Mal. És incomprensible que fins ara aquests esplèndids pastorets hagin quedat oblidats.

L'èxit obtingut va animar Arús a fer una àmplia planificació del cicle litúrgic. La *Gaceta de Barcelona*, el dia 7 de gener de 1876, ho detallava: «En vista del éxito que ha obtenido el drama sacro catalán "Los Pastorets" en el teatro Español, su autor Rosendo Arús se ha propuesto escribir una serie de dramas bíblicos. Forman parte de esta serie "L'Adoració dels tres Reys" estrenado con buen éxito en la tarde de ayer, y los dramas en un acto "La degollació dels ignocents", "La fugida a Egipte" y "Lo noi perdut", próximos a representarse en el expresado teatro. El propio Sr. Arús está refundiendo el popular drama "La Passió i mort de Jesucrist", que se representará en la próxima temporada de Cuaresma».[113] No sembla que aquests projectes es duguessin a terme, com a mínim no ens ha arribat cap d'aquestes obres, amb l'excepció de *L'adoració de los tres Reis*, «drama sacrobíblic en un acte i sis quadros en català i en vers», que es va representar, com és lògic, el dia de Reis de 1876, com un acte afegit a *Los Pastorets*. La durada de la funció i la repetició de l'espectacle en un altre teatre a la nit va obligar a començar d'hora: «la comedia catalana Los pastorets, a la que se ha añadido un acto, L'adoració de los Reis, principiará la función a las dos y media, a fin de que la que debe dar la misma compañía por la noche, en el teatro del Olimpo, pueda empezarse a la hora anunciada.».[114] La funció es va desenvolupar amb algunes sorpreses: «Según parece, en esta obra hay mucha comparsería, figurando el acompañamiento de los Reyes, que saldrán a caballo».[115] La peça és molt senzilla: visita dels Reis a Herodes, al pas per Jerusalem, hipocresia del rei, que té intenció de matar-los quan tornin, adoració de l'infant i tornada per un altre camí, advertits de les intencions d'Herodes. És molt menys espectacular que l'obra major, i també està amenitzada per la parella còmica formada per Ravequet i Patacot, que no s'hi llueix tant.

Versions de rondalles

Rossend Arús no tan sols va ser un representant destacat del conreu de la nova literatura popular sinó que es també es va sentir profundament atret per la tradicional, i ho va demostrar amb l'adaptació de tres rondalles. Va imprimir a les narracions el seu segell característic: humor, paròdia i valors progressistes. *La Ventafocs,* «narració popular en tres actes dividits en onze cuadros apariats en vers català» es va representar el 27 de juliol de 1877 al Teatre del Bon Retir, amb música de Josep Navarro i es va publicar aquell any mateix. Dedicada a Artur Cuyàs, director de *La Llumanera de Nova York*, en què ell col·laborava, està situada en un petit reialme imaginari, a Catalunya, a finals del segle XVII, perquè,

113. *Gaceta de Barcelona* (7 de gener de 1876), p. 130. *La Imprenta* (7 de gener de 1876), p. 162, a més de consignar l'èxit de *Los Pastorets*, anuncia que Arús compondrà *L'adoració* i *La degollació* i refon *La Passió*.

114. *Crónica de Cataluña*, 6 de gener de 1876.

115. *La Imprenta*, 6 de gener de 1876, p. 125.

tal com explica, ni que sigui un conte universal, va procurar cenyir-se a com es contava al nostre país. Només començar, comprovem que s'hi estableix una dicotomia entre l'orgullós baró —tanmateix, arruïnat— i les seves filles per una banda i la humil i marginada Ventafocs, el príncep i el seu mentor Arnau per l'altra. Arnau, savi i astut, ordeix un engany: fa simular a un grosser criat que és el príncep, i les germanastres de la Ventafocs en queden encisades, enlluernades pel títol, cegues davant la grolleria del personatge, alhora que menyspreen el príncep, que passa per ser un escuder. Les tranformacions meravelloses i la xinel·la de cristall proporcionen la dosi de màgia de la comèdia i el registre grotesc i humorístic apareix en episodis com una dansa de botes de vi, al ritme de la música, davant un estupefacte baró.

La gatada pura, al millor estil pitarresc, reapareix a *Les tres germanes* (1882) «qüento fantàstic en tres actes dividits en vuit quadros», amb música de Marià Carreras. Un duc covard que no vol anar a la croada però s'hi veu forçat per mantenir el prestigi i que torna l'endemà de la partida perquè el cavall l'ha tirat a terra; les tres filles tancades hermèticament al castell per preservar-ne la virginitat; la filosa de cristall que es trencarà si les noies actuen de manera inconvenient, proporcionada pel geni Erica, protector del bosc; el geni de la font, Degotall, que, irritat amb el duc perquè la vol destruir, obra els prodigis perquè tres cavallers que pretenen les noies puguin entrar al castell i invisibilitzar-se; les transformacions, els equívocs, les desaparicions i les aparicions, les dissimulacions; el criat i la criada que protagonitzen un idil·li ridícul —parella de graciosos que, en aquesta ocasió, parodien unes accions que en els senyors ja no són heroiques, sinó còmiques—; la imprescindible música i els grups coreogràfics; els enganys continus i el final en què tots són feliços i mengen anissos. Molt ben construïda i divertida.

Força més complexa és *La filla del rei*, «cuento fantàstic en quatre actes i un pròleg dividits en vint-i-tres quadros» (1883), amb música de Marià Carreras.[116] Es tracta d'una rondalla meravellosa i d'iniciació. La lluita contra el Mal d'un jove humil, Belluguet, que compta amb una pols màgica poderosíssima capaç de conjurar el poder de la Fada de la Neu i del seu subtaltern diabòlic Barba-roja. El grotesc compareix en la figura del ridícul rei Sopes, que té una filla maleïda per la Fada de la Neu: és bellíssima però no té cor, perquè la fada el va robar i enterrar a l'Àrtic. Quan la crida del rei per recuperar el cor de la noia ja ha provocat la mort de més d'un miler de candidats, Belluguet entra en escena i marxa a cercar-lo, amb el rei —que fuig d'una nova maledicció grotesca. Recorren món i Barba-roja, amb l'encàrrec de fer gastar a Belluguet la pols màgica, provoca l'erupció de l'Etna, un terratrèmol, baralles, fins que Belluguet recupera el cor, ajudat per la Reina de les Papallones. Tanmateix, Barba-roja aconsegueix robar el cor de Belluguet i la situació s'inverteix: ara és Blancaflor l'apassionada i Belluguet l'indiferent i vulgar. L'aventura recomença: Blanclafor emprèn el viatge al Palau dels Sortilegis. Per arribar-hi, ha de passar per la Terra Efímera, on s'envelleix rapidíssimament, però aconsegueix

116. Tal com s'ha apuntat, és possible que la peça anomenada «Una vegada era un rei» sigui aquesta, amb un canvi de títol.

burlar Barba-roja i recobrar el cor de Belluguet. L'obra acaba amb una apoteosi de la Constància, en un palau d'or, flors, nimfes i pilastres amb diamants,

És una comèdia impressionant. A banda de l'amenitat que li proporcionen els balls de nimfes, de fades i de papallones, en un univers propi de les fabulacions d'Apel·les Mestres; a més de les contínues tranformacions i aparicions i desparicions, com les que provoca Belluguet en un desafiament al cementiri, quan fa aixecar els morts amb mortalles de les tombes perquè facin de testimonis o d'espectadors; destaca de manera portentosa el somni Capritxós, amb efectes meravellosos, vapors que emanen, quadres que es mouen i sobretot, l'estada al Palau de Porcellana, on tothom que hi entra és tranformat en un plat, una xicra, una sucrera o qualsevol objecte d'una porcellana que es trenca amb facilitat, en l'aire de la novel·la de Lewis Carroll. Una candidata directa a la representació actual en un espectacle de gran pressupost.

L'UNIVERS DEL TEATRE DE ROSSEND ARÚS

Una societat que canvia

D'una lectura calibrada del teatre del segle xix se'n pot extreure un retrat molt interessant de la societat de l'època. Com que no la tenim feta, no resulta fàcil destriar les especificitats que hi aporta Rossend Arús, però es pot intentar un diagnòstic aproximatiu que, com a mínim, proporcioni una bona idea dels interessos del seu teatre.

Com en un percentatge altíssim d'assumptes de la literatura de tots els temps, el conflicte amorós serveix de base a les peripècies que dinamitzen la majoria de peces dramàtiques catalanes vuitcentistes. L'esquema és simple: una dona i un home joves s'estimen però en la relació interfereix un altre home, sovint ric, vell o foraster, no desitjat per la dona però que té a favor seu el vistiplau del pare d'ella. El conflicte s'amaneix amb trames d'embolics que proporcionen força amenitat: rebel·lies, argúcies, intrigues, enganys. Tot deriva de l'estatus de la femenitat: una dona soltera ha d'obeir el pare; una dona casada, el marit. L'autoritat del pare és absoluta, i, si convé, una noia s'ha de casar amb qui no estima i deixar de banda el que estima perquè el pare d'aquesta manera ho ha decidit. En el segle xix, en el context d'introducció del capitalisme, es comença a modificar aquest plantejament amb variacions en el conflicte. Sense estadístiques que ho certifiquin, gosaria afirmar que en les obres de Rossend Arús és menys freqüent que en el conjunt del teatre del seu temps, i la consciència ideològica del dramaturg hi deu tenir a veure. Recordem que Arús no va escriure drames rurals ni històrics. És en els sainets que el plantejament sovinteja: *El senyor Pere*, *Lo pla de Palàcio*, per exemple, amb final feliç. En un drama com *Primavera i tardor* constitueix la base argumental, amb resultats diferents en les dues generacions que s'hi veuen afectades, dramàtic en la dels vells i alegre en la dels joves. Les peces purament polítiques n'estan exemptes, responen a altres plantejaments. En les comèdies de màgia i en els vodevils, alguna identificada com a adaptació i d'altres sospitoses de ser-ho, hi apareix una modernitat en les relacions socials que supera l'esquema establert, ni que ocasionalment hi pugui fer acte

de presència. En constitueixen exemples la dona forta i estrambòtica de *Míster Hume*, capaç d'imposar-se al nebot, o la broma que apareix a *La llanterna màgica* sobre la igualtat, militar, entre homes i dones: «Vostè és d'un sigle endetràs. / Lo progrés, que tant camina, / tracta els sexos per igual / i el servir dones s'admet / en país civilisat».

Un dels temes recurrents en el teatre espanyol del barroc, encara popular en el Vuit-cents, el desafiament per qüestió d'honor, guaita ocasionalment en aquestes peces però dona mostres d'absolut desgast. Alguns personatges el consideren convenient, però no tenen ni ganes ni intenció de practicar-lo. Això s'esdevé de manera explícita a *Una casa en Chamberí* —que és una adaptació— i a *Cornellà, un minut*, en què els dos suposats rivals busquen tota mena d'excuses per no barallar-se. A *La patum, pim, pam, pum*, l'honor és cosa dels personatges de fora del poble i que parlen castellà, i els del poble ni tan sols entenen què vol dir l'expressió «padrí de desafiament».

Aquestes obres ens informen sobre personatges cèlebres, lectures, gustos, modes. Més enllà dels trets ideològics, és difícil establir-ne una relació completa sense allargar molt el discurs perquè s'haurien de situar en el context i valorar-ne el sentit. Només de manera impressionista, podem constatar la popularitat de determinats personatges. Deixant a part els que s'esmenten amb intencions polítiques, a *Lladres de ciutat*, el delinqüent més pervers és comparat amb Maquiavel, Mazzini i Napoleó, considerats models d'astúcia i intel·ligència. En la farsa *A dos rals l'entrada*, les «figures de cera» de celebritats, per contemplar les quals el públic ha de pagar, són les de Tiberi, Anna Bolena, Carlemany, Lincoln, Urban —que també és esmentat a *Robinson II*— i, en una «escena refosa» s'hi afegeixen Balmes, Lucrècia Borja, Napoleó, Floridablanca i Richelieu. També es parla de Victor Hugo perquè els seus pensaments són valorats pel poble. Els xarlatans de *Lo pla de Palàcio* tenen com a difús personatge llegendari el gran Sèneca, «filòsof de Grècia». A *La llanterna màgica*, les referències són les estàtues barcelonines: l'Àngel Trompeter, el marí Marquet, don Jaume, Fiveller, el Negre de la Riba, Regomir i la sirena. A *La patum, pim, pam, pum*, les citacions són literàries —*El zapatero y el rey*, *Swenny Todd*, *Pablo y Virginia*, *La vida es sueño*, *El barbero de Sevilla*, *La Urganda*, *L'Africana*— o llegendàries —l'home del sac, Bernat Xinxola i Serrallonga, segons Bartomeu, «un ladrón hombre de bien / como corren pocos hoy». En més d'una ocasió, s'esmenta *El jueu errant* com a obra prohibida. El viatge de *La llanterna màgica* és fa amb una obra de Jules Verne. La popularitat de *La Pàtria*, de Bonaventura Carles Aribau, es reflecteix en més d'una ocasió. El comiat que Catalunya fa del seu palau a *¡Via fora, sometent!,* en registre molt més tràgic, l'utilitza. En el disbarat *Lo comte En Jaume*, d'ambientació suposadament medieval, ben anacrònicament, la criada es vol suïcidar amb salfumant i exclama: «Adéu-siau, turons, per sempre adéu-siau».

L'única referència a una pràctica tan habitual en els cercles de l'esquerra catalana de l'època com és l'espiritisme només apareix en una al·lusió humorística a *La llanterna màgica*: «¿Què són los esperitistes / lo fer-li ballar una taula / al costat de tants prodigis / com he vist aquesta tarda?»

L'expressió d'una ideologia

Aquest teatre, ja ho hem comprovat parcialment, expressa una ideologia i en fa publicitat. Forma part d'«Una forma de transmetre ideologia i de contribuir a l'afirmació d'una identitat cultural pròpia» dels sector democràtics.[117] El teatre com a canal i indret eficaç per fer circular un missatge i per generar debat ja comptava amb una llarga tradició. La comunicació directa amb un públic congregat que, a més, podia cridar, aplaudir, llançar consignes i manifestar-se a la sortida de la funció, etc., el convertia en un instrument de la lluita política i ideològica. Ha continuat essent així en els moments conflictius per a la societat. Ja s'ha subratllat el caràcter maniqueu del plantejament d'aquestes obres, amb més o menys dissimulació, procediment habitual tant en les peces polítiques de Josep Robrenyo com en bona part de les modernistes.[118] Durant el Sexenni, a més, Rossend Arús tenia interès a declarar que l'expressió de les seves idees i, encara més, la propaganda ideològica constituïen motors de la seva escriptura. Específicament, a *Claudi F.*, adverteix que «les apreciacions que s'hi troben són lo reflexo de mes idees» i a *¡Mai més monarquia!* manifesta que és un «pobre apòstol de tan santa idea» —la de la República— i que, a fi d'aconseguir més adeptes, ha procurat «fer propaganda tan activa com ho han permès les meves dèbils forces». Després, sense renunciar-hi, va actuar amb més subtilesa.

Per als demòcrates dels anys seixanta i setanta, aquestes idees continuaven girant a l'entorn del lema de la Revolució Francesa: Llibertat, Igualtat i Fraternitat. Com que eren uns principis compartits, en alguna mesura, amb un ampli sector dels liberals, i principalment amb el partit progressista, el discurs republicà, sobretot després de la decepció per la manipulació del la Revolució de Setembre, es va fonamentar en l'afermament radical d'aquests principis. Ja hem vist que en el teatre de Rossend Arús aquests conceptes s'al·legoritzen.

La Llibertat es converteix en personatge que protesta contra l'ús que s'ha fet del seu nom. A *1869*, quan Silvestre, després de la repassada dels desastres que s'han esdevingut durant l'any, conclou que «La misèria ens afligeix / des que tenim llibertat», immediatament compareix la Llibertat i li replica amb contundència —«¡Ments! ¡Ni jamai l'heu coneguda!»— i, després de retreure la pervivència de l'esclavitud, del despotisme i del militarisme, acaba el parlament i l'obra amb dos versos triomfants: «Quan això per sempre haureu destronat, / ¡jo seré vostra, tindreu Llibertat!». En l'última de les revistes d'actualitat, *Lo primer any republicà*, després d'aquests versos, l'obra continua amb unes quantes rèpliques més en què es canvia el pessimisme de la repassada de l'any per la confiança en el futur, i la Llibertat protagonitza el quadre plàstic final abraçada a la República mentre sona *La Marsellesa*. Menys al·legòricament, a *Claudi F.*, la defensa de la Llibertat va lligada a l'èpica de la lluita en les barricades. En aquest context vibrant, les frases adquireixen un to més absolut, es converteixen en lemes heroics: «Dia vindrà, perquè no pot regnar eternament, que s'ignorarà fins lo nom de tirania».

117. Pere Gabriel, «Els herois del poble. Literatura de voluntat popular i militància política democràtica al llarg del segle xix a Catalunya», *Anuari Verdaguer*, 17 (2009), p. 255-256.

118. Vegeu Joan Tomàs Martínez Grimalt, *El conflicte social en el teatre català del tombant de segle (1890-1909)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016.

El nom Llibertat assoleix un caràcter sagrat en boca de Claudi, ferit pel foc de l'exèrcit i disposat a morir per defensar-la. És quan llança una proclama que identifiquem com un tòpic universal de la lluita ideològica: «Que dolç és morir rodejat dels amics, i que hermós quan la sang se derrama en favor de la humanitat! No ploreu: abans que la deshonra, la mort... Companys!... Viva la llibertat!». És habitual que la literatura, del segle XIX ençà com a mínim, associï el concepte a la catalanitat, com Claudi ho fa: «Això és ser homes, això és ser verdaders catalans... Victòria o mort».

Al revés de la moneda, l'esclavitud encara era legal a Cuba, colònia espanyola en aquella època. La denúncia que se'n fa a *Lo primer any republicà* en subratlla el caràcter anacrònic: «Qui pot al segle dinou / voler tal iniquitat? / Com pot ser que se tolerin / fets tan baixos i inhumans? / Si negra la seva cara / la natura els ha posat, / doble renegre és el cor / de qui els vol esclavitzar». S'hi afegeix l'advertiment que aquesta només és una forma de subjugació d'una persona per una altra, que el perill no es limita a una determinada ètnia ni té una única manifestació: «No sortiran amb la seva / si comprendre el poble sap / que los que es junten avui / perquè el negre siga esclau, / demà, si lograr-ho poden, / faran lo mateix del blanc». O, de manera, si és possible, més explícita, a ¡Mai més monarquia!: «I si Cuba encara tanca / an els negres en presons, / prostergada i amb grillons / plora avui la raça blanca». Tractament a banda, per via paròdica, té el llarg al·legat contra l'emancipació dels negres de nàufreg de *Robinson II*, que no fa altra funció que subratllar la taujaneria del personatge.

En un home amb la sensibilitat social de Rossend Arús, que va ser el puntal de la francmaçoneria catalana del seu temps, el concepte de Fraternitat es lliga de manera indissoluble amb el de Filantropia i amb el de Caritat.[119] Ja s'ha fet referència a l'acció filantròpica de Rossend Arús. És una associació habitual en la literatura republicana escrita per catalans, que s'encarreguen de denunciar la falsa caritat de tants hipòcrites que passen per homes de bé, sovint relacionats amb l'Església, però no eviten reconèixer la tasca esforçada de determinats ordes religiosos per socórrer els necessitats. Només des d'aquest angle es pot comprendre que un militant demòcrata tan radical com fou Ceferí Tresserra dediqués una novel·la a narrar la vida de sant Vicenç de Paül, fundador de les Germanes de la Caritat, i que, durant l'epidèmia de còlera de 1865 exercís d'infermer al costat de les monges d'aquest orde. En el cas de Rossend Arús, el concepte adquireix un significat especial. Ja s'ha comentat la seva extrema generositat com a filantrop. Estava tan arrelada en ell des de la joventut que, tal com hem vist, en la seva primera obra de teatre conservada, *El senyor Pere*, el protagonista, un indiano vell que ha fet diners a Cuba, ha previst en testament que la meitat de la seva fortuna es destinarà a la construcció d'un hospital per a cent malalts pobres i l'altra meitat a comprar cases que, amb els lloguers, paguin les despeses de la fundació. El que pot semblar un simple detall impressiona especialment quan ens adonem que

119. Per a la caritat i la literatura catalana del segle XIX, vegeu el dossier de l'*Anuari Verdaguer*, n. 19 (2011), i particularment, els articles de Pere Gabriel «Pobresa, conflicte i caritat en el pensament català de la Restauració el segle XIX» (p. 227-270), per a una mirada historiogràfica, i d'Anna Llovera Juncà «Notes sobre caritat i literatura, 1871-1899. Discursos sobre la virtut» (p. 307-321). Pere Sànchez a *La maçoneria a Catalunya (1868-1936)*, volum I, Premià de Mar, Clavell, 2008, p. 42, explica que «la filantropia ha estat un dogma per a la maçoneria». W. L. Wihnshurst, *The Meaning of Masonry*, New York, Bell Publishing Company, 1980, p. 94, afirma que, dels tres principis o virtuts, Fe, Esperança i Caritat, «the greatest and most effectual is the last».

aquesta va ser l'estratègia que, al final de la seva vida, va utilitzar per preveure la fundació i el manteniment de la Biblioteca Arús. Afegim-hi que l'obra pivota sobre les reaccions davant de l'epidèmia de còlera a Barcelona, que s'hi denuncia la insolidaritat de regidors i de molts ciutadans i que, mentre tants altres en fugen, el jove metge Belisario s'ofereix per tenir cura dels pobres de Barcelona durant l'epidèmia. A *Lladres de ciutat*, un altre home ric i també filantrop, don Eduardo, desenvolupa la filosofia que el ric té unes obligacions cap als pobres perquè «lo ric és envers los pobres un administrador de Déu» i «el que no ajuda al necessitat, és criminal». Com a contrapunt, s'hi denuncia la hipocresia de personatges com Joan, que simula caritat per tal d'obtenir una bona consideració social però en realitat és un estafador. Arús va titular una obra *La Caritat*. Desenvolupa el concepte de Fraternitat com a superador de les enemistats entre els bàndols que protagonitzaven la Guerra Carlina. Pere Sànchez va fer notar que es tracta d'un drama «d'un clar contingut maçònic»[120] que es palesa en el quadre final on, en el camp de batalla, la Caritat abraça un milicià i un carlí mentre la Creu Roja, de fundació recent, i les Germanes de la Caritat atenen els ferits i es llegeix el missatge fraternal: «¡Això espanta an els tirans! / ¡Això es diu fraternitat! / Això és practicar el dictat: / ¡Tots los homes són germans!».

Mentre que els liberals moderats i els progressistes accentuaven la importància de la Llibertat, la Igualtat va esdevenir l'argumentació de base per als demòcrates. En el que podem considerar el primer poema-himne del republicanisme català, «La campana», d'Abdó Terrades —després musicat per Josep Anselm Clavé—, es proclama la necessitat de l'anivellament social i de l'eliminació de les diferències per raó d'estirp: «La cort i la noblesa, / l'orgull de la riquesa, / caiguen d'un cop fins al nostre nivell».[121] Clavé va associar aquesta igualtat a una nova valoració del treball sobre l'argumentació de base que no ennobleix la sang sinó el treball. A la «polca catalana» «La Maquinista», la tornada recorda «Que los timbres més honrosos / són los timbres del treball» i la darrera glossa relaciona el progrés amb l'alliberament de la condició d'esclau per al treballador, fins al punt que «los trobadors pregonen / les glòries del treball».[122] Aquests versos, repetits amb insistència per les societats corals, van impactar entre els treballadors catalans i les mostres de recreació de la idea entre els poetes i dramaturgs demòcrates són nombroses. També en el teatre de Rossend Arús.

Ja a *Lladres de ciutat* trobem aquesta declaració de principis que, per la inclusió de la paraula «timbre», té clars ressons claverians: «Ja ha passat lo temps dels pergamins; la noblesa de sang és noblesa de per riure; lo millor timbre de noblesa és lo treball, i la millor noblesa, és la del cor». A *¡Viva la Federal!*, es proclama que «qui més sap és el més noble, / més honrat qui més treballa» i que les diferències per noblesa «han passat per no tornar!». En el drama *Un àngel*, s'afirma que «la pobresa no humilla / ni lo treball no deshonra». De manera inversa, prescindir del treball només provoca desastres. A *Fausto*, el protagonista, a mesura que reparteix or entre el poble perquè el venerin, provoca

120. Pere Sànchez, *La maçoneria*, p. 254.

121. Abdó Terrades, «La campana», dins *Els iniciadors de la Renaixença*, Barcelona, Editorial Barcino, 1928, p. 122.

122. Josep Anselm Clavé, «La Maquinista», dins Roger Canadell, «Josep Anselm Clavé i l'escriptura», 2, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, p. 878.

la infelicitat general i que tothom el maleeixi. L'explicació no és altra que «con el peso del oro habéis ahogado la fuerza de la energía, el valor, el heroismo». Per altra part, el treball —coneixem el tòpic— caracteritza els catalans. És tant així que el personatge més pervers de *Lladres de ciutat*, Francisco, amb tot el cinisme, l'utilitza amb sarcasme quan diu que ell és «català, que vol dir treballador, però a la meva manera». El contrapunt de la laboriositat catalana i font dels mals espanyols, segons Arús a *Mai més monarquia*, és Madrid, que sempre dorm i vol mantenir privilegis que no es guanya. És per això que, amb l'adveniment de la República, Espanya li assegura que «viure a expenses / de lo poble que treballa / se vos ha acabat per sempre».[123]

És una concepció que amara tot aquest teatre, no es limita a les obres de propaganda ideològica. A *La Ventafocs*, el baró dóna lliçons d'aristocràcia: «T'has de fer càrrec, Aleix, / que els plebeus no sou ningú, / que un noble ne ve a ser un Déu / i que sou posats al món / per servir-nos, per res més». El sarcasme del dramaturg, per si no fos prou evident en els versos precedents, ja no és dissimula gens en els que segueixen: «Calcula quina deshonra, / si tot un jo treballés! / Jo tinc de cobrar la paga / menjar, anar-me'n a passeig». Arnau, en canvi, fa l'elogi dels humils, «¡Ah, quant i quant caràcter noble / que ni menos pensaríeu / disfressat descobriríeu / confós, perdut entre el poble», i de les seves qualitats: «el que és fidel / a la virtut i puresa, / sent-ne pobre, té riquesa, / vivint al món, viu al cel». En una altra rondalla, *Les tres germanes*, el parlament del duc al poble s'ha de llegir en la clau paròdica que presideix tot el text: «Gràcies, gràcies, vassalls meus, / sigueu sempre bons minyons, / pagueu delmes, el cens, / afanyeu-vos a treballar / perquè em llueixi la pell, / que jo, en canvi, les molèsties / de manà-us ja passaré».

Josep Anselm Clavé va identificar en la Virtut el concepte que defineix aquesta qualitat dels treballadors, tan important que forma part del lema que va esdevenir alternatiu al dels Jocs Florals: «Progrés, Virtut i Amor / és nostre lema sant, / soldats som de la indústria, / soldats som de la pau».[124] No es refereix a la virtut cristiana sinó a la republicana, fonamentada en l'honradesa i en la integritat, que, per a Rossend Arús, justificava —juntament amb la diversió— l'existència de les societats en què tant va treballar de jove. Ho especifica en l'homenatge que va dedicar a Miquel Pujol, amic i soci de la Tertúlia Catalana mort jove, *Mai oblida l'amistat*: «Un que ignorant la mentida, / de l'honradès era escut; / un que al deixar-ne la vida, / deixa òrfena la virtut». A *La Societat del Born*, explica que és precisament la complicitat entre virtut i diversió el que l'hi fa interessar: «La virtut amb què s'adorn' / lo Carnaval d'avui dia / me feu nàixer simpatia / per la *Societat del Born*». Darrere l'observança de les exigències de la Virtut, subjau la convicció que els virtuosos acabaran rebent una recompensa i els viciosos el càstig que mereixen. L'epíleg de *Lladres de ciutat*, titulat «La mà de Déu», se situa vint anys després que els especuladors hagin aconseguit els seus objectius gràcies a les estafes denunciades en els actes anteriors i es pot comprovar que la justícia divina ha fet el seu curs: tots els lladres han mort

123. La mateixa Espanya al·legoritzada marca que es tracta d'una excepció, perquè les altres viles «idolatren lo treball, / veneració li professen».

124. Josep Anselm Clavé, «La Maquinista», 878.

pobres i sols i, en canvi, el filantrop viu feliç i aclamat pel poble. La conclusió és consoladora: «La virtut sempre té recompensa».

Les lleis, dictades pels poderosos perquè els afavoreixin, són qüestionades, i, amb elles, els conceptes de Justícia i de Legalitat quan estan establerts des del predomini de la força. A *Claudi F.*, els revoltats a les barricades se senten legitimats per la seva feblesa —«Com més desiguals siguen les forces, més prova la bondat de nostra causa»— i per una raó superior al poder i a l'abús: «Això demostra la justícia nostra i la inhumanitat de la llei que ells defensen. Lo que se sosté amb la força, és senyal que no és just, que no hi ha dret per imposar-ho».

La denúncia de determinats cossos parapolicials —practicada durant el Sexenni per altres dramaturgs, com Ermengol Marquès, en les dues parts de *La ronda d'en Tarrés*— és present en algunes d'aquestes obres. A *Claudi F.*, els delinqüents que segresten el protagonista, ni que no s'especifiqui, s'han d'identificar com els de la Ronda d'en Tarrés. A *¡Mai més monarquia!,* s'acusa Sagasta d'haver organitzat la Partida de la Porra: «Venien a ser cipaios / amb garrots per carrabines, / i en Sagasta n'era el gefe / de tan honrada família. / La Partida de la Porra: / amb aquest nom se designa» que practicava la violència contra els periodistes i així eliminava la llibertat de premsa. També s'assenyala la policia per empresonar els liberals i dur-los al vaixell-presó *Lo Ponton*.

Ens hem referit a l'ideari compartit per militants del Partit Progressista i demòcrates, reforçat per transvasaments de militància i pel pacte que van establir davant la repressió en els anys previs a la Revolució de Setembre. L'actuació dels progressistes després de la presa del poder a partir de setembre de 1868 va produir una sensació de traïció als ideals que haurien hagut de ser desenvolupats com a conseqüència del triomf de la Revolució. Les revistes d'actualitat són les primeres a denunciar-ho. A *1869*, Silvestre explica al jovenet Manel d'una manera ben gràfica la degeneració produïda en poc temps quan diu de la Gloriosa: «Tragué una reina dolenta / i aviat, amb una empenta, / traurem an ella per bona». És l'inici d'un rosari de desenganys per la corrupció, la improvisació i tota mena de desordres. A *1871* i *Lo primer any republicà*, en una narració dels fets amb més perspectiva, Silvestre posa en boca del poble que els revolucionaris «no hi van anar a buscar l'honra, / van anar-hi pel torró». També a totes dues revistes es manifesta la decepció per l'actuació de Víctor Balaguer. Arús devia ser amic de Balaguer, amb qui, a més de la proximitat política, compartien germanor maçònica, i de qui l'any 1870 havia traduït al català el drama històric *Àusias Marc.* Tot i això, la crítica a l'evolució de Balaguer revela una decepció suprema: «Silvestre. Abans lo creguérem, mansos, / quan cantava amb idolàtria / la història de nostra pàtria / amb rondalles i romanços. / Avui sí que no ens enganxa, / perquè hem vist, amb greu dolor, / que tan sols professa amor / a les glòries de la panxa. / Manel. Dels enganys que el món registra / un dels bons aquest serà. / Silvestre. Sols així se pot pensar / que hagi arribat a ministre. / A la marxa, amb sense frenos, / que al país va arruïnant / se deu que ell arribi a tant / i l'Espanya tant a menos». La sàtira més cruel del progressisme polític es desenvolupa a *¡Mai més monarquia!* i a *¡Viva la Federal!*, totes dues ambientades en les altes esferes del poder espanyol. A la primera, Manel i Mateu, fàcilment identificables com Ruiz Zorrilla i Sagasta, reben les habituals acusacions

de corrupció, acomodament i aferrament als càrrecs aplicades als progressistes. A la segona, la crítica s'amplia, ja hem vist que els personatges corruptes reben noms simbòlics: Panxacontenta (Nicolás M. Rivero), Elegant (Manuel Ruiz Zorrilla) i Guerrero (Francisco Serrano), farsants, hipòcrites i sense escrúpols. Per a Panxacontenta, la millor forma de govern, «la més bona per nosaltres / és la que ens dongui torró». Se'ls contraposa l'honradesa dels republicans federals. Ja en un altre registre, no en sàtires de ministres i de polítics de relleu sinó en caricatures d'homes senzills i ridículs, aferrats a un progressisme de pedra picada però encartronat, hem vist com personatges d'obres com *Lo barber del rentamans* i *L'home de la dida* esdevenen tipus costumistes. Serveix d'exemple un personatge secundari d'una comèdia que no té res de política, *A dos rals l'entrada*, un ataconador de nom Tòful, antic soldat progressista que sempre que pot explica el seu currículum d'activista, compendi de la paròdia d'uns ideals i d'unes actuacions no gaire diferents de les dramaturg però convertits en caricatures del que haurien pogut ser. La citació és llarga però il·lustrativa: «Jo he servit amb Espartero, / so soldat del trenta-tres, / fins cabo haguera sigut / si serveixo deu anys més. / Cap bullanga no hi ha hagut / que no hagi estat el primer / d'a la plaça de sant Jaume / comparèixer diligent. / Per a fer-ne barricades, / les pedres del meu carrer / les hi deixat[125] amb perpal / dues vegades o tres. / Pel dia del sant de l'Avi / me mudo de cap a peus, / em gasto un duro a la fonda, / al cafè me'n vaig després / i sense veure comèdia / en lluneta en el Liceu / fora impossible que a casa / de cap modo jo hi tornés. / En professons i parades, / en simulacros i tecs, / a fer guàrdia an els retratos / quan lluminàries s'han fet / tot vestit de veterano / i el pit carregat de creus. / A cridar contra els burots / que de consums cobren drets, / a veure com se cremaven / les barraques i els papers, / a votar perquè sortissin / diputats del parlament, / regidors, obrers, alcaldes, / als que pensen lo mateix / que penso jo des del dia / que vaig ser un home fet, / hi anat jo més vegades / que en el cap no hi té cabells». La degeneració d'unes fórmules que havien estat efectives es denuncia a *La patum, pim, pam, pum*, en què s'enganya la gent cridant noms com Lanuza o Padilla, que a *¡Mai més monarquia!* havien estat tractats en clau positiva. Ja abans, a *¡Viva la Federal!*, el poble rebutja l'*Himne de Riego* perquè s'adona que s'utilitza per enganyar-lo.[126] En canvi, no és negativa la imatge que es dona del rei Amadeu I en aquestes obres. Per exemple, a *Viva la Federal* se'l presenta com un personatge digne i honest que «noblement ha presentat / la renúncia més honrada».

Durant el Sexenni, es denuncien els fraus electorals. A *¡Mai més monarquia!*, Mateu (Sagasta) retreu a Manel (Ruiz Zorrilla): «Vós féieu, com altre Déu, / a Llàtzers ressuscitar, / jo, com perdis jugador, / sols algun mort hi aixecat». Ja en plena Restauració, a *La mà oculta*, Emili pensa que no el votarà ningú perquè no té «cap mena de tracte amb los morts del cementiri» i exclama: «Se'n fan de trampes, en matèria d'eleccions!». La sàtira del caciquisme correspon a a aquest segon període. A *La patum, pim, pam, pum*, el diputat no s'espanta a l'hora de prometre un carril des del poble fins a Mallorca i un desacomplexat alcalde explica que no té cap mena d'ideologia, que només vol continuar

125. Pel sentit, sembla que hauria de dir «aixecat», però a l'original hi figura «deixat».

126. Per a commemoracions, himnes i simbologia republicana, vegeu Pere Gabriel, *El catalanisme i la cultura federal.*

manant: «Som d'en Pau quan mana en Pau; / puja en Pere, som d'en Pere». A *Un ambo de regidors*, es fa la caricatura dels càrrecs públics ocupats per inútils que tenen influències entre els polítics, en la demanda de la criada que li col·loquin el seu xicot, en la feina que sigui: «Castanyer, para secretario, escribiente, mostazán, mozo de plaza, sereno, vigilante, de los que llevan literas, de los que tiran el cordel a los perros, aguazil o municipal de pié... ah! También serviría de caballo. Es decir, cualquier cosa, mientras cobre...». Vicis que el regeneracionisme convertirà en llocs comuns, com les queixes per les contribucions i la misèria dels mestres d'escola ja ho són en aquestes obres.

La solució a tots els mals és la República, que esdevé personatge, parla, forma part de quadres plàstics i és lloada pels personatges més nobles. La dedicatòria de *¡Mai més monarquia!* a Joan Lligé i Pasqual demostra l'adhesió entusiasta d'Arús a un partit concret: «Definitivament has ingressat entre los que volen l'única forma de govern possible; a la sola comunió política a on s'hi troben quants desitgen l'engrandiment i la prosperitat de la pàtria; al noble i honrat Partit Republicà Democràtic Federal».

La República va associada al mite del Poble, en una idealització que el presenta com un conjunt ideal i pur que, si algun defecte té, és la bona fe, que el converteix en propici a ser enganyat. A *¡Mai més monarquia!* , Espanya li demana col·laboració per desfer-se dels enemics: «A Madrid que me subjecta, / i an els torpes governants / que mes riqueses derrotxen / per fer rics quatre malvats, / si tu, poble, amb mi te juntes / jo els trauré de mon palau». Tant Madrid com els polítics volen evitar que parli, perquè «no diu jamai mentida, / quan parla la veu del poble». Després de llançar les denúncies corresponents a una ingènua Espanya, el Poble decideix començar de nou «amb la radical manera / de proclamar la República».

En algunes d'aquestes peces de propaganda política del Sexenni, Espanya és defensada com a país enganyat amb un patrimoni històric malmès. A *¡Mai més monarquia!*, ella mateixa exclama: «mes grandeses d'altres jorns, / guanyades amb tanta sang / i que feien de ma terra / de la glòria hermós palau, / no vacil·len, temeraris, / en rossegar-les pel fang». Posteriorment, Espanya és objecte de crítica i burla, amb uns vicis congènits irressolubles. A *La filla del rei*, quan el monarca somnia una terra on tothom manava i ningú no creia, un altre personatge exclama, sense sorpresa: «És mal antic: era Espanya». També a *Los quatre pecats* Espanya és un desastre sense pal·liatius. A *La llanterna màgica*, és considerat el país de la corrupció per antonomàsia. Quan Pepet vol subornar un rus, Bernat replica: «No ho faci. ¿Es pensa que som / a Espanya?».

En el teatre de Rossend Arús, a diferència del que era habitual a la premsa republicana, per exemple, l'anticlericalisme és pràcticament absent. Només a *El nuevo Tenorio*, i potser perquè el va escriure amb Joaquim Maria Bartrina, es llancen les habituals acusacions a la Inquisició —practicar judicis falsos, odiar la cultura, atacar la impremta— i als clergues i a les monges per la seva avarícia. Així, Ciutti adverteix que si algú vol reclamar diners al monestir, s'ha equivocat: «Aquí para recibir, siempre la mano abierta; para dar, el puño cerrado, así *(Marcándolo.)* bien apretadita». Sí que s'hi estableix l'habitual contraposició —present també en la literatura anarquista— entre Jesucrist i l'Es-

glésia. En aquesta mateixa obra, don Juan denuncia l'actuació abusiva de la Inquisició, que s'aparta de la doctrina cristiana: «Éste es Jesús verdadero, / apóstol de la verdad, / màrtir de la libertad, / redentor del mundo entero».

Cal recordar que Rossend Arús va escriure teatre ideològic durant el Sexenni Democràtic i amb anterioritat per comprendre el tractament amable que fa de les relacions entre obrers i senyors. El context és d'ascens del capitalisme, amb el mite del Progrés com a reparador d'esquerdes socials. Els estafadors de *Lladres de ciutat* confien en un futur de progrés continu, amb locomotores sense carbó, telègraf sense empleats, en què ells, sense moure's, guanyaran molts diners. A *¡Via fora, sometent!*, se simbolitza la recuperació de la pau i el progrés després de la guerra carlina amb el xiulet del ferrocarril i uns empleats que reparen els fils de telègraf. A *Lladres de ciutat* s'enregistra la misèria que pateixen els treballadors però sembla que la filantropia de don Eduardo, que dedica la vida a la caritat, pugui solucionar-la. El seu criat i admirador ho resumeix en una frase: «sempre hi ha la lutxa del xavo contra la pesseta, però no en té res d'estrany, i es veu quant equivocats viuen el que es pensen que el pobre té un odi marcat al ric». A *Claudi F.* sí que presenta un patró sense entranyes, però més com una preparació per a la maldat que demostrarà cap a son germà que amb un altre objectiu.

En obres posteriors, l'interès per la temàtica és més aviat anecdòtic. Així, per exemple, el Bernat de *La llanterna màgica*, de passada, es refereix a Barcelona com la ciutat de les barricades i dels tirs i, quan arriben a París, expressa interès per visitar els edificis cremats durant la Comuna i arriba a exclamar: «¡Ai París, ja feien bé / aquells rojos comunals / de fer-te tornar en cendra / deixant-te ras com la mà!». A la comèdia *En remull*, la revolta parisenca es converteix en un tòpic, una amenaça no seriosa: «¡Ah Quan vinga la comuna / si t'arreplego». El reaccionarisme de l'Elvira de *Primavera i tardor* l'empeny a voler expulsar uns llogaters perquè «són d'aquells de la comuna, / revolucionaris ferms / que volen partir i robar / faltats de temor de Déu: / els dono lo que es mereixen; / si tots els amos amb seny / com jo els traguessin de casa, / prou aniríem més bé». Una mena de resignació sembla que es pugui extreure de la següent frase de *Granotes al cove*: «El socialisme és una gran cosa, però mai ve l'hora».

Hem observat la presència de principis maçònics en algunes d'aquestes obres, però quan Arús hi fa referència explícita és a través de la broma. A *La llanterna màgica*, convencen a Bernat que hi ha un complot contra ell a casa seva, preparat per una societat secreta, i llavors ell exclama: «¡Els francmaçons! ¡Uns que maten!». Potser també és una ironia la denominació com a «la mà oculta» atribuïda als jesuïtes, perquè indirectament es tracta d'una de les fórmules amb què s'anomena la maçoneria.

En canvi, com és natural en el context maçònic i lliurepensador, principis derivats de l'humanitarisme i el pacifisme agafen un relleu important.[127] A les revistes i a les sàtires polítiques és recurrent la reivindicació que s'eliminin les quintes i la injustícia afegida que suposava la redempció per pagament. L'argumentació més contundent es posa en llavis de don Eduardo a *Lladres de ciutat*: «Tota

127. Pedro Álvarez Lázaro, *La masonería*, p. 366, explica que Rossend Arús va ser el president de la Lliga Internacional de la Pau i Fraternitat dels Pobles que es va establir a Barcelona l'any 1889.

la sang derramada, ¡oh!, ha de caure, gota a gota sobre el cap d'aquexos ambiciosos que, per escalar o arrelar-se en el poder, han fet servir d'escambell los cadàvers de tants fills del poble!». S'esgrimeix la raó que constitueixen una manifestació de la barbàrie i de l'endarreriment i haurien de ser abolides, tal com conclou el mateix personatge: «Sí, haurien de ser-ho en tota nació que sigui lliberal». Ja s'ha comentat que el que gairebé es podria qualificar de teatre periodístic, aquell quart acte de *Claudi F.* que transcorre en una barricada de Gràcia en plena revolta de quintes, proporciona el registre èpic en el tema. Els revoltats estan disposats, si convé, a morir per «redimir al poble de l'odiós tribut de sang».

Una altra manifestació d'aquest humanitarisme és la reclamació que s'elimini la pena de mort. És una de les reivindicacions que apareixen al final de les revistes d'actualitat, en forma d'inscipcions en cartells, però el tema es desplega a *Lladres de ciutat*. El fill de don Eduardo ha anat a Madrid per intentar aturar una execució i ho aconsegueix. Quan arriba la notícia, son pare llança un al·legat condemnatori del càstig i de l'espectacularització de les execucions:

> La pena de mort, injusta pena, que, per més poder que a un home hagin dat los altres homes, no té dret, no pot imposar-la a ningú. La vida és de Déu i ell és l'únic que en disposa. Per castigar un crim, no es castiga destruint al criminal, se castiga fent-l'hi purgar, i, junt amb lo càstig que mai se treu de sobre, lo rosec de sa consciència, passa una vida de remordiments i molt arrepentit del delicte comès. ¡No així lo condemat a mort, que, si marxa al patíbul amb cinisme, no és altra cosa que locura, i, si va amb resignació, no és res més que por! La nació que té encara la pena de mort no és nació, ni és digna de ser-ho. ¡I la nació que té gent que, com si fos a divertida festa, presencia les execucions, és més salvatge que la més de l'Àfrica, i los que ho van a veure, los que contemplen les hassanyes del botxí i los que compten les extremituds del mort que maten, no són sers racionals, són sanguinaris, són hienes, són més que assassinos, són dignes de ser botxins!

CONCLUSIONS

La revaloració del teatre de Rossend Arús és necessària, uns textos tan interessants i rics no poden continuar essent ignorats. Determinats prejudicis del seu temps no haurien de pesar avui. De la mateixa manera que potser no trobaríem correcte bandejar els espectacles de La Cubana en una valoració del teatre català dels darrers lustres, tampoc no ho seria continuar ignorant el conjunt dels espectacles vuitcentistes només amb l'objectiu de subratllar la qualitat d'uns de determinats i de marcar el camí que suposadament hi condueix. La publicació del teatre de Rossend Arús ho evidencia i pot induir a alguns replantejaments més amplis. Ja hem subratllat algunes d'aquestes evidències. S'haurien d'assimilar i recol·locar algunes peces del discurs de la història dramàtica anterior al Modernisme.

En primer lloc, s'ha de situar *Lladres de ciutat* com un drama excepcional en el context d'aquesta escena, per la triple qualitat de drama realista contemporani en prosa. No s'ha d'oblidar que, ni que no s'arribés a publicar, es va escriure l'any 1865 —o abans— i es va representar al teatre Romea el 1869. En reforça la dimensió la certesa que no és un fruit aïllat, sinó que pocs anys després s'hi va afegir un altre

drama realista contemporani en prosa sobre un cas cèlebre a l'època, *Claudi F.*, i altres peces, ja amb ingredients humorístics però també en prosa. En segon lloc, s'ha de fer conèixer l'excepcionalitat de *Los Pastorets*, no tan sols per la seva dimensió històrica en la recuperació de la llengua catalana per a aquestes representacions sinó, sobretot, per la seva qualitat literària i escènica, que reclama amb urgència que siguin representats de nou. En tercer lloc, s'ha de ser conscient que el teatre polític de Rossend Arús, abundós, variat i punyent, és, amb el de Josep Robrenyo, el més importan del segle xix. Molt lligat a unes circumstàncies i a uns personatges històrics és difícil preveure-li una nova vida als escenaris, però això no impedeix que sigui necessari calibrar-ne el paper en una panoràmica del teatre polític català. En quart lloc, s'ha de cridar l'atenció sobre la qualitat i les possibilitats escèniques de les versions de rondalles: *La Ventafocs*, *La filla del rei* i *Les tres germanes*. Una adequada representació, amb abundància de pressupost i publicitat generosa, d'aquestes peces podria omplir durant mesos el Teatre Nacional. En cinquè lloc, i ja lligat a la valoració, difícil però necessària, de gèneres considerats menors, s'haurien de llegir amb una nova mirada les peces còmiques, des dels disbarats a les comèdies de màgia, que van fabricar, al costat de la tasca de Frederic Soler al Romea, el públic de teatre català. No descartem que algunes d'aquestes peces, com *La llanterna màgica*, fresques, simpàtiques i divertides, un cop acabat de determinar si són originals o adaptacions, podrien tornar a proporcionar joc escènic.

Per acabar, vull manifestar que aquesta ràpida immersió en l'obra dramàtica de Rossend Arús ha estat apassionant. Si hagués disposat de força més temps per realitzar-la, hauria pogut continuar l'exploració per la premsa de l'època, que donarà més resultats, i intentar localitzar altres originals d'adaptacions confessats o no per Arús. Són les dues recances que m'han quedat, pal·liades per la certesa que hi ha qui hi treballa i que aviat presentarà els resultats de la seva investigació sobre un teatre que, en la gran varietat que presenta, sempre va estar al servei d'un objectiu inalterable, el triomf de les idees de progrés i d'igualtat, animat pels principis constituents de la ideologia del dramaturg: catalanisme, republicanisme, maçoneria, lliurepensament i filantropia.

CRITERIS D'EDICIÓ

En la transcripció de l'obra dramàtica de Rossend Arús i Arderiu s'ha procurat atendre el doble requeriment d'adaptar els textos a la normativa actual i de respectar al màxim la llengua del dramaturg. S'ha de valorar que en aquest conjunt conviuen registres molt diferents, des de la voluntat transgressora dels disbarats fins al llenguatge cultista i fins i tot arcaïtzant de les traduccions de drames històrics, passant per les comèdies burgeses. D'acord amb la pràctica més habitual en l'actualització de textos del Vuit-cents, s'han adaptat a la normativa l'ortografia i la puntuació i s'han respectat la morfologia i la sintaxi. També s'han recompost paraules separades o aglutinades sense cap raó que ho justifiqui. S'han marcat les elisions amb apòstrofs i s'han restaurat lletres mudes i mots que hi faltaven. Com gairebé sempre, però, s'han de fer algunes puntualitzacions a la norma general. S'ha regulat l'ús de les majúscules, amb excepcions que els textos reclamaven. En les obres en vers, tant l'accentació com determinades elisions estan subjectes a les exigències del recompte mètric, que s'ha fet prevaler; no podia ser d'altra manera. S'han respectat les ioditzacions i també les vacil·lacions que hi puguin aparèixer —per exemple, «vui» és la forma habitual, però de vegades s'escriu «vull». De la mateixa manera s'ha operat amb la desinència verbal «-isar» / «itzar»; la primera forma és l'habitual, com en la immensa majoria de textos prefabrians, però ocasionalment apareix la segona, ho hem respectat. Arús utilitza gairebé sempre la forma «hi» per a la segona persona del singular del present d'indicatiu del verb «haver», i no ens ha semblat convenient canviar-ho per la forma usual, «he», que, tanmateix, hem mantingut en les comptades ocasions en què es troba escrita així. També s'ha mantingut la forma «an» quan no era possible de manera coherent convertir-la en «en». En canvi, hem resolt d'acord amb la normativa actual fromes que hem considerat que responien a solucions ortogràfiques i no morfològiques, com «prendre» per «pendre», «puix» per «puig» i les més discutibles «jo» i «ja» per «io» i «ia». No s'han marcat amb cursiva els mots en altres llengües, llevat del cas en què es podia induir a confusió, com quan apareix el so de jota castellana, que no té realització gràfica en català: «*alhajes*», o en expressions característiques.

ROSSEND ARÚS I ARDERIU. TEATRE

1865-1873

El senyor Pere o Tot fugint... se casen

Comèdia en dos actes i en vers, original de Rossendo Arús i Arderiu

Persones

Senyor Pere Broquetes
Senyor Manuel, pare de
Ignasieta, promesa de
Belisario, metge
Joan Vi, amo de la casa
Jepetó, traginer
Un traginer que no parla

L'escena és en Sant Hilari i passa el dia 14 d'agost d'aquest any 1865.

Acte i

L'escena representa l'entrada d'una casa; porta al fondo que dona al carrer, dos portes a la dreta que se suposa que la primera va al cuarto del patró i la segona a la cuina; i una a l'esquerra que figura que és la de l'escala que va a les habitacions superiors.

Escena i

Surt en Pere Broquetes de l'escala.

Pere ¡Ah!, veiam lo que els diaris
del còlera ens portaran:
però, ¡ca!, mentides clavaran,
i així s'aguanten. ¡Perdularis!
Si en moren, suposem, cent,
diran que només n'han mort
vint-i-cinc, i mala sort
vingui a qui tal consent.

Però, ben mirat, aquesta qüestió,
el que és el verdader estrafolari
és lo govern, no el pobre diari,
que posa lo manat pel governador,
i així s no és d'estranyar
que a un home cada dia
li diguin la lletania:
¡No hi és el còlera, què ha de ser, ca!
Sí, ca, bon ca trobarem,
lo que és jo, no ho voldria
però qualsevol cosa em jugaria
que sense ganes ballarem.
Que em pelin si a mi
el còlera m'arreplega:
això sí, alguna talega
em costarà, d'ell fugir.
Lo que és de Sant Hilari,
si ell per aquí dalt no ve,
de segur que no em mouré,
per més que xerri el diari.
Sí, ja pot portar que no hi és,
jo fort i fort aquí dalt
i, quan serem a Nadal,
cap avall, això és ben entès;
ganes de morir, no en tinc pas.
Mort jo, mort tothom,
i mort no hi ha ningú al món
de ressuscitar-me capaç.
No sent casat i tenint parents,
quan sabrien ma malaltia
els tindria a casa cada dia
mirant per ma salut, diligents.
Per trompà'ls, ja tinc fet lo testament
i tot lo meu capital,
que, sense tirar per alt,
serà de mil duros uns cent,
l'empleo d'aqueixa manera:
la mitat, que són cinquanta,
en faig aixecar de planta
un hospital dedicat a Sant Pere,
que és el meu gloriós patró;
l'altra mitat, cinquanta més,
em compro cases, i sos lloguers
paguen els gastos de ma fundació.
Amb la renta que donaran
les cases dels cinquanta mil duros,

es poden assistir, amb sense apuros,
els cent malalts que es prendran.
D'aquesta manera fundat,
ja pot venir amb sa llei Madoz,
que, de la llei i d'ell, de tots dos,
me'n burlo i no d'amagat.
Igualment que ho feu en Xifré,
igual jo fundaré el meu
i així s no hi ho haurà peu
que un hospital se torni paper.
Però la meva idea és
que aquest gran hospital
siga una cosa especial
com no n'hi hagi cap més.
Cent malalts només es prendran,
es farà al Portal Nou, allí
al costat del Bogatell, i, així
ve un aiguat, i allí es curaran
tots els que hi preguin mal.
Hi hauran alguns llits ben arreglats
per si s'ofeguen les autoritats,
encara que sempre, en general,
quan dura el tripijoc,
no se'n veu cap ni un; fan
com els bombers, que corrents van
quan és apagat lo foc.
En quant a l'hospital,
de segur que penso molt bé,
perquè jo per sempre quedaré
amb una fama immortal.
Algun nou Robrenyo sens pretensions,
buscant assumptos que li donga,
com si fos en Serrallonga,
a ma memòria farà cançons.
I després, també amb bons fins,
i per ensalçar ma memòria,
de ma vida farà una història,
per una auca de redolins.
Si l'istiu hi ha toros,
pels ventalls me posaran,
que de la meva idea parlaran
com de la guerra dels moros.
Barcelona tindrà a molt honor
l'haver-me mare sigut,
que ja és de tothom conegut,
dels catalans el bon cor.

I tindrà mil satisfaccions
que, per honrar ma memòria,
escriguin la meva història
en redolins, ventalls i cançons.
Beneït el dia que tal vaig determinar,
dia per Catalunya d'orgull,
ja ho diuen, per pessetes, en Turull,
i en Broquetes per pensar.

Escena 2

Broquetes i Joan VI des de dintre, cantant.

Joan *(Cantant.)*
«Cuando mi padre nació,
mi madre ya me había parido
y, al bautizar a mi abuelo,
yo ya fui su padrino.»

Pere Ja ve la filharmònica,
sempre està cantant,
ditxós home, li agradés tant
com an a mi. Bon dia.
(A Joan, que surt.)

Joan Bones tardes, diria jo.
Caratsus, a mi m'apar
que, quan migdia és tocat,
al dematí no hi som, no.

Pere Ja és vell, això, home,
què em contareu an a mi.

Joan Prou que ho sé, el dir és dir,
jo ho som dit per broma.
¿Que no ha anat a dormir?

Pere Avui no he tingut son.

Joan ¡I al que s'acostuma un hom!
Jo no hi vaig anar-hi ahir
i semblava un animal,
tota la tarda un mal
de cap gros, vaig tenir;
i és que, com jo cada dia
dormo a la tarda una horeta,
me faltava l' estoneta

de la vagamunderia.
Això feu que la tarda anés
amb un cap gros com un bou.

Pere *(A part.)*
Sempre l'hi porteu prou,
ditxós qui no s'ho coneix.

Joan Me'n vaig a fer beguda,
m'ho demanen els budells.

Pere Aneu, aneu.

Joan Los que som vells
seguim lo de la vellura.
Ara, que tot són modes,
dingú està per brenar
perquè cap francès ho fa
que si no...

Pere Criden les dones.

Joan Me n'hi vaig i aixins
d'un tret dos pardals mataré:
breno i al mateix temps veuré
què volen de mi allà dins...
(Se'n va.)

Escena 3

Senyor Pere, sol.

Pere Mare de Déu, que pesat
és aquest sant cristià,
si no l'arriben a cridar,
tot avui el tenia aquí aturat.
De tots els del poble casats,
diu que és això i allò sa dona
i a la seva, ell se l'abona.
La veu amb ulls tapats.
«¡Que és cristiana la Roseta!
(Escarnint-lo)
¡Oh, que bona per casa!»
No sé com és tan ase.
Bé, ha perdut la xaveta
i no se'n pot fer cas.
dels altres, ho veu tot

i de sa dona, el ximplot,
no veu més enllà del nas.
¿Però, quina hora deu ser?
Un poble és Sant Hilari
que ni hi arriba a haver diari.
Els arreglava d'allò més bé,
hi posaria el gran escàndol
de que un poble tan gran
sense campana s'estan
i toquen alegria i dol
amb una campana esquerdada
que, com està sense batall,
toca hores i demés a cops de mall.
¡A on se veu tal sabaterada!
Quan li sembla que les dotze són,
el sabater que al davant l'Iglésia s'està
i que per motiu li diuen Abenjà,
agafa el mall i pim pam.
Com aquell jo et faig cristià,
més de dos vegades ha passat
ser la una i haver tocat
les dotze, això és adelantar.
La més bonica funció
és la vegada que es descompta
tretze en sent, qui bé les compta,
les mans Sant Hilari i Mataró...
Molt millor em serà callar,
que, en matèria de campanes,
Barcelona, tinga o no ganes,
de l'Eulàlia és té d'estar.
Les vegades que s'és intentat
construir-hi l'Eulàlia fan por,
unes vegades es perd pel do
i altres per no ser el re marcat.
Altra vegada el constructor
diu que pesa tants quintars,
s'averigua ben bé el cas
i dona per resultat que no.
Com a cosa molt exquisita,
en una de les esguerrades
n'hi havia més persones apuntades
que en una paret d'ermita.
Si jo un dels fundadors sigués
que amb la campana s'han quedat,
aviat ho tindria arreglat,
la vendria aquí, fes o no el pes.

Com a Sant Hilari no hi ha
balança per pesar pes tan gros,
el pes que volguessin els fundadors
en el compte podrien passar.
I d'aquí l'Ajuntament,
que no sap com el de Barcelona,
només miraria si sona,
i sonant ja està corrent.
De Barcelona els concejals,
de solfa ja deuen entendre
perquè ells varen comprendre
els dos o res si eren baixos o alts.

Escena 4

Pere i Belisario, que surt de l'escala.

Pere ¡Hola! ¿Ja venim de la siesta?

Belisario Sí, ara mateix m'hi aixecat.
I vostè, ¿que no hi ha anat?

Pere No, avui hi fet festa.
¿I què fa la seva mare?

Belisario Ara hi entrat i dormia
no és lo que jo em temia,
i sembla no és res per ara.
Com la dona ja té anys,
poca cosa li és molt.

Pere Encara ella té un gran consol
per remediar els seus afanys.
¿Sense vostè, com ho faria?

Belisario Sí, que la pobra dona,
no estant quasi mai bona,
mort jo, ella es moriria.

Pere Doncs quan vostè es morirà,
causarà, la seva, moltes morts.

Belisario ¿Què vol dir?

Pere Vostè és un jove
molt guapo, molt lluït.

Belisario Senyor Pere...

Pere — Molt instruït.
En fin, no és de lo que corre.

Belisario — Però no sé a què treu nas
tot lo que vostè ha dit.

Pere — D'aquest jove tan eixerit,
¿quantes noies van detràs?

Belisario — Senyor Broquetes, jo li asseguro
que cap en mi pensa,
hi estat i estic sense.

Pere — Què m'explica...

Belisario — L'hi juro.

Pere — Digui'm, ¿de qui és aquella carta
que cada dia rep amb tanta alegria?

Belisario — D'un amic.

Pere — Sí, de la meva tia.

Belisario — Home, vostè el coneix, d'en Marta.

Pere — Que en Marta li escrigui
no ho nego per cap estil,
però tantes cartes...

Belisario — Oh, i tal.

Pere — Més de mil
n'ha rebut, què vol que li digui,
la gent que es pinten sols per xerrar
són els castellans, i diuen amb salero:
«Eres turco y no te creo.»

Belisario — Si no em vol creure, deixem-ho estar.

Pere — Sí, sí, deixem-ho estar.
¿Vostè sap quina hora és?

Belisario — Ho miraré. Les tres.

Pere — El correu s'ha d'anar a buscar.
¡Joan!
(Cridant.)

Belisario — Ara, com està
aixís aixís la Ciutat,
se vol estar ben enterat.

Pere — No respon, tornaré a cridar.

(Cridant.)
¡Joan!

Belisario Però jo crec
que el mal no es desarrollarà.

Pere No ho sé. De mal dir fa.

Belisario Jo dic el que conec.

Pere ¡Joan! Deu tenir les orelles
a adobar a cal ferrer.

Belisario Podé és fora.

Pere A cridà'l tornaré.
¡Joan! ¿Sap què és? Que és amb elles.

Belisario ¿Amb qui?

Pere A la cuina, vui dir,
amb sa dona i ses minyones,
que hi fa petar unes estones.

Belisario Sí, entre la cuina i dormir...

(Se sent a Joan que ve cantant.)

Pere Ja ve, que ja el sento bramar.

Escena 5

Dits i Joan.

Joan ¿Que potser em demanaven?

Pere Mitja hora fa que et cridàvem.

Belisario ¡Ui!, molta estona ja fa.

Joan No devia cridar gaire,
que jo no ho som sentit.

Pere Com que devia estar adormit...

Joan ¡Llamp! Sí que té bona flaire,
¿com ho deu haver conegut?

Pere An una minyona crideu
perquè vagi a buscar el correu.

Joan No passi cap inquietud,
que ja el vaig a buscar jo.

Pere Aneu i no nos entretingueu
com sempre acostumeu.

Joan Vaig com el telègrafo, missenyor.

Escena 6

Dits menos Joan.

Pere Veiam si tardarà molt,
no hi vist home més catxassa.

Belisario No hi pot fer més.

Pere És un xic massa,
hasta arriba a ser escandol.
Cada dia s'hi torna més,
li poden fer anar a buscar la mort.

Belisario ¿I crec que ha fet sort?

Pere ¡Sí! ¡Sí! És home de diners.
Aquest any és casat de nou.
No s'està aquí gens bé.

Belisario ¿Que era viudo?

Pere Jo sé bé
que ho era.

Belisario ¡Què sé jo!

Pere ¡Jo, prou!
Farà, que és morta la Caietana,
uns dos anys, no, més, tres,
per no tornar el dot, com és tant dels diners,
s'ha casat amb sa germana.

Belisario És a dir, doncs que la morta...

Pere I la viva, dels mateixos pares són.
Però hi ha tanta diferència com
d'una finestra a una porta.
Antes sí que era un gust
en aquesta casa posar,
però ara en una altra haig d'anar,
aquí hi prendria un disgust.
Ja veurà, vagi escoltant.

Belisario Deixa'm-ho prendre per broma
(A part.)
¿Què fa?
(Veient que mira per l'escena.)

Pere ¿No ho coneix, home?
De vegades estan escoltant.
Ahir a la sopa no hi havia sal,
els conills van quedar crusos,
els ous, ¿qui els menjava de tan dusos?,
i el platillo de cebes, ¡que fatal!,
i lo un dia tot cremat,
l'altre tot ho deixen cru,
l'altre massa tou, l'altre dur,
i l'altre, per final, tot salat;
i tot ho fan de mala gana.
Amb mi ja han acabat
de tenir-me aquí hospedat.
Mai que s'hagués mort la Tana.

Belisario ¿I a on posarà vostè?

Pere A Can Guasc o a ca la Basses,
segons jo tinc entès,
allà on s'està més bé.
¿No sent la bona peça?
(Se sent cantar a Joan.)

Escena 7

Dits i Joan, que entra de pressa amb una carta i un plec de diaris.

Joan Sembla que som anat de pressa.
¡Caratsus!, si hi som anat.
Només hi ha carta per vostè
(Al senyor Pere.)
i els diaris.

Belisario ¿Per mi no hi ha re?

Joan No, senyor, tot ho som portat.

Pere Sembla carta del noi gran.
(Mirant la carta i obrint-la.)
Veiam, just, Josep Campreciós.

Belisario Veiam els morts. ¡Dimoni! ¡Trenta-dos!

Joan ¡Viva! Això va pujant.

Pere ¿Quants avui ne porta?
(A Belisario.)

Joan Va mal, va mal, trenta-dos.
(Responent.)

Pere Quin home més fastigós
(Per Joan.)

Joan La cosa es veu que va forta.

Pere ¿Què porta el diari de nou?
(A Belisario.)
¡Digui, senyor Belisario!
(Tocant-lo.)
Què té, home, expliqui's.

Belisario Jo, re.

Pere Si està groc com un rovell d'ou.

Belisario És que avui tinc migranya.

Pere ¿I què porta el diari del mal?

Belisario ¿Del còlera?

Pere Sí.

Belisario Que no hi ha tal.

Pere Res, coses d'Espanya,
procurarà sempre negar.

Belisario El *Brusi* diu que no hi ha res.

Joan Ah, prou el còlera hi és.

Pere Ho deu fer per no espantar.
¿I de què diu que han mort tan gros
número de gent?

Belisario De l'estacional.
Amb lo seu permís, me'n vaig a dalt.
(Se'n va per l'escala.)

Joan Roseta, n'hi ha trenta-dos.
(Cridant se fica a la cuina.)

Escena 8

Senyor Pere, tot sol.

Pere
Lo món és una bogeria,
a Barcelona, els trenta-dos
que han mort causen plors,
aquí causen alegria.
Aquí estan alegres perquè
del còlera la gent fugirà,
i algun aquí dalt vindrà,
tothom mira el que li convé.
Ja tenia raó el que va dir
«les coses d'aquest món
verdes i madures són».
Veiam què em diuen a mi
(Se posa a llegir la carta.)

Señor D. Pedro Broqueta
S. Hilario
Barcelona. 13 Agosto 1865.

Querido amigo, deseo que la presente te encuentre con perfecta salud, como la mía y la de los demás amigos.

Aquí esto se va poniendo mal, muy mal. Pero, de todos modos, nos queda el agradable consuelo que por este año nos veremos libres del cólera, pues que, creyéndole protestante, le han bautizado, poniéndole los tres nombres siguientes: cólicos esporádicos, enfermedad estacional y enfermedad reinante.

Creo inútil decirte quien ha sido el padrino. Lo habrá comprendido tu buen criterio.

Los barceloneses salen de Barcelona de una manera que causa espanto, pues todos temen al nuevo cristiano.

Sabrás que este Ayuntamiento no puede celebrar sus sesiones por falta de concejales, i como conceptuo que los ausentes estarán en los puntos no infectados, de ahí que yo opine que haya tal vez algunos en esa: para salir de esta duda, si ahí hay pregonero, haz pregonar a 22 que faltan.

Honor y gloria a los ausentes. Seguro que el gobierno recompensará con una cruz tan heroico acto, que cuando menos demuestra gran ligereza. Corre muy válida la voz que, el día de S. Bartolomé, habrá el trueno gordo.

A no cojerme el morito del 54, mañana salgo para ésta, y aquí se las compongan.

Recibe los afectos de José Campreciós.

P. D.: Tenía ya ésta cerrada y la abro para comunicarte una mala nueva: Hoy a las doce ha sido atacado de la enfermedad *convertido al catolicismo* tu amigo el opulento comerciante D. Andrés Guerra, y a las tres era yerto cadáver. Dios le tenga en su seno.

En Guerra mort, ¡pobre xicot!
¡Era molt ric! ¡Qui no el feia marxar!
Això ja es veia temps ha,
volen fer el valentot
i la paguen, i ara que ell
m'havia dit que es casava
dins poc temps i no comptava
encara morir. ¡Oh! Ja era vell,
enc que ocultar-ho volgués,
a lo menos tenia setanta anys.
Ara ha acabat els afanys.
Sí, els ha acabat per sempre més.
El que ara no puc recordar
és el nom d'ella, sí que és estrany,
ho tinc al cap de la llengua... ¡ni mai!
Cap a dalt deixa-me'n anar.
(Se'n va poc a poc per l'escala.)

Escena 9

Jepetó i senyor Pere des de la porta.

Jepetó ¡Ave Maria! ¡Joan! ¡Joan!
(Cridant fort.)

Pere Què dimoni, tant cridar.

Jepetó Joan, cuiteu.

Joan *(Des de dins.)*
Ja va.

Jepetó Cuiteu com un botavant.

Escena 10

Jepetó, Joan i senyor Pere, amagat.

Joan Hola, ¿érets tu, Jepetó?
¿Què vols?

Jepetó *Acosteu's* aquí.

Pere No em moc, crec descobrir
una gran conspiració.

Jepetó Mira, porto un senyor
que ve amb una senyora
i, si puc guanyar l'estona,
a casa teva els faré venir.

Pere Bo.
(Amagat.)

Joan Bé, ¿Quant vols per tots dos?

Jepetó ¿Que no sabeu l'estipulat?
Lo que sempre m'heu pagat.

Pere (¡Ah pillos! ¡Ah traïdors!)

Joan Acabem i digues quant ne vols.

Jepetó Dos duros de cada un.

Pere (¡Alça! ¡Alça!)

Joan Ja els tens, punt.

Jepetó Doncs me'n vaig a can Bassols,
que a mans besades els prendran
(Se'n va.)

Pere (Ja no es pot arribar a més.)

Joan No sé què fer, encara millor
serà que els arreplegui. ¡Jepetó!
(Cridant i sortint a la porta.)

Pere (¡Hasta es venen els forasters!)

Joan ¡Jepetó! ¡Oh Jepetó! Vine ací.
(Des del portal.)
Ara a l'últim m'ha sentit,
quatre duros, jo et flic,
antes no els tindré de benefici...

Pere Massa aviat que els tindràs,
ara t'hi acabat de conèixer, ¡Ah!
(Amenaçant-lo amb la mà.)

Escena ii

Dits i Jepetó, que entra.

Joan Tres duros te daré.

Jepetó ¡Bah!,
no seràs tu qui els hauràs
(Anant-se'n.)

Joan Vine, home, vine, seran
els que tu vols però ans no els tindré...

Jepetó Afanya't.

Joan Els corro a buscar i te'ls daré.

Pere Veiam quina tecla tocaran.
¡Etxem!
(Estornudant.)

Jepetó Deu li valgui.

Pere Gràcies, home.

Escena 12

Dits i Joan, que surt sense reparar en el senyor Pere.

Joan Aquí tens els quatre duros,
que, sent ara temps d'apuros...
(Reparant en el senyor Pere.)
¡Ah! Té els quartos de la poma.
(Se'n va al despatx.)
Li he pagat... Li vaig comprar
(Tartamudejant.)
una xica de poma i bell ull.
(A part.)

Pere Per pessetes, en Turull
i en Broqueta, per pensar.
(Se'n va per l'escala.)

Escena 13

Joan, sol.

Joan ¿Si ho haurà descobert?,
però ca, si no ha vist res.
Valga'm el dissimular després,
que sinó em descobreix el secret.
Lo que a mi m'amoïna

és que, si no 'gués sentit,
a què treu nas l'haver-me dit...
Quina pudor de cremat. ¡Pelegrina!
¡Roseta! Se us crema alguna cosa,
la perdiu se'ls deu haver agafat.
De nas so molt delicat,
com so dels de trompa grossa...
¿Si m'haurà vist lo senyor Pere?
Com ell és tan truan...

Escena 14

Dits i Belisario, que surt tot místic.

Belisario Sense carta. ¡Hola, Joan!

Joan ¡Hola, senyor Belisario! ¿A on va?

Belisario Era al quarto de la mare.

Joan Ja m'han dit les dones que
per ara anava d'allò més bé.

Belisario Gràcies a Déu, va bé per ara,
vaia, d'aquí a la tornada.

Joan ¿Que va a la roca d'en Pla?

Belisario No, no, vaig a passejar.

(Se'n va per la porta del carrer.)

Escena 15

Joan sol mirant an en Belisario.

Li passa alguna carambada.
Sí, alguna n'hi passa al minyó.
Si haurà vist el senyor Pere...
Com ell hi veu sense ullera...
(Mirant al carrer.)
Sembla que són aquí. ¡Xo, xo!
(Sortint a fora i dient-ho an els matxos.)

Escena 16

Surt el senyor Pere de l'escala. Joan ha sortit a fora i entra amb el senyor Manel i sa filla, amb Jepetó i l'altre traginer.

Pere — Segons hi sentit, deuen arribar
els que com a xinos ha venut.
Això és un camp perdut;
a mi també em devien negociar.
Sortim a guaitar. Déu vos guard.
(Saludant als que arriben. Des del portal.)
Aguardi's, no baixi, esperi's,
li portaré una cadira i així
podrà molt millor baixar.
(Va a buscar la cadira.)
Ella és una real mossa.
Ell sembla un animal.
Costa de baixar sent el matxo alt,
i sort que vostè no és grossa.
Així s. Ho veu, com ha anat bé.
(Surt Ignasieta.)

Ignasieta — Gràcies.

Manel — Digueu, ¿és veritat
el còlera an aquí ha arribat?

Pere — *(A part.)*
Quina por que tragina. No ho sé,
però jo crec que no, que quan
a Sant Hilari arribarà,
enlloc se podrà estar
perquè pertot gemegaran.

Manel — ¿Doncs és país molt sanitari?

Joan — Pugeu an el primer pis el fato.
(Als traginers.)

Jepetó — ¿An a on?

Joan — Al segon quarto.

Pere — És anticolèric, Sant Hilari.

Manuel — Gràcies a Déu que hi trobat
un país libre del mal.
¡El còlera!¡Enfermedat fatal!

Ignasieta — ¿Estàs, papà, gaire cansat?

Manuel No.

Jepetó Tu ves-te'n cap a casa,
(An el traginer.)
de passada, els matxos abeuraràs.

Manel Demà serà quan te trobaràs
cruixida.

Joan *(A Jepetó.)*
¡Demana'ls-hi ara!

Jepetó ¡Vaia!

Manel ¿Quant us tinc de donar?

Jepetó Lo que vulgui.

Manel ¿Com s'entén?
Digueu.

Jepetó Bé, ja ho trobarem.

Manel ¡Ca! Digueu ara, ho vull pagar.

Jepetó Un duro per cada matxo és lo que
la gent m'acostuma a donar.

Manel Bueno, teniu i pareu la mà.
Deu ser això.

Jepetó Sí, està molt bé.

Manuel Espereu's. Teniu, aneu a beure.

Jepetó Tingui missenyor molta mercè.
Després, senyoreta, ja passaré.
(Baix, a Ignasieta.)

Ignasieta Estic cansada, deixa'm seure.

Joan És més maca que la Roseta.
(A part i per la Ignasieta.)
(Al senyor Manel.)
La primera porta que trobarà.

Pere Deixa'm anar cap a mudar.

Manel Noia, espera't una miqueta.

(Va-se.)

Escena 17

Ignasieta, sola, a poc, Belisario i luego el senyor Pere.

Ignasieta ¿A on deu ser el Belisario,
que no se'l veu per aquí?
Potser encara és a dormir.
(Veient-lo.)
¡És ell, que groc, canàrio!

Belisario *(Trist i a part.)*
Ignasieta, no et comptava inconstant,
¡ah, dones, dones, totes sou iguals!,
enganyant sempre als mortals.
Ella em va dir, al meu marxar, plorant:
«Cada dia t'escriuré,
i el que carta meva no rebràs
a ton costat me trobaràs».
Carta avui no tinc, i no ve.

Ignasieta És mentida.

Belisario ¡Ignasieta meva!

Ignasieta ¡Belisario del meu cor!

Belisario Quin dia per mi de tanta sort.

Ignasieta I per mi, que no tota és teva.

Belisario Sí, per tots dos.

Pere *(Des de l'escala.)*
Hola, ¿i això?
Apreta noi, ara que és hora.

Belisario No et feia jo tan a la vora.

Ignasieta No m'hi feies, ¿veritat que no?

Belisario No, hermosa, jo per tu
sospirava, per tu pensava
perquè mon cor en tu pensava.

Ignasieta Bona estrella pels dos llu.

Pere (No pas per mi, que aquí
faig un paper poc divertit.)

Belisario ¡Que hermosa!

Pere ¡Mira que eixerit!

Ignasieta Que groc estaves.

Belisario Per tu.

Ignasieta ¿Per mi?

Belisario Sí, mon cor estava espantat
perquè notícies teves no tenia.

Pere Bon grupo per una fotografia.

Belisario Però ara ja tot ha canviat.

Ignasieta ¡Belisario meu, hermós!

Pere (Alça, alça, aprofiteu-se, fillets.)

Belisario Ignasieta, ¡que maca que ets!,
quin ull tens més preciós.

Ignasieta ¡Jesús!¡Fill meu, que estàs calent!

Belisario Que trist estava sens ta carta.

Pere (Jo només ne rebo d'en Marta.)

Belisario Però més m'estimo l'escrivent.

Ignasieta L' Ignasieta de debò ho creu.
Sento soroll... deu baixar el pare.

Belisario Pues jo me n'aniré ara.

Ignasieta No, ¿per què?

Belisario Perquè, ¿si em veu?

Ignasieta No et moguis, com no et coneix,
no en farà cas.

Pere (Aquest bèstia
els ha vingut a destorbar.
Ara l'home compareix,
canvi de decoració.)
(Va sortint.)

Escena 18

Surt el senyor Pere; a poc, el senyor Manel.

Belisario ¿S'hi ha cansat gaire?

Ignasieta No.

Belisario ¿Una mica?

Ignasieta Una mica sí.
¿I a vostè, li va fer res?

Belisario A mi, no.

Pere No veu quina forastera
més maca hem arreplegat.

Ignasieta Vol callar...

Manel Déu lo guard.

Belisario Per servir-lo, senyor Pere...
(A part i amb malícia.)
(Alt.)
Vostès, naturalment, deuen venir
de Barcelona. ¿I què hi ha?

Manel ¿Què hi ha d'haver? Ocultar.

Ignasieta *(A Belisario.)*
Dona-li per la banda.

Belisario ¿Vol dir?

Manel Sí, ho vui dir, molt es veu,
diuen que el còlera no hi és,
embolicadors, grans trapassers,
però el poble no s'ho creu.
Miri, espanta, d'ara dos dies,
la gent que fuig de Barcelona,
tant si té com no funció bona,
se'n va d'aquell galimaties,
perquè tal se té de dir
del desordre que allí hi ha,
que tothom se'n vol anar,
tothom vol d'allí fugir.

Ignasieta Papà, ¿a on tenim d'anar?
An quin quarto, vui dir.

Manel No sé,
¿a on és l'amo?

Belisario A buscar-lo aniré.

Ignasieta No es cansi.

Manel Deixi.

Belisario Lo vaig a buscar.
(Se'n va.)

Pere Deurà ser, com sempre, allà dins.

Escena 19

Senyor Pere, senyor Manel i Ignasieta.

Manel ¡Quin jove més complert!

Pere *(A part.)*
(¡Ui! Aquest beu a galet.)

Manel Sembla de modals molt fins.

Pere (Que es feia la mussolina.)

Manel *(A senyor Pere.)*
Aquest jove de Barcelona serà.

Pere (Ta filla, home, t'ho dirà.)
Sí ho és, persona instruïda
en la professió que té.

Ignasieta ¿Què és?

Manel Deu ser comerciant.

Pere Ja tenim aquí en Joan.
És estrany, tot cantant no ve.

Escena 20

Dits i Belisario i en Joan.

Joan ¿Volen anar al quarto, vostès?

Ignasieta Sí.

Joan Doncs vingui i els hi acompanyaré.

Ignasieta Anem. (Puja aviat.)
(Baix, a Belisario.)

Belisario *(Baix, a Ignasieta.)*
(Luego pujaré.)

Ignasieta Hasta luego.
(Puja de seguida.)

Escena 21

Belisario, senyor Pere i senyor Manel.

Joan Com no està feta a anar a cavall,
es deu trobar un poc cruixida.

Manel Prou ballaria de seguida
si an aquí avui feien ball.

Belisario Tot ho suporta la joventut.

Pere Però vostè, digui, ¿quan l'ha feta?

Belisario Jo li...

Pere Mai, és cosa neta.
És un modelo de virtut,
fills com ell són una sort.

Belisario Però com no so vell encara...

Pere Els seus balls, són sa mare,
sa mare per ell ho és tot.
Si jo tingués una filla
i ella i vostè se volguessin,
li juro que enc que em vinguessin
tots los reis de Castilla
a demanar-me-la, per vostè fora.
Perquè amb vostè un fill tindria,
que com a pare m'assistiria.

Belisario Vostè sempre està de broma.

Pere Pot creure que no hi he estat ara.

Manel (Aquest jove em va agradant.)
(A part.)

Belisario Que els deixi, em dispensaran,
me'n vaig a veure la mare.
(Se'n va.)

Manel Vostè és duenyo...

Escena 22

Senyor Pere i senyor Manel.

Manel ¡Quin posat tan
de bon minyó que fa!

Pere (Amb ta filla l'haig de casar.)

Manel És jove que em va agradant.

Pere (Més agrada a ta filla.) Jo li dic
que és un jove com n'hi ha pocs.

Manel Sembla que no és dels tabalots.

Pere ¡Ca! No té cap germà, és fill únic
i, amb tot i ser en aquesta edat,
no surt mai sense sa mare.
A deu anys se li morí el pare,
que era molt bon advocat.

Manel ¿Sap com se deia?

Pere ¿Qui vol dir?
¿El seu pare?

Manel ¡Sí, senyor!

Pere Se deia...
És prou.
(No recordant-ho.)

Manel ¿D'advocat, diu que feia?

Pere Sí, és prou estrany no em recordi.

Manel Bé, home, no s'hi amoïni.

Pere Al cap de la llengua el tinc,
és molt... Vatua vint-i-cinc.

Manel Deixi-ho córrer, no hi barrini,
com hi pensarà menos...

Pere Sí, ho hauré de deixar córrer,
perquè ho tiraria a la porra.
La memòria és com els serenos,
quan un no els té de menester
és quan se'ls sent cantar.
Vaja, no hi vull més pensar,
quan me'n recordi, li diré.

Aixís que son pare fou mort,
ell els estudis començà,
i se podria ja endevinar
que en sortiria un tresor.
Petitet i de casa a l'aula,
enlloc no se deturava,
i el temps que a casa passava,
tret lo dormir i la taula,
per estudiar l'invertia
no jugant ni un minut
i si un li deia, «la salut
t'espatllaràs», ell responia:
«La mare em té an a mi
i no té a ningú més
si jo fort no estudiés,
¿qui la vindria a assistir?»
Això, que ho deia sent criatura
sempre ho ha anat seguint.
Aquest ha estat lo seu instint.
Ni un dia d'amargura
ell a sa mare ha donat.
No coneix balls ni sap què són.
¿I sap a on passa el temps? A on
de sa mare sempre al costat.
El temps libre d'ocupacions
que altres passarien en el billar,
ell a son estudi particular
que forma totes ses il·lusions.
De sa carrera com ell n'hi ha
pocs, perquè li dic...

Manel ¿Què és?

Pere Metge, i podé el més entès.
Prou l'haurà sentit anomenar
per Barcelona. És molt conegut.

Manel És fàcil, mes com no sé el nom.

Pere No em recordo, vatua el món,
jo sense memòria he nascut.
¿Ha sentit com li he dit
que si jo una filla tenia
per ell fora si la volia?

Manel Sí, sí, ja ho he sentit.
I, si jo no tingués un compromís,
com vostè també obraria.

Pere — És dir, que ni que volgués, no podria
vostè an ell fer-lo feliç.

Manel — No, no podria, tinc donada
ma paraula ja fa temps.

Pere — (Ara així se fan els escarments.)
¿I an ella, ell li agrada?

Manel — Oh, molt, no la casaria jo
si els dos no s'agradessin
no voldria que diguessin
que só un sacrificador.

Pere — ¿Són tots dos d'una edat?

Manel — No senyor, ell ne té més.

Pere — (Ja veig, ell deu tenir calers.)

Manel — És casament temps ha tractat.

Pere — (Jo penso, i no penso mal,
que d'ella sens tenir consentiment
has tractat aquest casament.)
Miri, un cas que és molt igual
passava amb un dels meus companys
que avui m'escriuen que és mort
i haurà estat una gran sort
per ella, que té pocs anys.
Ell era vellot, ¿sap quants ne tenia
sense exagerar? Uns setanta.

Manel — Així s an a mi m'espanta
i fa que hi pensi cada dia.
¡Pobra de tu, Ignasieta!

Pere — ¿Vostè cansat se deu trobar?

Manel — No.

Pere — ¿Doncs vol venir a passejar?

Manel — No senyor.

Pere — Me n'hi vaig una estoneta.
Arribaré fins a la pedra llarga.

Manel — No s'hi cansi gaire.

Pere — Ho farem.
(Se'n va.)

Escena 23

Senyor Manel, sol.

Manel De lo que m'ha dit mon contem [sic]
i jo no entenc per què.
Si bé en Guerra ja és vell
i molt més jove la Ignasieta,
perquè compli ma deuda contreta
me creurà com un anyell.
Sí, sí, ella ja sap molt bé
que an en Guerra la vaig prometre
i no voldrà, no, permetre
que jo faci un mal paper.
Però si ella em cregués
i casada fos desgraciada,
¡oh!, lo que és aquesta vegada
no pararia fins que em matés.
Però aquest jove, la veritat,
molt an a mi m'agrada,
i sense la paraula dada...
anava a dir un disbarat.
És diferent que ells dos
ja es coneguessin de temps.
¡Ah! Allavors mos intents
podrien tenir fi venturós.
(Se'n va i cau lo teló.)

Acte 2

Mateixa decoració del primer acte.

Escena 1

Joan, tot sol.

Joan Si el Senyor Belisario no fos
aixís com és, tan bo,
de segur que em veia jo
amb un conflicte molt gros.
Si ells haguessin marxat,
em veia jo amb apuros
perquè quatre duros
per tení'ls havia pagat,
i que els tenia ben perduts
perquè, és clar, en Jepetó
no me'ls haguera tornat, no.

¡Que els havia de tornar, el fumut!
El senyor Belisario, de seguida
que ha vist que era al ball,
m'ha tret del treball
¡L'hi agrairé tota ma vida!
Ves qui ho faria, ¡veiam!
Aconsolar-se a un quartet passar
i son quarto gran deixar;
m'ha fet un favor molt gran.
Però lo que és més estrany
és, sense haver-l'hi demanat,
que ell mateix s'hi hagi brindat.
Lo que no es veu en un any
diu que es veu en un instant.
Com és bon fill, bon fi li espera.
¿Si haurà conegut el senyor Pere
lo que amb aquell estàvem tractant?
(Se'n va.)

Escena 2
Surten Belisario i Ignasieta de l'escala.

Belisario Sí, sí, jo avui ho provaré,
i ja et dic, no torno endarrere,
me faig demanar pel senyor Pere
i Déu faci que ens surti bé.

Ignasieta Jo, la veritat, no ho faria,
ja t'ho dit més d'una vegada,
lo pare té la paraula dada
i pensar que la trenqui és ximpleria.

Belisario Bé, però digues, ¿què perdem
en provar-ho?

Ignasieta Lo que és amb això,
veig que et sobra la raó,
però carbassa arreplegaràs.

Belisario Ignasieta, no pensis així,
crec que Déu ens ajudarà,
sí, i no ens deixarà de sa mà,
creu-ho.

Ignasieta ¿I lo seu compromís?

Belisario Podé passarà alguna cosa
que lo faci mudar d'intent.
Lo que és jo, estic molt content.

Ignasieta Tu tot ho veus de color de rosa.

Belisario ¡No ho tinc de veure,
si tu lo seu color tens!
Dintre curts moments,
nostra sort hauràs de creure.
Lo cor mai m'enganya.

Ignasieta Belisario, que Déu t'escolti,
i malament jo quedi.

Belisario ¡Així serà, sol d'Espanya!

Ignasieta Quina sort més desgraciada,
que amb tal vell me casés,
millor que Déu se m'emportés
antes que amb ell ser casada.

Belisario Me sembla que ton pare ve.

Ignasieta Sí, el conec amb lo baixar.
Dissimulem. És un favor.

Belisario ¿Vols callar?

Escena 3

Dits i lo senyor Manel.

Ignasieta Les gràcies ara li donava
perquè son quarto ens ha cedit.

Manel Li quedo molt agraït.

Belisario De res.

Manel Una altra casa ja buscava.

Belisario Si tan poca cosa hagués deixat de fer,
molt bona companyia haguera perdut.

Ignasieta Gràcies.

Manel ¿Quan havem merescut,
que em fes aqueix favor vostè?

Ignasieta ¡Oh! I un favor tan gran.

Manel Vostè per nosaltres mal estarà.

Belisario Molt bé, i lo meu cor s'alegrarà
perquè bé vostès estaran,

i no és necessari alabar
tant i tant lo que jo hi fet,
que tothom, dels vuit els set,
hagueren sigut de mon pensar.
A vostès dos quartos els faltaven,
només m'havia un i un quartet;
hauria sigut jo poc complert
si no els 'gués deixat el que ocupava.
Sent jo jove, a mi m'és igual
dormir en un quarto petit que gran,
i, ja veuen, per lo tant,
no dec ser alabat per cosa tal.
¿I que no van a passejar?

Manel Avui no, demà hi anirem.

Ignasieta ¿Per què avui no? Ves què farem.

Manel És que jo m'haig d'anar a afaitar.

Belisario An aquí no té de mirar prim,
tant és que vagi afaitat com no.

Manel Però sempre està millor.

Ignasieta ¿Com quedem, eh? Digues, ¿sortim?

Manel No. Quan tornaríem, fora tard,
i luego tenim d'anar a dinar,
millor és guardar-ho per demà.
¿Que et penses ets en una ciutat?
Com poques bandes hi deu haver
per poder anar a passejar,
¿a on aniràs demà,
si avui per tot ja vols saber?
¿No és vritat?

Belisario Jo l'hi diré.
Són varios los punts que hi ha
aquí, per poder anar a passejar.
La ressenya els vaig a fer.
Els que volen passejar
a la carretera i els que tenen
ganes de caminar emprenen
lo camí de la Roca d'en Pla.
Ademés hi ha moltes fonts,
la Vella i la d'en Cirés,
la del Ferro i, els que no estan bons,
a la Picant i després, mils i mils
altres punts que no dic.

Manel ¿I amb a què passen la nit?

Belisario Jugant. ¿Per on han vingut?

Manel Per Sils.

Belisario Han vingut per lo millor camí.

Ignasieta Però tantes hores d'anar a cavall
atropella.

Manel És un treball
lo que costa arribar aquí.

Ignasieta Amb son permís.

Manel ¿A on te'n vas?

Ignasieta Me'n vaig a dalt.

Manel Deurem dinar,
luego.

Ignasieta Bé, ja em faràs cridar.

Manel Natural, sense dinar no et quedaràs.

Escena 4

Dits, menos Ignasieta.

Manel Segons m'ha dit aquell senyor.

Belisario ¿Quin?

Manel Aquell que aquí s'està.

Belisario ¿El senyor Pere?

Manel Sí, aquest serà,
que pel nom no el conec jo.
¿De què fa?

Belisario Ara està retirat.
Va venir molt ric de l'Havana.
Era amic amb el meu pare,
antes d'Amèrica haver anat.

Manel Crec que ell m'ha contat
que vostè era metge, ¿Ho és?

Belisario Sí, senyor.

Manel I, a més, molt entès.

Belisario Amb això no ha dit la vritat.

Manuel Què em diu vostè del mal,
¿lo còlera, ho és o no?
¿No és veritat que això
d'enfermetat estacional
és un títol que li volen dar?

Belisario (Aquest home em compromet.)
(A part.)

Manel Perquè, francament, jo crec
que el còlera no volen declarar.
El perquè no hi ha necessitat
que el digui, es veu clar.
Mentrestant, val més callar
que, parlant d'això, incomodà't...

Belisario ¿I a Barcelona estan alarmats?

Manel Ningú hi ha que no ho estigui,
no faci cas de lo que s'escrigui,
que tots estan espantats.
Pels carrers no veurà res més
que òmnibus dels carrils.
¡Que en porten de gent! ¡A mils!
I si anem a comptar, després,
los cotxes, carros i tartanes,
i la gent que fuig a peu,
al veure-ho, el que valent se creu
de fugir també té ganes.
Estava com cada any a Sarrià,
en una torre que jo tinc,
que, com sempre vaig i vinc,
a Barcelona em sembla estar.
Feia ja bastants dies
que a Ciutat no havia anat
quan, el divendres passat,
per arreglar quatre tonteries
d'un plet que el sostinc
més de vuit anys ja fa
–coses d'Espanya–, hi vaig anar
i del susto tantost no en vinc.
Vaig anar an una casa
que els baguls arreglaven
perquè aquella tarda marxaven.
Jo els vaig preguntar, ¿què passa?,

digueu-me amb claretat
per quin motiu marxeu
i què passa a Barcelona. Diuen:
«El còlera hi és.» ¿I és declarat?
«No, ni ho serà tampoc
no el veurà vostè declarat,
que la sàvia junta de sanitat
diu que no hi és. Enlloc
passa lo que aquí es veu.»
¿De quin dia és? «D'ahir.»
¿I és molta la gent que va morir?
Tanta que lo poble se creu
que els diaris no diuen veritat,
i me'n digueren d'algun conegut
que estava amb cabal salut
i en una hora havia petat.
Corrents me'n vaig anar
i espantat cap al carril.
Podé m'havien dit més de mil
coneguts que el còlera els va matar.
Al veure'm arribar, la Ignasieta,
que és la meva filla, ho estranyà,
perquè me n'havia anat de Sarrià
no feia més que una estoneta.
Al veure'm groc com un finat,
em va preguntar què tenia
i li vaig dir lo que hi havia
i que marxar havia pensat.
De seguida ho aprovà i fora,
faltava la part designar.
Ella aquí em va indicar,
i ens determinam ans d'una hora.
El dematí del dissabte
a Barcelona marxàrem
i, quan hi arribàrem,
de seguida, al mateix acte,
vàrem pujar a la Central
del carril de Mataró,
donant la benedicció
a la Ciutat i an el mal,
l'òmnibus 'nava tan ple
a baix de gent, i a dalt
de maletes i baguls i tal,
que més no podia ser.
Quan vàrem passar
pel carrer que, segons crec,

en diuen a la vora del Rec,
ens varen esvalotar.
¡Agafeu-los!, fort cridaven
uns camàlics que assentats
miraven als que espantats
de Barcelona marxaven.
Ja podien posar proclames
dient al poble «no us alarmeu,
que el còlera que tant temeu
no farà aquí ses hassanyes».
Ho prova amb raons immenses
però el poble barcelonès
fa tant cas d'aquells papers
com fa de les prometences
que fan antes d'eleccions,
parlo de les de regidors,
els que, no contents de ser electors,
volen anar amb banda a les professons.
En el camí, els traginers
aquesta casa m'han alabat
i un d'ells s'és adelantat
per si puesto no hi hagués
a on, a no mediar
que son quarto ens ha deixat,
m'haguera vist obligat
de casa haver de mudar.

Belisario Cosa que molt haguera sentit.

Manel I jo també de seguida
que l'hi vist.

Belisario Tota ma vida
de sa marxa haguera sentit.
An aquí saben què han de fer,
cop de menjar pollastres
i a Ciutat que hi hagi desastres.

Manel No hi haurà, segons savi parer,
dels que es titulen de l'art
i ¿sap què passarà? És comprès,
no es pensarà en arreglar res
fins que ja serà massa tard.
Jo, la veritat, no hi entès
el perquè és la resistència
de declarar del còlera la presència,
és cosa estranya.

Belisario Sí que ho és.

Escena 5

Dits i el senyor Pere.

Pere — Parlaven de cosa estranya.
Ja deu ser cosa d'Espanya,
és regla que mai falleix.

Manel — Ara ho ha endevinat.

Belisario — Per desgràcia, té raó.

Pere — Ho sento com espanyol que só,
però dic sempre la veritat.

Manel — ¿El barber saben a on viu?

Belisario — Si vol, el vindrà aquí a afaitar.

Manel — No cal.

Belisario — Doncs l'hi vaig a acompanyar.

Manel — Gràcies, moltes gràcies, no hi ha motiu.
Ja m'hi acompanyarà l'amo.

Belisario — Com vulgui.

Manel — Gràcies, crec que es diu
Joan.

Belisario — Sí.

Manel — *(Cridant.)*
¡Joan!

Escena 6

Dits i Joan.

Joan — ¿Qui em demanava?

Manel — Sí, jo soc el que us demano
perquè a cal barber m'acompanyeu.

Joan — Si vol que el vagi a avisar,
vindrà aquí.

Manel — No, hi vui anar,
a casa seva, quan vulgueu.

Joan Ara.

Pere Que es guardi de sa mà.

Manel Bé ho haurem de fer-ho.

Pere ¡Oh! És un barber molt fiero.

Belisario Però encara, sap d'afaitar.
(Se'n va.)

Escena 7

Belisario i senyor Pere

Belisario Vaja, valor, ara és l'hora.

Pere ¿Que no ha anat a passejar?

Belisario Avui no hi he pogut anar.

Pere ¡Ah! Hi ha aquella forastera de fora
que ha arribat avui.
Li deu haver destorbat
i el temps millor ha passat.
(Amb sorna.)

Belisario D'ella parlar a vostè vui.

Pere ¿A mi?

Belisario A vostè.

Pere Però si jo
la conec només d'ara.
Ni conec tampoc son pare.

Belisario Ja ho sé, però...

Pere Digui (¿Què serà això?)

Belisario No una vegada sola
an a mi vostè m'ha dit
de mon pare era molt amic,
amistat de la que no corre
entre vosaltres dos hi havia.
Per lo tant, a tal amistat
avui recorro i amb llibertat
li recordo que cada dia
em diu: «quan li podré
fer un favor, me lo demana,

i, podent, de bona gana,
pot creure que jo l'hi faré.»

Pere — Igualment l'hi repeteixo
demani'm qualsevol favor
que l'hi faré de bon cor.

Belisario — Tal jo no mereixo.
Cregut que vostè, tal com diu,
lo que pugui per mi farà...

Pere — Això sí, jo so clar i català,
de l'hivern no en dic estiu.

Belisario — Ha de saber que la noia
que avui amb son pare ha arribat
fa molt temps n'estic enamorat.

Pere — (Sí, ja hi vist tota la tramoia.)

Belisario — Ella a mi no em desprecia,
al contrari... en una paraula,
ens estimem.

Pere — (¡Ah!, gata maula.)

Belisario — Som promesos ja fa algun dia
I, si vostè volia a son pare
demanar-me-la...

Pere — Vaia si ho faré,
avui mateix l'hi demanaré.

Belisario — ¿Avui mateix?

Pere — De seguida, ara.
Li asseguro que s'hi casarà,
i jo acostumo a tenir bon ull:
per pessetes, en Turull,
i en Broquetes, per pensar.
(Se'n va.)

Escena 8

Belisario, sol.

Belisario — ¡Ai, que t'escolti Déu
i es compleixi ton pensar!,
a la Ignasieta ho vaig a contar.

La pobra xicota no es creu
que bon resultat tinguem,
però que sí crec jo,
sí es pot efectuar la unió.
¡Ai, que feliços serem!
Un bon porvenir se'ns espera
si podem sortir dels perills,
i, en tenir'n, direm als fills:
«Ho devem al senyor Pere.»
(Se'n va dalt.)

Escena 9

Joan, ve del carrer.

No sé què dimoni deu haver passat,
alguna cosa hi deu haver hagut,
el senyor Pere ha comparegut
i, acabat esperéssim d'afaitar
an el senyor nou, después
els dos han marxat enraonant.
No entenc què tractaran.
¡Oh!, i amb tant d'interès
com parlava el senyor Pere,
clarament se coneixia
que molt i molt li convenia.
No puc entendre lo que era,
però molt serà que fent
el ganso alguna cosa no senti,
serà fàcil que ho entengui
si ho explico a la Roseta.
Just, i veiam ella què dirà,
per poder-ho endevinar,
donaria una pesseta. *(Anant-se'n.)*

Escena 10

Senyor Pere i senyor Manel, entrant.

Manel Lo que és jo, ho sento molt,
i pot creure que és així.
¡Maleït siga el compromís!

Pere Ell tindrà un gran desconsol.
¿Però el compromís, de què ve?

Manel Amb poques paraules serà explicat.

Pere Això és, conti-ho amb brevetat.

Manel Ara punt per punt l'hi explicaré.
Me venia un cargament
de sucre, cafè i cacau
i, al ser-ne davant del grau,
una ratxada de vent
tirà a les roques lo bergantí,
perdent-se tot quant hi havia,
que cent mil duros valia.
El compromís me ve d'aquí.
Jo tenia acceptada una lletra
de cent mil duros, i era
a tres mesos fetxa, i, senyor Pere,
m'anava a comprometre.
Perdut lo barco, naturalment,
per força tenia que quebrar,
pues la lletra comptava pagar
amb la venta del cargament.
Desesperat, en aquell moment
ja m'anava a tirar un tiro
i, si ara encara respiro
va ser: vaig mudar d'intent
al considerar com viuria
ma desgraciada filla. Jo mort,
quedava ella sola amb son dolor,
i allavors, ¿qui l'auxiliaria?
Vaig procurar d'indagar
qui era el cobrador i justament
era amic. Lo dia abans del venciment
a casa seva me'n vaig anar.
Li vaig contar ma desventura
apel·lant a sa amistat
i, per fi, de Déu ajudat,
d'un dia per mi d'amargura
en dia alegre fou canviat.
Ell consentí en cobrar
quan jo li pogués pagar,
a sa gran generositat
dec tot lo que ara jo so.
Hi tingut sort després
i hei guanyat alguns diners
que m'han tornat a posar a to.

Molts temps ja feia que vençuda
era la lletra quan li vaig pagar jo;
an ell dec ma reputació
que de poc va ser perduda.
Quan respiro, li demanava,
li vaig dir: qualsevol favor
et faré, si ets tu mon salvador.
Lo dia que la lletra li pagava,
me recordà ma promesa.
Li vaig dir: «estic a lo mateix»,
i ell digué: «pues en tu consisteix
que em donguis la recompensa.»
Jo pensava: «¿què voldrà de mi»,
i sento que casar-se amb ma filla vol.
Al sentir-ho, entre mi tot sol,
em deia, vaia no està en si,
perquè ha de comptar que ell
té setanta anys o més,
i que es casa, és comprès,
una criatura amb un vell.
A no haver-hi hagut la malura
que hi ha ara a Barcelona,
la Ignasieta fora ja sa dona.

Pere Això és sacrificar una criatura.

Manel Sí, ho veig. ¿Però qui era
capaç d'arribar a pensar-se
que a tal edat de casar-se
li agafés la fal·lera?
A no ser això volent-ho ella,
per ningú més haguera estat
que aquell jove, la vritat,
mereix qualsevol donzella.

Pere ¡Oh!, i que és de bona família.
Son pare, quan a Amèrica estava,
amb mi molt temps va viure
i quan me varen escriure
sa desgraciada mort, plorava
com si fos un meu germà
tant sa mort me va entristir.

Manel ¿Doncs, de què va morir?

Pere Per robar-lo el van matar.

Manel ¿I m'ha dit que era advocat?

Pere Sí senyor, uns tretze anys farà
que, com li he dit, el van matar,
encara que molts han opinat,
la gent sempre murmura,
que per robar no va ser;
com era molt guapa sa muller...

Manel ¿I li recorda el seu nom?

Pere Josep Sura.

Manel ¿La seva viuda no es diu
Maria Antònia Reniu?

Pere Sí, sí, ¿que podé la coneix?

Manel No,
amb una mica només,
ens coneixem de llarga fetxa.
Si en Pep veiés a son fill metge.

Pere Que estrany que no conegui
al fill havent estat del pare
amic.

Manel No en té res l'estrany.
Jo vaig arribar ara fa un any
i de tal família res encara
no sabia.

Pere ¿I vostè a on vivia?

Manel Jo, a l'Havana mateix.

Pere ¿I amb el negoci encara segueix?

Manel No senyor, l'hi donat a dida.

Pere Lo que és sa filla, el català
el parla molt bé.

Manel No faltava més
que el català no parlés.

Pere Com a Amèrica es parla el castellà...

Manel La noia mai hi ha estat.

Pere Però no acaba vostè de dir
que no fa un any ne van venir.

Manel Jo, sí, però de la noia no hi parlat.
Quan jo tenia establiment,
vaig a Barcelona tornar

i amb quatre dies em vaig casar,
tornant a Amèrica incontinent.
Però donà la casualitat
que a la dona el clima no li provés
i que sempre malalta estés.
Als sis mesos, ja havia marxat,
perquè s'hi hauria mort, allí,
i, des d'allavores ençà,
a Barcelona habità
separada bon tros de mi.
Jo cada any una vegada
venia a veure filla i dona,
passava una temporada bona
i a Amèrica me'n tornava.
Realisat tot, a Barcelona
l'any passat vaig venir
i, a l'endemà de ser aquí,
se'm va morir la dona.
¿La Maria Antònia, on és?

Pere — És dalt, no està gaire bona.
Com ja té edat, la dona...

Manel — Vaig a veure si em coneix.

Escena ii

Senyor Pere, sol.

Pere — Vet aquí, ell a l'Havana
i ella a Barcelona, ja estranyava
com son pare ho ignorava...
Hauria estat molt pavana.
En Belisario ho tenia bé,
dingú li feia nosa,
per festejar la mossa,
però, pobre xicot, brut ho té.
Com ell està compromès,
no se'n voldrà desdir.
Però, ¿què es diria de mi
si aquest casament no fes?
Lo que més me té admirat
es lo que se sembla aquest casament
amb el d'en Guerra. No ho entenc,
és una gran casualitat.

Però les aigues de Sant Hilari
de segur fan perdre la memòria,
perquè, vaja, és una història
lo que m'està passant a mi.
Tot avui estic pensant
i no me'n puc recordar
com se diu la que s'ha de casar
amb en Guerra. ¡Quina memòria gran!

Escena 12

Dits i senyor Manel, que ve de dalt.

Manel No hi entrat perquè dormia.

Pere ¿Però per què no trucava?

Manel No, que si la despertava
sapiguer-li mal podria.
¿Sap dir-me a on és l'estanc?

Pere És tombant d'aquest carrer.

Manel ¿Fuma?

Pere No.

Manel Quina sort té.
(*Se'n va.*)

Pere És tribut que en surto franc.

Escena 13

Senyor Pere.

Pere Sí, jo sortiré amb la meva,
hi hagi oposició molt o poca:
t'ho pot dir amb tota la boca
que la Ignàsia serà teva.

Escena 14

Belisario arriba i es para al sentir los últims versos.

Belisario ¿Vol dir? ¿M'ho assegura?

Pere Veurem, i ara, a treballar,
no es qüestió d'enraonar.
Ell ve... però allí s'atura...
Bé, vagi i digui a sa mare
que ell puja immediatament,
que parli del casament.

Belisario Doncs no és perdut tot encara.

(Va-se.)

Escena 15

Senyor Pere i senyor Manel, entrant.

Manel Com vostè ha dit que no fuma,
per 'xò no l'hi convidat

Pere En ma vida n'he fumat
i, només el fum, m'apura.

Manel Si incomoda, el llançaré.

Pere Sí que no faltaria més
que un gust a vostè quités.

Manel Una altra hora el fumaré.
(Llença el cigar.)

Pere ¿I ara, qui li fa fer això?

Manel Déu nos en guard, d'un ja està fet.

Pere (Deixa'm fer el paper de Met.)
¿No ha vist la senyora?

Manel No.
Com que dormia, no hi he entrat.

Pere Si hi puja ara, està desperta,
ho dic com a cosa certa,
perquè son fill l'ha cridat.
(Se'n va Manel.)

Escena 16

Senyor Pere, sol.

Pere
A veure com anirà ara,
jo crec que n'és cosa feta
si continua aixís la treta;
amb tot, ho ha de fer sa mare.
Ara me'n vaig una mica
per no dir res a aquest home...
(Veient a Pau.)
Es té de fer molta broma
si me surt bé la cubica.
(Se'n va.)

Escena 17

Pau VI, del carrer.

Pau
¿Què hi ha de nou, senyor Pere?
¡Sí que fa bon cas de mi!
¿I a on va? Endavant, sí, sí.
Li poden anar al darrere.
Lo dit, aquí, hi ha misteris,
¿però per què no els puc entendre?
Això és com voler comprendre
els canvis de ministeris.
Veiam si el mal seguirà,
ajudant Déu, sembla que sí.
¡Oh!, i que gent tindrem aquí.
Que hi sigui, Déu resoldrà,
no hi ha remei, els pecats
que es fan s'han de castigar
i, a Barcelona, an allà
que n'hi ha tants de condemnats.
Aquí sí que són bons cristians,
mai venen estes malures,
només ens moren criatures,
menos quan se'ns moren grans.
¡Oh!, jo n'he sentit contar,
allà a la plaça amb un senyor,
que és metge el governador
i que ningú el mal tindrà.
El diari no el trobaré,

¡ca!, ja deu ser-ne esquinçat.
«Lunes catorze...», l'hi trobat,
a la Roseta ho llegiré
(Va-se.)

Escena 18

Surt lo senyor Manel

Manel — Crec molt bé jo que ningú
s'haurà trobat al meu cas,
ja es diu bé que en un mal pas
sempre n'hi pren mal algú.
En Guerra és car de cedir,
puix està molt empenyat
amb ella ser-ne casat.
Si jo me'n pogués desdir...
Amb ell serà desgraciada
ma filla, i això bé es comprèn.
¿Té lo casar-se al·licient
en una edat avançada?
Ara feia un bon partit
que aquest bon jove, per qui és
i per de qui ve. ¿Què volia més?
Fem lo que sa mare ha dit.
Cap a escriure de seguida
an en Guerra lo que hi ha:
i el que ell determinarà
em dona o quita la vida
i ell se darà bo o mal viure.
Deixa'm buscar an aquell home
per la tinta, paper i ploma
per la carta poder escriure.
(Se'n va a la cuina.)

Escena 19

Senyor Pere, que ve del carrer.

Pere — ¡Vaia! És vist no hi ha remei
de poder-se'n recordar...
La memòria sol faltar
quan a un li fa servei.

Ara, amb sa mare, tractant
deu estar amb lo pare d'ella,
tot anirà bé si la vella
ho sap anar portant.
Si bé es mira, és una mica brut
perquè, vaja el dimoni, del compromís,
no es pot trencar aixís com aixís
però volent-ho, de tot se surt.
No hi sapigut encara
el nom d'ella, ni tampoc
el del gran borinot
que la va demanar a son pare.
Ja em faig càrrec que serà,
si fa no fa, un altre Guerra,
jo que comptava que a la terra
no hi havia un altre de son pensar.

Escena 20

Dits i Belisario, que surt sense reparar en ell.

Belisario Pobre de mi, infeliç,
estimar-la i estimar-me
i no poder amb ella casar-me,
malviatge al compromís.
Ella per mi era el port
que em volia refugiar
i com ni m'hi puc atracar,
serà la causa de ma mort.
Mai que l'hagués coneguda,
per tenir tals desenganys,
estimar-se anys i anys,
i ara, poc menos que perduda.
Estic mal, no sé com està
el mal cap que bull.

Pere Per pessetes en Turull
i en Broquetes per pensar.
Jo li he promès a vostè
que amb la noia el casaria.
Entri en lo seu cor l'alegria
que amb tal noia el casaré.

Belisario ¿Vol dir, vol dir, senyor Pere?,
a mi em deixa tot sorprès.

Pere — Lo promès, promès,
i jo mai torno endarrere.

Belisario — Gràcies, gràcies, si tal favor
de vostè jo alcansava,
¡ai!, ¿com, com li pagava
si no té preu tal tresor?
Però compti amb mon agraïment
que durarà mentres jo visca.

Pere — Amb ell se contentarà est artista.
Artista so, el fer son casament,
que vostè veu tan espinós
i que jo, volent fer bé a vostè,
net i pelat li deixaré,
això és, sense espina ni os.
Deixi-ho córrer tot, cregui'm a mi.

Belisario — En vostè avui mon cor confia
esperant lo per mi desitjat dia.

Pere — ¡Xiton! Ja tenim el gueto aquí.

Escena 21

Dits i senyor Manel, que ve de dalt.

Manel — A sa mare i al senyor hi donat
els motius perquè, amb sentiment,
no li dono el consentiment
de efectuà's el per vostè pensat,
i, com no hi ha res a la terra
que pugui una paraula trencar,
li puc a vostè assegurar
que si no existís l'Andreu Guerra...

Pere — (Guerra ha dit, jo bé hi entès tal...)

Manel — Per vostè fora la Ignasieta.

Pere — (Sí que fora bona treta,
ho dec haver entès mal.)
¿Com se diu aquest senyor?
(A Belisario.)

Belisario — Es diu Manel Runell.

Pere — (Just, vamos, és ell, és ell.
Ja està resolta la custió.

Ja veurà, entro jo, ara.)
Senyor Manel, parlem,
que parlant ens entendrem.
Parlo a vostè com a pare.

Belisario (¿Quin deu ser lo seu intent?)

Manel Digui que l'estic escoltant.

Pere Vostè ha dit que faltant
el del compromís, son pensament
era casar sa filla amb el senyor.

Manel Sí, senyor, això mateix hi dit
i del dit mai me'n desdic.

Pere Pues jo li accepto la proposició.
(A Belisario.)
Sempre l'hi he assegurat
que amb qui vol el casaria,
i ja ha arribat lo dia
de passar a ser realitat.
Li he dit: «Amb ella l'haig de casar»,
i solc tenir molt bon ull
ja se sap, per pessetes en Turull
i en Broquetes per pensar.
(Se'n va corrents.)

Escena 22

Dits, menos senyor Pere.

Manel ¿A on va tan corrents?

Belisario No ho sé, no ho entenc.

Manel Jo tampoc no comprenc
quins seran los seus intents,
perquè, vaja, m'ha estranyat
lo seu modo de procedir,
preguntar-me, enraonar i fugir
obra d'un moment ha estat.
No entenc aquesta treta
ni a què li ha vingut tal rampell.

Belisario Sí que... ja tenim aquí an ell.
Calla, i ve amb la Ignasieta.

Escena 23

Dits i luego senyor Pere, donant la mà a Ignasieta.

Pere — A no ser en Guerra, ¿amb a qui
casaria la seva filla?,
digui la vritat neta i senzilla.

Manel — Amb el senyor.
(Per Belisario.)

Pere — En Belisario.

Manel — Sí.

Pere — Doncs Déu vos faci ben casats,
(Agafant-los per les mans.)
i vos dongui molta ventura
i a l'any, una criatura,
si no en surten dos de plegats.

Manel — ¿Què fa, ara? ¿Quina m'ha pegat?

Belisario — Senyor Pere, ¿que vol jugar?

Ignasieta — Per haver-me d'enganyar,
valia més no haver baixat.

Manel — ¿A què ve tal ximpleria?
(El senyor Pere li dona la carta.)
¿Què llegeixo, en Guerra és mort?

Belisario — Ai, Ignasieta, quina sort.

Ignasieta — No m'entenc pas d'alegria.

Manel — ¡Pobre Guerra!

Pere — Què hi vol fer,
ja feia molts anys que corria.

Belisario — Avui per mi és un bon dia
i sempre me'n recordaré.

Pere — Lo dit, el mon és una bogeria.
D'en Guerra la mort,
per compte de donar tristor,
ha donat molta alegria.
Jo els hi dit que els faria casar.
És vritat, ho dic amb orgull,
per pessetes, en Turull,
i en Broquetes, per pensar.

Manel — La mort, que tot ho romp,
ha romput mon compromís,
ja que amb ella compta ser feliç,
tingui-la pues, jo li donc.

Ignasieta — Ai papà, jo sempre ho deia,
que tu no em volies fer infeliç,
lo meu cor sempre et creia.

Manel — ¿Podies dubtar un moment
per tu de mon cor la ternura?,
sempre per ta ventura,
hi procurat, diligent.

Ignasieta — A vostè no sé com pagar-li,
però, aquest fer de gran valor,
cregui que per vostè lo meu cor
li darà tot quan puga dar-li.

Manel — Si la Ignasieta ha lograt,
ha sigut per ser vostè qui és.
En quant a tot lo demés,
qui és vostè ja m'han contat.

Pere — Aixís, aixís, anem-se alabant.
Si heu arribat a tan bon fi,
¿a qui ho deveu si no a mi?
Veiam, aneu-se explicant.
Ja tenen raó que és cego l'amor.
Jo que so qui els ha fet casar,
¿ni un aplausso per mi no hi ha?
Res, ni «que salga l'autor».

Ignasieta — Jo de vostè m'hi recordat,
jo mai me n'olvidaré
i son nom sempre tindré
dintre lo meu cor gravat.

Belisario — Molt bé sap, senyor Pere,
que de mi pot disposar
i, amb lo favor que ara em fa,
té ma gratitud entera.

Pere — Lo satisfet que estic no sabeu,
de bona vritat us ho dic,
tant, que més content estic
que un canonge amb una creu.
Vosaltres de cor dieu lo que voleu dir,
no sou com a les Corts, que m'han dit

que la majoria que tenia un partit,
al caure ell, un altre la va tenir.

Belisario Qui s'havia de figurar
que surti bé aquest embull.

Pere Per pessetes, en Turull,
i en Broquetes, per pensar.

Belisario Ja que la Ignasieta hi lograt,
per si el còlera es declara,
me'n vaig a oferir ara
de franc pels pobres de la Ciutat.

Manel Això són sentiments alts.

Pere És una obra molt bona.

Belisario Sí, marxo a Barcelona
a curar de franc malalts.

Ignasieta ¿I si agafes el còlera i mors?

Belisario No ho creguis, Déu m'ajudarà.

Manel Mai deixa de sa mà
la justícia an els bons cors.

Pere Vostè dona una lliçó,
amb la seva obra tan bona,
an els metges de Barcelona
que han fugit plens de por.

Belisario De ser metges no són dignes
els que de Barcelona han marxat
i de l'aprècio de la Ciutat
per sempre s'han fet indignes.
(A Ignasieta.)
Mal me sap, mon amor,
però t'haig de deixar,
a Barcelona haig de marxar,
per més que em causi de la mort.

Escena 24

Dits i Joan VI, amb un diari a la mà.

Joan ¿Què hi anirà a fer, a Barcelona,
no veu que no és necessari?

Tingui, trobarà en aquest diari
els consells que el governador dona.
Si els segueix al peu de la lletra
el mal diu que no agafarà
i si el té, amb ells curarà.

Belisario Ja li dic que és molt prometre.

Joan Entre alguns dels que porta
diu que l'aire corrent no convé
i això és lo que vaig a fer,
anar a tancar aquella porta...
(Se n'hi va.)

Pere Home, no sigui tan ximplet,
no deu dir això.

Manel Mal entès
deu ser.

Pere Mal llegit.

Manel Això mateix.

Joan Ja els hi diré qui és aquest
(Llegeix.)
«Las corrientes de aire directas...»

Escena 25

Dits i Jepetó, que entra.

Jepetó ¡Ui! ¡Que gent!, deixa'm anar.

Joan Hola, Jepetó, ¿a on vas?

Ignasieta *(Veient-lo.)*
(Ell és.)

Jepetó Ara en Joan m'ha compromès.
(Alt.)
Enlloc, me'n vaig a passejar.

Belisario *(A Ignasieta.)*
¿I quant li vas prometre?

Ignasieta *(A Belisario.)*
Tres duros.

Belisario Aquí els té.

Ignasieta Doncs de seguida els hi daré.

Pere ¿Què serà? ¿Què és aquesta treta?
Diguin.
(A Belisario.)

Belisario Ara l'hi explicaré.
La Ignasieta, que ja sabia
la casa on jo aquí vivia,
ha volgut posar-hi ella també.
An aquell traginer ho ha dit,
que, si posava an aquella casa,
amb ell no seria escassa
i tres duros li ha dat.

Pere ¡Que eixerit!

Ignasia ¡Teniu!

Jepetó Gràcies, missenyora.

Pere Veniu aquí, estrafolari.
Senyors, veuen, aquest perdulari,
amb política traïdora,
dos vegades els ha venut.
L'una amb l'amo ha tractat,
l'altra amb la senyora ha estat.

Jepetó (Ara sí que estic perdut.)

Manel Vet aquí aquest minyó,
per què ha pres la delantera.

Joan (I jo que deia que el Senyor Pere
no ho... ¡Oh!, i que n'és, de traïdor).

Ignasieta Bé, vamos, deixem-ho córrer,
¿no veuen que avui estem d'alegria?

Manel Se pot perdonar per ser aquest dia.

Jepetó (Si no és ella, tot se'n va a la porra.)

Pere Si mai tornen a Sant Hilari,
a la casa que tinguin intenció
hi posen, per més que no
us digui el traginer estrafolari.
Segons quin amo de casa,
els dona un tant per persona
i venen a un com una mona...

Joan Això, aquí casa, no passa.
Guardin-se del còlera. Bona nit.

Pere No hi és, home, ¡que animal!

Joan ¿I de què mor la gent?

Pere D'enfermetat estacional.

Joan No hi ha el còlera... ¡un rave fregit!

Pere Calla home, s'acabó.
Si us senten, pobre de vós.

Belisario ¿Són de confiança els senyors?

Joan Cuiteu, tireu el teló.

Belisario Un moment... no és veritat.
(A l'orella de la Ignasieta.)

Ignasieta Sí, demana-ho.

Belisario De tu faran més cas.

Ignasieta Tu.

Belisario Tu.

Ignasieta Tots dos i sortirem del pas.

Los dos ¿L'autor serà aplaudit?

Pere ¡Assegurat!

Fi de la comèdia.

año, Madrid 9 Junio 1866, Narciso Serra.

Lladres de ciutat

Drama en quatre actes i un epíleg per Rossendo Arús i Arderiu

Començat a escriure en Barcelona a 4 de novembre de 1865, acabat en 18 del mateix mes.
Estrenat en lo teatre Romea la nit del diumenge 23 de maig de 1869.

Notes

Los actes primer, tercer i quart passen en Barcelona, en casa del senyor Joan.
Lo segon acte i l'epíleg, en una torre, immediacions de Barcelona, casa de don Eduardo.
L'any se suposa lo de 1865.

Lo present drama fou titulat «Los lladres amb levita o Vilesa i honradès». Causes poderoses obligaren canviar per los que avui porta.

A D.

Escrit aquest drama, se m'ocorregué un dubte, de si los que es dediquen al comerç podrien donar-se per ofesos, però prompte se'm desvanesqué, al pensar en la dedicatòria. En lo comerç hi ha de tot. Si hi ha persones malvades, com les que, il·lusòriament, he presentat en aquest drama, en canvi, veritablement, n'hi ha com vostè que reuneixen a una envidiable reputació una honradès intatxable. Siga, doncs, la dedicatòria un desagravi, si es troba inconvenient la producció, i siga, a més, una petita mostra de l'entranyable carinyo que li professa.

Barcelona.

Repartiment

Don Eduardo, hisendat		Alferen
Miquel	De la societat	Planes
Francisco		Arturo
Jaume		
Isidro		
Joan	Dependents de la societat	Pardo
Cassimiro		Fuentes
Lluís, corredor de canvis		Rafael Ribas

Francisquet, criat de don Eduardo Giménez
Un del patronat de pobres
Home 1 Gelabert
Home 2
Dos municipals. No parlen

Acte 1. Una societat de gent de bé

Lo teatro representa una sala-escriptori tal com avui dia s'usen. Porta al foro i dos laterals.

Escena 1

Joan, sol.

Joan Luego seran aquí. ¡Maleïda gent! ¡Mai que m'hi hagués embolicat!¡De mica en mica, m'han anat comprometent i ara em tenen segur! ¡Ah, que infames! I la societat los rep com a persones honrades, sent així que són lladres amb levita. Ells roben a la segura i mai se comprometen. Ja hi ha qui per ells ho fa sense emportar-se'n lo profit. Jo, és veritat, no era res, m'han fet un home, tinc crèdit, posició, honors... Però, ¿què val això si he venut ma llibertat...?, ¿si so un dels seus braços...?, ¿si jo robo i ells manen d'amagat?, si jo...

Escena 2

Dit i Miquel i Francisco, que entren.

Joan ¡Buenas!

Francisco ¡Hola!

Miquel ¿Encara no ha vingut ningú?

Joan No encara.

Francisco Molt tarden.

Miquel ¡Ja són més de les nou! *(Mirant-ho amb lo seu rellotge.)*

Francisco Un quart de deu tocat.

Miquel Jo no sé com són fets.

Joan Ja vindran.

Francisco Però no a l'hora acordada.

Miquel ¡Oh!, i aquest negoci que corre llegua per hora. Demà es lo dia del pago i...

Joan — Sí, demà és, i se té d'arreglar avui sens falta perquè o si no, ¿com quedo jo, que so el compromès? Jo ja els ho deia, que no ens fiquéssim en aquest desgraciat negoci.

Francisco — Calleu, home, calleu; si és un negoci sense caps ni peus, ¡donar vuitanta mil duros d'aquell terreno!

Miquel — Jo, francament com ja vos ho he dit moltes vegades, mai m'hi fet il·lusions de l'Ensanxe. Bé és cert que hi havem fet bons negocis, però aquest ditxós terreno, sigui que es vagi ajustar a un preu tan elevat, sigui que ho premedités, sempre he vist que ens hi estrellaríem.

Francisco — Un cego ho veia.

Miquel — I llops amb bona vista no ho vegéreu.

Francisco — Si escoltem a tots, ningú té culpa, tots premeditàvem que era un mal negoci. Nosaltres, que busquem als tontos, ara ells nos han trobat. Sempre anem per llana, però aquesta vegada hem sigut els esquilats.

Miquel — ¡Oh!, i tan esquilats, que no tan solsament hi deixarem la llana, sinó que darrere la llana hi anirà pell i tot.

Joan — Lo que és jo, no sé com, ni de quina manera, se'n sortirà. Ningú el vol comprar, per més que s'hagi buscat per tot arreu; i encara que s'ofereixi a menos preu de son cost, ningú en fa cas.

Miquel — Ho jutjo, és que no hi ha qui hagi arribat a prometre.

Francisco — ¡I si acàs haguessin promès!

Miquel — Però no hi ha que desanimar-se, perquè, com diu aquell: mentre hi ha vida, hi ha esperança.

Francisco — ¿Què vols dir?

Miquel — Lo que vui dir que, sent perduts i no sent pagat, a tot estirar ens en podem desdir.

Joan — Lo desdir-se'n no pot ser, correria la veu d'això per la plaça i de pensar és la fama i bona anomenada que jo m'emportaria.

Francisco — No siguis tan modest, home, tothom te coneix i, per lo tant, se sap per Barcelona qui ets.

Joan — Jo l'hi diré. Se sap qui so, és veritat, però...

Miquel — Ui...ui... Si mires tan prim, a mitja edat no hi veuràs.

Francisco — Resultat del desdir-se'n: quedar malament. Seguint lo nostre sistema, tant és quedar malament com no quedar-hi i, per una vegada més, no vindrà d'aquí.

Miquel — D'una part, en Joan té raó en procurar evitar fer mals papers sempre que es pugui, i en aquest assumpto lo que hi ha que fer és tramar un ardit per medi del qual ens puguem desdir del tracte, quedant sense fer cap mal paper.

Joan — Això és lo que em sembla a mi que es deu fer.

Francisco Lo millor és que tu *(A Joan.)*, del mateix modo que tingueres traça per comprar lo terreno a don Eduardo, procuris enganyar-lo fugint del tracte, com ell no és molt avispat que diguéssim, fàcil te serà fer-li veure lo blanc negre.

Miquel Lo que és per aquestes coses, se pinta sol. Que ho diguin tants i tants assumptes com ha portat a feliç terme, impossibles per qui no sigui en Joan.

Joan Tots m'apar que treballem fi, però a mi hi ha una cosa que em sap mal, i no hi puc posar l'interès que hi posaria, perquè no treballo per compte meu i trec totes les espines del peix a fi de que vosaltres se'l mengeu i no s'escanyeu.

Miquel Sí, però tu no hi exposes capital.

Joan ¿I si m'envien a presidi?

Francisco Per robar un duro, hi envien, home.

Joan Però m'hi poden enviar.

Francisco ¡Ca!, com que el còdic penal no parla per nosaltres. La nostra societat...

Miquel Home, digues «La Societat dels Llops», un nom o altre té de tenir perquè sigui coneguda.

Francisco Pues sí, la nostra societat fa sempre cas omís del codi penal.

Miquel Lo que estranyo és com en Joan ha sortit ara amb tants de dubtes.

Joan Jo els ho diré clar i català: vostès no hi ha cap negoci dels que la societat s'ocupa que no el trobin de fàcil execució perquè, tant vostès com els altres de la societat que es veuen, així com els que no es veuen, no s'exposen, perquè treballen d'incògnit, i jo, en Cassimiro i altres víctimes, nos exposem molt i molt, perquè som els que posem l'esquella al gat.

Francisco Però encara de tot hem sortit.

Joan Tantes vegades va el càntir a la font, que a l'últim ve que es trenca.

Miquel Si bé es mira, dels nostres negocis sou els que verdaderament ne traieu ganància, pues que us emporteu benefici i no hi exposeu capital.

Joan Però hi exposem la pell.

Francisco ¿Què és això d'exposar la pell? ¡Ho digués jo! Aquí a on me veus, he estat un perdulari, ¡i tu per fer unes tan petites coses parles d'exposar la pell! ¡Ho digués jo, que per fer-ne d'un perdulari, com t'he dit que havia estat, un millonari com avui dia so, i de l'últim esglaó de l'escala social arribar a un puesto que, de tan alt que és, tinc por, per si algun dia tingués alguna caiguda... Jo, per arribar an aquest tan alt puesto, i per reunir ma colossal fortuna, ho he tingut de fer-ho tot, tot! ¡Ja veus quant lata és aquesta paraula i, no obstant, no ho és prou per expressar lo molt que jo he fet!

Miquel (¿Què fa, aquest xicot?)

Joan ¡Ja ho sé!

Francisco ¡Què has de saber!, que no en saps ni una jota, diries millor.

Joan En Cassimiro m'ha contat alguna cosa.

Francisco En Cassimiro mal pot contar lo que no sap.

Joan (Veiam lo que dirà.)

Miquel (Això s'embolica.)

Francisco Jo, una vegada que feia moneda falsa...

Miquel *(A Francisco, amb veu baixa.)* (Calla.)

Joan (Veiam que...)

Francisco (Callem.)

Miquel Taral·lot, taral·lot... Això bé és regar fora de test. ¿Què té que veure lo que has fet? Pensa sols en lo que farem i si els altres venien... *(Se sent un timbre.)* Deuen ser ells. *(Joan va a mirar-ho.)* Si jo no t'aturo, que poc se n'ha faltat com no has contat la teva gloriosa vida de pe a pa.

Francisco *(Veient-los entrar.)* Ells són.

Escena 3

Dits i Jaume i Isidro, que entren.

Francisco Se'ls saluda.

Miquel ¿Què tal?

Jaume Per ara, bé, i disposat a tot.

Isidro Lo mateix dic. Vosaltres ja devíeu parlar de nostra pesadilla.

Miquel Bé en parlàvem.

Isidro ¿I què?

Miquel Per ara, res, i l'hora del pago s'acosta per moments.

Jaume Sí, que hi som aviat.

Miquel Potser *(A Isidro.)* si tu feies una escriptura falsa, sortiríem del pas.

Isidro No pot ser, ¿Que et penses que lo d'ara és d'iguals condicions que lo d'aquell pagès?

Jaume Allò va ser bo, amb l'escriptura falsa que vas fer ens va valer...

Miquel Lo que ens va valer, ja ho sabem i no en tenim de fer res. No ens moguem de la qüestió, que prous bemols té.

Jaume Sí que en té.

Miquel Per mi, dades i resumides cuentes, lo millor és el pensament d'en Francisco.

Jaume ¿Quin?

Miquel Desdir-se'n.

Isidro És lo camí més breu.

Jaume Quasibé, fet i fet, serà lo millor.

(En Franciso, des del començament d'aquesta escena s'ha acostat a la taula com qui calcula, hasta lo precís moment que l'interroguen, que és justament quan ell ha trobat la solució que buscava. Sa cara demostra la satisfacció.)

Isidro I doncs tu, Francisco, que no hi dius res. *(Acostant-se cap an ell.)*

Miquel Això és que estudia algun plan per no perdre cap quarto...

Francisco Lo que penso, que tots sou uns animals... ¿No ens titulem «La Societat dels Llops»? Fem-se dignes del nom que ens hem dat nosaltres mateixos, mengem-s'ho tot. Escolteu: vosaltres busqueu un medi per fugir d'aquest negoci sense perdre un quarto...

Miquel Nosaltres no tenim de perdre mai.

Jaume Bons llops fórem, que perdéssim.

Isidro Només perden els ximples.

Jaume El qui perd, no practica les obres de misericòrdia.

Francisco Bueno. Me preguntàveu què pensava i us ho vaig a dir: volíeu desdir-vos d'aquest tracte i jo, que el dever meu és mirar pel bé de la societat, he ideat una jugada per medi de la qual, en lloc de perdre, com vos creieu, guanyarem...

Tots ¡Ah! (*Des del moment que ha començat a enraonar en Francisco, tots l'escolten amb lo major interès, però arriba a son últim grau a ses darreres paraules. Tots lo volten, temorosos de perdre una paraula.)*

Francisco Sí, guanyarem, no hi ha que admirar-se. ¡Sense bestreure un quarto i a la segura, com acostumem i conforme ordenen els nostres estatuts, guanyarem vint mil duros!

Miquel ¡Vint mil duros!

Joan Ja són quartos.

Miquel ¿De quina manera?

Jaume Vejam.

Isidro Explica't.

Francisco Calleu, feu el favor de callar.

Miquel Just, ningú digui res, digues.

Francisco Vaig a explicar lo meu plan.

Isidro Vejam.

Francisco ¡Calleu! *(A Joan.)* Ara tenim de buscar un dels nostres satèl·lits, el que sigui més eixerit, és menester que ho sigui molt.

Joan ¿Fora bo en Jeroni?

Francisco No, és massa ordinari. Jo el necessito fi, elegant, que es presenti amb modals, que enraoni bé.

Joan ¡Ah!, ja el tinc.

Francisco ¿Qui?

Joan En Cassimiro.

Francisco El més a propòsit.

Joan La sap molt llarga.

Francisco ¿Saps ara a on serà?

Joan Jo crec trobar-lo al cafè.

Francisco Doncs te n'hi vas de seguida; si el trobes, vens aquí amb ell. *(Fregant-se les mans de content.)* ¡Ah!, quina bona idea que he tingut. Ves corrents, que, com ja t'he dit, aquest negoci va a la posta. Corre, no et detinguis. *(Empenyent-lo cap a la porta.)*

Joan Doncs me n'hi vaig.

Francisco *(Anant acompanyant-lo perquè no es detingui.)* Cuita. An a tu, et tinc de dir també lo que tens de fer.

Joan De seguida so aquí. *(Se'n va.)*

Escena 4

Dits, menos Joan.

Isidro Ara vos faré una pregunta que mai vos la pensava fer. Si aquest xicot, en Joan...

Francisco ¿Què?

Isidro Si és segur, i si la societat pot comptar amb ell.

Francisco D'això, vos ne responc. Està complicat amb quatre causes criminals que, el dia que li retirem la nostra protecció, ja es pot comptar amb els morts, perquè cada una d'elles és prou per clavar-lo a presidi.

Miquel Encara que aquestes causes criminals no hi fossin, me sembla a mi que nosaltres som prou homes per inventar-ne, tenim prou influjo perquè en últim resultat tingués

d'anar a escombrar carrers amb lligacames de ferro per tota sa vida. ¡Oh, i això sortint-ne encara bé!

Jaume ¡Prou podria estar content, si n'eixia tan barato!

Miquel Natural, el podríem enviar al pal.

Jaume Ara no és qüestió d'haver-les d'inventar. ¡Com que les tenim!

Miquel Si les tinguéssim d'inventar, ¿qui com l'Isidro?

Isidro No és per alabar-me, però vos dic jo que amb mi, com ja sabeu, per aquesta classe de treballs, hi podeu descansar; i pobre Joanet si s'arribés en aqueix extrem.

Miquel No s'hi arribarà, perquè jo sé qui és ell.

Francisco I aquest xicot, ¡quant tarda! *(Amb impaciència.)*

Isidro Home, no té pas temps, si tot just fa un moment que acaba d'anar-se'n i ja vols que sigui aquí.

Miquel La impaciència mateixa...

Isidro Explica lo teu plan, mentre arriba l'altre.

Jaume Conta, que tots ho esperem amb ànsia.

Francisco Lo meu plan és colossal, sublime, vos dic que tot està previst, i, a menos que Déu o el diable nos ho desbaratin, és segur, no pot faltar, ens desembarassarem del terreno i vint mil naps a la butxaca.

Isidro Deu n'hi do.

Francisco Sí, un negoci que tots el vèieu perdut, un negoci que fins vos hauríeu consolat de perdre-hi, jo el canvio de tal modo que el faig beneficiós per la Societat, i de tal manera beneficiós, que donarà un resultat magno.

Isidro Alante.

Francisco Vosaltres ideàveu medis per a desdir-se de la compra, sortint-ne bé lo meu plan, don Eduardo vindrà an aquí mateix pregant per tots los sants del cel perquè anul·lem la compra.

Miquel ¿Que dius? ¿Serà veritat?

Francisco Vaia si ho serà.

Isidro No són pas bromes.

Francisco Sí, per bromes estem.

Miquel És dir que si el teu plan surt com tu et penses...

Francisco Guanyarem vint mil duros.

Jaume Si no surt bé...

Francisco No hi anem a perdre res.

Isidro ¡Oh!, així se't concedeixen omnímodes facultats. Alante.

Francisco ¿Vos penseu que jo li hauria donat les calificacions de sublime, grandiós, colossal i altres, si no hagués sigut digne d'elles...? Ara esplanaré mon projecte, que per força m'aprovareu per la senzillesa en l'execució i per lo bon resultat que no podrà menos de tenir, mentre sigui ben secundat.

Jaume Saps bé qui som nosaltres, per lo tant, compta ser ben secundat.

Francisco No sou vosaltres qui m'ha de salvar.

Isidro ¿Doncs qui?

Francisco En Cassimiro, que té de fer un paper de *padre y señor mío*, un paper que, si sap fer-lo, enganyarà a don Eduardo i sortirem amb la nostra.

Joan ¿Tot dependeix d'ell?

Francisco Ell té de fer la primera part, que és la de més compromís, i en Joan la segona, que, mentres sostingui el paper que se li confiarà, no hi ha por que ho tiri a perdre. Totes les dificultats només estriben en què en Cassimiro no sàpiga portar-ho, però, fent lo que jo li diré, sortirem amb victòria i don Eduardo és nostre.

Jaume ¡Don Eduardo! *(Admirat.)*

Francisco Don Eduardo, per nosaltres, són los vint mil duros que, de la seva butxaca, passaran a les nostres.

Jaume Un dubte hi trobo.

Francisco ¿Quin?

Jaume Si en Cassimiro coneix la importància del seu paper, voldrà molts de quartos. ¿I si vol fer preu antes?

Miquel Li prometrem lo que vulgui i de pagar, ja en parlarem.

Isidro I sinó, millor serà que el paguem d'una altra manera, més honorífica per ell, més econòmica per nosaltres i més senzilla per tots.

Jaume ¿Com?

Isidro ¿No és bon paper, el que té de desempenyar?

Francisco Ja ho crec, un paper de molt compromís.

Isidro Doncs bueno, lo recomanarem per primer actor de la primera companyia dramàtica que es formi. *(Tots riuen.)*

Miquel Deixem's de cançons, cuita, Francisco, explica't.

Francisco Lo meu plan és...

Jaume Algú ve. *(Sentint passos.)*

Isidro És en Joan. *(Anant cap al portal i veient-lo entrar.)*

Escena 5

Dits i Joan.

Francisco ¿Tot sol?

Joan Sí, però en Cassimiro de seguida és aquí, s'ha aturat amb un i jo m'he adelantat.

Francisco Nosaltres entrem aquí, *(Senyalant lo quarto de la dreta.)* que tenim d'enraonar. *(Se'n van tots, menos en Joan, per la porta de la dreta i, al ser a la porta, en Francisco diu:)* Quan sigui aquí en Cassimiro, ens avises. *(Se fica a dins i tanca.)*

Escena 6

Joan, sol.

Joan Vejam què serà quan serà cuit. Alguna nova pillada. Me sembla que, d'aquesta feta, se'n farà don Eduardo deu pedres. I és llàstima, perquè sembla bon home. Per ells sí que tant és que sigui bon home com que no ho siga, lo que busquen són tontos, i com, en aquest sigle, bon home vol dir tonto... Encara que, mirant-ho bé, si ells s'havien d'entretenir classificant conductes, farien pocs negocis. Ells cerquen quartos, i allà a on ne saben, siguen d'homes bons o dolents, mentre siguin bons los diners...

Escena 7

Dits i Cassimiro.

Cassimiro No el podia deixar. Jo li deia «m'esperen» i ell, per això, ca, res, enraona que enraonaràs, hasta que ara, a l'últim, fastidiat, l'he deixat que ho expliqui a la paret. Bueno, ja em tens aquí.

Joan Ells són allà dins. *(Mostrant-li el quarto.)*

Cassimiro *(Veient que Joan se'n va.)* ¿A on vas?

Joan A avisà'ls que tu ets aquí. *(Truca a la porta per on se n'han anat.)*

Cassimiro ¿I tu no saps què volen?

Joan ¡Home! Quants cops vols que t'ho digui.

Cassimiro Com tu ja ets d'ells, tot t'ho conten.

Joan ¿T'ho han contat a tu?

Cassimiro No.

Joan Doncs a mi tampoc.

Escena 8 i última

Dits i Miquel, Francisco, Isidro i Jaume.

Francisco És molt senzill. *(Sortint i acabant d'explicar la trama.)*

Miquel És un Maquiavelo. *(Admirat, igual que els altres.)*

Isidro Sembla en Mazzini.

Jaume Ni Napoleon.

Cassimiro Grande, senyores. *(Saludant-los.)*

Francisco ¡Hola, Cassimiro! Vaig a dir-te lo que has de fer; escolta també, Joan, que et diré lo teu i així d'un tret matarem dos pardals.

(Se formen dos grupos: a la dreta, Miquel, Isidro i Jaume admirats del plan, i a l'esquerra Joan i Cassimiro rebent les ordres d'en Francisco.)

Miquel ¡En Francisco és un gran talent! ¿Qui sinó ell hauria anat a pensar això? I, per mica bé que aqueixos dos treballin, nos veiem desembarassats del terreno i vint mil duros a la post.

Isidro Jo bé he cursat dues carreres, la meva i la de la truania, però, amb tot i ser dues carreres tan... *(Amb sorna.)* tan... no hauria atinat amb cosa tan senzilla, de tan fàcil execució, sense exposar-nos gens, i d'uns resultats colossals. ¡Això sí que és lo verdader sigle dinou! I encara hi ha qui s'entretén *(Amb to de llàstima, com si es compareixés.)* buscant locomotores que no gastin carbó, telègrafos sens empleats, llengua universal, moviment continu i tantes i tantes altres coses que fan tornà's calvo sense cap profit; quan nosaltres, no moguent-nos d'assentats, guanyarem una partida que manetes a la padrina.

Jaume Ja és una bona partideta.

Isidro Jo no so ambiciós. Amb un negoci com aquest cada dia, ja estaria content.

Jaume ¡Tira peixet!

Isidro Hi hauria qui en demanaria dos cada dia, ¡ves si jo so ambiciós!

Francisco ¿Ho tens entès?

Cassimiro Sí, sí.

Francisco ¿Ho sabràs fer?

Cassimiro Em sembla que sí.

Francisco ¿I tu, Joan?

Joan Per mi no es perdrà.

Francisco Bon negoci fora que es perdés. *(A Cassimiro.)* Tu, molta palica i molt despejo. Que tot tu semblis un home fet a derrotxar tota sa vida. Tu, que quan vols parles bé, esmera-t'hi, que ell te cregui un home de posició.

Cassimiro ¿I quan hi vaig?

Francisco De seguida.

Cassimiro Bueno. *(Marxant.)*

Francisco Té. *(Donant-li diners.)* Compra't un traje adequat a la persona que has de representar. Llogaràs un cotxe i fes anar cotxero i lacayo amb librea.

Cassimiro ¿Res més?

Francisco Descaro i fora.

Cassimiro Això deixi-ho per mi.

Francisco Segons com te portis, ens portarem. Si va bé, per tu també hi anirà.

Cassimiro Fins a la tornada. *(Se'n va.)*

Francisco Fes que sigui gloriosa.

Isidro Eclipsa an en Romea.

Francisco *(An en Joan.)* Tu ves per allà. *(Se'n va, en Joan..)*

Miquel *(Fregant-se les mans de content.)* ¡Bon negoci! ¡Nets, per nosaltres, vint mil duros!

Jaume ¿I aquells dos?

Francisco *(Juntant-los a tots i com si els hi anés a comunicar un gran secret.)* Los hi deixarem mirar com ens els partim.

Tots ¡Ha!, ¡ha!, ¡ha! *(Riuen, com alabant la sortida.)*

Acte 2. L'engany

Sala en la torre de don Eduardo, senzillament adornada mes amb elegància. És a pla terreno. Porta al fondo; una altra a la dreta que comunica amb les habitacions interiors; a l'esquerra, una finestra amb reixa.

Escena i

Don Eduardo i Francisquet.

Eduardo *(Sortint, diu a Francisquet.)* Ja ho tens entès, a tothom faràs caritat.

Francisquet No n'hi feta perquè, com hi vist que era una cara forastera.

Eduardo ¡Cara forastera...! Preocupació gran. ¿No és tan germà nostre lo fill d'aquí com lo de terres llunyanes? La caritat no té pàtria, només té un fi: socórrer la misèria. I més digne de compassió és lo necessitat que es troba fora de sa pàtria, que no el fill del país. La caritat se fa a tothom, sigui qui sigui i d'onsevulla.

Francisquet D'aquí en endavant, cap se n'anirà sense caritat.

Eduardo Sí aquí no se'n fa, ¿a on ne faran? Déu ha donat diners als rics perquè ens els partim amb los pobres.

Francisquet Si tots los rics seguien aquesta màxima, no passaria lo que passa.

Eduardo ¿Hi ha res més dolorós que la misèria? ¿Hi ha res més hermós que socórrer als necessitats? I, no obstant, quants i quants rics, tenint davant los seus ulls famílies enteres que es moren de fam, malgasten amb balls, tertúlies, convits i mil i mil altres coses frívoles, capitals immensos solsament perquè l'endemà es vegin estampats en algun diari dient això o allò de la festa, paraules totes que l'escriptor dedica a la magnificència que en la festa s'ha desplegat en canvi d'un dinar o sopar que ha coronat la funció.

Francisquet (Que bé que parla.)

Eduardo I aquestos capitals que es gasten en una nit, de vegades en una hora, n'hi hauria per treure de la misèria a moltes famílies que de tot cor beneirien la caritativa mà que els proporcionés un tros de pa. ¡Un tros de pa! Que els petits fills, plorant llàgrimes de sang, lo demanaven a sa pobre mare, llàgrimes que un pare no voldria veure mai, perquè el trastoquen; i, trastocat que és, si Déu no el té de sa mà per eixugar-les, ¡és capaç de cometre un crim!

Francisquet (Casibé me fa plorar.)

Eduardo Si els rics veien la responsabilitat que sobre d'ells cau i el compte que hauran de donar a Déu del mal ús que han fet dels interessos que havia posat en ses mans per a partir-se'ls amb los pobres, no per llançar-los, per lo sol orgull de fer-ho, poques necessitats quedarien per remediar i la misèria fora mentida.

Francisquet Per cada un ric que faci caritat, n'hi ha cent que hasta ells ne prendrien si els en feien. De rics n'hi ha de moltes menes.

Eduardo Si es compara el ric que és segons Déu mana –ço és: l'emparo dels desgraciats, lo pare dels òrfens i el consol de quants a sa porta truquen– amb el qui només ostenta ses riqueses, sense mai eixugar una llàgrima, se veurà la gran diferència. Mentres lo primer té una vida tranquil·la i una mort venturosa i resignada, l'altre, vivint, no viu, i morint, mor desesperat i desconfiant en pensar com seran jutjades ses obres en aquest món. ¡Caritat! En aquesta paraula estriba la doctrina de Jesucrist: Estimaràs al pròxim com a tu mateix...

Francisquet Sembla que hi ha algú. *(Mira per la reixa i se'n va.)*

Eduardo Quin xicot més bon xicot. En aquesta classe s'hi troben verdaders cors, lleialtat fins a la mort. No sé per què en diuen classe baixa quan, posada en parangó amb la que se'n diu alta, queda al revés del nom: molt alta la baixa, i baixa, molt baixa, l'altra.

(Surt Francisquet amb diaris i cartes.)

Francisquet Era el correu.

Eduardo Dona.

Francisquet No hi ha gaires cartes.

Eduardo Senyal de pocs negocis.

Francisquet Antes ne rebia més.

Eduardo ¡Ca!, t'ho sembla.

Francisquet Si, fora dels diaris, no hi ha res.

Eduardo ¡Oh!, i encara els deixaré tots menos l'avi.

Francisquet ¿Què diu?

Eduardo Que deixaré tots els que rebo i no més ne quedarà l'avi.

Francisquet ¿Quin és, l'avi?

Eduardo Home, el més vell de tots, en *Brusi*.

Francisquet *(Recordant-l'hi.)* ¡Ah!, Ha vingut la Tuies, la dona del Tolit, aquell que el carro li va passar per sobre, i m'ha dit...

Eduardo ¿Com se troba? *(Amb interès.)*

Francisquet Va bé, però faltat de recursos.

Eduardo ¿Què li has dit?

Francisquet Com vostè i la senyora eren fora, li he dit que tornés.

Eduardo Ves a avisar el metge, que vingui i, amb la senyora, hi anirem. *(Se'n va, porta dreta.)*

Escena 2

Francisquet, sol.

Francisquet Aquest cor val més que tot l'or que han tret d'Austràlia. Preferiria estar de franc aquí que amb bon salari segons en quines cases que, al trucar-hi a la porta un pobre, li aborden els gossos. En aquests temps tan angustiosos en què bons treballadors se tenen d'estar mà sobre mà i, després d'haver-se menjat per a la seva manutenció los recursos que ells havien arraconat per a sa vellesa, sense quartos, sense feina, ¿com ho farien, a no ser lo caritatius que són tant don Eduardo com donya Dolores...? Sí, un cel hi té de ser, diguin lo que vulguin, perquè, a no ser-hi, ¿a on anirien a parar aqueixes dos ànimes? ¿A podrir-se a la terra, tal volta al costat d'un usurer, d'un ocasionador de la misèria que ells en vida socorrien? Sí, crec que hi ha un cel, recompensa de les bones obres practicades en la terra, ho crec al veure aqueixos dos àngels humans. Anem-se'n a avisar al doctor. *(Se'n va.)*

Escena 3

Eduardo, surt del quarto.

Eduardo Demà és el dia del pago. Crec vaig fer un bon negoci, perquè s'és acabat aquella fuga que hi havia per adquirir terrenos a l'Ensanxe... Tothom se veu los desenganys i tal hi ha que n'havia comprat a preus altíssims i procura desfer-se'n donant-lo a menos preu de son cost, per això anava a la saga per vendre'm lo meu, i a l'últim ho vaig lograr. Me sembla haver fet lo tracte amb bona gent. Don Joan s'ha cuidat de l'escriptura, de tot de tot, com ell és home que està ficat amb això, és lo motiu d'haver-ne sortint aviat. ¡Pobre de mi, que hagués hagut de fer-ho! *(Se sent soroll d'un cotxe.)* Sembla que he sentit parar un cotxe *(Va a la reixa a mirar-ho.)* És veritat, n'hi ha un de gran lujo, no sé qui pot ser.

Escena 4

Dits i Francisquet

Francisquet Hi ha un senyor que el demana i diu que li convé molt parlar amb vostè.

Eduardo ¿No l'has conegut?

Francisquet Sí i no, no ho puc dir.

Eduardo ¿Com s'entén?

Francisquet Vaja, no m'agrada.

Eduardo ¿Què?

Francisquet Crec conèixer-lo, però no per res de bo. Me l'hi mirat amb mal ull.

Eduardo Fores bo per fisonomista, luego tens classificades les persones. Fes-lo entrar.

Francisquet Hi vaig. *(Tot marxant rondinant, diu.)* (Millor que m'equivoqués. Que és estrany, me sembla que el conec i no sé de què.) *(Al arribar a la porta, recordant-se d'un recado, baixa al prosceni.)* El metge luego serà aquí. *(Se'n va pel fondo.)*

Eduardo Vaig a dir a la Dolores que s'arregli, tan prompte com sigui a fora la visita, anirem a veure al Tolit. *(Se'n va.)*

Escena 5

Francisquet i Cassimiro.

Francisquet Segur que luego sortirà. *(Des de la sortida, no perd mai d'ull a Cassimiro.)* (¿De què conec aquest home?)

Cassimiro *(Assentant-se.)* (Sembla que el criat me mira.)

Francisquet (No em voldria equivocar però l'hi vist antes d'ara, i quan a mi no m'agrada un home...) *(Va a avisar a Eduardo.)*

Escena 6

Cassimiro, sol.

Cassimiro *(Mirant de reüll a Francisquet.)* Aquest xicot no sé què mira. Se m'acosta fer el gran paper, me sembla que no pot menos d'anar-me bé. Ànimo, serenitat i valor. *(Se senten passos.)* Sento trepigs. *(Parant l'orella.)* Serà ell. *(Preparant-se.)* Descaro, molt descaro.

Escena 7

Dit i don Eduardo. Detràs d'ell, en Francisquet que atravessa l'escena sortint pel foro.

Eduardo Servidor de vostè.

Cassimiro *(Alçant-se.)* Per servir-lo. ¿Crec que tinc l'honor de parlar amb don Eduardo?

Eduardo L'honor és meu.

Cassimiro Gràcies.

Eduardo Vostè...

Cassimiro Vaig a explicar-li el motiu de ma intempestiva visita, sempre que vostè tingui a bé escoltar-me un rato.

Eduardo Expliqui's. *(Indicant-li una cadira.)* Prengui asiento.

Cassimiro Faci el favor. *(Fent compliments.)*

Eduardo No home, no. *(Repeteixen los compliments i s'assenten.)*

Cassimiro Amb poques paraules estarà vostè enterat del motiu que m'ha conduït a casa seva i proporcionat el gust de conèixer a una persona de les relevants qualitats que a vostè adornen.

Eduardo ¡Home!

Cassimiro Vaig a l'assumpto. He sapigut que vostè era el propietari d'un terreno en l'Ensanxe i, convenint-me per mos fins, he vingut a fer-li proposicions per la seva compra.

Eduardo Jo l'hi diré, lo tinc...

Cassimiro *(Interrompent-lo.)* Lo té en tracte, ho sé, també m'ho han dit.

Eduardo No senyor, sinó que...

Cassimiro *(No deixant-lo dir.)* Un servidor de vostè...

Eduardo Molt senyor meu.

Cassimiro *(Prosseguint.)* Vai arribar de Veracruz farà uns dos mesos, mica més mica menos. M'he estat allà uns vint anys i, ajudat per la fortuna, he pogut lograr reunir un capital bastant regular i, no sabent com col·locar-lo per lo motiu de que m'han dit que no prengués accions de ferrocarrils, perquè, entre puges i baixes que ningú entén sinó els que porten la batuta, ells s'hi fan rics mentre los pobres il·lusos que es deixen caure a l'engranall d'un bon dividendo, sortit del mateix capital, hi perden quant hi posen; amb obligacions van començar per no pagar cupons, i ara no paguen ni cupons, ni obligacions amortisades, és dir, que una obligació que va costar cent duros és ni més ni menos que un paper mullat. Si em fico amb mines, és fàcil que no en surti, perquè, entre la fondària foscor i brutícia que hi ha, ¿qui és capaç de veure per què, en lloc de donar bons resultats, s'hi perd el capital? Si els deixo a préstamo fixo a un interès mòdic d'un catorze o quinze per cent, me firmaran pagarés avalats per Societats, i em quebrarà el prestat i la Societat darrere d'ell; a l'aduana em diuen que no els hi posi si no vull perdre bous i esquelles, lo perquè vostè ho sap, i al buen entendedor... Si en compro cases, vindrà dia que vindran els socialistes i cases, «si os he visto, no me acuerdo». Si els col·loco, mal, si no els col·loco, pitjor, perquè és fàcil que me'ls robin i l'únic que jo trobo (perquè encara n'hi ha per dies de governar los socialistes), són finques, i, augurant jo un gran porvenir a l'Ensanxe i havent-li dit ja que la situació del seu terreno m'agradava sobremanera he pensat: comprem aquest terreno...

Eduardo Ja el comprenc, però...

Cassimiro Que però ni pera, parlem, home, que parlant nos entendrem i, com ja m'han insinuat lo que vostè en pretén, me sembla ens arreglarem.

Eduardo Jo li vui dir que...

Cassimiro ¿Què? ¿Que potser me volia dir que en demana cent mil duros? Per això no hi fa res, pues que, donant-los-hi, estem en paus.

Eduardo No és això, sinó que...

Cassimiro ¿Què?

Eduardo Que el tinc venut.

Cassimiro Això sí que és diferent. *(Alçant-se.)* Jo respecto los compromisos. Vostè em dispensarà la molèstia. Reconegui'm per son servidor.

Eduardo Igualment, sento molt no poder.

Cassimiro Jo so el que ho sento molt, perquè, vaja, francament, el terreno m'agradava i... repeteixo.

Eduardo Disposi.

Cassimiro (Anem per la segona part.) Servidor de vostè. *(Se'n va.)*

Escena 8

Don Eduardo, sol.

Eduardo Quan la filla és casada és quan surten els gendres; ara que jo tinc venut lo terreno, és quan me'l compren. I no sé d'on deu haver tret que en pretenia cent mil duros, es coneix que no sap que el vaig donar per vuitanta mil. Si ara l'arribo a tenir per vendre, aquest senyor me'n donava els cent mil duros.

Escena 9

Dit i Cassimiro.

Cassimiro Vostè em dispensarà, el motiu de tornar-lo a molestar no és altre que preguntar-li el nom i senyes de l'habitació del subjecte comprador del seu terreno, perquè, si li tinc de parlar francament, me'l veia jo tan meu que... Idees que un hom se fixa.

Eduardo *(Traient-les d'una cartera.)* Aquí va el nom i senyes de l'habitació del comprador.

Cassimiro *(No les pren.)* Quasibé són inútils. Home, nosaltres dos podríem entendre'ns.

Eduardo No l'entenc. *(Amb estranyesa.)*

Cassimiro Vostè haurà notat que tinc un caràcter estrany, un si és o no és salvatge...

Eduardo *(Fent compliments.)* ¡Ca!

Cassimiro Caràcter propi de l'home que des dels seus primers anys ha tingut de guanyar-se la vida arrastradament i fent-les amb negres.

Eduardo No per això... *(Repetint lo joc.)*

Cassimiro Però els catalans tenim un distintiu que ja mai lo perdem: la claredat. An a mi, ni hasta l'haver-les hagut de fer amb salvatges, se m'ha desarraigat gens ni mica. Així és que fora rodeigs, i amb claredat, com a verdader català, li dic que vostè s'entengui amb el comprador i jo, fent cas omís de si l'ha venut per un preu o per un altre, del terreno n'hi donaré una quantitat que sobrepugi a la de la venta. (No puc dir fava.)

Eduardo Bé jo... (No sé què fer.)

Cassimiro (Ja vacil·la.) Digui quant ne vol.

Eduardo ¿Vostè fins a quant té intenció d'arribar?

Cassimiro (Sembla que hi va caient.) *(Després de calcular.)* Jo n'hi dono cent vint mil duros.

Eduardo *(Pasmat.)* (¡Cent vint mil duros!)

Cassimiro ¿Què em diu? ¿Com quedem?

Eduardo Jo veuré a l'altre i...

Cassimiro (¡Arriba!) Sembla que a vostè li ve mal i l'aniré a trobar jo. Dispensi. *(Fent acció d'anar-se'n.)*

Eduardo (El senyor Joan va dir que sempre que volgués me'l podria tornar a encarregar.) *(Veient que Cassimiro es prepara per marxar.)* Bé, però...

Cassimiro Veig que no vol guanyar una suma que verdaderament li regalo i jo aniré al comprador i tal volta ens entenguem més fàcilment. (Això marxa.)

Eduardo (Havent-m'ho dit ell.) Si vostè vol, també ens entendríem nosaltres dos.

Cassimiro (Una apretada i és nostre.) Però sant cristià, quatre hores que li estic dient.

Eduardo Lo terreno ja el puc vendre, però, ¿si després de vendre'l a vostè se me'n desdiu l'altre?

Cassimiro (Cop mestre.) Va, va. Amb franquesa, sembla que no ens entendríem mai. Estigui bé.

Eduardo Aguardi's home... (Estic per fer-ho.)

Cassimiro Determini's d'una vegada, un bon sí o un bon no. (Ja poc se'n falta.)

Eduardo ¿Vostè me'n dona cent mil duros?

Cassimiro Sí senyor. (Ja cau.)

Eduardo Pues... *(Vacil·lant.)*

Cassimiro Qual quantitat li serà pagada demà mateix.

Eduardo Pues... *(No acabant-se de determinar.)* (Vaig a dar-li.)

Cassimiro ¿Què? (Vaja, determina't, home.)

Eduardo (Estic resolt.) No en parlem més. Ja està fet.

Cassimiro (Gràcies a Déu.) Corrent.

Eduardo Demà l'escriptura...

Cassimiro *(Reprenent-lo.)* Prenc possessió del terreno i, quarto sobre quarto, li donaré els cent vint mil duros. (*Ya cayó Tetuán*.)

Eduardo ¿A on nos trobarem?

Cassimiro Allí a on vostè vulgui, a mi m'és igual.

Eduardo Per mi allà a on li vingui bé, m'és material.

Cassimiro A mi, també.

Eduardo Doncs, no fent-li a vostè res, ens trobarem a casa el notari senyor Isidro, un home molt de bé, molt honrat.

Cassimiro (Sí que ho encertes.)

Eduardo ¿Vostè el coneix?

Cassimiro No senyor, no tinc tal honor. (Amb una mica més de conèixe'l...)

Eduardo Me va recomanar a dit notari lo comprador del terreno, subjecte d'una honradès intatxable.

Cassimiro (Endevinat.) ¿Té les senyes de casa del notari que m'ha citat?

Eduardo Sí senyor. *(Traient-se una cartera i, d'ella, una targeta.)*

Cassimiro Està bé, ¿I a quina hora?

Eduardo A la que vostè li vingui bé.

Cassimiro A mi tota hora m'és bona, com no tinc res que fer.

Eduardo A les nou, ¿què hi diu?

Cassimiro Està bé, a les nou.

Eduardo Doncs a les nou seré jo a casa el notari.

Cassimiro No hi faltaré. (Bona estona t'hauràs d'esperar.) Servir-lo.

Eduardo Servidor. *(Encaixant i despedint-se.)* (Sembla he fet un bon negoci.)

Cassimiro (A l'últim ha caigut.) *(Tornen a saludar-se i Cassimiro se'n va.)*

Escena 10

Don Eduardo.

Eduardo No hi ha pas cap dubte que he fet un bon negoci. Aqueix senyor sembla un bon home. Ves què té, fer els tractes amb gent d'honor; ara nosaltres dos, sense firmar cap classe de compromís, estem lligats, i jo per res del món me'n desdiria, així mateix que ell... ¡Ah! Ara lo que tinc de fer és anar a trobar al senyor Joan, i a veure com ens arreglarem. *(Toca una campaneta.)*

Escena 11

El mateix i Francisquet.

Francisquet ¿Què se li ofereix?

Eduardo Que enganxin lo cotxe.

Francisquet Està molt bé. *(Se'n va.)*

Escena 12

Don Eduardo.

Eduardo Amb el senyor Joan me sembla que ens entendrem aviat, Qui m'havia de dir quinze dies arrere, quan no me'l volien comprar, que seria disputat aixís, ¡ca! Les coses d'aquest món ningú les entén, ja té raó aquell adagi que deia sempre el pare: «Déu té més per dar que no ha dat». Estic neguitós i no sortiré d'aquest neguit fins a tant que estem arreglats amb el senyor Joan. ¡Dimoni! ¡I quan tarden a enganxar aqueix cotxe!

Escena 13 i última

El mateix i Francisquet.

Francisquet El cotxe està enganxat.

Eduardo Dona'm el raspall. *(Francisquet raspalla a don Eduardo i, mentre ho fa, li diu.)*

Francisquet Ara hi atinat de què el conec i li dic que...

Eduardo *(Rient.)* ¿Què?

Francisquet Vostè es pensa que és senyor, doncs només ne va vestit.

Eduardo Vols callar, ximplet. És un home riquíssim que acaba d'arribar de Veracruz.

Francisquet Deu ser tan ric com jo.

Eduardo Això ja es fa pesat. ¿En què et fundes?

Francisquet Encara que anés tan ben vestit, l'hi conegut. Jo l'hi vist anar com un pelacanyes.

Eduardo ¡Ca!, t'ho sembla. *(Cridant.)* Dolores.

Francisquet És a veure el Tolit.

Eduardo Quan vingui, li dius que, d'aquí un parell d'hores a més tardar, seré aquí. *(Se'n va anant i Francisquet lo segueix.)*

Francisquet Està bé. Al demés...

Eduardo Torna-hi. Ves aquest per a on s'enfila. Veuràs, serà millor que vinguis, perquè, si et tenia de menester.

Francisquet Més m'ho estimo perquè si n'hi volen fer alguna...

Eduardo ¿A on vas? *(Veient que marxa.)*

Francisquet A mudar-me el gec.

Eduardo Cuita.

Francisquet *(Se'n va rondinant.)* (Si es veu, que no és senyor.)

Eduardo Lo seu bon zel li fa veure visions. A mi em sembla un galan subjecte. Sobretot, lo que no pot dissimular és que és ric. *(Surt Francisquet.)* ¿Ja estàs?

Francisquet Sí, senyor. (No sé per què em sembla que acabarà fent ganyotes.) *(Fent l'acció de donar garrot.)*

Acte 3. Robar per partida doble

La mateixa decoració del primer acte.

Escena 1

Senyor Miquel, Francisco i Joan.

Miquel En Cassimiro me sembla que quedarà com un home.

Francisco Prou, d'altres n'ha sortit.

Miquel ¿Quant li has promès?

Francisco Res, li he dit que no es queixaria; jo pensava donar-li uns cent duros, i bon profit.

Miquel Alça, home, dona-l'hi tot.

Joan Tanmateix, cent duros és massa poc, jo, almenos, n'hi donaria cinc-cents.

Miquel ¡Sí, deu mil!

Francisco ¡Millor és dar-l'hi tot!

Miquel ¡Jo et flic!

Francisco ¡Vaia un escàndol! Demanar cinc-cents duros per anar a fer un miserable paper que amb quatre duros és massa pagat. Crieu corbs i us trauran los ulls.

Miquel Si el millor és fer-s'ho tot un.

Joan Però no s'incomodin. Això ha estat un dir, jo he pensat que cent duros era massa poc i ho avaluava a cinc-cents.

Miquel El que no té de pagar, arrai. Amb cinquanta duros ho trobo massa pagat.

Francisco Amb lo ben entès que, si el seu pas no té bon èxit, no se li donarà res.

Miquel Natural.

Joan ¿Com s'entén?

Francisco Jo crec que no parlo en rus.

Miquel Ben clar s'és explicat.

Francisco No ho podia ser més. Deia que, dat cas que aquest plan tan ben tramat no anés bé per culpa d'ell, en lloc de donar-li cap quarto, li costaria cara, la feta.

Joan (Pobre xicot.) Però mentre ell faci lo que sàpiga, no és cap déu per prevenir les conseqüències, i, si don Eduardo ho coneix i no es deixa enganyar, ¿què hi té ell que veure? Veiam, ¿quina culpa té que don Eduardo sigui més avispat que ell? Advertint que, a l'anar-lo a buscar, jo li vaig dir que guanyaria una bona pacotilla, i vostè mateix, quan li donava les instruccions, ho va ratificar i no li va advertir que, si per cas lo negoci no sortia bé, no hi hauria res.

Francisco ¡Ah, sí, ves! ¡Se li tenia de dir!

Joan Sí que se li tenia de dir.

Francisco Sembla que el defenseu molt.

Joan No el defenso, faig justícia.

Francisco Ja us farem fiscal.

Miquel Ja deu tenir temps de ser aquí.

Francisco Torno de seguida. Si, interín, ve don Eduardo *(A Joan.)* recorda't de tot lo que t'he dit; preparar bé el terreno i luego, molt descaro i força palica *(En arribar al portal*

diu.) ¡Ah! En cas de sortir bé i no ser aquí, si ve aquell perdis d'en Cassimiro, doneu-li cent duros, no mirem prim. *(Se'n va.)*

Escena 2

Senyor Miquel i Joan.

Miquel ¡Casibé és massa! Ja pot estar content. Ell sí que els guanya descansadament, al revés de nosaltres, que correm més perill que en Prim a Castillejos. Tu ja deus saber lo que tens de fer.

Joan De tot me recordo.

Escena 3

Los mateixos i lo senyor Lluís, amb un plec a la mà.

Lluís ¡Hola, senyors!

Joan ¿Què diu de bo?

Lluís Per servir-lo. ¡Hola! ¿Vostè aquí, senyor Miquel? Celebro molt aqueixa ocasió, que em proporciona l'honor de saludar a lo millor del comerç de Barcelona.

Miquel ¿Què tal, com anem?

Lluís En quant a salut, trempat, ¿I vostè?

Miquel Ja ho pot veure, gras com sempre.

Joan (La poca vergonya engreixa.)

Lluís Bé home, bé.

Miquel ¿I què tal, de negocis?

Lluís Mals, senyor Miquel, mals: a la plaça no es fa res enterament: els Martorell baixen, perquè ja deu saber que en Grimaldi ho ha deixat; luego, les Frances estan paralisades; amb Medinas, s'ha fet alguna cosa; els tresos baixen que és un contento, perquè el poble ha olorat això dels bitllets hipotecaris. Per altre cantó, la guerra dels Estats Units: avui rep un parte que li diu que en Lee ha fet un milló de presoners; demà, un altre que ell és lo presoner; después un que s'ha firmat la pau; al cap d'un quart, un que la guerra continua més encesa que mai. Ara se n'ha rebut un que han mort an en Lincoln, veiam si en rebrem un d'aquí una mica que ens dirà que ha ressuscitat. Però tot això són jugades dels del cotó, perquè veurà que a Liverpool tan aviat puja com baixa. ¿I no troba estrany, senyor Miquel, lo que passa amb lo cotó? Si llegeix els telegrames de Liverpool, cada dia se'n venen a lo menos un milló de bales. ¿I d'on surt, tal cotó?

¿A on se cull? Jo opino que són set o vuit de Liverpool avinguts amb los de Barcelona i envien partes de puja o baixa, segons ells tenen o no cotó. ¿No l'hi sembla?

Miquel Sí senyor.

Lluís Prou ho endevino. Amb lo seu permís,

Miquel Vostè el té.

Lluís ¿Està per mi, senyor Joan?

Joan Sí senyor. ¿Que ha comprat els Tarragones?

Lluís N'hi porto cent.

Joan ¿I a com?

Lluís A quaranta-sis mil.

Joan ¿Per què no provat al quart?

Lluís ¿Vol que jo no ho hagi provat? No ha pogut ser ni a l'octau. Dintre la cartera hi porto deu mil duros...

Miquel (Deu mil duros.)

Lluís D'unes altres que les he fetes al mateix. Tingui, aquí té la nota. *(Li dona una noteta.)*

Miquel Deu mil duros fan de molt bon aprofitar. *(S'apodera de la cartera.)*

Joan Torni a passar d'aquí a una hora i trobarà el pago fet.

Lluís Bueno, tornaré. Compti si hi ha deu títols de deu accions.

Miquel (Aviat hi haurà el tro gros.) No hi ha esperança que millorin los tresos.

Lluís Per ara no, senyor.

Joan *(Acabant de comptar.)* ¡Cent! Està molt bé.

Lluís Vaig a fer el pago i torno luego. *Senyores*. *(Saludant.)* ¡Calla! *(Sorprès, veient faltar la cartera de sobre la taula a on l'ha deixada junt amb altres papers, a sa sortida.)*

Joan ¿Què és? ¿Què té?

Lluís Que no em trobo la cartera, ¡Ai, desgraciat de mi!Jo juraria que la tenia, a l'entrar aquí. *(Mirant pertot.)*

Joan Si la tenia a l'entrar aquí, busqui-la bé, no s'haurà fos. (¿Qui sap si...?) *(Mirant a Miquel.)*

Lluís ¡Jo no sé lo que em passa! ¡Jo estic loco...! ¡Ai, pobre de mi si l'hagués perduda...! *(Desesperat.)* ¡Déu meu! ¡Déu meu! ¡M'agafaran creient-se que so un lladre! ¡Quin deshonor per la família! *(Repensant-se.)* Però, al venir aquí, jo la tenia i l'he deixada sobre la taula, vostè seia aquí mateix, ningú més ha vingut. *(Parant-se, no atrevint-se a dir res més.)*

Miquel Acabi, ¿Què vol dir amb això? Miri com parla, cuidado amb mi, que no m'agraden bromes, i li planto causa criminal. ¿A on s'és vist, aquest escàndol? ¡No em coneix, vostè, a mi!

Joan (Ara conec que és ell l'hèroe.)

Lluís *(Sorprès de la falta de la cartera i, estamordit dels crits de Miquel, no sap què dir.)* ¡Perdoni! ¡Jo no sé ni lo que dic!

Miquel D'això té sort. ¡Mirin que és bonic! La meva reputació me posa a cobert de semblant calumnia.

Lluís Jo en faré una. ¡Estic loco! ¡Déu meu, teniu-me!

Joan Vagi a veure si se l'ha deixada a la casa d'a on ve.

Lluís ¡Quant desgraciat so! ¡Ai, pobre de mi! *(Se'n va desesperat i Miquel queda rient.)*

Escena 4

Miquel i Joan.

Joan Tanmateix, ha estat massa grossa.

Miquel *(Ho ha vist.)* Sí, ja val la pena...

Joan Pobre senyor Lluís, no creuran que l'hagi perduda i pensaran que ell és el lladre i l'agafaran i...

Miquel Així el mantindran.

Joan La deshonra caurà sobre dels seus fills i ja mai seran res, per lo robo que s'imputarà a son pare.

Miquel ¡Què escrúpols!

Joan ¿Això no li fa llàstima?

Miquel Si m'hagués fet llàstima, no ho hauria fet.

Joan Sense ell, ¿de què es mantindran los seus fills?

Miquel Que vagin a l'hospici.

Escena 5

Los mateixos i Francisco, que ve tot de pressa.

Francisco Acabo de trobar pel carrer, tot desesperat, an el senyor Lluís, no sé quina n'hi deu passar.

Miquel Escolta. *(Francisco s'hi acosta i li conta en Miquel el robo i li ensenya la cartera.)*

Joan (Ara li conta la gran hassanya.)

Francisco

Miquel ¡Ha! ¡ha! *(Riuen tots dos.)*

Joan (Rialles de dimoni.)

Miquel ¿Eh, quina ganga?

Francisco Sí, que és sort. Al tombar la plaça d'aquí baix, he trobat un cotxe que he vist era el de don Eduardo, i compto que aviat serà aquí. *(Se sent un timbre.)*

Joan Ell deu ser. *(Van per amagar-se, don Miquel i Francisco, i es detenen al dir en Joan, des de la porta, que no és don Eduardo.)* No, és en Cassimiro.

Escena 6

Los mateixos i lo Cassimiro, que entra corrents.

Cassimiro *(Des del portal i amb aire de triunfo.)* ¡Ha cedit! M'ha costat molt però, a l'últim, he guanyat victòria.

Francisco ¿I han sigut cent vint mil?

Cassimiro Sense faltar-hi una molla. *(A Joan.)* ¿I els quartos?

Joan *(Senyalant-li a Miquel i Francisco.)* Los senyors t'ho diran.

Miquel ¿Què?

Cassimiro Deia an en Joan a mi qui em pagava.

Francisco És dir, que tu ja vols cobrar i nosaltres no tenim encara res segur... M'agrada el descaro.

Miquel Bravo home, *se luce usté*. *(Se sent sonar un timbre.)*

Joan Callin, que ara és aquí.

Francisco *(A Cassimiro.)* Vine amb mi. *(A Miquel.)* Amaga't en aquell quarto. *(Des de la porta del quarto, diu a Joan:)* Descaro i fora. *(Miquel es fica al quarto de la dreta, Francisco i Cassimiro, al de l'esquerra.)*

Escena 7

Joan i don Eduardo, de seguida.

Joan Descaro diu... Doncs descaro. *(Seu i agafa un diari. Luego, notant que hi ha algú, diu.)* ¿Qui hi ha?

Eduardo Ens enterem de la política...

Joan Déu lo guard, passava el rato esperant l'hora d'anar al Liceu, avui ens donen una funció a benefici dels treballadors sense feina i, tot home que tingui un xic d'amor an aquesta classe, tan digna d'admiració en les actuals circumstàncies, no pot menos d'anar-hi, exclusivament per depositar un bitllet a la safata. ¿Vostè deu anar-hi?

Eduardo No, senyor, no sabia que es fes tal funció.

Joan Avui té d'anar-s'hi, atès l'objecte benefici de la funció, com es lo donar pa a qui no en té.

Eduardo No puc anar-hi, me'n vaig de seguida perquè, al marxar de casa, he dit que hi tornava dintre un parell d'hores i, si no hi anava, la meva senyora, estaria amb ànsia, però, ja que vostè hi va, faci'm el favor de tirar per mi aquests deu duros a la safata. *(Los hi dona.)*

Joan *(Rehusant.)* Jo no sé si...

Eduardo És favor que li demano.

Joan *(Acceptant.)* Sent així s... *(Se'ls fica a la butxaca.)*

Eduardo Punt i a part. Jo venia per...

Joan *(No deixant-lo acabar.)* Home, demà l'hi pagaré, m'és estat de tot punt impossible pagar-li antes, perquè tingui, aquí tinc pagarés que vencen demà. *(Ensenyant-los-hi.)* I jo...

Eduardo Precisament no venia per això.

Joan ¡Ah, no...!

Eduardo Ma vinguda té un objecte totalment diferent.

Joan Digui.

Eduardo Vostè m'indicà que, si em volia tornar a encarregar el terreno...

Joan És veritat, efectivament, li vaig dir, però, lo que és ara, no em convé.

Eduardo *(Estupefacto.)* Però si vostè em va dir...

Joan Ja li he dit que sí.

Eduardo ¿I doncs?

Joan Això era antes.

Eduardo Però no havent-me dit res en contra.

Joan Com jo no l'havia vist.

Eduardo Podia haver-me avisat.

Joan Qui s'havia de pensar que vostè... Jo he canviat d'idea. Crec que faré un bon negoci i, si no se'm paga bé, no me'l vendré.

Eduardo És que vostè me va dir...

Joan Sí, senyor, però ja l'hi he dit, he mudat de pensament. Soc llibre de les meves coses. Aleshores m'hi hauria deixat perdre un bon xic però, a enraonar-li francament, ara crec treure'n més del seu cost.

Eduardo Ja que vostè no es recorda, no es vol recordar, o fuig de lo que em va dir... *(Picat.)*

Joan No senyor.

Eduardo Bueno, bueno. Anem, al cas, jo l'hi compro.

Joan ¡Vostè! *(Aparentant sorpresa.)*

Eduardo Li parlaré amb franquesa, perquè els embolics a mi no m'agraden. Se m'ha presentat un senyor creient-se que jo era el propietari del terreno. L'he desenganyat i ni per aqueixes, ell, *dale que dale*, ha volgut que li vengués, i, havent-me vostè indicat que me'l podia quedar...

Joan ¿L'hi ha venut?

Eduardo Sí senyor.

Joan Mal fet, vostè tenia de venir antes a trobar-me i potser mos hauríem entès.

Eduardo Ja, però atengui la raó.

Joan Prou que l'atenc. Ja l'hi he dit.

Eduardo Acabem. ¿El vol per vostè, el terreno?

Joan Jo li diré...

Eduardo Contesti categòricament.

Joan No senyor.

Eduardo Segona part. ¿Quant ne vol?

Joan Vint-i-cinc mil duros de benefici.

Eduardo ¡Vint-i-cinc mil! *(Pasmat.)*

Joan Sí senyor, vint-i-cinc mil, ne demanava. Però, ja que hi ha hagut aquesta mala intel·ligència, ja que vostè està en un compromís, perquè conegui si tracta amb un home com cal, per evitar fer-li fer un mal paper, encara que sigui perjudicar-me, l'hi donaré per vint mil.

Eduardo A vint mil, és molt car.

Joan Lo que és jo, pot estar-ne ben segur que no hi faré un quarto menos.

Eduardo ¿Han de ser los vint mil?

Joan Sí, senyor, i, de no dar-me'ls, no farem res.

Eduardo Sortim-ne aviat. És dir que, donant-los-hi, vostè renunciarà a tots los drets que té sobre el terreno en qüestió.

Joan Just.

Eduardo Entesos. Però en l'actualitat no tinc aquesta partida.

Joan Això no ve d'aquí. Me'n firmarà un pagaré.

Eduardo Ja està fet. Queda per mi.

Joan Sentem bases. Vostè em donarà vint mil duros i quedarà altra vegada en possessió del terreno; per aquests vint mil duros, me firmarà un pagaré de seguida; luego, esqueixarem los compromisos que tenim firmats, lo meu que vostè té responent-li de vuitanta mil duros, i el de vostè que tinc jo responent-me del terreno.

Eduardo Està molt bé.

Joan Estem ja entesos. Estengui un pagaré, si és servit.

Eduardo ¿Paper?

Joan Aquí. *(Sobre la taula. S'acosta a la porta que és en Miquel i diu:)* Ja és nostre.

Miquel *(Obrint una mica la porta.)* Ja ho he sentit.

Eduardo *(Acaba d'estendre el pagaré i l'entrega a Joan perquè el llegeixi.)* No l'hi firmat per si no el trobava bé.

Joan *(Després d'haver-lo llegit.)* Està bé.

Eduardo Doncs lo firmarem. *(S'assenta a firmar-lo.)*

Miquel Psit... Psit *(Cridant a Joan. Quan ho nota, s'acosta a la porta i Miquel li diu:)* L'ordre en blanc.

Joan ¿Sap què pensava? Que en fes un altre, perquè prefereixo l'ordre en blanc.

Eduardo A mi m'és igual. Ne farem un altre. *(Esqueixa el fet i en fa un de nou.)*

Joan Ja estava bé, solsament hi havia això de l'ordre, que és més convenient que sigui en blanc.

Eduardo Ja està. *(L'hi dona.)*

Joan *(Llegint.)* «*A la orden de d*...». Està molt bé.

Eduardo ¿Té timbres?

Joan No, senyor.

Eduardo Ja veurà, hi enviaré al criat que m'espera a l'entrada. *(Cridant-lo.)* ¡Francisquet!

Escena 8

Los mateixos i Francisquet.

Francisquet ¿Què mana?

Eduardo Ves a l'estanc de més a la vora i compra timbres per un pagaré de vint mil duros. *(Li dona alguna moneda.)*

Francisquet Està bé. *(Mirant a Joan, diu tot anant-se'n.)* No sé com trobo avui a la gent. També em sembla que conec an aquell. *(Se'n va.)*

Escena 9

Joan i Eduardo.

Joan ¿Veu que aviat hem estat entesos?

Eduardo ¡Prou! Donant-n'hi lo que ha volgut.

Joan Jo n'hauria tret més, però encara no ha estat mal negoci.

Eduardo Té raó que no ha estat mal, perquè guanyar vint mil duros sense exposar un quarto...

Joan Jo l'hi diré, es traurà la grossa de Nadal sense tenir un dècim.

Escena 10

Dits i Francisquet.

Francisquet Aquí els té. *(Li dona els timbres.)* Tampoc me fiaria d'aquest.

Eduardo Enganxarem el timbre. *(L'enganxa al pagaré.)*

Joan Inutilisi'l, rubriqui'l.

Eduardo Ja... Ja... Tingui. *(Rubricant.)*

Joan Està bé. Ara, a l'altra operació. Aquí té el seu compromís. ¿Té el meu?

Eduardo Sí, senyor, aquí va. *(Los canvien.)*

Joan Estem arreglats.

Eduardo Me'n vaig. A casa m'esperen.

Joan Sense cap compliment.

Eduardo No s'hi cansi gaire.

Joan Passi-ho bé.

Francisquet *(A don Eduardo.)* (Aquest lo vaig veure amb l'altre.)

Eduardo *(Enfadat.)* (Francisquet.) Fins a més veure.

Francisquet (La cara, fa l'home, i aquest farà companyia a l'altre.) *(Fent ademans d'escanyar.) (Se'n van don Eduardo i Francisquet.)*

Escena ii

Joan, Miquel, que surt del quarto, i Francisco i Cassimiro.

Miquel *(Surt del quarto i va a picar a l'altre, del que surten de seguida en Francisco i en Cassimiro.)* Vejam el pagaré. *(A Joan. Aquest li entrega i, després d'haver llegit, li dona an en Francisco.)* Està molt bé. *(A Francisco.)* Mira, llegeix.

Cassimiro *(A Joan.)* Si em pagaven, me n'aniria.

Joan Ara els ho diré.

Francisco *(Després d'haver llegit.)* ¡Bravo! *(Tocant per l'espatlla a Joan.)* Bé, home, bé.

Miquel En Joan s'és portat com un home.

Cassimiro ¿Què fem? *(A Joan.)*

Joan *(Per en Cassimiro.)* Aquest xicot vol cobrar.

Cassimiro Això és natural, qui treballa, té de cobrar.

Francisco ¿I qui t'ho nega? ¿Quant vols?

Cassimiro Lo que coneguin.

Francisco Fora modèstia i demana.

Cassimiro Dongui'm lo que vulguin, me sembla que no renyirem pas.

Francisco Bé, lo que tu has fet, val cinquanta duros, però, a fi de que no et puguis queixar, n'hi posarem cent.

Cassimiro *(Sorprès.)* ¿Què diu?

Francisco *(Amb seguretat.)* Que et donarem cent duros.

Cassimiro *(Com ho creient-ho.)* ¡Cent duros, només!

Miquel ¿Doncs que podé en vols mil?

Cassimiro Lo que vull és que em donguin lo que és meu, lo que jo he guanyat, lo que mereixo.

Francisco ¡Sí que és desvergonyiment! Mereix cinquanta duros i n'hi donem cent i encara crida. No guanyarem tant, nosaltres.

Cassimiro Sí, ¿eh? ¿No guanyaran tant? ¿I a mi què se me'n dona, que guanyin o que no?

Francisco A mi, sí, ja no faria res més que lo que tu has fet, si em daven cent duros; no ha hagut de treballar gens, li donen cent duros i no està content; l'ajuntament fa treballar i només dona sis rals, i en té tants com vol.

Cassimiro *(Indignat.)* Vagi vostè a treballar, estrafolari, pillo.

Francisco *(Amenaçant-lo.)* Tu, poc a poc amb lo parlar, si hi tornes...

Cassimiro *(Exaltant-se per graus.)* Sí, senyor, sí, jo cridaré, jo aniré a trobar a don Eduardo, jo li explicaré lo que ha passat, al peu de la lletra, sense deixar-me un punt ni una coma, jo aniré cridant per Barcelona al darrere de vostès: «Aquests de qui vosaltres feu tant cas, sols són uns miserables que viuen i sostenen son lujo de lo que roben». I Barcelona m'escoltarà i tothom parlarà de vostres fetxories, anirà a oïdos de la justícia i declararé lo que sabré, vos agafaran, i tots anireu a presidi; sí, ¡a presidi! *(Se sent el timbre.)*

Miquel *(Espantat.)* Calla, que ve gent.

Cassimiro No vui callar. Vui que els que vinguin siguin els primers en conèixe-us.

Francisco Calla, tot s'arreglarà...

Cassimiro No callaré...

Francisco Se't darà lo que vulguis.

Cassimiro Bueno, però si... *(Calmant-se.)*

Francisco T'ho prometo, calla.

Cassimiro Callaré, i, si per cas m'enganyen...

Escena 12

Los mateixos i dos del Patronat de Pobres, amb dos municipals que es queden al fondo.

Comissari Venim a trobà'l, senyor Joan, sabent que és vostè tan caritatiu, vostè que no pot veure una llàgrima sense eixugar-la incontinent, nosaltres que formem part de la Comissió

del Patronat de Pobres en aquest barri, havent menguat los donatius per tan útil institució, necessitem un auxili de les persones caritatives i, sent-ho vostè...

Joan — Tingui. (En surto barato.) *(Li dona los deu duros de don Eduardo.)*

Comissari — ¡Oh, senyor Joan!¡Quantes i quantes benediccions no s'emportarà per tan laudable desprendiment! ¡I encara hi ha qui parla mal dels rics, dient que tot ho volen per ells i que no n'hi ha un que faci caritat! ¿Sap què és, això? L'enveja, l'enveja, aqueix corc de la societat, un corc que la va rosegant de mica en mica. *(Formen grupo amb en Joan al mig i al fondo.)*

Escena 13 i última

Los mateixos i el senyor Lluís, que entra desfallescut.

Miquel — *(Forma grupo a la dreta amb el senyor Lluís.)* ¿I la cartera, ja l'ha trobada?

Lluís — ¡Ai no, senyor, no!

Francisco — *(Li acut una idea i diu a Miquel.)* Do'm la cartera que li has pres. Veuràs el meu talent.

Miquel — *(Dona la cartera a Francisco.)* Aconsoli's, potser la trobarà.

Francisco — *(Ha tret los bitllets de la cartera, se'ls fica a la butxaca i va a trobar en Cassimiro, que s'està sol a la part esquerra.)* (Vejam si cridaràs, me sembla que, d'aquesta feta, te'n faràs deu pedres.) *(A Cassimiro.)* Lo que se t'havia fet, deixa-ho córrer. Té, a dintre d'aquesta cartera hi ha sis cents duros. Vejam ara si estaràs content i baladrejaràs. *(Li dona la cartera.)*

Cassimiro — Sense raó no baladrejo. ¡Sis-cents duros! Està molt bé, ¡gràcies! *(Content.)*

Francisco — (Luego me les daràs, les gràcies.)

Cassimiro — Vejam... *(Obre la cartera.)*

Francisco — *(Acostant-se al grupo d'en Miquel i el senyor Lluís.)* ¿Què té el senyor?

Miquel — Que ha perdut deu mil duros.

Francisco — ¿A on los tenia?

Miquel — Dintre una cartera.

Francisco — ¿Dintre una cartera? Doncs veuran. *(Enraona baix i amb molt misteri.)*

Cassimiro — *(Buscant per dins la cartera.)* No hi ha res, ¡Que és estrany! Jo ja m'ho creia. *(Convençut de que no hi ha els quartos.)* Sí, sí, m'han enganyat, però, ¿per què m'ha donat aquesta cartera?

Francisco — Pues sí, aquell home no el coneixem ni sabem qui és, i fa una cara de truan... *(Mirant a Cassimiro.)* Callin, que he vist una cosa. ¿De quin color era la cartera?

Lluís Verda.

Francisco ¡No ho he dit, jo! Aquell és el lladre. *(Senyalant a Cassimiro.)*

Lluís En què es fixa vostè.

Francisco Verda és la cartera que ell ara té a la mà.

Comissari *Señores... (Anant-se'n.)*

Lluís *(Que ha corregut com un llamp, s'apodera d'en Cassimiro.)* ¡La meva cartera, lladre, pillo!

Cassimiro *(Sorprès.)* ¿Què vol aquest home? ¿Què té?

Lluís *(No deixant-lo.)* ¿Què tinc? Murri, més que murri. Porta la cartera.

Comissari ¿Què és?

Lluís Que aquest home m'ha robat deu mil duros.

Francisco ¡Agafeu-lo! *(Als municipals.)*

Cassimiro ¡Ara ho comprenc, murris! *(Per Miquel i Francisco.)*

Lluís *(Que s'ha apoderat de la cartera, l'obre amb afany i fa un gran crit.)* ¡Ai, pobre de mi!

Miquel ¿Què té?

Francisco ¿Que no és aqueixa, la cartera?

Lluís ¡La cartera, sí, però no hi ha els deu mil duros! *(Quadro. Los municipals s'apoderen d'en Cassimiro, que està com clavat; los del Patronat, des de la porta, esperen els municipals; lo senyor Lluís queda anonadat; Joan parat; i els senyors Miquel i Francisco s'acosten rient a auxiliar al senyor Lluís.)*

Teló ràpid.

Acte 4. Noblesa de cor

La mateixa decoració de l'acte anterior.

Escena i

Joan i Isidro, que entra.

Joan Bon dia.

Isidro ¡Hola! ¿No n'ha vingut cap?

Joan Encara no.

Isidro Els esperaré una mica. ¿Que no has llegit el diari?

Joan Ara anava a fer-ho.

Isidro Que és estrany que hagis tardat tant. Porta, *(Prenent-lo de sobre la taula.)* te vull estalviar feina. Jo t'ho llegiré; casibé ho sé de memòria, ho he llegit ja tantes vegades. Escolta'm, que és bo. *(S'assenten.)*

Joan Sí que ho deu ser-ho.

Isidro *(Llegeix.)* «Ayer, en el escritorio de un conocido comerciante, se perpetró un robo de una manera bastante escandalosa. Un corredor que había ido a la misma por asuntos bursátiles, se olvidó encima del bufete una cartera que contenía, en billetes moneda de diferentes cajas, una cantidad enorme; al poco rato de haber salido de dicha casa el corredor, entró un joven elegantemente vestido que se ocupa en la negociación de letras, el que propuso algunos negocios al dueño; mientras esto, llegaron los comisionados de barrio del Patronado de Pobres a pedir para los necesitados que socorre tan útil institución. El comerciante dejó solo al referido joven para recibir a la comisión y en aquel instante consumaría el robo, pues que, a los pocos momentos, volvió a entrar en la casa el corredor robado, hallando la cartera en manos del dicho joven. Los municipales que acompañaban a la Comisaria del Patronado se apoderaron de él. Dentro la cartera no había nada. Registrado el joven, tampoco se le encontró cantidad alguna, lo que, como comprenderán nuestros lectores, arroja de si un gran misterio. La cantidad es diez mil duros fijos.»

Joan Sense faltar-hi una malla.

Isidro Tot lo dit és veritat. Ara ve música celestial: «No se comprende, a no ser por la corrupción de la época, como un joven tan elegantemente vestido y de tan finos modales, indicio claro de una brillante educación, se atreve a despojar a un pobre padre de família de una cantidad que se le tenía encomendada». ¡S'ha acabat la palla i tornem al gra! «Se nos ha dicho que el joven ha hecho importantes revelaciones que atacan a personas cuya honradez y hombría de bien ponen a cubierto de cuanto la calumnia pueda inventar; poco caso por lo tanto, puede hacerse de semejantes delaciones.» Veus, antes de saber si en Cassimiro ha parlat, s'estampa per endavant, per dat cas que ell ho fes. *(Rient de l'acudit.)*

Joan (Si no sapigués que el senyor Francisco i consòcios són los autors d'aquest escrit, m'ho pensaria, al llegir-lo.)

Isidro Aquí hi ha un apartat que val un duro: «Se supone al corredor en connivencia con el joven».

Joan (¡Pobre home!)

Isidro I més avall... ah, aquí: *(Trobant-ho.)* «Se nos acaba de asegurar por persona competente que el joven tiene accesos de locura. Por el bien de la humanidad y de la sociedad agraviada. desearíamos que así fuese».

Joan ¡Quin talent per la truaneria, el del senyor Francisco!

Isidro Mira que això de la locura és una sortida com poques.

Joan ¡Ja és pensar per endavant!

Isidro «El corredor está preso.»

Joan ¡Pres! ¡No ho sabia! *(Sorprès.)*

Isidro Ja veuràs, espera't. Quasi tot el diari parla d'això.

Joan (Pobre senyor Lluís, tu has de purgar les faltes dels altres.)

Isidro «Mejor informados, podemos decir a nuestros lectores no es exacto que el corredor esté preso. Algo ha habido, empero, de ello; por el Juzgado, se dio la orden de proceder a su detención, pero el señor Miguel, que se encontraba presente, no solo no lo permitió, sino que lo afianzó. Rasgos de esta clase no necesitan comentarios». ¿Què tal?

Joan (Vaia quin rasgo, és pitjor que l'altre.)

Isidro Segueixo, que és bo. Lo mal, que ja s'acaba. «Procuraremos estar al corriente, para comunicarlos a nuestros lectores, de los pormenores de un suceso que en tal alto grado tiene el privilegio de excitar la atención pública. Motivo de estar la causa en sumario, no nos permite extendernos en consideraciones sobre este célebre asunto.» S'ha acabat, ja no hi ha res més. Veig que no han vingut a veure si els trobo. Si venien, digues que jo he estat aquí i que me n'hi anat a trobà'ls. *(Se'n va.)*

Escena 2

Joan.

Joan L'opinió pública, diuen, necessita dels diaris perquè són los seus òrgans. Si els diaris portessin lo que deurien portar, no hi ha cap dubte que ho foren, però, no sent així, lo que fan es extraviar-la. Llegint això, ¿qui no creurà lladre an en Cassimiro i hasta an el pobre senyor Lluís? ¿I qui no creurà que el senyor Miquel és un sant home, ple d'amor al pròxim...? Per ara, ja està tot arreglat, per si parla en Cassimiro, i si parla... Desapareix tan fàcilment un home...

Escena 3

Dits i Francisco.

Francisco ¡Hola!

Joan ¡Hola!

Francisco ¿Has llegit el diari? *(Amb sonrís.)*

Joan Sí. *(Rient.)* ¡Ha, ha, ha...!

Francisco Jo ja ho vaig llegir ahir, antes de tirar el diari. *(Rient.)* ¡Ha, ha, ha!

Joan Oh, ja, ja. És dir, jo no ho he llegit, ho he escoltat. M'ho llegia el senyor Isidro.

Francisco ¿Que ha vingut?

Joan Sí, i, veient que no venien, ha anat a trobà'ls.

Francisco Trobarà els altres. Escolta lo que tu tens que fer. Prens un cotxe, te'n vas a la presó, presentes aqueix paper, et faran sortir en Cassimiro, te'n vas amb ell cap al moll, prens una llanxa, vos hi fiqueu tots dos, aneu a la fragata *Lola*, l'embarques, tu te'n tornes a la llanxa, esperes veure marxar la fragata, tu vens i ell cap a Conxinxina a pescar anguiles.

Joan ¿Ja voldrà marxar?

Francisco Ja l'hi vist.

Joan I...

Francisco Diu que sí.

Joan ¿Hi consent?

Francisco Si's plau per força, no té altre remei.

Joan Anar tan lluny...

Francisco Val més que vagi a Conxinxina, que és tan lluny, que al cementiri, que és molt a la vora.

Joan Si la fragata fa escales i ell desembarca i...

Francisco Que ho provi, el capità és nostre i...

Joan ¡Oh! Aixís...

Francisco Ah no, que dormim a la palla. Són les nou. *(Mirant lo rellotge.)* Amb això, ves-hi de seguida, que he dit al capità que a les deu hi fora.

Joan Hi vaig. *(Anant-se'n.)*

Francisco Capítol d'una altra cosa. Te portarà deu mil duros i els daràs an el senyor Lluís, que se n'hipotecarà quinze mil sobre la casa que té, amb lo compromís de tornar-te'ls dintre un any.

Joan No ho he entès.

Francisco T'ho explicaré. He fet veure al senyor Lluís que tu tenies quartos per treure'l de l'apuro dels deu mil duros; tu li diràs que no en tens, però que saps qui en té. Pagant un interès regular, ell te dirà qual és, i tu li dius que l'interès és deixar-li deu mil tornant-ne, al cap de l'any, quinze mil.

Joan Doncs, cinquanta per cent.

Francisco Sí, el cinquanta, però no li parlis del tant, digues-li només: «N'hi deixarà deu mil per tornar-ne quinze al complir l'any.»

Joan Si és igual.

Francisco Però amb diferentes paraules.

Joan ¿I tindrà que ser el cinquanta?

Francisco Ni un cèntim menos.

Joan ¡Pobre home! Està desesperat.

Francisco Aquests, busquem.

Joan Podé no els voldrà.

Francisco Prou, no té altre recurs. Avui té d'entregar els deu mil duros, ¿Qui els hi deixarà? Ningú. Ens els haurà de prendre. N'hi deixem deu mil, se n'hipotequen sobre la casa quinze mil tornadors; al cap d'un any, ve el dia del venciment, no podrà tornà'ls, ens li venem la casa i Santes Pasqües. *(Amb tota frescura.)* Vet aquí com s'arregla. Al demés, sí, vindrà, i no els hi deixis a menos del cinquanta, ja ho tens entès. Corre, que en Cassimiro t'espera. *(Joan se'n va.)*

Escena 4

Francisco.

Francisco ¡Quina continuació de negocis! L'un ha portat l'altre. En Cassimiro volia enraonar, ¡pobre xicot! ¿Hauria estat cregut? S'ha vist les bones i les males i prefereix marxar a enraonar. Fa molt bé i li valdrà més. Aquesta tarda, portarà el diari que ha fugit, i qui fuig, és culpable. Bé, això va molt bé.

Escena 5

Dits i Miquel, Isidro i Jaume.

Miquel ¿Com està?

Francisco Tot va bé.

Jaume ¿Sí?

Francisco Bé del tot.

Miquel En Cassimiro.

Francisco En Joan és a acompanyar-lo a bordo.

Isidro Endavant.

Jaume ¿En Joan és avisat, per si el senyor Lluís venia?

Francisco Ja l'he avisat.

Isidro No menos del cinquanta per cent.

Francisco ¡Està clar!

Jaume Ahir i avui estem de sort.

Isidro No ens podem queixar, hem fet negocis que Déu ni do.

Jaume Ara sí que, fins que tinguem arreglada la fàbrica per treballar en gran escala i conforme los adelantaments moderns, la moneda que per la gent vulgar és dolenta i per nosaltres ben bona, no tindrem en què ocupà'ns.

Isidro ¿I aquell Banc d'economies, que no és res?

Jaume Oh, bé, encara n'hi ha per alguns dies. Jo vull dir que en l'actualitat no tenim res entre mans, que no podrem fer cap operació.

Isidro Qui sap... ¿Eh? *(Com preguntant si pensem lo mateix que ells.)*

Miquel Quan menos se pensa, salta la llebre.

Isidro Però a cada hora no es troben terrenos a l'Ensanxe, ni tontos com don Eduardo.

Joan Ni gent desesperada que pagui el cinquanta per cent.

Isidro No es fonen carteres verdes.

Francisco Per això no hi ha que desanimar-se, algun negoci o altre sortirà, un d'aquells que, si podem apretar l'ungla... Jo, en vaga, no hi sé estar, so català, que vol dir treballador, sols que es treballa de mil menes, i, a parlar francament, no tinc ganes de deixar la meva manera de treballar per les nou-centes noranta-nou que resten.

Tots ¡Ha, ha, ha! *(Tots riuen celebrant l'acudit.)*

Isidro ¡Que ben dit! Sempre gastes bon humor.

Francisco És una cosa que es gasta i no costa cap quarto, que és lo millor gastar.

Jaume ¿El pagaré de don Eduardo, és ja negociat?

Miquel I cobrat i tot.

Francisco Sí, ja pot venir don Eduardo a fer-nos un nus a la cua. Estès el pagaré, l'ordre en blanc, posat un nom qualsevol, ja no pot reclamar res an en Joan.

Isidro Està clar.

Miquel Si no atino a avisar an en Joan, don Eduardo estenia el pagaré a l'ordre seva i ens mig veiem en un embull, però ara que el seu nom no hi sona per res, ara que ja és negociat i cobrat, no en tenim de fer res, de si el paga o no el paga.

Francisco Jo crec que el pagarà.

Isidro També ho crec jo.

Jaume I jo.

Miquel No ho dubto pas, lo que crec farà al conèixer l'engany, és venir aquí a moure un escàndol.

Francisco Que vingui, ara rai que en Cassimiro...

Escena 6

Los mateixos i Joan.

Joan Ja és fora.

Francisco Gràcies a Déu.

Miquel Bon viatge.

Jaume Bon vent i barca nova.

Isidro I que es guardi del mareig.

Joan A l'entrar a casa, he vist venir el senyor Lluís...

Miquel ¿Sí? Doncs nos ficarem en aquest quarto. És millor no ens vegi. Recorda't bé de tot.

Jaume Sí, que no flaquegis.

Isidro Veiam si l'hi faràs caure.

Francisco De primer, fer el tonto, i quan los hi cedeixis, pensa que té de ser al cinquanta. *(Se'n va i torna.)* Ni al quaranta-nou i mig. *(Se fiquen tots quatre al quarto de la dreta, quedant sol en Joan.)*

Escena 7

Joan, a poc lo senyor Lluís.

Joan ¡En bones mans ha caigut el senyor Lluís! ¡Sí que l'ha treta! ¡Ja és aquí!

Lluís *(Sortint.)* ¡Bon dia! *(Està molt capficat.)*

Joan Hola, senyor Lluís, ¿Què tal? Ha trobat...

Lluís ¡Ca, tinc de trobar jo! ¡Quina mala estrella tinc! ¡Oh, jo en faré una! *(Desesperant-se.)*

Joan ¿A què ve desesperar-se? ¿Què vol fer-hi?

Lluís Sí, sí, ja ho veig, però quan hi penso, me trastorno. ¡Deu mil duros! ¡La fortuna dels meus fills...! ¡Oh, n'hi ha per agafar una pistola i...!

Joan És menester conformar-se; pensi que, si vostè portava avant la seva idea tan terrible, ¿com quedaria la seva família? ¿No l'espanta? Consideri sense emparo a la seva senyora, als seus fills, ¡La taca que sobre d'ells cauria!

Lluís ¡Oh! Això em deté. Al veure ahir al lladre, em vaig encegar...

Joan Deixi'l estar, és un desgraciat. Déu lo castigarà.

Lluís Sí, però, mentrestant, jo tinc de captar.

Joan Encara, vostè rai, crec que té una casa.

Lluís Sí, una casa que jo comptava fora el meu passament, lo sostén de ma vellesa i un dot per mos fills. I ara, pobre de mi, me l'hauré de vendre per poder pagar los deu mil duros.

Joan I no és tan fàcil trobar comprador...

Lluís ¿Que no trobaré comprador? *(Com tement una nova desgràcia.)*

Joan No pas amb la peremtorietat que vostè necessita els quartos. ¿Quan té de fer l'entrega?

Lluís Avui a les dotze.

Joan ¡A les dotze! Ves que tal, ara ja són les onze. *(Mira el rellotge.)*

Lluís Prou que ho veig, per aquest motiu he vingut a demanar-li un favor.

Joan Home, digui, ja sap que si ho puc fer...

Lluís Coneixent qui és vostè, he vingut. Ara que estic en la desgràcia...

Joan Que és quan se coneixen los amics.

Lluís A trobar-lo. Lo senyor Francisco també m'ha aconsellar vingués a donar aquest pas.

Joan Digui què vol de mi.

Lluís Amb una paraula, si per alguns dies me pot deixar deu mil duros.

Joan Ve en mal temps... *(Com si ho sentís.)*

Lluís Me vendré a la primera ocasió la casa i els hi tornaré.

Joan ¡Oh!, d'això no hi hauria que parlar-ne. Sé qui és vostè, està dit tot, però ja sap les pèrdues que amb lo paper he tingut, ningú més que vostè sap les liquidacions que he fet, i totes aqueixes operacions m'han deixat molt paper i pocs quartos.

Lluís Per un home com vostè, ¿que li és, desprendre's per pocs dies de deu mil duros? Un home que tot Barcelona parla de sa filantropia, un home que tothom alaba los seus tan caritatius fets, per deu mil duros no voldrà quedi deshonrada tota una família...

Joan Això, de cap manera, si els tingués; però no tenint-los...

Lluís Vostè és molt conegut, implori-ho dels seus amics.

Joan Estan arruïnats, lo mateix que jo. Ningú té quartos, i a no ser que... *(Com si li recordés.)*

Lluís ¿N'ha trobat un? *(Amb anhel.)*

Joan Sí, pero... ¡ca! *(Com no volent-ho dir.)*

Lluís ¿Què vol dir? Això em mata.

Joan Un americano, que no el coneix; un de molt ric.

Lluís Oh, doncs... *(Volent dir: ja és segur.)*

Joan De tenir quartos ja en té, però no té cor.

Lluís *(Amb desalient.)* ¡Una altra esperança perduda! ¿No me'ls deixaria?

Joan Deixar-los, prou... Sinó que és un usurer.

Lluís Un interès regular és de llei pagar-lo.

Joan Ell no en vol, d'interessos regulars, ell los vol bàrbaros. Me va dir: Sempre que sàpiga un desesperat que li faltin quartos i tingui per assegurar-me'ls, els deixaré per un any, ni més ni menos.

Lluís ¿Si busca desesperats, qui més que jo?

Joan Lo que he dit me va dir: Li deixaré lo que li falti, per un any fixo pagant...

Lluís *(Amb afany de saber-ho.)* ¿Quant?

Joan No li vull dir, per no indignar-lo. *(Com si li repugnés dir-ho.)*

Lluís Digui, digui. *(Amb gran interès.)*

Joan Doncs... *(Fent un gran esforç, com si li repugnés lo que va a dir.)* Me va dir al cinquanta per cent.

Lluís *(Queda un moment con encantat, sorprès de lo que ha sentit i, al sortir de son ensimismament, creu, al parlar amb lo senyor Joan, parlar amb lo americano prestamista i s'apodera d'ell un furor que va creixent per graus.)* ¡Pillo! ¡Més que pillo! ¡Barcelona, quant errada vius! ¡El que tu tens per caritatiu, és un mònstruo que devora els oprimits! ¡Un lladre pitjor que els roben al camí ral! ¡Al cinquanta per cent! ¡I com no tinc altre recurs, ho tindré que prendre, perquè, si no, deshonro a ma família! ¡Ai, si Déu no em te de sa mà...! ¡A mi, que estic desesperat, atrevir-se a proposar-me el cinquanta per cent! ¡Assassino! Recularàs la paraula o... *(Ademan de tirar-s'hi sobre.).*

Joan *(Prevenint-se a esperar-lo.)* ¡Senyor Lluís!

Lluís (Torna en si i, al veure lo que anava a fer, cau als peus d'en Joan.) Perdó, perdó. No sé el que deia. Estic loco. Havia pres a vostè per l'americano. ¡Tingui compassió de mi...! ¡Per l'amor de Déu, per la memòria de sa mare...! *(Queda dominat d'un fort sentiment.)*

Escena 8

Los mateixos i don Eduardo i Francisquet.

Eduardo *(Fa alçar el senyor Lluís i diu amb dignitat.)* ¡Alci's! La innocència no deu estar als peus del crim.

Joan Aquestes paraules...

Eduardo No les reculo.

Francisquet *(Des de sa sortida està violent, vol tirar-se sobre lo senyor Lluís, impedint-ho sempre don Eduardo.)* Lo millor és passar-ne els taps.

Eduardo Atura't. *(Detenint-lo.)* Les dic aquí però no davant d'un tribunal. L'únic tribunal per vostè és el de Déu. No és com els de la terra, que es compren. *(An el senyor Lluís, que queda parat durant tot aquest parlament.)* Los deu mil duros, jo els hi deixaré; jo, a l'igual de vostè, so una víctima d'aquest miserable, que és la cortina de molts d'altres. El que va robar a vostè i el que a mi m'enganyà no és més que una persona, i aquella persona no obra per ell, no, és també una cortina, un instrument, com aquest altre perdulari, de gent que se'n fa cas i que, baix aquest escut, roben a la segura. ¡Oh, no hi ha perill que els sorprenguin, tot ho calculen! I els seus instruments, segons la mostra, són bons, molt bons, i quan un d'aqueixos instruments los pot comprometre, l'embarquen. Avui lo meu criat ha vist com aquest acompanyava a bordo a l'altra bona peça; l'altre ha marxat i aquest... s'ha quedat. Tot lo d'aquest món se sap. No he vingut aquí perquè em torneu lo pagaré, he comprès, encara que massa tard, qui éreu i per què se'm va fer posar l'ordre en blanc. Jo només he vingut aquí perquè sapigueu que ja sé qui sou, que us conec a tots, per dir-vos que, ja que aquí a la terra per vosaltres no hi ha justícia, hi ha un Déu al cel, que no li escapa res i sa justícia és igual per tothom. Anem, vingui amb mi, vostè. *(A Lluís.)* Jo li pagaré los deu mil duros que aquí li van robar.

Lluís *(Com dubtant.)* ¡Oh, senyor! ¡Vostè! ¡Vostè! ¿No se'n burla?

Joan Miri com parla.

Francisquet Calles, o... *(Volent-s'hi tirar.)*

Eduardo ¡ Francisquet! *(Detenint-lo.)*

Francisquet A les meves mans, has de morir.

Eduardo Deixa'l estar. *(A Joan.)* Val més aquest gec d'un home honrat que aqueixa levita d'un lladre.

Joan ¡Massa paciència, ja tinc!

Francisquet Si el matava, no enganyaria a ningú més. *(Porfiant.)*

Eduardo T'embrutaries les mans. Ta mort serà tranquil·la, perquè no tindràs remordiments, però pensa en la d'aquest, que tantes maldats ha fet. Lo càstig que Déu dona en aques-

ta vida al criminal són los remordiments, i en l'altra... ¡Oh!, val més deixar-ho. Anem a pagar els deu mil duros.

Lluís *(No acabant-ho de creure.)* ¿És cert? ¿És cert?

Eduardo Jo els hi pagaré.

Lluís ¡Ma gratitud per vostè durarà mentre jo visca!

Francisquet (No he plorat mai i quasi ploro.)

Eduardo És lo que Déu ens ensenya a fer. Tots los hòmens som germans.

Francisquet Aprèn, aprèn. *(A Joan.)*

Lluís Vostè no és un home, és un sant. Deixi'm besar sa mà.

Eduardo ¡Aparti's home! Fugim d'aquesta casa, l'atmosfera que s'hi respira és tan dolenta com los que hi viuen. ¡Marxem!

Lluís Jo em tornaré boig. ¡Ja tinc honra!

Eduardo Anem.

Eduardo Anem, anem.

Francisquet Ves ara si jo podria... *(Ademan de matar en Joan.)*

Eduardo *(Aguantant-lo.)* Déu no ho vol.

Francisquet Jo crec que no li faria res.

Eduardo ¿Què en trauries?

Francisquet Un lladre de menos.

Eduardo ¡Anem! *(Fent seguir a Francisquet i al senyor Lluís.)*

Lluís ¡El cinquanta per cent! ¡Estrafolari!

Francisquet Ja aniràs a fer companyia a Judes.

Eduardo *(Des de la porta.)* Fins allà dalt. *(Senyalant lo cel.) (Se'n van tots menos Joan, i surten del quarto els quatre, tots fent grans rialles.)*

Escena 9 i última

Francisco Sí que t'ho fia lluny.

Joan *(Contestant rient.)* Nunca es tarde cuando llega.

Miquel No t'ha espantat. Sembla que estàs d'humor.

Joan A mi espantar-me paraules...

Isidro Amb aquells crits del senyor Lluís, n'hi havia prou per espantar-se, i després, per acabar-ho d'adobar, ha vingut l'altre i el seu mosso que han cridat encara més.

Francisco Nos ha tirat pel terra el negoci del cinquanta per cent.

Joan Que jo ja havia mig trampejat, i marxava vent en popa.

Jaume Prou que et sentíem.

Isidro Avui no devem haver anat a missa.

Jaume ¿Per què?

Isidro Perquè aquest negoci no ens ha anat bé.

Jaume Ara fins que comenci la fabricació de moneda, que es cuidarà de fer córrer lo Banc que únicament per aquest objecte fundarem, no tenim res que fer.

Francisco Nosaltres, estar sense fer res, és impossible, ens tenim de guanyar la vida, hi estem obligats. Diu Déu: «Guanyaràs ton sustent amb la suor de ta cara»; i nosaltres seguim tan cristiana màxima, puix nos costen moltes suades els plans que combinem, plans en los que som los autors i els motors, i la gent, en qui menos pensa, és en nosaltres. I ja que, segons haveu sentit no fa gaire, per nosaltres aquí baix no hi ha justícia, i que enscitaven per la d'allà dalt, treballem mentre vivim, que mal aniria que ens condemnessin al cel per mal que haguéssim fet en la terra.

Tots ¡Ha, ha, ha! *(Riuen.)*

Francisco Mes, com ja es parla molt de nosaltres, devem unir-nos més que mai, i que tots no fem més que una veu. Així tot nos sortirà bé i, a més, serem constants a nostra divisa: «La unió fa la força.» ¡Ara, a partir els quartos i que vivan els tontos!

Tots *(Amb entusiasme.)* ¡Vivan!

Isidro *(Amb compassió còmica.)* ¡Una llàgrima per en Cassimiro!

Tots ¡Ha, ha, ha! *(Tots riuen.)*

Epíleg. Vint anys després. La mà de déu

La mateixa decoració de l'últim acte.

Escena i

Francisquet.

Francisquet *(Sortint pel foro.)* Avui sí que els pobres ballen de contents, encara que en aquesta casa no hi ha ni avui ni ahir, sempre el trist ne surt consolat. Amb trenta anys que aquí

m'estic, no s'és mai deixat de remediar una necessitat, per això tothom està per don Eduardo, tots los pobres moririen per ell. Això sembla estrany, perquè don Eduardo és ric i sempre hi ha la lutxa del xavo contra la pesseta, però no en té res d'estrany, i es veu quant equivocats viuen els que es pensen que el pobre té un odi marcat al ric; no, el pobre no té odi al ric, té odi a l'avarícia, i quan hi ha un ric que té per pàtria lo mon i tots los hòmens per germans, en lloc de tenir-li odi, lo pobre l'aprecia, lo venera i fins mor per ell. Però ara és aquí.

Escena 2

Francisquet i don Eduardo.

Francisquet ¿I la senyora?

Eduardo S'ha quedat a ca l'Antònia, que té l'home de bastant cuidado.

Francisquet ¡Avui!

Eduardo ¿Què t'estranya?

Francisquet Sent lo sant de vostè...

Eduardo ¿Per ventura el ser lo meu sant fa que ell estiga bo?

Francisquet És clar que no, ¡però haver avui de dinar tard!

Eduardo Dinarà amb més gust, dinarà amb la satisfacció d'haver complert com a dona, com a cristiana.

Francisquet (Sempre em tanca.) Tingui. *(Donant-li un plec de targetes.)*

Eduardo ¡Ah, targetes! ¡Bona moda! Enviant la targeta, segons ells, ja compleixen.

Francisquet Quasi tot lo poble ha vingut a dar-li los bons dies. ¡Ma, que gent!

Eduardo ¿Saps per què han vingut? Perquè els ha sortit d'aquí. *(Del cor.)* Perquè els ha parlat lo cor. A aquests altres, los ha parlat la moda i, en lloc de venir, m'han enviat un tros de cartró.

Francisquet ¡Ai, ai! ¿Així se donen els bons dies?

Eduardo Ja ho veus...

Francisquet (Abans se feien dècimes.)

Eduardo Així és més descansat, i fins ells se fan la il·lusió de que queden bé. *(N'agafa una.)* «José Colomer».

Francisquet ¿El procurador?

Eduardo El mateix, ¿per què?

Francisquet ¿No es diu Josep?

Eduardo Sí, ¿I què?

Francisquet ¿I això no diu «Jose»?

Eduardo Sí.

Francisquet ¿I doncs?

Eduardo Home, és en castellà.

Francisquet Sí que és estrany, sent català.

Eduardo És moda: parlen en català i escriuen en castellà; tenen per mengua escriure la seva llengua.

Francisquet Ells són els de la mengua, i... ¡però val més callar...! ¡Ma, quina serenata que li faran! Si ho ha dit en Joanet, que fa el baix, millor que l'any passat. També hi haurà castell de focs, que diu que serà tan bonic, cantaran un coro nou que l'han après expressament i després, ball. ¡Alça, palili...! ¡Si jo no fos vell...! ¡Només una cosa hi faltarà...!

Eduardo En Peret.

Francisquet Just. ¿Com ho ha endevinat?

Eduardo ¿Vols que un pare pensi en res que en son fill? Ell és a Madrid, però jo el tinc aquí, jo el veig i toco. El pensament d'un pare, quan se tracta d'un bon fill, és lo més ràpid que hi ha. Quan vingui la Dolores, de seguida a dinar. *(Se'n va en Francisquet.)*

Escena 3

Don Eduardo.

Eduardo L'única cosa que falta a ma felicitat és tenir en Peret aquí; mes no, ara que en aquestos mateixos moments està batallant per salvar a un home que el botxí ja el veu seu; ara està millor allà que aquí. *(Dirigint-se al cel.)* ¡Dona-li forces, Déu meu, fes que venci en aquesta horrorosa lutxa, fes que el salvi! ¡Qui pogués ser-hi! I si acàs lo salva, ¿quina satisfacció pot haver-hi més gran que la d'haver arrencat una víctima a la preocupació...? *(Mirant les targetes.)* Tot són targetes. No hi ha cap carta. *(Pensant.)* Sí, ahir va arribar el correu de l'Havana, i el senyor Lluís tampoc m'ha escrit; no sabia res d'ell, me va escriure ara quatre correus que era a l'Havana, que li havia anat molt bé, que m'escriuria a no tardar, pues volia tornar dins poc temps. El primer dia que vagi a Barcelona, me procuro informar a veure si em saben dir a on és.

Escena 4

Don Eduardo, Francisquet i el senyor Lluís.

Francisquet *(Parlant amb lo senyor Lluís i mostrant-l'hi a don Eduardo.)* Aquí, miri-se'l.

Eduardo *(Girant-se.)* ¿Què?

Francisquet (El conec per bon home i no sé de què.)

Lluís *(Anant cap a ell.)* Oh, senyor Eduardo.

Eduardo Jo... *(Se'l mira no atinant qui és.)*

Lluís Vostè no em coneix, me mira i...

Eduardo *(Mirant-lo amb molta atenció.)* Sí, és veritat, recordo la seva fesomia, però no hi caic.

Francisquet (Lo mateix que jo.)

Lluís ¡Avui per mi és lo millor dia de ma vida, avui se compleixen les esperances que durant vint anys he guardat aquí! *(Al pit.)*

Francisquet (Vaja, no sé de què el conec.)

Lluís Mon únic desig era veure a vostè.

Eduardo *(No comprenent res.)* Però...

Lluís Vostè és l'home a qui dec la vida, més que la vida, l'honra, ¡vostè és mon salvador! *(Admirat.)*

Eduardo ¡Jo! *(Francisquet i don Eduardo escolten al senyor Lluís amb gran interès però sorpresos fins a l'acabar-se la relació, que el coneixen.)*

Lluís Fa vint anys que em robaren una quantitat enorme que se m'havia confiat, més del doble de la fortuna dels meus fills, fortuna honrada que havia anat recollint amb mon treball, guanyada de ral en ral, sense cap felonia, caient-me una a una de mon front les gotes de suor, i, quan demanava al mateix lladre que per conservar ma honra me deixés la quantitat robada i ell, més feroç que la més cruel hiena, se proposava enganyar-me per segona vegada, quan en ma justa indignació anava a cometre una justícia més bé que un crim, en aquell solemne moment, Déu, per a què no tingués en ma consciència lo remordiment de la mort d'un que, no per ser criminal, deixava de ser-me germà, Déu, llavors, envià un home que detingué mon braç, un home que, sent víctima del lladre aquell, no sols no permeté que descargués ma còlera, sinó que, perdonant l'ofensa, ni tan sols l'insultà; un home que, sens conèixer-me, me deixà la quantitat que em fou robada, tornant-me amb ella l'honra. Aquell home se deia don Eduardo. Aquell home... era vostè. *(Lo plor quasi li priva d'acabar, tanta és la seva emoció. Don Eduardo ha anat seguint, amb creixent interès, la relació del senyor Lluís fins que, a l'arribar a l'últim, coneix qui és; li vol privar que continuï i, per últim; s'abracen. En Francisquet mostra gran satisfacció de que sigui el senyor Lluís.)*

Eduardo ¡Don Lluís! ¡Oh, quina alegria!

Lluís ¡Gràcies, Déu meu! Només volia poder arribar a aquest dia. Ara, tant me fa la mort.

Francisquet (Ves si ho he endevinat, he dit «cara d'home de bé» i ves, és el senyor Lluís.)

Eduardo No sé, el trobo molt canviat.

Lluís He patit molt. Vaig marxar, com vostè sap, i he pogut tornar amb una fortuna bona; però temia sempre que la mort me sorprengués sens poder complir lo deute que amb vostè tenia pendent. Ara ja no em fa por la mort, pot venir quan vulgui.

Eduardo D'aquí en endavant, disfrutarà de tranquil·litat.

Lluís Temps ha que podia haver-li enviat lo que tan generosament me deixà, però volia ser jo lo portador. Me sembla que he complert millor.

Francisquet Sí, per la gratitud.

Lluís No és gratitud, és dever.

Eduardo *(A Francisquet.)* Lo senyor es queda a dinar.

Lluís Amb molt gust, no faig compliments.

Francisquet I en aquesta diada.

Eduardo Me'ls he posat a sobre i no pensava portar aquests quatre-cents duros a can Joan del Mas. *(Treu de la butxaca bitllets de banc.)*

Francisquet *(Atinant en lo que pensava.)* Ja...! Són per la quinta del noi. A vostè sí que Déu ha fet bé de fer-lo ric, de donar-li una fortuna.

Eduardo Déu no la dona, la confia. Lo ric és, envers los pobres, un administrador de Déu.

Francisquet Si tots pensessin aixís...

Eduardo Aixís deurien no pensar, obrar. El que té i no ajuda al necessitat és criminal, i mira-te'l, ¡és ric, però no és ditxós! *(Li dona los bitllets.)* Ves, que els deuen esperar amb ànsia.

Francisquet *(Anant-se'n.)* (Vaja, hi ha rics dolents i bons. Si tots fossin com ell...)

Escena 5

Eduardo i senyor Lluís.

Lluís Vostè, sembrant-ne sempre el bé.

Eduardo Qui sembra, cull.

Lluís Jo, quan veig que es prodiguen los honors a persones que no són dignes d'ostentar-los...

Eduardo ¡An aquí estriba tot, els honors! Sempre m'he apartat d'ells. L'home més ditxós és el que fuig d'aqueixa febre ambiciosa de convertir lo pit de sa levita en un aparador ambulant de quincalleria. Al veure passar un condecorat, los ignorants se paren i claven an ell una ambiciosa mirada, però la gent sensata lo mira amb desdenyosa sonrisa, perquè sap que la major part de les condecoracions, si no totes, són degudes al favoritisme o a un grapat d'or. Preocupació tan tonta és la dels homes d'avui dia com los títols d'un hèroe, passats a sos imbècils néts. Ja ha passat lo temps dels pergamins; la noblesa de sang és noblesa de per riure, lo millor timbre de noblesa és lo treball, i la millor noblesa és la del cor.

Lluís Sí, però jo volia dir-li que les bones accions no són recompensades.

Eduardo ¿I per què? No hi ha necessitat; llavors quedarien rebaixades. ¿I qui les té de recompensar sinó el que les rep? I el qui les rep, les recompensa amb l'agraïment. L'única recompensa de qui les fa és la satisfacció que dona lo poder practicar una bona obra.

Lluís ¡Màximes grans!

Eduardo Màximes d'un home que les anava predicant pel món i a qui los altres homes van prendre per ximple; un home que, sent ses paraules tan sols depau i caritat, lo condemnaren a mort en ignominiós suplici, voltat de dos facinerosos; sa sang no es perdé, sa sang, que fou la del primer màrtir de la llibertat del gènero humà, ha fructificat i fructificarà sempre, ¡Mentre hi hagi monstres en la terra que vulguen xuclar la sang de sos germans!

Lluís (Quins sentiments tan bons.) *(Referint-se a don Eduardo.)* Quina alegria serà per aqueixa família lo tenir lo seu noi a casa, no tenir d'anar a soldat. ¿No en tenen cap més?

Eduardo Sí, un que els hi entra l'any que ve. La quinta és una altra mostra de la barbàrie dels hòmens: robar los fills als pares que comptaven lo seu treball per a son descans, robar-los-hi per a fer-los servir de joguina d'aquestos ambiciosos que estan en lo poder, un d'aqueixos que, a l'empobrir la nació, fan sa fortuna; posar-los un fusell a les mans i veure's en la dura i trista necessitat de matar a un germà seu, o, per no complir lo seu dever, que era assassinar, per haver faltat a la disciplina, morir fusellat. En nostra pàtria s'és vist pobres soldats que, sens cap idea, fiels als seus oficials, han sortit a on los han manat, ser després delmats per tan grave delicte com ha sigut creure a sos superiors, que, si no creien, los podrien fusellar. És a dir: ¡fusellats si no creien o fusellats per haver cregut! ¿Això és llei? ¿I amb què es paguen les amargues llàgrimes de tantes mares...? Tota la sang derramada, ¡oh!, ¡ha de caure, gota a gota, sobre el cap d'aqueixos ambiciosos que, per escalar o arrelar-se en el poder, han fet servir d'escambell los cadàvers de tants fills del poble!

Lluís Les quintes haurien de ser abolides.

Eduardo Sí, haurien de ser-ho en tota nació que sigui lliberal.

Lluís I, de la manera que és avui dia, no pot subsistir...

Eduardo ¡Què ha de poder subsistir! ¡Ne diuen contribució de sang, i deixa de ser-ho per tot el que té vuit mil rals! El que els té, no perd res, perquè l'or no és res, però el pobre perd un fill. La contribució que recau més directa sobre el pobre és la quinta.

Escena 6

Los mateixos i Francisquet.

Francisquet I els consums que... *(Entrant recordant-li un recado.)*

Eduardo ¿Què? *(Com sorprès i com preguntant què vol dir.)*

Francisquet Que el secretari m'ha dit que, sens falta, anés a la junta dels consums que tenen demà a les quatre, ja no hi pensava...

Eduardo Una altra contribució que en diuen indirecta però que, pel pobre, és verdadera contribució directa; les barraques en què es cobra l'impost són les caixes d'economia a on van a parar la meitat dels jornals dels treballadors. *(Se senten molts crits de dins.)*

Francisquet (No sé que és aquesta saragata, ho vaig a veure.) *(Se'n va.)*

Lluís Té molta raó però, ¿què hi farà?

Eduardo No sé, m'agrada tant ser feliç, que voldria que tothom ho fos.

Lluís En aquesta caixeta hi ha...

Francisquet *(Surt esbufegant i trastornat.)* Senyor, senyor, una ensulsiada ha colgat a un pobre jornaler de la pedrera d'aquí dalt, i ara que l'han pogut treure, jo els he dit que el portessin aquí.

Eduardo Has fet bé, que el portin de seguida.

Francisquet *(Va a la porta per conduir-los quan ells hi arriben.)* Ja és aquí.

Escena 7

Los mateixos i Joan.

Eduardo *(Amb compassió.)* ¡Pobre home! *(Als dos homes.)* Vosaltres correu a cal metge, cuiteu. *(Fent-li aire i olorar alguna essència.)* Respira, me sembla que torna en si.

Francisquet *(Mirant a Joan amb atenció.)* Jo conec aquesta cara, està mal, però, Déu me perdó, me jugaria qualsevol cosa que no el conec per res de bé.

Joan ¡Ai! *(Tornant en si.)* ¡Oh! *(Tapant-se la cara al veure a don Eduardo.)*

Eduardo *(Animant-lo.)* Ànimo, no vos espanteu.

Joan Càstig terrible, però càstig just.

Eduardo *(Amb interès.)* ¿Com vos trobeu?

Joan Mal, molt mal.

Eduardo Ja...

Joan Avui és l'última vegada que veig aqueixos hermosos raigs del sol.

Eduardo No vos canseu. (¡I aquells que no venen!) Francisquet, mira si ve el metge.

Joan No hi vagi, ni pel capellà tampoc, no hi foren a temps. M'ho sento aquí. *(Al cor.)* Moriré de seguida. ¡Però haver de morir aquí, auxiliat per ell...! ¡Oh, Déu! ¡Ara veig ta justiciera mà, jo que mai ho havia cregut! ¡Ai!

Eduardo *(Sentint-lo parlar i no entenent lo que diu.)* ¿Què vos passa? ¿Teniu alguna pena?

Joan Sí, i gran. *(Veient el senyor Lluís.)* ¡Oh! ¡Voler de Déu! ¡Aquell és l'altre! ¡Sí que ho és! ¡Quina reparació més justa!

Lluís *(Havent notat que se'l mirava.)* ¿Que em coneixeu?

Joan Sí, per desgràcia!

Lluís *(Sorprès.)* ¿A mi?

Joan Sí, a tots dos. *(Com si li costés dir-ho.)* A vostè, *(Al senyor Lluís.)* li vaig robar una cartera una vegada que vingué a casa.

Francisquet ¡És ell! *(Després de mirar-se'l.)*

Eduardo ¡Ah! *(Atinant-hi.)*

Lluís *(Estupefacto.)* ¡Vós! (En un arranc d'indignació, va a tirar-se sobre d'ell i don Eduardo lo deté.) ¡Oh!

Eduardo *(Detenint lo senyor Lluís.)* Lluny de vostè idees baixes. Prompte donarà compte de sa vida, deixi'l morir amb lo consol del perdó de qui ha ofès i ell creurà, tindrà fe, esperança...

Joan *(Amb reconeixement.)* ¡Sempre gran!

Eduardo *(Amb molt carinyo.)* No vos fatigueu.

Joan Vostè no és un home, ¡Quina diferència, de vostè a mi!

Eduardo *(Volent privar que continuï.)* No digueu res, vos canseu.

Joan Així me sembla que mes faltes no són tan grans, me sembla que descarrego ma consciència. He passat una vida de desgràcies, una vida que els seus fonaments eren l'estafa i el robo. Una passió infame, lo joc, m'ha fet perdre quant tenia i, complicat en una causa pels que treballava, que eren els que vostès ja saben, m'embolicaren, perquè, necessitant els quartos, els vaig dir que, si no em daven lo meu, la part que em tocava dels robos fets, los descobriria; tinguí que anar al presidi de Ceuta, a on hauria mort si

no m'hagués sostingut l'esperança de venjar-me dels que havien convertit ma vida en un suplici.

Eduardo No us canseu.

Joan Ma vida s'acaba i també vull jo acabar de dir-ho tot... ¡Quin dolor! Torní aquí i Déu s'havia encarregat de venjar-me: no n'he trobat un de viu.

Eduardo ¿Tots ells són morts?

Joan Sí, tots los de la Societat aquella de lladres han mort. Una mort horrorosa, tots han mort en la pobresa, amb turments horribles, preludi dels de l'altra vida, sense consol, sense emparo, sense una mà amiga que els hi tanqués los ulls...

Eduardo ¡Déu meu quant gran és ta justícia!

Joan Sense tenir, com jo, el consol de besar la mà a dos dels que he ofès més, dos que els he robat. *(Perdent les forces visiblement.)* ¡Les forces m'abandonen! ¡Senyor Lluís! ¡Se'm va acabant la vida! *(Amb to humil i suplicant.)* Deixi'm morir consolat, amb esperança. *(Don Lluís, des lo començament de la escena, que don Eduardo deté son moviment agressiu, se mostra indiferent i rehusa acostar-se a Joan. Don Eduardo se'l mira, se li acosta i li diu.)*

Eduardo Perdoni'l, dongui-li la mà. ¿Hi ha res que faci més gran a un home que concedir lo perdó? Jesucrist demanava a Déu, son pare, que perdonés a sos saions. ¿Per què no hem de seguir tan bell exemple? Segueix l'impuls de son cor, lo cor li vol donar el perdó i la boca se nega a dir-ho. Lo cor ho vol i la boca calla. ¿Ha de tenir més força per vostè una mala passió que els arrancs de son cor?

Joan *(S'ha anat debilitant d'en mica en mica, i parla amb molta pena, i denotant molt sofriment. En sa cara es pinta l'agraiment per don Eduardo i l'anhel amb què espera del senyor Lluís lo perdó.)* Senyor Eduardo, és un àngel. Me moro... *(Amb molta pena i desesperat.)* Senyor Lluís... en nom... de... Déu! *(Molt suplicatiu.)*

Eduardo *(Procurant convèncer al senyor Lluís.)* ¿No ha de valer res per vostè aquest nom...? *(Mirant com panteixa.)* Sa vida se va acabant. ¿Lo deixarà morir sens aquest consol? *(Veient que ses paraules no commouen al senyor Lluís, que continua impassible, diu irat i amb foc:)* ¡L'home a qui res lo commou és indigne de res, home! ¡És un irracional! ¡Aqueixa actitud és la d'un criminal!

Lluís *(Al sentir les últimes paraules, no podent resistir més, corre cap en Joan.)* No més, no més. ¡Vos perdono de tot cor!

Joan *(A qui lo perdó del senyor Lluís ha causat gran efecte, diu amb tota tranquillitat.)* ¡Oh, gràcies, gràcies! Ja no m'espanta la mort, ja la veig, ja em toca. Deixo aquest món de misèries, ¡Estic tranquil!

Eduardo Espereu en la misericòrdia de Déu.

Lluís Cregueu.

Joan Sí, crec, es... pe... ro..., a... mo... ¡Ah! ¡Deu... mi... se... ri...còrdia! *(Mor amb tota resignació i tenint les mans dels dos.)*

Lluís ¡Pobre home! *(Amb compassió.)*

Eduardo ¡Pobre senyor Joan! *(Amb tristesa.)*

Escena 8

Los mateixos i los dos homes.

Home 1 El metge era fora poble. *(Entren tots dos cansats.)*

Home 2 De seguida serà aquí.

Eduardo És ja inútil. Francisquet, entreu-lo a la capella, i tu, corre, *(A un dels dos homes.)* vés a donar part a la justícia d'aquesta desgràcia. *(Los dos homes, ajudats de Francisquet, treuen a Joan amb la mateixa cadira a on ha mort.)*

Eduardo *(Mirant-lo desaparèixer, diu, amb sentiment, al passar la porta en Joan mort.)* La terra et sia lleugera. En lo món, per tu, ja tot és acabat. Totes les passions, totes les vanitats, callen davant lo trist espectacle de la mort d'un home... ¡Aquí es veu la misèria humana!¡Ser pols...! Nàixer, créixer, creure's ser immortals, tenir orgull, i, quan a Déu li plau trencar lo fil de nostres dies, ¡lo cos ple de salut, tornar-se un cos inerte, los luxosos vestits en pobra mortalla, la sumptuosa morada, en trist cementiri, el que tot ho dominava, tancat dins quatre pots, la nècia vanitat, en asquerosa pols!

Lluís *(Commogut.)* ¡Oh, sí, la misèria humana! Ara jo veig que, a no ser vostè, los més dolorosos remordiments me perseguirien tota la vida.

Eduardo Tota bona obra dona satisfacció de fer-la. *(Se sent soroll, com si es preparessin a cantar.)* ¿Què són aquests crits?

Escena 9

Don Eduardo, senyor Lluís i Francisquet.

Francisquet *(En lo precís moment que se senten los crits, surt Francisquet i va a la reixa per veure lo que és.)* És que venen a fer-li la serenata.

Eduardo Seria una irrisió, davant la mort, l'alegria; que la guardin per un altre any. *(Indicant que els vagi a avisar.)* ¡Ves!

Francisquet *(Queda parat i diu de mala gana.)* Jo, per ell, no estaria, miri, sempre ho vaig dir, que tindria mala mort, que no moriria al llit...

Eduardo *(Sorprès de les paraules de Francisquet, li diu en to de reconvenció.)* ¡Francisquet! Tens bon fondo i aqueixes paraules no les diguis, repugnen a ton cor.

Francisquet (Sempre em deixa mut.)

Eduardo Ves, digues que la suspenguin.

Francisquet (¡Oh!, i que sempre té raó.) *(Se'n va pel foro.)*

Escena io

Don Eduardo i lo senyor Lluís.

Eduardo ¡Contrastes del món! L'alegria al costat de la desgràcia. ¡Sempre és així! Lo món és un teatro, en lo seu tablado s'hi representa per drama «Misèries humanes», los desgraciats són los actors, los ditxosos, els espectadors que impassibles contemplen lo drama, persuadits de que allò és fictici, ¡perquè ells tot ho veuen baix lo prisma de son benestar, i ni pensen que les desgràcies que davant sos ulls han anat passant siguin la trista realitat!

Escena ii i última

Los mateixos i Francisquet.

Francisquet *(Entra pel foro, corrents, amb un paper a la mà que el porta aixecat.)* ¡Un parte! ¡Un parte de Madrid! *(Dona el plec a Eduardo, que romp el sobre amb afany.)* Deu ser d'en...

Eduardo Sí, d'en Peret.

Francisquet Ja ho deia jo.

Lluís *(Preguntant a Francisquet.)* ¿És el seu fill? (*Francisquet li fa que sí amb lo cap.)*

Eduardo *(Llegeix commogut.)* «Pare, no s'aixecarà lo cadafal. He convençut als jutges. He salvat la vida d'un home. La vida d'un home és lo millor que li pot regalar son fill per la diada del seu sant». *(Besant el papel i elevant los ulls al cel amb reconeixement.)* Sí, és la millor dàdiva que em podies fer... ¡Benhages, fill meu!

Lluís ¡Content pot estar, feliç és per vostè aquest dia! ¡Ditxós pare que té tal fill!

Eduardo Ditxós so, no ho puc ser més.

Lluís ¡Quant agraït deu estar el salvat! ¡Haver-lo tret de la pena de mort!

Eduardo La pena de mort, injusta pena, que per més poder que a un home hagin dat los altres homes, no té dret, no pot imposar-la a ningú. La vida és de Déu i ell és l'únic que en disposa. Per castigar un crim, no es castiga destruint al criminal, se castiga fent-l'hi purgar, i, junt amb lo càstig que mai se treu de sobre, lo rosec de sa consciència, passa una vida de remordiments i molt arrepentit del delicte comès. ¡No així lo condemat a mort, que, si marxa al patíbul amb cinisme, no és altra cosa que locura, i, si va amb resignació, no és res més que por! La nació que té encara la pena de mort no és nació,

ni és digna de ser-ho. ¡I la nació que té gent que, com si fos a divertida festa, presencia les execucions, és més salvatge que la més de l'Àfrica, i los que ho van a veure, los que contemplen les hassanyes del botxí i los que compten les extremituds del mort que maten, no són sers racionals, són sanguinaris, són hienes, són més que assassinos, són dignes de ser botxins!

Lluís No, ni un que tingui bon cor, dels que ho van a veure.

Francisquet ¡Jo no hi he anat mai!

Eduardo No hi vagis mai, tampoc. Tu tens bon cor i donaries senyal de no tenir-ne. Si nostra nació és salvatge, no l'acabem de fer nosaltres. Quan és mort lo criminal, diuen que la vindicta pública està satisfeta; lo que està, és assassinada. Déu és l'únic jutge d'aquesta pena. Ell tot ho té preparat.

Francisquet ¿Ha sentit? Ha dit *(Al·ludint a Joan.)* que tots havien tingut una mala mort.

Lluís Les immenses grandeses pararen en la més gran misèria i una mort horrorosa acaba sa vida.

Eduardo És inevitable. ¿Quina diferència hi hauria del bo al dolent? La virtut sempre té recompensa aquí *(la terra)* i allà dalt *(al cel)*. *(Agafant la mà del senyor Lluís com una prova de lo que diu.)* Lo mateix que te càstig la maldat. *(Signant a Joan, també, com a corroboració.)* Tot demostra palpablement que hi ha qui veu tot quan fem i, que, segons nostres obres, nos premia o castiga, puix en les vides de tots los homes s'hi veu marcadament...

Francisquet ¿Què?

Eduardo ¡La mà de Déu!

Fi del drama.

Lo comte En Jaume o Un drama en l'Odeon

Drama, tragèdia, comèdia, peça, sainete, gatada, ximpleria o lo que sigui, escrit com apropòsit per a innocentada per Un Xicot Fill de Barcelona[128]

A d. T. C. i S.

Tu, que mil vegades m'has dit que com més disbaratada sigui una producció dramàtica, més t'agrada; tu, un de mos millors amics; crec, dedicant-te això, que de segur no té nom, complaure't com amic i entusiasta de lo bunyol, puix, encara que jo sigui part interessada, me sembla que és lo millor que s'ha escrit en lo gènero que mereix ta preferència i compta amb tes simpaties. Si el públic, ignorant com sempre, aplaudeix, dispensa'm, m'he tallat; si xiula, cada un de los xiulets vindrà, al ressonar en mes orelles, a inundar mon cor d'alegria perquè llavors tu estaràs rient a més no poder, quedant-me patent mon acert en la dedicatòria. I si es comença i per escàndol no s'acaba... ¡oh!, llavors, tu dedicat i jo autor, haurem arribat al pinàcul de la... satisfacció.

Jo, l'autor.

Barcelona, 27 de desembre de 1869.

Personatges

En Jaume Bava, comte dels Martells
Doña Sol de las Estrellas, duquessa d'Aguatibia, sa muller
Don Froilán, marquès de l'Herradura, son cosí
Ome Sime, moro i senyor de Moià
Pere Nolasco, majordom del comte
El minyó de les Serres, criat de confiança del comte
Jelis Ajama, missatger moro
Lo botxí del comte
Fructuosa, cambrera de la duquessa
Ginés, criat de don Froilán
Veu de nunci del comte

128. Edició: *Lo compte En Jaume ó Un drama en el Odeon*. Drama, trajedia, comedia, pessa, sainete, gatada, ximplería ó lo que sigui, escrit com aproposit pera ignocentada per Un Xicot Fill de Barcelona. Barcelona, Estampa de Lluís Fiol, 1870.

Veu de nunci de l'Ome Sime.
L'apuntador.
Patges, ballesters, arquers, soldats del comte, criats, etc., etc.

L'acció passa en lo sigle X i en lo castell senyorial del noble senyor en Jaume Bava, comte dels Martells i senyor feudal del territori de Castellterçol.

Això és escrit en català i castellà (crec que en diuen bilingüe.)

No faig cap advertència als actors perquè els compto a tots capaços i intel·ligents per arrencar quant menos un xiulet, si no hi cau un tomàtec.

Vestits, mobles, assassinats, morts, focs, armes, ademans, parla, en fi tot ha de ser de l'època, que és entre totes la que l'autor ha estudiat amb més deteniment, i la sap com los xicots los dies de festa.

Acte i

L'escena representa un saló magníficament adornat amb mobles de l'època; porta al fondo i dos laterals a casa costat; en últim terme, a la part dreta, una finestra.

Escena i

El minyó de les Serres i en Pere Nolasco.

Minyó ¡Si que tarden...!

Pere Oh, i el que tardaran; si perden el rastre al senglar, ni venen en tot avui. Aixís se distreu nostre amo. Lo que va d'avui a ahir. Antes tan alegre, tan divertit i ara tan malhumorat que sembla un inglès carregat d'esplín.

Minyó Bé, bé, ¿què se'ns en dona, a nosaltres?

Pere Amb tu, vindrà temps que no s'hi podrà parlar.

Minyó No vui que es parli mal de don Jaume.

Pere Si jo no en parlo mal, només és que, d'ençà que la castellana...

Minyó Digueu donya Sol.

Pere Ui, que mires prim.

Minyó Miro com vui.

Pere O com pots.

Minyó O com me dona la gana.

Pere O...

Minyó S'ha acabat; ja n'hi ha prou.

Pere Lo ditxo, tens un rei al cos.

Minyó Us dic que calleu o vos clavo un tanto.

Pere ¿A mi? Jo et mano. *(Amb l'exaltació, tira una cadira a terra.)*

Minyó ¡Ca!

Pere ¡Gos! Soc majordom i tu un criat. Aixeca aquesta cadira.

Minyó Fa vent.

Pere ¿La culls...?

Minyó Ajupiu's.

Pere ¡Poca vergonya...!

Minyó ¡Ah! *(Tirant-se an ell amb lo punyal a la mà.)* ¡Moriràs!

Pere *(Veient-se perdut.)* ¡Assistència! ¡socorro!

Escena 2

Dits i Fructuosa, que surt a temps, interposant-se entre ells.

Fructuosa Què és aquest escàndol. Això sembla el torín.

Pere Aquest, que...

Fructuosa ¿Tu?

Minyó Nye. *(Tocant l'ase.)*

Pere Veus, toca l'ase.

Minyó Jo, ¡si no us he tocat!

Pere ¡Ja ho sents, com m'insulta!

Fructuosa Bé, deixeu-ho córrer.

Pere ¿Per mi...? ¿Amics? *(El Minyó se gira d'esquena i es posa a xiular.)*
¿Renyits...? Doncs renyits, mai més me diguis res, ni em miris mai més la cara.

Fructuosa *(Al Minyó.)* Pensa que és vell i que tens de respectar-lo.

Minyó Ja sou bon parell, ja...

Fructuosa ¡Ah!

Minyó Vaia un tronc per tirar al cotxe del bisbe.

Pere ¡Ah!

Fructuosa ¡Tu!

Minyó ¡Arri allà! Tu, a fer mitja, i vós, a treballar, dropo. *(Se'n va.)*

Escena 3

Fructuosa i Pere Nolasco.

(Queden una estona plorant.)

Pere ¡Ja ho veus...!, ¡ja ho veus...!

Fructuosa Prou que ho he vist i ho he sentit.

Pere No hi ha més, ho conto al senyor. *(Determinat.)*

Fructuosa Per la mort de Déu, ¡no! *(Espantada.)*

Pere ¿I això?

Fructuosa Si ho sapiguéssiu...

Pere ¿Què...?

Fructuosa Jo... ¡vaja, no ho puc dir!

Pere Digues...

Fructuosa ¡Em costa molt!

Pere ¡Oh!, tots els començaments són difícils.

Fructuosa És que...

Pere Cuita...

Fructuosa Jo... ¡l'estimo!

Pere Malo... malorum.

Fructuosa I ell, ¡m'ha enganyat!

Pere Pitjor... pitjorum.

Fructuosa I...

(Se sent un corn.)

Pere *(Mirant per la finestra.)* El senyor és aquí.

Veu de dins ¡Guàrdies!, ¡alerta!

Pere Ara passa per lo pont llevadís.

Fructuosa ¡Que desgraciada so...! ¡Adeu-siau alegries!

Pere Sí, plora i que el senyor et vegi. *(Cridant al foro.)* ¡Patges, llum!, ¡de pressa!, ¡no dormiu! *(Surten dos patges i, a poc, el senyor i la senyora, amb lo botxí, que es colloquen al fondo, i molt de servei.)*

Escena 4

Comte, duquessa, Pere, Fructuosa, el botxí i servei.

(La duquessa s'assenta prop la taula; a son detràs, Fructuosa. Lo comte se passeja frenètic per l'escena.)

Pere *(Al comte.)* ¿S'ha caçat gaire?

Comte ¿Què en teniu de fer?

Fructuosa *(A la duquessa.)* ¿Esteu cansada?

Duquessa ¡Qué os importa!

Comte ¡Botxí! *(Crit fort.)*

Botxí Mon senyor.

Comte No tens pas osques a la destral.

Botxí No, mon senyor, si bé que el patge que he mort ara...

Duquessa ¡Qué horror...!

Botxí Tenia uns nervis que semblaven rails de ferrocarril.

Duquessa ¡Qué barbaridad...! ¡Pobre paje...! ¡Y lo habéis muerto...!

Comte Vaia. *(Amb sang freda.)*

Duquessa ¿Y por qué habéis mandado matarle?

Comte ¿Per què? *(Amb estranyesa.)*

Duquessa ¡Sí, por qué...!

Comte Home... ¡ai, no!, dona...

Duquessa ¡Soy duquesa! *(Amb orgull.)*

Comte I què...

Duquessa Decid señora...

Pere *(A part.)* Quin pebrot.

Comte Ho sabré per una altra vegada. Doncs sí, he manat tallar-li el cap perquè no m'ha tingut bé l'estrep, i després, perquè m'ha donat la gana.

Duquessa ¡Sois un inhumano! ¡Sois un malvado! ¡Sois peor que Rodin!

Comte ¡Rodin...!, no el conec.

Duquessa ¡Vuestra ignorancia iguala vuestra perversión!

Comte ¡Pere!

Pere ¡Mon senyor!

Comte ¿Qui és en Rodin?

Pere És un del *Judío Errante*.

Comte Botxí.

Botxí ¡Mon senyor!

Comte Mata en Pere, ¡No haver-me llegit mai el *Judío Errante*...!

Pere *(Agenollat i plorant.)* Com que és una obra prohibida...

Comte Botxí, no el matis. *(A Pere.)* Aixeca't. *(A la duquessa.)* ¿És dir que vós llegiu obres privades...?

Duquessa ¡Vaya un conde! ¡Sí, dad pábulo a las hablillas de vuestra servidumbre...! Promoved su risa...

Comte ¡Ca! Esteu equivocada... ¡Ja ho veureu! Botxí.

Botxí Mon senyor.

Comte ¡Prepara't! *(Dirigint-se a tots los de l'escena.)* ¿Hi ha algú de vosaltres que jo el faci riure? ¡Si n'hi ha un, que ho digui i de seguida el mato! *(A la duquessa.)* Ja ho veieu, ningú se'n riu; no hi ha un que se'n burli. *(A un patge li cau l'atxa.)* Botxí.

Botxí Mon senyor.

Comte Mata'l. *(Senyalant lo patge.)*

Duquessa ¡Qué maldad!

(El botxí se'n va amb lo patge.)

Comte Així, una altra vegada, tindrà més cuidado. *(A Pere.)* Anem a ma cambra. ¿Què tens avui per llegir-me?

Pere He comprat un romanço.

Comte ¡Que em plau! ¿i què és?

Pere El Can-can.

Botxí *(Sortint.)* Ja està.

Comte ¿Que era tendre...?

Tots ¡Ah! *(Espantats.)*

Duquessa ¡Lo veis! vuestra crueldad a todos hiela la sangre.

Comte *(A tots.)* ¡Què...! ¿S'heu espantat...? ¡Botxí!

Botxí Mon senyor.

Comte Aquí mateix, cap a terra el que no rigui.

Tots Ha, ha, ha... *(Rient.)*

Comte Bueno, ja n'hi ha prou. Ho veieu, tots riuen. Duquessa, vos heu tallat.

Duquessa ¡Vaya un conde! ¡Sois envidiable!

Comte Val més que tinguin enveja que pietat. *(A Pere.)* Vaja, anem a llegir allò. ¡Ah!, ara que me'n recordo. ¡Botxí!

Botxí Mon senyor.

Comte Mata la Diana.

Duquessa ¡Mi perra!

Comte Sí.

Duquessa Vos no podéis matarla.

Comte Això an aquell ho heu de dir. *(Senyalant lo botxí.)*

Botxí ¿A on la trobaré?

Comte Pere.

Pere Mon senyor

Comte ¿A on és anat el minyó?

Pere Per 'quí era.

Comte Fes-lo venir. *(Se'n va Pere i el comte s'acosta a la duquessa.)* ¿Esteu enfadada, duquessa? Teniu de saber que, de la Diana, n'hi ha un tip, no es guanya pas les queixalades. És la primera a menjar i l'última a la cacera, i avui m'ha fet enfadar de debò... Jo vos estimo molt, duquessa.
(Se senta a son costat i li agafa la mà.) Vaja, feu-me una rialleta. ¡Ah, no! *(Furiós.)* ¡Bueno! ¿És dir que, per una gossa, feu morros i mala cara? ¡Ara veureu de què so capaç! ¡Botxí!

Botxí Mon senyor.

Pere *(Sortint amb el minyó.)* Mon senyor.

Comte ¡Què! ¿Què vols tu? ¿Que fas broma? Bot...

Pere No, monsenyor, he anat a buscar el minyó com m'heu manat i...

Comte ¡Bueno! ¡calla!

Pere *(A part.)* Sempre un ha de tenir la por al cos, amb aquest home.

Comte ¡Botxí!

Botxí Mon senyor.

Comte Ves amb el minyó i mata tots els gossos i gosses del castell. *(Se'n van el minyó i el botxí.) (A Pere.)* Au, a llegir. ¿Què esperes? *(Veient no es mou.)*

Pere Que vós passeu.

Comte Passa, et dic, a llegir, ¡gandul! *(Li clava empenta.)*

Escena 5

La duquessa, Fructuosa i Pere, a poc, corrents.

Duquessa Retiraos... *(Surt Pere corrents.)* ¿Dónde vais?

Pere No m'entretingui.

Duquessa Contestad...

Pere M'ha dit el senyor que digui al botxí que, de seguida que acabi la feina, entri a sa cambra. *(Se'n va.)*

Duquessa ¡Id, mentecato, id! Hoy para los perros, mañana para ti. ¡Esta situación es insostenible; casada con un monstruo, con una fiera, por el capricho de un padre que me robó la felicidad al arrancarme de los brazos de mi primo don Froilán, a quien había jurado amor eterno...! ¿Qué os habéis hecho, horas felices de mi infancia...?

Pasaron, ¡ay!, sus días deliciosos
para más no volver.

¡Qué hermoso es el crepúsculo vespertino...! Todo es armonía... ¡Cuánto envidio la suerte de esas tiernas avecillas...!

Inocente pajarillo
que des la enramada espesa...

¡Qué hermoso corcel...! ¡Ah, es el señor de Moià! ¡Oh!, qué idea.
¡Fructuosa! ¡Él me salvará!

Escena 6

Duquessa i Fructuosa.

Fructuosa ¿Me cridàveu, senyora?

Duquessa Recado de escribir.

Fructuosa Lo senyor comte l'ha tancat.

Duquessa Es verdad. *(Acudint-li una idea.)* ¡Ah!, un vaso de agua y un cuchillo.

(Se'n va Fructuosa.) Sí, sí; a él me entrego. *(Treu un mocador i fa senyes.)* ¿Si notará la seña...? ¡Ya la ha visto! Ya se acerca...

Fructuosa Ja és aquí. *(Sortint amb la bandeja amb un vas d'aigua i marxant de seguida.)*

Duquessa Retiraos. *(Llença l'aigua i escriu amb lo ganivet a la safata.)* «Venid al punto». Me aguardaba, baja del caballo, la coje, la besa, monta de nuevo; no corre, vuela... Ya está en el puente... ¡Ah, cuál me late el corazón! Ese hombre prometió amarme, ¿lo cumplirá?

Escena 7

Duquessa, Ome Sime, amb la safata a la mà, i Pere, que surt del quarto amb una ampolla.

Duquessa Om...

Ome Senyo...

Pere ¡Ah!

Duquessa ¿Qué queréis? *(A Pere.)*

Pere Vaig a comprar dos quartos de salfumant, s'ha vessat lo llum a terra i hi ha una solfa. ¡Ma!, ¡que grossa!

Duquessa Id...

Pere *(A part.)* El moro i ella i fosc; ma, ¡no te digo nada! *(Se'n va.)*

Duquessa ¡Fructuosa!

Fructuosa ¡Senyora!

Duquessa Avisa cuando venga el conde.

Fructuosa *(A part.)* Fem de sentinella.

Duquessa Ome Sime, la bandeja que se ostenta en vuestras manos, yo la he arrojado por esa ventana.

Ome I jo l'he collida.

Duquessa Ome Sime, un día me dijisteis que me amabais...

Ome ¡Al·là és gran, i, lo que un moro promet, ho compleix sempre! ¡Déu és Déu i Mahoma son profeta! Si vós voleu correspondre a mon amor, jo us convertiré la vida en un paradís, lo més petit desig vostre serà una ordre per mi, i un somrís, la més petita mirada de carinyo, com mostra d'agraïment, serà per mi un tresor; un moment d'aquells serà per mi un sigle dels que tan sols trobar-se poden en l'exaltada imaginació d'un poeta.

Duquessa Ome Sime, vos sabéis ya lo que os respondí la primera vez que vuestros labios dieron salida a la pasión que os devoraba: os dije que no me pertenecía, que estaba enlazada con un hombre, que no podía faltarle, pues era fallar a mis deberes, era arrastrar por el fango el brillo de mi cuna y el lustre de mis antepasados, era renegar de mi patria. ¡Soy castellana!

Ome *(A part.)* Això no vol dir res, jo soc moro.

Duquessa Pues bien, ese hombre, lejos de dorar los días de mi existencia, los ha convertido en un suplicio eterno; lejos de ser un cariñoso amante, ha sido un miserable que ha ido deshojando las flores de mi ilusión; en vez de ser mi apoyo, mi sostén, mi marido, no ha sido más que un verdugo que se ha divertido en presentar a mi vista los más repugnantes actos de crueldad, llenando hasta las heces el cáliz de mi sufrimiento y...

Ome ¡Sí que deveu haver sofert!

Duquessa Y ni una queja lanzaron mis labios, mis ojos no descubrieron nunca las lágrimas que anegaban mi alma. Mi corazón se sublevaba y, un día y otro día, eran contenidos sus latidos por mi dignidad. Mas hoy ha rebozado el vaso, hoy la dignidad cede ante la justicia de mi corazón, hoy os digo que si me amáis...

Ome ¿Que si vos estimo?

Duquessa Si vos me amáis... yo puedo haceros feliz.

Ome ¡Ah senyora! *(A part.)* Quina ganga.

Duquesa ¿Verdad que no me engañaréis?

Ome No, jamai. Soc tot vostre.

Duquessa Yo también.

Ome Jo marxo a mon castell, d'aquí una hora soc aquí; cantaré dolça troba, per anunciar-vos ma arribada, al peu d'aqueixa finestra; posaré l'escala de corda, pujo a buscar-vos i vós haureu acabat de sofrir; deixareu per sempre aquesta trista presó, per a passar a regnar, mentres vos plaurà, en mon castell.

Duquessa ¡Gracias, Ome Sime, gracias! Sois el más generoso de los mortales...

Ome I vós la més hermosa senyora de l'univers. Quedem entesos, d'aquí una hora, l'escala.

Duquessa Aquí os aguardaré.

Ome Senyora... *(A part.)* Tira. *(Li besa la mà a temps que surt Pere amb una ampolla.)*

Escena 8

Dits i Pere; a poc, Fructuosa.

Pere *(A part.)* ¡Bufa! ¡Pobre amo! *(Tots queden un rato parats.)*

Fructuosa El senyor ve.

Ome *(A Pere.)* ¡Si dieu res, vos mato! *(A la duquessa.)* Esteu a punt.

Duquessa ¡No faltaré, marchad!

Ome *(A Pere.)* Ja m'enteneu. *(Ensenyant-li el punyal i agafant-lo pel coll.)*

Pere ¡Prou!, ¡ai!, ¡ai! *(Se'n va Ome Sime.)*

Escena 9

Duquessa, Fructuosa, Pere i el comte, que surt de sa cambra amb lo botxí, que l'escena anterior ha sortit pel foro atravessant l'escena i ficant-se a la cambra del comte.

Comte ¿Qui crida...?

Pere Jo, mon senyor.

Comte ¿I què era?

Pere Res... una mosca d'ase... *(No sabent què dir.)*

Comte Per això s'ha posat sobre teu.

Pere Més s'estimaria estar sobre la duquessa.

Duquessa ¡Atrevido! ¿Y vos permitiréis que quede impune tal insulto?

Comte ¡Vaia un insult! Doncs a mi, m'ha fet riure.

Pere I com que és cosa de riure... ¡ha, ha! *(Rient.)*

Escena 10

Dits i el minyó, que ve tot corrents.

Minyó ¡Senyor! ¡Senyor!

Comte ¿Què hi ha?

Minyó Un moro, sens saber com, s'ha introduït en lo castell *(Sorpresa general)* i ara, quan anava a sortir, los guàrdies l'han detingut; ha tret la seva simitarra i flis-flas, xiu-xeu, blam-blem, aquest vui, aquest no vui, ha mort tots quants allí es trobaven, logrant fugir.

Comte ¿Què dius?

Minyó Lo que heu sentit.

Duquessa ¡Qué fortuna! *(Se'n va.)*

Fructuosa *(A part.)* Això acabarà mal. *(Se'n va.)*

Comte ¡Botxí!

Botxí Mon senyor.

Comte Mata'l.

Botxí ¿A qui?

Comte Al moro.

Minyó Si qui sap a on és.

Botxí Jo, parat, no hi sé estar. ¿A qui tinc de matar?

Comte Minyó.

Minyó Mon senyor.

Comte Digues als de les catapultes que li tirin tres o quatre llambordes.

Minyó Té de venir el fuster a arreglar-les, ¿no sabeu que estan espatllades?

Comte ¡Botxí!

Botxí Mon senyor.

Comte Marxa amb quaranta homes...

Minyó Si el moro vos n'ha mort més de cinquanta, no teniu, ara... més enllà de trenta hòmens.

Comte ¡Oh ràbia! Bueno, marxa amb vint hòmens, deixa els deu que sobren per guardar lo castell.

Pere Sembla que en queden pocs.

Comte ¡Encara n'hi ha massa! El minyó val per cinc-cents.

Minyó I el nostre bon comte, per mil.

Pere I jo...

Minyó Tu, per fer nosa.

Comte Ben dit.

Pere Jo...

Comte Tu només serveixes per bestieses, vui dir, només per llegir i escriure.

Pere Sé...

Comte Silenci, o el cap a terra. *(Lo botxí es prepara.)*

Pere Mon senyor, aquest me fa por...

Comte Ja ho tens entès, marxes amb els vint homes i, allà on lo trobeu, cap a terra.

Botxí Marxo corrents i, d'aquí cinc minuts, vos porto el cap del moro. *(Se'n va.)*

Comte A veure si quan tindrà el cap llevat, se tornarà a burlar del noble comte en Jaume.

Pere *(A part.)* Me sembla que no.

Minyó *(Mirant per la finestra.)* ¡Ah! mireu... el moro fuig corrents...

Comte Sí que ho és.

Pere *(A part.)* ¡Ai, ai, pobres de nosaltres!

Minyó Quan passi per 'quí sota, li tiraré el ganivet.

Pere Me sembla que no el tocaràs.

Comte M'apar que el coneixo, ¡ah!, ¡quina idea! Ves a buscar una galleda d'aigua...

Pere Una galle...

Comte Corre, gandul... *(Li pega una cossa.)*

Minyó ¡Oh!, el conec i no puc dir qui és... Ja quasi és aquí sota.

Comte ¡Cuita, Pere! *(Cridant.)*

Pere *(De dins.)* ¡Voy!

Minyó Ja sé qui és.

Comte ¿Qui és?

Pere *(Sortint.)* La galleda.

Minyó És el senyor de Moià.

Pere ¡Ai! *(Espantat.)*

Comte ¡El senyor de Moià! ¡Porta, Pere!

Minyó Ara, ara.

Comte Allà va. *(Abocant l'aiga de la galleda.)*

Minyó
Comte } ¡Ha! ¡ha! *(Rient.)*

Comte *(Figurant parlar amb el moro.)* ¿Què dieu...? Bueno, alante, mandar.

Minyó Que s'entretingui, que arribarà el botxí i...

Comte ¡Just! ¡Que fora bo!

Pere *(A part.)* Això acabarà mal.

Minyó Sembla que ho ha conegut, fuig...

Comte M'amenaça. ¡Au, aneu-se a mudar, que ja aneu ben xop!

Minyó L'heu tocat.

Comte Sí, ¡ha, ha! *(A Pere.)* ¿I tu, què fas? ¿Que no rius?

Pere Jo, si estic trist de tant riure, ¡ha, ha, ha...!

Comte ¿Què és aquest alborot? (Al minyó.) Ves a veure què és.

Pere *(A part.)* Això, a l'últim, se descobrirà, ¡pobre coll! *(Se'n va el minyó.)*

Minyó És un pelegrí.

(Entrant.)

Pere Que entri.

Minyó *(Des de la porta.)* Entreu...

Escena ii

Dits i don Froilán (vestit de pelegrí).

Froilán Si dais permiso...

Minyó *(A part.)* És castellà.

Comte *(A part.)* De la raça de la duquessa. Entreu... ¿Què voleu?

Froilán Es el noble conde don Jaime, a quien tengo el honor de hablar...

Comte Sí.

Minyó No sou vós, demana en «Jaime».

Comte ¿No veus que és en castellà? ¿Què voleu?

Froilán Toda la comarca bendice vuestras bondades.

Pere *(A part.)* No el coneixen.

Froilán Por eso me he dirigido a vuestra casa para pediros hospitalidad para esta noche.

Comte Minyó, acompanya'l a la pallissa.

Froilán ¡Oh!, ¡gracias!, ¡gracias!

Minyó Veniu amb mi. *(Se'n van el minyó i el pelegrí.)*

Pere Jo no l'hauria acollit. Si ho prenen per vici, això semblarà l'hostal.

Comte Bé, ¿què en tens de fer?

Pere Jo... res.

Escena 12

Dits i el minyó, a poc, el missatger.

Minyó Hi ha un moro que porta un missatge del senyor de Moià.

Comte Que entri.

Minyó Missatger, mon senyor vos espera. *(Des de la porta.)*

Comte Seu aquí, per si es té d'escriure. *(Al moro que entra.)* ¿Qui sou?

Moro Jelis Ajama.

Pere ¡Quin nom més estrany!

Comte Nom de moro.

Moro Al·là és gran. Mon noble senyor Ome Sime m'envia perquè l'heu insultat; d'aquí una hora vindrà amb mil hòmens per castigar vostra insolència. Al·là és gran. En prova de lo dit aquí, va el guant. *(Llença un guant a terra.)*

Comte Cull-lo, Pere. *(Al moro.)* Digueu a vostre senyor que m'enviï l'altre, ell no en faria res i a mi me serviran per anar a la professó.

Moro ¿Què me contesteu...?

Comte Pere, escriu-li que no em fa por ni ell ni cent mil com ell.

Moro Mentrestant, fumem un cigarro. *(Treu un cigarro i una capsa de cerilles i l'encén a la paret.)*

Minyó Feu el favor de no rascar la paret; ¿es penseu que ens les pinten de franc?

Comte També vaig a fumar. *(Treu un cigarro i s'acosta al moro.)* Feu el favor...

Moro ¿Què voleu?

Comte Foc.

Moro Us penseu que el meu cigarro és una corda de taverna.

Comte ¿I vós us penseu que no tinc dos quartos per una capsa de cerilles...? Minyó ves-ne a comprar una.

Minyó Mon senyor, vos ha insultat.

Comte ¡Insultat!

Minyó I un insult gros.

Comte ¡Botxí!

Minyó És fora.

Comte No hi fa res. Mata'l tu.

Minyó És que el botxí se n'ha endut la destral.

Comte Penja'l.

Moro Poc me fa. ¡Al·là és gran!

Minyó ¡Anem a penjar!

Moro Anem. Mon senyor me venjarà. *(Se'n van.)*

Pere *(A part.)* Vaia un consol.

Escena 13

Comte i Pere.

Pere Ja està. *(Acabant d'escriure.)*

Comte Esquinça-ho.

Pere ¿Què...?

Comte *(Ho agafa i ho esquinça.)* Això. Vine que, quan será penjat, li posarem un cartell al coll. *(Se'n van.)*

Escena 14

Froilán i Duquessa.

Froilán Se acerca el momento. *(Amb recel.)*

Duquessa Se va acercando la hora. *(Amb temor.)*

Froilán ¿Lograré verla?

Duquessa ¿Realizaré mis deseos?

Froilán ¿Me amará?

Duquessa ¿Le amaré?

Froilán ¡Ah!

Duquessa ¡Ah!

Froilán ¡Una mujer!

Duquessa ¡Un hombre!

Froilán ¿Quién sois?

Duquessa Una desdichada. ¿Y vos?

Froilán Un desgraciado.

Duquessa ¿Qué os falta?

Froilán Amor. ¿Y vos por qué penáis?

Duquessa Por amor.

Froilán ¿Habéis amado?

Duquessa Sí.

Froilán ¿Hais olvidado?

Duquessa No... ¿Vos amáis?

Froilán Sí.

Duquessa ¿Olvidaréis?

Froilán Nunca.

Duquessa ¿A quién amáis?

Froilán Al sol.

Duquessa ¿Quién es?

Froilán Una duquesa.

Duquessa ¿La conozco?

Froilán Sois vos.

Duquessa ¡Ah!

Froilán ¡Perdonad...!

Duquessa Vais perdonado. Amo ya.

Froilán ¿Seré indiscreto...?

Duquessa Preguntad...

Froilán ¿A quién amáis?

Duquessa ¿Sois castellano?

Froilán De Castilla soy.

Duquessa Yo amo...

Froilán ¡Decid...!

Duquessa A un marqués.

Froilán *(Se treu l'hàbit i el llença a temps que entra en Pere.)* ¡Duquesa!

Duquessa ¡Marqués! *(S'abracen.)*

Pere *(A part.)* ¡Màgica, vet aquí lo pata de cabra!

Froilán *(Veu en Pere.)* Si hablas una palabra, eres muerto.

Pere No diré res. *(A part.)* ¡Ai, pobre amo, això sembla Andorra! *(Alt.)* Vagi a la pallissa que el senyor ve.

Froilán Adiós.

Duquessa Adiós. *(Se'n va en Froilán pel foro i la duquessa al seu quarto.)*

Escena 15

Pere, Fructuosa i el minyó.

Pere *(A Fructuosa.)* Mira, això és salfumant; tens de treure la taca d'oli que hi ha a la cambra del comte. *(Se'n va.)*

Fructuosa ¡Salfumant! Si el minyó m'olvida, serà lo millor. Ara ve... ¡Tu!

Minyó ¿Què vols?

Fructuosa ¡Quin paper...!

Minyó Ja veuràs, ¡busca't llogater nou, perquè jo et deixo!

Fructuosa ¡Ah! ¡Em deixes! ¡Doncs me mataré...!

Minyó *(Se'n va.)* Mata't.

Fructuosa Valor. *(Veu el salfumant.)* ¡Tot s'ha acabat! ¡Adeu-siau turons, per sempre adeu siau!

(Se'n va recitant.)

Escena 16

Surt lo comte i, a poc, la duquessa.

Comte Ja és penjat.

Duquessa ¡Ah, es el conde! ¿Habéis acogido a un peregrino?

Comte Sí, és a la pallissa. ¿Sabeu que tinc declarada la guerra al senyor de Moià?

Duquessa ¿Sí?

Comte I si puc, el mataré.

Duquessa Sí, matadle. ¡Cuánto os amo!

Comte ¡Veieu com podem ser feliços! *(S'abracen.)*

Escena última

Dits i el botxí, el minyó i en Pere.

Botxí ¡Tots han mort! Tindreu de comprar una altra destral; fugint, l'hi perduda.

Comte L'estrenarem amb lo senyor de Moià.

Duquessa Sí, buen conde.

Pere *(Sortint.)* S'ha envenenat la criada amb salfumant.

Comte Mort de criada.

Minyó *(Sortint.)* Es cala foc a la pallissa. *(La duquessa es desmaia.)*

Comte ¡Cuiteu, porteu vinagre, llimona, paper cremat...!

Veu de dins ¡Aquesta és la justícia que fa per insolent a Jelis Ajama lo noble comte en Jaume Bava, senyor del territori de Castellterçol!

Veu de dins Qualsevol o qualsevulga que porti el cap del comte, en Jaume Bava al noble senyor de Moià, Ome Sime, se li daran sis lliures, set sous i sis diners.

(Lo teló, ràpid o lentament, a gust del corriolaire.)

Acte 2

La mateixa decoració.

Escena 1

Lo comte, sentat en un silló, dorm recolzat sobre la taula; en Pere seu en un sitial prop d'ell i llegeix, mig adormit i badallant.

Pere *(Amb un llibre a la mà.)* «Si el senglar se troba adormit, no costa res d'agafar-se, perquè un s'hi acosta... ¡ahaai!... amb lo punyal a la... ¡ahaai!... mà, de puntetes... ¡ahaai!... sense fer soroll i... ¡ahaai!... si es toca al mig del cervell, ja està... ¡ahaai!... però si, per desgràcia, a l'aixecar lo punyal per clavar-li... ¡ahaai!... se desperta.» *(Lo comte es posa a roncar fort, i en Pere s'esparvera.)* ¡I com ronca! També em vindria bé una dormida però... si el senglar... ai no, si el comte es despertava ja t'asseguro que... ¡ahaai!... *(Torna a llegir i queda adormit.)* «Allavor sí que». *(Li cau lo llibre i s'adorm, deixant caure lo cap sobre la taula.)*

Escena 2

Dits, dormint, i Froilán que surt del foro de puntentes.

Froilán ¡Qué silencio! *(Sent com ronquen i es para.)* ¡Ese ruido! *(S'acosta cap a la taula.)* ¡Ah!, duermen, ¡me he salvado! ¿Y si se despiertan? ¡Ah!, ¡la luz! *(L'apaga i poc a poc va a la finestra i xiula.)* Un bulto se aproxima; ¿será él? ¡Ginés! ¡Ginés! *(Cridant però ofegant la veu.)* Toma. *(Li tira uncordill, quedant-se ell amb lo cap.)* ¿Está? ¡Bravo! La aseguro y subes. Magnífico. *(Después de lligar amb l'ampit de la finestra una escala de corda.)* Puedes ya subir.

(Puja per l'escala de corda en Ginés i salta a l'escena per la finestra.)

Escena 3

Los mateixos i Ginés, a poc, el minyó.

Froilán ¡Sit! No muevas ruido.

Ginés Ya estamos dentro.

Froilán El conde es allí.

Ginés ¡Allí!

Friolán Duerme.

Ginés Le mato. *(Desembeinant lo punyal.)*

Froilán Aguarda. Ocúltate en aquel cuarto. Cuando me veas en peligro, sálvame, hunde tu puñal en... ¡Se despierta...! Tú, allí; yo, aquí. *(S'amaguen: lo comte es desperta.)*

Comte ¡Pere!

Pere *(Despertant-se.)* ¿Què?

Comte ¡Que no llegeixes...!

Pere *(Sense llibre i aparentant que llegeix.)* «El senglar se desperta i...», ¿sabeu mon senyor, que quasi no es pot llegir, a les fosques...?

Comte ¿Com? ¿Què? ¿Estem a les fosques...?

Pere ¿Que no ho veieu?

Comte ¿Qui ha apagat el llum?

Pere Vós, roncant.

Comte ¡Minyó! ¡Minyó!

Minyó *(Sortint.)* ¿Què voleu?

Comte Porta un llum.

(Se'n va el minyó.)

Pere Ja tinc mistos. *(Mentres encén el llum, busca el llibre i el cull.)*

Comte ¿Encara com t'hi veies, sense llum? Jo em pensava que a les fosques no es podia llegir. *(Pere va a tornar a llegir lo mateix llibre.)* No, llegeix allò.

Pere ¿El romanço?

Comte Sí.

Pere *(Se treu un romanço de la butxaca i llegeix; al mateix, temps se sent Ome Sime que, dessota la finestra, canta lo mateix.)*

No hi ha noies al món
com les de Barcelona,
que ballen el cancan,
la cosa més bufona.

Comte i Pere *(Sorpresos.)* ¡Ai!, ¡ai!

Comte Si és lo mateix.

Pere Deu ser un xicot. ¡Si la canalla és més diable...!

Comte Anem a ma cambra; potser tindrem quietud. *(Se'n van.)*

Escena 4

Froilán, i duquessa, a poc.

Froilán Se acerca la hora para mi tan temida. Ella viene. ¡Duquesa!

Duquessa ¡Froilán!

Froilán ¿Estáis resuelta?

Duquessa Sí.

Froilán Venid. *(S'acosten a la finestra.)* ¿Veis?, ya pende la escala.

(Toca les deu en lo rellotge del castell i se senten els alertes.)

Duquessa Qué hermosa noche. ¡Las diez, ya!

Froilán Cuando en la noche sombría,
con la luna cenicienta,
de un alto reloj se cuenta
la voz que dobla a compàs...

Duquessa Dejemos la poesía.

Froilán ¿Cuándo partimos?

Duquessa Dentro una hora.

Escena 5

Dits i el minyó, amb un llum a la mà.

Minyó ¡Ah! *(Amaga el llum.)*

Froilán Tomad. *(Li dona un frasquet.)* Si el conde descubriese la trama... basta tan solo una gota.

Duquessa Un veneno.

Froilán Sí; es activo, eficaz...

Minyó *(A part.)* Un veneno.

Duquessa A las once.

Froilán A las once.

(Se'n van.)

Minyó *(Sortint amb lo llum.)* Bona nit. Un veneno i a les onze la fugida. ¡Bé! ¡Valga-li al comte ma arribada! Aquí el tenim.

Escena 6

Lo comte i el minyó.

Comte ¡Minyó!

Minyó Senyor.

Comte Vine.

Minyó Escolteu...

Comte No hi ha temps que perdre. Los moros són més de mil i jo tan sols tinc uns vint homes; ¡però he tingut un plan...!

Minyó ¿Sí?

Comte He dat ordre als vint homes que a lo crit de «Victòria per Ome Sime» obrin los portals de la reclosa i, quan seran allí dins, creient ser ja duenyos del castell, llavors...

Minyó ¿Què?

Comte ¿Saps què hi ha, sota la reclosa?

Minyó No.

Comte ¿No? *(Admirat.)* Hi ha el polvorí. Al sentir lo ja citat crit, tu i jo calem foc a la metxa i... ¡tots morts!

Minyó ¡Ah, sí, sí! Però...

Comte ¿Què vols dir?

Minyó ¡Que moriran los vint homes...!

Comte Que morin, no hi fa res, con tal que morin Ome Sime i tots los seus. Anem, que ja m'apar sentir soroll. *(Va a marxar i el minyó el detura.)*

Minyó Haveu de saber que el pelegrí i la senyora, a les onze, han de fugir i ell li ha donat una ampolla que és un veneno per emmetzinar-vos.

Comte ¿A quina hora has dit?

Minyó A les onze.

Comte Anem ara pels moros i després pel pelegrí i la pelegrina. *(Se'n van.)*

Escena 7

Duquessa, de seguida, Ome Sime.

Duquessa Cada momento me parece un siglo.

Ome Sime *(De dalt de la finestra.)* ¡Quina sort! Ella és aquí. ¡Senyora!

Duquessa Ome Sime, ¿qué queréis?

Ome Sime ¿Què?

Duquessa ¿A qué habéis venido?

Ome Sime ¿A què?

Duquessa Sí, a qué.

Ome Sime ¿I m'ho pregunteu? ¿Com hem quedat?

Duquessa Oid, Ome Sime, una cadena de circunstancias imprevistas me impide cumplir lo prometido.

Ome Sime ¡Oh ràbia! ¡Vós teniu un altre amant!

Duquessa ¡Ah, lo sabéis! Sí. Es verdad, es mi primero, mi único, mi verdadero amor. Vos no debéis estar celoso. Os ganó por mano.

Ome Sime ¡Sí que faig un paper lluït!

Duquessa Ome Sime...

Ome Sime ¡Ja us dic jo que lo que heu fet amb mi no es fa ni amb una careta! ¿I com quedo, jo...?

Duquessa Podemos llegar a un arreglo cuando mi primo se muera. Entonces juro amaros.

Ome Sime Gràcies.

Duquessa No hay de qué.

Ome Sime Pus bé, desgraciada; heu de saber que dins pocs moments sereu ma cautiva. *(Se senten crits.)* ¿Sentiu? Pus més de mil homes meus se preparen per assaltar vostre castell. En aquests moments ja deu haver començat la lluita.

Crits a dins ¡Castellterçol per Ome Sime!

Ome Sime ¿Ho sentiu? Ja la victòria els obre camí. Aqueixa escala que ha col·locat aquí, sens dubte, la providència, pot salvar-vos. Una paraula sola i us salveu. ¿Veniu?

Crits a dins ¡Victòria per Ome Sime!

Crits a dins ¡Castellterçol per Ome Sime!

Ome Sime ¿Sentiu? ¡Ja és meu lo castell del comte En Jaume! Ara no prego, mano.

(Se sent un gran terratrèmol, és que explota el polvorí. Mil «ais» se senten i al moment queda tot en silenci.)

Duquessa ¿Qué será?

Ome Sime ¿Què és això?

Escena 8

Los mateixos i Pere, que ve espantat.

Pere ¡Ai, ai, pobres de nosaltres!

Ome Sime ¿Què passa?

Pere ¡Ah, un moro!

Duquessa ¿Qué ha pasado?

Pere ¿Sabeu allò que fan a l'últim dels castells de foc?, ¿allò que engeguen tants coets plegats?

Duquessa Sí...

Pere Doncs aquí ho han fet de debò. Els moros havien guanyat, eren tots dintre la reclosa i, tot d'un plegat, ¡Xu... uup! Allò dels castells de foc: els moros feien de coet.

Ome Sime ¿I han mort?

Pere No n'ha quedat un.

Ome Sime ¡Ah!, fugim. *(Se'n va cap a la finestra i, així que va a desaparèixer, surt el comte, que li tira un tiro i el mata.)*

Escena 9

Dits i comte.

Comte ¡Tu em faltaves! *(Tira un tiro.)*

Ome Sime ¡Ai! *(Cau daltabaix.)*

Pere *(Traient el cap per la finestra.)* ¡Sota!

Comte *(Agafant la duquessa per la mà.)* Duquessa, ara vos toca a vós.

Pere *(A part.)* ¡Ai, quan me toqui a mi!

Duquessa Perdón.

Comte ¡Pere!

Pere ¡Mon senyor!

Comte Obre aquesta trapa.

Pere Ja està. *(Obrint-la.)*

Comte Duquessa, a dintre. Si no vos hi fiqueu de bones en bones, vos hi ficaré per força. A la una, a les dues... ¡a les tres...!

Duquessa Perdón. *(Agenollada.)*

Comte ¡O vos fiqueu dintre el punyal o amb aquesta trapa us mato!

Duquessa ¿Qué? *(Amb estranyesa.)*

Comte Ha estat un lapsus. Figureu's que ho he dit bé. ¿Us hi fiqueu?

Duquessa No, primero la muerte.

Comte Sia, doncs.

(Al moment d'aixecar el punyal, surt de son quarto en Froilán i li apunta una pistola, i el botxí alça la destral contra don Froilán.)

Escena 10

Los mateixos i Froilán i el botxí; després, el minyó.

Froilán Si cae vuestro brazo, os abraso el alma.

Botxí Si arronseu el dit, cap a terra.

(Quadro. Tots se contemplen una estona.)

Pere *(Alçant encara la trapa.)* ¡Un quadro al vivo!

Duquessa *(Al comte.)* Alto.

Comte *(A Froilán.)* Alto.

Froilán *(Al botxí.)* Alto.

Botxí *(A ell mateix.)* Alto.

Pere Doncs no ens moguem.

Froilán Tengo que hablaros. *(Al comte.)*

Comte Dieu...

Froilán Quiero hablaros a solas.

Comte ¡Botxí!

Botxí Mon senyor.

Comte Mata a tots los moros que hagin quedat vius. *(Se'n va el botxí i entra el minyó.)*

Comte Duquessa, marxeu; després ens veurem. *(A part, al minyó.)* Amaga't en aquell quarto i, si et crido, surt.

Froilán *(A part, a la duquessa.)* A las once.

Duquessa *(Anant-se'n.)* A las once.

Minyó *(Al comte.)* ¿Heu sentit? Queden per les onze.

Comte Ves. *(Minyó se'n va.)*

Froilán Conde...

Pere Senyor...

Comte ¿Qui hi ha, aquí?

Pere Jo senyor...

Comte ¿Què fas?

Pere Aguantar la trapa.

Comte ¡Llargo, gandul! *(Li clava puntada de peu.)*

Pere *(A part, anant-se'n.)* Mal si et quedes, mal si te'n vas.

Escena ii

Lo comte i Froilán.

Comte Parleu, vos escolto.

Froilán Sois un miserable.

Comte I vós un pelegrí.

Froilán Yo un marqués.

Comte ¡Ca!

Froilán *(Se treu l'hàbit.)* ¿Lo veis?

Comte No veig res. L'hàbit no fa el monjo.

Froilán Soy castellano.

Comte ¿I què?

Froilán ¡He venido de luengas tierras para deciros que sois un infame!

Comte Si que no val la pena caminar tant, per dir tan poca cosa.

Froilán ¿Os parece poco?

Comte Natural.

Froilán Pues bien, os diré más: yo amo a vuestra esposa.

Comte ¡Com que és guapa!

Froilán Ella me ama a mí.

Comte Si que té mal gust...

Froilán Ahorremos digresiones. Quiero vuestra vida.

Comte Per una dona, no em desafio.

Froilán No os desafiáis ¡porque sois un cobarde!

Comte ¡Jo un covard! ¡Botxí! ¡Botxí!

Escena 12

Dits i el minyó.

Minyó És a matar els moros vius.

Comte Escolta. *(A part, al minyó.)* Ara ens desafiarem. Vigila i quan te vingui bé, ¡au!, ¡punyalada que te crió!

Froilán *(Acostant-se al quarto a on hi ha en Ginés.)* Prepárate.

Ginés *(Traient lo cap.)* Ya estoy, ya.

Minyó Allà n'hi ha un. *(A part, al comte.)*

Comte Ja l'hi vist.

Froilán Cuando queráis.

Comte Ves-te'n, minyó. *(Se'n va el minyó al quarto.)*

Froilán ¡En guardia!

Comte ¿Ja esteu?

Froilán Sí.

Comte Anem-hi, doncs. *(Han desembeinat les espases.)* Espereu's. *(Mulla los dos primers dits amb saliva i unta la punta de l'espasa.)*

Froilán ¿Qué hacéis?

Comte Això, fa molt torero.

Froilán Acabemos.

Comte Ja està.

Froilán En guardia.

Comte Doncs en guàrdia.

(Se posen en guàrdia. Detràs del comte, s'hi va acostant en Ginés; des del moment que ha sortit, el comte l'ha vist i quan lo té a la vora, li tira, dient los versos, i el mata.)

Tu que vens per part detràs
i et penses que jo no et miro,
si ara et toco amb aquest tiro,
al cementiri aniràs.

Ginés ¡Ay!

(Continua el comte lluitant amb en Froilán, mentres el minyó, per part de detràs, va seguint los seus moviments i, a l'acabar lo comte l'últim vers, li clavael punyal, caient mort don Froilán.)

Comte
I tu que ets tan animal
que a lo teu detràs no mires,
perquè de pressa no et gires,
per això et claven el punyal.

Froilán ¡Ay!

Minyó ¡Cebes!

Comte
És un fet que es pot escriure,
crec que se'n penediran
i perdó demanarien,
si poguessin tornar a viure.

Minyó Cap dels dos respira. *(Palpant-los.)*

Comte Has tingut bona mà.

Minyó I vós bon ull.

Comte Ves a buscar arsènics a ca l'adroguer.

Minyó ¿Arsènics?

Comte Sí.

Minyó ¿Què és això?

Comte És un veneno.

Minyó ¿Que és allò que es fica dintre panses per matar rates?

Comte Allò mateix.

Minyó ¿Que no són prou ratadores, les gates que tenim?

Comte És que no vui matar rates.

Minyó ¿Doncs què voleu matar? ¿Els gats?

Comte No, la duquessa.

Minyó ¡Ah!

Comte Sí, vui envenenar a la duquessa.

Minyó Ben fet.

Comte Ella m'ha faltat i a un noble com jo, no se li falta.

Minyó ¿Per què no la feu matar pel botxí?

Comte — No veus que, si ho sabia, vindria son pare amb gent de guerra i ara jo em trobo aquí sol; només h ha en Pere, tu i el botxí. El castell és mig a terra. Nos matarien a tots. L'enveneno i direm que ha mort... d'un atac de nervis.

Minyó — O del brom.

Comte — Sí, de qualsevol cosa. Ara treu aquests dos d'aquí i fica'ls allà dins.

Minyó — No podré, tot sol.

Comte — *(Cridant.)* ¡Pere! Ell t'ajudarà. *(Se'n va a temps que entra en Pere, que queda fred al portal.)* ¡Au!, ¡dins!, ¡vagarro! ¿Què fas, aquí aturat? *(Li dona una empenta.)*

Escena 13

Pere i el minyó.

Pere — *(Des d'allà a on ha anat a parar amb l'empenta.)* ¡Quina casa! ¡Quina casa!

Minyó — ¡Pere!

Pere — ¡Només s'hi veuen desgràcies i tragèdies!

Minyó — Pere. *(Cridant més fort.)*

Pere — Això sembla un cementiri.

Minyó — ¿Que sou sord? *(Li pega un cop a l'espatlla.)*

Pere — ¿Què vols?

Minyó — Ajudeu-me.

Pere — ¿A què?

Minyó — Agafeu els peus i jo el cap. *(N'aixequen un i, mentres se l'emporten, Pere diu:)*

Pere — Si fossin als toros, diríem: «¡Caballos! ¡Caballos!».

Minyó — Anem per l'altre.

Pere — Si els tenim gaire a casa, aviat faran pudor.

Escena 14

Dits i el comte.

Comte — Pere.

Pere — Senyor.

Comte — Ves a contar als moros que hi ha morts. Té, emporta-te'n el llum.

Pere *(A part, tot anant-se'n.)* Si no mata la duquessa, el botxí, el minyó o a mi, no sé a qui pot matar.

Comte Ves pels arsènics. Les onze són a la vora, ella sortirà, es creurà que parla amb lo castellà i seré jo.

Minyó Ho coneixerà.

Comte No veus que és a les fosques.

Minyó Com vós no sabeu parlar en castellà.

Comte Deixa-ho córrer. Ella surt. Ves.

(Se'n va el minyó.)

Escena 15

La duquessa i el comte.

Duquessa Va a dar la hora. *(Toquen les onze.)* ¡Ah! las once. *(Després de tocar.)* Allá se ve un bulto. *(Acostant-s'hi.)* ¿Sois vos, marqués?

Comte Sí.

Duquessa ¿He cumplido?

Comte Sí.

Duquessa ¿Estás resuelto?

Comte Sí.

Duquessa ¿No os arrepentiréis?

Comte No.

Duquessa ¿No os pesará nunca?

Comte No

Duquessa ¿No retrocederéis?

Comte No.

Duquessa ¡Ah, qué dicha! ¡Yo os amo! ¿Y vos, me amáis?

Comte Sí.

Duquessa ¿Me amaréis siempre?

Comte Sí.

Duquessa ¿Hasta la muerte?

Comte Sí.

Duquessa ¿Por qué no habláis...? Sí... no... son las solas palabras que se os escapan. ¿Tenéis miedo?

Comte No.

Duquessa Perdonad, soy una loca. Mi felicidad me hacía olvidar nuestro peligro. ¡Partamos! Si el conde nos viese, aumentaríamos el crecido número de sus víctimas, porque el conde es un cruel, es un asesino. Su puñal se ha teñido en la sangre de...

Escena 16

Dits i Pere, amb un llum. A poc, el botxí i luego el minyó amb un paper.

Pere Mil disset.

Duquessa *(Veient lo seu engany.)* ¡Ah!

Botxí ¡Tots són ben morts!

Minyó Teniu. *(Dant-li un paperet.)*

Duquessa *(A part.)* Sí, el veneno, voy a buscarlo. Aguardadme, conde, pronto vuelvo, tengo que hablaros.

Escena 17

Comte, Pere, el minyó i el botxí.

Comte *(A part.)* ¿Què em voldrà dir? Aviat ho sabrem. Però, de tots modos, ha de morir, com més aviat millor. Me l'ha feta massa grossa. *(Pels arsènics.)* Aquí té el passaport.

Minyó *(Mirant per la finestra.)* ¡Quina negror! Sembla que es prepara un desfet d'aigua.

Comte *(Mirant.)* ¡Quin aigat se'ns espera...!

Minyó Vaig a dalt a tancar, que si plou, amb el vent que fa, s'ompliria tot d'aigua. *(Se'n va.)*

Botxí ¿Què tinc de fer?

Comte Lo que convinga.

Botxí L'haurem de fer esmolar. *(Senyalant la destral.)*

Comte ¡No guanyarem per destrals!

Pere És una eina dolenta; si no serveix, se rovella, i si es fa servir, s'espatlla.

Comte És veritat.

Botxí Doncs, penjar i fora.

Pere Es gasta massa corda.

Comte Bé, per ara te serviràs d'aquesta destral. I, per estalviar-me d'enraonar, farem una cosa.

Botxí ¿Quina?

Comte Tu sempre me segueixes, i a tot el que jo posi la mà a l'espatlla, el deixes sense cap.

Botxí Està bé.

Comte Sense dir res.

Pere Just, com els muts: amb signos.

Comte Fica't allà dins, per ara, i...

Botxí No digueu res més.

Comte ¿Ho tens entès?

Botxí De sobres.

Comte El que...

Botxí *(Continuant.)* Vós li feu l'honor de posar-li vostra mà a la seva espatlla, jo...

Comte *(Seguint.)* ¡Flas...!

Botxí Cap a terra. *(Es fica al primer quarto.)*

Escena 18

Comte i Pere.

Pere A la duquessa, n'hi passa alguna.

Comte ¡Què! *(Dissimulant.)* ¡Ca, res...!

Pere ¡Ah! prou, prou, jo ho he conegut.

Comte *(A part.)* Potser sap alguna cosa.

Pere Si us he de parlar clar, me sembla que us la fregeix.

Comte *(A part.)* Ho sap tot. Ha de morir.

Pere I jo de vós, l'engegaria a dida.

Comte *(A part.)* A tu, t'hi engegaré. És lo més ben pensat. ¡Pere!

Pere Mon senyor.

Comte Baixa per aquesta escala, a baix de tot, hi trobaràs mort n'Ome Sime, li lleves el cap i me'l puges.

Pere Senyor.

Comte ¡Què!

Pere No serveixo, per això.

Comte De pressa.

Pere ¡No ho he fet mai!

Comte No ho diràs, així, una altra vegada.

Pere ¡Senyor!

Comte ¡A baix!

Pere No tinc res que talli.

Comte ¿No?

Pere Si, per no fer-me mal, no porto ni trempaplomes.

Comte Talla-li amb la seva simitarra.

Pere Crec que no en portava...

Comte De pressa o et tiro daltabaix.

Pere No vos incomodeu... ja hi aniré tot sol. *(Comença a baixar.)*

Comte Puja'l de pressa.

Pere ¡Tinc por...!

Comte ¡A baix o...!

Pere Sí, ja hi vaig... Ves si les cordes fossin dolentes... *(Desapareix.)*

Comte *(Tallant amb son punyal la corda que subjecta l'escala.)* Requiescat in pace.

Pere ¡Ai! ¡Ai!

Comte *(Mirant per la finestra.)* ¡Vaia un salt mortal! Ja era hora. Sento soroll, ella és.

Escena 19

Comte i duquessa, amb un frasquet.

Duquessa *(Deixa el frasquet damunt la taula.)* Me aguardabais.

Comte Sí. ¿Què em voleu dir?

Duquessa Deseaba pediros perdón y ofreceros desde hoy mi vida, si preciso es, para vuestra dicha.

Comte *(A part.)* Me vol enganyar.

Duquessa Vos no me creéis y, no obstante, os hablo con sinceridad. Pueden aún lucir para nosotros días felices.

Comte Es decir que...

Duquessa *(A part.)* Vacila. Mi arrepentimiento borrará mis faltas.

Comte *(A part.)* ¿Quina se'n deu haver pensat?

Duquessa ¿Me creéis?

Comte *(A part.)* Dissimulem. *(Alt.)* Sí.

Duquessa ¡Qué feliz soy!

Comte ¡Que ditxós!

(S'abracen.)

Duquessa *(A part.)* Si pudiera ahogarte.

Comte *(A part.)* ¡Si t'escanyo...!

Duquessa ¿Decíais algo, bien mío?

Comte No.

Duquessa Si decíais...

Comte Que tenía set.

Duquessa ¡Oh, voy!

Comte No, duquessa, deixeu, hi enviaré en...

Duquessa Iré yo misma.

Comte Si vos hi empenyeu...

Duquessa Él se me entrega. *(Se'n va.)*

Comte Ella s'entrega.

Escena 20

Comte, a poc, el minyó (borratxo).

Comte Ves... ves... t'he conegut la intenció encara no has sortit *(Va a la taula.)* i en aquest pomet hi ha el veneno. *(Llença el veneno i torna a deixar l'ampolleta sobre la taula.)* El teu no existeix, i el meu és aquí. *(Llampega i trona fins a l'acabar-se el drama.)* ¡Duquessa, se vos preparen bons funerals! ¡Oh, i que seran a tota orquesta!

Minyó *(Sortint.)* Anem a dormir, botxí... mata el comte... que és un pillo... sí ¿que us penseu que es va desafiar amb el castellà...? ¡Ca! Ell ho diu, però jo dic que no perquè... ¡vaia!... net, el vaig matar jo per darrere. ¡I la duquessa...! ¿Us penseu que l'estima? ¡Ca! Primer volia al moro, després al castellà i... ¡potser a mi! ¿De què rius? Sí, potser a mi... És dir, a tothom menos el comte... ¡Ha... ha... ha...! I ell la vol matar amb veneno de rates; de tot te rius... No sé quin nom ne diuen però, ¡vaja!, és un veneno de matar rates. ¡Ei, tu, no diguis pas a ningú lo que t'he dit...! ¿No ho sents...? ¡Sí, fes broma...! Doncs és un veneno de rates... i hi vol matar la duquessa... sí, un veneno... rates... dormim. *(Se deixa caure a terra.)*

Comte No et despertaràs. *(Se tira sobre d'ell i l'escanya.)* Ja ha acabat de dir res. A l'últim, tothom ho hauria sapigut. El porto aquí dins. *(El fica en un quarto.)*

Escena 21

Duquessa i comte.

Duquessa *(Amb una bandeja amb dos vasos d'aigua.)* ¿No está?

Comte *(Sortint del quarto.)* Vos haureu cansat.

Duquessa ¡Callad, conde!

Comte *(Pren un vas d'amagat, hi tira els polvos.)* Ha arribat l'hora.

Duquessa *(Agafa el frasquet buit i es pensa tirar veneno dins la copa.)* Llegó mi hora.

Comte *(Ho veu i diu a part.)* ¡Ha... ha... no sap que és buit!

Duquessa Conde...*(Tots dos amb un plegat)*

Comte Duque...

Duquessa Decid.

Comte Parleu.

Duquessa Quería deciros si para sellar nuestro pacto queríais cambiar la copa.

Comte Molt me plau. Baratem.

Duquessa *(A part.)* Te cogí.

Comte *(A part.)* Ja et tinc.

(Beuen i la duquessa es tira als braços del comte.)

Duquessa ¡Conde mío!

Comte ¡Duquessa!

Duquessa ¡Os amo!

Comte ¡De debò!

Duquessa ¡Qué feliz soy!

Comte Parlem d'amor.

Duquessa ¿Y creéis que yo os amo...? ¡Me hacéis reir...! ¡Sois un imbécil...! Ese temblor que os agita, es el precusor de vuestra agonía, ¡ha... ha...! ¡Estáis envenenado! ¡Ha... ha...!

Comte *(Riu i ella queda sorpresa; es va morint per moments.)* ¡Ha... ha...! El tremolor que dieu que tinc, vos el fa veure vostra enterbolada vista, confusa i vacil·lant per la proximitat de la mort... ¡Ha... ha...! ¡Esteu envenenada...! ¡Ha... ha...!

Duquessa ¡Yo!

Comte Sí...

Duquessa Vos también.

Compte Jo, no. Vós el teníeu aquí i l'he vessat; jo el tinc aquí, vos he envenenat i encara en sobra, per si us en falta.

Duquessa ¡Oh! ¡Es verdad! ¡Arde mi sien! ¡Mis ojos saltan de sus órbitas! ¡El cabello se me eriza! ¡Mi planta insegura vacila! ¡Mi lengua deja escapar solo inarticulados sonidos! ¡Y vos no padecéis!, ¡vos os mofáis de mi dolor!

Comte Me sembla que hi ha duquessa per poques hores.

Duquessa Sois... *(Caient en un silló.)* Adiós, padre mío.

Comte Adiós, Castilla.

Duquessa *(Morta.)* ¡Ay!

Comte Abur, i memòries en arribant. *(Cau un llamp i encén el cantó dret del palàcio.)* ¡Ha encès lo castell...! Són les lluminàries per la mort de la duquessa... ¿A on me dec haver arrambat? *(S'espolsa amb la mà una espatlla i el botxí surt i li posa la seva sobre l'altra espatlla.)*

Escena 22

Lo botxí i el comte.

Botxí ¡Sou meu!

Comte ¿Com?

Botxí Heu de morir.

Comte ¿Per què?

Botxí M'heu dit que l'espatlla que vostra mà s'hi posés sobre...

Comte És veritat. Un noble com lo comte En Jaume, no falta mai a sa paraula. ¡Mata'm, botxí!

Botxí *(Amb la destral aixecada.)* Allà va.

Comte ¡Espera't!

Botxí ¡Descansen! *(Amb veu de cabo que mana sorges.)*

Comte ¿Saps quina pena té lo vassall que posa la mà sobre son senyor?

Botxí Sí, la mort.

Comte Pus ja ho saps, de seguida de ser jo mort, te mates.

Botxí Moriu confiat.

Comte Ja que un llamp ha encès aquell cantó, ves, cala foc an aquell altre. *(Se'n va el botxí i, a poc, se veu la resplendor de l'incendi.)* ¡No vui quedi rastre meu, ni de mon castell!

Botxí ¡Esteu!

Comte Cruel, la mort de tot lo del món acaba;
un consol li queda al que fuig: la història;
per 'xò, al morir avui en Jaume Bava,
quede son mon per eterna memòria.

(Fa senya al botxí; li clava un cop de destral i mor.)

Botxí Si un poeta això n'escriu
allà en lo esdevenidor,
llegir-ho, farà horror.
¡Ni un ne queda ja de viu!

(Se clava punyalada i cau mort.)

Escena última

L'apuntador.

Apuntador *(Surt després de la caseta, esparverat i amb la comèdia a la mà.)*

¡Mentida! ¡So viu, per sort...! *(Cau un llamp i el fereix mortalment.)*

¡Ai! ¡No, no, no, jo so mort! *(Cau mort.)*

(Com ja no queden personatges vius i lo castell se va cremant i plou, llampega i trona, no podent-hi haver més comèdia, cau lo teló.)

S'ha acabat.

Massa n'hi ha per un ral.

A los actors de la Tertúlia Catalana

Gràcies vos dono, de tot cor, pel bon èxit que, amb vostres esforços, tindrà aqueixa producció, i, sobretot, gràcies a mi mateix, per l'acertada direcció desplegada. És de vostès, tots, veritable amic

L'autor.

1869

Llanterna màgica que fa passar per davant de l'espectador tipus, figures i escenes que més valdria no veure-les, puix són records fatals de l'any que per fortuna dorm ja lo son de l'eternitat, i això que no hi ha les més bones, perquè... la millor paraula és la que queda per dir; o sia, Un any en una estona. Revista política, econòmica, civil, mèdica, teatral, plàstica, local, astronòmica, periodística, nacional, universal, fabril, comercial, és dir, de tot lo que es vulgui menos literària, en un acte, en vers i prosa, en català, castellà, francès, italià, &, &, &, per Un autor tronat

Persones

Silvestre (vell). Any 1869
Manel (jove). Any 1870
Una dona
Una dona que porta corona comtal
La Corrupció
Una negra
Una dona que porta corona mural
La Llibertat
Un home
L'Ensanxe
Un pobre
Jove
Otel·lo
Baltasar
Un senyor de la Caixa
Uns senyors que ploren
2 astròlegs
2 xicots
Un cego
Un poeta
Liceu
Principal
Circo
Romea
Odeon
Tirso
Un senyor vell

Un menestral
Un veterano
Un que va amb levita } *Porten*
Un que va amb blusa } *gorra frígia*
Un noiet
Un general d'alabaders
Un que va amb boina
Un que porta una cistella
Un xicot italià

Persones que no parlen

Un xicot amb pendó dels mitjos vals
La Crisi
Un municipal
El Patronat
Xicots amb prospectes
Dos homes amb dos fardos de papers
Un home que porta un ocell
Un que toca les trompes
Uns que van amb els pendons finals

Acte únic

L'escena representa l'Esplanada; a la dreta i en primer terme, un pedrís del passeig de sant Joan té a l'un costat un arbre, a l'altre, un fanal.

Escena i

Silvestre surt molt capbaix. En lo pedrís hi dorm embolicat en una manta en Manel.

Silvestre Cansat estic ja de viure,
i a bon temps me n'hi cansat,
si em descuido gens, faig tard...
¿Tinc de plorar o de riure?
Tot ho podria ben fer,
que, amb lo que aquest any he vist,
n'hi ha per posar-me trist
i per fé'm riure també.
Campanyes, combats, accions,
passeigs que ningú els ha entès,
papers que sols són papers,

quiebres –no, dic, suspensions–,
estafes de totes mides,
rellotges sens marcar hores,
fins hasta moltes senyores,
per moda, s'han posat brides.
Lo que un, amb bon fi, ha perdut,
no falta, no, qui ho empunya.
La plaça de Catalunya
l'Ajuntament té abatut.
Dos una poma es parteixen
i amb una pilota juguen,
i, mentres molts fam pateixen,
els amics dels dos remuguen.

(Ronca fort en Manel.*)*

¿Què serà? ¡Ah!, és en Manel.
¡Pobret! Lo que jo he patit,
patiràs. ¡Morir esta nit,
per mi, n'és obrir-se el cel!

(Se sent lo soroll que fan onze pedres tirades, una detràs de l'altra, dintre una caldera.)

¡Onze! ¡Ditxosa campana!
¡Mai tan alegre he escoltat
ton so, sens to, tan ingrat,
que ni el d'esquelles l'afana!
Ja que és ma mort cosa certa,
que és ma vida a son extrem,
l'última hora aprofitem.

(Tocant an en Manel *per despertar-lo.)*

¡Manel! ¡Manel! ¡Noi! ¡Desperta!

Manel *(Despertant-se malhumorat.)*
¿Què hi ha? ¿Qui em crida an a mi?

Silvestre ¡Jo!

Manel ¿Qui és?

Silvestre Ton antecessor.

Manel ¿Dec ser vostre successor?

Silvestre Encertat.

Manel ¿Què em voleu dir?
(S'aixeca.)

Silvestre Volia dar-te raó.

Manel ¿Potser sou memorialista?

SILVESTRE Lo que so, per tu, és cronista.

MANEL No és allò rodó, és la O.
(Amb mofa.) (MANEL dona una mirada recelosa per l'escena.)

SILVESTRE ¿Què mires?

MANEL Miro si veig...

SILVESTRE ¿Lladres?

MANEL Sí.

SILVESTRE Treu del pit l'ànsia.

MANEL ¿Doncs hi ha...?

SILVESTRE Molta vigilància.

MANEL ¿Sí?

SILVESTRE Amb tant de guardapasseig.

MANEL Com...

SILVESTRE Aprofitem el temps.

MANEL ¿Per què?

SILVESTRE Deixeu-se de raons.

MANEL Vos me veniu amb cançons
sense conèixe'm.

SILVESTRE ¿No?

MANEL Gens.

SILVESTRE Jo te volia avisar.

MANEL ¿Què us importen mes accions?

SILVESTRE ¡Jesús!
(Espantat de l'última paraula.)

MANEL Mes obligacions...

SILVESTRE ¡Quina boca! ¿Vols callar?
(Amb esglai per l'última paraula.)

MANEL ¿Per què haig de callar? Veiam.
¿Lo que jo he dit no es pot dir?

SILVESTRE Si t'arriben a sentir
els que els apreta la fam...

MANEL *(Amb sorpresa.)*
¿La fam? ¿I què té que veure...?

SILVESTRE Lo que has dit, molts ho compraven,
quan no ho tenien, menjaven,
i ara mengen fulles d'heura.

MANEL Si parlàvem de...

SILVESTRE Ja ho sé,
però, calla.

MANEL Quines cançons,
d'accions i obligacions,
veiam, ¿qui és el que no en té?

SILVESTRE ¡Vaja! És perdut.
(Amb un excés de tremolor.)

MANEL *(No comprenent per què s'espanta.)*
Lo cervell
en infusió vos teniu.

SILVESTRE *(Al sentir la paraula infusió queda fred i glaçat.)*
¡Desvrieja, no sap què diu!

MANEL *(No comprenent res.)*
No l'entenc, an aquest vell.

SILVESTRE Seràs un any perdulari.
Parlar de tot allò amb sorna
i de fusions per la torna.

MANEL ¿Per això moveu xivarri?

SILVESTRE ¡Ai pobre, si t'agafessin!

MANEL Expliqueu's.

SILVESTRE T'ho explicaré.
Veus, uns donaven paper
perquè quartos els donessin...

MANEL ¡Ma, que tontos que eren!

SILVESTRE ¿Quins?

MANEL Qui per paper diners dava.
A mi no se m'enganyava.

SILVESTRE ¡Prou!

MANEL ¡Home!... ¡Ca!

SILVESTRE Són molt fins...
dant-te un dividendo bo...

MANEL ¿Què és això de divi...?

SILVESTRE Això és,
prometre molt i dar... res.
¿T'haurien pillat, minyó?

MANEL ¿I els dividendos no els paguen?

SILVESTRE Que no els paguen, ja has dit bé,
no té senyal el diner...
¿Me comprens?

MANEL ¿I no s'amaguen,
els que d'això estan al frente?

SILVESTRE ¡Ca!, al contrari, ara és corrent
lo poder estafar a la gent.
Antes, era, sí, una afrenta
per l'home que tal ne feia,
però ara, com cada dia
se té mes filosofia...

MANEL I cap quarto.

SILVESTRE Com te deia,
això s'acostuma a fer,
i ja ningú se n'estranya;
sabem molt an aquí, a Espanya,
això sí, ho treballen bé.
Antes, quan un no pagava,
deien «Fulano ha quebrat»,
ve-te'l aquí deshonrat,
i d'ell ningú se fiava.
Ara, no senyor, al revés:
un quiebra, bé, vamos, ¿què?,
¿com volen que quedi bé
si l'home no té diners?
I és lo millor, ben mirat,
si als quebrats fiar no es podia,
tal com estem avui dia,
la fiança es 'guera acabat.

MANEL Gràcies per l'avís, si hi ha
qui m'emmatllevi algun quarto,
de seguida me l'aparto,
li diré: «No n'hi ha, germà».

SILVESTRE I l'hi diràs no sent fals.

MANEL ¿Com?

SILVESTRE An aquí tot avança,
i, seguint l'estil de França,
l'Espanya té decimals.

MANEL ¿Lo que heu dit, amb a què es cou?
¿Què és?

SILVESTRE És... entén-ho com pugues.
¿Veus? D'una peça en fan dugues.

MANEL Bon modo d'amagar l'ou.
Una nació guanyar el doble,
hi perd perquè fa mesquí.

SILVESTRE Que ens perdem és vritat, sí,
però és de fer massa el noble.

MANEL Ja podem, tenim ingressos.

SILVESTRE ¿Sí? Nostra deuda tant creix
que, amb tot lo que es recolleix,
ni arriba pels interessos.

MANEL Sembla que està mal la cosa,
¿no s'hi pot posar remei?

SILVESTRE ¡Ca, home! Es va perdre la llei
al trobar-se la Gloriosa...

MANEL No conec aqueixa dona.

SILVESTRE Tragué una reina dolenta
i aviat, amb una empenta,
traurem an ella per bona.
Sols ha fet grans desatinos,
sempre tiberis i xela,
i, en sent de la parentela,
a dojo dona els destinos.
Tot ho canvia radical,
los grans homes improvisa,
i el que avui va sens camisa,
demà el veus un general.
Mou tan bé los seus registres
per no tenir enemics,
que prompte los seus amics
hauran sigut tots ministres.
Matrona de gran virtut,
pels despilfarros atendre,
res li queda ja per vendre.

¡Fins les mines s'ha venut!
Persegueix el contrabando
mentres amb tractats l'estira,
per nostra llibertat mira
i ens la dona amb sabre i bando.
Si mostra alguna ocasió
lo poble son descontent,
fa córrer incontinent:
«És l'or de la reacció».
Menos els que entren en llista,
tot Espanya es mor de fam,
sentint-se pertot eix clam:
¡Qui pogués ser progressista!
Pro veuràs, deixem-ho córrer,
això, si un ho toca, embrut,
tu an al món ara has vingut
quan jo me'n vaig a la porra.
D'aquest modo n'és el món,
quan uns se'n van, altres venen,
uns riuen, uns altres penen,
'vui hi som, demà no hi som.

MANEL ¿I jo també em moriré?

SILVESTRE Com jo, tens de vida un any.

MANEL Ja n'hi ha prou, sens cap afany,
divertint-me el passaré.

SILVESTRE També em creia que era sort
passar el temps i de tot riure,
però ara, millor que el viure,
ne prefereixo la mort.
La mort, amb dolça quietud,
a reposar me convida...
Lo que més sento en ma vida,
és del món la ingratitud:
sent mon reinat a la vora,
tothom creia llençar el jou...
però ara: «any, seixanta-nou,
diu la gent, ja fossis fora».
Per 'xò vull fugir del ball
que el món de si mateix dona.

MANEL ¿Morireu dins Barcelona?

SILVESTRE Daré aquí l'últim badall.

MANEL ¡Morir aquí!, ¡com un pinxo!
¿Esteu en vós? ¡Quin deliri!

SILVESTRE Com trauran el cementiri,
no gasto quartos amb ninxo.

MANEL ¿I vostra amistat, on és?

SILVESTRE Era antes, ara so sol.

MANEL ¿Que haveu fet algun bunyol?

SILVESTRE Més que en Rivero al Congrés.

MANEL Conteu vostra vida, el rato
passarem... ¡Vaja!

SILVESTRE *(Vacil·la.)* ¿I si ho esguerro?

(Se sent borgit, es veu un resplendor de llum i SILVESTRE *mira cap a la dreta.)*

¡Calla!, allà veig mon enterro,
ell te farà mon retrato.
Amb tots, la boca tancada.

MANEL ¿Tinc de fer el mut?
*(*SILVESTRE*, mirant l'enterro que està a punt de sortir, li fa que sí amb lo cap.)*
¡Malvinatge!

SILVESTRE Ara parlar vol dir viatge.
(Amb signo expressiu.)

MANEL *(Comprenent-ho i esporuguit.)*
¡Ja, ja! El viatjar no m'agrada.

SILVESTRE La policia... ¡xiton!

MANEL ¿N'hi ha?

SILVESTRE Sí,
(Llambregant si algú els escolta.)
i amb fusells.

MANEL És fals.
¿A qui agafa?
(Amb incredulitat.)

SILVESTRE Als liberals.

MANEL ¿On los duen?

SILVESTRE Al *Ponton*.
¡Oh, tot marxa vent en popa!

MANEL Me van dir que era cremat.

SILVESTRE Com no era civilisat,
¿veus?, ara tenim l'Europa.
(Torna a mirar si venen.)
Mira bé, tot lo que sents
ho escoltes, tu sempre calles,
te provaran molts canalles
i dient res, ¡llargo!... ¿m'entens?

MANEL Prou, prou, ¡Mai!
(Agafant a SILVESTRE, de por i tremolor que li ve tot mirant cap al carril de Saragossa.)
¡Quan tingui bossa,
no passaré jo per 'llà!

SILVESTRE ¡Fosc com tot lo que allí es fa!
¡El carril de Saragossa!

MANEL ¿No en té gaires?
(Senyalant quartos.)
Ni una malla.
Antes guanyava per sort,
però, volguent dar vida a un mort,
s'ha perdut.
(Veient que comença a sortir l'enterro.)
¡Ells són! ¡Pst, calla!
(Se posa al cantó esquerre mentres van desfilant los molts que componen l'enterro d'en SILVESTRE.)

ESCENA 2

Una DONA disputant amb un HOME que porta un pa a la mà. Ella li dona monedes i ell se resisteix a prendre-les. Quan s'indica, un XICOT que porta un pendó que diu:«Se toman monedas de medio real, hasta las que sean falsas».

HOME No les hi prendré, no es cansi.

DONA A l'home les han donat.

HOME Perquè ha volgut.

DONA ¡Bona mina!,
¿com ho farem per menjar?

HOME Bé, ¡què m'expliqueu, a mi!

DONA El governador ha manat...

HOME Que les prengui ell.

DONA *(Dant-li unes altres.)* ¿I aquestes?

HOME Menos, no vull mitjos rals.
¿Pessetes noves? Tampoc,
valen lo mateix que un franc
i un senyor m'ha dit que, els duros,
en cada un s'hi perd un ral;
això sent moneda bona,
¡i ara casi tot és fals!

DONA ¡Com antes! Diu que, als que en feien,
els hi tallaven les mans.

HOME Abans prou, però ara...

DONA ¿Què?

HOME ¿Qui les faria tallar?

DONA ¿Com ho faig?

HOME 'Neu al bescanvi.

DONA Això no ho entenc. Ells, ¿què en fan?

HOME ¡Què voleu saber!

DONA ¡Que murris!
¿Quan anirem bé?

HOME És llarg, mai. *(Se'n van.)*

MANEL ¿De moneda falsa, en corre?

SILVESTRE Córre'n de bona, és estrany.
(Travessa el XICOT amb el pendó.)
Públicament s'anuncia
a on la falsa es prendrà.

MANEL Qui no ho veu, té de ser cego.
Així sí que en correrà.

SILVESTRE Només falta que el govern
subvencioni els fabricants.

ESCENA 3

Una DONA molt pobrament vestida, amb corona comtal; al pit, les armes de Barcelona; per davantal, una llista de la rifa dels Empedrats; porta un fanalet d'oli a mà.

DONA ¡Ai, pobreta Barcelona,
el que t'ha vist i ara et veu!

Estic tan desfigurada
que jo mateix no em conec.
Ans, per mi, tot eren glòries,
només que goigs i plaers,
era quan de mi es cuidaven
aquells homs, ¡els consellers!
Ara regidors me cuiden...
¡Com trobo a faltar aquell temps!
De mi tothom ne fa burla,
edifiquen sens concert,
mes cases les fan tan altes
que volant no hi va un aucell;
no em saben fer una campana,
de gas ne tinc dos empreses
i tinc d'anar amb fanalet,
ell serà de bona classe
però el cert és que no m'hi veig;
el port està brut, cotxino,
quan podria ser tan net,
la casa que té canals,
a pagar si no les treu
i pagar si les vols treure;
me van posar, pels carrers,
uns filsferros i rellotges,
de seguida que hi van ser,
pasterada, no servien,
i encara estan penjadets
esperant que la canalla
aprengui amb ells tirar dret;
per Ciutat de les barraques
en tot lo món se'm coneix,
no es dona un pas sens trobar-ne
per refrescs, vendre bitllets,
no comptant sis d'elegantes
que a dins tenen llum encès;
els arbres fan goig: a terra,
fan llenya, valen quartets,
els meus jardins, arrancar-los
és millor, de gust inglès;
els que em varen deixar quartos,
no cobren ni l'interès
i em sembla que el capital
lo tenen perdut també.
Sense contar altres coses
que em fan desitjar aquell temps
que tan ben cuidada estava.

¡Tot canviat, tot al revés!
Ara tan bé m'administren
que, cobrant molt, mai tinc res,
i, per més ben adobar-ho,
l'Ensanxe sempre em segueix.
¡Ai, pobra, si puc un dia
tornar a ser com aquell temps!
(Amenaçant amb la mà cap allà a on ha sortit i anant-se'n.)

MANEL Sembla té raó.

SILVESTRE De sobres.

MANEL An aquí porta un paper.
(Aixecant lo davantal.)

SILVESTRE La rifa; cap carrer empedren
despatxant tots los bitllets.

ESCENA 4

L'ENSANXE, amb una casa de pessebre al cap, un compàs a l'una mà i, a l'altra, un tablero de dames. Va detràs seu, seguint maquinalment los seus passos, la Crisis. Camina mústiga, al cap hi du una xemeneia, a la mà, una bossa girada del revés; denota molta misèria, la roba, negra del fum del carbó de pedra.

ENSANXE Jo so la idea del sigle,
so adelantat, so el progrés;
lluny de mi, coses retrògrades,
m'espanten i les detest,
jo so més llibre que l'aire,
més gran que l'espai immens.
Els barcelonins cridaven,
a sos planys acudí fiel,
i, amb lo temps sols de pensar-ho,
¡quants edificis s'han fet!
Tots hi han portat ofrenda:
en Salamanca, el banquer,
societats per mi formades
amb capital de paper,
veient-s'hi cases, palàcios
i lo que és més, un castell...
Mai la carn sens os se troba:
m'han sortit inconvenients
però els tapo mentres puga,
i molts de cops no podent.

Que la casa sigui via,
vol un que els casals no ven
i que ho logra indemnisant-lo...
¡bueno!... el plano esmenarem.
Altre, tancant-ne un de bo,
fa casa al mig del carrer...
fem els ulls grossos... i ralla.
Diuen uns, mostrant papers,
són amos de la gran plaça...
La plaça allí és convenient...
però... edifiquen... ¡concedido!
Com que no és meu, no val res.
I amb casos d'aquesta mena,
a tothom hi fet content,
quedant el plano amb més topos
que un cartipàs de vailet.
Però ara tot va al revés,
des que la dolenta crisis
sa cara nos descobreix.

(Girant-se i dient-li los versos que segueixen; ella no en fa cas.)

¡Ah! ¡Allà és! ¡Fuig!, ves-te'n, dona,
i la vida em guanyaré.
¿Que no m'has sentit?, ¿eh?, ¿digues?
¿És com dir-ho a la paret?
Al menos no me segueixis
i jo podré fer el meu fet.

(Se'n va mirant la Crisis, que el segueix.)

MANEL No hi entès aquest misteri.

SILVESTRE Aviat t'ho explicaré.
Al principi de l'Ensanxe,
uns que eren nets de clatell
van guanyar pessetes llargues,
però, el que menos i el que més,
tothom se n'ha vist l'embrolla,
i com no hi ha res que fer,
han llogat aquesta dona,
i ella de tot culpa té.

MANEL ¡Senyor Déu meu, quina farsa!

SILVESTRE ¿La Crisis saps qui és?

MANEL No ho sé.

SILVESTRE Pel treballador és misèria,
conveniència pel que té.

Escena 5

Surt un HOME que va mol pobrament vestit i denotant molta misèria, va esparverat perquè el persegueix un municipal que surt quan s'indica i va amb cordes a la mà.

HOME Me sembla que ja no es veuen,
potser els hauré escapat...
Que aquestos temps arribessin,
¿qui es podia imaginar?
¿I encara vindran a dir-nos
que gosem de llibertat...?
¡Ni en temps de Carlos, Espanya
no passava aquest desman!
(Surt el municipal, el pobre el veu i fuig corrents; va el municipal detràs d'ell.)

MANEL ¿Que ha robat alguna cosa?

SILVESTRE Demanava caritat.

MANEL ¿An el que capta l'agafen?

SILVESTRE Sí, ara ser pobre és privat.
Com que els espanyols nedem
amb or i felicitat...

MANEL ¿I què ve a ser, aquell del sabre?

SILVESTRE ¿Aquell?... res. Cobra set rals,
i, sent pagat del comú,
fa de mosso als concejals.
A més, ne tenim uns altres
que es passegen a cavall,
corren detràs dels xicots,
són de l'arcalde edecans,
i... res més. ¡Oh, estem servits
de guàrdia municipal!

Escena 6

Surt un senyor que va tot negre com un cotxero dels morts, porta a la mà una caixeta d'aquelles de captar que a sobre hi ha un timbre, el barret és un anunci transparent i en son interior deu haver-hi un llum; va marcat com els bens amb dues P a l'esquena. Travessa molt sèrio, fent sonar lo timbre.

MANEL ¿Qui és aquest senyor que passa?

SILVESTRE És el Patronat de Pobres.
Quan un té necessitat,

ell de seguida l'apunta
i... ¡vaja!, ja està apuntat.
A més d'això, ha fet grans coses,
serveis molt bons ha prestat:
la instal·lació de los quioscos,
los anuncis ambulants,
els cantons se'ls ha fet seus
col·locant-hi uns quadros grans;
va posar, amb reglament,
i fins els uniformà,
els xicots que venen mistos,
que es malgastaven els guanys
i és millor que s'aprofitin
'nant a parar en bones mans.

MANEL ¿El patronat què és? Digueu-m'ho.

SILVESTRE Un òmnibus, tot hi cap.

ESCENA 7

Surt un JOVE, un calavera, agafat amb la CORRUPCIÓ i demostrant lo major cinisme, ja amb lo parlar, ja amb los ademans.

JOVE ¡Alegria! ¡Fora penes!
Al món sols hi som un cop,
no devem amoïnar-nos,
és, el que ho fa, tonto o boig.
So despreocupat, res penso,
en res crec, farsa ho veig tot:
no tinc ningú de família,
en lo món m'estic tot sol;
no sol, amb tu, bona peça,
¡que, per mi, és tenir-ho tot!
No faig mai res, no treballo,
treballar no fa senyor.
Vaig a la moda i barato,
tot lo que porto ho dec, tot,
tinc la cara molt gruixuda,
tant se me'n dona un com dos.
Pertot vaig i res me costa.
Hi hagi el que vulgui, allà so:
«En Rossi ve», ¡ja l'espero!
«Tindrem la Tosté», ¡que bo!
–Treballarà en Blondin», ¡bé!

«S'espera el Gordito», ¡oh!
«Estrenen una comèdia»,
¡bravo, que salga el autor!
«Convé desacreditar-lo»,
és lo mateix: ¡xiulem fort!
Lo cigarro, sempre encès,
mai de la boca se'm mou;
de ma conducta es murmura
i em reben com un milord;
freqüento tots los casinos,
jugo i conec tots los jocs,
i, per seguir bé la moda,
¡tinc querida demi-flor!

ELLA Per tot so, per tot me troben,
d'homes me'n segueix un vol
a cada pas que jo dono,
i amb mirades i...¡d'allò!,
¡ai!, hi cauen com a mosques,
s'ofeguen al tocar al port.
No puc buscar pesca nova
fins me tregui aquest ximplot,
que, com els quartos s'acaben,
'viat sentirem el pom.

ELL Diga-m'ho de cor, ¿m'estimes?

ELLA Teva sempre.

ELL Feliç so.
(Se'n van saltant i ballant.)

MANEL *(Mirant-los marxar i com si ell volgués seguir-los.)*
Ja ho pots ben dir-ho, ¡que maca!

SILVESTRE ¿Estàs en tu, borinot?
Deixa que ell se diverteixi,
és sa mort la diversió:
tot ho han fet, de tot abusen,
i a vint anys sembla un vellot.
Vindrà que és fastidiarà
i a l'últim, a l'altre món,
'nant a parar a suïcida,
si li queda gens d'honor.

Escena 8

Surt un vestit i ennegrit d'Otello, i amb peus, mans i ulls fa gestos que espantin als espectadors, i amb veu de tro dirà los versos que van a continuació. Se recomana que cridi ben fort.

Otello ¡Un momento!... È morta... Probabilmente verrà ad annunciarmi la morte di Cassio... ¡Ah!, questa sfortunata non si muove più, è fredda come il marmo d'un sepolcro... ¡Oh!, par che respiri ancora... No... ¿come si fa addesso? ¡Se lascio entrare costei vorrà sicuramente parlare con mia moglie!... ¡con mia moglie!... ¡Io non ho più moglie! ¡Oh insoffribile!, ¡oh duro momento!, ¡oh universo!, ¡che non subissi ora!

(Quan acaba de baladrejar, se senten «¡bravos!», «¡bien!» i molts picaments de papers i corones que li tiren.)

Manel ¿Qui és aquest?

Silvestre ¡Home! És en Rossi.

Manel No el conec.

Silvestre Ni jo tampoc.

Manel Ho fa bé.

Silvestre ¿Per què?

Manel Com piquen...

Silvestre Sempre que surt, ovació;
per son mèrit no la logra.

Manel ¿Doncs?

Silvestre Perquè tingué la sort
de poder néixer a Itàlia.
Ell és estranger, ¡molt bo!,
nascut aquí, res valdria.
No ser del país és sort.

Manel *Nadie es profeta en su patria.*

Silvestre Però l'espanyol no ho és d'enlloc.

Escena 9

Surt un vestit de Baltasar. Declama bé.

Baltasar Si... despliegas mil primores...
me circundas de placeres...
mas, ¡váyanse esas mujeres

y arroja de aquí estas flores!
.....
Si es que tu quieres vencer
este infecundo fastidio
contra el cual en balde lidio,
porque se encarna en mi ser,
¡muéstrame un bien soberano
que el alma deba admirar!
y que no pueda alcanzar
con sólo tender la mano.
Dame, no importa a qué precio,
alguna grande pasión
que llene un gran corazón
que sólo abriga desprecio.
Enciende en él un deseo
de amor... o de odio y venganza,
¡pero dame una esperanza
de toda mi fuerza empleo!
¡Dame un poder que rendir...
crímenes que cometer,
venturas que merecer
o tormentos que sufrir!
Dame un placer o un pesar
digno de esta alma infinita,
que su ambición no limita
a sólo ver y gozar...
Dame, en fin, cual lo soñó
mi mente en su afán profundo,
algo más grande que el mundo,
algo más alto que yo.

(Acaba la relació dita i no se sent ni un cop de mans, res, sepulcral silenci; contrast amb l'altre.)

MANEL An aquest no l'aplaudeixen,
i ho fa com l'altre...

SILVESTRE ¡Millor!
No obstant, ja ho veus, ni un aplauso,
l'altre tot, corones, flors...

MANEL ¿Quina diferència hi troben?

SILVESTRE Una gran: és espanyol.

(Se sent una gran gatzara i la música toca el Mabille*; primer se sent cantar* Me gustan todas *o un altre que cantin els bufos. Molts picaments de mans i, sobretot, molt escàndol.)*

MANEL *(Engrescat i com si s'hi trobés.)*
¡Sembla que ens divertirem!

(Manel vol anar-hi i Silvestre el detura.)

Silvestre Atura't Manel. ¿Que ets boig?
(Marxa cap allà a on deuen sortir i diu, impedint-los la sortida.)
Endetràs, no passareu,
que jo encara tinc rubor
i evitaré, mentres pugui,
que aquest sigui escandalós.
(Per en Manel.)
¡Fora, marxeu-se'n a França,
aquella és vostra nació!
A Espanya som ignorants,
i per l'art tenim passió:
¡l'art vosaltres deshonreu,
de l'escena sou l'afront!
¡Si això no és parlar del sigle,
és parlar com espanyol!
(Para la gresca com si s'haguessin retirat i Silvestre baixa al prosceni i diu a Manel:)
Si ells en nostres taules entren,
los poses en parangó
amb nostres glòries escèniques...
¡prou rebaixades ja són!
¡No les tirem més per terra!

Manel No entenc qui poden ser.

Silvestre ¡Els bufos!

Manel ¡Bufos!

Silvestre Gent sens to ni so.

Manel ¿I què és lo que fan?

Silvestre Bufades,
els hi donen aquest nom.

Manel ¿Què tal és el desempenyo?

Silvestre Fer-ho bé no és sa missió,
pus tot ho fan al revés,
és única condició.
Elles que siguin... ben maques.
Ells... lletjos que facin por.

Manel ¿I tenen gent?

Silvestre ¡Ui!... ¡Entrades
que pasmen! ¡De gom a gom!
Cada indecenta paraula,

cada gesto escandalós,
cada mirada incentiva,
bravo i cops de mans, que és bo.
¡Com més indecent ne sigui,
bravo i aplauso més forts;
com més indecent comèdia,
l'entrada és doble, major!
Mentrestant, nostres comèdies,
¡pobretes!, plenes de pols,
puix, com als sentits no parlen,
an el públic li fan son.

Escena 10

Un SENYOR *molt gras i ben vestit amb lo pit ple de creus, que denoti té peles llargues. El segueix un lacaio que va amb llibrea, el que porta una caixa gran i buida que diu «Caixa d'economies»; detràs d'ell molts* SENYORS POBRES *descalços i mig despullats plorant i escabellant-se.*

SENYOR Perquè més no m'importunin,
la caixa els vui entregar.
(La pren del lacaio i, amb indiferència, la llença a terra. Los SENYORS POBRES *s'hi tiren sobre adelerats i amb afany.)*

Aquí la tenen.

ELS QUE PLOREN ¡Ja és nostra!

SENYOR Només n'hi tret maldecaps.

SILVESTRE *(A* MANEL.*)*
I quartos.

ELS QUE PLOREN *(Plorant.)*
Res hi ha, ¡És buida!

SENYOR Sí senyors, ¡és buida! ¿Què hi ha?
¿Soc jo, per ventura, com un Déu,
per sempre acertar i no errar?

ELS QUE PLOREN ¿I els dividendos promesos?

SENYOR ¿I els quartos per a pagà'ls?
'nem, ¡vaja!, Déu els hi torni.

ELS QUE PLOREN ¡Vostè ens els té de tornar!

SENYOR ¿Jo? ¡Potser sí tindré pèrdues
a on no hi tingut cap guany!
Jo an aquí parlo amb catxassa,

i tanta falta com faig.
Avui un banquete dono,
vinguin, favor me faran,
on mengen sis, mengen deu.
Abur, dispensi'm, tinc tard.
(Se'n va; el lacaio lo segueix; els altres se queden.)

ELS QUE PLOREN ¡Ell té per pagar banquets,
jo, detràs d'ell, no tinc pa!

TOTS ¡Ni jo!

UN DELS QUE *(Collint la caixa.)*
Ne farem bugada.

UN ALTRE *(Se mira la caixa.)*
És fusta que no fa flam.

UN ALTRE La trec, potser algú cauria.

UN ALTRE ¿Què en fem?

UN ALTRE Venem-la a l'encant.
(Se'n va amb la caixa.)

MANEL ¿Qui és aquell que porta creus?

SILVESTRE De la caixa era lo cap,
els altres, els accionistes.

MANEL Els accio...

SILVESTRE Sí, els estafats.

MANEL ¿Les creus, com les ha guanyades?

SILVESTRE Buscant-les, les ha trobat.

ESCENA II

Surten dos ASTRÒLEGS, amb dos XICOTS detràs que venen pernòstrics; porten un pendonet cada un d'ells que diuen: l'un, «El verdadero Samboyano», i l'altre, «El legítimo Samboyano».

UN XICOT ¡Qui en vol un! ¡Només sis quartos!

ASTRÒLEG Al ser a Nadal, farà fred.

ALTRE ASTRÒLEG Al ser a Sant Joan, calor.

ALTRE XICOT ¿Qui en pren un? ¡Val sis calés! *(Fora tots quatre.)*

MANEL ¡Semblen dos savis! ¿Què venen?

SILVESTRE Són pernòstrics.

MANEL ¿I la gent
en compra?

SILVESTRE Encara hi ha tonto
que s'hi deix caure i s'ho creu,
com les promeses d'en Prim.

MANEL ¿I no endevinen mai res?

SILVESTRE Mira: uns astròlegs inglesos
anunciaren, fa poc temps,
una gran pluja d'estrelles.

MANEL ¿I voleu dir que hi va ser?

SILVESTRE ¡I de debò!

MANEL ¿I en plovien
moltes?

SILVESTRE Ui, ui...

MANEL ¿Sí?

SILVESTRE A raig fet.

MANEL ¿A on queien?

SILVESTRE A les mànigues
dels militars.

MANEL ¿Sí? ¿Per què?

SILVESTRE Són gent que van a les fosques...

MANEL I amb la llum.

SILVESTRE ¡Surt! S'hi veuen més.

ESCENA 12

Un CEGO amb una guitarra i romanços.

CEGO ¿Qui en vol un altre, senyores?
Dos quartitos només val
el romanço que ara acaba
de sortir, un fet que ha passat
a Babieques, que és un poble
molt lluny d'aquesta Ciutat.
La relació vaig a fer-los,

tal com diu en castellà:
«En pueblo del Principado *(Amb cantarella.)*
muy noble, leal y honrado,
un matrimonio vivía
que hijos solos dos tenía.
El más grande, que era Antonio,
obraba peor que un demonio.
El más pequeño, Manuelo,
parecía ángel del cielo.
Creyó el padre obrar certero
nombrando al grande heredero,
para seguir uña a uña
mala ley de Cataluña.
El grande al padre pegó
y este lo desheredó,
firmando su misma mano
a favor del otro hermano.
Velo, el grande se inquieta,
y coge el padre escopeta
por una desgracia mala
a su hijo clava la bala.
Negra sangre sacó Antonio,
y apareciendo un demonio:
"Si el alma me quieres dar,
yo te hago resucitar",
dijo. Él que sí, prometió
y al punto resucitó.
Se levanta con barras preparadas,
y come hermano y padre a queixalades.
Coge lo que puede, al irse a marchar,
el demonio dice, tengo que hablar.
Se arrepiente, llora por lo que ha hecho,
y el demonio dice: "Lo hecho está hecho,
de hace poco tu alma tienes vendida."
"Mi alma", Antonio dice, "tengo perdida.
¡Perdón!" El diablo, en su furor eterno,
no hace caso y se lo lleva al infierno.»
¡Vaya! El paletito nuevo,
¿quién pide? ¡Dos quartos val! *(Se'n va.)*

SILVESTRE És lo que llegeix el pobre,
pensa el que s'instruirà.

MANEL ¿Perquè no priven que surti?

SILVESTRE ¡Com que tenim llibertat!

Escena 13

Surten molts de xicots amb prospectes, fanals i anuncis ambulants de novel·les amb los títols La reina de 100 queridos, Una nación de bandidos, Isabel 2ª, concubina, Amores de frailes y monjas, El hurtador de honras ajenas, Los ladrones de levita, La esposa adúltera, Francisco o el esposo sin serlo *i altres per l'estil. Travessen per l'escena movent molta gresca.*

Silvestre — És lo que els senyors llegeixen,
¿què et sembla, s'il·lustraran?

Manel — ¿Com ne diuen?

Silvestre — Són novel·les.
Llibre de França importat.

Manel — Hi reparat que tenien
uns títols horroritzants.

Silvestre — Això, traduït, diu: ganga,
l'editor...

Manel — ¿Aquest cristià,
qui és?

Silvestre — El que els autors escanya.
Vol títols de molta sang.
Com més terrible el nom sigui,
la suscripció és més gran.
I com si aquí fos Amèrica,
l'editor, en general,
s'ha fet home de mils duros
venent entregues a ral,
i als autors, gràcia si els donen
targetes pel restaurant.

Escena 14

Un senyor ben rissat, vestit tot negre amb casaca, faixa vermella de pagès i barretina a l'espatlla; porta una flor a la mà. Arriba al mig del teatro, olora la flor, se posa les mans al pit, gira los ulls en blanc i llegeix amb un to de molt sentiment:

S'esdevingué tantost que, en llur ensems,
enflagellat, sens conhort ni membrana,
de llur ceptre i mantell la recordança,
com un foll somni, li aparegué en temps.
¡I era hermosa,
i era bella,

la nineta
de Calella!

MANEL ¿Com parlava aquest senyor?
No sé què ha dit.

SILVESTRE Català.

MANEL ¿Català?

SILVESTRE Sí, lliterari.

MANEL Doncs no sé què s'ha xerrat.

SILVESTRE Jo tampoc ho sé, i ell menos,
i a fe que premi ha guanyat.

MANEL ¡Premi! ¿D'a on li ha vingut?

SILVESTRE Concedit pels Jocs Florals.

MANEL ¿An aquests jocs, què premien?

SILVESTRE Lo parlar extravagant.
¡Ja et dic que és una gran festa!

MANEL ¿Però, com està format?

SILVESTRE Són uns quants ben avinguts
que es fan savis mútuament,
tots tranquils i amb santa pau.
Aquest que ha passat per 'quí,
enc que sigui un animal,
per poc que el jurat s'hi empenyi,
lo veuràs un mestre gai.

ESCENA 15

Los teatros. El LICEU, surt un vestit d'un personatge de l'òpera que es vulgui, al ser a mig teatro, canta en italià. El PRINCIPAL, un igual que l'altre, solament que canta en francès. El CIRCO, un molt nou i ben vestit, fa un graciós saludo, diu lo marcat i es fica a dins. El ROMEA, un pagès que va amb un rellotge a la mà. L'ODEON, un vestit de senyor feudal amb cara que faci por; detràs d'ell, un botxí amb la destral tercejada. Lo TIRSO, un home que porta un mamarratxo, un senyor que se'l mira i un pintor que va amb una olla de mangra i un pinzell. Van sortint i desapareixent quan s'indiqui.

(El LICEU.)

SILVESTRE Teatro amb vida raquítica,
el Liceu és; per cobrar,
formant societat artística,

els còmics se'l van quedar.
Després que perills passaren,
la sort va volguer salvar-los,
si bé, perduts ja, es gastaren
deu mil duros amb *Don Carlos*.

MANEL ¿I què fan a aquest teatro?

SILVESTRE Òperes en italià.

MANEL ¿Hi van intel·ligents?

SILVESTRE ¡Ca!
Només hi van per boato,
ho porta la moda aixís.
Els de sis rals, no fan fressa,
los que maregen l'empresa
són els que van al quint pis.
És públic que no es conquista;
d'intel·ligència amb lo dret,
dona nom an un artista
o bé el mata amb un xiulet.
És un públic que fa por
i de l'altre molt divers...

MANEL ¿Té companyia de vers?

SILVESTRE També.

MANEL ¿Què fa?

SILVESTRE *La Passió*.
Lo mateix que fossin faules,
un se deixa clavar en creu,
imitant la mort de Déu,
que no és feta per les taules.

(Lo PRINCIPAL.)

SILVESTRE Lo teatro Principal,
canten òperes franceses.

MANEL ¿I del públic són enteses?

SILVESTRE Sempre hi va gent...

MANEL Tant se val.

SILVESTRE Per no tenir ella sola,
treballa com a bastarda,
los diumenges a la tarda,
la companyia espanyola.

(Lo Circo Barcelonès.)

Circo — Vaig jo passar a la història
quan, de viu de viu, me torní mort
'vui revisc, i aquell record
és per mi la millor glòria.

Silvestre — No se sent, i tant com crida.

Manel — Va molt nou i bonic, ¿qui és?

Silvestre — El Circo Barcelonès,
que ha retornat a la vida
vencent mil dificultats,
s'hi van a veure comèdies,
peces, sarsueles, tragèdies...
¡Dos ralets i ben gastats!

(Romea)

Romea — Bé, lo que tu has de mirar,
l'honradès de les persones.

Manel — Me sembla que no és panarra,
per lo que hi sentit parlar.

Silvestre — El teatro català.
No, el teatro d'en Pitarra.

(Odeon)

Senyor — *(Amb crit de ràbia.)*
¡Ah! ¡Botxí!

Botxí — ¡Mon senyor!

Senyor — ¡Mata'l!

Manel — ¡Encara em dura l'esglai!
¿Oi que fan por?

Silvestre — És l'Odeon,
fortuna i glòria li són
llamps, trons, mort, sang i desmai.

(Tirso)

Senyor — Vui aquí una carrabina.

PINTOR Si és comèdia, que no n'hi ha.

SENYOR ¡Sang! ¡Força mangra!

PINTOR *(Suca la brotxa i clava nyamra al mamarratxo.)*
¡Allà va! *(Se'n van.)*

SILVESTRE ¡És el Tirso de Molina!

ESCENA 16

Els diaris. Un VELLET amb gorra de pisa i, a la mà, un incenser. Un MENESTRAL que porta un telégrafo al cap. Aquestos dos surten disputant. A poc, quan s'indicarà, un vestit de VETERANO, que porta atravessada al pit una banda que diu «8 rals». Després, dos que arriben discutint, un vestit de senyor i l'altre amb blusa però tots DOS AMB GORRO FRÍGIO.

SENYOR El discutir no m'agrada,
omple de cap i fastídia.

MENESTRAL Vostè vol passar la seva
i que ningú el contradiga.

SENYOR ¡Veiam qui pot contestar-me
quan jo parlo de Malines!
¡Oh, quin congrés! ¡Quins discursos!
¡És la nona maravilla!
Tractar amb aquella calma,
com si estéssim en família,
qüestions les més intrincades,
qüestions en què el cor vacil·la.
¡Quant diferent de les corts
que es maltracten i que criden,
convertint-se homes tan savis
en un agregat de ximples,
quedant iguals los assumptos
com surten com quan s'hi fiquen!

MENESTRAL Ningú ho llegeix perquè pensen,
com és tant lluny, que és mentida.

SENYOR Ja veurà, deixem-ho córrer.
¡Vostè insulta de seguida...!

MENESTRAL Doncs, encara que s'enfadi,
faré la fotografia,
tan bé com si fos de l'Otnac.

SENYOR ¡Que gràcia!

MENESTRAL Ja veurà...

SENYOR ¡Vinga...!

MENESTRAL Amb tots vents vostè navega.
Tot és bo, a ningú critica.
Si és un actor, ni en Romea;
un mig poeta, en Zorrilla;
un torero, que ni el Tato;
idees bèsties, sublimes.
Els Bancs, tots són de confiança;
les autoritats, molt dignes.
Per un general d'influjo,
¿què era el gran Cèsar? Un tifa.
¿Fiveller amb un regidor
comparat? Un saca-sillas.
I, seguint amb lo seu mètodo,
tot el pasma, tot l'admira,
notant-se fets molt curiosos,
resultat del que capgira,
no volent a ningú ofendre.
Gresca quan «Se halla tranquila.
No hay novedad», i es maten.
«Ovación» i són xiulets.
«Gran alza», baixa terrible.
«Ja pagan», i ningú cobra.
«Es verdad que», i és mentida.
«Es a gusto», i el volen fora.
«Está fuerte», ja vacil·la.
«Tiene vida», ja ha caigut.
«Son no más...», ¡que zeros quita!
«Gran derrota», gran victòria.
«Gracias a Dios», i ¡ha!, trina.
Per vostè, amb una paraula,
és ben fet siga el que siga
mentres ho faci el que mana.
Ve-li aquí la seva vida.

SENYOR ¿Potser voldria em multessin?

MENESTRAL Multar a vostè... És impossible.
¡No poden, com és tan manso,
fins la multa alabaria!

SENYOR Això és que jo li faig nosa.

MENESTRAL ¡Que xistós!

SENYOR ¡Diari de fira!

MENESTRAL Vostè ho és de nyigui-nyogui.

SENYOR ¡Millor que vostè!

MENESTRAL En sa vida.
¡Ma!, ¡el *Times* de Barcelona!

SENYOR Si es un diari de per riure,
només té una cosa bona
que és un moro que predica,
i ja només el llegeixen,
¡quina situació tan trista!,
el que hagi perdut el lloro
o un senyor que busqui dida.

MENESTRAL ¡A vostè, per embustero!

SENYOR ¡Sabater!

MENESTRAL ¡Orgue d'iglésia!

SENYOR ¡Bunyoles!

MENESTRAL ¡Antihumanista!

SENYOR ¡Hola, ja ha sortit aquello!

MENESTRAL ¡S'ho sentirà mentres visca!

SENYOR ¡Perquè vostè no té modos!

MENESTRAL ¡Jo! Si l'agafo, en faig miques...
(Disputant, se volen anar a tirar l'un sobre l'altre, quan surt el VETERANO *tallarejant l'*Himne de Riego *i es col·loca al mig d'ells dos.)*

VETERANO ¡Hagi pau entre vosaltres!
¿De la premsa, què és diria,
si deixés assumptos grans
per disputar tonteries?
Avui que Espanya, per sort,
Europa entera la mira
i, muda de la sorpresa,
nostra revolució admira,
'vui que hem convertit en gran
la nostra nació petita,
'vui que per la llibertat
hem fet les més grans conquistes,
'vui que el poble és soberà,
que un fill seu és elegible,
que tots los imposts són fora,
que podé es trauran les quintes,
que les pagues van corrents,

que la hisenda s'acredita
i que el comerç va pujant,
deixem-se de lutxes mesquines,
imitem al poble manso,
que ha fet quedar amb mentida
als que contraris li són,
pus, sent-ne tant i tant llibre,
ha mostrat, amb evidència,
que de llibertat és digne.

SENYOR Com és de la situació,
està clar, totes li pinten.

VETERANO No és això, no, és que vostè
un malestar el mortifica,
perquè veu que tot Espanya
sols felicitat respira,
i aquesta, clar, és deguda,
an el partit progressista.

MENESTRAL Jo tampoc, per més que miro,
no sé veure aquesta ditxa.

VETERANO *(El VETERANO va a contestar-los quan veu venir los DOS DEL GORRO FRÍGIO disputant.)*
¡Ja veuran, aquests dos,
com tenen millor la vista!

EL DE LEVITA *(A l'altre de gorro frígio, enrahonant.)*
Amb la raó que mai ment,
sempre la raó es conquista,
per 'xò, amb raó transigent,
tinc raó federalista.

EL DE BLUSA *(Contestant al de levita.)*
Si un estat independent,
estat és que no es conquista,
un estat intransigent
és l'estat federalista.

VETERANO *(El VETERANO, així que ells acaben de sortir i que han saludat als que estan en escena, es dirigeix primer al de levita.)*
¿No és vritat que som tractats...?

EL DE LEVITA Sí, com terra de conquista.

VETERANO *(Se dirigeix al de blusa.)*

¿No és vritat que el ministeri...?

EL DE BLUSA No és ministeri, és pandilla.

(El VETERANO queda fred i el MENESTRAL i el SENYOR riuen a més no poder.)

SENYOR I MENESTRAL ¡Ha, ha, ha!

VETERANO *(Als DOS DE GORRO FRÍGIO.)*
¿Per què...? ¡Contestin!
(Van a parlar, però se deturen i miren com si los perseguien; de l'un a l'altre, se van posant el dit a la boca, com volent dir: muixoni; de prompte, el SENYOR diu, esparverat, al MENESTRAL.)

SENYOR ¡No dir res, i molta vista!
(De seguida se posa a córrer, seguint-lo el MENESTRAL, i detràs sent los DOS DE GORRO FRÍGIO, sempre mirant en detràs com si els perseguien. El VETERANO queda sol, com qui veu visions.)

VETERANO El que fuig, sempre és culpable,
jo tranquil, me quedo firme.
¡Un tonto és qui, per la pàtria,
amb anhel se sacrifica!
¡Gosar a dir que als espanyols
no ens ofega a tots la ditxa...!
¡Després que hem treballat tant...!
¡Més tonto qui s'hi embolica...!
*(Se'n va cantant l'*Himne de Riego*.)*

SILVESTRE Els diaris de Barcelona
morigeració prediquen
i ja és sentit com se tracten.

MANEL ¿Per què han callat de seguida?

SILVESTRE Moltes vegades, quan parlen,
de que enraonin els priven.

MANEL ¿No hi ha llibertat d'impremta?

SILVESTRE ¿Qui t'ho nega, que no hi siga?

MANEL ¿I l'altre no ha callat pas?

SILVESTRE ¡Oh!, ¡aquell és progressista!

MANEL ¿És lelo?

SILVESTRE Com que són els seus,
si fan bunyol, ¡res!, no xista.
Si algun altre partit mana,
sempre el sentiràs que crida,
i pel sant d'en Baldomero
sobretot, ¡porta un article!

MANEL ¿Veieu? I diran encara
no és devot el progressista...

ESCENA 17

Dos HOMES amb dos fardos de paper travessen l'escena.

SILVESTRE La Caixa de Dipòsits

MANEL *(No entenent-ho.)*
¿Eh?

SILVESTRE El ministre, de bursada,
tan sols amb una palmada,
del diner n'ha fet paper.

MANEL Els que quartos hi tenien,
¿digueu que han quedat ben monos?

SILVESTRE No veus que els hi han donat bonos...

MANEL ¡Ah!, ¡bueno!

SILVESTRE ¿I com menjarien?

ESCENA 18

Surt una NEGRA cantant.

NEGRA «La Habana se va a perder,
la culpa tiene el dinero.»
(Se'n va.)

MANEL ¿Que no la tenim segura?

SILVESTRE No massa, fins se parlava
de que si algú la comprava.

MANEL ¡Ca!

SILVESTRE És veritat.

MANEL ¡És locura!
Encara que s'intentés
fer-ne semblant villania,
de segur s'estrellaria
amb l'espanyola honradès.
Si ella, del temps en l'espai,

volgués ser d'Espanya fora,
que se'ns en vagi en bona hora,
¡vendre-la no pot ser! ¡Mai!
(Se sent a dins soroll d'armes com si fessin l'exercici.)

MANEL ¿Què és això?

SILVESTRE El poble que enseja.

MANEL ¿Peces...?

SILVESTRE ¡Drames!

MANEL ¡Ca!

SILVESTRE No falla.

MANEL ¡Ai!, ¡ai!, doncs, ¿que no treballa?

SILVESTRE Fa de tot, també es passeja.
Prò tal mania ha agafat
que amb sos desitjos retopa,
puix, no agradant-li la tropa,
vol ell servir de soldat.

ESCENA 19

Un JOVENET vestit de sargento de l'exèrcit espanyol que va agafat de la mà d'un GENERAL D'ALABARDERS, un altre que va amb boina i després un que va de senyor amb un cistell de taronges al braç.

GENERAL *(Al NOIET.)*
Jo so amic dels catalans. Jo els aconsellava un dia que estimessin lo trono dels Peres i los Jaumes i ells no em varen voler creure...

EL DE LA BOINA *(Surt saltant.)* Pàtria, Rei i Llei so jo.

GENERAL *(Al NOIET, espantat veient al de la boina.)* ¡Anem!

EL DE LA BOINA ¡Noiet!

NOI ¿Què mana?

EL DE LA BOINA ¿A on vas?

NOI A Roma.

EL DE LA BOINA ¿Què busques?

NOI Corona.

EL DE LA BOINA *(Rient.)* Fes tres salts i busca-la bé.

NOI La tindré.

El de la boina Ets massa jove.

General Fins que entri a major edat, hi haurà un regent...

El de les taronges *(Sortint.)* Verbigràcia, jo.

El general És el papu.

Noi ¡Manoi! Fa por.

El de les taronges *(Senyalant al de la boina.)* Aquest, aquest t'enganya.

Noi Vós veu enganyar a la mare.

(Fuig corrents amb lo general.)

El de la boina ¡Ha, ha! ¡Sembla que us coneixen! ¡Voleu ser rei!... ¡Ha, ha! Traieu-s'ho del cap.

El de les taronges ¿Per què?

El de la boina Com que heu venut els vostres, rei, vos vendríeu Espanya.

Els de les taronges Vós sí que us ho penseu i no vos sortirà. Somieu truites. ¡El temps de la inquisició ha fugit per a no tornar!

El de la boina Com que ara fora liberal...

El de les taronges ¡Ca!

El de la boina Tinc gent que no es cansa mai...

El de les taronges De rebre pallisses.

El de la boina Ves, pitjor vós, que no en teniu de cap.

El de les taronges Bé, ho veurem.

El de la boina Doncs, ho veurem.

El de les taronges ¡*Abur*, liberal! *(Anant-se'n rient.)*

El de la boina *Bonsoir*, francès. *(Marxant rient.)*

Silvestre Són tres persones distintes
i un sol Borbon verdader.
L'altre és un que les proclames
al català tradueix.
¿Vols més trista situació?
Si exceptues aquests tres,
no hi ha ningú que d'Espanya
admeti lo ser-ne rei.

Manel ¿I qui governa?

Silvestre Ningú,
tothom marxa i ningú creu.
(Se sent molts de crits.)

MANEL ¿No sentiu quin daltabaix?

SILVESTRE Ja veuràs, escolta'ls bé.

UN DE DINS ¡Jamás! ¡Jamás! ¡Jamás Borbones! ¡Imposible! ¡Imposible! ¡Imposible restauración!

MANEL Deu tenir raó, que crida.
¿Qui és aqueix?

SILVESTRE ¡Psts! ¡Un Guzmán!

MANEL ¿Sembla que no vol Borbons?

SILVESTRE ¡Bé, lo que has de fer és callar!
Per ara aguantar-se al paire...

MANEL Després...

SILVESTRE *(Amb intenció.)* ¡Després, ja es veurà!

UN DE DINS Sufro las penalidades de los banquetes a fin de hacer feliz al pobre pueblo confiado a mis paternales cuidados, quiero no ignoréis por más tiempo lo que son derechos ilegislables.

SILVESTRE Tracta el poble d'ignorant.

MANEL El pobre home bé fa prou,
ara que som de l'hivern
lo més cru de l'estació.

SILVESTRE Això ho va dir el nostre alcalde
que és un home de talent.
(Se senten molts de xiulets i crits de «Fuera».)

MANEL ¿Que potser el poble li pega?

SILVESTRE No. ¡Ca! És que rep ovacions.

UN DE DINS Demasiado tiempo se ha protegido la industria: que no sean tan indolentes, los catalanes. Los tratados los convertirán en trabajadores. Y a ese catalán que no sé lo que pretende, le diré que es un vil y un miserable. Respecto a la moneda falsa, se sabe y es notorio que, en Cataluña, desde tiempo inmemorial se fabrica en gran escala; los catalanes tienen la triste fama de ser falsificadores.

MANEL No li agrada Catalunya,
segons l'hi sentit parlar.
Deu tenir motius de sobra.

SILVESTRE Admira't, ¡és català!,
però d'un geni tan terrible
que an ell re el pot espantar.
Mira, si per culpa seva,
Espanya es morís de fam,

no li fa res que tots marxin,
que emigrin tots per menjar.
Llavors ell ho arreglaria
amb un modo original,
posaria un cartelon
que digués, amb lletres grans:
«¡Ve't-ho aquí ben arreglat!».

MANEL Allò de vil, ¿a qui ho deia?

SILVESTRE An un que és fill del treball,
un que amb cor, escrivint cartes,
ha parlat com ningú clar;
un que ha dit als que no cobren
els que cobren lo que fan.

MANEL ¿I aquest home que tant diu,
n'ha tret gaire resultat?

SILVESTRE Pels altres fer anar dret,
potser coix ell anirà.

UN DE DINS Señores, en nombre de la Gloriosa, voto en contra de la libertad de cultos. Soy honrado...

DE DINS ¡Ha, ha!
(Molta gresca i força rialles.)

SILVESTRE L'honradès d'aquest bon home,
els promou la hilaritat.
En nostre sigle dinou,
abunden tant los enganys,
se diuen tantes mentides,
que fan riure les vritats.
I com entre los polítics
hi regna la farsa en gran,
si un n'hi ha diferent dels altres,
que és, per cert, un fet estrany,
la gent, muda de sorpresa,
diu: «¡Ai, ai, un home honrat!»
(Se sent roncar ben fort.)

MANEL ¿Sentiu?

SILVESTRE El regent que ronca.

MANEL ¡Deu tenir pocs maldecaps!

SILVESTRE És tota la seva feina,
fer el tonto, mirar i callar.

MANEL ¿I que no surt ningú més?

(Signant i mirant d'allà a on han sortit tots.)

SILVESTRE Poca cosa deu faltar.
Ara venir correspon,
si és que jo no m'hagi errat,
una dona que pateix.

MANEL ¿Malalta?

SILVESTRE Sí.

MANEL ¿De quin mal?

SILVESTRE Era dona rica, grassa,
plena de felicitat,
mes, per la seva desgràcia,
los fills ha tingut ingrats,
ja que ella, dant per salvar-los,
carinyosa, fins la sang,
tan sols mirant los seus fills,
¡qui més la pot rebaixar!
Ara està seca, perduda,
¡Fa llàstima de mirar!

MANEL La planyo. ¿Que no té cura?

SILVESTRE Quan els seus fills moriran.

MANEL *(Amb impaciència, mirant per allà a on ha sortit la professó.)*
¿Per què s'espera? ¿Que triga?
¿Com és no ha sortit abans?

SILVESTRE És que encara guarda l'honra
que dins Cadis va trobar.

ESCENA 20

Surt un XICOT italià d'aquells que toquen el violí i canta lo marcat més avall. Quan acaba, surt una DONA molt pobrament vestida amb una llanterna sorda a la mà i buscant per tots els racons. Va amb corona mural.

XICOTET «Cicirenello tenia una vaca.» *(Canta baix.)*

DONA *(Sortint.)* ¿No en trobaré cap? ¿Què s'és fet aquell temps que tot me somreia?, ¿que mai lo sol se'm ponia...? Ara ni la lluna tinc, i amb cove la busco i no la trobo... ¡Ai! Vaja, anem buscant... *(Com aquell que crida un gat.)* Psi, psi, psi, ¡oh, sort! *(Veu el XICOT.)* Veiam aquest, provem-ho *(Agafa el XICOT.)* Ja et tinc.

XICOTET ¡Deixeu-me estar!

DONA ¡Viva! ¡Viva! ¡Ja en tinc un! Tu ho seràs.

XICOTET ¡No ho vui ser-ho!, ¡no ho vui ser-ho! ¡Jo ho diré al pare! *(Plorant.)*

DONA Ho seràs.

XICOTET *(Es pot escapar.)* ¡No ho seré! ¡Déu me'n guard!
(Se'n va fent-li ganyotes.)

DONA ¡Un altre desengany! *(Amb desalent i buscant amb lo fanal per tots los cantons.)* Busquem per una altra part. *(Se'n va.)*

SILVESTRE Tant difícil és que el trobi,
per més que vagi amb fanal,
com va ser per en Diògenes
trobar un home com cal.

MANEL És prou, ningú vulgui ser-ho,
els que governen, ¿què fan?

SILVESTRE Van a topar els que saben
de segur que no ho seran.

MANEL Amb això, no sé què logren.

SILVESTRE Durar la interinitat.
Es mengen la sopa boba,
que és un dir-ho més vulgar,
i, com los seus sentits posen
en no declarar-se mai,
el dia que, per desgràcia,
sobrevinga un daltabaix,
ells, frescos com si tal cosa,
la corrent ne seguiran.
En la parla de polítics,
d'això se'n diu acatar
soberania del poble,
quan és, en realitat,
navegar amb tots los vents
perquè el pa no falti mai.

MANEL I deu haver-hi lo de antes,
amb lo que jo hi vist passar.

SILVESTRE Els gossos són diferents,
però amb el mateix collar.

MANEL ¿I les Corts, per què serveixen?

SILVESTRE Ara potser aprovaran
un projecte perquè cobrin
dietes els diputats.

MANEL ¡Això és mirar per la pàtria!

SILVESTRE I doncs, ¿què et 'vies pensat?
¿Recompenses als parents
de quiscun que, per atzar,
prestat hagi, segons ells,
serveis a la llibertat?
¡Ui! ¡N'aproven cada dia!
Bé, com tenim tant per dar...

MANEL ¡Són una gent que s'expliquen!

SILVESTRE Però el que els ha fet a tots grans
és una constitució
que la història en parlarà.

MANEL ¿És la que regeix a Espanya?

SILVESTRE La tenen tancada amb clau.

ESCENA 21

Un home que va amb un aucell a la mà i, a l'altra, una gàbia. Al ser a mig teatro, fica l'aucell a dins en el precís moment que en SILVESTRE diu la paraula «tancar».

SILVESTRE *(Continuant la conversació sense veure l'home que travessa l'escena.)*
Quan els hi convé l'ensenyen,
i quan no, ¡au!, a tancar.

MANEL ¿Que no li donen bon tracte?

SILVESTRE ¿Bon tracte has dit? ¡Vols callar!
¡Cada tanto i plantofada!

MANEL ¿Fins li peguen?

SILVESTRE ¡Això rai!

MANEL Casibé vindreu a dir-me
que aquí res hi ha respectat.

SILVESTRE Això és.

ESCENA 22

Un home muntat en un burro, matxo o cavall, tocant les trompes.

SILVESTRE ¿Veus aquest que surt?

Sens badar boca, et dirà
que en Espanya tot és farsa,
que els polítics, això fan.

MANEL ¿I aqueixos que es van emprendre
lo volgué'ns regenerar...?

SILVESTRE Han fet lo mateix que els altres,
que los governs atrassats,
¡pitjor!, amb son progressisme,
tan i tan cacarejat,
si son mando dura gaire,
l'Espanya se'n va a rodar.

MANEL Doncs lo que varen prometre.

SILVESTRE Sols promeses han estat...

ESCENA 23

Surten uns homes amb unes barres que hi ha dos cartells, s'arrengleren girats d'esquena i, en aquest punt, se giren tots plegats, deixant-los veure a l'espectador. Los cartells diuen lo que segueix. El primer se col·loca a l'esquerra, van seguint els altres tal com van notats.

Ahir	Fora quintes	Milícia Nacional	Viva la Llibertat	Moralitat
Avui	40.000 homes	Desarme	Cuba	Moneda falsa

Sufragi universal	Drets individuals	Fora la pena capital
Ajuntament per nombrament	Estats de siti	Fusellaments

SILVESTRE Fixa't bé en aquests pendons,
són muts però parlaran.

MANEL *(Després d'haver-se fer càrrec dels pendons.)*
Veig ben clar que en quant heu dit,
teníeu raó de sobra.

SILVESTRE Anyadeix a tot això
que la misèria ens assola,
que tot ho tenim venut,
que los ingressos són fora,
que nos insulta un ministre
puix, no el volent ric ni pobre,
a la cadira ell s'aferra
com fa lo cranc a la roca,
que molts, sens mereixements,
reben quartos amb mà pròdiga

i que el paper de l'Estat,
lo tinglado més gran omple.
Això dit: és sols lo quadro,
mira si t'agrada l'orla:
els tractats, firma que firma,
i el lladre, roba que roba,
i els diaris, calla que calla,
i la sang, corre que corre,
i el país, paga que paga,
i l'estat, cobra que cobra,
i l'olla, menja que menja,
i el poble, plora que plora,
i el paper, baixa que baixa,
i en Joan, volta que volta.
Aquestes paraules basten,
encara més ben dit, sobren,
per explicar-te l'estat
de la nació espanyola.

MANEL ¡No pot ser pas més fatal!

SILVESTRE ¡No pot ser més desventura!

MANEL I si això gaire temps dura...

SILVESTRE Li farem el funeral.
¡A aquest punt hem arribat!
¡Tot lo món ens compadeix!
La misèria ens afligeix
des que tenim llibertat.

ESCENA ÚLTIMA

La LLIBERTAT va embolicada amb un manto de púrpura. Sortida ràpida a fi de reprendre l'últim vers d'en SILVESTRE.

LLIBERTAT ¡Ments! ¡Ni jamai no l'haveu coneguda!
Amb vosaltres, ella no hi pot restar.
Vol, allà a on vagi, ser benvolguda,
vol tota sola poder-ne reinar,
no vol ser-ne jamai aborrescuda,
no vol que per ella es pugui plorar.
Allà a on la demanin sempre acut
si lo nom ignora d'esclavitud.
Esporuguida, fuig del despotisme
que s'ha ensenyorit de vostra nació.

Allà on impera el militarisme,
de sa flama no crema la passió,
puix li serà sempre insondable abisme
lo que és tan sols útil per destrucció.

(Se corre lo teló del fondo i es veu un monument tot voltat de baionetes i de tota classe d'armes. En lo front, té aqueixa inscripció: «¡Viva la Llibertat!». Sobre lo monument, un canó. Los homes dels pendons se col·loquen prop d'ell, allà a on puguin fer més efecte pel quadro final. Al dir l'últim vers la Llibertat, *se cremaran flames de bengala.)*

Quan això per sempre haureu destronat,

(Se descobreix.)

¡jo seré vostra, tindreu Llibertat!.

(Toquen les dotze.)

(Cau lo teló.)

No desitjaràs la muller de ton pròxim o, Qui busca, troba

Peça, sainete o sombrada en un acte en prosa per Un Xicot Fill de Barcelona (R. Arús i Arderiu)

Escrita per encàrrec i sense rumiar gens en un parell d'hores.

Encara que sigui dolenta, no s'hi ha perdut gaire temps.

A d. R. P. i...

Un dia, no sé si te'n recordes, me digueres que t'agradaria hi hagués una peça tota amb preguntes i respostes i sense cap relació: és a dir, una producció que els còmics la poguessin representar sens necessitat d'estudiar-la ni treure papers; però no hi posa res per condició la bondat de l'obra. Arribo a casa, busco papers, suco la ploma al tinter i, sucada darrere sucada, al cap d'una hora vaig entonar el *Dei gloria*. Natural era que te la dediqués, tenint en compte lo passat; i podia fer-ho amb major abundament de lo constant que tu no mostrares amb exigències. Aquí la tens, doncs. No val res: millor dit, val lo que tu l'apreciïs i, si et creus xasquejat, si ho trobes massa dolent, una altra vegada precisa més les teves demandes. Potser tu no has pensat més en lo que et dic però a mi mai me falta memòria quan amics com tu tenen un desig i la meva mà los medis per satisfer-lo.

Persones i bèsties
Senyor Esteve, marit de la
Senyora Rosa
Senyor Llogari, subjecte d'edat que freqüenta la casa
Ignasi, xicot de
Marieta, criada de servei
Mussiu Jan, amo d'un
Os que encara no confegeix, puix només fa tan sols u, u, u.

Advertències

Lo teatro representarà una sala mitjanament arreglada. Porta al foro. Porta a l'esquerra, que és la del quarto del senyor Esteve. Dos a la dreta, la primera és la de la cuina i la segona, la del quarto de la minyona.

L'acció passa en nostres dies.

No especifico les circumstàncies i qualitats dels personatges que entrevenen en la trama de la comèdia perquè donaria a entendre que jo no sé gaire i que els còmics que la representin no tinguin comprensió, puix que, sent tan ben definits, en les moltes escenes de que se compon, sense estudiar-los, molts s'endevinen fàcilment.

Com hi podria haver algun actor encarregat del paper de mussiu Jan que no posseís l'idioma francès l'he escrit com en Pitarra el català, és dir, tal com se parla. Per altra part, no l'escric massa bé i aixís me xafo del compromís.

Acte únic

Escena i

Marieta, cosint; lo senyor Esteve surt del seu quarto figurant baladrejar amb la seva dona.

Esteve Bueno, bueno, ja ho sé. ¡Quin diable de dona!

Marieta *(A part.)* Ja cridem.

Esteve Ja n'estic fins aquí. *(El coll.)* ¡Ah, la Marieta! ¿Què fas?

Marieta Cuso una ferma a les faldilles.

Esteve ¡Bé! *(A part.)* ¡Que és endreçada!

Marieta ¿Que volia alguna cosa?

Esteve No. *(A part.)* ¡Que amable!

Marieta *(Alçant-se.)* Ja he acabat.

Esteve *(A part.)* ¡Que llesta!

Marieta *(Anant-se'n i cantant.)*
Me gustan todas.
Me gustan todas.
Me gustan todas
en general...

Esteve *(Encantat mirant-la.)* ¡Quina veu!

Marieta Pero esta rubia.

Pero esta rubia.
Pero esta rubia
me gusta más.
(Se'n va.)

Esteve *(Queda encantat veient-la marxar fins que la senyora Rosa surt del quarto.)* ¡Que hermosa! ¡Quins ulls! ¡Quina boca! ¡I quines...!

Escena 2

Senyor Esteve, senyora Rosa.

Rosa ¡Mireu l'encantat!

Esteve *(Sorprès i amb temor.)* ¡Hola! La bèstia ferotge...

Rosa ¿Sembla et faig por?

Esteve Més que goig.

Rosa ¿Què miraves?

Esteve Lo que en tu no trobo.

Rosa ¿Què vols dir?

Esteve Busca-ho. *(Repensant-se.)* No, no ho busquis, que no ho trobaràs, ja ho has perdut.

Rosa No t'entenc.

Esteve Deixa-ho córrer.

Rosa Ho vull saber.

Esteve Doncs no ho sabràs.

Rosa M'ho diràs...

Esteve No t'ho diré.

Rosa Mira'm...

Esteve Ets massa lletja.

Rosa ¡Esteve, Esteve!

Esteve ¡Rosa, Rosa!

Rosa Que tinguem la festa en pau.

Esteve Amb tu, ni en Pau ni en Pere.

Rosa ¿Ho dius?

Esteve No.

Rosa ¿No?

Esteve *(Crit ben fort.)* No, no i no.

Rosa Ho vull saber.

Esteve Vet aquí la teva flaca: ser tafanera.

Rosa ¿A mi tafanera?

Esteve Sí; tu, tu.

Rosa *(Agafant-lo i amenaçant-lo.)* Déu me detinga...

Esteve No em toquis; no juguem o amb aquesta cadira t'obro el cap. *(Agafant una cadira.)*

Rosa Prova-ho i veuràs lo que et costa.

Esteve *(Deixant la cadira.)* Tens raó, t'hauria de pagar per bona.

Rosa ¿I jo em vaig casar amb tu?

Esteve Per ma desgràcia.

Rosa ¡Jo!

Esteve Com que no trobaves ningú.

Rosa ¡Mentida!

Esteve I valga't jo, o si no...

Rosa ¿Què?

Esteve ¿Què?

Rosa Sí.

Esteve Que ton pare et tenia de mantenir tota la vida.

Rosa ¿Això goses dir?

Esteve Perquè es veritat; el pobre home es veia tan perdut...

Rosa ¡Calla!

Esteve ...que t'hauria dat fins an un cotxero de morts.

Rosa Jo em feriré.

Esteve I sort que tenies un bon dot, que si no, ni a mi m'arreplegues.

Rosa ¡Tants bons partits com me sortien!

Esteve ¡Puf! ¡Ara m'has fet riure!

Rosa ¿Per què em vaig casar amb tu, per què?

Esteve Perquè soc un bèstia.

Rosa I jo que per tu vaig deixar el carrabiner.

Esteve Ell te va deixar per aquell contrabando.

Rosa ¿Quin contrabando?

Esteve El d'un bulto; i ademés per... callem.

Rosa *(Amb ràbia.)* ¿Per què més?

Esteve Per res; deixem-ho córrer.

Rosa Jo no sé què tinc... ¡Digues!

Esteve La millor paraula és la que queda per dir.

Rosa No sé què em ve, ¡ai!, acosta aquella cadira...

Esteve Deixa't anar a terra.

Rosa *(Caient, aparentant ser desmaiada, en una cadira.)* ¡Pobra de mi!

Esteve No serà res: ja et passarà.

Rosa *(A part, amb ràbia.)* ¡Malvat!

Esteve *(A l'arribar al portal torna a baixar i diu.)* M'alegraria que no fos res. ¡Ha! ¡ha! ¡ha! *(Se'n va rient.)*

Escena 3

Rosa i, de seguida, lo Llogari.

Rosa *(Al veure que és fora, s'aixeca i diu, amenaçant-lo amb la mà:)* ¿Rius? Riu, riu, veurem qui serà l'últim. *(Al veure el senyor Llogari, que ara entra, s'assenta i fa com si no l'hagués vist.)*

Llogari *(Del portal.)* ¡Déu me la guard!

Rosa ¡Ah! ¿És vostè?

Llogari Si importuno...

Rosa No senyor; passi avant.

Llogari *(A part.)* ¡Que bé, l'he trobada!

Rosa *(A part.)* ¡Que bé, ha vingut!

Llogari Sentiria molestar-la.

Rosa No senyor, vostè mai.

Llogari *(A part.)* Diu mai.

Rosa Al contrari...

Llogari *(A part.)* Diu al contrari.

Rosa Els que són amics...

Llogari *(A part.)* Diu amics...

Rosa Segui.

Llogari *(A part.)* Que segui. *(Ho fa.)*

Rosa Acosti's més.

Llogari *(A part.)* Diu acosti's. *(Ho fa.)*

Rosa Aixís, home.

Llogari *(A part.)* Soc un ruc si no...

Rosa Està molt parat.

Llogari *(A part.)* Cor i fora. És que...

Rosa ¿Què?

Llogari *(A part.) Pecho al agua.*

Rosa Digui.

Llogari *(A part.)* Ara és l'hora.

Rosa ¿Per què calla?

Llogari *(A part.)* Ella m'obre camí.

Rosa N'hi passa alguna.

Llogari Sí senyora, una de molt grossa.

Rosa *(A part.)* Quina sort, si se'm declarés.

Llogari Una cosa que...

Rosa ¿Què?

Llogari ... que és un impossible.

Rosa ¡Qui sap! *(A part.)* Ja es veu. *(Alt.)* Expliqui's.

Llogari Doncs...

Rosa ¿Què?

Llogari Senyo...

Rosa Di...

Llogari *(No sabent què dir de sufocat.)* El botó se m'ha desfet.

Rosa ¿I per això l'escoltava?

Llogari És que no hi gosat.

Rosa No sé qui el priva.

Llogari Mon natural.

Rosa Quan se pateix...

Llogari ¡Ah!

Rosa Els amics...

Llogari ¿Eh?

Rosa I les amigues i...

Llogari I...

Rosa ... tots estan obligats...

Llogari ¡Oh!

Rosa ... a proporcionar remeis.

Llogari ¡Uh!

Rosa A, e, i, o, u. *(Amb cantarella.)*

Llogari *(Sufocat.)* ¡Senyora!

Rosa Sembla que passi les beceroles.

Llogari És que...

Rosa Ja és massa gran.

Llogari Temo s'incomodi.

Rosa Mai, parli.

Llogari Potser parlaré massa.

Rosa No ho crec.

Llogari Doncs... tingui... *(S'agenolla.)*

Rosa ¿Que fa oració?

Llogari Sí, i vostè és el sant...

Rosa La santa, si de cas.

Llogari ... que guia mos passos...

Rosa ¡Gràcies a Déu!

Llogari *(Amb temor.)* ¿Me puc aixecar?

Rosa Quan vulgui.

Llogari *(Alçant-se.)* ¿I em contesta...?

Rosa Lo que no puc menos de fer.

Llogari ¿I és?

Rosa Que accepto.

Llogari ¡So ditxós!

Rosa Sento passos; deu ser l'Esteve.

Llogari Dissimulem.

Rosa Marxi: i a les vuit ve i em trobarà aquí.

Llogari ¿Serà sola?

Rosa I tot fosc.

Llogari Millor.

Rosa Ho dic perquè no s'entrebanqui.

Llogari Adeu, lucero del meu cor.

Rosa Adeu, llumenera del meu amor.

Llogari *(A part i satisfet.)* ¡Vaia! ¡Ni en Tenorio!

(Fora.)

Escena 4

Rosa i, de seguida, Marieta, corrents i esverada.

Rosa M'ha sortit com volia; el tonto, com hi ha caigut.

Marieta ¡Senyora! ¡Senyora!

Rosa ¿Què tens?

Marieta *(No podent parlar.)* Vinc sufocada.

Rosa ¿Què et passa?

Marieta El senyor Esteve...

Rosa ¿Què?

Marieta Se m'ha declarat i...

Rosa *(Amb interès.)* ¿I què més?

Marieta ¡Oh! ¡Què més! Ve de seguida.

Rosa ¡El truan!

Marieta Me'n vui anar d'aquesta casa.

Rosa ¡Ca! Al contrari. N'hi farem una.

Marieta ¿Com?

Rosa Tu te l'escoltes, li dones confiances...

Marieta No, no.

Rosa Segueix els meus consells.

Marieta ¿I si es propassa?

Rosa No tingues por.

Marieta ¿Vol dir?

Rosa Ja ho tinc tramat.

Marieta El sento.

Rosa Li dones cita per les vuit...

Marieta *(Amb recel.)* Mes...

Rosa I li dius que serà tot fosc.

Marieta Si em passa alguna cosa...

Rosa Que no. *(Tot anant-se'n.)* Ens veurem, senyor Esteve. *(Se'n va.)*

Escena 5

Marieta i, a poc, el senyor Esteve amb un mirinyac a la mà.

Marieta Tremolo... Mireu el vellot. Ja és aquí.

Esteve Per ara, aquí tens aquest mirinyac.

Marieta *(A part.)* ¡Vaia un regalo!

Esteve *(A part.)* ¡L'he afanat de la dona!

Marieta Home, no sigui aixís.

Esteve Compadeix-te de mi.

Marieta Si l'Ignasi ho olorava...

Esteve Li darem quatre duros i farà moixoni.

Marieta ¿I la senyora Rosa?

Esteve Fa vint-i-set anys, un mes i tres dies que som casats.

Marieta ¿I això què vol dir?

Esteve Que ja n'estic tip.

Marieta ¿Per què?

Esteve Cada dia cols, amarguen.

Marieta Pensi...

Esteve Una paraula sola: digues que m'estimes.

Marieta ¡Calli!

Esteve ¡Ai, mareta! *(Li agafa la mà.)*

Marieta ¡Estigui!

Esteve Escolta'm...

Marieta Si la senyora sortia...

Esteve Tens raó; mes, si tu vols, vindré al teu quarto.

Marieta *(A part.)* Déu me'n guard.

Esteve ¿Què respons?

Marieta ¿Que...?

Esteve Digues...

Marieta Que a les vuit l'espero.

Esteve ¿Al teu quarto?

Marieta Aquí, sense llum.

Esteve Just, ens faria nosa.

Marieta *(A part.)* Fiqueu-li el dit a la boca.

Esteve M'has fet feliç.

Marieta *(A part.)* T'hi agafat.

Esteve Marxo, perquè, si ella et sentís, no et comprometés.

Marieta Ja ve.

Esteve *(Amb amor.)* No faltis, gavieta meva.

Marieta *(Amb fàstic.)* No faltis, pardalet meu.

Esteve *(A part, tot marxant i fregant-se les mans de content.)* Qui vulgui la dona, per res l'hi dono.

Escena 6

Marieta i, de seguida, Ignasi.

Marieta ¡Si no que ho he sentit, no ho creuria!

Ignasi ¡Marieta meva!

Marieta ¡Hola, senyor Ignasi!

Ignasi Ja hi haurà arrambatge.

Marieta ¿Que havies perdut el número de la casa?

Ignasi No, era que...

Marieta Excuses.

Ignasi Deixa'm dir.

Marieta Només que mentides.

Ignasi Hem acabat. ¡Cansalader! *(Se posa a xiular.)*

Marieta ¡Una setmana sense venir...!

Ignasi Hi tingut feina.

Marieta Quan hi ha voluntat, se deixa.

Ignasi És que...

Marieta Ja veuràs, deixem-se de raons.

Ignasi Per mi, i si vols que ho sellem... *(Senyal d'abraç.)*

Marieta Per ara, no, una altra estona.

Ignasi Sempre que vulguis.

Marieta Me'n passa una com un cove.

Ignasi Tot jo soc aurelles.

Marieta És llarg de contar.

Ignasi T'escolto.

Marieta Vaig dalt del terrat a plegar la roba.

Ignasi ¡Bo! ¿Que heu passat bugada?

Marieta Sí, ¿per què?

Ignasi Perquè tinc aquest mocador brut.

Marieta Home, això arrai.

Ignasi ¿Que en tornareu a fer pel mocador?

Marieta No, te'l passaré per aiga.

Ignasi Porta, no sent net de bugada, més m'estimo dur-lo brut.

Marieta Tu mateix. ¿Vens o m'esperes?

Ignasi Com coneguis.

Marieta Baixo de seguida.

Ignasi Te porto el vano.

Marieta T'ho contaré tot.

Ignasi És molt bonic.

Marieta ¡T'escruixiràs! *(Se'n va pel fons.)*

Escena 7

Ignasi i, al moment, la senyora Rosa.

Ignasi ¿Què serà? Aquesta massa m'encera, però jo vaig a veure si aixarpo la mestressa per pastar-la ben gras.

Rosa *(De dins.)* ¡Marieta!

Ignasi Ara ve.

Rosa *(Sortint i cridant.)* ¡Marieta!

Ignasi *(A part.)* M'hi declaro, no hi ha més.

(Alt.) Ha sortit.

Rosa ¿És vostè, Ignasi?

Ignasi Sí senyora. *(A part.)* Així que em vingui bé, ¡plam!

Rosa ¿I a on ha anat?

Ignasi Al terrat a buscar la roba.

Rosa ¿Sap que l'estima molt?

Ignasi Bé ho sembla.

Rosa I vostè, si ho vol, serà feliç.

Ignasi No ho puc ser.

Rosa ¿I això?

Ignasi *(A part.)* ¡Au! *(Alt.)* Fandilles ne tenen la culpa.

Rosa No l'entenc.

Ignasi Prou clar que parlo.

Rosa Doncs no l'hi comprès.

Ignasi Vui dir que no estimo la Marieta.

Rosa ¿No? ¿Que vol fer broma?

Ignasi Va de sèrio.

Rosa ¡Ca!

Ignasi L'hi dic de debò.

Rosa És estrany.

Ignasi I si vostè m'escolta, diré...

Rosa Veiam què serà.

Ignasi Que es diu Rosa.

Rosa *(Admirada.)* ¿Com?

Ignasi Net. Fora pèls. És vostè.

Rosa *(A part.)* Ja et veig.

Ignasi Dispensi l'atreviment.

Rosa No ho és estat.

Ignasi I vostè me dirà...

Rosa *(A part.)* Avui plouen les declaracions.

Ignasi Vostè dirà si dec quedar-me o marxar...

Rosa Amb més calma.

Ignasi Contesti'm.

Rosa Puix a les vuit ve i sabrà lo que desitja.

Ignasi *(A part.)* Avui he fet bones.

Rosa Serà molt fosc.

Ignasi Ja m'encera.

Rosa *(A part.)* ¡Que és manso!

Ignasi ¡So molt feliç!

Rosa *(A part.)* Ets molt ruc.

Ignasi Tingui, l'hi regalo.

Rosa ¿Què és?

Ignasi Un vano. *(A part.)* Així faig l'home.

Rosa És molt bonic.

Ignasi *(A part.)* Me feia nosa.

Rosa Vaia, vaia.

Ignasi *(A part.)* Si la Marieta en vol, que se'n compri.

Rosa Quedem entesos.

Ignasi Sigui puntual, sol del migdia.

Rosa Aquí l'espero, lluna de cap al tard.

Ignasi *(A part, anant-se'n.)* Ara engegarem a dida la raspa.

Escena 8

Rosa i, de seguida, Marieta amb un cove de roba.

Rosa ¡Els homes! ¡Els homes! Marieta, vens bé.

Marieta ¿Què hi ha?

Rosa L'Ignasi...

Marieta Aquí l'he deixat. ¿A on és?

Rosa A esperar les vuit.

Marieta ¿Com?

Rosa Sí, el mateix que els altres.

Marieta ¿Els altres?

Rosa Sí, igual que l'Esteve i el senyor Llogari.

Marieta ¿Què ha fet?

Rosa S'ha declarat.

Marieta ¿Ell? ¿An a qui? ¿A on? ¿I quan?

Rosa Sí, ell, a mi, an aquí i ara.

Marieta ¡Ell!

Rosa No t'admiris.

Marieta D'ell ho estranyo molt.

Rosa No hi ha més.

Marieta ¡Els homes!

Rosa ¡Tots iguals!

Marieta No hi ha de qui fiar.

Rosa ¡Ca! Si no hi ha un pam de net.

Marieta ¡Ves l'Ignasi!

Rosa ¡Ves l'Esteve!

Marieta ¡No ho hauria dit mai!

Rosa I jo, santa cristiana, jo.

Marieta Si no que ha passat amb vostè, no ho creia.

Rosa ¡Si ho dubtes, aquí tens això!

Marieta ¿Què és?

Rosa ¡Un vano!

Marieta ¡Ai, el murri!

Rosa Sí que ho és.

Marieta Ara acaba de dir que me'l portava.

Rosa Doncs ja ho veus.

Marieta Ho veig i ho toco.

Escena 9

Dites i mussiu Jan amb la gorra a la mà.

Jan Bon suar.

Rosa ¿Què diu?

Marieta No l'he entès.

Rosa ¿Què vol?

Jan ¿És vostè l'ama?

Rosa *(A Marieta.)* Deu ser francès.

Jan Sí, sinyorra.

Rosa Poseu-se la gorra.

Jan Pardon. *(Se la posa.)*

Marieta ¿I bé?

Jan Muà ve parlar amb l'amó.

Rosa ¿L'amo?

Jan Uí.

Rosa És fora.

Jan ¿Coman?

Rosa ¿Què?

Jan No vos he antandido.

Rosa Sembla que parlo clar.

Marieta Vós no us enteneu.

Jan Je demandar l'amó.

Rosa ¿Què voleu?

Jan ¿Si il me ve llogar la botica?

Rosa ¿Què en voleu fer?

Jan Mua enseny un... je en se opresan com s'apel.

Marieta Ja hi tornem.

Jan *(Rumiant.)* Un... un... un... un...

Marieta Fan quatre.

Jan *(Recordant-li.)* ¡Ah! Un osso.

Marieta Diu que ensenya un os.

Jan Ui ce ça; e je la ve pur lo tancar dans les noches.

Rosa *(A part, pensant.)* Me farà mal. *(Alt.)* ¿Un os?

Jan Sí sinyorra.

Rosa ¿A on lo teniu?

Jan Abaco su l'escala.

Marieta ¿Tot sol?

Jan Non sinyorra, lo guarda un companyerro.

Rosa Bueno us la llogaré...

Jan Bien.

Rosa I vos donaré quatre duros.

Jan Merci. *(Se treu la gorra.)*

Rosa Poseu-se la gorra.

Jan Dilanti de sinyorres...

Marieta Poseu-se-la, feu fàstic, amb tants de modos.

Jan *(Se la posa.)* ¡Pardon!

Rosa Pues us donaré lo dit si feu una cosa.

Jan Dié, je vus atan.

Marieta ¿Què vol fer?

Rosa ¡Calla!

Marieta *(A part.)* Si ho entenc que em pelin.

Rosa ¿Pot pujar l'os?

Jan ¿Coman?

Marieta Sou molt ruc.

Jan Uí.

Rosa Sou ben tonto.

Jan Pardon.

Marieta No sigueu tan carambat.

Rosa Deia si pot muntar...

Jan La... la... la... la... *(No recordant-li.)*

Rosa Sembla que apreneu de solfa.

Jan *(Recordant-li.)* L'animale.

Marieta Sí, home, sí.

Jan Ce possible.

Rosa Pues feu-lo muntar.

Jan Je ve tut suit. *(Traient-se la gorra.)*

Rosa Cuiteu, deixeu-se de gorres.

Jan ¡Pardon! *(Posant-se-la.)*

Marieta Aneu i fora pardons.
(Amb empentes, lo treuen a fora i ell, per això, cop de fer cortesies.)

Escena 10

Rosa i Marieta.

Rosa ¡I que modos!

Marieta ¡Això tenen los francesos!

Rosa Sempre traient-se la gorra.

Marieta I sempre pardon.

Rosa Ja veuràs quina gresca.

Marieta ¿I què serà, això?

Rosa Veus, ara jo... *(Anant-l'hi a explicar.)*

Marieta *(Veient-lo entrar.)* El francès...

Escena 11

Dites, mussiu Jan i l'os.

Jan ¡L'osso!

Marieta ¡Que és lleig!

Rosa Sembla un home.

Marieta Si per cas, un home lleig.

Jan ¿Usté quierre verlo bailar?

Rosa No estem per ballar.

Jan Pardon.

Rosa Ja hi tornem. Fiqueu's allà dins. *(Al quarto segon.)*

Marieta Jo també.

Rosa Sí, que explicaré el meu plan. *(Al francès.)* Anem.

Jan *(A l'os.)* Alon, mon ami.

Rosa *(Ficant-se al quarto.)* Li diu amic...

Marieta Sí, Déu els cria...

Jan Marxé marxé; vit.
(Tots quatre se fiquen al quarto.)

Escena 12

Senyor Esteve i Llogari, del fondo, a poc, Ignasi.

Esteve ¿Porta mistos?

Llogari Sí senyor.

Esteve Encendrem el llum.

Llogari Doncs la minyona...

Esteve Deu tenir feina. *(A part.)* S'arregla per mi.

Llogari ¿I la senyora...?

Esteve Deu ser per dins.

Llogari Sí, vamos. *(A part.)* S'arregla per mi.

Esteve ¿Sap què li volia dir?

Llogari No sé.

Esteve Que avui no puc fer el tutti.

Llogari Home, tampoc me venia bé.

Ignasi *(Sortint.)* Bona nit, senyors.

Esteve ¡Hola! Ves, ara aquest.

Llogari ¡Buenas! *(A part.)* D'on surt...

Ignasi *(A part.)* Treballo aquí, malviatge.

Esteve ¿Què tal?

Ignasi Bé, ¿i vostès?

Llogari Per ara...

Esteve Feia dies que no se'l veia.

Ignasi He estat ocupat.

Esteve Ja, ja.

Ignasi I doncs, ¿que no juguen?

Llogari Tinc què fer.

Esteve Jo també.

Ignasi Ja és casual, jo, també.

Esteve Home, i doncs, ¿per què venia?

Ignasi *(A part.)* M'ha atrapat.

Llogari Sí, just...

Ignasi Perquè... *(A part.)* Bo, ara l'hi anava a dir.

Llogari Quedem enterats.

Ignasi Home, perquè fins a les vuit...

Llogari
Esteve } ¡A les vuit! ¡Ha! ¡ha! ¡ha! *(Riuen.)*

Ignasi Sí, a les vuit. ¡Ha! ¡ha! ¡ha! *(Riu.)*

Esteve *(Amb mofa.)* Vigili què fan a la vora.

Ignasi *(Amb intenció.)* Vostè, és el que té de vigilar.

Esteve No, no, vostè, és.

Llogari Bé, vamos, tots dos.

Esteve Oh, i vostè també.

Llogari No, no tinc ningú.

Esteve Per vostè mateix.

Llogari ¡Vol callar...!

Esteve Dispensi'm si els trec a fora.

Ignasi Queda dispensat.

Esteve Com que la qüestió és de faldilles.

Ignasi *(Amb mofa.)* Faldilles...

Esteve Sí, i una com una estrella.

Ignasi { ¡Ha! ¡ha! ¡ha! *(Rient.)*
Llogari {

Esteve ¿De què riuen?

Llogari Ja ho veurà.

Ignasi Ja s'ho trobarà.

Llogari Jo una jamona com poques n'hi hagi.

Ignasi ¡Vostè!

Esteve Vaja, home, no em faci riure.

Llogari Rigui, rigui.

Ignasi I jo, una senyora de millor.

Esteve ¿Vós, una senyora?

Llogari Deu volguer dir un fregall d'aigüera.

Ignasi La de vostè deu ser pintada.

Esteve La meva, sí que...

Ignasi Diu la seva. *(Amb mofa.)*

Llogari Ha dit la seva. *(Amb mofa.)*

Esteve *(A part, per Ignasi.)* ¡Pobre xicot!

Ignasi *(A part, per Esteve.)* ¡Pobre home!

Llogari *(A part, pels dos.)* ¡Pobra gent!

Esteve Endemés, si... *(No sabent què dir i escapant-li el riure.)*

Llogari Per lo mateix que... *(Id.)*

Ignasi Doncs com dèiem... *(Igual.)*

Esteve *(A part.)* No em puc aguantar.

Llogari *(A part.)* Jo desboto.

Ignasi *(A part.)* Jo rebento.

Ignasi { ¡Ha! ¡ha! ¡ha! *(Rient a més no poder fins que toquen les vuit, que tots paren.)*
Llogari {

Esteve ¡Fora tothom!

Llogari Sí, que és hora.

Llogari Ara toca.

Esteve *(Despedint-los.)* ¡Fortuna!

Llogari Bona sort.

Ignasi Ventura.

Esteve Guardin-se del cap. *(Marcant el front.)*

Ignasi
Llogari } ¡Vostè! ¡Ha! ¡ha! *(Marcant-li el front i rient.)*

(El senyor Esteve, a empentes, los treu a fora.)

Escena última

Senyor Esteve i després tot conforme se vagi marcant.

Esteve Ja me'ls hi tret, i a fe que m'ha costat.

(Surt, a poc a poc, la senyora Rosa i apaga el llum a temps que pel foro surten, un per cada cantó, l'Ignasi i el Llogari i, per lo quarto de l'esquerra, la Marieta, mussiu Jan i l'os, que el segueix lligat per una corda; el francès porta un candelero apagat i una capsa de cerilles a la mà. El senyor Esteve se trobava girat d'esquena i no ha vist res. L'un no ha vist l'altre. Al moment de sortir, la senyora Rosa marca amb lo dit a la boca als que surten del quarto que no moguin soroll i vagin de puntetes.)

Rosa ¡Pst! ¡Pst! *(Bufa el llum.)*

Tots *(D'allà on se troben.)* ¡Ja és fosc!

(La senyora Rosa ha anat a trobar lo senyor Esteve, que ha quedat a la part dreta. La Marieta és a la part esquerra, que és lo cantó que hi ha anat l'Ignasi, i lo senyor Llogari al mig de l'escena, tenint a son costat l'os, i, al bell mig d'ells dos, mussiu Jan.)

Esteve
Ignasi
Llogari } Pst, pst, pst... *(Anant buscant la seva parella.)*

Esteve
Ignasi
Llogari } *(Agafen les mans de Rosa, Marieta i Jan.)*¡Ja és meva!

Rosa
Marieta
Jan } ¡Ara!

Tots sis *(Amb satisfacció.)* ¡Ah! ¡Ah!

Esteve
Ignasi
Llogari } Fem un petó. *(Se senten tres petons.)*

Jan ¡Ha, ha, ha!

Os U, u, u, u.

(Tots queden parats un moment i el francès, sens deixar anar la mà que li té el senyor Llogari, passa l'altra pel cap de l'os, que calla de seguida.)

Esteve
Ignasi
Llogari } ¿Què deu ser?

(La senyora Rosa pega un cop de peu a terra i allavors posa el mirinyac al seu home; la Marieta, el vano a la mà de l'Ignasi i el francès penja un morralet al coll del del senyor Llogari.)

Jan
Marieta } ¡Bé!

Esteve
Ignasi
Llogari } ¡Ella m'ha tocat!

(Queden un moment suspesos i a l'últim, com si es determinessin cada un de disposar a abraçar la seva, per últim ho fan i, al mateix moment, la senyora Rosa dona un segon cop de peu. És quan elles se deixen abraçar i mussiu Jan acosta l'os al senyor Llogari, que l'estreny en sos braços.)

Esteve
Ignasi
Llogari } Avant. Provem. *(S'abracen.)*

Rosa
Marieta } ¡Ja és meu!

Esteve
Ignasi
Llogari } ¡Ja és meva!

Tots ¡Bien!

Os U...

Jan ¡Ah! *(Tocant-lo.)*

(Ara mussiu Jan encén un misto i, amb ell, el candelero, i tots los homes queden parats i les dones com si es mostressin contentes però desdenyoses.)

Esteve *(A part.)* ¡La dona!

Ignasi *(A part.)* ¡La Marieta!

Llogari *(A part.)* ¡Un os!

Jan No tenen miedo.

Esteve Hi he caigut.

Ignasi M'han trompat.

Llogari M'està bé.

Rosa Tu ets l'Esteve, ¡tu!

Esteve *(Suplicant.)* ¡Rosa!

Rosa No et vui sentir.

Marieta Bé, Ignasi, bé.

Ignasi ¡Escolta'm!

Marieta *(Amb desdeny.)* ¡Calla!

Esteve
Ignasi } ¡Perdó!

Rosa Demana-ho com deus.

Marieta Demana-m'ho bé.

Esteve
Ignasi } *(S'agenollen.)* ¡Perdona'm...!

Esteve ¿Me perdones, Rosa?

Ignasi ¿Marieta, em perdones?

(Jan posa la mà al coll del senyor Llogari, que està com un atordit, puix ni sap lo que li passa.)

Llogari No em toqueu.

Jan Usté se deve agenollar.

Llogari *(No volent-ho fer.)* Fugiu d'aquí.

Jan — Lo hago mossegar per le os.

Llogari — *(Deixant-se caure espavorit.)* No, no; teniu, teniu.

Esteve — *(Agafant la mà de Rosa.)*
Ignasi — *(Agafant la mà de Marieta.)* } ¡Cuita!

Rosa — Si no hi tornes mai més...

Esteve — No.

Marieta — ¿Hi tornaràs?

Ignasi — No.

Rosa
Marieta — { ¿No?

Esteve
Ignasi — { *(Besant les mans.)* ¡Mai! ¡Mai!

Jan — ¿E vostè, hi retornarà?

Llogari — Mai.

Rosa — Doncs jo et perdono.

Marieta — I jo.

Esteve
Ignasi — { *(Les abracen i diuen.)*¡Viva! ¡Viva!

(Cada un d'ells se posa a saltar i ballar pel seu cantó i veuen el senyor Llogari, que està encara agenollat.)

Esteve
Ignasi — { ¡Ha, ha, ha!

Esteve — ¡Quina fila!
Ignasi — ¡Pobre home!

Rosa — *(Va al senyor Llogari i el fa alçar.)* Cregui'm, té massa temps, deixi's de fer el calavera, tot lo més que pot fer és prendre el sol al jardí del General. Si vol dona, se casa, i deixi's de casades que, qui busca, troba...

Ignasi — Un os.

Esteve — La dona.

Rosa — Deixeu-lo estar, no feu bromes, que prou pena té. Marxi.

Llogari — *(Fuig corrents com un llamp.)* ¡Mai més conquestes!

Esteve Fuig amb un morral al coll.

Rosa És el meu regalo.

Esteve ¿I vós, on aneu, amb vano?

Ignasi ¿I vostè amb mirinyac?

Jan ¿Lo he hecho bien?

Rosa Molt bé.

Esteve ¿Qui és aquest feligrès?

Rosa Un llogater de la botiga.

Jan ¿És vostè, l'amó?

Esteve Sí.

Jan *(Traient-se la gorra.)* ¡Serviter!

Esteve Poseu's la gorra.

Jan Davanto sinyorres...

Esteve ¡Vaja, home!

Jan *(Se la posa.)* ¡Pardon!

Esteve Aneu vós i l'os.

Jan ¿Quierren verlo bailar?

Esteve No, aneu.

Jan *(Traient-se la gorra.)* Bon suar!

Esteve Fiqueu's la gorra.

Jan ¡Pardon!

Esteve Tants de modos ja em carreguen.

Jan *(A l'os.)* Alon, bon suar. *(Se lleva la gorra i, amb empentes, lo treuen fora.)*

Ignasi *(A Marieta.)* La culpa és nostra.

Esteve Sí, hem pecat.

Rosa Vosaltres caseu's aviat.

Ignasi Sí, perquè vostè amb la Marieta...

Esteve I vós, lluny, perquè amb la dona...

Rosa Vos servirà d'experiència.

Esteve A mi.

Ignasi I a mi també.

Rosa ¡Aneu!

Marieta ¡Així sia!

Rosa Veiam si així ho fareu, puix és locura fer lo contrari; com ho és l'anar a la fonda el que té bona taula i menjar a casa seva.
(Se dirigeix al públic.)
I, si ens presteu atenció,
sense tenir gens de ciència
vos diré jo una sentència
que ve aquí d'allò millor.
Si és que riure no vols fer,
prevenint-te un semblant cas,
jamai ne desitjaràs
de ton pròxim la muller.

Esteve I en nom de l'autor diem tots,
perquè no hi trobin cap tatxa,

Tots aquí dona fi la peça,
perdoneu ses moltes faltes.

Fi de la comèdia.

Àusias Marc

Drama en quatre actes[129]

1870

Repartiment
Donya Brianda de Vaca
Donya Joana Enríquez, muller del rei d'Aragó don Joan II
Felip, de 14 anys d'edat
Àusias Marc
Hugo, comte de Pallars
Pere Destorrents, conseller en cap de Barcelona
Anton Nogueras, pronotari del rei d'Aragó
Enric d'Escobar, capità d'estradiotes
Galceran de Requesens
Brand, adalid d'almogàvers
Gabriel, forner
Lo bedell de Santa Maria del Mar.
Un capità de guàrdies } no parlen
Dos consellers de Barcelona }
Consellers, cortesans, dames, soldats, hòmens i dones de poble.

Lo temps, en lo sigle XV, de 1458 a 1461.

Lo primer acte, en lo castell de Monzon; los altres, en Barcelona.

Les indicacions que es noten d'esquerra i dreta, deu entendre's per les de l'actor.

Lo que va marcat amb estrelletes se pot suprimir, si és que ho cregui convenient lo director d'escena.

129 Traducció d'*Ausias March*, de Víctor Balaguer (1858).

Acte i. La reina

12 de juliol de l'any 1458.

Una galeria en lo castell de Monzon, amb dos portes laterals. La de la dreta comunica amb les habitacions inferiors del castell; la de l'esquerra, amb les cambres ocupades per la reina. Una taula amb tapet de vellut de seda amb les armes d'Aragó i, a son costat, un silló.

Escena i

Brand, ajagut bocaterrosa sobre la barana de la galeria; està contemplant lo paisatge desplegat a sa vista. Don Enric d'Escobar llegeix un plec. Don Anton Nogueras, que entra per la porta dreta.

Escobar *(Interrompent la lectura.)*
Si lo que porta est paper
és, com sembla, veritat,
durant molt llarg temps les armes
sense fer res n'estaran.
(Veient an en Nogueras.)
¡Ah!, veniu ací, Nogueras.
Puix de Tudela arribau
i haveu allà vist el rei,
complaureu una ansietat.
¿Què vol dir aquest paper?

Nogueras El qui no el té, ¿com ho sap?

Escobar Diu aquí que als presoners
se'ls ha dada llibertat,
que d'en Carles de Viana
no en té ja queixes don Joan
i que el procés que contra ell
lo nostre rei feu alçar,
l'ha revocat est mateix.

Nogueras Diu lo paper veritat.

Escobar Doncs si és cert lo que dieu,
això és la pau.

Nogueras Sí, la pau.

Escobar ¡Malviatge! I jo que esperava...

Nogueras Sortir prompte capità.

Escobar Endevinat; amb franquesa,
fins a capità arribar
confiava.

Nogueras Sent així,

satisfet podeu restar,
que, el que no ens donà la guerra,
vos ho haurà donat la pau.

Escobar ¿Què dieu?

Nogueras *(Traient-se un plec i donant-l'hi.)*
Teniu eix plec.
Vos nombra el rei capità
d'estradiotes.

Escobar ¿A mi?

Nogueras A vós,
i governador vos fa
d'aquest castell de Monzon
mentres la reina hi està.

Escobar *(Havent llegit de pressa lo despatx.)*
Tal mercè dec a la reina.
Podeu, Nogueras, comptar,
ella i vós, amb mi a tothora.

Nogueras Hi comptarem, Escobar.
Amb la pau, ja de les tropes
no hi haurà necessitat;
i a més, com aquest castell
a bon guardador l'hem fiat,
'vui mateix despedirem
los almogàvers que hi ha.

Escobar *(Senyalant-li a Brand, que està encara mirant per la galeria.)*
Veu-se aquí son adalid.

Nogueras ¿Sabeu vós com se diu?

Escobar Brand.

Nogueras ¡I quin nom més bast se diu!

Escobar És ben cert: nom català.

Nogueras *(Cridant-lo.)*
¡Adalid!

Brand *(Girant-se amb indiferència.)*
¿Què em voleu dir?

Escobar Acosteu-vos i escoltau.
(Brand s'acosta.)

Nogueras Finí la guerra en Navarra.
Lo rei ha retornat ja
al bon príncep de Viana

son carinyo i amistat.
En esta guerra passada,
molt grans serveis han prestat
vostres valents almogàvers;
ho agraí lo rei; mes ja,
no havent-los de menester,
senyor, podeu despatxar
'vui mateix a vostra gent.
Escobar se cuidarà
de pagà'us lo que se us deu.

BRAND ¡Ja! ¿I què més?

NOGUERAS Que a mi m'apar...

BRAND Així se trauen los gossos
que no serveixen.

NOGUERAS ¿Pensau...?

BRAND Un qüento vaig a contar-vos,
senyor conseller real.
Escolteu: conten que hi havia
en ma pàtria un gran senyor
que n'era son gust major
fastidiar-se tot lo dia.
Al mirar-ne un dematí,
des la finestra, un turó
digué: si un gos tingués jo,
caçaria per allí.
I prompte, amb gran interès,
de buscar-lo s'ocuparen
i un gossàs li presentaren
que al menos ne feia tres.
Tenint lo gos, a caçar
sortí cap al bosc un dia
i va trobar que dormia,
prop d'una soca, un senglar.
Se prepara de seguida
per a matar a la fera
mes lo cavall s'esparvera
i el rebot en sa fugida.
Desperta's lo porc espí
i envesteix al cavaller...
N'era el seu instant darrer
si no arriba a estar-ne allí
lo lleal gos, que, com centella,
sobre la fera s'abraona;
sent rendida amb poca estona,

lo punyal acabà amb ella.
Tornà el cavaller a ocupar
a casa sa antiga plaça
i, el perill al recordar,
se digué sens vacil·lar:
«Ni més gossos ni més caça».
Tot justament aleshores
s'acostà lo gos sumís
i una coça fou l'avís
amb què el tragué de ses vores.
Esta és la història cabdal:
¿vos sembla bé si l'aplico,
senyor conseller real...?

Nogueras Lo que és jo no me l'explico.

Brand Doncs se m'afigura a mi
que ho entendreu prou los dos:
lo rei és senyor aquí,
lo príncep lo porc espí
i l'almogàver lo gos.

Escobar Procureu no ser insolent.

Brand So lo que so.

Escobar ¡A no mirar!

Nogueras *(Interposat-se.)*
S'ha acabat.
(A Brand.)
Sou bona gent,
mes no us podem ocupar.

Brand Lo senyor de qui us parlava,
així al gos ho digué: «fuig»,
mentres la coça li dava.

Escobar Calleu, dic.

Brand *(A part.)*
¡Ai, si m'enuig!
¡Pobre de vós si armem brega!
¡Jo callar...!

Nogueras ¿I ara què feu?
Aquí ve una dama. Anem.
(A Escobar.)
Pagueu-li lo que se'ls dega.
(Se'n van per l'esquerra.)

Escena 2

Surt donya Brianda de les cambres de la reina, llegint un llibre.

«Amor, amor, un trajo m'he tallat
de tou drap, i l'ànima en so vestit;
mes, si al posar-me'l, ample l'he trobat,
molt estret, un cop ficat, l'he sentit.»
(Deixant de llegir.)
Amoroses cantilenes
d'Àusias Marc, lo trobador,
¡que bé que expressau les penes
d'un cor, si és ferit d'amor!
¡Amor! Vaig tenir-lo un dia,
mes, innocenta criatura,
al provar-ne sa dolçura,
fugí de mi l'alegria.
Sens lo carinyo d'un pare,
sens que jamai mon amor
s'hagi encès amb lo calor
dels petonets d'una mare,
pobra orfeneta oblidada,
vaig corrent lo món perduda
com la flor quan, arrencada
de son tronc, roda caiguda
i ningú la vol collir.
Si el fill que mon cor adora
no m'arribés a existir,
¡quant i quant dolç per mi fora,
Senyor, Déu meu, lo morir!
(Se sent Àusias Marc que, acompanyant-se amb la lira, canta lo següent, des de dins.)
«Uns ulls jo vegí
amb tant de poder
que dava, Senyor,
mirar-los, plaer,
sentir-los, dolor.
¡Ai, ai de mi!
Ne so esclau de remença
dintre de mon castell,
que, amb son mirar tan bell,
s'enflama mon amor.
Sos ulls són unes cadenes,
desfer-me'n és en va,
que en tinc lo cos molt sa
però malalt lo cor.

¡Ai, ai de mi!
¡quins ulls que vegí!»

Brianda ¿Qui serà aqueix trobador
que, dessota estos merlets,
tan ennegrits i tan tristos,
queixes de dol del cor treu
i, d'amor amb cantarelles,
gentil a despertar ve
los ecos endormiscats
d'aquest castell tan desert?
Aqueix trobador s'ha errat
de camí.
(Veu la reina *que surt de la porta de ses cambres amb uns papers a la mà.)*
La reina ve.

Escena 3

Donya Brianda *i la reina.*

Reina ¡Brianda!

Brianda ¡Senyora!

Reina Dieu-me.
¿Sabeu aqueix cant de qui és?
¿Qui s'atreví a despertar
a Fernando, lo fill meu?

Brianda Algun trobador serà
que hospitalitat pretén.

Reina Doncs dieu prompte a mos guàrdies
que el treguin incontinent;
de vagabundos joglars,
no n'és hostal mon castell.

Brianda *(A part.)*
¡Sempre altiva i orgullosa!

Reina Dieu també a mon conseller
Nogueras que aquí l'espero.
¡Aneu!
(Donya Brianda *s'inclina i se'n va.)*

Escena 4

La reina s'acosta a la taula i tira a sobre d'ella, amb ràbia, los papers que porta a la mà.

¡Maleïts de plecs!
¡De còlera i de dolor
m'haveu estat missatgers!
¡La pau!, ¡la pau! Mes, del príncep
que es revocàs lo procés,
¿com lo rei ho ha consentit?
Que estigui somiant quasi crec.

Escena 5

La reina, Nogueras.

Nogueras *(Des lo llindar de la porta.)* ¡Senyora!

Reina Acosteu-vos, senyor pronotari del rei. La reina està de vós molt malcontenta. ¡Acosteu-vos!

Nogueras *(Adelantant-se.)* ¡Senyora!

Reina ¿Per ventura, ara quinze dies, vos vaig enviar al rei perquè, tornant de Tudela, me fóssiu portador d'aquests papers per los que veig s'ha acordat la pau...? ¡Ah, pau! No sabíeu vós que jo la reina desitjava, volia, la guerra, la guerra a tot volguer-ho, la guerra sens quartell.

Nogueras Si Vostra Altesa me permet...

Reina Res vos permeto, Nogueras. ¿A qui si no a mi deveu la posició i rango que en la cort ocupeu? ¿I per què jo de lloc tan baix vos he tret per a elevar-vos tan alt? Quan jo no era més que la filla d'un almirant de Castella, vos presentàreu a mi, i me diguéreu: «Senyora, tinc ambició». ¿Què us vaig llavors contestar? «Vaig a ser reina», vos diguí, «vos faré lo primer home de ma cort, però necessito que en cos i ànima sigueu meu, que em cregueu cegament, com la nau obeeix al timó, com obeeix lo pensament a la voluntat, com obeeix la ballesta a l'arc que la dispara. Vós us hi obligàreu, i amb tal pacte quedàrem compromesos». ¿Vos ne recordeu?

Nogueras Me'n recordo.

Reina Puix bé, Nogueras, sou un traïdor a nostre pacte. A l'enviar-vos an el rei mon espòs vos diguí: «Vull la guerra». ¿I què és lo que em porteu? La pau.

Nogueras Senyora...

Reina O sou un traïdor, o un tonto. Escolliu. Senteu-se allí, Nogueras, i com a mon secretari que sou encara, doneu-me compte dels despatxos que m'haveu portat vós mateix. Quan de llegir-los haureu acabat, vos diré si sou un traïdor o un tonto, i vos diré tam-

bé si em plau que continueu desempenyant prop ma persona l'honrós càrrec per al que vos elegí.

(Nogueras s'assenta en un tamboret i pren los papers, esperant li doni la reina l'ordre de començar. La reina se passeja, inquieta i preocupada, per l'escena.)

Reina Podeu començar. La reina espera.

Nogueras *(Anant agafant los papers mentres los va llegint.)* Aquest és l'extracte del procés que l'espòs de Vostra Altesa, mon noble senyor i rei de Navarra, don Joan, havia manat promoure contra sos fills lo príncep de Viana i donya Blanca,[130] per temeraris i rebeldes.

Reina Procés que hauria passat avant si, en lloc d'haver-vos-hi enviat, hagués anat jo mateixa a juntar-me amb mon espòs. Seguiu.

Nogueras *(Prenent un altre paper.)* Còpia del missatge enviat per lo rei don Alfons V d'Aragó a mon senyor lo rei de Navarra, dient-li que dipositi en ell la queixa que tenia amb son fill, i amenaçant-lo, de no fer-ho així, amb deposar-lo de la lloctinència general dels Estats aragonesos, i donar favor i ajuda de gents al príncep de Viana contra d'ell.

Reina Amenaces ridícules que don Alfons no hauria complert. Lo rei mon espòs, a la fi, és son germà.

Nogueras M'atreviré a fer notar a vostra altesa que el príncep de Viana, lo vostre fillastre, en l'actualitat se troba en Nàpols, prop don Alfons, i pot influir molt en son pensar.

Reina Mon fillastre lo príncep de Viana és un traïdor i un rebelde. I per últim, si don Alfons hagués ajudat amb gents a Carlos de Viana contra son pare, an aquí estava jo per a tornar a posar-me l'armadura i capitanejar altra vegada les tropes, tal com ho vaig fer en lo siti d'Aibar. Aneu seguint.

Nogueras *(Agafant un altre paper.)* Còpia de l'auto revocant lo procés contra el príncep de Viana i donya Blanca, amb la reserva que es pot obrir de nou si dintre un temps determinat no dona sa sentència lo rei don Alfons.

Reina *(Detenint son passeig i girant-se de cara a Nogueras.)* ¡Ah! No m'hi havia adonat, d'aqueixa clàusula. ¿Sou vós qui ha aconsellat al rei de posar-l'hi?

Nogueras Sí senyora.

Reina *(Acostant-se a la taula.)* A veure, expliqueu's. ¿Quina idea haveu tingut amb això? Aqueixa clàusula és lo resultat d'un plan.

Nogueras Així és, senyora.

Reina Comuniqueu-me aqueix plan. Sens rodeigs, sens misteris.

Nogueras *(Mirant per tot arreu per assegurar-se de que ningú els escolta i baixant la veu; la reina s'acosta i l'escolta amb interès.)* He cregut que el rei de Navarra no devia renyir amb don Alfons. Don Alfons és rei d'Aragó i no té fills llegítims. Lo rei de Navarra, vostre

130. A l'original, com en l'altra ocasió en què apareix, «Brianda», confusió amb el nom del personatge d'aquest drama.

espòs, és son germà i, a falta del lloctinent dels Estats aragonesos, així com, a sa mort, son hereder al trono d'aquestos Estats. Lo rei de Navarra, en son segon matrimoni amb Vostra Altesa, ha tingut un fill...

Reina ¡Mon Fernando, mon angelet...!

Nogueras ¿Vostra Altesa creu que no estaria bé un dia, en el front d'aqueix angelet, la corona unida d'Aragó i Navarra?

Reina Això és un hermós somni, Nogueras.

Nogueras Hi ha somnis que semblen realitats.

Reina Més hi ha de per mig lo príncep de Viana, lo fill que tingué mon espòs en son primer matrimoni.

Nogueras En política, senyora, quan un se proposa alguna cosa, no hi ha res de per mig.

Reina ¿I els embrassos...?

Nogueras Si són dèbils, s'aparten; si són forts, se destrueixen.

Reina ¿I els hòmens...?

Nogueras Los hòmens són mortals.

Reina Lo rei don Alfons encara té llargs anys de vida i...

Nogueras Si un dia d'aquests, senyora, oïu que un corn de caça, repetint per dos vegades lo toc d'halalí, turba lo sepulcral silenci que mora en los boscs veïns en aquest castell, pot Vostra Majestat agenollar-se i pregar a Déu per l'ànima del rei d'Aragó, que s'haurà reunit ja amb sos antepassats.

Reina ¿Què?

Nogueras Des d'aquest castell de Monzon fins a la vora del mar, hi tinc posats missatgers que, tan prompte com vegin la galera amb bandera endolada que ens ha de portar la funesta nova, puix que, segons mes notícies, don Alfons està a punt de morir, me la faran saber en un moment, per medi de fogueres ja convingudes i certes tocates de caça.

Reina Quedarà sempre viu lo príncep de Viana.

Nogueras *(Amb intenció marcada.)* Lo príncep de Viana és dèbil i malaltís, i al primer dia poden per ell obrir-se les portes de l'eternitat.

Reina En aquest cas...

Nogueras En aquest cas, Vostra Altesa seria la mare de l'hereder llegítim dels regnes d'Aragó i de Navarra.

Reina *(Pensativa.)* ¡Ah!

Nogueras I ara que ja està tot comunicat, ¿me farà l'honra Vostra Altesa de dir-me lo que so entre tonto i traïdor?

Reina Sou... un gran home, Nogueras. *(Li dona a besar la mà.)*

Nogueras Gràcies, senyora.

Reina ¿Per avui devem haver acabat?

Nogueras No encara; si Vostra Altesa em permet li parli d'un grave assumpto domèstic...

Reina Dieu...

Nogueras Entre les dames d'honor de vostra altesa n'hi ha una que es diu donya Brianda.

Reina D'aquesta galeria, pocs moments abans d'entrar-hi vós, ha sortit per a...

Nogueras Per anar a donar en nom de Vostra Altesa l'ordre de fer marxar a un trobador que, amb sos cants, s'ha atrevit a torbar lo son del príncep, ordre que jo he demanat se suspengués.

Reina ¿Per què?

Nogueras Perquè lo trobador que ha sentit cantar Vostra Altesa és Àusias Marc.

Reina ¡Àusias Marc!

Nogueras Sí, Àusias Marc, lo conseller, lo privat, l'home de confiança del príncep de Viana; Àusias Marc, que arriba de Sicília amb una carta del príncep pel rei; que ha vingut en aquest castell creient que el rei hi era i que és forçós que d'aquí no surti sens haver-nos enterat del contingut de son missatge.

Reina ¿I com ho farem?

Nogueras Ja us ho diré. Parlem de donya Brianda.

Reina Despertau ma curiositat. ¿Què teniu que dir de la meva dama?

Nogueras Que no em pregunti Vostra Altesa com ho he sabut, perquè jo tot ho sé, però dec-vos fer saber que donya Brianda... *(Girant-se per mirar vers la dreta.)* Algú ve... És Àusias Marc... Si Vostra Altesa me permet que l'acompanyi a una altra habitació, li comunicaré lo que anava a dir-li.

Reina Anem.

(Se'n van per l'esquerra.)

Escena 6

Àusias Marc.

Ella és aquí. ¡Bé lo meu cor ho sent!
Ma ànima la devora amb les mirades,
i m'ho diuen d'aqueix suau ambient
les brises perfumades
al venir-se a estrellar, enamorades,
del pobre trobador al front ardent.

Escena 7

Brand entra per la dreta i s'acosta resolt, quasi bruscament.

Brand ¿Me coneixeu?

Àusias No us record.

Brand Doncs so l'almogàver Brand
que fora ja un home mort
a no ser vós. Batallant...

Àusias Vos enganyeu.

Brand No m'engany.
La vida vós me salvàreu,
i, puix que ja ho olvidàreu,
tampoc ho trobo jo estrany,
puix que, si un ho pensa bé,
molt fàcilment, ¡per ma vida!,
sos nobles fets prompte olvida
qui l'ànima noble té.

Àusias Serà això equivocació,
¡jo no ho record, sorprès quedo!

Brand Fou batallant en Olmedo.
Vos seguíeu lo pendó
contra el que jo combatia;
vós al príncep ajudàveu
i a don Joan jo seguia;
bé, ¡viva Déu!, batallàveu.
Que ara us veig me sembla encara
als cavallers admirant,
la planura atravessant
com fletxa que l'arc dispara.
Cavaller en cavall briós,
no us cansava el batallar,
fent-ne, el veure-us, tremolar
lo cor fins del més feroç.
Com vos mirava assombrat,
amb los vostres no advertí;
al reparar-ho em vegí
per tot arreu d'ells voltat.
No em vaig poder defensar,
que son nombre era infinit,
i m'anaven a matar,
que no m'hauria rendit,
quan, corrent vós de seguida,

cridàreu a vostra gent:
«Deixau-lo, que és valent,
¡guardeu-ne la seva vida!»

Àusias Ara me'n recordo, sí,
veig éreu vós l'home aquell.

Brand I jo, des de fet tan bell,
vostra imatge guardo aquí.
¿Voleu est pobre soldat?
Preneu-me, i us jur des d'ara
creure-us a vós com a un pare,
ser vostre amic i criat.

Àusias ¿Ja no serviu a don Joan?

Brand Ja no, que m'ha despedit
com al gos que, havent servit,
un se lo treu de davant.

Àusias Jo so del rei d'Aragó.

Brand Pus jo amb vós lo serviré.
Ja abans lo serví i a fe
que l'estimo de debò.
Preneu-me, no us queixareu.
Vostre braç seré i de vós
com n'és del seu amo el gos
i com la mar n'és de Déu.

(En aquest moment, donya Brianda se presenta en la porta de la dreta; al veure-la Àusias Marc, se li escapa un crit.)

Escena 8

Brianda, Àusias Marc *i Brand, que se retira al moment.*

Àusias ¡Ah!

Brand ¿Què és?

Àusias *(Mirant fixament a donya Brianda.)*
Deixeu-nos.
(A part.)
Dona Brianda!
¡És ella!

Brianda Benvingut lo trobador a est castell.
Benvingut, Àusias Marc.

Àusias ¡Oh Déu, que bella!
Me mata amb son mirar tan dolç i bell.

Brianda *(Anant-se a assentar prop la taula.)*
¡Com...! ¿Calleu? ¿És que les ditxes i honors
tal volta fan que estigui amb boca muda
el qui és lo rei dels moderns trobadors?

Àusias *(A part.)*
¡Calla, cor meu!

Brianda ¿Ne fora jo perduda
o ja de mi no us recordau?

Àusias Senyora,
¿Penseu que pot, qui una volta ha lograt
veure del sol la llum irradiadora,
olvidar-la jamai...? Si m'he callat,
és que hi ha moments que un entre si batalla
no sabent expressar sos sentiments,
i en estos, ¡ai!, tan passatgers moments,
los ulls ne parlen si la boca calla.

Brianda D'un trobador paraules falagueres
que us agraeixo, a fe: ¿què n'és estat
de vós en tant de temps? ¿On heu anat?

Àusias Lo dever me cridava a mes banderes.
Comptava el príncep de Viana amb mi.

Brianda Sí, prou ho sé.
(Com volent canviar de conversa.)
Recordo que em parlàreu
no sé què d'un amor, i est dematí
llegint-vos ho he recordat. Me conten
d'un amor que guardàveu molt secret.

Àusias No amago el foc que el meu pit inflama.
Estim, és cert. Mon príncep i ma dama
mon cor ells se parteixen per complet.

Brianda ¿Viu en la cort la que estimau?

Àusias Amb ella
lo cor ne guarda son major tresor.

Brianda ¿És noble?

Àusias Com vós, com vós també bella.

Brianda ¿I correspon a l'amor vostre?

Àusias Ho ignor.

Brianda ¿A la dama que vostre cor adora
del sant amor los juraments no us lliguen?

Àusias És que l'amor que abrigo jo, senyora,

no és com l'amor que los demés abriguen.
Eixa passió que el nostre pit inflama,
fer-la va voler Déu de tal manera,
que en lo pit d'un infant n'és una flama
i és en lo pit d'un home una foguera.
I eixa foguera que molts homes vans,
que no tenen rubor ni sentiment,
de ventar s'envaneixen amb ses mans
i les sues cendres escampar-ne al vent,
jo la guardo com flor d'un pur aroma,
encara que al meu cor sia funesta,
com sol contar-se que hi guardava Roma
la sagrada flama en l'altar de Vesta.
La que m'ha fet a lo meu pit esclau
no sap què és lo delir de ma ment loca:
guarda mon pit d'aquest amor la clau
que pujar-ne jamai deixí a ma boca.
Jo l'estimo de lluny, sens cap esforç,
així com l'hom de lluny a Déu estima.
A mon pit eix calor distant anima,
puix del sol cremen també els resplendors.
Senyora, no estim jo perquè m'estimin;
per mi estim solsament, i estic joiós,
que tonto o loco los demés me diguin.
Jo so en amor de mi mateix gelós.
D'un amor satisfet, l'ànima mia
no la sedueixen les mentides gales.
Volgué muntar al sol Ícaro un dia,
i el sol, senyora, li cremà les ales.

Brianda — Vostra ànima en excés teniu sensible,
mes, si millor raó no podeu dar-me,
jo trobo vostre amor incomprensible.

Àusias — Incomprensible no, vaig a explicar-me.
Jo, en amor, obeeixo a un fat ardent,
innat en mi, així com creu lo riu
a l'impuls que li arrastra la corrent.
¡Amor ben estrany és el que en mi viu!
Jo en tinc l'amor, així naturalment,
com lo sol té la llum i els resplendors,
com ne té lo jardí verdura i gales,
com aroma i olor tenen les flors
i escates los peixos i els aucells ales.
Trobo a l'hermosa que el meu pit adora,
la tinc al meu costat, la veig i toco,
i jo dir-li jamai podré: «Senyora,

tingueu-ne, ¡ai!, compassió d'un pobre loco.»
L'estimar com jo estim és desatino.
Jo vull dir-l'hi i no puc... me falta el cor.
M'ho callo... i allavores m'assassino;
l'hi vaig a dir i... no puc, ¡ai!, tinc por.

Brianda *(Aixecant-se vivament.)*
No parleu més d'amor.

Àusias *(A part.)*
¡Déu meu...! ¡Lo dia
en què nasquí fou dia condemnat!

Brianda ¿I a Monzon, Àusias Marc, què us hi ha portat?

Àusias *(Fent esforç per parlar.)*
Creia que el rei don Joan aquí seria.

Brianda ¿No veniu, doncs, de molt lluny, cavaller?

Àusias Vinc de Nàpols.

Brianda ¡De Nàpols!
(A part.)
Mon cor bat.
¿Tal vegada ne sou un missatger
del príncep?

Àusias Sí, lo príncep m'ha enviat.

Brianda *(A part.)*
És ell sens dubte; sí, és ell qui m'envia.
¿Porteu un plec al rei?

Àusias Porto un missatge.

Brianda ¿Per al rei?

Àusias Per al rei.

Brianda Dieu-me: ¿no us guia
algun assumpte secret en est viatge?

Àusias *(A part.) (Clavant en ella sa ardenta mirada.)*
¡Déu meu!
(Alt.)
No.

Brianda Doncs jo sé que hi ha una dama
que del príncep espera el missatger.

Àusias *(A part.)*
Ho sap.

Brianda És la dona que en Carlos ama.

Àusias ¿I eixa dama, senyora...?

Brianda *(En veu baixa però resoltament.)*
¡Oh cavaller!,
que vostra boca veritat me diga.
Si del príncep un sello us ensenyara...

Àusias ¡Vós!

Brianda *(Veient fixa en ella la mirada escodrinyadora d'*Àusias Marc*.)*
Sí, jo... mes com en nom d'una amiga.

Àusias *(Poc a poc i dient les paraules com si li cremessin la boca.)*
A la dama que el sello me mostrara,
cobert amb una trena de cabell,
un plec li donaria.

Brianda *(Traient de son pit un sello que penja d'una cadeneta d'or.)*
Dau-me el plec, Àusias Marc; veuré el segell.

Àusias *(Retrocedint i a part.)*
¡L'estimada del príncep! ¡Ai, Déu meu!
(Treu maquinalment lo plec de sa escarcela i l'hi dona.)

Brianda *(Prenent amb deliri lo plec amorosament i besant-lo.)*
¡Oh! Gràcies vos dono. ¡Ai, que aquest moment
val bé tot un sigle, Àusias Marc, d'amor!
(Fuig corrents de l'escena.)

Àusias *(Immòbil i mirant-la marxar.)*
¡Plagués a Déu matar el meu pensament,
i arrencar-me del pit lo pobre cor!

Escena 9

Àusias Marc.

Hi ha paraules que maten com veneno,
hi ha idees que llaguen i destrossen,
com hi ha hores de febre i de locura,
que hores amargues són, desgarradores.
¡És un moment aixís com sofreix l'ànima!,
se trenca de dolor com fan les ones
a l'estrellar-se, gemegant, ploroses,
en la insensible i punxeguda roca;
i, al ser morta sa fe, rompent l'encant,
veient rompudes ses il·lusions totes,
perdudes les més belles esperances
en què somniava la ment seductora,
al veure's sense amors, sense creències,
aïslada, pobra, abandonada, sola,

se lamenta, s'altera, s'aturmenta,
s'abisma en lo dolor, pateix i plora
i de pura sang ne són les seves llàgrimes,
que cauen una a una, gota a gota.
Si los que així pateixen estan locos,
jo estic loco, ¡Senyor, misericòrdia!

Escena 10

Donya Brianda, lo comte de Pallars. Entren per la dreta.

Brianda ¡Feliç comença per a mi aquest dia!
Mon dolor compadèixer lo cel vol,
que en vós, comte, retorna'm lo consol,
i un missatge molt grat a l'aima mia
per Àusias Marc lo meu príncep m'envia.

Pallars ¿Àusias Marc és aquí?

Brianda Ne fa un instant,
de Carlos missatger.

Pallars Nova feliç jo esper
que el trobador vos l'ha dut de l'amant.

Brianda La vida, no un missatge, m'ha portat.

Pallars Puix 'vui la dura sort
vol que jo, que el vostro apoio so estat,
potser vínguia, senyora,
vostra bella il·lusió a ferir de mort.

Brianda ¡Ah!, ¡mon Felip!, ¡lo meu fill!

Pallars No és, per cert,
del fill que amb deliri vostre cor adora
de qui us pretenc parlar.

Brianda Dieu-me; no acert...

Pallars Quinze anys, ¿no és veritat?, ja fa que units
a lo príncep i a vós i a mi nos té
secret fatal. No hi ha ningú en la terra
més que nosaltres tres que d'eix secret,
que en lo més fons de nostre pit s'aferra,
hagi sapigut re.

Brianda Així és.

Pallars Puix bé, senyora,
altre ara hi ha que nostre secret sap.

Brianda ¿Què dieu?

Pallars Sí, és un hom que atesora
més fel en ses entranyes que no en cap
en pit cruel de la més cruel hiena;
la ferocitat, a ell, li és cosa grata:
gosa en fer mal, mirar-lo dona pena,
son somrís envenena,
sa veu llastima, sa mirada mata.
I aqueix monstre feroç que se'n diu hom,
en la cort en influència és lo primer.
Prou ja us he dit, sens dir-vos lo seu nom.

Brianda ¡Nogueras!

Pallars De la reina el conseller,
Nogueras, sí, senyora.

Brianda ¿I sap?

Pallars Tot. Ell sap que el príncep de Viana
en vós se fixa perquè en vós adora.
Ell, per fi, ha indagat, manyós i astut,
que, d'eix amor per a afirmar los llaços,
concedí-us Déu d'amor un bell tribut
que amb carinyo apretau en vostres braços.
I, havent-ne ja fet presa la ira seva,
sa llenga de rèptil dirà, afanyosa,
que d'en Carlos de Viana sou manceba.

Brianda I mentirà sa llenga verinosa;
jo no so sa manceba, so sa esposa.

Pallars *(Aterrat.)*

¡Déu meu!

Brianda Àusias ha estat lo missatger
d'aquest canvi feliç. Mon dolor gran
al príncep commogué, i del Pare Sant
als peus s'ha agenollat.
Nostres penes sentint,
lo Papa l'amor nostre n'ha aprovat
i al príncep ha entregat
la sua butlla, lo nostre enllaç beneint.
(Traient de sa escarcela lo plec que li ha donat Àusias Marc.*)*

Mireu.

Pallars *(A part.)*
¡Oh! ¡Déu piadós!
(Alt.)

D'aqueix plec, potser l'avís misteriós
Àusias Marc haurà senyora endevinat...

Brianda Lo príncep ho ha tingut secret guardat,
i fins, d'ell, son millor amic, ho ha ocultat.
Pot d'en Nogueras infamà'm, traïdora,
la llenga verinosa ara en bona hora;
ja puc mostrar-me amb orgull a la gent
i proclamar-me puc esposa i mare,
ja té un espòs lo meu carinyo ardent,
i el meu Felip, don Hugo, ja té un pare.
Acosti'm-se eixa cort d'ànimes vils
que llot amaguen tras daurades gales
i arrastren sa misèria de reptils
pel fang lliscós de règies antesales;
acosti'm-se eixa reina que, orgullosa,
en lo palau de son poderiu neci
se mou i remou com serp cautelosa
i, tirant a sa cara mon despreci,
«Jo so del príncep», els diré, «l'esposa».

Pallars *(Solemnement.)*
Vostre olvido llavors serà ferit
per trista veu que desconsol declara,
gemec adolorit
que un poble enter vos tirarà a la cara
un ¡ai! serà que exhalarà la pàtria,
condemnada, senyora, a noves penes;
un ¡ai! serà que exhalaran los fills
al veure a sos pares en cadenes;
un ¡ai! serà que llanci, decaiguda,
la joventut guerrera
al veure d'una causa ja perduda,
destrossada, abatuda,
com s'arrastra per terra la bandera.

Brianda Comte, comte, les paraules que dieu
són de mort.

Pallars Sí, paraules són fatals,
però són la veritat. Escolteu.
De lo príncep de Viana, els parcials
abriguen l'esperança
de que a Isabel, princesa de Castella,
unit Carlos se veja
per lo nus sant d'amorosa aliança.

Brianda ¡Oh, Déu meu!

Pallars La reina, lo rei, s'hi oposen;

que est casament seria
una aliança amb lo trono castellà
que el triumfo a nostra causa donaria.
Si saben que d'en Carlos sou esposa,
cundirà entre els nostres lo descontent,
triumfa eixa reina fiera i orgullosa
i, en lo seu cruel intent,
an els vostres, que, sols i abandonats,
seran jefes de causa sens soldats,
lo jou imposarà amb son cor roí
i el làtigo alçarà de sa feresa,
i un detràs l'altre entregarà al botxí
de Navarra los caps de la noblesa.

Brianda ¡Ah!

Pallars ¿No és ben cert que això vos horrorisa?

Brianda Pel carinyo que sempre m'heu tingut,
dieu, ¿què dec fer?

Pallars Quinze anys haveu sigut
màrtir d'amor. Siau màrtir de la pàtria.
Que ningú sàpia aqueix secret horrible,
i renuncieu del príncep a la mà.

Brianda ¡Oh planeta terrible,
que t'ensanyes amb mi, cruel i inhumà!
¿Mataré jo mateixa
ma ventura, ma ditxa, mon repòs,
lo tendríssim amor de mon espòs,
l'honra del meu nom i mon car fill?

Pallars Això us mana la pàtria en sa agonia;
obeïu-la, doncs.

Brianda És que avui so mare.
¿Què respondré a mon fill quan ell un dia
me demani lo nom de lo seu pare?

Pallars Li direu que de l'hom
en los seus fets, senyora, i en sa espasa
gravat n'està son veritable nom;
que l'honor n'és lo pare del soldat
i la mare sa pàtria; que no és dat
engendrar solament reis a les mares;
que, al venir al món, naixen nobles tots;
i direu-li amb pocs mots:
que qui té honor i pàtria, ja té pares.

Brianda *(Amb accent desgarrador.)*

¡Ah...! ¡No puc...! ¡No puc...!

Pallars *(Determinant-se a marxar.)*

Adéu-siau, senyora.

Brianda ¿A on aneu?

Pallars Me'n vaig a morir amb ells,
a que me trobi entre ells quan, sanguinari,
lo botxí los degolli com a anyells.

Brianda ¡Això és horrible!

Pallars Horrible, certament,
és veure d'una causa la bandera
per terra arrossegada infamement,
horrible n'és, senyora, lo que veig,
jo que, mirant l'obscur i tenebrós
del porvenir, tots sos horrors preveig.
Irascible la reina, en sa feresa,
cadafals n'alçarà per totes parts
i, patrimoni fent-ne a la noblesa
de la destral del botxí, a centenars
comptarà les víctimes son orgull
quan faci derramar la sang a mars.
I los òrfens, los pares i les viudes,
veient-ne als seus morir o dur grilló,
amb desesperació
les mans trèmules vers lo cel alçades,
venjança clamaran, venjança horrible.
«¡Dia d'horror i de desgràcies dia!»
¡I an el príncep i a vós serà terrible
oir-los maleir en sa agonia!

Brianda ¡Oh, no serà...! Teniu, guardeu lo plec.

Pallars ¿Ne guardareu lo secret?

Brianda Ni la mort
robar-me'l ja podrà. Complir ma sort.
¡Que la pàtria em compli com jo compleixo!

Pallars Per ton fet tan noble, heroic i fiel,
jo, de la pàtria en nom, te beneeixo.
Ja la pàtria i la causa estan salvades.
¡Te beneeixo, Brianda; Déu, al cel,
pels màrtirs, palmes d'or ne té guardades!
(Brianda s'ha deixat caure agenollada davant lo comte de Pallars. Aquest l'aixeca i diu cap a l'esquerra:)
Algú ve. Veniu.
(Se'n va amb ella per la porta de la dreta.)

Escena ii

La reina, Nogueras, Àusias Marc *per l'esquerra.*

Reina *(Dirigint-se a* Àusias Marc, *que entra detràs d'ella mostrant lo més gran respecte.)*
¿Inútils han de ser
fins los meus precs?

Àusias Sa altesa ja comprendrà...

Reina ¿Me doneu, Àusias, los plecs?

Àusias Són per a lo rei, senyora,
entregar-los sols a ell dec.

Reina Mes jo so lo rei aquí.
Dau-me el missatge.

Àusias No, a fe.

Reina *(Amb ira mal comprimida.)*
¡Ah! ¿No ho voleu? Puix llavors
prompte jo us ensenyaré
com, no estant lo rei aquí,
sé per ell complir, i crec
que, puix de lo príncep sou
lo favorit conseller,
sabreu donar-li bon compte
de que quan Nos hem de fer
en nostre regne justícia,
fem justícia i per complet.

Àusias (*A part.)*
¿Què voldrà ara fer?

Reina *(A Nogueras.)*
Nogueras,
que entri ma cort al moment.

Escena 12

Dits, lo comte de Pallars, Brianda, Galceran de Requesens, don Enric d'Escobar, nobles, cavallers i dames.

(La reina s'ha assentat prop la taula. Los personatges se col·loquen situats de la manera que segueix: al mig, la reina; detràs la taula, a l'esquerra, les dames, entre elles, Brianda; Àusias Marc al prosceni, a l'esquerra; un grupo de nobles, entre ells lo comte de Pallars, al prosceni de la dreta; al fondo, altres

nobles, amb don Enric d'Escobar, prop la reina i, detràs de la seva cadira, en Nogueras.)

Reina Acosteu-vos, cavallers.
Senyor comte de Pallars,
Tinc, al veure-us, gran plaer.
(A un altre noble.)
Noble don Guillem de Bas,
molt bon dia.
(A un altre.)
Joan de Sens,
sempre el rei vos ha volgut.
(A Requesens.)
I siau-ne vós benvingut,
Galceran de Requesens.

Requesens *(Inclinant-se.)*
Ens honra, a fe, vostra altesa,
amb paraules tan complertes.

Reina Senyors, paraules són certes
que bé es mereix ma noblesa.
Mon afecte aquí us cridà
perquè vejau, cavallers,
com justícia se li fa
al que falta a sos devers.
Temps ha que un dia em parlàreu
d'una noia noble i bella,
però a qui, per mala estrella,
pobre sos pares deixaren.
A l'orfeneta, senyors,
en ma cort jo recollí,
glòria i tresors li doní,
li doní títols i honors.
La creguí pura, innocent,
mes, ¡ai de mi!, que ignorava
que en mon pit alimentava
a una traïdora serpent.
És una història passada
que us farà molt divertir.

Pallars *(A part.)*
¿Què serà lo que vol dir,
aqueixa dona malvada?

Reina *(Continuant.)*
La que jo acollí amb anhel,
creient-ne llímpia sa fama,
és donya Brianda, ma dama.

Brianda *(Amb un crit de dolor.)*
¡Oh! ¡Déu meu!

Àusias *(A part.)*
¡Poder del cel!

Reina *(Seguint tranquillament.)*
I de la tal dama meva,
'vui m'han dat nova galana,
que és del príncep de Viana
la querida, la manceba.

Brianda *(Doblegant-se baix lo pes de son dolor.)*
¡Senyora!

Reina Lo seu pavor
molt bé lo que he dit abona.

Àusias *(A part, amb reconcentrat dolor.)*
¡Dona n'és aqueixa dona
que jamai ha tingut cor!

Brianda *(Tímida i confosa, com no comprenent lo que li passa.)*
¡So innocenta!
(A part.)
¡Quin afront...!

Reina Puix molt mal ho demostreu.
Que innocenta sou, dieu...
¿doncs, per què baixeu lo front?

Brianda *(Aixecant lo cap amb dignitat, i donant un pas vers la reina.)*
¡Senyora!
(Veient an el comte de Pallars que la mira fixament, s'adelanta un o dos passos, retrocedeix i, amagant son cap entre les mans, deixa anar un crit ofegat.)
¡Ah!

Reina *(Cruelment i amb ironia.)*
Sé, per ma vida,
com ha d'obrar lo meu cor.
Puix Carlos donà-us l'amor,
sou sa esposa o sa querida.
Escolliu.

Brianda *(Torbada.)*
¡Senyora...! jo...

Reina Digau-ne a tots los d'aquí:
¿sou la sua esposa?
(Donya Brianda aixeca els ulls i troba fixa en ella la mirada plena d'angústia d'en Pallars.)

Brianda ¡No!

Reina ¿Doncs sou sa querida?

Brianda ¡Sí!
(Murmullos entre els cortesans.)

Requesens *(Adelantant-se i dient tímidament a la reina:)*
¡Pietat per Déu, senyora!

Reina Mon càstig serà sever,
que no és ma cort criader
de concubines.
(A donya Brianda.)
¡A fora!

Brianda ¡Ah!

Reina Jo amb mon dever compleixo.
Per la conducta obcecada,
la llenço de ma morada,
de la cort la despedeixo.
Del rei en ausència, és llei
que entengui jo en aquest cas.
¡Enrere tots! ¡Obriu pas
a la justícia del rei!

Nogueras *(Hipòcritament.)*
Tal volta fora raó
no obrar amb ella tan cruel.

Brianda *(Quasi agenollada al mig de l'escena i amb una expressió de gran angústia.)*
¡Ai!, ¡ma mare, des del cel,
contemplarà mon baldó!

Reina *(Contestant an en Nogueras.)*
No tinc temps en aquesta hora
d'escoltar cap protector.

Àusias *(No podent per més temps contenir-se i donant un pas vers la reina.)*
¡Per Déu Jesucrist, senyora,
que això és ja no tenir cor!

Reina ¡Don Àusias!

Àusias *(Amb orgull.)*
¡Senyora!

Reina Atràs.
(A donya Brianda.)
¡Ai del que us empari aquí!

Àusias Puix llavores, ¡ai de mi!

Pallars *(Adelantant-se fins a col·locar-se al costat de donya Brianda.)*
¡I, ai del comte de Pallars!

Reina *(A Pallars.)*
¡Ah! ¿Vós també?

Pallars Sí ¿i què hi ha?

Reina *(Amb horrible sarcasme.)*
Que siga, comte, en bona hora.

Pallars Sempre al desvalgut, senyora,
el de Pallars emparà.
(A donya Brianda.)
Veniu, Brianda. Defensar
jo sabré vostra innocència;
deixau a eixa dona estar
a soles amb son reinar
i a soles amb sa insolència.

Reina ¡Oh, català mai domat,
que so reina recordeu!

Pallars I vós, senyora, penseu
que so noble i molt honrat.
Quan l'esperó vaig calçar
i empunyí com cal l'espasa,
davant Déu, i en la sua casa,
empunyant-la vaig jurar
que en mi l'orfe hi trobaria
si no un pare, un protector.
Per a home de ma valia,
no protegir-la seria,
més que mengua, deshonor.
Als desvalguts lo meu braç
mai los faltarà, en ma vida,
que so de la raça unida
de Cardona i de Pallars.
I lo que ara he dit, senyors,
la meva espasa ho sosté,
no contra un, no, contra dos,
i contra tots, si convé.
Llenço, en senyal, lo meu guant
Ii si acàs algú s'altera
perquè amb la reina al davant
parlo jo d'esta manera,
sàpia en tinc poder bastant,
que el qui té esta espasa prompta
per a defensar la llei,
si n'és entre los reis comte,
entre los comtes, n'és rei.
(Se'n va amb donya Brianda.)

Escena 13

Tots, menys lo comte i Brianda.

Escobar *(Fent l'acció d'anar cap al portal.)*
¡Senyora!

Reina *(Amb sarcasme.)*
Deixau-lo anar.
És de Brianda el protector.
Senyors, podeu ja marxar.
(A la senya de la reina, se'n va la cort, quedant-se solsament en Nogueras, Escobar i Requesens. La reina se dirigeix a Àusias Marc.)
Lo que aquí vós, trobador,
acabeu de presenciar,
al príncep Carlos contau.
Dieu-li que a sa querida
l'he treta de mon palau.

Àusias Jo l'hi diré, per ma vida,
i us juro que en guardarà
de vós, Carlos, tal memòria,
que sa venjança en la història
només que amb sang s'escriurà.

Reina ¿M'insulteu...?

Àusias Fora baldó
insultar-vos. I amb raó
deixeu parli en aquesta hora,
puix per ma boca, senyora,
vos parlarà la nació.
Lo que jamai vos contaren
vostres cortesans roïns,
lo que ells, per malèvols fins,
vos mentiren o ocultaren,
jo us ho diré.

Escobar ¿Insultar
vos permeteu...?

Àusias Vostres lleis
sé que us forcen, an els reis,
les veritats a ocultar.

Escobar ¡Trobador!

Reina *(Contenint per medi d'un gest an els cortesans i tornant-se de seguida amb orgull a Àusias.)*
Podeu parlar.

Àusias I francament vaig a dir-ho
i vos juro, per ma fe,

que lo que diga... ho diré
tal com ho sento i ho miro.
I si trobeu molt ingrat
que així vos parli un amic,
és que veritat vos dic
i és dura la veritat.
Per vós Navarra en mala hora
bandera de guerra ha alçat,
plorant-ne, per vós, senyora,
lo trist príncep desterrat.
¡Oh!, ¡quins quadros tan terribles
avui presenta esta terra!
Desordre, rapinya, guerra,
desditxes que no són dibles.
Sense aliments nutritius,
la gent mor per los carrers,
los camps tornats argilers
inunda'ls la sang a rius.
Tot n'és tristesa i horror,
i, tras penes i perills,
fertilisa, en son dolor,
amb la sang de los seus fills
sa collita el llaurador.
Vós sou al regne fatal.
A un príncep que el poble adora,
per vostra ambició infernal,
vós li haveu robat, senyora,
lo carinyo de son pare;
son carinyo, sí. ¡Per Déu
que bé vós tot ho junteu,
mala reina i mala mare!

Reina ¡Don Àusias!

Àusias Tal volta un dia
lo poble enter vostre nom,
maleirà; sí, tothom
abona ma profecia.
Acosada, perseguida,
de totes parts fugireu
i en totes parts vos veureu
per lo poble maleïda;
i si avui de vostra llei
exemple heu dat en un cas,
cridant: «¡Enrere, obriu pas
a la justícia del rei»,
tal volta el poble demà,
puix que son bé li robeu,
la campana amb ronca veu
a sometent cridarà,
clamant, de ràbia no escàs,
al temps que vós passareu:

«¡Enrere tots! ¡Obriu pas
a la justícia de Déu!»
(Moviment dels cortesans, que tracten de tirar-se sobre Àusias Marc.)

Reina ¡Oh! ¡Agafeu-me aquest traïdor!

Àusias *(Espasa en mà, contenint els que s'anaven a tirar sobre d'ell.)*
¡Enrere, canalla!

Escobar ¡A mi!

Àusias ¡Sagrat n'haig de ser aquí,
puix que aquí so ambaixador!

Escobar ¿Canalles ens has dit?

Àusias Sí,
canalles he dit, i és llei,
que per vosaltres no falla;
no sou del poble canalla,
mes sou canalla del rei.

Reina ¡Agafeu-lo!

Àusias No és del cas.
Tinc los furs d'ambaixador.
¡Pas obriu-me!
(S'obre pas amb sa espasa i surt fora de l'escena.)

Reina ¡Ho mano jo!
¡Escobar, preneu-lo!

Escena 14

Dits, Brand.

Brand *(Atravessant sa escona en la porta.)*
¡Atràs!

Reina ¿Qui amb atrevida intenció
així s'oposa a mes lleis?

Brand ¡Qui no obeeix a més reis
que als qui són reis d'Aragó!

Reina So la reina.

Brand No, a mi
vós m'heu tret. ¿No ho recordau...?
Ho sereu quan vos digau
Reina d'Aragó.

Reina *(A* Brand, *amb ràbia.)*

¡Ah! ¡Roí!
Crideu, capità, als soldats,
perquè guardin ma persona.

Brand — Si en cridar sou arruixats,
vos farà callar una escona.
(S'ou una trompa de caça que toca l'halalí.)

Nogueras — ¡L'halalí!

Reina — ¿Ho és...? Jo tinc por...

Nogueras — És cert...

Reina — ¡Ai, al cor quin pes!
(S'ou lo segon toc d'halalí.)
He satisfet ma ambició.
(A Brand.)
¡Pas! ¡Lo rei Alfons mort ja és!
¡So la reina d'Aragó!

(Brand, sorprès, deixa caure l'arma. La reina atravessa la porta seguida de son capità i escuders.)

Acte 2. El sometent

Diumenge 3 de desembre de 1460.

La plaça de Santa Maria, en Barcelona. A l'esquerra de l'actor, el frontis de la iglésia. Un carrer a cada costat de l'edifici. En el fondo, un altre carrer, el de l'Argenteria, del que se'n veu gran tros. A la dreta, cases; una d'elles, amb porta i finestres practicables.

Escena i

Són les quatre del matí i està nevant. La nit és molt fosca i un fanal, que penja davant la porta principal de la iglésia, serveix solament per fer més clares les tenebres. Brand està ajagut a terra amb lo cap apoiat en lo primer esglaó del temple, aparentant que dorm. A dalt de l'escala, tota arronsada, prop lo portal, se veu donya Brianda inclinada sobre son fill Felip, que recalca son cap en los genolls de sa mare i al qui aquesta tapa amb son manto per a resguardar-lo de la neu que cau amb abundància. A poc d'haver-se aixecat lo teló, s'ou la campana de la iglésia, i de seguida, grunyint sos golfos, s'obre la porta apareixent lo bedell de Santa Maria que diu los primers versos esforçant un poc la veu, i marxa de seguida, deixant oberta la porta sens reparar en cap dels personatges que estan en escena.

Bedell — Són les quatre. Obert lo temple
teniu a vostres pregàries.
La festivitat del dia
ja saluden les campanes.
Devots, lo bronze us convida
per a l'oració de l'auba.

(Torna a entrar a la iglésia. Donya Brianda *aixeca poc a poc lo cap tan prompte com lo* bedell *deixa de parlar.* Brand *continua immòbil com si dormís.)*

Brianda ¡Felip!

Felip *(Dèbilment.)*
¡Mare!

Brianda Felipet,
puix que ja hi podem entrar,
anem al temple a resar.

Felip ¡Mare, jo em moro de fred...!

Brianda Pregarem a Déu piadós
que ens escolti sens recel.

Felip ¡Ai mare, que no té el cel
pietat de mi ni de vós!

Brianda *(Donant a sa veu un petit to de reconvenció.)*
¡Fill!

Felip Sí, sí, sord us contempla:
mentres que n'ha estat nevant,
de fred vegé'ns tremolant
a la porta d'aquest temple.

Brianda ¡Calla! Déu és bondadós
i ell res mai ne fa mal fet.

Felip Mori jo de fam i fred,
mes vós, mare meva, ¡vós...!
Jo us sentí, ferint mon cor,
tota aquesta nit plorar.

Brianda Déu fa tornar foc mon plor
per al meu fred mitigar.
Jo aquest plor, doncs, beneeixo.

Felip *(Plorant i abraçant sa mare.)*
¡Mare!

Brianda *(Abraçant-lo amb deliri.)*
¡Fill!
(A part.)
Si la mereixo
ten-me, Déu meu, compassió,
¡si faltí, reclam perdó!
¡Ai, és molt lo que pateixo!

Felip *(Aixecant-se i ajudant a aixecar sa mare.)*
¡Sí, mare! ¡Oh, sí, n'és segur!
¡Entrem! ¡A Déu pregaré!

Per vós li demanaré.

Brianda ¡Jo li demanaré per tu!
(Entren a la iglésia.)

Escena 2

Brand, Nogueras, de seguida en Requesens.

Nogueras arriba per lo carrer que hi ha en primer terme a l'esquerra; emboçat amb la capa, atravessa lo teatro acostant-se a la porta de la dreta, a qual porta practicable dona tres cops amb espais iguals. S'obre de seguida la porta i surt en Galceran de Requesens. En Nogueras, retrocedint alguns passos, s'assegura de que no hi ha ningú a la plaça, però no repara amb en Brand, que continua fent com si dormís.

Requesens Gràcies a Déu que haveu vingut. La reina s'impacienta i es desespera.

Nogueras Fins ara lo comte de Pallars no ha entrat a sa casa.

Requesens ¡Fins ara! ¿On ha passat la nit doncs?

Nogueras En lo Consell de Cent.

Requesens ¿Doncs hi ha novetat...?

Nogueras ¡I gran! Tot se sap, ja.

Requesens ¿Què?

Nogueras ¿A les dotze de la nit no haveu sentit tocar la campana convocant a Consell de Cent?

Requesens No l'hem sentida.

Reina *(Des lo portal de la casa.)* ¡Requesens!

Requesens ¡La reina!

Nogueras *(Fent un gran acatament.)* ¡Senyora!
(No cau tanta neu i acaba per no nevar.)

Escena 3

La reina, Requesens, Nogueras, Brand, que continua immòbil.

Reina Nogueras, ¿què li dèieu al nostre governador?

Nogueras Li deia, senyora, que ja ha arribat a Barcelona la nova d'estar pres lo príncep de Viana. Això fa que mentres aquesta part baixa de la ciutat està tranquil·la i silenciosa amb les sombres que de la nit naixen, a la part alta tot són remors, gent que corre, antorxes que brillen, soroll d'armes i frenètics crits de venjança.

Reina ¡Ah! ¿Nostra ciutat de Barcelona s'alborota?

Nogueras Jo crec que fa més, puix que es revolta. M'apar, senyora, que, abans de ser-ne de dia, serà proclamat per carrers i places lo sometent, i els entusiastes crits de «via fora» trauran del llit an els habitants d'aquesta comtal ciutat.

Reina Això no és més que una exaltació passatgera. La neu que cau refrescarà aquesta efervescència. Nogueras, jo conec el poble. És ni més ni menos que un gos que lladra i ensenya les dents, mes que corre a llepar los peus de l'amo encara no el veu amb un bastó a la mà. ¿Què més hi ha?

Nogueras Lo Consell de Cent ha estat reunit tota la nit i els consellers són ara a conferenciar amb la Diputació. Han cridat an el comte de Pallars i se li ha demanat que sigués lo cap de l'exèrcit.

Reina ¿Què dieu? ¿S'atrevirien a fer armes contra son rei?

Nogueras La cosa és de més importància no sembla a Vostra Altesa. Los catalans s'atreviran a tot. L'haver-ne pres el príncep de Viana los ha indignat i... si vostra Altesa me permetés fet-li una observació...

Reina Feu-me-la, vos ho permeto.

Nogueras A ser jo de Vostra Altesa, no m'estaria per més temps a Barcelona. Si s'arribés a saber que la reina és aquí, la reina a qui ells culpen d'haver-ne fet prendre el príncep, capaços foren d'apoderar-se d'ella i tenir-la ben guardada fins a tant que se'ls tornés a son Carlos de Viana.

Reina ¡A tant s'atrevirien!

Requesens En Nogueres té raó, senyora. Vostra Altesa no està segura mentres permanesqui a Barcelona.

Reina An aqueix poble temerari lo desafio a que s'atreveixi contra sa reina. Després, que ningú més que vosaltres dos sap que jo sigui aquí.

Requesens Però aviat ho sabrà lo comte de Pallars, ja que Vostra Altesa vol dispensar-li l'honra d'anar a casa seva.

Reina Lo comte serà dels nostres.

Requesens No obstant, en Nogueras diu que se li ha ofert lo mando de les tropes catalanes.

Reina Tan grans seran les ofertes que jo faré al comte de Pallars que vacil·larà en defensar la causa de son rei. Per lo demés, senyor governador, ¿què hi dieu, a tot això...? Ja ho sentiu, lo Consell de Cent se reuneix a una hora avançada de la nit, los consellers conferenciegen amb los diputats, se tracta d'armar lo poble, proclamar un sometent, fer un exèrcit, rebel·lar-se contra el rei i vós, vós, governador general del Principat, no en sabeu ni una paraula. ¿Com s'entén això?

Requesens S'entén molt fàcilment, ma reina i senyora. Les llibertats i constitucions de Catalunya...

Reina Lo rei i jo estem ja cansats de sentir parlar d'eixes constitucions i d'eixes llibertats. No sembla sinó que en aquest país los reis no siguin reis. ¡Miserables constitucions que traven la llibertat del rei i el fan vassall dels seus vassalls! ¡Llibertats injustes que fan an el poble soberà i l'eleven sobre el trono! Ja vindrà el dia que acabarem per a sempre amb eixos furs i reunirem lo poble per a que vegi com lo botxí fa amb tots aqueixos paperots una foguera a la plaça i llença ses cendres al vent... No, no estic molt contenta de vós, Galceran de Requesens... *(Girant-se vers en Nogueras.)* Ni de vós tampoc, senyor protonotari del rei...

Nogueras ¡Senyora...!

Reina Per una casualitat, he sabut que havia arribat a Barcelona Àusias Marc.

Nogueras ¿Àusias Marc és an aquí?

Reina Aquí, no obstant d'haver sigut desterrat pel rei de tots los Estats d'Aragó, i també aquí són ara donya Brianda de Vaca i son fill Felip.

Nogueras ¡Ells també!

Reina ¡I vós res ne sabíeu...! ¿De què em serveix, llavors, escampar l'or a mans plenes per a tenir agents i emissaris...? Sí, an aquí són donya Brianda i son fill, de retorn de Sicília, a on ja sabeu que anaren creient-se trobar allí lo príncep de Viana. Sé que han tornat sense haver-lo trobat, pues lo príncep era ja a Mallorca; i sé més encara, sé que són a Barcelona sens recursos, puix un corsari berberisc los ha robat en son viatge. El que ahir al vesprejar los va veure en lo port desembarcar, m'ha dit que, per lo que es veia, tenia que ser sa situació molt apurada. Busqueu-los, trobeu-los, i llavors... ja sabeu lo que hem determinat.

Nogueras Pot descansar Vostra Altesa.

Reina Jo vaig amb lo governador a veure lo comte de Pallars per a atraure'l al nostre partit. Nogueras, en aqueixa casa vos hi espero abans d'una hora.

(Nogueras saluda i se'n va per l'Argenteria. Requesens i la reina se'n van per lo carrer de l'esquerra del primer terme. Brand s'alça i los segueix.)

Escena 4

Àusias Marc. *Ve poc a poc del carrer de l'esquerra del segon terme.*

¡Pertot la pau...! Mon cor se desespera.
Jo vull morir i en mon camí el meu sino
d'execració m'oposa una barrera...
¡Senyor! ¡Senyor! ¡Que cruel és mon destino!
A una dona estimí, jove i molt bella,
com una volta sols s'ama en la vida
i vós volguéreu que hi trobés, en ella,
del príncep de Viana la querida.
Del príncep, ¡Senyor...!, del que jo he estimat

com estimar un guerrer mai ha pogut,
d'aquell que de sa causa en so soldat,
d'aquell que pel seu pit ne so un escut.
I en tant que jo sofreixo i callo, i ploro,
de ma llealtat, Senyor, pres en los llaços,
ella li diu tal volta ara: «t'adoro»,
palpitant-ne d'amor entre sos braços.
¿Què en podré ja esperar, ¡ai!, en la terra,
a on mon pobre cor violent estalla?
La mort, sí...; doneu-me, Senyor, la guerra
i jo aniré a buscar-la en la batalla.

Escena 5

Àusias Marc, *Brand.*

Brand arriba pel mateix lloc per a on se n'ha anat.

Brand *(Entre ell mateix.)*
Són ells, sí, sí.

Àusias *(Reconeixent-lo.)*
¡Brand!

Brand ¡Senyor!

Àusias ¡A l'últim ja t'he trobat!
Brand, en aquesta ciutat
no hi trobo un amic. Traïdor
a la causa és Requesens,
n'és ara a Lleida en Beaumont
i el conseller Destorrents,
en lo consell ocupat,
no ha pogut tan sols oir-me.
¡Ira de Déu! ¡S'ha empenyat
la desgràcia en perseguir-me!
¡En aquí no hi farem res!
¡Mai de les penes m'aparto!
Brand, ¿tens encara diners?

Brand ¡Senyor, no tinc pas un quarto!

Àusias Pobre, sens pa, sense casa,
patrimoni confiscat,
proscrit... tan sols m'han deixat
una amiga... ¡aquesta espasa!
A Sicília tornarem,
que fora el quedar-se aquí
desatino, i, pel camí,

caritat demanarem.

Brand ¿Però vós res heu sabut?

Àusias Que la pau seva firmà,
que el rei a Lleida ja està
i que lo príncep hi acut
per a juntar-se amb ell, fiel.
És cosa ja convinguda;
¡Brand, la causa n'és perduda!
¡Per Déu, què és sinó cruel
el que esta causa desgarra!
Noble i sant n'és lo pendó,
i sucumbeix a Aragó
com va sucumbir a Navarra.
¡Ah!, de sos infernals llaços
logrà parar los filats
la reina; que ses maldats
són tantes com los seus passos.

Brand Mes, puix que sou capità,
de lo príncep conseller,
anem amb ell.

Àusias No pot ser.

Brand ¿No? ¿I això per què?

Àusias Primer
que, proscrit, no hi puc anar,
després, que no ho puc voler.

Brand ¿Mes quin motiu hi ha, Senyor?

Àusias Un misteri singular
que el món tot deu ignorar.
Misteri n'és del meu cor.
Prepara't, hem de partir:
anirem on hi hagi guerra.
De seguida, d'esta terra,
Brand, ne tenim que sortir.
I no obstant... jo... ara... no sé...
Puix, del conveni a pesar,
m'ha aparegut reparar
certa efervescència... A fe
que he sentit alguns rumors
aquesta nit, moviment
he notat, i descontent
del poble, soroll, clamors...
La ciutat se mou, ansiosa.
Sí, crema com una brasa.

Brand *(Mostrant-li la casa de la que ha sortit la reina.)*
¿Veieu eixa casa? És casa
que m'apar molt sospitosa.
¡Per lo gloriós sant Antoni!
Que boig so haig de convenir
o d'ella jo he vist sortir
capità...

Àusias ¿Qui?

Brand Lo dimoni.

Àusias ¡Brand!

Brand De cert, o per millor,
a la reina, i per ma fe
que d'ella al diable no sé
qui serà més pecador.

Àusias *(Atònit i pensatiu.)*
¡La reina!

Brand I amb en Nogueras,
disfressada i cautelosa.

Àusias Misteri ne té la cosa,
Brand, si m'has parlat de veres...

Brand De veres, senyor, he parlat.
Vos ho juro per ma espasa;
quelcom passa, puix que a casa
lo dimoni ja ens hi ha entrat.
(S'adelanta a examinar la casa parlant amb veu baixa.)

Escena 6

Dits, donya Brianda, Felip.

Donya Brianda surt del temple sostenint a son fill, a qui la debilitat a penes deixa moure. Los dos comencen a baixar los esglaons sense que els vegin los altres dos personatges, que continuen mirant la casa i parlant en veu baixa.

Felip *(Dèbilment.)*
¡Jo tinc fam, mare!

Brianda ¡Fill! ¡Plàcia
a Déu guiar ma persona,
puix so dèbil i so dona!
¿Què tinc de fer, en ma desgràcia?

¡Ai, fill de l'ànima mia!,
fos la set que t'abrasara,
jo la set t'apagaria...
¡ma sang per beure et donara...!

Felip *(Més dèbil i deixant-se caure en lo primer esglaó de la iglésia.)*
¡Tinc fam! ¡És mon dia postrer!

Brianda *(Tirant-se desesperada vers ell.)*
¡Mon Felip!
(Aixecant son cap i mans al cel.)
¿I haveu mirat
això, Senyor...? ¿Què haig de fer?
(Mira per l'escena amb vista delirant.)
Hi ha allí gent.

(Al veure los dos personatges que estan prop la casa i girats d'esquena, llença un crit com si una lluminosa idea acabés de brillar en son enteniment.)
¡Ah!
(Recolza a son fill sobre l'escala, se tapa amb lo manto i, acostant-se a Àusias Marc que continua girat d'esquena, li para una mà trèmula i li diu:)
¡Cavaller,
per Déu, una caritat!

Àusias *(Girant-se súbitament.)*
Eixa veu.

Brianda *(Coneixent-lo.)*
¡Don Àusias! ¡Ah!

Àusias *(Amb afany.)*
¿Qui sou vós? ¡Per compassió...!
Mes... ¡ai!, no m'ho digueu, no.
¡M'ho ha revelat lo cor ja!
¡Donya Brianda!, ¡vós!

Brianda ¡Jo, sí!

Àusias ¡Vós...! ¿Déu meu, què vos he fet?

Brianda Jo so que m'estic aquí
morint-me de fam i fred.
Sens recursos, com veieu,
a Barcelona n'he entrat...
¡Vegéssiu quant he plorat!
Mes... vós tampoc permetreu
que m'aloqui... ¡No més plor!
¡Mon afany calmeu, humà!
¡Donau-li a mon fill, que es mor,
donau-me-li un tros de pa!

Àusias ¡Vostre fill...! ¡Son fill!

Brianda *(Mostrant-li l'escala a on està ajagut.)*
Allí.

Brand *(Anant corrents cap an en Felip i aixecant-li lo cap.)*
¡Ai pobret! ¡Si està gelat!

Felip ¡Mare!

Brianda *(Corrent cap a ell i prenent-lo als braços.)*
¡Fill meu adorat!

Brand *(Entre ell.)*
No vui que es digui de mi
que los deixo en est estat,
¡no! ¡Per mi fora un afront...!
(Se'n va corrents pel fondo.)

Àusias *(Sens reparar que en Brand és fora.)*
¡Sens recursos...! ¿Què fer dec?
¡Que em torno loco, jo crec!
¡Sembla un volcà lo meu front!
¡Ella! ¡Son fill! ¡Déu clement,
avui m'heu volgut posar
a prova l'enteniment...!
¡Calla i sofreix, cor pacient!
Ton dever és lo callar.
¡Misericòrdia de Déu!

Brianda *(Amb veu plorosa, tenint son fill recolzat a la falda.)*
¡Bon cavaller, caritat!

Àusias *(Desesperat.)*
¡Ara no puc!, però aviat
vos prometo la tindreu.
Espere-us i pel meu nom
jo us juro que...
(Mirant cap al primer carrer de l'esquerra.)
Justament
per allí s'acosta gent.

Escena 7

Donya Brianda, Felip, a l'escala de la iglésia; Àusias Marc *al mig de l'escena, la reina fa bracet amb en Galceran de Requesens, que arriben per l'esquerra disposant-se per a atravessar lo teatro. La reina va tapada amb un manto i Requesens emboçat amb la capa.*

Requesens Senyora, allí veig a tothom.

Àusias *(Adelantant-se i parant lo sombrero.)*

¡Per una mare que plora,
si compassió vós haveu,
una caritat, senyora,
per lo sant amor de Déu!

Reina *(A part.)*
¡Àusias Marc!
(Mirant per totes parts i veient donya Brianda i an en Felip.)
¡Ah!, i ells també.

Requesens *(Separant, per a passar, lo sombrero que* Àusias Marc *los para.)*
¡Perdoneu, per Déu, amic!

Àusias *(Insistint.)*
¡Senyor!

Reina *(Amb altivès i passant de llarg.)*
¡Pobre, enrere, us dic!
(Requesens i la reina continuen son camí i es fiquen a la casa.)

Escena 8

Àusias Marc, *donya Brianda, Felip.*

Àusias *(Fixos los ulls en ells.)*
¡Enrere el pobre! ¡Bé, bé,
per aqueix consol! ¡Quin pas!
(Com si, tot plegat, li vingués una idea.)
Mes ara ho recordo, sí,
jo he sentit a dir que aquí
s'hi troba el de Pallars.
(A donya Brianda.)
Senyora, no hajau fatic;
veniu amb mi, us he salvat.

Brianda ¿Què dieu?

Àusias Que he recordat
que aquí hi teniu un amic.
En Pallars.

Brianda *(Amb ansietat.)*
¿Sí? ¿A on està?

Àusias Ja el veurem.

Brianda *(Aixecant les mans al cel.)*
¡Gràcies, Senyor!
(Ajudant a aixecar son fill.)
¡Vine, fill meu, mon amor!

¡Vine que ens hem salvat, ja!

(Se'n van per lo segon carrer de l'esquerra. En lo moment que surten de l'escena, ve pel fondo en Nogueras*, que es dirigeix a la casa. Ans d'arribar-hi, la* reina *surt i es troben.)*

Escena 9

La reina*,* Nogueras*, després en* Requesens*.*

Reina *(A* Nogueras*, mostrant-li a donya* Brianda *i als altres que se'n van.)*
Nogueras, ara se'n van,
los seguiu i... ¡ja ho sabeu!

Nogueras Hi vaig, mes ans les notícies
que corren heu de saber.
Se va a proclamar, senyora,
de seguida el sometent.
Amb lo comte de Pallars
no podeu comptar.

Reina Ho sé.

Nogueras I així és forçós que sortiu
de Barcelona al moment.

Reina Vaig a marxar de seguida.
A Lleida m'encontrareu,
mes, per Jesucrist, Nogueras,
que acabat tot té de ser.

Nogueras Descuideu en mi, senyora.

Reina ¡Aconseguiu-los! ¡Correu!

*(*Nogueras *saluda i se'n va detràs d'ells.)*

¡Requesens!

(Ve en Requesens *de la casa.)*

Requesens ¡Senyora!

Reina Prompte,
ja que ens ne treuen, anem.
Mes, ¡ai, pobra Barcelona,
quan tornar-hi jo podré!

(Se'n van per lo carrer del primer terme.)

Escena 10

S'ou de dintre gran brogit i molts de crits. Brand surt corrents i amb un pa a la mà. Passats alguns moments, arriben perseguint-lo en Gabriel, en Romadà i hòmens del poble.

Gabriel *(De dintre.)*
¡Al lladre! ¡Al lladre! ¡Correu tots, veïns!

Brand *(Mirant per totes les parts.)*
¡Ira de Déu! No hi són i em persegueixen...
¿On hauran anat...?

Gabriel *(Sortint amb los demés, armats uns amb bastons, altres amb espases i altres amb eines casolanes.)*
¡Al lladre! ¡Cuiteu...!
¡Mireu-lo és allí! ¡Pillo! ¡M'has robat!
(Brand, blandejant sa ascona, conté an els que el persegueixen.)
O em tornes de bon grat
aqueix pa o et portarem
del conseller en cap a la presència.

Brand Ni m'hi deixo portar ni vos lo torno.

Uns ¡Lladre!

Gabriel ¡Tunante!
(Los hòmens del poble amenacen Brand; en aquest moment, se presenta en Pere Destorrents. Va vestit de conseller, amb la gramalla vermella.)

Escena 11

Los mateixos i en Pere Destorrents.

Destorrents ¿Què és lo que aquí passa?
(Tots li obren pas i lo saluden amb respecte.)

Romadà ¡Lo conseller en cap!

Gabriel Ha entrat a casa
est home i m'ha robat.

Destorrents ¿I què n'ha robat?

Gabriel Un pa.

Destorrents *(A Brand.)*
¿Cert és?

Brand Cert.

Destorrents ¿I per què lo dels altres has tocat?

Brand Perquè he vist que sens pa i sense consol
una mare i un fill se moririen,
puix al cel, en sa fam i desconsol,
ses súpliques en va li dirigien.

Destorrents Tu, al tocar-ho, ets faltat
i és molt gran eixa falta,
pus que tu ets català, i a més soldat.
Pensa, doncs, si la falta n'és villana.
Un bocinet de pa no hi ha qui el negui.
Satisfet sol donar-se al que el demana.
¿Per què no el demanaves doncs...? ¿Què dius?

Brand No imploro caritat, ni la pretenc.

Destorrents ¡Orgull... orgull maleït!
per ell has delinquit.
Tota falta té pena justiciera;
falta, i molt grave, n'és lo robo aqueix.
Ara bé, lo que tu has fet considera,
que vull sies jutjat per tu mateix.

Brand ¡Per mi mateix!

Destorrents Sí. Pensa
que has fet contra la llei un gran agravi,
i, de la llei mateixa en desagravi,
tu deus ser-ne ton jutge justicier.

Brand Puix voleu que jo dicti ma sentència,
vaig a dictar-la, i escolteu primer.
Quinze anys sols ne tenia
quan, ple el meu pit d'amor i d'entusiasme,
defensí de ma pàtria les banderes
i, tenint-ne d'anar vers terres mores,
pel mar marxí embarcat en les galeres
que, en mars itàlics sempre vencedores,
d'Aragó n'ondejaren les senyeres.
En los Gelves i en Trípoli brillaren
victorioses les armes catalanes
i un grapat d'hòmens, de sang fent ferum,
esbargiren les torbes musulmanes
com l'huracà esbargeix pel cel lo fum.
De les costes dels moros sent senyors,
nostres los seus tresors,
perdut son poderio,
«veniu», nos digué el rei, «almogàvers,
les roges barres d'Aragó, amb nou brio,
en triumfo a passejar per altres mars».
I a la Itàlia partírem,

i amb ells forts combatírem,
i a Salerno, a Arpadio, a Terracina,
de Calàbria la rica a la ribera,
de Nàpols la bonica i l'altanera,
a la torre més alta i orgullosa,
clavàrem, ¡viva Cristo!, victoriosa,
de l'Aragó la federal bandera.
A Nàpols vaig ser jo qui enarbolada
la bandera deixí en Santa Sofia:
en mon front se veu la gavinetada
que en la pelea jo rebí aquell dia.
Esta és ma història, doncs, i esta ma vida.
Trobí'm en vint batalles, les ferides
que hi ha en mon cos al català recorden
un fet d'immortal glòria,
que escrita està en cada ferida mia
una pàgina rica de sa història.
I puix que en una falta he consentit
i és precís que la purgui com a bo,
i so mon jutge, me condemno jo,
per lo que per ma pàtria n'he patit
que recompensa crida,
a ser, en lo que em resta de la vida,
a expenses de la pàtria mantingut.

Destorrents ¡Silenci! Pel meu nom
que raó té aqueix hom.
Qui, sent-ne bon patrici i bon soldat,
en lo camp per sa pàtria ha combatut,
puix per ella sa sang ha derramat,
bé mereix ser per ella mantingut.
(A Gabriel.)
Jo us pagaré el que se n'ha portat.
(A tots.)
Marxeu.
(Se'n van anant pel fondo.)
(A Brand.)
I vós, si en lo terme d'una hora
la campana sentiu tocar sonora
a sometent, correu apressurat
al palau del consell, i jo us ho dic,
tornareu de la pàtria a ser soldat.
(Destorrents se'n va pel fondo; Brand, per lo carrer de l'esquerra del primer terme.)

Escena 12

Lo comte de Pallars, Àusias Marc. *Venen per lo segon carrer de l'esquerra.*

Pallars — Aquí els dec esperar. Eix és lo puesto.
Mil gràcies de cor dono a la fortuna,
que n'ha volgut que un altre cop sia
lo protector d'eixa infeliç criatura.

Àusias — ¡Pobra dona! Em don pena com se troba,
que són horribles les desgràcies sues.
Vós sabeu que a Sicília anà, atrevida,
corrent del príncep de Viana en busca
quan al príncep les costes de Mallorca
ja havien acollit. Llavors, confusa,
al veure's sola en terra tan llunyana,
sense recursos, presa d'amargura,
puix, sent en alta mar, un buc corsari
li robà son caudal i sa fortuna,
aquí volgué tornar i una galera
la porta per favor a Catalunya.

Pallars — Mes vós haureu també patit de sobres.

Àusias — Dos anys fa ja que, ingrata, la fortuna
se plau en perseguir-me i enviar-me
les més negres desditxes una a una.
Des que don Joan i eixa malvada dona
lo noble trono d'Aragó n'ocupen,
divagant vaig per terres estrangeres
desterrat i proscrit; i ma amargura
m'ha retornat aquí, a on trobar creia
a Carlos amb lo rei, com sempre, en lluita;
mes m'han dit que firmaren un conveni,
que la pau amb lo rei és ja segura,
i novament observo que l'estrella
de ma vida en lo cel de nou s'ofusca.

Pallars — Mes ja no marxareu, puix que en ma casa
juntes hi trobareu pau i ventura.

Àusias — ¿Olvidau que el botxí mon cap pregona,
i el gran afany amb què pertot me busquen?

Pallars — És que vós no sabeu que ja el conveni
lo rei desfé, i es començà la lluita.
És que vós no sabeu que Barcelona
conquista 'vui sa llibertat perduda.
Al príncep n'ha agafat son pare a Lleida,

cedint-ne de la reina a les astúcies,
mes, a la veu de sometent de guerra,
'vui s'aixeca orgullosa Catalunya.
Al brillar 'vui del sol lo primer raig,
la veu de bronze brandarà, robusta,
i, de campana a campana volant-ne,
despertarà la ràbia i la bravura
del poble català, que el crit de pàtria
no desoigué jamai, no hi fou sord nunca.

Àusias ¿Què dieu?

Pallars La veritat: 'vui d'esta terra
s'acaben lo dolor i desventura.
Amb vós compto, Àusias Marc.

Àusias Sempre, don Hugo.
¡Oh terra de llealtat, oh Catalunya,
clàssica terra d'honradès provada,
a on llibertat i patriotisme abunden,
mentres que jo un alè tinga de vida,
jamai mon braç te mancarà en ajuda!
Puix 'vui me crides amb ta veu de guerra,
jo vull, soldat, vestir-ne l'armadura;
jo volaré al combat, que la mia vida,
des que en so nascut, mare pàtria, és tua,
i que vulgui el Senyor la mort dels hèroes
donar gloriosa al que amb afany la busca
i donar-me, entre els teus defensors braus,
oh pàtria meva, honrosa sepultura.

Pallars ¡Abans morir que de sos fors ne sia
nostra mateixa pàtria tomba muda!

Àusias ¡Abans morir que veure trepitjada
la santa llibertat de Catalunya!
(S'ou a dins remor del poble que s'acosta.)

Escena 13

Lo comte de Pallars, Àusias Marc. *De seguida, en Destorrents amb altres dos cavallers. Gabriel, Romadà, Brand, hòmens i dones del poble.*

Pallars Ja són aquí.

Àusias ¿Què vol dir eix tumulto?

Pallars Que a proclamar-ne el sometent comencen.

Se comença a omplir l'escena d'hòmens i dones del poble que venen tots per lo carrer del fondo. Detràs del poble, ixen los dos trompetes del Consell i de seguida dos porrers amb trajos negres i vermells, i, amb les maces, altres precedint el conseller en cap en Pere Destorrents, al que segueixen altres dos consellers vestits de tals, igualment que ell, un dels quals porta enrotllada la bandera de sant Jordi. Al costat dels consellers, hi van sis hòmens portant grans manats d'herbes o mates enceses; surten cavallers i ciutadans honrats de Barcelona i conclouen la comitiva més hòmens del poble. Pere Destorrents se posa al mig del teatre i a sos costats s'hi apiloten los dos consellers, lo comte de Pallars, Àusias Marc, los cavallers i los ciutadans. Brand, que ha sortit de l'esquerra, s'acosta a son senyor. Lo poble està espargit per l'escena. Los sis hòmens que porten les mates enceses se posaran al fondo. Toquen los trompeters abans de parlar lo conseller.

Destorrents *(Amb solemnitat.)*

Ara escolti lo poble de Barcelona
lo que la pàtria, per ma veu, ordena:
la llei del *princeps namque* venerada
els fills de Catalunya aquí congrega.
Trencant lo rei la fe de la concòrdia,
el príncep de Viana ha pres en Lleida,
de la santa moral, de la justícia,
de los usatges d'aquest poble en mengua
i an els lleals i bons diputats nostres
ha respost orgullós i amb altivesa:
«direu al poble que del rei les ires
són de mort i extermini missatgeres.»
Nostre Consell de Cent, al saber això,
ja per més temps sa gran virtut no enfrena:
n'ha fet tancar de la ciutat les portes,
molt forta guarnició posant-ne en elles,
i n'ha ordenat que s'armin de seguida,
per a prest avarar-les, vint galeres,
i que del *princeps namque* se proclami
la consuetud. I a fer-ho es dona pressa.
¡Que ho anuncien trompetes i campanes!
¡Ondegi de sant Jordi la bandera
I, a l'entusiasta crit de «via fora»,
que s'armi el poble en sometent de guerra!
¡Via fora, sometent!

(Los ja mencionats sis hòmens remouen los manats d'herbes enceses, toquen les trompetes, s'ouen les campanes de la ciutat que volten a sometent i lo poble repeteix los crits de «¡Via fora, sometent!» donats per lo conseller. Al dir ses darreres paraules, en Destorrents ha agafat la bandera amb ses mans i l'enarbola amb brio.)

Àusias *(Acostant-se an en Destorrents.)*
Don Pere, dau-me,
si vos plau, a guardar eixa bandera.
Que a lo meu braç la pàtria la confiï,
i, allí a on més forta sia la pelea,
i, allí a on la batalla i fera lluita
jo més terribles i sangrentes veja,
allí vos juro, sí, que, victoriosa,
de Catalunya arbolaré l'ensenya.

Destorrents Mireu que, si és d'honor, també és de mort
casi sempre el llegat d'eixa bandera.
I davant del Consell, vós acceptant,
tornar-hi sols podeu de dos maneres,
i jo, en nom de la pàtria, us ho previnc:
amb ella victoriós o mort sens ella.

Àusias Sagrada ardència lo meu cor inflama
i de guardar-la el jurament vos presta.
De sant Jordi, patró de Catalunya,
dau-me a guardar, don Pere, la bandera
i us juro que haig de fer que, victoriosa,
los dos camps ondejar igual la vegen
quan al rei ja tots los seus Catalunya,
rugidora, enviarà sa veu de guerra.
(Pren la bandera de les mans del conseller i l'enarbola amb brio.)
Catalans, aquí; sota els plecs aqueixos,
els nobles pits lo seu valor ostenten.
El qui mor per sa pàtria, mor amb honra,
i, al qui sucumbeix en marcial contenda,
del cel dels màrtirs les daurades portes,
per ell de bat a bat queden obertes.
Fruits va recollint de virtut i glòria
qui d'amor patri la llavor ne sembra.
Seguiu tots mon exemple, catalans.
Puix, donant-me a guardar esta bandera,
tan sols haig de tornar a Barcelona
amb ella vencedor o mort sens ella.
¡Via fora, sometent!

Poble ¡Via fora!
(Se sent a dins un crit desgarrador.)

Escena 14

Los mateixos, donya Brianda, que entra a l'escena demostrant la major desesperació i angústia.

Brianda *(Encara és dins.)*
¡Auxili!

Destorrents ¿Qui demana?

Pallars ¡Donya Brianda!

Àusias ¡Déu meu!

Pallars *(Acostant-se cap a ella.)*
¡Senyora!

Brianda M'han robat
a mon fill, mon Felip, consol meu...!

Àusias ¡Justícia de Déu! ¿Qui?

Brianda No ho sé... la reina...
Nogueras... ells... i què sé jo, ¡l'infern!

Àusias ¡La reina! ¡Déu etern!

Brand ¡La reina!
Lo diable aquí l'haurà enviada.
(Entra de pressa en la casa.)

Destorrents ¡La reina, ha dit!

Pallars I és cert que a Barcelona
una intenció secreta l'ha portada.

Destorrents ¿És aquí?

Brand *(Sortint de la casa.)*
Ja no. La reina ha sigut.

Àusias ¡Brand!

Brand Descuideu, ja corro detràs d'ella,
(Dirigint-se a donya Brianda.)
i jo us tornaré el fill que haveu perdut.
(Se'n va corrents.)

Brianda ¡Vils!, se l'han emportat,
¡i aquí us esteu amb calma...! ¿Teniu por?
Lo meu tresor, ma ditxa m'han robat,
¡i així tranquils esteu...! ¡No teniu cor!
(Lo comte de Pallars parla en secret amb en Destorrents i aquest dona algunes ordres reservades a qualcuns hòmens que se'n van.)
¡I sou vosaltres los qui de la pàtria
pensau podeu trencar opressors llaços!

Esposos potser sou, potser sou pares,
¡i permeteu que dels seus propis braços
los fills a robar vagin a les mares!

Àusias ¡Senyora, per pietat!

Brianda So la venjança.
Deixeu-me que el poble ara jo convoqui,
deixeu que al poble, desolada mare,
com a patriota i mare jo l'invoqui.
(Dirigint-se al poble.)
Dèbil dona jo so, mes al combat
jo us hi sabré portar igual que un hom,
que d'orgull lo meu pit també ne bat
quan s'invoca de la pàtria el sant nom.
¡Tenen pres el meu Carlos, mon amant,
i a mon fill se l'emporten presoner!
A detenir-me res serà bastant.
Mon cor crema molt més que ardenta brasa...
¡Ah!, un arnés, un cavall i una espasa
i en tigre veureu l'anyell temorós
tornar-se, però en tigre cruel, feroç!
¡Catalans, a mi! ¡Causa és vostra i meva
la causa de la pàtria! Esposa i mare,
a vosaltres m'uneix igual fat, sí.
Jo de la glòria us mostraré el camí
a l'invocar de mon fill la memòria
i els raigs del mateix sol daran son brill
als hòmens que peleen per llur glòria
i a la mare que lluita per son fill.
¡Catalans, de vostre príncep de Viana
n'és fill lo fill que al meu amor robaren!
(Gran moviment i marcada agitació en lo poble, al sentir que es tracta d'un fill del príncep. Altres s'acosten a donya Brianda com arrastrats per un impuls maquinal de simpatia.)
¡Correu! ¡Volem al combat! La campana
nos crida a la batalla amb son bronc toc.
¡Sí! La venjança en nostre pit s'aferra
i a nostre pas, com huracà de foc,
¡que tremoli esporuguida la terra!
¡Via fora, sometent! ¡Venjança i guerra!
(Tots corren detràs de donya Brianda, que se'n va pel fondo blandint una espasa que ha pres del que més a la vora tenia.)

Acte 3. L'antorxa

12 de març de 1461.

Saló del Palau de Barcelona. Al fondo, un balcó. A l'esquerra, una porta que és la de la cambra del príncep. A la dreta, dos portes de les que la de primer terme és la de la cambra de donya Brianda. És de nit, hi ha llums sobre la taula. Per lo balcó, que és obert de bat a bat, se veuen cases de Barcelona, il·luminades en senyal de regosig. Prop la porta de l'esquerra, un gran retrato de cos enter de Pere lo Gran, el qual amaga una porta secreta.

Escena i

Lo comte de Pallars, Destorrents i nobles, cavallers, ciutadans, consellers, patges i ballesters. Nogueras se passeja pel fondo, indiferent a tot. Lo comte de Pallars està dret en lo balcó aparentant que parla al poble reunit en la plaça. Detràs d'ell, hi ha dos patges. L'un té a la mà lo casco del comte i l'altre una antorxa.

Pallars Cavallers, ciutadans poble,
ja que per fi vingué el dia
i aquí tenim el de Viana,
siam nosaltres sa família
en lloc de la que, alevosa,
sa cruel madrastra li quita.
¡Visca Carlos, primogènit
de l'Aragó i de Sicília!

Poble *(De dins.)*
¡Visca!

Pallars *(Al patge, que té l'antorxa.)*
Patge, que eixa antorxa
tota aqueixa nit s'estiga
davant lo balcó clavada.
Si encesa el poble la mira,
aprendrà a jutjar per ella,
que, si pura sa llum bella,
la fe del patri entusiasme
se troba en vostres pits viva.
(Lo patge posa l'antorxa en una atxera que surt del balcó.)

Pallars *(Dirigint-se a Destorrents.)*
¡Bé per nostra Barcelona!
¡Bé per lo poble valent
que mai en va i justament
de noble i llibre blasona!
¡Que bé mostra son desig
en los temples amb pregàries

i pel carrer el regosig
amb alegres lluminàries!

Destorrents ¿I la reina?

Pallars S'ha quedat
a Vilafranca.

Destorrents M'agrada.

Pallars Lo que és aquesta vegada,
de bona a fe s'és lliurat.
Volia, en totes maneres,
amb lo de Viana venir
i ho logràrem impedir
oposant-nos-hi de veres.
I va ser fer-li un bé immens
puix, si ve, per mala estrella,
se li aixeca un sometent
i mai més se parla d'ella.
(Reparant tot en un plegat amb en Nogueras.)
Mes... o jo estic trastocat,
o veig en Nogueras.

Destorrents Sí.

Pallars ¿I a què ve aqueix home aquí?

Destorrents Fa molt poc que n'ha arribat.
Ve de la cort missatger
i al príncep diu vol parlar.

Pallars Me dona molt que pensar
veure aquí aqueix conseller.
És home de mala llei
i, a no ser ambaixador,
jo us asseguro...

Escena 2

Dits i Àusias Marc*, que surt de les habitacions del príncep (porta de l'esquerra.)*

Àusias ¡El senyor
protonotari del rei!
(Adelantant-se.)

Nogueras Jo so.

Àusias *(Sense mirar-se'l i amb esquivesa.)*
Lo príncep ansia

veure-us.

(Nogueras entra en la cambra i Àusias Marc se dirigeix als que estan en escena.)

Àusias — Lo príncep, senyors,
a sos fidels defensors,
avui reveure voldria,
mes se'n troba fatigat
i és la nit adelantada,
i el final de sa jornada
ve a robar-li aqueix enviat.
Vos prega, doncs, mon senyor,
que lo vulgau perdonar,
i, puix fiat en vostre amor,
avui podrà descansar,
demà mateix, en persona,
anirà al Consell de Cent
a demostrar son content
a la noble Barcelona.

Destorrents — I per mostra tan galana
de concedí'ns eix honor,
demà Barcelona, ufana,
demostrarà son amor
per lo príncep de Viana.

(Se'n van, tots menys en Pallars, per la segona porta de la dreta.)

Escena 3

Lo comte de Pallars, Àusias Marc.

Pallars — ¿I amb lo príncep aqueix home
voleu deixar sol, don Àusias?

Àusias — Així el príncep ho desitja.

Pallars — És que eix home no m'agrada.
És un traïdor i un malvat
i té de Judes la cara.
¿Sap lo príncep que a son fill
han robat?

Àusias — A donya Brianda
no ha vist encara i ho ignora.
Aquest matí, a sa arribada,
d'ells m'ha fet vàries preguntes,
jo n'he callat sa desgràcia,
mes per força hauré de dir-l'hi

quan en Nogueras se'n vaja,
que em demanarà de nou
per son Felip i sa Brianda.

Pallars ¿I del fill res ne sabeu?

Àusias Re.

Pallars ¿I d'en Brand?

Àusias Menos encara,
amb tres mesos de ser fora,
res sé d'ell.

Pallars ¡És cosa rara...!
Com a presoner, tal volta,
la reina lo té en ses garres.

Àusias Que primer l'han mort jo em penso,
mes, si és així, ma venjança
perseguirà a l'assassino
per més que dins les entranyes
de la terra se m'amagui.

Pallars ¿Me voleu creure, don Àusias?

Àusias Dieu.

Pallars M'ha vingut una idea.
Pus la reina, mala mare,
a Felip robà sens dubte,
la presó que, trist, lo tanca
deu saber-ho d'en Nogueras
l'ànima vil, condemnada.
Agafem an en Nogueras
quan surti d'aquesta cambra
i, o la vritat nos diu,
i sense embolics nos parla,
o presoner aquí es queda.

Àusias ¡És ambaixador!

Pallars ¡Tontada!,
per a hòmens, com en Nogueras,
no hi ha ningun for que hi valga.
Quin és mon plan, escoltau:
amb la gent me poso a la plaça
mentres vos esperareu
que surti d'aqueixa cambra.
Li parlareu, si confessa,
trobarà sortida franca,
mes, si per un acàs nega,

la Verge i son Fill me valguen
com aquesta nit lo tanco
a la cova de ma casa.

Àusias ¿Com ho faig, per avisar-vos?

Pallars És veritat, no hi pensava...
(Pensant.)
¡Ah! Ja n'he trobat un medi.
Eix balcó dona a la plaça;
ara bé, si aquesta antorxa
segueix encesa, se salva;
mes, si al sortir en Nogueras,
sa llum ne veig apagada,
d'ell m'apodero.

Àusias ¡Que em plau!

Pallars Que us en recordeu, don Àusias;
si és apagada, l'agafo;
si n'és encesa, se salva.
(Se'n va per la segona porta de la dreta.)
(Al mateix temps, surt donya Brianda de sa habitació.)

Escena 4

Donya Brianda, Àusias Marc.

Brianda ¡Àusias Marc!

Àusias ¡Donya Brianda...! ¡Sempre trista!
¡Sempre trista i plorosa!
¡Sempre el dolor deixant-ne en vostra cara
sa senyal verinosa...!

Brianda ¿De mon fill, què sabeu?

Àusias Res.
(A part.)
¡Pobra mare!

Brianda ¡Res...! ¡I em dieu si ploro...!
I una mare que son fill li han robat,
de sa ditxa tresor,
¿voleu que en mostri un semblant resignat,
i a tots vagi mentint,
si el dolor que son pit ha enverinat
li va l'ànima a trossos dividint?

Àusias Me pesa, a fe, senyora,
lo trobar-vos tan trista i afligida.

Brianda Plorar i patir, aquesta és ma vida.
Ningú al món, entre el dol i l'amargura,
desditxes a sembrar i sinsabors
i rica amb lo plor de ma desventura,
arreplego collita de dolors.
De tant plorar, roigs, inflats de tants bulls,
mos ulls neguen llàgrimes a mons mals,
i, al veure's secs ja mos llagrimals,
llavors sang viva raja de mos ulls...
¡Feliç vós, trobador, a qui les penes,
no vos priven la ditxa i lo repòs!
(Amb gran i sarcàstica amargura.)

Àusias A fe teniu raó... ¡So molt ditxós...!
¡Què hi fa que en tingui el dolor per amic
i que sia en mes penes sempre etern,
mon pensament mateix mon enemic
i lo meu mateix cor mon propi infern..!
¡So molt feliç...! Un dia jo adorava
a un àngel de tendror i d'hermosura,
i l'aimava, senyora, sí, l'aimava,
així com aima el cel en nit ben pura
veure son gran mantell tot ple d'estrelles,
que un pas del senyor és cada una d'elles;
com la vall aima sa quieta poesia
i l'aucell son niu en lloc d'aspresa
i el bosc l'oreig que el besa
i dolç l'adorm amb tranquil·la harmonia
i sos salzes lo riu
i la flor la rosada de què viu.
En secret, lo meu pit despedaçat
n'ansiava aquell tresor,
si bé que de sa boc un «jo t'ador!»
no l'hauria canviat
per lo serrall del moro més ric d'or.
Lo sant crit de la pàtria i de la guerra
lluny se m'emportà un dia,
mes pertot sa figura me seguia.
Era son record d'amor lo meu encant,
ma vida de sa vida dependia...
¡L'aimava, ¡ai de mi!, tant,
que portava la imatge de ma bella
en lo meu pit gravada,
com lo cel en son blau guarda l'estrella

per una eternitat allí enclavada...!
Vaig tornar i, quan boig de ditxa, cert
d'amor i benestar mon cor omplert,
seca, estroncada la font de mos mals,
anava jo a sos peus a rendir l'ànima
com un ric vas d'essències virginals,
sapiguí que, per a infern de ma vida,
lo seu pit com la flor de matinada
s'havia obert al sol d'altres amors,
per a caure, sens oprimidors llaços,
d'un altre hom, sí senyora,
loca, batent d'amor, entre los braços.
Des llavors, la mia vida n'és turment,
i en va n'és que, afanyós,
cansat de tant patir, busqui un moment
de descans, de silenci i de repòs.
Com Tàntalo en suplici, maleïda
avui ne veig transcórrer jo ma vida...
¡Jutgeu, senyora, si haig de ser ditxós...!

Brianda ¡Calleu!, ¡calleu! ¿Què són vostres dolors,
Àusias Marc, si mirau los meus tan vius...?
¿Què són los reguerons, xics, bullidors,
mirant-ne els tèrbols, caudalosos rius...?
Travessa el món una òrfena sens ti,
com fulla que al vent serveix de joguina
i un príncep, que la troba en son camí,
se l'emporta al passar per concubina.
Per tothom menyspreciada, de la cort
li'n treuen com si fos herba podrida,
¡i va, amb son fill als braços,
de porta en porta a almoinar sa vida!
Per últim, al saber que solsament
per son fill, son amor, respira i viu,
quan la veuen que, desolada i loca,
per a guardar son fill, que n'és sa vida,
tota la seva sang li sembla poca,
l'hi arrenquen de sos braços, ¡cors feroços!,
¡emportant-se'n-li amb ell son cor a trossos...!
¡Això és sofrir! ¡Això és penar...!

Àusias ¡Senyora!
(A cada moment amb desesperació més reconcentrada.)

Brianda ¡Això sí que és dolor, dolor etern...!
¡Això és dur fatic,
los plors per bon amic,
les penes per infern...!

(En un arranc de dolor.)
¡Deixau-me, doncs...! Marxeu...
Jo so com l'ola
que s'arrastra furiosa en remolí.
Deixau-me córrer... ¡És lo meu destí!
Deixau-me, doncs, plorar... ¡Vui estar sola!
(Àusias Marc commogut en gran, no atrevint-se a torbar aquell èxtasis de dolor, se'n va per l'esquerra, entrant a la cambra del príncep.)

Escena 5

Donya Brianda.

Brianda ¡Sola, sí, amb una febre que m'abrasa!
¡Sola, sí, amb un plor amarg que em recrema...!
¡Sola amb eix dolor, que té en mi sa font,
que, junt amb l'anatema,
tirar-me volgué Déu sobre mon front...!
(Ou donya Brianda un petit soroll, se tomba i veu que es gira lo retrato del rei, deixant veure la porta d'un corredor secret.)

Escena 6

Donya Brianda, la reina.

Brianda *(Sorpresa.)*
¿Qui és?
(Veient que surt la reina i reculant.)
¡Voler de Déu...! ¡La reina...! ¡La reina...!

Reina *(Adelantant-se amb orgull.)*
La reina, sí.

Brianda Senyora,
¿i us atreviu...?
(Animant-se per graus i anant-se a tirar sobre d'ella.)
¡Misericòrdia! El cel
vos porta ara a mon pas.
¡Lo meu fill...! ¿On és...? ¿Què s'és fet...? ¡Dieu,
dieu-ho per pietat, si us ha quedat
sols una mica d'ànima...!
¡Vós me l'haveu robat...!
¡Jo el vui...! ¿M'enteneu? ¡Mon fill vos demano...!
¡Jo el vui...! Torneu-me'l, doncs, o de seguida,
ja que haveu travessat estos llindars,

jo us juro, per ma vida,
entregà-us a les ires populars.

Reina ¡Silenci!

Brianda ¡Cridaré!
(Fora de si.)

Reina ¡Vos dic silenci!
(Amb imperi.)
¡Si dintre poca estona, desgraciada
als meus no torno, amb sang del vostre fill
quedarà la destral ensangrentada!
Si prest no em veuen, s'ha finit sa vida.

Brianda *(En qui les paraules aquestes obren reacció complerta.)*
¡Ah...! No... no... ja ho veien... callo... sí... sí...
Mireu per Déu que aquí no esteu segura...
Heu vingut en mala hora.
Si venen... ¡Ai de mi...!
¡Per Jesucrist, que us en torneu, senyora!

Reina *(Somrient.)*
¡Segura estic... tireu lluny los temors...!
D'aquest palau los forts i espessos murs
m'ofereixen, per secrets corredors
subterranis, camins los més segurs.
No temau.

Brianda ¡És que mon Felip diguéreu
en penyora quedà de vostra vida!

Reina Me'm torno de seguida.

Brianda ¡Per Déu, no tardeu! ¡A ell mon cor acut!

Reina Sí, mes abans vos diré a què he vingut,
ja que per vós vinguí.

Brianda ¡Per mi!

Reina ¡Escolteu-me!

Brianda *(Mirant amb angústia per tot arreu.)*
¡Dieu prompte, per pietat, compadeixeu's
de ma angústia, senyora, i del meu plor...!

Reina *(Baixant amb misteri la veu, continua amb accent segur i tranquil, com si tractés d'una cosa que ni sisquera pot oferir gens de dubte.)*
Escolteu, doncs.
Lo príncep de Viana és motiu de desolació i dolor
per al país i, mentres visca eix hom,
la ditxa del país és cosa vana,
la tranquil·litat pública és sols nom.

En un mar de desgràcies i d'horrors,
la pàtria és submergida
i sou vós l'elegida
per a acabar ses penes i dolors.

Brianda ¡Jo!

(Sorpresa.)

Reina Vós.
(Baixant més la veu i amb misteri, al mateix temps que de sa escarcela ne treu un pomet.)
Mireu. Aquí hi ha lo veneno.
(Donya Brianda queda assombrada. La reina prossegueix sense immutar-se i amb la mateixa tranquil·litat d'abans.)
¡És actiu, és segur i assegurat!
Que mori esta nit lo príncep de Viana,
i un país desgraciat
demà us deurà sa ditxa i sort ufana.

Brianda ¡Senyora!

Reina ¿Enteneu...?

Brianda ¿I a mi, a una mare
demaneu que la mort doni inhumana
de mon fill Felip a l'estimat pare...?

Reina No teniu temps que perdre. Un moment que ara
en retornar jo tardi, an el fill vostre
pot ser-li fatal.

Brianda *(Amb angúnia.)*
¡Ah!

Reina Escolteu. Una hora
vos dono de temps. Determineu's prompte.
Deixo el veneno aquí, ¿sentiu?
(Posant lo pomet sobre la taula.)

Brianda ¡Senyora!

Reina I ateneu bé. La vida del fill vostre
del que ara resolguen depèn: ja és hora.

Brianda ¡Oh! ¡Justícia de Déu!

Reina ¡Sobre son coll,
lo botxí la destral ja té aixecada!
¿Voleu lo fill...? Que mori doncs en Carlos.

Brianda *(No podent-se aguantar per més temps.)*
¡Reina infame! ¡Madrastra descastada!
¡Vós no temeu a Déu!

Reina ¡Témer...! ¡Bovada...!
O el príncep o en Felip. O bé el veneno
avui del príncep trenca l'existència
o l'ànima del ser que al món donàreu
n'envio jo de Déu a la presència.

Brianda *(Elevant ses mans al cel.)*
¿I eixa hiena, Déu meu, la féreu mare?

Reina *(Mostrant-li l'antorxa que crema davant lo balcó.)*
¿Veieu eixa llum? Mireu-la bé. En ella
de vostre fill hi estan la mort i la vida;
del que aquí resoldreu ben decidida,
serà ella la senyal. Si d'aquí una hora
eixa llum brilla encara irradiadora,
me mostrarà que el príncep agonisa,
i el fill vostre llavors viurà, senyora;
mes si abans eixa llum veig apagada,
serà que vós voleu que en Carlos visca
i morirà en Felip.

Brianda ¡Ai desditxada!,
¡desditxada de mi! ¡Però és infame,
és vil lo que voleu!

Reina És molt senzill.
Trieu vós mateixa.

Brianda ¡Envenenar al príncep!

Reina *(Donant alguns passos per anar-se'n.)*
¡Apagueu l'atxa i morirà lo fill!

Brianda ¡De mon Felip trencar-ne jo los dies!
¡Jo!, ¡sa mare mateixa!,
¡quan ma sang donaria per salvar-los!

Reina *(Des de la porta secreta.)*
¡Deixeu-la doncs que cremi i mori en Carlos!
(Entra de pressa per lo corredor i la porta se tanca darrere d'ella, tornant a estar lo retrato en son antic lloc.)

Escena 7

Donya Brianda.

Brianda *(Mirant lo lloc per on ha desaparegut la reina.)*
Per mon mal eixa dona tan malvada
a mon pas, de sos fons, tirà l'infern...

¡Reina infame!, mare despiadada,
¡maleïda en sies en nom de l'Etern!
(Baixant al prosceni.)
¡Horror!, ¡horror! Los tigres sanguinaris
deuen ser menys fers, més humanitaris,
que eixa perversa dona malvolguda,
entre odis i venjances educada,
per donar fruit de mal tan sols nascuda...
¡i sens dubte per hienes alletada!
(En l'últim grau de son dolor.)
¡O enveneno jo el príncep, mon amant,
o a mon fill mataran, oh Déu del cel!
Déu d'immensa bondat, ¿per què eixos llamps,
que dins dels núvols ta justícia enterra,
no els llences, barrejant-los amb tes ires,
per a de monstres tals llimpiar la terra...?
(Sa vista es fixa en lo pomet que està sobre la taula i l'agafa amb desesperació.)
Aquest veneno... ¡horror! Aquest veneno
per matar an en Carlos me donaren.
¡Matà'l jo...!, ¡jo mateixa...!, ¡miserables!,
capaç de tan vil crim a mi em comptaren!
(Llença lluny lo pomet i clava una mirada a l'antorxa.)
¡Oh!, que cremi sempre eix llum. ¡Feu, Déu meu,
que sa brillant claror ne sia eterna...!
¡Eixa antorxa és ma vida...!
I si demà, ¡oh sort vana!,
al saber que encar viu el de Viana,
vols...
(Interrompint-se bruscament amb un començament de deliri.)
¡Verge dels Dolors!
Eixa antorxa s'apaga... ¡Jo deliro!
Al través de mos plors,
un resplendor de sang entorn ne miro...
Si ets bondadós, Senyor, un llamp envia
per a mi ara. ¡Mata'm! ¡Mon cor t'invoca!
Crema mon front... ma pensa s'extravia...
¡Necessito pregar...! ¡Me torno loca!
(Se'n va corrents per la porta de la dreta.)

Escena 8

Nogueras, Àusias Marc. *Surten de la cambra del príncep.*

Àusias — Abans de marxar, Senyor
protonotari del rei,

voldria que m'escoltéssiu
una miqueta només.

Nogueras Dispost estic a escoltar-vos;
en què us complagui mireu.

Àusias No seré llarg. ¿Si heu estat
altra volta, us recordeu,
a Barcelona?

Nogueras Me sembla...

Àusias Penseu...

Nogueras No.

Àusias ¡Recordeu bé!

Nogueras Que no me'n recordo, dic.

Àusias Molt desmemoriat esteu.
Fou una nit... horrorosa,
que a una dona, molt de bé,
lo seu fill li robà algú
que potser vós coneixeu.

Nogueras *(Amb tota calma.)*
No entenc res de vostre qüento.

Àusias Penseu bé...

Nogueras No penso en res.

Àusias ¡Vaja! Parlem clars, Nogueras.

Nogueras Aixís ho vull jo també.

Àusias A donya Brianda de Vaca,
penso que sabreu qui és,
vós li robàreu lo fill...

Nogueras ¿Jo?
(Fingint sorpresa.)

Àusias ¡Vós!

Nogueras ¡Don Àusias!

Àusias Ho sé.
I me convé molt saber-ne,
Nogueras, què haveu fet d'ell.

Nogueras ¿I per lladre de criatures
me preneu a mi?

Àusias Sí, a fe.

Nogueras És estrany.

Àusias I a mi m'estranya
que tan tenaç vos mostreu
quan veieu que en est assumpto
sé quant pugau vós saber.
La reina us manà robar-lo,
ho sé bé, no m'ho negueu.

Nogueras ¿Digueu-me si puc servir-us
en altre assumpto?

Àusias ¿Per què?

Nogueras Perquè d'eix no hi ha més dir.

Àusias És dir, ¿que no puc saber...?

Nogueras Ignoro de què em parlau.

Àusias Doncs acabem, ¿res?

Nogueras Res.

Àusias Bé.
Lo mal que us passi, Nogueras,
a vós mateix lo deureu.

Nogueras ¿Teniu res més que manar-me?

Àusias Gràcies.

Nogueras *(Disposant-se a sortir.)*
Que vos dongui el cel
la ditxa i pau que us desitjo.

Àusias I a vós lo que heu menester.
(Nogueras se'n va per la segona porta de l'esquerra. Així que ha sortit, Àusias Marc va al balcó, arrenca l'atxa i la tira a terra apagant-la.)
¡Ah! Tu ho has volgut, Nogueras.
¡Lo destí sia complert!

Escena 9

Donya Brianda, Àusias Marc.

(Donya Brianda surt de sa cambra, blanca, dèbil, i sens forces, i se queda en lo llindar, agafant-se en lo respatller d'un silló. Àusias Marc la contempla amb compassió.)

Brianda ¡Ai! ¡L'oració no és pas bàlsam de l'ànima
per a lo destrossat cor que pena i plora!
Jo he resat amb fervor, Déu meu, fins ara
i el dolor i sofriment no m'abandonen!

Àusias *(Entre ell mateix.)*
¡Donya Brianda! ¡Déu meu...! ¡Que és desgraciada...!
¡Quin sofriment lo seu!

Brianda *(Veient faltar l'antorxa que hi havia davant lo balcó i escapant-li un crit horrible.)*
¡Misericòrdia!
¡L'antorxa...! ¡Déu del cel!
(Passa la vista delirant per l'escena i corre vers lo balcó.)

Àusias *(A qui donya Brianda no ha vist encara.)*
¿Què és lo que passa?

Brianda *(Corrent delirant per l'escena.)*
¡La llum...! ¡La llum!

Àusias ¡Senyor! ¿Potser és boja?
(Adelantant-se.)
Senyora, oïu...

Brianda *(Mirant-se'l de fit a fit.)*
¡La llum...! ¡La llum...! Don Àusias,
¿qui n'ha apagat, dieu-me, aquella antorxa...?

Àusias *(Sorprès.)*
Jo he sigut, mes...

Brianda *(Reculant horroritzada.)*
¡Vós...! ¡Vós...! ¡Bondat divina!
¡Fóreu vós!

Àusias ¡Donya Brianda!

Brianda ¡Vós!

Àusias ¡Senyora!

Brianda ¡Fugiu...! ¡vos odio...! ¡i vos maleeixo!

Àusias *(Espantat.)*
¡Déu meu!

Brianda *(Fora de si.)*
Sí, don Àusias... Mon cor vos odia.
¡Heu mort a mon fill!

Àusias ¡Jo!

Brianda Que la justícia
de Déu sobre vós caiga i vos confonga.
¡Ah, lluny de mi!

Àusias *(Amb desesperació.)*
¡Senyora!

Felip *(Des de dins.)*

¡Mare meva!

(Donya Brianda, a qui lo crit de lluny de son fill corprèn en lo més fort de son dolor i en lo moment que anava a maleir amb més força Àusias Marc, se queda parada en la mateixa posició, no atinant a comprendre lo que hi passa. Dura un moment de solemne silenci.)

Brianda ¡És il·lusió...! ¡Déu meu!, ¿si seré boja?

Escena 10

Donya Brianda, Àusias Marc*, Brand i Felip (per la segona porta de la dreta).*

(Donya Brianda, al veure Felip, l'abraça amb tot lo frenesí i tota l'expansió del carinyo maternal.)

Felip ¡Mare!

Brianda ¡¡¡Fill meu!!!

Brand No és estat
sense pena, ¡com hi ha món!
(A Àusias*.)*
¿He complert?

Àusias ¡Com català!
¡Gràcies, Brand!
(Donant-li la mà.)

Brianda *(Deixant-se caure agenollada amb son fill als braços.)*
¡Gràcies, Senyor!

Acte 4. La capella ardenta

25 de desembre de 1461.

Saló en lo Palau Real de Barcelona. En lo fondo, hi ha la capella ardenta en la que hi està depositat lo cos del príncep de Viana. Una gran cortina de vellut negre amb galons d'or tapa als espectadors la capella ardenta. Tots los trastos que hi ha a l'escena estan endolats i, davant les portes, pengen draps negres. A primer terme a la dreta, una finestra gran gòtica. Prop d'ella, una porta, i altres dos a l'esquerra. En lo fondo, sis atxes enceses dins sis atxeres de ferro. Sobre la taula, llums. A l'aixecar-se lo teló, acaben de tocar les dotze de la nit.

Escena 1

Brand de sentinella d'honor, passejant-se pel fondo del saló amb l'ascona tercejada.

Brand — Perduda altra volta la causa. Ha mort lo príncep i la reina guanya. ¿Pot ser que en lo cel no hi hagi justícia...? ¡Pobre don Carlos! *(S'eixuga una llàgrima.)* ¡Oh!, de segur que no arribarem a demà sens haver venjat sa mort. Sí, Déu és just, i ens permetrà que terrible i sangrentament sia venjat.

Escena 2

Brand. Romadà, per la primera porta de l'esquerra.

Brand — ¿Qui hi ha?

Romadà — So jo, en Romadà.

Brand — Gràcies a Déu que has arribat.

Romadà — ¿Ja m'esperàveu?

Brand — Home, pots comptar. ¿Què hi ha de nou?

Romadà — Tot està del mateix modo. No hi ha novetat.

Brand — ¿Però tindreu encara voltada la casa d'en Galceran de Requesens, eh?

Romadà — I amb los aucells a dintre. No hi ha por, no s'escaparan.

Brand — ¿No ha pas sortit ningú d'ella?

Romadà — Ningú. És fora de tot dubte que en Gabriel los va veure i conèixer, entrava a casa per a anar-se'n a dormir. Ja veureu com no m'erro: no sortiran fins a la matinada, a l'hora que s'obrin los portals de la ciutat.

Brand — ¿Tots los nostres amics estan ja a sos puestos?

Romadà — Tots, Brand. Amb mon cap vos responc que aquesta vegada no ens fugiran. Encara que molt millor hauria estat seguir mon consell.

Brand — ¿Quin?

Romadà — Entrar a la casa, o almenys calar-hi foc per tots quatre costats, i rostir a tots los que s'hi trobin a dins.

Brand — ¿Que t'has tornat boig, Romadà? És la casa d'un ciutadà de Barcelona.

Romadà — Sí, mes és la casa d'un traïdor i dona acolliment a dos traïdors.

Brand — Això no, jamai. Lo poble català no té de cometre tals crims, i menys encara quan se tracta d'una causa justa.

Romadà — No obstant...

Brand Treu-te això del cap. Nos venjarem quan siguin al carrer, que és lo nostre lloc. Allí és a on són nostres.

Romadà Vaja... bé, bé, que sia com vós vulgueu, mes jo crec que s'anirà millor seguint mon consell... Psit... escolteu. ¿És allí a on hi ha lo cos del príncep de Viana? *(Mostrant la capella ardenta.)*

Brand Sí.

Romadà Vós prou que l'haureu vist, ja que esteu de sentinella d'honor.

Brand Sí.

Romadà Home... un favor... res... ¿si poguéssiu deixar-me'l veure, Brand?

Brand No pot ser.

Romadà Jo em contentaria només tan sols tocant la caixa. Diuen que ha mort en olor de santedat.

Brand De cap manera puc, Romadà. Lo dever és primer que tot. I ara ves-te'n, tenen de venir de seguida a rellevar-me. Tan aviat com quedi lliure, vindré amb vosaltres, i llavors se veurà amb tot son esplendor la justícia del poble.

Romadà No tardeu.

Brand No, de seguida que pugui, mes algú ve... ves-te'n... Adéu...
(Romadà se'n va per on ha entrat.)

Escena 3

Brand, Àusias Marc *per la porta de la dreta.*

Àusias ¡Brand!

Brand ¡Senyor!

Àusias Vinc a rellevar-te. Te'n pots anar quan vulguis.

Brand ¿Podré sortir del palau per a no tornar-hi en tota la nit?

Àusias ¿I a on tens d'anar?

Brand A caçar.

Àusias ¡Brand!

Brand A caçar, senyor. Tinc parat un parany que em sembla n'hi ha d'haver una agafada...

Àusias ¿Què penses fer?

Brand Tres mesos, ja ho sabeu, me costà lliurar el fill de donya Brianda i del desventurat príncep de Viana. Aquests tres mesos los vaig passar voltant-ne la torre en què el tenien presoner, patint fam, patint set, tenint per jaç la neu i menjant lo que per voler Déu trobava en aquell desert. Llavors vaig fer un jurament. Jurí que si en mon camí jamai

hi posava Déu dues persones, la venjança que d'ells tenia de prendre a ningú l'encomanaria més que al meu braç.

Àusias ¿I bé?

Brand ¡I bé! Mos desitjos Déu ha satisfet, i vaig a complir mon jurament.

Àusias Brand, ¿quines persones són aqueixes?

Brand Senyor, és mon secret. *(Després d'una petita pausa.)*

Àusias Doncs ves-te'n i que Déu te guiï.

Brand Ell amb vós quedi. *(Se'n va per la primera porta de l'esquerra.)*

Escena 4

Àusias Marc.

Àusias *(Està un moment pensatiu; de seguida se'n va cap al fondo i diu, dirigint-se a la capella ardenta:)* ¡Dorm en pau, màrtir de l'odi d'una madrastra i de l'olvit d'un pare! ¡Ton fidel trobador, ton lleal capità, el que per tu, príncep meu, de son cor ne feu una tomba, ve avui a vetllar ton son etern en lo llit de la mort, així com vetllà ta curta dormida al peu de ta tenda en lo camp de batalla, i el fatigós i ensopit desvetllament en lo desterro! ¡Dorm en pau, Carlos de Viana, príncep il·lustre i desgraciat de qui l'espasa era una triomfant bandera, i de qui el nom era una santa causa!

Escena 5

Àusias Marc, Destorrents.

Destorrents ¡Capità!

Àusias ¿Sou vós, Destorrents...?

Destorrents Barcelona a cada moment va estant més commoguda. Tot just fa quaranta-vuit hores que son darrer sospir ha llençat lo desventurat príncep, mort que tots plorem, i els parcials de la reina ja es belluguen, fent córrer que el príncep don Fernando deu ésser nombrat lloctinent i governador del Principat, sent així que no té catorze anys, per qual motiu està privat d'exercir la jurisdicció civil i criminal.

Àusias Però, ¿què els importa an el rei i a la reina? ¿Per ventura no saben que el camí que ells amb més gust segueixen és lo que els aparta més de la llei?

Destorrents Lo poble s'encén amb aquestes veus, don Àusias, a Barcelona s'hi deu trobar ara algun enviat de la reina encarregat particularment de somoure la gent.

Àusias De segur... potser la mateixa reina en persona.

Destorrents ¡Ca! ¿Voleu dir que s'atreviria...?

Àusias ¿Ella? ¿Quan ha deixat d'entrar i sortir de Barcelona com millor li ha paregut...? No a Barcelona, sinó en aquest mateix palau tal vegada se tròbia en aquest moment. Tal volta ara ens mira, potser ens escolta.

Destorrents ¡Don Àusias!

Àusias Conseller, no tingueu cap dubte. Les entrades i sortides de Barcelona, lo mateix que les d'aquest palau, les coneix. Té les claus de totes les portes secretes i sap l'entrada d'amagats corredors que van a parar a les principals cambres d'aquest palau. Ademés té, a Barcelona, particularment nobles, innumerables amics, lleals partidaris que protegeixen totes les seves obres.

Destorrents És una dona astuta.

Àusias No és una dona; és un dimoni. Vol assegurar lo trono d'Aragó i Navarra a son fill Fernando i, per forta que sia la muralla que trobi aixecada, cor té per obrir-s'hi pas. Dos obstacles principals s'hi oposaven: lo príncep de Viana i les llibertats de Catalunya. Lo primer és allí, *(Mostrant la capella ardenta.)* detràs d'aquella cortina negra, estirat, fred, amortallat i dins quatre pots... En quant al segon, en quant a les llibertats de Catalunya, eixa orgullosa dona mirava de llençar-les al vent, com la bufada de l'huracà que un tempestuós dia de la tardor escampa per l'aire la pila de seques fulles que troba en son camí.

Destorrents No serà aixís, ¡viva Déu! Tot lo patri ardor que crien los pits dels catalans s'aixecarà contra aqueixa avorrida dona, i sobre d'ella caurà a un mateix temps la irritació i maledicció de la pàtria.

Àusias Déu faci que sia així. Per ara, ja ho veiem, enviats secrets promouen la desunió dels ciutadans de Barcelona. Segur és que aquí s'hi troba la mateixa reina i segur també és que hi ha en Nogueras, que és l'ànima condemnada d'aqueixa dona.

Destorrents Si, com dieu, són aquí, a Déu tenen que pregar que no els descobreixin. Exaltada com està la gent, ni la reina ni en Nogueras obtindrien pietat ni clemència si el poble podia fer-los seus. Nosaltres mateixos, lo Consell de Cent, seria impotent per a reprimir l'exaltació popular, i nostra causa tacada quedaria per una terrible justícia que faria tremolar fins a la mateixa història. A la reina i an en Nogueras se'ls acusa d'haver donat a prendre certes herbes al príncep de Viana. Lo poble cap dubte té que el príncep de Viana ha mort envenenat, i veus aquí per què veieu a les portes d'aquest palau tant tropell de gent, demanant veure i besar tan sols les fustes al que tots diuen màrtir i sant.

Àusias I jo crec, com també ho creieu vós, Destorrents, que al poble li sobra la raó. Jo sé més encara: sé que un dia la reina va estar en aquest palau, a on hi entrà secretament per un dels amagats passos de què us parlava, i a una persona molt benvolguda del príncep per força volia que an ell li donés un veneno. No havent llavors pogut conseguir son intent, ella o en Nogueras s'hauran fet seu algun dels del servei tan pervers com ells, i l'hauran ensabonat per a què matés al pobre don Carlos.

Destorrents Si almenys, ans de morir, lo príncep hagués llegitimat al fill que ha tingut de donya Brianda.

Àusias ¡Donya Brianda! ¡Una altra pobra màrtir!

Destorrents Llavors tindríem una bandera, tindríem una causa.

Àusias ¿Per ventura no tenim una cosa i altra en les sagrades i santes llibertats d'aquest país, que un rei cego i una perversa dona volen trepitjar? ¿Quina millor causa que aquesta quan per a aguantar-les tenim dispost un exèrcit i a son cap lo valent comte de Pallars?

Destorrents Sí, és veritat.

Àusias Aquí tenim el comte. De segur que pensa com nosaltres.

Escena 6

Los mateixos i lo comte de Pallars per la porta de la dreta.

Destorrents Salut, bon comte.

Pallars ¡Destorrents! ¡Don Àusias!
Que Déu ne guardi a mos nobles companys.
Difícil situació és avui la nostra,
per això ara en secret vos vull parlar.
(Després d'haver mirat que no hi hagués algú al saló.)
Digueu, ¿amb la mort del príncep de Viana,
l'esperança de la pàtria ha finat?

Àusias No.

Destorrents No.

Pallars ¿Valor vos queda?

Destorrents Sempre bullen,
plens de valor i fe, els pits catalans.
Si amb un veneno al príncep de Viana
li donaren la mort eixos malvats,
no l'han dada a la causa noble i santa
que sempre fou d'est poble la senyal.
Sempre, sí, per ses llibertats sagrades,
batalla amb ardiment lo català.

Pallars Plau-me que així parleu. Plau-me escoltar-vos.
Així els ardits d'eixa reina infernal
se desfaran davant de la muralla
que sabrà nostra espasa fabricar.
Confieu-ne, doncs, en Déu i la justícia,
que de nostra causa en fa dues de grans:
a lo país de los tirans lliurar-ne
i venjar al príncep.

Destorrents Serà venjat.

Pallars ¡Que visca la causa!

Àusias Les causes nobles
dels nobles pobles no moren jamai.

Pallars ¿Així doncs, Destorrents, amb Barcelona
hi podem tots comptar?

Destorrents S'hi pot comptar.
(Don Àusias *s'acosta a la finestra i l'obre de bat a bat.)*

Àusias Acosteu-vos aquí. Veniu, don Hugo.
De la pàl·lida lluna amb lo bell clar,
¿no contempleu una ciutat altiva
que dels temples dibuixa els campanars,
del mar serè i tranquil que sos peus banya,
en la planura d'argentat mirall...?
Mireu-la, don Hugo, bé. És Barcelona...
que amanyaguen, sos records despertant,
les brises de la glòria amb sos petons,
les trompes de la fama amb son tocar.
Aqueixa és la ciutat que, victoriosa,
lo ceptre de los mars sempre ha empunyat;
aqueixa és la ciutat que, d'orgull loca,
al seu port triomfants n'ha vist arribar
a los Rogers, los Llances, los Montcades,
que, a l'entrar vencedors, detràs ses mans,
com enfilades perles, arrastraven
los barcos presoners a centenars.
I eixa ciutat superba, que del pèlag
per la immensa planura ha passejat,
triomfants, d'Aragó les vermelles barres,
de glòria origen, d'heroisme com cap,
i amb son poder la fama de sos fets
als més llunyans països n'ha portat,
¿voleu que somnolenta i ensopida,
'vui per los pervers se deixi arrencar
ses llibertats sagrades una a una?
¿Voleu que, a un noble poble despreciant,
amb llavor de tirans avui se quédia,
ella que ignora fins lo nom d'esclaus?
No serà, ¡viva Déu...! ¿I quan heu vist
que el lleó se deixi manso encadenar?

Destorrents Don Àusias té raó, jo ho asseguro,
de Barcelona el poble està animat
ses pàtries llibertats a defensar-ne,
forta muralla del seu pit formant.

Pallars Ja que és així, millor, sia en bona hora.
Lo pendó de la pàtria posem alt
i, al primer llum de l'auba, prompte estigui
nostre exèrcit disposat per a marxar.
Doneu les ordres, vós mateix, don Àusias,
puix sou mon conseller i capità.
A tots dieu-ne que, al trencar de l'auba,
les guerreres trompetes tocaran
i pot ser que els hi presenti jo un jefe
que puguin tenir en lloc del que ha finat.

Destorrents ¿Què voleu fer?

Pallars És un misteri encara.
Eix mon secret, don Pere, respectau.
I ara escolteu-me doncs. Per la memòria
de nostre amat príncep jurem plegats
venjar-nos i lliurar-ne a Catalunya
dels que la volen fer esclavisar,
com a lleals vencent-ne en la batalla
o en ella morint com a bons i braus.
(Traient-se sa gorra i estenent sa mà dreta.)
¡Jo lo primer, jo ho juro per ma pàtria!

Àusias *(També traient-se la gorra a son degut temps, i estenent sa mà dreta.)*
¡Jo, per la llibertat!

Destorrents *(Estenent sa mà dreta però sens treure's la gorra.)*
¡Pels fors sagrats!
(La situació dels personatges en aquest moment és la que segueix: Destorrents és al mig, Pallars a sa dreta i Àusias Marc a sa esquerra. Estan tots amb les mans esteses fins a tant que torna a parlar en Destorrents.)

Pallars ¡Que castigui el cel al qui a son vot manqui!

Destorrents ¡I admeti Déu un jurament tan sant!
(Destorrents i Àusias Marc *se'n van per la primera porta de l'esquerra.)*

Escena 7

Lo comte de Pallars.

Pallars Dec fer-ho... No hi ha medi...
Ma consciència i honor així ho demanen.
Reparar dec lo mal que fiu un dia.
¡Si dol era i turment
lo que la pàtria llavors li exigia,
'vui aquí mon accent

canviarà son condol en alegria!
(Mirant vers la porta segona de l'esquerra.)
Mes ella ve cap a aquí.

Escena 8

Pallars, donya Brianda que ve de la segona porta de l'esquerra.

Brianda — M'heu cridat,
i aquí em teniu.

Pallars — Senyora,
perdoneu-me, per Déu, si n'he gosat
vostre dolor renovar en mala hora.
Si us he portat a esta endolada estància
i vostre pensament, que el dol fareu,
objectes de tristesa entorn ne mira,
és que aquí té de ressonar ma veu
puix, que el que allí jau mon accent inspira.

Brianda — Lo motiu de la nostra conferència
no m'atrevesc siquiera a preguntar-vos.

Pallars — *(Senyalant la capella ardenta.)*
Vos porto de sa tomba en la presència,
puix vinc en nom de la pàtria a parlar-vos.

Brianda — *(Amb crit de dolor.)*
¡Sa tomba...! És veritat... ¡Fred...! ¡Trista sort...!
¡Mon espòs...!, ¡no mon espòs...!, mon amant
per sempre jau allí... son cor ha mort...
¡Fred com marbre està son pit palpitant!
¡I encara a sa tomba no m'he acostat...!
Ni sisquera mes llàgrimes copioses
davant la gent que em mirava he llençat,
¡que això es permet tan sols a les esposes
i a les mancebes els hi està privat...!

Pallars — Descans deu al dolor per un moment.
Escolteu-me, senyora...
Guiat per un noble intent,
com altra volta vinguí, vinc a esta hora.

Brianda — ¿Què vol de mi la pàtria?

Pallars — Vol avui que es retorni al vostre nom
l'esplendor que per ella haveu perdut.
Avui a la primera clariana
lo poble català, fort, resolut,

pendons alça per la viuda de Viana
i per vostre Felip també volgut.

Brianda Mes, comte, repareu que això és locura,
una il·lusió enganyosa,
i us agrada jugar amb ma amargura,
¡que no és viuda la que no ha estat esposa!

Pallars *(Traient-se la butlla del Sant Pare que donya Brianda li donà en l'escena 10 del primer acte.)*
Sa esposa fóreu, sí; aquí hi ha la butlla
que em donàreu un dia.
Jo ara us la torno.

Brianda ¿I a la pàtria mia
'vui en honors voleu veure caiguda
qui evitar nostre amor abans volia...?
Sou inconseqüent.

Pallars No mereixo est mot.
'Vui és forçós lo que llavors no ho era.
Per tots nosaltres, per al poble tot,
lo príncep fou-ne sempre una bandera.
Que a son lloc ho sia ara lo fill seu.
Amb ell lluitarem 'vui de bona gana.

Brianda La bandera de lo príncep de Viana
era la llibertat.

Pallars Igual la nostra.
Escolteu, senyora...

Brianda En va us afanyeu.
Inflexible seré, ja que son pare
llegitimar no pogué a lo fill meu,
no ho ha de fer, ja que ell morí, sa mare.
Sa esposa jo no he sigut: sa querida,
així em diu lo món... ¡Sí, tal fou ma sort...!
Si jo aquest títol d'ell no tinguí en vida,
no dec engalanar-m'hi quan és mort.

Pallars Deixeu estes raons.
Senyora, est paper... veieu... és un trono.
Jo us dono amb ell un poble de lleons.
La catalana joventut guerrera
sabrà arbolar, ufana,
de vostre fill, senyora, la bandera,
i morirà, si és forçós, placentera,
pel que n'és fill del príncep de Viana.
Les argúcies sofístiques deixem.

Quan puguem ser, senyora, los més forts,
raó, no ho dubteu gens, raó tindrem.

Brianda I d'estragos, de ruïnes i de morts,
la pàtria sembrarem.
I la història diria:
«Lo poble català va alçar-se un dia,
i combatent terrible i arruixat,
davant lo món, mut amb la nova seva,
un trono n'aixecà de sang tacat,
posant-hi en ell el fill d'una manceba...».
No, comte, no porfieu, sou mon amic,
i no olvideu jamai lo que ara us dic:
quan s'alça un poble brau, quan mou sa planta,
i a l'enemic a cruel lluita provoca,
si la causa és del poble, és causa santa,
si la causa és d'un home, és causa loca.

Pallars ¡Per Déu!, ¡per Déu!, no destruïu d'est modo
lo porvenir de vostre fill jo us prego.
Jo us ho demano en nom de lo seu pare.

Brianda I en nom de lo seu pare jo us ho nego.
Reina jo no vull ser: jo vull ser mare.
Jo vull que lo meu fill ne sia honrat.
No vull en son abono
un títol no guanyat,
i, d'eixa pàtria que vol dar-li un trono,
puix ja rei no pot ser, serà soldat.

Pallars *(Allargant-li lo pergamí.)*
Per la darrera volta, Brianda, us prego.
Aquesta butlla accepteu.

Brianda Oïu-me, comte.
Un dia a mi vinguéreu
i en nom de nostra pàtria me diguéreu
que, per a evitar-li cruels dolors,
no devia acceptar aqueixos llaços.
Doncs per a evitar-li ara nous horrors,
avui d'aquesta butlla en faig pedaços.
(Romp lo pergamí i sos trossos los escampa per terra.)

Pallars *(Amb gran dolor.)*
¡Senyora!

Brianda Jo m'ho exigeixo. És senzill.
Puix bandera teniu sagrada i bella,
injust fora postposar-la a mon fill.
Santa causa teniu: ¡lluiteu per ella...!

No vull jo, per una mentida glòria,
sembrar desditxes en la pàtria mia.
No vull jo ser-ne maleïda un dia
per la posteritat i per la història.

Pallars Veu lo cel en mon dol
que admiro eixa noblesa
però també un gran i amarg desconsol
m'ha causat an a mi vostra grandesa.

Brianda Jo he complert com devia
i ara, si ma consciència en repòs queda,
en ma cara tranquil·la se llegeix.
¡Segura estic que des sa tomba freda
lo príncep m'ho aprova i em beneeix!
I ara, anem. Per mos amics verdaders,
alçar mos precs a Déu me serà grat.
Marxeu a la guerra a guanyar llorers...

Pallars *(Com si volgués insistir encara.)*
¡Senyora!

Brianda *(Mostrant-li los trossos del pergamí escampats per terra.)*
¡L'he esqueixat!

Pallars ¡Adeu-siau!

Brianda *(Donant-li la mà que amb respecte lo comte besa.)*
¡Adeu-siau!
(Lo comte se'n va per la dreta.)

Escena 9

Donya Brianda.

Brianda *(A poc d'haver sortit lo comte, se'n va vers la capella ardenta i diu amb reconcentrat dolor.)*
¿Estàs contenta,
preclara sombra de mon cor amant...?
¿Del calze d'eixes lluites d'amargura
per arribar al fons no he begut bastant...?
¡No, ja sé que una altra terrible prova
encara em guarda lo cruel fat meu!

Escena 10

Donya Brianda, Àusias Marc.

(Àusias Marc entra per la primera porta de la dreta, i se deté un moment en lo llindar.)

Àusias ¡Senyora!

Brianda *(A part.)*
¡Ell és! ¡Doneu-me valor, Déu!

Àusias *(Adelantant-se.)*
Prompte a marxar, senyora,
puix que el clarí guerrer,
a l'apuntar-ne la rosada aurora,
dictarà son dever al cavaller,
vinc a complir amb vós, fidel amic.

Brianda ¿Marxeu, don Àusias?

Àusias Sí, marxo a la guerra.

Brianda Vostre accent diu que el dol en vós s'aferra.

Àusias És que el dolor mai m'ha estat enemic,
sinó un company fidel aquí en la terra.
Que jo so aquell, senyora,
que, quan a l'huracà terrible es veu
sa ràbia desplegar assoladora,
descalç trepitjo la gelada neu,
lo furor de contraris elements
desafiant sols amb la feresa meva,
i sens res, tot nu, entregant-ne an els vents
mon cap, per fer-lo una joguina seva.
Que jo en so aquell que d'un amor estrany
sentint-me el meu cor sempre mantingut,
en gaudir-me en son mal m'he complagut,
puix tant com més major ha estat lo dany,
en canvi mon plaer major ha sigut.
No són mes penes per a mi fatals.
Compto en mon mal mon major bé; de sort
que, a mon dolor podent jo dar-li mort,
no l'hi dono per no acabar mos mals.

Brianda Mes, ¿per què, amb il·lusió enganyadora,
vostres dolors a aqueix amor vos lliguen...?

Àusias Perquè l'amor que abrigo jo, senyora,
no és com l'amor que los demés abriguen,
diguí-us jo un dia. ¿Ho recordeu, senyora?

I ja que avui m'empenya mon destino,
vos diré el secret.

Brianda — Guardeu-lo en bona hora.
Lo secret jo no el sé, mes l'endevino.
Pres d'un amor ardent inextingible,
a una dona estimàreu,
fet captiu de los seus ulls en los llaços,
i, a l'anar-l'hi a dir vós, ¡ai!, la trobàreu
folgant d'amor d'un vostre amic en braços.
Sofríreu i callàreu,
l'amor vostre amagàreu
al més íntim racó del vostre pit
i de llavores ni una sola queixa
ja mai més exhalar se us ha sentit.
Ella, el secret amor de vostra vida,
perdé son protector, perdé l'amant
i, al ser-ne sola, pobra i entristida,
a son costat correreu anhelant...

Àusias — *(Reprenent-la de seguida.)*
Dient-li de cor: «Senyora,
puix lo destí inhumà
lo protector us roba amb sanya traïdora,
jo ho puc ser si accepteu la meva mà».

Brianda — I ella eixa mà va rehusar.

Àusias — *(Aterrat.)*
¡Déu meu!

Brianda — Per a així contestar-vos: «Demà, ufana,
dirà aqueixa cort fera i orgullosa:
¿Veieu del trobador Àusias l'esposa?
¡Manceba fou del príncep de Viana!».

Àusias — ¡Senyora!

Brianda — Sí, per Déu, que això dirien,
i en lo dir-ho, Àusias Marc, raó tindrien.

Àusias — De la cort desprècio el dir calumniós.

Brianda — ¡Calleu, Àusias, calleu...! ¿Esteu en vós?

Àusias — Que m'és cruel ma estrella sempre em mostra.

Brianda — De vós jo no puc ser perquè seria,
si vostra dama, la deshonra mia;
si vostra esposa, la deshonra vostra.

Àusias — ¿Fins a quan, en mon mísero destí,
has de carregar, Senyor, ta ma irada?

Brianda ¡També, don Àusias, pesa sobre mi!
Estic resolta, estic determinada,
i és diferent del vostre, mon camí.
Quan al brillar avui les tintes de grana,
a la pelea lo clarí vos crídia,
jo en sentiré la veu de la campana,
la que, oferint-ne a ma fe un port tranquil,
m'obrirà misteriosa
segur refugi en monestir humil.

Àusias ¡Senyora!

Brianda Desterreu de la vostra ànima
la flama d'eix amor tornada a vida,
que terribles desenganys extingiren.

Àusias *(Amb passió.)*
Jamai, senyora, la sentí extingida:
viva i eterna guarda-la el meu pit,
a pesar d'eixos cruels desenganys
que, arrugats com escrits, porto en mon front,
com del cràter en lo fons infinit
viva i eterna sempre, anys i més anys,
dorm del volcà lo foc en ardent mont.
Mon amor viu en l'ànima, senyora,
així com quan nasqué... pur i sagrat...
i més bell que al nàixer, puix ha viscut
per dolç oreig d'un somni amanyagat,
per los plaers d'un Edèn mantingut,
per les flors de l'ànima perfumat.
Lo guardí de mon pit en la clausura,
com viva flama que dels patris llars
eterna sempre, inextingible, pura,
guardaven los gentils en sos altars,
i avui al món ne ve a la llum del dia
a mostrar sa tendresa i gallardia,
de sa pura fragància font manyona,
voltar de les sues primerenques gales,
tal com naix la bonica papallona
batent-ne al vol ses virolades ales.

Brianda ¡Guardeu-ne aqueix amor en lo més fons
del vostre pit!

Àusias ¡Per pietat, senyora!

Brianda Guardeu-lo, doncs, i que no ho sàpia el món,
ja que tant ho ha ignorat fins a aquesta hora.
Res més de camí hi haurà ja en la terra
entre els dos. He donat mon jurament.

Per vós los sagrats llorers de la guerra,
per mi la trista celda d'un convent.

Àusias ¡Pietat per mi, senyora!

Brianda Ho he jurat.
Mes... com a record d'eix tan gran amor,
vaig, Àusias Marc, a fer-vos un llegat.
(Se'n va per la segona porta de l'esquerra i torna a sortir de seguida amb en Felip, lo seu fill.)

Escena ii

Àusias Marc, *donya Brianda i Felip.*

Felip ¡Mare!

Brianda Vine aquí, fill meu.

Felip ¡Ai, senyor! ¿Que ploreu, mare?

Brianda *(Acostant-se a Àusias Marc que està sens moure's, ensopit en son dolor, li presenta son fill i li diu amb dolorós accent.)*
Don Àusias, ¿me'l guardareu?
¿Voleu servir-li de pare?

Felip ¡Mare!

Àusias *(Amb vehemència.)*
Senyora, sí, a fe.
¡De tot mon cor!

Brianda Que el Senyor
vos otorgui sempre bé.

Àusias Com a un ric joiell d'amor,
senyora, lo guardaré.

Felip ¡Separar-me jo de vós!
¡Mare!, ¡mare!, ¿en vós estau?

Brianda Un abisme entre los dos
des d'avui hi ha.

Felip ¡Me deixau...!

Brianda Ha manat Déu que així fos.
Vaig, per lo seu diví amor,
font de llumetes hermoses,
a sepultar mon dolor
entre les castes esposes
del divino Redemptor.

Vaig amb elles a entregar
mon amor al Déu potent,
vaig entre elles a resar
i a arrossegà'm, penitent,
per los graons de l'altar.

Felip ¡Ai, mare!, ¡que és trist, això!

Brianda Jo enviaré a Déu des d'allí
cada dia ma oració
perquè et vulgui concedir
sa santa benedicció.
Alça aqueix front de seguida
puix que ja ets un home.

Felip ¡Mare!

Brianda Ta debilitat olvida.
Recorda qui fou ton pare,
sia't exemple sa vida.
(A don Àusias*.)*
Porteu-lo a la guerra, vós,
i jo, en un lloc sens perill,
me recordaré dels dos...
Junts vostre nom i el del fill
n'enviaré a mon diví espòs.
Porteu-l'hi i veurà, no falla,
lluir un sol placenter.
Feu que a tothom tingui a ratlla,
sia al consell lo primer
i el primer en la batalla.
D'eix exèrcit esforçat
que defensarà amb bravesa
per la pàtria el pendó alçat,
si ser-ne el jefe és locura,
que en sia al menos soldat.
Vui que sàpia el que ha de fer
i que en ell tot sia noble,
que el dever del cavaller
és desembeinar l'acer
per són Déu i per son poble.

Felip Mare, sí, teniu raó.
De noble orgull mon pit bat.
Deu-me la benedicció
i jo volaré al combat
amb fe, pus vostre fill so.
De mon pare la memòria
mon valor alentarà

i potser un dia en la història
lo meu nom s'hi gravarà
com recordança de glòria.
(Se senten a dins confusos murmulls i grans crits entre els que se senten més los de: «¡Mori la reina!».)

Àusias ¿Què és aquest soroll?

Brianda ¡Què criden...!

Escena 12

Dits i Destorrents per la primera porta de l'esquerra, seguit d'un capità i alguns soldats que es queden a la porta esperant ordres.

Àusias ¡Don Pere!

Destorrents ¡Sembla un infern!
A Nogueras i a la reina
lo poble se'ls ha fet seus.
Lo cos del pobre Nogueras
està al mig del carrer estès.

Brianda ¡Verge Santa!

Àusias Mes, ¿la reina?

Destorrents Per un miracle del cel,
a dintre d'aquest palau
l'he feta entrar i, al moment,
he manat tancar les portes;
mes ja el poble, en sang sedent,
se va juntant en la plaça.
(Creixen los crits de fora.)
¿Ho sentiu...? De ràbia encès
les portes tirarà a terra.
Dieu, don Àusias, ¿què farem?

Àusias ¿A on és la reina?

Reina *(Apareixent al llindar de la porta de l'esquerra.)*
¡Aquí!
(En lo moment de sortir, que es va adelantant amb majestat i supèrbia, donya Brianda deixa anar un ofegat crit, i es retira amb son fill a un costat de l'escena, com si volgués protegir-lo.)

Escena 13

Los mateixos, la REINA.

ÀUSIAS ¡Senyora!

BRIANDA ¡La reina!, ¡oh cels!

ÀUSIAS M'assombra vostra supèrbia.

REINA Sí. Supèrbia tinc, a fe,
que, davant del perill, mai,
puix sempre riure m'ha fet,
ni el semblant se m'ha mudat
ni mon pit s'ha estremit gens.
(A DESTORRENTS*, amb horrible sarcasme.)*
¡Conseller barceloní!
¡No sabia jo, per cert,
que d'un poble així assassí
fos cap lo Consell de Cent!

DESTORRENTS *(Amb ràbia.)*
¡Assassí lo català!

REINA *(Amb energia.)*
¡Assassí!

ÀUSIAS *(En un arranc, al* CAPITÀ *de la guàrdia.)*
¡Al poble crideu!

DESTORRENTS *(Sorprès.)*
¡Don Àusias!

ÀUSIAS *(Tornant a parlar al* CAPITÀ*.)*
¡Obriu les portes
i que entri el poble al moment!
(Lo capità surt a complir l'ordre quedant en l'escena los soldats.)

DESTORRENTS *(A* ÀUSIAS*.)*
Van a matar-la aquí dins.
Per Déu, que no entri, puix veig,
que amb un infamant borró
nostra causa tacarem.

ÀUSIAS ¡Deixeu!

REINA *(Amb indefinible orgull.)*
¡Deixeu-lo! Vol veure
com d'una dona, indefens,
travessa el punyal lo pit.

ÀUSIAS Senyora, lo que vull fer...

REINA És gosar-ne amb la mort meva.

Àusias És que entri el poble i res més.

Escena 14

Los mateixos, lo capità, Brand, Romadà, Gabriel i gent del poble, amb la que hi ha barrejats alguns soldats.

(Lo poble, adalat, entra a l'escena com buscant a sa víctima. Quasi tots van amb espases desembeinades i alguns punyals o dagues.)

Romadà ¡Allà és!

(Senyala a la reina i tots van a tirar-se sobre d'ella, però Àusias s'hi interposa dirigint-se an ells i imposant-los amb sa veu i ademans.)

Àusias Companys guerrers,
puix que en veig relluir en vostres mans
los afilats acers,
comprenc a què heu vingut. Voleu, germans,
lliurar a nostra pàtria dels tirans...
¡Sagrat, sí, gran desig! Ho reconeixo,
¡en los vostres semblants clar ho llegeixo...!
Complida quedarà vostra esperança.
Veuran sortir lo sol de sa venjança,
avui, al primer toc de la campana,
del màrtir benvolgut les sombres grans.

(Se'n va al fondo i tira la cortina, deixant veure la capella ardenta. Voltat d'una infinitat d'atxes, se veu la caixa del príncep de Viana sobre un llit mortuori tapat amb un panyo carmesí i brodat torçal d'or; a la capçalera, s'hi veu la creu major de la catedral de Barcelona i, voltant-lo, tres banderes, una amb les armes d'Aragó, altra amb les de Sicília, altra amb les de Navarra i França i un gallardet amb la divisa del príncep, la que consistia en dos llebrers que rosegaven un os, amb les paraules: «Utrimque roditur».)

¡De genolls, catalans!
¡És la tomba del príncep de Viana!

(A aquestes paraules d'Àusias Marc, dites amb tota la solemnitat del cas, lo poble enter s'agenolla, traient-se tots les gorres amb lo més gran respecte i baixant les armes. Àusias Marc s'adelanta al prosceni i diu a la reina, mostrant-li lo poble agenollat:)

¿I eix serà un poble assassí i sanguinari?

(La reina, que s'ha creuat de braços amb la seva supèrbia de sempre, arronsa desdenyosament les espatlles, Àusias Marc se gira vers en Destorrents i li diu, mostrant-li la reina:)

Que la guàrdia es prepari.
Vós ara acompanyeu-la.
Mireu que el poble per sa sang glateix.
Don Pere, ans que deixar-la, la mortalla.

(Brand, que amb la vista ha seguit Àusias Marc, comprenent sa intenció de salvar la reina, se dirigeix an ell i li diu:)

Brand ¡Senyor! ¡senyor...!

Àusias *(Entenent lo que vol dir-li i senyalant-li lo príncep.)*
A màrtirs com aqueix
deu venjar-se'ls en los camps de batalla.
(Àusias Marc fa senyal a la reina per a què lo segueixi i se'n va amb ella i en Destorrents cap a la porta. Lo poble s'aixeca i obre pas amb quietud. La reina travessa l'escena amb la mateixa supèrbia i altiveria. A l'arribar a la porta, Àusias Marc fa sortir a la reina, an en Destorrents, al capità i als guàrdies, i de seguida es queda en lo llindar fent front al poble i privant-li la sortida.)

Àusias *(A la reina i an en Destorrents.)*
¡Marxeu!
(Brand i, darrere seu, alguns hòmens entre els que hi ha en Romadà, volen sortir corrents detràs de la reina, però es troben amb Àusias Marc en lo llindar de la porta de l'esquerra, tancant-los-hi el pas.)

Romadà *(A Brand.)*
Que se'ns escapa.

Brand ¡Veniu!

Àusias *(Tranquillament, a Brand.)*
¿Què hi ha?

Brand ¡Senyor! ¡Per Jesucrist!

Àusias Calla, Brand. ¿Estàs en tu? ¿Per què atrones?

Brand *(Insistint en passar amb en Romadà i els altres.)*
¡Senyor...!

Àusias ¿Qui mai ha vist
que s'esbravés lo català amb les dones?
Per a la guerra lo valor guardeu's,
ja que allí mostrareu vostra puixança.
Deixeu-la, doncs, que se'n vagi, amics meus,
que és, ¡a fe de Déu!, la millor venjança.
No empenyeu a la justícia sagrada,
que un dia, sens pietat i sens clemència,
caurà sobre ella venjadora, irada.
¡Deixeu-li sols, per càstig, sa consciència!
¡La taca de bai porta marcada!
(Lo poble retrocedeix com si quedés convençut, i es dirigeix en grupos al fondo.)

Escena 15

Àusias Marc, *donya Brianda, Felip, Brand, Romadà, Gabriel, lo poble.*

(Donya Brianda, que mentres ha durat l'escena última i des que Àusias Marc ha tirat lo cortina de la capella ardenta, s'ha acostat a la tomba i ha resat davant d'ella, agenollada amb son fill, s'aixeca i amb en Felip s'adelanta. Àusias Marc s'ha quedat dret al costat de la porta de l'esquerra.)

Brianda *(A son fill.)*
D'aqueixa dona altanera
m'espanta son semblant fred.
¡Que Déu aparti, fillet,
de ton camí aqueixa fera!

Felip Que no arribi a clarejar,
Déu meu, mon cor vos demana,
puix nos hem de separar.
(Mira a la finestra i veu la llum de l'auba que coloreja los vidres i li escapa un crit.)
¡Ai!
(Se sent ara la guerrera tocada d'una trompeta.)

Àusias ¡Lo clarí!
(Toca la campana del monestir de la vora cridant a matines.)

Brianda ¡La campana!

Àusias *(Amb un viu sentiment de dolor, a donya Brianda.)*
¿De mi no us compadeixeu,
senyora?

Brianda Jo n'elegeixo
un convent.
(Amb veu baixa i amb marcada intenció, a Àusias Marc.)
¿Què més voleu,
quan fins lo meu fill vos deixo?
(En veu alta, a tots dos.)
Aneu, per pàtria tan bona,
aneu-la els dos a salvar
que jo només so una dona
i així em toca sols resar.
Per a vosaltres, la glòria,
pels enemics los afronts,
lo llorer per a vostres fronts
i un nom gravat en la història.
¡Per a mi, un pobre santuari,
una celda, pots, un tió,
un cilici i l'oració

en lo claustre solitari!
Tras de la glòria marxeu.
¡Don Àusias, feu-li de pare!
¡Recorda't, fill, de ta mare!
Àusias Marc, ¡adeu!, ¡adeu!

(Se'n va per la segona porta de l'esquerra després d'haver abraçat amb passió a son fill, i haver donat a besar sa mà a Àusias Marc, per lo que lo trobador ha doblegat un genoll. Moment de solemne silenci després de sa sortida; en Felip, plorant, amaga sa cara entre les mans. Àusias Marc, després d'haver-se estat ensimismat un moment, se despeja i diu, amb tota la valentia possible, sa relació dirigint-se al poble que el volta des de los seus primers versos.)

Escena última

Àusias Marc, *Felip, Brand, lo poble.*

Àusias *(Adreçant-se en un moment de desesperació.)*
¡Catalans, amics, germans, vencedors,
a la lluita anem! Vostres valents pits
la muralla seran de nostres fors.
La causa de los pobles oprimits
santa n'és. Los acers, amb nostre esforç,
amb sang de tirans seran enrogits,
dient-ne al món: «Lo català esforçat
reconquistada té sa llibertat».
Un dia, els nostres pares sos pendons
portaven de l'Orient a les riberes
i absortes tremolaven les nacions
al veure lluir al sol nostres banderes,
i per tot arreu los catalans lleons
amb orgull passejaven en galeres,
del mar immens sent reines i senyores,
lo pendó de les barres vencedores.
Ells nos mostraren lo camí. Germans,
son tan gloriós exemple seguireu.
Enviï Catalunya an els tirans,
desafiant-los, del sometent la veu,
i armes empunyin les crispades mans.
(A Brand.)
¡Porta una llança, Brand!
(A Felip.)
¡Vine, fill meu!
(A tots, desembeinant violentament sa espasa i llençant la baina.)
¡Los acers se rovellen al desterro!
¡Via fora, catalans! ¡Desperta, ferro!

Lo pla de Palàcio

Peça en un acte en vers i prosa, en castellà i català, escrita en menos temps del que es necessita per a representar-la, si algú hi ha que s'hi atreveixi, per Un Xicot Fill de Barcelona

Persones
Tecla, filla del senyor Arcís
Senyor Arcís, amic de Segimon
Segimon pare de Josepet
Valentí, xarlatan
Eloi
Rafel
Martí
Tano
Un municipal
Venedors ambulants, sis o set homes que parlen, tres o quatre dones que, segons costums de totes elles, bestreuen en los grups, xicots, soldats, guardapasseigs, etc., etc.

Acte únic

Lo teatro representa lo pla de Palàcio. A la part esquerra, de perfil, la fatxada de la Llotja, fent cantó en primer terme al carrer que li estableix l'encant los dies senyalats. Durant la peça, se procurarà que no falti mai animació, sens interrompre, no obstant, la representació, a menos que s'indiqui. Infinitat de persones travessen l'escena i altres se paren, ja amb los diversos venedors ambulants, que, sens algaravia, pregonaran en alta veu sos articles, ja amb los xarlatans, ja amb los altres grups que es formin.

Escena i

Valentí, Josepet.

Valentí — Doncs ja ho tens entès. Això no vol altra cosa que desvergonyiment. ¿Veus, jo? Clavo cada gotlla que parla i la gent m'escolta com un oràcul.

Josepet Vacil·lo perquè, com no conec la cirurgia, ni...

Valentí Ta, ta, ta, ¿i de què et serviria...? Tinc jo allà una caixeta d'eines de dentista que sempre la deixo oberta perquè es pensin so alguna cosa, i ni menos sé com s'anomenen, ni per què serveixen. Ademés, i amb això fas el cop, se't presentarà en Tano, aquell menestral que ja coneixes, perquè li arrenquis un queixal, que, com tu saps, no et costarà gran cosa, i el públic quedarà fred i se n'anirà fent llengües de lo teu saber, quan vegi que els teus útils o instruments se redueixen a un bastó, una baioneta o lo primer que et vingui a mà.

Josepet Lo que jo temo és que vulgui arrencar-se'n algú que no sigui en Tano.

Valentí ¿I què? Si se't presenta cap xinyila, lo procures dissuadir, te li mires la boca aparentant molta atenció i, amb to doctoral, li dius que no hi ha necessitat, que allò es cura molt fàcilment amb lo teu elixir dels cent arrels.

Josepet ¿I si no se'm convenç...?

Valentí Fas fins los impossibles, te dirigeixes als espectadors com dient: «Persuadin-lo vostès...»

Josepet Però si no en fa cas, si ho vol de totes maneres...

Valentí Llavors pit a l'aigua, li arrenques i...

Josepet ¿I què?

Valentí Ell s'ho pagarà. Endemés, ja ho saps tot: com més m'insultis, més botelles vendrem. De tant en tant, ja que encara no hi tens massa facilitat i vas amb poca llestesa, comences un joc de mans i no l'acabes. No dec dir-te res més, puix ja estàs imposat de tot. Ara nos separarem, perquè no és convenient que ens vegin plegats.

Josepet Te'n pots anar. De tot quedo enterat.

Valentí *(Se'n va i torna.)* Com més blaves, més badocs al rotllo, i cada insult, una pesseta més per nantres. ¡Adeu! ¡Rompan filas!

Josepet No, millor és dir: «*Guías, a sus puestos*».

(Se'n va en Valentí i, a poc, compareix amb un cotxe, si el teatro ho permet, o sinó amb una taula i cadires; de tots modos, va amb ell un xicot amb un timbal, orgue o trompeta.)

Escena 2

Josepet.

Josepet Ja he trobat un arbitre per viure. La coneixença amb aqueix home m'ha salvat. *Ya se ve*, que no és paper gaire lluït el que represento, però, com dona la casualitat que a Barcelona no hi tinc cap relació i, per altra part, lo meu natural és de lo més despreocupat o desvergonyit, com ne diu lo vulgo, no m'empatxa gens. Ademés, tret de casa

per la tirania d'un pare, sens ofici ni benefici ni saber com campar-me-la, entre passar a la confraria dels xarlatans o anar-me'n a l'Havana de voluntari, l'elecció no era difícil, tant més quan la casualitat me pot portar un dia al costat de la Tecla. Me té en cuidado el no saber-ne res. Tres cartes li he enviat a Madrid i a cap d'elles he pogut obtenir contestació; això és senyal que son pare l'ha treta d'allà, però, ¿a on serà?

Escena 3

Josepet, Tecla, senyor Arcís, Eloi.

Tecla *(Enraonant amb son pare.)* No gaire lluny.

Arcís Doncs jo hauria dit...

Eloi No senyor, no. La noia té raó, al tombar aquest carrer, trobarà una plaça i allà mateix...

Tecla ¿Ja no se'n recordava?

Arcís Bé, fet ara amb los carrers d'Alcalà, de la Montera...

Eloi ¿Doncs s'estaven a Madrid?

Arcís Com lo noi hi té lo bufet d'avogat...

Eloi Ja, vostè va dir: «Vivim plegats.»

Arcís Això mateix.

Eloi ¿I per quin motiu han tornat?

Tecla *(Veient a Josepet.)* ¡Què miro! ¡És ell!

Josepet *(Veient a Tecla.)* ¡Què veig! ¡És ella!

Arcís Jo l'hi diré... *(S'assegura que la noia no l'escolta i parla baix mentres la Tecla, figurant mirar lo que ven un venedor ambulant, s'acosta an en Valentí. És necessari que ells dos vigilin sempre l'altre grup i, cada vegada amb recel, se creuen han sigut observats.)* La noia se va enamorar d'un tarambana, d'un...

Josepet ¡Tecla!

Tecla ¡Josepet!

Eloi Vamos, que no era gran cosa.

Arcís Just, que...
(Parlen baix.)

Josepet Te veig, i dubto de la realitat.

Tecla A mi me pareix que so presa d'un somni...

Josepet Si la crueltat dels nostres pares nos separa, la sort torna a ajuntar-nos.

Arcís Si els poso terra de per mig, no podran fer res.

Eloi Ben pensat.

Josepet Tu ets la sola llum que em guia...

Tecla Tu em pots fer feliç, tu em pots dar...

Un xicot ¡Mistos!

Eloi Ve bé, ¡noi!, una capsa de cada classe.
(El xicot li ven els mistos que demana.)

Arcís ¿Què en farà?

Eloi Tot pot ser útil, un dia. Jo, aquí, a l'encant, hi passo estones llargues, es pot dir que mai me'n moc, i hi compro moltes coses, perquè, és un dir-li a vostè, s'hi troben gangues.

Josepet Sembla que volen anar-se'n.

Tecla Ves-te'n, que, si et veia el pare, *ya se ve*, que no et coneix , però saps bé que ell és...

Un home que passa ¡Un busca-raons!

Eloi Porteu-ne un joc.

Arcís ¡També!

Eloi Ja li he dit, tot, tot.

Tecla No et moguis de per 'quí. Anem fins a una casa i tornarem prompte.

Josepet Aixís no em moc, t'esperaré.

Tecla Fins després.

Josepet ¡Adeu!
(Se reuneix ella amb son pare i ell fa el distret.)

Arcís ¡Noia!

Tecla ¿Què fem, aquí aturats?

Arcís Tens raó. Anem. ¿Vostè es queda?

Eloi Sí, senyor, sí, fins que es plegui l'encant.

Arcís Vaja, estigui bonet. D'aquí una altra estona.

Eloi Sí, ara, vivint aquí, nos veurem sovint.

Tecla Passi-ho bé. *(Se'n van.)*

Eloi Déu me la guard. Anem a mirar lo que hi ha de bo. (*Se'n va, entretenint-se per tot*.)

Escena 4

Segimon, a poc, Rafel i després, en Martí.

Segimon — Esperaré que toquin les dotze i cap a l'hostal d'Olot a dinar, i després, amb el carril de les sis, me n'aniré a casa. Barcelona és un pou de quartos. Lo que em sap més greu és no haver trobat ni rastre del noi. ¡Ves el tuno, dir-me que es feia voluntari de l'Havana i ser mentida! Ja vaig conèixer que en tenia tantes ganes com jo. Ho va fer per a espantar-me, per a què el deixés casar amb aquell trastot de Madrid. ¡Mal llamp!

Rafel — Servidor de vostè. *(Amb molts de modos.)*

Segimon — Per servir-lo. *(A part.)* ¿Qui deu ser?

Rafel — ¿Es possible que ya me haya olvidado?

Segimon — ¿Que es castellano?

Rafel — Sí, señor, de la provincia de Murcia. Rafael Escribas, conocido de don Blai, del pariente de su hermano, digo, de su primo...

Segimon — *(Tot parat, no coneixent-lo.)* Me debe tomar por un otro.

Rafel — ¡Ca! ¡Pues no faltaba más! Ves don José...

Segimon — ¡Lo ve! *(Com volent dir: «Veu com s'equivoca».)* ¡Si yo me digo Segimon!

Rafel — Pues sí, bestia de mí. ¡Eso, Segismundo! Yo me había trascordado, vea sino, es de aquel pueblo de...

Segimon — De Collsuspina.

Rafel — De Collsuspina, si no conozco otro, si...

Segimon — Mire usted, nunca yo lo habría decido, que fuera un mío conocido.

Rafel — Francamente, se me hace extraño no me reconozca usted.

Segimon — Con toda la mía franqueza, le hago saber que no.

Rafel — Yo doblemente tenía a usted presente por ser uno de los pocos labradores que hablan bien el castellano.

Segimon — Esto sí que, mal me está el decirlo, pero soy, puede ser, al que sabe más de Collsuspina.

Rafel — ¿Y qué le ha traído por aquí?

Segimon — Nada, males de cabeza. Un hijo que se quiere casar con una qualsevol de Madrid, y jo, de ninguna manera; lo saqué de casa y dijo que se haría voluntario de la Habana y, ¿se ha hecho usted? Doncs lo mismo él, lo he buscado por toda Barcelona y no lo he hallado ni en agujero ni en ventana.

Rafel — ¡Disgustos de familia! ¿Y qué se le ha de hacer? ¿Y se marchará usted pronto?

Segimon — Por allá las seis.

Rafel ¿Quiere V. aprovechar el tiempo? ¿Quiere usted meterse al bolsillo unos cuantos miles de reales?

Segimon ¿Que me dice si quiero ganar...?

Rafel ¡Cabal! *(A l'aurella.)* Si quiere ganar un centenar de duros.

Segimon ¡Prou, hombre! ¿De quin modo?

Rafel Es lo más fácil. Se viene conmigo y le conduciré no muy lejos, en donde adivinando unas cartas...

Segimon Això sí que no. No quiero cartes, ni cartetes.

Rafel Es cosa lo más seguro.

Segimon Ca, ca, no sea criatura. Si hi juega, lo engañarán.

Rafel Pero, ¿que pierde usted en probar?

Segimon Nada, nada. Li digo que no he jugado nunca y no quiero jugar mai.

Rafel Es que...

Segimon ¡No vull jocs!

Rafel *(A part.)* Va de l'altre. *(Deixant caure un paquetet al peus d'en Segimon sens que ell se n'adoni.)* Bueno, respecto en mucho su opinión. No porfiaré ya más, pues, al último, usted tal vez se creyera que tengo yo algún interés. Con que adiós, consérvese V. bueno y mil recuerdos a la familia.

Segimon No s'hi cansi gaire.

Rafel *(Encaixant.)* Y que tenga usted un feliz viaje.

Segimon ¡Gracias!

Rafel *(Com adonant-se'n del bultet.)* ¡Calle! Mire usted qué se le ha caído.

Segimon ¿A mí? Res.

Rafel ¿Y ese paquetito?

Segimon No es nada de mío. *(Lo cull.)*

Rafel ¿No? Veamos lo que contiene.

Segimon Veiam. *(Desembolica el paper i es descobreix un estuig de joies que l'obren, trobant a dins una carta.)*

Rafel ¡Jesús! ¡Joias!

Segimon Deuen ser falses.

Rafel ¡Quiere usted callar! ¿No ve los rayos que despiden? *(Mirant-se-les tots dos.)* ¡Qué hallazgo tan afortunado! Hay un papel, una carta, veamos.

(Desplega la carta i la llegeix ràpidament per ell; quan acaba, denota la major alegria, saltant i ballant.) ¡Somos felices, don Segismundo! ¡Somos felices!

Segimon ¿I això?

Rafel Escúcheme usted. *(Llegeix la carta.)* «Señora, le regalo estas joyas que un día pertenecieron a mi idolatrada madre. Aunque su valor intrínseco es de dos mil duros...» *(Recalcant-ho.)* ¡Dos mil duros! ¿Ha oído usted, don Segismundo?

Segimon ¡Caram! Ja semblen bones, ja.

Rafel *(Torna a llegir.)* «Dos mil duros, puede creerme que desprenderme de ellas no lo haría por todo el oro del universo. No obstante, se las doy a usted porque, para mí, vale usted más que el mundo entero. Suyo, etc., etc.»

Segimon Haurem de mirar qui és el seu amo.

Rafel No sea usted nene. Lo que hay que hacer en la actualidad es informarnos si efectivamente es su valor real al fijado en esta esquela. Como una prueba de compañerismo y amistad, ya que el hallazgo lo he debido al feliz y casual encuentro con usted, le entregaré la mitad de su valor, y me quedaré yo con las joyas.

Segimon Me sembla que és mal hecho.

Rafel No, señor, eso es un error. Lo perdido es de quien lo encuentra. Véngase usted conmigo, pero no habrá necesidad, precisamente allá veo a don Martín, célebre diamantista, y él nos sacará de dudas. ¡Don Martin, don Martín! *(Cridant-lo.)*

(En Martí, que durant tota aquesta escena ha rodat per les taules fent lo distret, al sentir que el criden, se'n va cap a ells. L'Eloi lo segueix, aparentant no fer cas d'ells mentres va seguint tot lo curs de l'engany, i impedint-lo quan s'indiqui.)

Escena 5

Dits i Martí i Eloi.

Martí ¡Hola!, don Rafael. ¿Usted bueno?

Rafel Bien, muy bien, gracias, pero suprimamos los saludos. Es necesario que me haga V. el obsequio de dignarse justipreciar esas joyas.

Martí ¡Oh! Esto es difícil. Usted comprenderá que valorarlas exactamente...

Rafel No, exactamente, no. Con que lo aproxime, hay lo suficiente.

Martí En fin, a ver.

Eloi *(Sol.)* ¡Joies, ja me l'he pensada! Ja han pescat an aquell crac.

Martí ¡Oh! Esto es magnífico. ¡Qué brillantes! ¡Qué perlas! ¡Qué rubíes!

Rafel ¿Oye usted, don Segismundo?

Segimon Que eren bones, ja m'ho semblava.

Martí ¿Quiere usted, un consejo de amigo, don Rafael? No se desprenda jamás de este tesoro. ¡Vale una fortuna!

Rafel Pero, en fin, dado caso de tenérmelas que vender...

Martí Siempre que llegue este caso, le daré yo... *(Tornant-se-les a mirar.)* Dos mil quinientos duros.

Rafel ¿Qué tal?

Segimon Sí que hem fet bon trobo.

Eloi Pobre home, com l'enreden. Valga-li jo.

Martí Tengo precisión de marcharme. Adiós, don Rafael. Servidor de usted. *(A Segimon.)*

Segimon Estigui bonet.

Martí Agradeceré mucho que, si se las vende, se deje usted ver conmigo.

Rafel ¡Bueno! ¡Abur, don Martín! *(Se'n va en Martí.) (A Segimon.)* Ya lo ha oído usted.

Segimon Y tal, hombre, si he quedado frío.

Rafel Estamos ya acordes. Le daré la mitad y las joyas quedaran en mi poder. ¿Tiene usted hora?

Segimon ¿Si tengo qué...?

Rafel Si sabe qué hora es.

Segimon *(Mirant a l'aire.)* Mirant-me al sol, l'hi diré. Jo no tinc de menester rellotge. Són les onze.

Rafel Tengo que ir a satisfacer el valor de una letra y... *(Buscant-se per les butxaques.)* Pues, señor, bien me dejé olvidados los cien duros encima la consola. ¿Y tener que llegarme hasta casa...? Podemos hacer una cosa. ¿No trae usted cien duros?

Segimon Sí. ¿Por qué?

Rafel Déjemelos y me ahorro tener que ir a casa, puede fiarse de mi porque en rehenes le dejo el estuche; me aguarda aquí mismo y, dentro de cinco minutos, estoy de vuelta.

Segimon ¿Quant diu que vol?

Rafel Cien duros.

Segimon ¿Pero yo me quedaré con las joyas?

Rafel Sí, hombre, sí.

Segimon ¿I vostè, de aquí en cinco minutos...?

Rafel Estoy de vuelta. Como que la casa está al volver la esquina.

Segimon ¿Cien duros? *(Se fica mà a la butxaca i treu la bossa.)*

Eloi Salvem-lo. *(Alt.)* No doneu cap quarto, que us enganyen.

Segimon ¿Com? *(Deturant-se de dar-los-hi.)*

Rafel *(A part.)* M'han conegut, toquem el dos. *(S'escurreix.)*

Eloi Lo que et salva, que no hi hagi cap municipal. *(Amenaçant-lo amb la mà.)*

Segimon Si no sou vós, m'arrepleguen. ¿I aquestes joies, què valen...?

Eloi Deu rals. ¿No veieu que són de quinquillaire?

Segimon ¡Si un argenter ha dit que eren brillants de debò...!

Eloi Tot és farsa. Jo, com que sempre rodo per 'quí l'encant, els conec a tots. He vist que us voltaven i de seguida m'he dit: «N'hi volen fer una».

Segimon ¿És dir, que els coneixeu?

Eloi ¡A tots! ¡No veu que passo tant temps per aquí! Jo hi compro moltes coses, i, de debò, tot és a comodo. ¿Veieu aquest paraigua? Ya se ve, que hi tinc de mudar lo bastó, les vernilles, i després la seda, però també només me n'hi fet un duro.

Segimon ¡Ca, és barato!

Eloi ¡I tal! ¡Si és dat...! ¡Es pensa que n'hi compro poques, de coses!
(Se sent un timbal.)

Segimon ¿Què és això?

Eloi Deu ser un dentista. Acostem-s'hi, però cuidado amb les butxaques.

Segimon Lo que és jo, ja els deixo venir. ¡Encara que siga pagès...!

Escena 6

A la dreta, en Valentí, a dalt d'una cadira o cotxe, perorant. En Josepet a l'altra part, del mateix modo. Hi ha moments que tots dos parlen. Cada un amb un xicot que toca un instrument.

Valentí ¡Senyors!, conegut so de Barcelona, d'Espanya, d'Europa, d'Amèrica, és dir, de tot lo món. La meva fama, lo meu nom, serà immortal i més, doblement ho fora, si es dispensés més protecció a tot lo que és en alivio de la humanitat. ¿No és sensible lo que avui passa? Avui se premien, se donen condecoracions, an els que inventen màquines de guerra, màquines dedicades exclusivament a la destrucció del gènero humà. Mentrestant, jo, que so un cèlebre dentista, el millor que, sens dubte, ni sens alabar-me, hi ha hagut a l'univers; jo, que totes les acadèmies mèdiques del món se'm lleven el barret; jo no em moro de fam perquè vinc d'una noble i rica família, perquè el meu patrimoni és considerable. Molts, i no parlo de vostès, diran: «¡És un xarlatan!». Pues

això, aquest títol m'alaga més que tots los altres, aquest títol, coneguda la meva celebritat, parla en favor de ma filantropia. ¿Saben per què treballo? ¿Per què opero al mig d'un carrer? Per fer un favor, per fer una caritat an els que no tenen un duro i volen aprofitar-se dels meus especials serveis. Antes de trobar jo lo meravellós elixir dels cent arrels, tothom tenia mal de queixals, tothom se queixava de les dents. Doncs ara només ne té qui vol, perquè amb quatre gotetes d'aquest miraculós líquid basten per a calmar tot dolor, per fort i arrelat que siga. I aquestes botelles que a Londres les venia a duro, a París a dos, és a dir, pertot al seu just valor, an aquí, basta que en siga fill, les regalo, puix no en faig pagar, ¡ni un duro, ni mig, ni sis rals! ¡Les dono per la miserable quantitat d'una pesseta! Una pesseta que tothom la tira. I si hi ha algú que no tingui quatre rals, que ho digui i l'hi regalaré. *(Se sent fort lo timbal d'en Josepet.)* ¡Toca! ¡Toca! Ja ho veuen, lo que és l'envídia. Aqueix intrús que s'ha presentat avui, no se'l creguin, perquè pobres de vostès de fiar-hi els arrenqui un queixal, segur que els hi seguirà la barra i tot.

Josepet Amagueu's, que tothom ja us coneix per xarlatan.

Valentí ¡Podeu parlar i ningú sap qui sou!

Josepet ¡Va per vós, que us coneixen massa!

Valentí ¡Per dentista cèlebre!

Josepet ¡Per trampista!

Valentí ¡Indecent!

Josepet ¡Pocs modos!

Valentí Ja el senten, senyors. Vostès jutjaran.

Josepet Sí, lo que és de modos, ne tenim d'aprendre.

Valentí ¡Vós, de modos i de dentista!

Josepet ¡Noi, redobla!

Valentí ¡Toca, noi!

Josepet Una pesseta només val lo infal·lible elixir dels cent arrels.

Valentí ¡Quatre rals, només val! ¿Qui me'n demana un altre? ¡Vaja, si pateixen, és per ganes de patir...!

Eloi Dongui-me'n una.

Segimon ¿Que pateix del dentat?

Eloi ¡No, gràcies a Déu! ¡Però demà en puc tenir...!

Un home Una.

Valentí Aquí va, aquí la té.

Un home Tot és farsa.

Un Una.

Una dona Porteu-ne una.

Un Una altra.

Un ¡Que bé que feu la comèdia!

Valentí Bueno, ara, a fi de distreure'ls una mica i per demostrar al dentista xarlatan d'aquí al costat la notabilitat que jo so, los faré uns quants difícils jocs de mans que, no ell, sinó que ni en Bosco ni l'Hermann ni les primeres eminències de la prestigiació han executat, ni s'hi atreviran mai, puix tot Europa científica me reconeix per lo escamotejador sens rival.

(Fa jocs de mans a gust del director d'escena, està completament voltat de gent, puix s'hi han anat deturant tantes més com més fortes han sigut les disputes entre los dos dentistes. A l'acabar los jocs de mans, és quan, després d'un fort redoble de timbal, en Josepet comença la seva peroració i el grupo se va augmentant, anant-hi a parar, cap a l'últim, l'Eloi i en Segimon, si bé que el darrer, com que està detràs de tot, no pot distingir an en Josepet.)

Josepet A pesar de lo que ha dit el saltimbanquis d'aquí al costat, jo so un cèlebre dentista reconegut per totes les acadèmies de l'Europa, de l'Àsia, de l'Àfrica...

Un Si no n'hi ha cap.

Josepet De l'Amèrica, i de l'Oceania, conforme puc justificar-ho amb los diplomes que tindré el gust d'ensenyar-los. En aquesta caixeta, hi ha los útils de la meva professió, però, en honor de la veritat, són completament inútils, puix que, si m'havien de creure, si volien seguir desinteressat consell, los diria que mai se n'arrenquessin cap. Si s'arrenquen un queixal o dent, mai més lo tornaran a tenir, això ho poden dir pertot arreu, perquè jo els ho garanteixo. El gran Sèneca, que era un filòsof de Grècia, va dir que val més guardar que llençar; per lo tant, quan un home tan savi ho deia, estudiat ho tindria. Se comprèn molt bé que abans, que les ciències estaven atrassades, que cap remei se coneixia, en fi, en una paraula, que jo no havia nascut, jo que so lo verdader descobridor i únic posseïdor de l'elixir dels cent arrels, al sentir-se amb una mica de mal de queixal, se'l fessin arrencar. Però avui, avui que per fortuna jo he tingut la sort de compondre, després de mil treballs i de tornar-se'm blancs los cabells, de compondre amb cent arrels de distints vegetals un elixir que instantània i radicalment los cura los dolors de la boca. És inútil los digui i expliqui los noms i qualitats de cada una de les arrels...

Un Ja faràs bé.

Un ¡Com que tu no les saps...!

Josepet Aquest preciós líquid lo venc al mateix preu que el xarlatan d'aquí al costat ven l'aigua del pou tenyida de color rosa. Quatre rals tan sols val, i els dic i asseguro, baix paraula d'honor, que si tenen ganes de comprar-lo ho facin de seguida, perquè demà marxo a l'estranger.

Eloi Vinga una.

Segimon ¿No n'heu comprat a l'altre?

Eloi No hi fa res. Aixís quan tingui mal de queixal podré dir lo que és més bo.

Un Una a mi.

Un Porteu-ne una altra.
(Molts ne compren.)

Tano *(S'adelanta del grup i se'n va al mig del rotllo.)*

Josepet ¿Voleu una botella?

Tano No.

Josepet ¿Doncs què?

Tano Arrenca'm aquest queixal que em dona un martiri atroç.
(En Josepet li fa badar la boca i se l'hi mira.)

Josepet ¿Quin...? ¿Aquest?

Tano Sí.

Josepet ¿N'esteu ben determinat? Mireu que amb quatre gotes...

Tano ¡Ca! ¡Ca! ¡Arrencar i fora!

Josepet Bé, bé. Senyors, ja ho veuen. Aquest home se vol arrencar un queixal, jo tinc tots los útils, mes lo treballar amb ells se deixa per los dentistes de pis, nosaltres los de carrer, amb tot i dir-nos xarlatans, los arrenquem amb qualsevol cosa. Ja ho veureu. Veiam, ¿qui de vostès té un sabre, una baioneta, un bastó, un clau? Si no em deixen res, ho faré amb los dits. Obriu bé la boca... Aixís. No us mogueu... No tingueu por. Ara. Ja està. ¿Vos he fet mal?

Tano Ni menos me n'he sentit.

Josepet Escopiu. Aquí el tenen, i a fe que és gros. És el del seny.

Eloi L'ha ben arrencat. *(A Segimon, que està separat del grup.)*

Segimon ¿Sí?

Eloi ¿Que no ho heu vist?

Segimon No... ¿Sap què faré? Que me n'hi vaig a fer-me arrencar aquest que sempre me dona turment.

Eloi Compreu una ampolleta.

Segimon No, no, no estic per camàndules, lo millor és arrencar-lo; aixís s'acaba d'un cop i resulta més barato, perquè ho fa de franc.

Eloi Per vos fareu. Jo me'n rento les mans.

Segimon Me n'hi vaig. *(Se'n va a seure a la mateixa cadira a on s'ha assegut en Tano.)*

Josepet *(Encara no l'ha vist, perquè està venent botelles.)* ¿Què voleu?

Segimon ¿Que m'arrencaria aquest queixal? *(Badant la boca.)*

Josepet ¡Bueno! *(Anant-hi a mirar la boca, queda plantat.)* ¡El pare!

Segimon *(Aixecant-se tot d'un plegat.)* ¡Noi! ¡Josepet! ¡Tu!

Josepet Calleu, no mogueu escàndol davant la gent.

Segimon ¿És dir que tu et proposes...?

Josepet Anem, marxem, me convé parlar amb vós.

(Logra arrossegar a son pare fora del grup, la gent que el forma se va separant, però amb los crits de «Volta'l, fuera, tanoca, burro, ase» i altres. En Segimon segueix a la força encès de ràbia. Quan han sortit del rotllo, se topen amb lo senyor Arcís que ve de l'encant amb la seva noia. En Rafel i en Martí van seguint la pista an en Segimon per a pescar-li la bossa, i an aquestos dos últims, un municipal.)

Escena 7

Segimon, Josepet, senyor Arcís, Tecla, Rafel, Martí, un municipal. Al moment de trobar-se en Josepet i son pare amb lo senyor Arcís i la Tecla, lo primer corre cap a l'última; lo senyor Arcís va per a abraçar-se amb en Segimon; en Rafel li pren la bossa i la passa an en Martí, que, al tenir-la i anar per escapar-se, se troba amb lo municipal, que li posa la mà a l'espatlla.

Josepet ¡Tecla!

Tecla ¡Josepet! ¡Ah! *(Veient que son pare els mira.)*

Arcís ¡Segimon! ¡Eh! *(Mirant la seva filla.)*

Segimon ¡Arcís...! I... *(Agafant lo braç d'en Rafel.)*

Rafel Ara... ¡Oh! *(Ho diu pel Municipal.)*

Municipal Sembla que et tinc.

(Grup: En Josepet té la mà de la Tecla, a qui es mira son pare amb los braços estesos per a abraçar an en Segimon, que es palpa la butxaca i subjecta pel braç an en Rafel, que ha fet passar la bossa an en Martí, que l'agafa el Municipal.)

Segimon ¡Murris! La bossa, o sinó, et mato.

Municipal Tingui. Deixi-me'ls per mi, d'aquesta feta van a presidi.

Segimon ¡I tu ets el gran tuno que ja em volies estafar amb les joies...!

Municipal Cap a ca la Ciutat.

Arcís ¿Qui és aquest jove? ¿Qui és?

Tecla És...

Segimon El meu fill. En Josepet.

Arcís Això ja és diferent. Jo em creia que no fos un belitre, com un de Madrid que feia el mico amb aquesta; per això és que em trobes per aquí.

Segimon Doncs a mi em tens per Barcelona perquè aqueix mocós se volia casar amb un trastot de Madrid, i jo, de cap modo.

Arcís ¡Ben fet! Mes ara que hi penso, ¿de què us coneixeu?

Segimon ¿Just, de què ve?

Tecla Digues la veritat.

Josepet Vaja si la diré. ¿Vostès se coneixen molt?

Segimon ¡Ja ho crec! Si l'Arcís és el meu gran amic.

Arcís ¡El millor amic que tinc jo és en Segimon!

Josepet Abans de contestà'ls, diré dues paraules a la Tecla.
(Parlen baix.)

Arcís ¡Veiam què serà!

Segimon Ja veurem.

Arcís ¡Quina casualitat, trobar-te!

Segimon Ja ho pots dir-ho.

Arcís Ja cal que vinguis a dinar a casa.

Segimon ¿I doncs? ¡No faltava més...!

Josepet *(A Tecla.)* Ja ho tens entès.

Tecla Sí.

Josepet Pues a fer-ho.

Tecla *(A son pare.)* ¡Pare!

Josepet *(A son pare.)* ¡Pare!

Segimon ¿Què vols?

Arcís Digues...

Josepet Me caso amb la filla del vostre amic, si no hi teniu impediment.

Segimon ¿De debò?

Josepet Demaneu-l'hi i em feu feliç.

Tecla Me veureu ditxosa si consentiu en aquest casament.

Arcís ¿És veritat?

Tecla Aproveu-lo i em doneu la vida.
(Los dos pares van a parlar-se tots dos en un plegat.)

Arcís ¡Segimon!

Segimon ¡Arcís!

Arcís ¿Què?

Segimon ¿Què? Digues tu.

Arcís No, tu.

Segimon Tu.

Arcís Tu.

Josepet Ja ho diré jo, amb consentiment del pare, li demano la seva filla.

Arcís Sí, vostè té lo meu consentiment...

Segimon ¡Burrango! ¡No l'ha de tenir!

Arcís I la noia no s'hi oposa.

Tecla Si voler-ho és oposar-m'hi, m'hi oposo. *(Dant la mà an en Josepet.)*

Segimon ¡Quina ganga! ¡Ja no pensa en lo trastot de Madrid!

Arcís ¡Quina sort! ¡Olvidar lo perdulari de Madrid!

Tecla ¡Serem feliços!

Josepet ¡Ja ets meva!

Escena última

Los mateixos i Eloi amb un xicot que li porta un bressol i una cadira. Ell va amb un barret a la mà i, sota l'aixella, un sabre i una mangala.

Eloi Cuita, noi. Estiga bo, senyor Arcís amb la companyia.

Arcís ¿A on van tan de pressa?

Eloi A casa a deixar això, i apreto el pas perquè quan torni no s'hagi plegat l'encant.

Arcís ¿I ha comprat tot això?

Eloi ¡Oh, això no és res! Si cada dia hi compro...

Segimon ¿I què en farà, de lo que porta?

Eloi ¿Què en faré? Tot ve un dia que fa servei. Miri aquesta cadira: canviant-hi l'assiento i els barrots, semblarà nova; me n'he fet només cinc rals.

Josepet ¡Ja és barato! ¡I del sabre i mangala, què en vol fer...?

Eloi ¡Home! Demà tornen a fer milicianos, me nombren oficial i ja tinc el sabre. La mangala, lo mateix, an l'ajuntament li passa pel cap fer-me alcalde de barri, no em tenen de dar vara perquè la tinc pròpia. Després,que quasi és donat. ¿Quant dirien, sabre i mangala...?

Arcís ¿Què sé jo?

Josepet *(A part.)* Fem-lo content. Sis duros.

Eloi ¿Ho veu? S'ha errat mig per mig. ¡Tres duros! El barret és una mica usat, però lo que me n'hi fet, sempre ho voldrà.

Josepet Només hi ha l'inconvenient, que és baix i ara es porten alts.

Eloi ¡Si que pensa poc! Espero que tornin a portar-se alts i el tinc a la moda.

Segimon ¿I el bressol, per què l'ha comprat?

Eloi Quan tingui el noi gran, bé que es casarà, i casat... ¿eh?

Josepet ¿I el seu noi, que és molt gran?

Eloi ¿Sap què té? Sis anys i mig.

Arcís Ja és calcular per endavant...
(Toquen les dotze.)

Segimon *(Disposant-se a marxar.)* Són les dotze, a dinar.

Arcís ¡Gràcies, s'estima! A casa corrents i cap aquí altra vegada.

Segimon En sent les dotze, cada minut m'és una hora. Doncs en marxa.

Josepet Convida als senyors.
(Al públic.)

Tecla Si volen venir, ja ho saben.

Segimon Sense compliments...
(Van per a marxar-se i, al ser al capdavall, recula l'Eloi i diu.)
Dispensi'm, me'n descuidava,
ja ho saben, me trobaran,
si mai m'han de menester,
a Llotja els dies d'encant.

S'ha acabat.

Mai oblida l'amistat

Al·legoria a la memòria d'en Miquel Pujol i Santiñà per Rossendo Arús i Arderiu[131]

Escrita per encàrrec i representada en lo teatre de la Tertúlia Catalana la nit del diumenge 15 de gener de 1871.

A mon estimat amic en Miquel Pujol i Santiñà.

L'amistat jamai oblida
si té un bon company per sort;
saps com t'estimava en vida,
igual ho seràs sent mort.
Rossendo.

Barcelona, als 14 dies del mes de gener de l'any 1871.

Personatges
Lo Temps.
L'Amistat.
La Tertúlia Catalana.
Un herald (no parla.)

L'escena representa lo lloc o mansió del Temps. Se recomana no hi manqui cap dels seus essencials atributs. Des lo moment d'alçar-se lo teló fins a l'acabar-se la representació, s'ou lo so d'una campana doblant pausadament a morts. Assentat a la part dreta, hi ha lo Temps, apoia el cap amb les mans.

Surt l'Amistat, denotant abatiment en cada un de sos passos; no ha reparat en lo Temps.

131. Edició: «*May oblida l'amistat*. Alegoria a la memoria d'en Miquel Pujol y Santiñà», dins Miquel Pujol i Santiñà, *Un pomet de margaridoyas*. Poesias póstumas, Barcelona, L. Fiol i Gros, p. 43-52.

Amistat Lo so trist de les campanes,
parlant-ne ses llengües mudes,
diu ben clar, amb ses veus rudes,
que deix la terra un mortal.
De la mort lleals missatgeres,
publiquen, amb trist remor,
que, en busca d'un món millor,
se'n va un viu del terrenal.
¡Ditxós qui, al tocar-ne l'hora
que posa terme a sa vida,
veu tot lo del món mentida
a través de la virtut!
¡Ditxós, sí, perquè, sens pena,
mira sa missió acabada,
al ser-ne l'hora arribada
de pagar l'humà tribut!
Tranquil escoltava sempre
eixes mostres soberanes
de les misèries humanes,
irrisòries de l'orgull,
¡eixes mostres que publiquen
lo que valen les riqueses
i que mostren les grandeses
convertides en despull!
Mes avui, amb dessossego,
he sentit la campanada
com si fos prenda arrencada
a mon amor fraternal.
Del batall a cada cop,
a dins del pit me ressona.
¡Me mata...! ¡Neguit me dona!
¡M'espanta eix toc funeral!
En busca de la certesa,
vinc en aquesta morada
mes, tant com és anhelada,
¡més jo so pres de l'esglai!
¡Saber-ho vui, i m'espanto...!
¡Tremolo per la contesta...!
Lo cor me diu que és funesta,
¡i lo cor no s'erra mai!
(Decidint-se a anar a preguntar al Temps.)
Del dolor apurem la copa;
si en lo fons hi ha amargura,
molt serà que en la tristura
me trobi desemparat.
(A l'anar-lo a tocar, vacilla.)

¡Ai, no puc! ¡No m'atreveixo!
¡Lo que penso no és deliri!
(Se n'hi va decidit.)
¡Sortim-ne, d'aquest martiri!
Sapiguem la veritat.
(Toca el Temps i, sens mirar-lo, aquest diu.)

Temps ¿Qui serà el que torbar gosa
de ma morada el silenci...?
¿Qui pretén que jo ne llenci
la quietud d'a on reposa...?
¿Qui a ma presència, amb valor
que no ha tingut mai ningú,
se'm presenta sens temor...?
(Alça el cap i el reconeix.)
¡Tu...! ¿Com pot ésser? ¡Ets tu!
Sabent ma trista missió,
que a la joventut espanta,
¿per què fins esta mansió
has mogut la teva planta...?

Amistat Vos vinc a fer una pregunta,
i m'esglaia la resposta.
Si bé que el desig l'apunta,
acabar-la molt me costa.

Temps Plor indiquen tes parpelles,
ta boca no riu ufana;
conta'm les teves querelles.

Amistat ¿Sentiu aqueixa campana?
Al pit son toc ressonant,
m'apareix, amb tremolor,
que les arrels va arrencant
que vivifiquen mon cor,
vida serà que em pertoca
¡Traieu-me l'angústia aqueixa...!
¿Per qui la campana toca...?
¿Quin mortal la vida deixa...?

Temps Un que, ignorant la mentida,
de l'honradès era escut;
un que, al deixar-ne la vida,
deixa òrfena la virtut.

Amistat ¿Jove?

Temps Sí.

Amistat ¡Quina tristura!

Temps — Morint en sos tendres anys,
és per ell major ventura;
no ha rebut tants desenganys.
Qui, com ell, virtuts professa
amb tan cega idolatria,
quan d'estar a aquest món cessa,
ignora el que és villania.

Amistat — ¿Per què, doncs, traieu amb sanya
del món los homes aquests?
Si un que a sos germans no enganya...

Temps — Són providencials decrets.
Decrets que la humana ciència
no ha pogut averiguar
i sols li fan demostrar
que existeix la Providència.

Amistat — ¿Qui és aquest que amb la mort seva
m'ha sumit en desconsol?

Temps — És la millor prenda teva,
s'anomenava Pujol.

Amistat — ¡Ai, que lo cor mai s'enganya!
¡Clar m'ho deia el desconhort!
¡És terrible vostra sanya,
és molt cruel eixa mort!

Temps — Són paraules que el pesar
ha posat en los teus llavis;
oblido lo mal parlar,
no responc a tos agravis.
Cessi la teva amargura.
No humiliïs més la testa.
Després veuràs sols ventura,
si ara et rugeix la tempesta.
Com no has entrat en bonança,
veus de martiri una palma,
te brillarà l'esperança
quan ne recobris la calma.
Ara et sembla que, d'espines,
en son cap hi ha una corona...
¡Mira-ho...!, és de semprevives
que, parca, l'honradès dona.
El que fer bé tan sols pensa,
quan dels vius son nom s'esborra,
de deixar aquest món que el llença
li sembla que el temps no corre.

Amistat ¿Vostres mots, qui pot sentir?
¡Sorprès! ¡Confús m'han deixat!
¡Preteneu negar-me a mi!
¡Vós negueu fins l'amistat!
(S'alça lo Temps, agafa de la mà l'Amistat i diu amb to sentenciós.)

Temps Soterrades les despulles,
tancada del món la porta,
sols ne queden seques fulles
que prompte l'oblit s'emporta.
Així, tu no pots pensar
que fora sumir-te en dol
mes, si no és avui, demà
oblidat serà en Pujol.
(Surt la Tertúlia seguida d'un herald que porta el pendó de la societat. Sortida ràpida a fi de reprendre lo vers.)

Tertúlia ¡Mai! Serà en nostra ment sempre tingut.
Sa memòria tindrem al cor gravada,
que, el qui llavors ne sembra de virtut,
de la collita al ser l'hora arribada,
deu recollir-ne en canvi gratitud.
Fa pocs jorns que, a una mort per mi estimada,
deia, llençant de sos ulls un amarg plor,
guspires que saltaven de son cor:
«Los, que unidos a ti, han disfrutado[132]
las pasajeras dichas de la vida,
que como hermanos os habéis amado,
deber que impone la amistad cumplida;
al verte por la Parca arrebatado,
quedando su esperanza fallecida,
solo les cumple este recuerdo darte:
rogar por tu alma a Dios, nunca olvidarte».
Tan hermós camí m'ensenyava en vida.
Ingrat ne fora jo si no seguís
la senda d'un amor que no és mentida.
Contempla ara ell de dalt del paradís
que la vera amistat jamai oblida,
que les recordances la fan feliç.
I, al veure que el dol amb mi s'agermana,
dirà: has complert, Tertúlia Catalana.

132. Octava que en Miquel Pujol compongué i dedicà en primer de novembre a nostre comun amic en Joan Rodés Ruiz, mort en 30 d'octubre.

A l'acabar la Tertúlia Catalana l'últim vers, se corre lo teló, deixant veure una urna cinerària. L'escena, completament endolada; flambers amb profusió i col·locats a gust del director. Sobre l'urna, amb lletres transparents, aqueixa inscripció: La Tertúlia Catalana.

Sis individus de la Societat llegiran cada un d'ells una poesia. A l'acabar, col·loquen una corona al peu de la inscripció. Les corones tenen una lletra al mig i, ja totes en son lloc, se llegeix: La Tertúlia Catalana a M. Pujol.

Lo Temps torna a son ensimismament; l'Amistat s'abraça amb la Tertúlia Catalana. L'herald se col·loca detràs d'ells dos i los que han llegit poesies s'agrupen al voltant de l'urna. Moments abans d'acabar-se, se cremen flames de bengala.

Teló.

La Llúcia dels cabells de plata

Tragèdia màgica catalana de guassa en tres actes i dotze quadros per R. A. i A.[133]

Estrenada en lo teatro de l'Olimpo, en la funció donada per la Tertúlia Catalana, la nit del dijous 28 de desembre de 1871.

An en Joan Baladia i Castellar
Com lo navegant que veu prompte lo naufragi de la nau que el condueix, devia jo emparar-me d'una salvadora taula per a portar aquesta comèdia a feliç port; siga, doncs, aquesta lo teu nom i perdona'm l'egoisme que he tingut a l'usar-lo.
L'autor.

Personatges
Llúcia
Esperança
Cloto
Làquesis No parlen.
Àtropos
Duc de Vallvidrera
Federic
Macari, criat seu
Simon Criats del duc.
Llogari
Lo destí
Sàbrius, encantador.
Geni
Un criat
Criats, patges, servei, nimfes sàtires, etc., etc. Com més siguin, més efecte.

133. Edició: *La Llucia dels cabells de plata.* Trajedia mágica catalana de guassa en 3 actes i 12 quadros per R. A. y A., Barcelona, Establiment tipográfich de Lluis Fiol y Gros, 1871.

L'acció passa en lo sigle VIII. Prou hi haurà algun savi que dirà que l'autor no té escrupolositat històrica, però... ¿què hi farem? Tant n'hi ha i bon pes.

Les advertències de dreta i esquerra s'entenen per part de l'actor.

Se recomana veritat històrica en trajes i accessoris. Ja que l'autor no ho segueix, que ho segueixin els demés i vagin els uns per l'altre.

Acte I

Quadre I

Lloc solitari. A l'esquerra, una casa de pobra aparièncía amb portal practicable. A la dreta, un pou amb sa corresponent corriola, corda i galleda col·locada en lo brocal. Al mig, una roca preparada per a lo joc escènic.

Escena I

Nou o deu criats del duc jugant al conegut joc d'escarbat bum-bum. En Simon seu, té un criat capbussat sobre els jonolls; los altres, fan rodar les mans pel mateix estil que els xicots.

Criats — *(Rodant los braços.)*
Escarbat bum-bum,
posi oli, posi oli,
escarbat bum-bum,
posi oli en el llum.

Simon — Que vingui, que vingui...

Criats — *(Cridant.)*
Jo, jo, jo.

Simon — En Pere Sense Por.
(Un dels criats s'adelanta de puntetes i, al trobar-se al costat del que para, li dona un cop tan fort com pugui, tornant-se'n, com si res hagués fet, al seu puesto.)

Simon — ¡Bernat!,
endevina qui t'ha tocat.
(Simon deixa anar al criat que parava, el que, tan bon punt se veu libre, marxa directament al grup que, voltant los braços, continua cantant com al principi.)
Escarbat bum-bum,
posi oli, posi oli,
escarbat bum-bum,

posi oli en el llum.
(El criat n'agafa un que no és el que li ha pegat, se'l carrega a collibè i marxa cap a en Simon. Los altres lo reben amb riallades.)

Simon ¿Què portes, aquí?

Criat Un sac d'ossos.

Simon Torna'ls allà, que no són nostres.
(Així que marxa a tornar el criat a l'altre grup i quan tots estan rient a més no poder, surt en Llogari, cridant.)

Escena 2

Los mateixos, Llogari.

Llogari ¡Nois!, ¡el duc!, ¡el duc!
(Tots queden sorpresos; el que anava a collibè, ha caigut.)

Simon *(Al criat.)* ¡Aixeca't!
(Los criats se quadren tots.)

Llogari *(Que ha entrat a dins, torna a sortir dient:)* Tenim d'anar a esperar-lo a l'alzina. Tothom fora. *(Van a marxar.)* Tu, no. *(S'aturen.)* Tu, aquí. *(Col·loca Simon al mig del teatro.)*

Simon *(Veient que ve el duc.)* ¡Nois, que ve!

Llogari ¡Corrents! *(Fugint corrents, an en Llogari li va caient la faixa.)*

Simon ¡La faixa! ¡la faixa!

Llogari *(Recollint-la i fugint.)* ¡Gràcies! *(Se'n va amb els altres.)*

Simon De res: això ho he après als toros.

Escena 3

Lo duc i l'Esperança sortint de la casa. En Simon, al fondo, plantat com un sorge.

Duc Si compliu tot lo promès,
tornareu a vostre estat,
mes, quedeu-ne ben segura
que, si em 'ribeu a faltar
amb la més mínima cosa,
si descuideu cap detall
de l'assumpto que motiva

tornar-me com un babau,
ja que fins que el realisi
no crec recobrar les carns,
puix des del maleït dia
que jo lo porto entre mans...

Esperança *(Mirant-lo, sorpresa.)*
¡Ai!, ¡ai! No veig res.

Duc ¿Què mires?

Esperança Com vós dèieu de portar,
mirava el que era...

Duc ¡Animal!
Bé, com no saps de gramàtica,
vamos... no té res d'estrany;
del modo que jo et parlava,
és en sentit figurat.
Tornant, doncs, a la mateixa,
crec inútil recordar
que tot lo que per mi feu
hi guanyeu vós per doblat.
Es desfaran les arrugues
que us malmeten lo semblant,
vostra cara de dimoni,
d'angelet se tornarà,
recobraran vostres forces
la perduda agilitat
i, si us en aneu al Born
amb lo cistellet al braç,
els almogàvers que rodin
per 'llí, lo ranxo esperant,
al veure tanta de gràcia,
sens fer cas de les ninyeres,
diran, amb veu de cipaio,
«¡Viva lo brillo del pla!».

Esperança ¡Tan incentiva pintura
los meus sentits m'enagena
i l'ànima ardent m'emplena
amb l'anhelada ventura!
Descanseu en ma paraula,
sou demà espòs de la Llúcia.

Duc Recorda't...

Esperança He après astúcia
sens haver anat gens a l'aula.

No us tireu cap pedra al fetge,
renàixer veureu la calma,
del mal aquest qui us espanta
vos curo millor que un metge.

Duc — No pot ni venir saps tu...

Esperança — Ningú.

Duc — Lluny d'aquí el sol de demà...

Esperança — Li veurà.

Duc — Que té d'amagar repara...

Esperança — La cara.
Igual que monja des d'ara,
si bé prescindint de reixes,
al vent donarà ses queixes,
ningú li veurà la cara.

Duc — De l'hora vos recordeu.

Esperança — A les deu.

Duc — Vos entregaré l'anell.

Esperança — Al castell.

Duc — Serà la ditxa que es mostra.

Esperança — Vostra.
Al veure que el sol se postra,
obraré jo amb més llestresa
i seré, amb tota certesa,
a les deu al castell vostre.

Duc — *(Despedint-se.)*
Adeu doncs, i en mi descansa.

Esperança — I en mi vós: jurar-ho puc.

Duc — ¡Adeu-siau, bella Esperança!

Esperança — ¡Adeu-siau, lo màgic duc!
(Lo Duc se dirigeix cap al fondo i diu los quatre versos que segueixen a Simon, que s'ha plantat allà des del començar l'escena com un autòmata i tota la comèdia fa los mateixos passos que son senyor.)
Ja tinc agafat l'aucell,
Simon és nostra la basa:
a les nou, a aquesta casa,
a les deu, en lo castell.
(Se'n van, però, a l'arribar al portal, l'Esperança deté al Duc i li diu:)

Esperança ¿Me creia que la conversa
que nosaltres dos teníem...?

Duc ¿Què voleu dir?

Esperança Que era a soles.

Duc I és clar...

Esperança ¿Com...? Me sembla a mi...

Duc Deixeu-se estar de romanços
i parleu tot de seguit...

Esperança No vui tenir la culpa,
si se sap que ella és aquí.

Duc ¿I doncs?

Esperança I si un altre ho deia.

Duc ¿Un altre, un...?

Esperança Aquell d'allí.

Duc ¡Fugiu, dona! No és ningú.
(Cridant-lo.)
¡Simon!

Simon ¡Mon senyor!

Duc Aquí.
(Lo criat baixa al prosceni i es posa allà on li marca el duc.)

Duc ¿Què ets, tu, quan jo parlo?

Simon Sord.

Duc ¿I quan volen descobrir...?

Simon Mut.

Duc ¿Si convé que no miris...?

Simon Cego.

Duc ¿Quan pels meus motius
és necessari t'atràpien...?

Simon Coix.

Duc ¿Si d'un fet només mig
vui que en vegis?

Simon Borni.

Duc ¿Quan

te brallis i pels meus fins
és menester no t'hi tornis?

Simon Manco.

Duc ¿I si, tot i sent viu,
per més que els altres te burxin,
vui que no et moguis?

Simon Tolit.

Duc *(A Esperança.)*
Allunyeu, doncs, la sossobra,
que és aquest, com heu sentit,
segons vulgui, sord, mut, cego,
coix, borni, manco i tolit.
Si encara lo fet no basta,
donaré el cop decisiu.
(A Simon.)
¿Què és això?
(Traient-se la daga.)

Simon Un punyal.

Duc *(Agafant-lo pel coll.)*
¿I això?

Simon El coll.

Duc ¡'Jonolla't! Així's.
(Quan ho ha fet, aixeca el punyal i el deixa caure fins arran del coll d'en Simon, que no es mou.)
¡A la una! ¡A les dues...! ¡A...!
Si jo, en compte, com has vist,
de fer-ho ara per riure,
te'l 'gués enfonsat a dins,
¿tu què deies?

Simon Res.

Duc ¿Veieu?
(Li dona una empenta i en Simon no es mou d'allà a on va a caure, ni fa tampoc cap moviment.)
Ni gosa llançar un crit.
(Anant-se'n.)
¡Puntualitat!

Simon Per supuesto.

Duc Espero...

Esperança ¡Vaia!

Duc Confio...

Esperança ¿I doncs?

Duc Compto...

Esperança És cosa mia.
(Se'n va el duc. Esperança queda sorpresa quan veu que en Simon no es mou.)
¿I ara...? ¿Per què no t'aixeques?
¿Què fas ajagut aquí?

Simon No seré pas jo qui em mogui,
ell no m'ha dit que el seguís.

Esperança Potser creu...

Simon No m'embolico,
ni em moc, com Simon que em dic,
fins al dia del judici
i enc que vingui l'Anticrist.

Esperança ¿I doncs, quan te n'aniràs?

Simon Quan ell me dongui l'avís,
¿Quan...? Sents.
(Se sent un xiulet.)
Ara mateix.

Esperança ¡Digues
que et crida a tall de gos!

Simon Sí.
(Fuig corrents.)

Escena 4

Esperança.

Esperança Lo moment ja se m'acosta
de fugir de sa tutela,
mes, ¡ai!, lo meu cor recela
i creure al duc li costa.
¡Si manqués a sa paraula,
si tan mal amb mi es portava...!,
juro jo que mai menjava
més les sopes a taula.
Que alegre, quan considero
que seré, com ans, hermosa...

I ho era, ¡ui!, com una rosa.
Tothom me deia «¡Salero!».
Deixem aquesta minúcia;
ja tenim l'obra en estudi,
comencem per lo preludi,
cridem a la noia: ¡Llúcia!

Escena 5

Esperança, Llúcia (surt de la casa.)

Esperança ¿Recordeu lo que us parlava?

Llúcia Sí senyora.

Esperança Està molt bé:
la voluntat decisiva
del senyor duc ja sabeu;
sou jove, càndida i bona,
heu viscut al costat meu
quasi des de la naixença
i per vós crec he complert
com la mare carinyosa
vers la filla que ho mereix.
Ditxosa mil voltes vós:
ditxosa sí, hermós pomell,
que, ignorant lo que és el món,
cap temor vos ha de fer.
Ditxosa vós que, al passar
el llindar de lo castell,
no us tornareu per mirar
lo que tras vós deixareu.
I les mundanals memòries
del bullici i del plaer
no us torbaran, temptadores,
quan ja casada sigueu;
puix, ignorant lo que es troba
detràs les velles parets,
lo que a son detràs se quedi,
jamai ambicionareu.
Mansa coloma ensenyada
a menjar en lo palmell
del duenyo que l'ha criada
a casa seva mateix,
no sabent moure les ales,

mai en volar pensareu,
evitant que un caçador
vos fereixi mortalment.
¡Ai!, en vritat que us envídio,
Llúcia la d'hermós cabell,
amb vostra innocenta vida,
la virtut del no saber.
Mes, ¿per què n'esteu tan moixa?
¿Sospireu...? ¡Ah, ja comprenc!
És perquè el moment s'acosta
que amb el duc us casareu.
No us teniu de posar trista,
al contrari... ¡Si ell us vegés...!
Bueno, me'n vaig cap a dintre
i els xismes prepararé
perquè tot estigui a punt
i no se m'olvidi res.
Feu d'entrar tot de seguida,
que una airada no us prengués.
No és lluny l'hora convinguda:
a les nou d'aquí marxem
i sou l'esposa del duc
tan prompte toquin les deu.

(Marxa, Llúcia l'acompanya fins a la porta.)

Llúcia ¡Aneu amb Déu, Esperança!

Esperança ¡Adeu, filla!

Escena 6

Llúcia.

Llúcia ¡Per fi em deix...!
No sé què tinc, ¡ai de mi!,
que, en remolinós tropell,
mil idees oposades
me combaten de valent.
Ses paraules, complascuda,
altres nits escoltí bé,
i d'eixos quadros tranquils
que pinta sense pinzell,
d'eixos plaers casolans
la ditxosa senzillès
i la calma venturosa,

me feren volguer amb anhel
ser desposada amb un noble
i habitar en un castell.
Mes hui l'hi sentit distreta
trobant ses paraules, cert,
més pesades que els discursos
que els polítics solen fer.
¡Ai de mi!, prompte esta casa
abandono amb dolor greu
i sempre, fins a aquesta hora,
la mirava indiferent.
Avui lo deixar-la sento,
tal volta per 'xò mateix,
que, en casar-nos, és precís
canviar d'allotjament.
¡Que prompte serà la marxa!
No sé de què tinc recel
però és cert que jo voldria
que el duc en mi no pensés.
Diu que em vol perquè so maca,
perquè és de plata el cabell,
perquè tinc... ¿I si em mirava...?
Jo així podria saber
si diu vritat o mentida.
Provar-ho no costa gens.
Baixo an el pou la galleda,
la pujo plena al moment,
l'aiga és clara com cristall,
a la superfície em veig
i així sortiré de dubtes.
(Agafa la galleda i la tira al pou.)
Més aviat és dit que fet.
¡I que costa de pujar!
¡No em creia que tant pesés!
(Surt de dins del pou, amarrat a la corda, en Federic.)

Escena 7

Llúcia i Federic.

Llúcia ¡Ai!

Federic *(Saltant del pou.)*
No us espanteu, senyora.
(Se la mira sorprès, se frega els ulls i la reconeix.)

¡Què miro! ¡És ella! ¡Oh, gràcies,
gràcies te dono, fortuna,
puix per fi logro trobar-la!

Llúcia ¿Me coneixeu, cavaller?

Federic ¿Si et conec, això demanes?
¿Pot no conèixer lo sol
qui l'ha vist una vegada?
¿Pot oblidar l'infantó
los petonets de sa mare?
Des que m'han calçat espuela
i al costat porto l'espasa,
que rodo de Seca a Meca
per veure si puc trobar-te.
Sabia que d'un bruixot
fa molt temps érets esclava
mes descobrir no podia
lo lloc a on te guardava;
ahir em fico en una cova
que en aquest pou dona entrada,
ja buscava la sortida
quan tot plegat veig que baixa
una galleda, l'amarro,
tires tu i, en lloc de l'aiga,
treus el noble Federic
que, de genolls a tes plantes,
(S'agenolla.)
te diu amb veu de guerrero:
(Solemnitat.)
«He jurat jo lo salvar-te
i lo que juro, compleixo,
te salvaré, noble dama,
enc que sigui més difícil
que conquistar a Granada.»

Llúcia Oh, cavaller, que contenta
me posen vostres paraules,
el meu cor, de tan alegre,
és igual que una campana
que a festa major repica.
Soleta en aquesta casa,
veient-ne tan sols el duc
i d'una vella en companya,
sens tenir cap alegria,
trista la vida passava;
avui, fins això perdré,
que, al tocar nou batallades,

hem de posà'ns en camí
perquè així lo duc ho mana,
ja que, al tocar-ne les deu,
se faran les desposalles.

Federic ¡No serà!
(Amb seguretat.)

Llúcia ¿No serà?

Federic No.

Llúcia No, ¿eh?

Freceric ¡Ho juro per ma espasa!

Llúcia ¿No m'hi casaré, vritat?

Federic ¡Primer, mort!

Llúcia ¡Oh, gràcies, gràcies!
(S'hi tira a sobre, abraçant-lo.)

Federic ¡Així's, així's, dona! ¡Quatre
hores ha que l'esperava!
¿Aquest duc deu ser molt cursi?

Llúcia ¿Com deies...?

Federic T'ho diré en plata:
¿No deu tenir gaires quartos
el senyor d'aquesta casa?

Llúcia ¿Per què ho dius?

Federic Com veig que tu
fins vol que li treguis l'aiga.

Llúcia Amb això, no hi té cap culpa;
ell me deia que era maca,
com jo no ho volia creure,
he pensat que, per mirar-me,
era l'aiga bon mirall.

Federic Ja que has pujat aquest altre,
mira-t'hi lo temps que vulguis
i de segur que ma cara
te dirà: ¡ets hermosa!

Esperança *(De dins.)*
¡Llúcia!

Federic ¿Qui et demana?

Llúcia L'Esperança.
Vinc de seguida.
(Responent.)

Federic No hi vagis.

Llúcia Al contrari, si no hi anava
pensaria...

Federic Tens raó,
ves-te-n'hi i no tardis gaire;
hem de posà'ns en camí
i no és curta la jornada.

Llúcia Tornaré, doncs, de seguida.
(Despedint-se.)

Federic Hermosa, t'espero amb ànsia.
(Abraçant-se.)

Llúcia Donzell, amb menos no quedo.
Dono el duc per una malla.
(A part, anant-se'n.)

Escena 8

Federic.

Federic A les postres, la ventura;
ja desconfiat jugava,
quan ne logro, amb la sortida,
fer mitges boles i a casa.
És hora de que calculi
sèriament tot lo que em passa,
evitant-ne, d'aquest modo,
cometre una atzagallada.
Mes, ara que me'n recordo,
en lo bell fondo de l'aiga
he vist relluir una cosa
que hi ficat a la butxaca.
(Se fica les mans dintre de la butxaca i troba un anell.)
¡És un anell! Sembla bo,
(L'inspecciona.)
¡amb tot i que el fang lo tapa!
Demà el faig posar al diari.
Mentres que la Llúcia baixa,
bo fora que, entretenint-me,
li dongués una fregada.

Escena 9

Federic i un geni que surt volant al mateix moment que frega l'anell don Federic.

Geni — *(Amb respecte.)* ¿Què vols de ma persona? Me tens aquí prompte a obeir-te en tot i per tot i per complir lo que em manis, com ton esclau que so, puix en ton poder obra l'anell.

Federic — ¿I tu faràs lo que et digui, encara que vulgui un impossible.

Geni — Demaneu. Vostra boca és mesura.

Federic — ¿No sou andalús?

Geni — Les proves ho diran.

Federic — Doncs començo. Fa dos dies que ignoro el paradero...

Geni — *(Continuant.)* D'en Macari, vostre criat.

Federic — Just.

Geni — ¿I què?

Federic — ¿Tu el saps?

Geni — Tot ho sé.

Federic — Home, ja en faria, de policia.

Geni — No he nascut jo per ser dropo.

Federic — Doncs tornant amb en Macari, ¿tu saps a on para?

Geni — ¡Aquí! *(Marcant la roca del mig del teatro.)*

Federic — No el veig pas.

Geni — És dins.

Federic — ¡Ca!

Geni — Crideu-lo i us respondrà.

Federic — ¡Macari! *(Cridant ajupit sobre la pedra.)*

Macari — *(Veu fonda de dins.)* Senyor Federic.

Federic — ¿El pots treure? *(Al geni.)*

Geni — Tot ho puc. *(Dona un cop a terra, surt un mall, parteix la pedra al primer cop i salta al mig de l'escena en Macari, que era a dins.)*

Escena 10

Los mateixos i Macari.

Macari — Gràcies siguen dades. ¡Ui, que de mal estar feia allà dins! Això és viure, al menos, ara puc saltar i ballar. Que no us passi mai pel cap tornar-nos pedra: és el capritxo més tonto. Ja em veia tot esmicolat per grava de carretera. ¿Qui és aquest? *(Mig espantat reculant.)*

Federic — El que t'ha salvat.

Macari — També hi ha dimonis bons. Mai m'ho hauria cregut. *(Mirant dins a la casa.)* Ve una senyora cap a aquí.

Federic — *(Al geni.)* Aneu-se'n, que no l'espantéssiu.

Geni — Ja ho sabeu. Quan m'hagueu de menester, en fregant l'anell, ¡bum!, ja soc al vostre costat.

(Al dir l'última paraula és quan surt Llúcia, que des del portal diu «¡Federic!». Al veure el geni, se desmaia als braços d'en Federic. Lo geni ja ha desaparescut.)

Escena 11

Federic, Macari, Llúcia.

Llúcia — *(Del portal.)*
¡Federic!
(Veu el geni, que desapareix.)
Aparta't, ¡oh!
És realitat lo que miro
o és una fascinació...
teniu-me... a penes respiro,
fuig, dimoni, que em fas por.
¡Ai de mi!
(Se desmaia, la sosté don Federic.)

Macari — ¡Si no hi correu,
donava una sotragada!
És clar, a la seva entrada,
s'ha vist al davant d'un jueu
i la por l'ha desmaiada.

Federic — Millor, així no es desembulla
dels plors de la despedida,
me l'emporto de seguida,
si no, el marro se'ns desbulla.

Macari — És acció molt atrevida.
Espereu que vingui un metge
o, quant menos, que retorni.

Federic — Ximple, no convé fer l'orni.
¡Segueix-me!
(S'emporta la Llúcia.)

Macari — ¡Com una fletxa!
¡Si ens surt bé, que quedi borni!
(Al marxar, se detura al sentir la veu de l'Esperança que, des de lo llindar de la porta, crida:)

Escena 12

Macari, Esperança.

Esperança — Llúcia.

Macari — *(Amb mofa.)*
¡Ja baixa!

Esperança — *(Espantada, no veient-la.)*
¡Ai de mi!
(Veient que en Macari se disposa a marxar.)
¿A on aneu, vil traïdor?

Macari — ¡Imbècil, tras mon senyor,
que fuig amb ella d'aquí!
(Se'n va corrents, detràs, Esperança.)

Quadre 2

Bosc. Al fondo, un arbre corpulent.

Escena 1

Duc i Simon.

Simon — ¿Sabeu que és atreviment...?

Duc — Amb mi, no hi val. Lo que jo voldria saber d'on ha sortit aquest home.

Simon — ¿I si té algun talisman que puga desfer vostres influències, com ho manegueu?

Duc No sigues tonto. Tan poderós com jo, no hi ha altre sobre la terra. Si en dubtes mai, te faig penjar en la forca de mon castell. ¿Dubtes de mon poder, digues?

Simon No, mon senyor, mai.

Duc És que per això. Anem, que arribarem a casa primer que els altres...

Simon Lo que serà bo, quan vegi que, en lloc de portar la Llúcia, li surti...

Duc No vui que enraonis. Andando.

Simon Fem de gos... *(Marxen.)*

Escena 2

Macari surt de la dreta, registrant l'escena, esporuguit.

Macari ¡La veritat, tinc un canguelo! L'home com jo, que s'ha vist convertit en roca, hauria de ser valent. Doncs tot al contrari. Ves ara don Federic si estaria millor vivint a casa seva i no anant darrere aventures, donant i rebent bolets i sempre ficant-se allà a on no el demanen. ¿I quin profit ne treu? Cap; dic mal, ara és l'única vegada que ha procurat per casa. ¡Quina mossa! És un filet de ca l'ample. Si jo pogués... Complim les ordres. Vigilem si ens veu ningú. ¿Des d'on miro? ¡Ah, aquest arbre! *(S'hi enfila.)* Valga'm l'haver sigut xicot, si no, no hi munto. *(Mira.)* Es veuen dos homes, van cap a avall. Deuen ser caçadors sense llicència.Aquesta Guàrdia Civil no vigila gens... *(Fent senyes a dintre.)* Psit, ¡don Federic! Ja podeu venir. *El monte está tranquilo. No hay novedad*.

Escena 3

Dit i Federic amb la Llúcia desmaiada, tal com l'ha treta de l'escena.

Federic És una carga, per mi, lleugera.

Macari Però per això vos fa suar.

Federic ¿Encara et dura el desmai, mon amor? ¡Llúcia! ¡Llúcia! Què veig, ¡oh!

(Al baixar-la veu que s'és tornat un mico que fuig corrents.)

Macari ¡Mireu, fa ganyotes!

Federic Jo descobriré la trama. *(Tira un tiro; el mico desapareix i l'arbre queda convertit en un gegant que diu amb solemnitat:)*

Gegant No teniu necessitat, jo vos l'explicaré. La dama que vós crèieu portar està en la casa senyorial del noble duc de Vallvidrera. Si voleu saber res més, ell vos donarà los informes.

Macari ¡Com aquell qui pren criada!

Gegant Mentrestant, me guardo aquest. *(Posant-se en Macari sota l'aixella.)*

Macari Endavant, sempre rebo jo.

Federic Digueu a vostre senyor... Mes no, no li digueu res; marxo directament a trobà'l.

Gegant ¡A veure com ets tan guapo!

Federic ¡Al castell!

Gegant ¡Ja m'hi veureu!

Quadre 3

Sala de pas en lo castell del duc. Un quadro amb figura de tamanyo natural.

Escena i

Simon, a poc, Llogari i Macari.

Simon De debò me convé seure. Tinc trencades les cames. *(Cau la cadira i ell queda a terra.)* Doncs no em moc, ja estic bé.

Llogari *(No veu a Simon i ensopega.)* ¡Animal!

Simon ¡Tu, ho ets, que no mires a on poses el peu!

Llogari Bé, ja veuràs, poques orgues. Aquest ha d'anar tancat a la cova fosca. Ja ho tens entès. Tu respons d'ell. *(Se'n va.)*

Simon ¡Au, anem! ¿Què fas, encantat?

Macari No em puc avenir que aquest siga el gegant que m'ha clavat la grapa.

Simon Doncs creu-ho tot. És ficat, com lo duc, en l'art de la bruixeria. Se torna lo que vol, menos bèstia.

Macari ¿Ah, bèstia no? *(Admirat.)*

Simon Com ja ho és.

Quadro ¡Més ho ets tu! *(Això ho diu la figura del quadro.)*

Simon ¡Eh, tu, Macari!

Macari ¿Què vols?

Simon Ten compte lo que dius.

Macari Si no dic res.

Simon Doncs me semblava que em deies que era...

Quadro Un ase. *(Mateix joc.)*

Simon ¿Veus? *(Mentres se gira a dir-ho, la figura del quadro li planta bolet.)*

¡No juguem! Si em tornes a dar una altra clatellada... *(Una altra clatellada.)* ¡Ai, mano, quan pugui arreplegar-te, descuida't!

Macari ¡Manoi, quin trobo! *(Collint-lo de terra.)*

Simon ¡Part hi vui! ¿Què és?

Macari Mitja pesseta.

Simon Comprarem un bitllet a mitges.

Macari Deixa'm mirar si és bona. *(S'acosta al llum, que el va alçant.)*

¡Ai, jo et fum... ¿Tu, no és veritat que el llum s'enfila? *(Puja dalt d'una cadira.)* Té, ja no hi arribo i so dalt d'una cadira.

Simon Puja dalt de l'escala. *(Li acosta una escala de peu.)*

Macari Endavant, siga la broma. *(Dalt de l'escala; el llum puja.)*

Simon Ara és l'hora. Veus, m'has pegat clatellades, ara, dos de trompis. *(Va per treure l'escala.)*

Veu del geni T'he agafat. *(Surt un braç gros que s'hi amarra en Macari i desapareix, burlant-se d'en Simon, que queda assombrat.)*

Macari ¡Eh! ¡Eh! *(Se'n va amb l'escala al coll, pensant-se que en Macari caurà, i topa amb la figura del quadro que s'ha destacat i camina pel mig de l'escena.)*

Simon *(Espantat.)* ¿Ep?, ¡mestre!, ¡ai! ¡ai! ¡ai! *(Fuig corrents després de donar un parell de volts per l'escenari, seguit sempre per la figura.)*

Quadre 4

Carrer.

Escena 1

Federic, a poc, Macari seguit del geni.

Federic Voldria anar-me'n a palàcio sol, mes me fa falta en Macari...

Macari Aquí el teniu. *(Sortint.)*

Federic ¿Ets tu?

Macari Sí, ja soc aquí. Gràcies a aquest menestral que m'ha allargat el braç quan era fàcil que en una caiguda hagués quedat amb els nassos nous per a tots los dies de ma vida.

Federic No és hora d'entretenir-nos. *(Al geni.)* Tu, retira't, per ara no t'haig de menester; estigue't, no obstant, a punt.

Geni Ja ho sabeu: una petita fregada i me teniu al costat. *(Se'n va.)*

Federic Bueno.

Macari Ja fareu el favor d'estar a la mira meva. Si us porteu bé i em presenteu dècima per Nadal, vos anirà gras.

Federic ¡Macari!

Macari ¿Què voleu?

Federic Nos hem de posar d'acord. Tenim d'anar al castell del duc.

Macari Si no sabia que aquell de les ales me guarda les espatlles, hi anàveu sol.

Federic Escolta.

Macari Parleu baix que sento que algú ve i podria sentir-nos.

Federic Dius bé... *(Parlant baix.)*
(Surten per la part oposada el duc i en Simon; no han reparat en ells, els altres dos.)

Escena 2

Federic i Macari a un cantó; a l'altre, lo duc i Simon.

Duc ¿Doncs, s'ha escapat?

Simon No sé com. Figureu's que era a dalt d'una escala, jo la trec per fer-lo caure, quan surt un braç i...

Duc No n'eixiré fins que us mati a tots.

Simon Faci's la vostra voluntat. Mes senyor... *(Los veu.)*

Duc ¿Què?

Simon Allí és.

Duc ¿N'estàs segur?

Simon Sí, sí; ell i don Federic.

Duc Bé, doncs volta per aquest carreró de seguida, ves de puntetes pel detràs; jo el desafiaré i, quan se tregui l'espasa, l'agarrotes com un Cristo.

Federic ¿Vols dir que ho és? *(A Simon, que s'ha adonat dels altres.)*

Macari ¡Vaia!, i l'altre, el duc.

Federic Mira't, ves-te'n per aqueix carrer, jo el desafio i, a l'anar-se ell a treure l'espasa, te tires tu a sobre i l'agarrotes com si fossis un mosso de l'esquadra.

Macari Ja m'encera.

Federic Ves.

Simon Bueno.

Duc ¡Au!

(Marxen los dos criats.)

Escena 3

Duc i Federic.

Duc ¿Vol passar per 'quest carrer?

Federic El que ve.

Duc ¿I si son pit li desmai...?

Federic Jamai.

Duc ¿I si un detení'l procura?

Federic S'atura.

Duc ¿No cedeix en l'aventura?

Federic Ja de temps no n'és quitxalla,
Puix, tot trobant la mortalla,
el que ve jamai s'atura.

Duc Sostenir lo punt volem.

Federic Devem.

Duc ¿És del cas per nostres fins?

Federic Descobrí'ns.

Duc Podeu, doncs, començar vós.

Federic Los dos.

Duc Caigui prompte vostre emboç.
o servireu de ludibri.

Federic No, perquè hi hagi equilibri,
devem descobrí'ns los dos.
(Cau la gorra al duc, la cull en Federic i l'hi dona, canviant de puesto.)

Federic ¿No direu no so complert?

Duc És cert.

Federic Prou la boca, les mans garlin.

Duc Parlin.

Federic Que surtin en lloc de frases.

Duc Les espases.

Federic Per no acreditar-nos d'ases
o que ens prenguin per dos maules,
fi donem a les paraules.

Duc És cert, parlin les espases.
(Van a desembeinar les espases. En Simon i en Macari se tiren cada un sobre son senyor. Reconegut l'engany, s'agenollen tots dos demanant perdó. En Federic riu, lo duc està furiós.)

Duc ¡Ah!

Federic ¡Ah!

Simon ¡El duc!

Macari ¡Don Federic!

Duc ¡Ets tu! *(Furiós.)*

Federic Ja ho entenc. *(Rient.)*

Simon Jo, el pobret Simon, que no tinc cap culpa.

Macari ¡Senyor!

Simon ¡Perdó!

Federic Quin atzar. ¡Ha, ha, ha!

Duc Maleït siga. *(A don Federic.)* Ens veurem.

Federic Si no ens tornem cegos.

Duc ¡Oh ràbia! *(Se'n va.)*

Federic ¡Que casual! ¡Ha, ha! *(Se'n va.)*

Escena 4

Simon i Macari.

Macari ¿Has vist, quin cas?

Simon No me'n parlis.

Macari ¿Digues que anàvem per lo mateix?

Simon Així se veu, però, és clar, com que el duc primer de tot era allà, jo, pensant-me...

Macari I com don Federic era allà, jo, creient-me...

Simon Ja et dic jo que enlloc ne passen com pel món.

Macari Encara don Federic ho pren rient; l'altre, quan t'arreplegui, et mata.

Simon ¡Tant me fa!

Macari ¿Què? ¿No estimes la vida?

Simon Sí, home, sí. Però has de saber que les armes del duc són embruixades, i a tots los que som allegats seus no ens fan res.

Macari ¡Ah!, ¡que és estrany!

Simon Tot lo de l'art de bruixeria és així. Lo que fem quan està enfadat és fer veure que som morts, i quan li passa l'enfado, ja ens veus bons i trempats. Si ens tira un tiro, la bala se fon com si fos sabó; si ve amb espasa o punyal, ¡flis!, ens traspassa de debò, però, quan treu l'eina, la carn torna a son puesto com si res hagués estat.

Macari ¡Ai, caratsus!

Simon Ui, a mi m'ha mort trenta o quaranta vegades, ja; per 'xò no em faig gens de cas.

Macari Però que es torna ximple d'enamorar-se d'una noia que no el vol.

Simon No siguis tonto. A l'últim, ella el buscarà.

Macari ¡Ca!, si ella vol a don Federic.

Simon Jo hi jugo tot lo que tinc.

Macari Jo també.

Simon Acceptat.

Macari Admeto.

Simon Adeu. Quedem així.

Macari Bueno. Adeu. *(Se'n van i tornen.)*

Simon Serà d'ell, jurar-ho puc.

Macari No ho serà, jo sé el que em dic.

Simon ¡Jo jugo a favor del duc!

Macari ¡I jo, per don Federic!
(Marxen oposadament.)

Quadre 5

Saló regi del palau del duc.

Escena i

Llúcia i Esperança.

Llúcia ¿A on so? ¿Qui, aquí m'ha dut?

Esperança ¡Ell!

Llúcia Sempre est home fatal.
Prò diga'm, a casa nostra
no hi devem ser, ¿vritat?

Esperança ¡Ca!
Mireu mobles i pintures
i per força heu de notar
la diferència de casa
amb aquest castell ducal.

Llúcia ¿És del duc?

Esperança Sí, del mateix.

Llúcia ¡Oh, marxem, no hi vui estar!

Esperança ¿On d'anar teniu projecte?

Llúcia A casa.

Esperança No pot ser pas.

Llúcia Sentir tal me maravilla,

¿per què?

Esperança Lo pont és alçat.
(Mirant pel balcó.)

Llúcia Ara sí que so perduda.

Esperança No sé per què. Mes callau.

Llúcia ¿Què era?

Esperança M'ha sembat entendre
un trepig com de cavalls.
(Mira pel balcó.)
Sí, sí; no m'errava.

Llúcia Digues.

Esperança És lo duc amb un criat.

Llúcia Jo m'amago.

Duc *(De dins.)*
¡Fes-me llum!

Esperança ¡No podeu!

Llúcia Ens busca.

Esperança És tard.

Escena 2

Llúcia, Esperança, Duc i Simon amb un candelabro.

Duc ¿On aneu, hermosa nena?

Llúcia Deixeu-me sortir, si us plau.

Duc ¿Que us deixi sortir?

Esperança Senyor,
feta a viure en lo camp,
vol marxar perquè s'enyora.

Duc Ja us ho faré jo passar.
'Neu-se'n fora, que em feu nosa,
(A Simon i Esperança, que es retiren.)
a soles me convé estar.

Llúcia És que aquí...

Duc Vos trobareu
baix mon emparo segura
i la marinada pura
tranquil·la respirareu.

Escena 3

Duc, Llúcia, Federic, Macari.

(Lo duc ha acompanyat Llúcia a un sofà; li diu los versos, escoltant-los ella amb indiferència. En Federic, seguit de Simon, entrant pel balcó, los dos sens fer soroll; se posen lo primer detràs de Llúcia i el segon detràs del duc, a qui importuna fins que logra que l'escolti. Tan prompte lo duc s'aixeca, s'assenta al costat de Llúcia en Federic, a qui ella escolta amb passió. A l'acabar sos últims versos, lo duc se'ls mira, creuat de braços.)

Duc — No penis, doncs, vida meva,
seu; del castell que t'empara
ne pots disposar, repara,
com si fos a casa teva.
¡Ah!, ¿no és cert, àngel d'amor,
que el que sempre ha sigut pobre,
si es treu misèria de sobre,
respira doble millor?
La vida vostra és passada
al mig de boscos i roques,
veient sols quatre tanoques
que us la feien més pesada;
ara el destí, de bursada,
donant-vos, reparador,
un palau encantador
que l'or i plata hi fan treva,
¿no és vritat, daineta meva,
que respirareu millor?

Macari — Escolteu-me què us conto.

Duc — ¡Esteu!

Macari — És...

Duc — *(Seguint.)*
Vostra hermosura.

Macari — Després...

Duc — *(Seguint.)*
Que resplendeix pura
al mig.

Macari — Vós mateix.

Duc — *(Cremat.)*
¡Calleu...!
De vostre...

(Continuant.)

Macari Me direu...

Duc Re.
Mirada subli...
(Seguint.)

Macari ¡Senyor!

Duc ¿Què passa?
(Girant-s'hi. L'alça i passa a un cantó a parlar amb Macari mentres en Federic s'assenta.)

Federic Deix ton rigor.
Ton aimant el duc relleva.
¿No és cert que a mi, garsa meva,
m'escoltaràs molt millor?
Oh, sí, bellíssima nena,
únic consol de ma vida:
lo teu cor és una mida
i mon carinyo l'emplena.
Per calmar la tua pena,
caic a tos peus sens temor
a la humitat ni al dolor,
jurant-te, tort com l'esteva,
adorar-ne, vida mia,
los grillons de ton amor.

Llúcia ¡Calleu, per Déu vos demano!
Calmeu-ne lo meu neguit,
hi ha més foc dins del meu pit
que en los tallers del Vulcano.
¿Què haig de fer, pobra de mi,
sinó caure en vostres braços
havent vençut tos los plaços
que em podia concedir?
M'agrades per letxuguino,
me cremen les teves mans,
los teus ulls són dos imants
i tot tu me treus de tino.
Don Federic, jo ho imploro
de ton procedir galant,
o trec del cor l'estadant
o estima'm, perquè t'adoro.
(S'abracen. Lo Duc queda petrificat.)

Duc Aixís, bé; com si jo no hi fos.

Federic Igual. Vos tractem com si fóssiu de casa, sense compliments.

Duc ¡Ja ho veurem! Viu d'aquí no te'n vas.

Federic ¡Ha, ha! *(Rient.)*

Macari Busquem la fugida per quan siga l'hora. *(Se posen ran del balcó.)*

Federic No fregueu l'anell, que en Sàbrius no sortirà. No us prengueu la pena de fer conjurs, perdereu lo temps i res eviten, puix cap efecte us produiran. Contra mi, no podeu res. Anem. Adeu, duc de Vallvidrera.

Duc ¡Oh, i no poder res contra ells!

Federic Me l'emporto i és ben meva.
(Dona un cop a terra i s'ensorren los dos.)

Llogari Posem en salvo la pell.
(Fuig pel balcó.)

Duc Ara que són fora veig recobrades les forces. Mes, ¿què en faig? ¿De què em serveixen...? ¡Ah!, sí; immolo a mon furor los dos primers que es presentin. *(Cridant.)* ¡Hola! ¡Aquí! ¡Vostre senyor us demana!

Escena 4

Duc, Simon i Llogari.

Simon ¿Què passa?

Llogari ¿Cridàveu?

Duc *(A Simon.)*
Puix que tu deixes entrar
en Federic al castell,
ja em diràs si de cas ell
la vida et podrà tornar.
(Agafa una pistola i el tret no surt.)

Simon *(A part.)*
Ja m'anava a deixar caure.

Llogari Que no hagi sortit, no us té d'estranyar, als teatros, quan tenen de tirar, quasi mai els surt.

Duc A veure, doncs, la segona. *(Tira.)*

Simon ¡Ai! Fem el mort. *(Cau.)*

Duc *(A Llogari.)* Tu desembeina l'espasa.

Llogari No la porto.

Duc Agafa'n una d'allà.

(Lluiten los dos.)
Ja que has fet l'atzagallada
de deixar-lo entrar al castell,
te'n pots anar a veure si ell
et traurà aqueixa estocada.
(Li dona una estocada.)

Llogari ¡Ui! Dormim una estona. *(Cau.)*

Macari *(De dins.)* ¡Senyor duc, senyor duc!

Duc ¿Qui em crida?

Macari Jo, el criat de don Federic.
Només volia dir-vos adeu-siau.

Duc *(S'acosta al balcó.)* ¡Un altre insult! ¡Allà vaig!
(Baixa al prosceni i diu amenaçador:)
L'he sentit des del balcó,
i, puix que m'ensenya el pas,
si li corro al seu detràs,
ell té la culpa, jo no.
(Se tira pel balcó. En Simon i en Macari, ajaguts.)

Acte 2

Quadre 1

Bosc.

Escena 1

Federic, Macari.

Federic És cosa de tornar-s'hi loco.

Macari No us amoïneu. Quan una porta se tanca, se n'obren deu.

Federic Però la d'ara ha sigut massa crespa.

Macari Feu venir el sòcio de les ales i digueu-li que, si es deixa vèncer aixís, que s'haurà de buscar conveniència.

Federic Sí, el vaig a fer venir.

Macari A veure d'a on compareixerà.
(Don Federic frega l'anell i surt lo geni de dins del tronc d'un arbre a on s'apoia en Macari.)

Escena 2

Federic, Macari, lo geni.

Macari ¡Sempre jo el burro dels cops!

Geni ¿Què vols de ma persona? Me tens aquí prompte a obeir-te en tot i per tot i per complir lo que em manis, com a ton esclau que so, puix en ton poder obra l'anell.

Macari Això sí, xerramenta, més que un castellà.

Federic Vui de tu...

Geni ¿Què?

Federic Menos paraules, més obres.

Geni Disposeu, so vostre esclau.

Federic Perquè...

Geni *(Interrompit-lo.)* ¿La Llúcia que amb vós venia ha desaparegut?

Macari Dimontri del dimoni. Tot ho sap.

Federic *(Sorprès.)* És dir que saps...

Geni Ja us ho tinc dit, res se m'oculta.

Macari A veure si saps una cosa.

Federic ¡Calla, Macari!

Macari ¿Com me dic, jo?

Federic ¿Per què has permès, doncs, que em fos arrancada, en mengua de ton poder?

Geni Perquè s'hi ha ficat pel mig lo savi encantador Sàbrius, contra qui dec humillar-me.

Macari *(A part.)* Deu ser lo rei dels dimonis.

Federic ¿Hem de confessar-nos en derrota, dec jo renunciar a mon amor?

Geni ¡Mai!

Federic ¿Doncs, com se fa?

Geni Tots los encantadors, cada any, tenen un dia que són iguals que los demés mortals, que és inútil son poder.

Federic ¿I lo dia per nosaltres venturós de...?

Geni ¿En Sàbrius...? No el sé.

Federic ¡Altra esperança perduda!

Geni No. Encara hi ha un remei. ¿Teniu valor per a presentar-vos davant del Destino?

Federic Me'n sobra. ¿Per a on s'hi va?

Geni No és hora encara. Primer arribeu al castell.

Federic ¿Per què?

Geni Per una darrera prova. *(A Macari.)* També hi deus anar, tant més quan l'Esperança està enamorada de tu.

Macari ¡De mi! ¡Que en deu estar, de desesperada!

Geni *(A Federic.)* Convé que vingui.

Federic Anem.

Macari Però senyor, si vos faré més nosa que servei.

Geni ¡Estúpid!, ¡quan l'amor t'espera...!

Macari Gràcies. ¡Vaia un filet com deu ser! *(Se'n van.)*

Quadre 2

Lo mateix saló ric del palau del duc.

Escena 1

Lo duc, assentat en un silló. Simon i Llogari, ajaguts al mateix lloc a on han caigut al primer acte.

Duc ¡Aixequeu's! *(En Simon i en Llogari s'aixequen, però no es mouen d'allà a on jeien.)* I el dia que torni a passar lo d'avui, us penjo a la forca.

Llogari Com tingueu gust.

Duc ¡A fora, corrents! *(Se'n van.)*

Escena 2

Duc.

Duc ¡Quanta mudança en un dia!
Me creia ja al paradís
i ha naufragat, d'improvís,
tota l'esperança mia.
Era millor que, al tornar

en lo palàcio sense ella,
una furiosa centella
m'hagués vingut a matar.
¿Mes fer eterna la nona
sens estripar l'adversari?
¡Si fos home mon contrari...
però és una dèbil dona!
¡I lo món, no fent-ne cas,
me dirà: «gosa i oblida»,
no mirant que, en la partida,
quedo jo amb un pam de nas!
¡Sàbrius, lo teu nom invoco
amb udols com d'un quissoi,
ja em veig ficat a Sant Boi,
ten pietat d'un pobre loco!
(Se deixa caure sobre la taula.)

Escena 3

Duc i Sàbrius.

Sàbrius *(S'hi va acostant pel detràs.)* Prompte a tes súpliques m'apressuro en acudir.

Duc ¡Gràcies, Sàbrius, gràcies!

Sàbrius No tens de dar-me-les. Entre nosaltres dos existeix un pacte, jo tinc d'acudir quan tu de mi necessitis.

Duc Ara, més que mai, necessito de tu.

Sàbrius Tu mateix t'ho has buscat. Però encara hi ets a temps, la mates...

Duc ¡Mai!

Sàbrius ¿Te mou a compassió? ¡No la coneixes! ¡No fer cas de tu, que tant l'estimaves!

Duc Que tant l'estimo, diràs millor.

Sàbrius ¿Persisteixes amb aquest amor?

Duc Sí.

Sàbrius No tinc de dir-te res més. Únicament te recordaré que ja tinc preparat l'encantament per quan lo demanis.

Duc ¡Això, encara! Matar-la, mai, però quan consideri que per mi és impossible, llavors l'encanto. Mes tot lo que parlem és inútil.

Sàbrius No sé entendre per què.

Duc Podem disposar d'ella quan la tinguem aquí. No ara, que no sabem a on és.

Sàbrius I, no obstant, no és gaire lluny... *(Sàbrius va a la porta de l'esquerra.)*

Duc ¿No és lluny?

Sàbrius ¡Mira-te-la! *(Surt Llúcia, donant-li la mà.)*

Escena 4

Los mateixos i Llúcia.

Duc ¡Sou aquí! Tenia a casa mon amor i llençava vanes queixes. ¡Sou aquí!

Llúcia Me sembla que la pregunta és excusada.

Duc No siguis tan desdenyosa. *(Suplicant.)*

Llúcia Un parell d'anys a can Valdemia vos poliran una mica.

Duc Perdona, és tant l'amor que jo et professo que, cegat, a vegades dic paraules...

Llúcia Que jo no vull escoltar.

Duc ¿Me seràs sempre tan ingrata?

Llúcia Sempre.

Duc ¿No vols fer-me cas?

Llúcia Mai.

Duc ¡Basta!

Llúcia ¿Puc retirar-me?

Duc Te dic que me la pagaràs.

Llúcia ¡Federic! ¡Federic! ¿A on ets?

Duc *(Agafant-la per la mà i conduint-la al balcó.)* ¿Veus aquella forca? Ben prompte hi balandrejarà lo seu cos mig devorat per los corbs famolencs.

Llúcia ¡Ah!

Duc ¡T'horroritzes, eh! Aqueix serà son porvenir si no m'escoltes. En canvi, si correspons a mon amor, la terra se't tornarà un cel, brillaran per tu dies de pau i a tos peus me veuràs, ansiós, buscant-ne los desitjos en lo raig de tos ulls. ¿Acceptes? ¿Què dius?

Llúcia Jo, res.

Duc Contesta'm.

Llúcia No puc.

Duc ¿Per què?

Llúcia Perquè em feu riure. ¡Ha! ¡ha! *(Se'n va rient.)*

Escena 5

Duc i Sàbrius.

Sàbrius Menos contemplacions. Segueix lo que et dic, que mori o encantem-la.

Duc ¿Ho tens tot a punt?

Sàbrius Sí.

Duc Ja et segueixo. Deixa'm cridar al servei. *(Se'n va Sàbrius.)* ¡Hola!

Escena 6

Duc, Simon i Llogari; després, criats.

Duc Fes que entrin tots los criats. *(A Simon.)*

Llogari ¿Que hi ha alguna cosa de nou?

Duc No en tens de fer res.

Llogari *(A part.)* Sembla que hi ha tramuntana.

Simon *(Entrant amb tots los criats, que es col·loquen respectuosament en filera.)* Vostres ordres són complertes.

Duc Ahir van entrar dos homes al castell. Si mai més torna a passar, us penjo a tots sense contemplacions. Vaja a retiro. Agafeu cada u un llum.

Simon Si només n'hi ha un.

Llogari Fes lo que et diguen i res més.

(Simon comença: va a la taula a on hi ha un candelero, treu la candela i per 'xò n'hi queda una altra; fan tots lo mateix, l'últim és en Llogari.)

Criats *(Estant amb lo llum encès i a coro diuen:)*
Bona nit,
senyor duc.

Llogari *(A Simon.)* Torna.

Simon Sí, digue-ho als altres.

Llogari *(Al duc.)* ¿Si se vos ofereix alguna cosa...?

Duc Que te'n vagis. *(Són fora tots los criats.)* A veure si tindràs tant d'orgull.
(Diu, senyalant al quarto de la Llúcia i anant-se'n amb en Sàbrius, que treu lo cap.)

Sàbrius ¿Què fem?

Duc En marxa.

Escena 7

Llogari, Simon i demés criats.

Llogari *(Surt poc a poc amb lo llum a la mà.)* Ja és fora. *(Després d'assegurar-se que lo duc ha marxat.)*

Simon ¿No hi és?

Llogari No.

Simon *(Cridant als altres.)* ¡Pst! ¡Pst! Veniu.
(Surten tots los criats, cada u amb lo llum encès.)

Llogari ¿Portes les cartes?

Simon *(Buscant-se les butxaques.)* ¡Maleït siga!

Llogari Te les has deixades a la quadra.

Simon Sí, me'n recordo. *(Agafa el llum.)*

Llogari ¿A on vas?

Simon A buscar-les.

Llogari ¡Ximple! ¿Vols que et vegi?

Simon ¿Doncs, com juguem?

Llogari Si que aviat t'ofegues. A la morra.

Simon Just.

Tots Sí, sí, ja està dit.
(Se posen en disposició de jugar Simon i Llogari, los demés fan corro.)

Llogari Pica baix. *(Quan ja tiren lo braç per a jugar com s'acostuma, se senten los acords d'una guitarra.)* ¡Manoi, serenata!

Simon Escoltem-la.

Llogari *(Mira per la finestra.)* La fan aquí i cantarà el negre.

Simon El de la Riba.

Llogari El de... calla, que va a començar.

(Canta un de dins.)
Jo en soc un negrito
que vinc de l'Havana,
tinc blanques les dents,
si negra la cara.
(Los criats responen a coro.)
És vritat
bum, bum, bum,
és més negre
que lo fum.
(Torna la veu.)
Si repartir em toca
lo del ram de faldes,
endosso les negres,
me quedo les blanques.
(Responen los criats.)
Que avispat,
bum, bum, bum,
no és ell tonto,
llamp que el fum.
(Torna la veu.)
Déu me dongui sempre
nenes catalanes,
que són, sens disputa,
del món les més maques.
(Responen los criats.)
Com s'explica,
bum, bum, bum,
com les fila,
no és ell ruc.
(Torna la veu.)
Mes, de totes elles,
per dur-se'n la palma,
cap com donya Llúcia
dels cabells de plata.
És vritat,
bum, bum, bum,
cosa és clara
com la llum.
(A l'acabar-se lo cant, surt lo duc per allà a on ha marxat donya Llúcia de son quarto i don Federic salta per la finestra.)

Federic ¿És per mi?

Duc ¿Qui serà?

Federic Ja so dins.

(Salta: al sentir lo soroll, los criats *se giren i, al veure lo* duc*, fugen esparverats per tots cantons.)*

Escena 8

Federic, duc, Llúcia. Després, Sàbrius.

Federic *(Va emboçat: se dirigeix a apagar los llums: no ha vist al* duc*.)* Fem-ho fosc.

Duc ¿Què feu?

Federic ¡Ah! ¿Sou aquí? ¿Sembla que feu lluminàries?

Duc No en teniu de fer res.

Federic També és ben dit.

Duc ¿Qui sou?

Federic No vos importa, però, comptant amb vostre permís, me descobriré a aquella dama.

Duc ¿Dama, heu dit? *(Amb mofa.)*

Llúcia ¡Senyor duc!

Federic Sospeseu bé les paraules.

Duc Puc, és ma futura esposa.

Llúcia No el cregueu, no és veritat.

Federic Tan gran i dieu butllofes.

Duc Lo cavaller que tals mots
a les barbes d'altre aboca,
ja ne sap si és cavaller
lo que per dever li toca.
Jo so el duc de Vallvidrera.

Federic *(Descobrint-se.)* Jo so don Federic de Noves.

Llúcia ¡Federic! ¡Federic! *(Tirant-s'hi a sobre.)* Deixa'l estar, desprecia'l.

Duc ¡Ah, sou vós! Tant millor: que un o altre mori.

Federic ¡Deixa'm!

Llúcia No, no vui.

Duc Vos ve bé per a ocultar vostra covardia.

Federic Oh, prou.

Llúcia ¡Federic! *(Se desmaia.)*

Federic S'ha desmaiat, acabarem més prompte. *(La col·loca a una cadira.)* ¡Una espasa! Ja veieu, me fio de vós.

Duc Aquí són. *(Don Federic n'agafa del bastidor de la dreta.)* ¡En guàrdia! ¡Sou un pobre home! Adeu-siau. És joc de poques taules.

Federic ¡Ai! *(Va a caure a dins del bastidor.)*

Duc *(Va a retornar a la Llúcia quan veu sortir don Federic per l'altra banda.)* ¡Ah!

Federic Amb mi se retornarà de seguida. *(Li fa olorar un frasquet. Lo duc està admirat.)*

Llúcia ¡Ai! *(Tornant en si.)* ¡Federic! ¿No t'ha ferit?

Federic Ell se creia haver-me mort però soc invulnerable, i majorment amb lesseves espases. Anem-se'n. *(Se'n va la Llúcia; al ser al portal, se tomba per dir-li:)* Vos oferim lo castell, si veniu a fer-nos una visita, us ho agrairem.

(Al tombar-se per marxar, surt per escotilló Sàbrius i els atura.)

Sàbrius Això et pensaves; doncs t'has errat. No t'escaparàs.

Llúcia ¡Federic! ¡Federic!

Federic No t'espantis. Jo et salvaré.

Sàbrius Crida la vella.

Duc ¡Esperança! ¿Què farem?

Escena 9

Los mateixos i Esperança; a poc, lo geni.

Esperança ¿Què voleu?

Sàbrius Ves amb aquesta.

Duc ¿I ell?

Sàbrius Deixa'l, no pot sortir.

Federic *(Frega l'anell i surt el geni.)* ¿Què es fa?

Geni Vine amb mi. Res hi ha perdut. *(Se'n van per la dreta Federic i el geni i Esperança i Llúcia per l'esquerra.)*

Escena 10

Duc i Sàbrius.

Sàbrius Mentres l'Esperança la guardi, que no la vegi ningú aqueixos cinc minuts, és nostra la feta.

Duc ¿I aquell? *(Mirant que ha desaparegut en Federic.)*

Sàbrius No hi fa res... D'aquí cinc minuts, que busqui lo seu amor.

Duc Passa.
(S'ensorren.)

Quadre 3

Sala en lo palau del duc. No tan luxosa com l'altra.

Escena 1

Geni i Federic.

Geni Ara ella vindrà.

Federic ¿Però d'aquí no la pots treure?

Geni Impossible.

Federic ¿I si l'encanta?

Geni Molt millor.

Federic ¿Vols dir?

Geni Sí, llavors, quan pugui desfer l'encant, jamai més podrà res contra vosaltres.

Escena 2

Geni, Federic, Esperança, Llúcia.

Esperança No sé l'objecte que porten. Ja ho haveu sentit. Vol que únicament esteu cinc minuts sense veure a ningú més que a mi.

Llúcia ¿Saps què s'ha fet en Federic?

Federic Res, lo pobre t'espera.

Llúcia ¿Doncs lo duc?

Federic No temis.

Llúcia ¿I aquell bruixot que l'acompanya?

Federic Jo en tinc un de millor. No temis, cap mal te farà. *(Parlant baix.)*

Geni Esperança, jo sé qui ets. Sé l'hermosa que abans érets i, a més, sé a on és en Macari.

Esperança ¿Sí?

Geni És lo criat de don Federic. Si descobreixes res, si mai vas en contra d'ell, te fas mal tu mateixa. Has de pensar, igualment, que el duc no et retornarà mai a ton primitiu estat; per altra part, protegint a don Federic, ho tens segur.

Esperança ¿I ell podrà...?

Geni Més que el duc. ¿Promets...?

Esperança Ajudar-vos en tot.

Geni Hi comptem.

Esperança No vos faltaré. Així doncs, fujo del castell...

Geni Per ara no convé, ja t'ho avisarem.

Llúcia Doncs quedo confiada.

Federic Res has de témer.

Geni Venen.

(Al sortir per escotilló lo duc i Sàbrius, desapareix lo geni i Federic.)

Escena 3

Esperança, Llúcia, duc i Sàbrius.

Sàbrius ¿Ha vingut algú?

Esperança Ningú.

Duc És dir que juraràs que no ha parlat més que amb tu des de que t'hem deixat.

Sàbrius ¡Calla!

Duc ¿Què?

Sàbrius Agafa-la, que deuen ser al caure. *(Va per agafar Llúcia, que se posa a córrer.)*

Llúcia ¡Ai! ¡Ai!

(Toquen les dotze.)

Sàbrius *(Fa conjurs amb les mans i diu:)* Militroc, feixuc, barrum. ¡Ja està!
(A l'anar Llúcia a passar la porta, queda convertida en mirall.)

Duc ¡Ah, respiro! Que vingui ara lo noble Federic a mirar-s'hi.

Escena 4

Los mateixos i Federic.

Federic Ja m'hi miro. *(Mirant-s'hi.)*

Sàbrius L'encantament no serà bo. Aqueix home era aquí. ¿Digues, Esperança, és cert? *(L'agafa per la mà.)* ¡Pal·lideixes! Les sospites no eren fundades.

Duc ¿La mato?

Sàbrius No pot ser. Sang derramada desfà los encants.

Duc Doncs me la pagarà.
(L'agafa per la mà i diu amb solemnitat, ha obligat amb força que ella s'agenollés.)
Si no fos que lo mirall
perderia sa virtut,
us juro, per mon escut,
que dàveu l'últim badall.
(Ademan de matar-la; en Sàbrius l'atura i llavors diu, amb ràbia reconcentrada.)
Al món podeu dir adiós,
puix, tan prompte com ho mani,
les portes del soterrani
vui se tanquen sobre vós.
(En Federic riu, en Sàbrius se'l mira i el duc té a ses plantes l'Esperança.)

Acte 3

Quadre 1

Soterrani en lo castell del duc. Dos estàtues de tamanyo natural de peu sobre los seus corresponents pedestals, los que seran baixets, col·locades en primer terme, una a cada costat d'escenari. Dos banquets d'aquells que tenen tres peus. Com se suposa, és fosc com gola de llop.

Escena i

Llogari.

Llogari *(Surt amb un fanalet, porta un plat, una ampolla i un vas.)*
Pues, senyor, l'afano és fet,
per desaparèixer luego,
lo millor és que, amb tot sossego,
me'l clavi ben satisfet;
la teca que tinc esclava,
apreciant-la amb criteri,
bastarà pel refrigeri
que el meu ventre demanava.
I ja voldrien, de veres,
los nobles de l'altre barri
fer amb mi semblant xivarri
sens reparar amb esferes.
Mes ja de menjar-m'ho és hora,
me convé molt fer-ho aixís;
puix allunyo el compromís
com més prompte sigui fora.
¡Ah, teca que amb valentia
he afanat jo de l'armari,
si el cuiner arriba a anar-hi,
quant sorprès ne quedaria!
I al contemplar lo prestatge
sense la prenda millor,
temeria que el senyor
no li des un arrambatge.
¡Oh!, fruits de ma gran llestesa,
talls que luego em menjaré
i pels que provo també
que ne treballo amb destresa,
qui us ha tret de la presó
a perdre-us va ja de vista;
premi sou de ma conquista;
com a tal, vos tracto jo.
(S'assenta a terra al costat de l'estàtua de la dreta; posa el plat en un banquet; l'estàtua se li menja lo que hi ha.)

¡Ahaha! Aquí estaré bé i amb quietud. Mirem abans: no fos cas... *(Se'n va a mirar.)* ¡Bueno, tot quiet! Comencem. *(A l'anar a menjar, s'adona que ha desaparegut la vianda.)* ¡Calla! *(Mira per terra.)* ¡No, no hi és! ¡Vaia un fet més estrany! I aneu a entendre com pot ser. *(Torna a mirar.)* No, lo que és aquí no hi ha altra ànima vivent que jo. ¿A menos que l'estàtua...? Impossible. Bé, del mal, el menos; me queda el vi. Però lo més prudent seria canviar de lloc. *(Passa a l'altra banda al costat de l'altra estàtua.)*

Aquí, aquí. *(Aboca el vi en lo vas.)* ¡I quina olor que fa! ¡Que en deu ser, de bo! *(Quan olora l'ampolla, se li beu del vas l'estàtua.)* Crec que té més de cent anys. *(Ha agafat lo vas , quan el té a la boca, veu que és buit.)* Ai, ai, ¡és buit! ¡Jo juraria que l'he omplert de gom a gom! *(L'estàtua li pren l'ampolla.)* Bé, tornem-lo a omplir. ¿I l'ampolla? ¡Jo l'he deixada aquí! ¿Ara no hi és? ¿Què serà? *(Mira una estàtua fixament i després desafia a totes dues.)*

No entenc aquest poti-poti
que fins lo meu cap mareja.
¡Aqueixa estàtua es maneja!,
¡la sort ha volgut que ho noti!
¡Sí, sí, se llepa el bigoti,
amb lo meu afano medra...!
Però en Llogari no s'arredra,
¡aixequeu's, fantasmes vans,
i us retornaré amb mes mans
a vostres sitis de pedra!
No; no em causa cap temor
vostra cara enfarinada,
per jamai una pulgada
humillareu mon valor.
Jo soc vostre insultador,
tot i sent un perdulari,
si en vostre lloc solitari
m'aprestau venjança fera,
'neu de pressa, que us espera,
sense por, el criat Llogari.

Escena 2

Llogari i duc.

Duc *(De dins.)* ¡Llogari!

Llogari ¿Què? ¿Qui repeteix el meu nom?

Duc Quan vingui...

Llogari ¡Aparta't vana sombra!

Duc ¿Què dius, ara?

Llogari ¿Ah, sou vós?

Duc ¿Doncs qui?

Llogari Res, me semblava...

Duc ¿I amb qui parlaves? T'he sentit baladrejar...

Llogari Amb ningú, és dir, amb ningú, feia la brometa amb les estàtues.

Duc Deixa-les estar, que no et diuen res.

Llogari *(A part.)* No diuen però mengen.

Duc L'Esperança, que ve amb en Simon, la tanques al quarto del capdavall i em puges la clau.

Llogari Ho faré de seguida, perquè, com avui és la nit de Sant Joan, anirem fins a Barcelona, segons costum de cada any.

Duc Lo que és avui, t'ho pintaràs.

Llogari ¿I la bonaventura...?

Duc La mala, diràs millor. Me convé tenir-vos a tots perquè, segons tinc entès, n'intenten una de grossa contra el castell.

Llogari ¿Qui?

Duc Qui vols que siga, sinó el baliga-balaga d'en Federic.

Llogari ¿Encara li dura?

Duc Aixís se veu. Que vingui prompte.

Escena 3

Llogari.

Llogari ¡Mai que s'hagués vist, la ditxosa Llúcia! Ves de què ens ha servit esgargamellar-nos un parell d'hores cada dia per a aprendre la cançó que devíem cantar aquesta nit per Barcelona. I la gresca que hi haurà al passeig de Sant Joan mentres a nosaltres nos badaran la clepsa perquè aixís al senyor se li antoixa. ¡No sé la meva mare com pensava! De debò, quan torni a néixer, vui ser noble.

Escena 4

Llogari, Simon i dos criats.

Simon ¡Hola, Gari!

Llogari ¿I l'Esperança?

Simon L'he tancada al quarto primer.

Llogari Si tenia de ser-ho en el d'allà.

Simon Bé, ara ja hi és; quan nos en anem, l'hi podrem tancar.

Llogari Ja saps que no hi ha res d'allò de passar la nit fora del castell.

Simon Sí, ja m'ha donat ordres per a què tots preparin les ballestes.

Llogari Fem una cosa. Ja que no ens deixa sortir, la gresca no es pot perdre; fem-la aquí.

Simon Just.

Escena 5

Los mateixos i Macari.

Macari ¡Hola nois!

Simon ¿D'a on surts?

Llogari ¡Si el duc t'arreplega...!

Macari Estic curat d'espants. Més vos temo a vosaltres que an ell. Jo sempre ho dic, si els nostres amos se maten, per què ens hem d'avorrir los criats.

Llogari També penso així. ¿Veus? T'he vist entrar i lo que tinc més lluny del pensament és lo fer-te cap mal.

Macari ¡Bravo, home! ¡Vinga la mà! *(Allarga la mà i tots l'hi estrenyen.)*

Simon ¿Crec que ens diràs quina idea has portat al venir aquí?

Macari I net que t'ho diré. Vui entrar al servei del duc.

Llogari ¿Doncs, que deixes a don Federic?

Macari Ell m'ha deixat a mi...

Llogari ¿T'ha donat les dimissòries...?

Macari Per força, com que és mort.

Simon ¿Com ha sigut?

Macari Deixant de viure.

Llogari ¡Sempre de broma!

Macari Com que era tan pintado, va plantar cara a un que sabia a on tenia la mà dreta i siu, seu, siu, seu, al cap de cinc minuts, don Federic se rebolcava per terra. Jo l'he despullat, he fet un farcell de la roba i l'he portada per ensenyar-la al duc.

Llogari Segur que et prendrà.

Simon Te dic que ens la passarem bé.

Llogari Macari, fem l'estrena. Au, un parell de volts a set i mig.

Macari Ja està dit.
(Llogari se treu un joc de cartes i s'assenta a terra, Macari l'imita.)

Llogari ¿I vosaltres?

Simon No volem jugar. ¿Què dus, aquí? *(Per lo farcell.)*

Macari No t'ho he dit, la roba d'en Federic.

Simon ¡Ai! Sí. *(Desfà el farcell i diu als altres criats:)* Ja veureu quina bromada farem. *(A un dels dos.)* Tu ves a dalt a buscar aquella careta que tinc al bagul. Corre ben rabent. *(Se'n va un criat.)*

Macari Mal punt. ¡Carta! *(Jugant.)*

Simon *(Al fondo.)* Te dic que no se la pensen. Ja veuràs, ajuda'm. *(Entre ell i el criat van collocant les peces de roba com si vestissin un maniquí.)*

Llogari ¡Set i mig! La banca, meva.

Macari ¡Ara que m'anava bé...!

Simon Ja acabem.

Llogari Me fas un duro.

Macari ¡Ningú te'l nega!

Llogari Sempre és bo recordar...

Simon Dona la careta. *(Al criat que la porta.)* ¿Eh que està bé? *(Lo ninot ja està arreglat.)* Posem-li alguna cosa a la mà. *(Busca per l'escena i troba un làtigo.)* Un làtigo; és lo millor.

Macari No hi jugo, tens massa potra.

Llogari ¡Ha! ¡ha! ¡ha! *(Rient.)*

Simon *(Acostant-se als que juguen.)* ¿No deies que era mort don Federic? Mira-te'l, mentider.

Llogari ¡Aquesta és bona!

Simon *(Dirigint-se al ninot.)* Encara que vagis amb làtigo i siguis noble, no et treus de sobre aquesta bufetada. *(Aixeca la mà per a donar-li quan lo maniquí li planta latigassos; corre per l'escena, els altres s'espanten i don Federic, pegant a tots menos al seu criat, els fa fugir.)*

Escena 6

Federic i Macari.

Macari Heu tingut bona ocurrència.

Federic La millor, fes venir l'Esperança.

Macari ¿A on la trobaré?

Federic Aquí, a la primera porta. *(Se'n va Macari.)* Ben prompte tocaran les dotze i encara me queda molt que fer.

Escena 7

Federic, Macari, Esperança.

Esperança Don Federic. ¡Mes què veig! ¡Tu ets en Macari!

Macari Aixís sembla.

Esperança ¿No em coneixes?

Federic Deixem-ho, dins poc temps li podràs dir i ell te reconeixerà millor.

Macari *(A part.)* Fa cara de que la passin Bòria avall.

Federic *(A Esperança.)* Ves-te'n al quarto del mirall. Fes que el duc no et vegi. Pensa que, d'aquí pocs moments, seràs lo que érets abans.

Esperança Ho faig per vós i per en Macari.

Macari ¿Per mi? ¡Gràcies!

Esperança Adeu. *(Al passar pel costat de Macari, amb carinyo.)*

Macari ¡Uix!

Federic És la que el geni va dir que s'havia enamorat de tu.

Macari ¡Vaia un trobo!

Federic ¿Saps que tenim d'anar a la morada del Destino?

Macari ¿Quan?

Federic Ara mateix.

Macari Doncs vaja, cap a veure'l.
(Se'n van.)

Quadre 2

Morada del Destino.

Escena 1

Lo Destino té a sos peus un globo i llegeix un llibre gran col·locat sobre un faristol de ferro. Tres dones que són *Cloto, Làquesis i* Àtropos *al seu costat. La primera té la filosa, la segona fa ballar lo fus i l'altra, amb unes estisores a la mà, tallant algun fil de tant en tant.*

Destino *(Estirant-se.)* Ja us dic que n'hi ha un tip, sempre la mateixa. Ves a mi què se me'n dona d'en Pere ni d'en Pau i per això, apa, cuida't d'ells, senyala quan han de venir al món i quan lo tenen de deixar. Diuen que el queixar-se és vici, però aquests no tenen el meu ofici. Ni tinc temps per fer una becaina. Qualsevol que vulgui canviar, canvio. ¡Ui, trenta vegades és preferible viure a la terra i ser empleat del govern. Així, al menos, cobraria sense treballar. Aquí amolat tot lo dia i l'única cosa que en trec és que algun poeta se recordi de mi. Mes, ¿qui ve? Fem com qui està ocupat perquè no diguin que so un dropo.

Escena 2

Los mateixos, Federic, Macari.

Macari ¡Bon dia...! ¡Déu vos guard...! ¿Ningú diu res?

Federic Voleu escoltar-me un poc. Vos ho agrairé eternament.

Destino *(Amb veu solemne.)*
¿Qui serà el que torbar gosa
de ma morada el silenci?
¿Qui pretén que jo ne llenci
la quietud d'allà on reposa?

Federic Vos vinc a fer una pregunta
i m'esglaia la resposta,
si bé que el desig l'apunta,
acabar-la molt me costa.

Destino Plor indiquen tes parpelles,
ta boca no riu ufana;
conta'm les teves querelles.

Federic ¿Sentiu aquesta campana?

Destino Bé sí, ¿i què és? *(Canviant de to.)*

Federic Toquen les onze.

Destino I d'aquí una hora, les dotze.

Federic Hora per mi fatal.

Destino No desmaïs.

Federic ¿Sabeu...?

Destino Sí, vui protegir-te.

Federic Oh, gràcies.

Destino Disposeu.

Federic ¿Què tinc de fer?

Destino Molt senzill. Baixes als fornals d'en Vulcano, pren-li lo martell que sempre du a la mà, torna al palau del duc i, quan toquin les dotze, lo deixes caure sobre el mirall: entremig de la trencadissa de vidres, sortirà ta hermosa estimada.

Federic Vos dec més que la vida.

Destino No et pots adormir.

Federic Macari, segueix-me. *(Se'n va.)*

Macari ¿I aquest bon senyor, en Vulcano, com se guanya la vida?

Destino Fa llamps.

Macari ¡Vaia unes coneixences com arrepleguem! Que no us hi canseu gaire.

(Se'n va.)

Destino Ara que estic en repòs, faré un xic de migdiada. ¡Si no em cuido del món, també es passaran sense mi. ¡Ah! Ahaaa... *(Badalla.)* La veritat, tinc molta son. *(S'adorm.)*

Quadre 3.

La sala del mirall.

Escena i

Llogari, Simon i demés criats.

Llogari L'esquena encara em fa mal.

Simon ¡I a mi! ¡Noi, com apretava!

Llogari Ja que no podem sortir, perquè el treball no sigui perdut, podríem cantar aquella cançó en castellà que apreníem.

Simon Dius bé.

Tots Sí, sí.

Llogari Poseu's en fatxa *(Els arregla.)* Aixís. Vaja, oïdo a la caixa. ¡A la una... a les dues... a les tres!

(Canten en coro.)
Lindo es tu talle,
bella es tu frente,
tu labio ardiente
de rosa y miel.
Y tu mirada,
viva y hermosa,
de amor rebosa
la expresión fiel.
De tus encantos
enamorado,
tierno he gozado
delicias mil.
Horas divinas,
placer y amores,
música y flores
del fresco abril.

Escena 2

Los mateixos, el duc.

Duc Per a cantar estem.

Llogari ¿Que hi ha alguna novetat?

Duc Veniu amb mi a la sala d'armes.

Llogari Ja serà qüestió de rebre, ja.

Simon Mentres salvi el número u, no em fa res que el castell se pèrdia. *(Se'n van tots.)*

Escena 3

Federic, Macari.

Federic Ja hi som. ¡Que trigaran a passar los moments que falten per les dotze!

Macari Encara ric de la manera com hem pres el martell an el senyor Vulcano. Vós no sabíeu com fer-ho, jo, que un diumenge a la tarda vaig veure l'*Amor de madre*, me recordo d'un fet que hi ha per l'estil i, quan aquells gegants que no tenen més que un ull al mig del front estaven distrets, ¡patapum!, un grapat de pebre als ulls del senyor Vulcano. ¡Pobre home, quina coïssor hi deu tenir!

Federic *(Fregant l'anell.)* Sí.

Escena 4

Federic, Macari i el geni.

Geni ¿Què voleu?

Federic Sortir d'aqueixa inquietud que em devora.

Geni Espereu toquin les dotze.

Federic I sortiré amb la meva.

Geni És segur: tots los genis us protegeixen. Al desfer-se l'encantament, s'enfonsarà aquest castell i d'entre ses runes s'aixecarà soberbi un majestuós palau fabricat tan sols amb màrmol, àgata i pòrfido, per metalls, plata i or i per vidres, òpals, diamants, robís i esmeraldes.

Macari ¿I jo, que no hi guanyaré res?

Geni També. A propòsit: ¿no has estimat mai?

Macari ¿Com dius?

Geni ¿Si has volgut a alguna dona?

Macari Una, però ja fa molt temps.

Geni ¿Com se deia...?

Macari Esperança.

Geni ¿La vols encara...?

Macari Si crec que és morta. Va fer com mussiu Arban, se'n va anar i mai més n'hem sapigut res.

Geni Les dotze van a tocar. ¡Esperança!

Macari ¡Em pensava...! ¡És la vellota!

Escena 5

Los mateixos, Esperança, a poc, lo duc i criats armats amb ballestes.

Geni — Se t'acosta la recompensa.

Esperança — ¿És cert...?

Federic — ¿Quin soroll...?

Geni — No temis, és el duc.

Duc — *(Als criats.)* ¡A ells!
(Disparen los arcs i, en lloc de fletxes, surten coloms.)

Federic — No vos canseu en va, no intenteu res, fora inútil. Lo destí...
(Toquen les dotze.)

Geni — ¡Les dotze!

Escena última

Los mateixos i Sàbrius.

Sàbrius — *(Al duc.)* Deixa'l fer, no és el martell de Vulcano, no trencarà el mirall...

Federic — Destino, protegeix-me. *(Dona cop al mirall, lo trenca i surt Llúcia, que es tira a sos braços.)*

Federic — ¡Llúcia!

Llúcia — ¡Federic!

Sàbrius — ¡Nos han venut!

Duc — ¡Oh ràbia! *(S'ensorren.)*

Geni — Esperança, ets com abans. *(A Esperança li cauen los vestits, quedant amb altres luxosos, i sa cara respira joventut i bellesa.)*

Macari — Los ulls me fan pampallugues.

Esperança — No te'n fan. So...

Macari — La meva Esperança.

Geni — Desaparegui aquest palau, sentina del vici, i alci's un altre a on s'hi aculli la virtut.
(Al dir aquestes paraules lo geni, desapareix lo palau del duc i es converteix en un altre més sumptuós, amb profusió de columnes d'or. Al fondo, un templet de plata a on van a seure en Federic i la Llúcia, tenint a son costat en Macari i l'Esperança. Lo coro canta i vàries nimfes executen un ball.)

Quadre 4.

Palau de don Federic.

Escena única

Federic, Llúcia, Esperança, Macari, criats del duc, nimfes i coro.

Federic *(Agenollat als peus de Llúcia.)*
¡Clement geni, glòria a tu!,
demà els fills de Barcelona
s'aterraran una estona,
si est palau ne mira algú.
Mes és just, fet no comú
en ses mervelles retrata;
confessant tots, no és bravata,
que, de Vallvidrera a Rússia,
no hi ha noia com la Llúcia,
la que té els cabells de plata.
(Les nimfes ballen i lo coro canta lo següent:)
Vinga gresca
vinga boira,
vinga xela,
festa en gran,
i fogueres
ben enceses,
les quitxalles
saltaran.
Viva, viva
la nit bona,
la més bona
de tot l'any,
¡que és hermosa
la vesprada,
la vesprada
de Sant Joan!

(Convé no plànyer los focs de bengala, perquè lo final sia més d'efecte.)

Fi de la comèdia.

S'ha acabat. Massa n'hi ha, per mitja endola.

1871

Llanterna màgica que fa passar per davant del espectador tipus, figures i escenes que més valdria no veure-les, puix són records fatals de l'any que per fortuna dorm ja lo son de l'eternitat, i això que encara no hi ha les més bones perquè... la millor paraula és la que queda per dir, o sia, Un any en una estona. Revista política, econòmica, civil, mèdica, teatral, plàstica, local, astronòmica, periodística, nacional, còmica, universal, satírica, fabril, comercial, és dir, de tot lo que es vulgui menos lliterària, en un acte i en vers català, castellà, francès, italià, & & &

An en Marcel·lino Roca i Almirall

Si en política hi ha molta farsa, també és cert que en tots los partits s'hi troben homes honrats que, amb desinterès, treballen per la prosperitat del país a on nasqueren. Tu ets una mostra de lo que expresso i dono proves d'imparcialitat dedicant-te aquesta revista no obstant de professar los dos distintes idees polítiques.

Conec lo seu escàs valor, no ignoro sa poca importància, mes també sé que per tu té un preu inestimable la mes ínfima cosa si s'abriga baix los suaus plecs del carinyós mantell de l'amistat.

L'autor

Acte únic

L'escena representa l'Esplanada. A la dreta i en primer terme, un pedrís del passeig de sant Joan. A l'un costat, un arbre, a l' altre, un fanal.

Escena i

Se senten a dins cants funerals. Surt en Silvestre, tot moix. En Manel dorm embolicat en una manta en un pedrís.

(Canta el coro des de dins.)
Puix deixa sols desgràcies,
sols penes i turments,

amb tronxos i amb pedrades,
despido dem al vell.

De benestar i ventura
inundats tots nos veurem
quan la vida el vell acabi,
quant imperi el jovenet.

«A fora» tothom cridi,
«a fora», cridem fort,
ni rastre que no en quedi,
a fora lo vellot.

SILVESTRE Canteu, canteu, perdularis,
contra lo decrèpit vell,
que, amb despreci, n'escolta ell
los vostres cants funeraris.
Qui, com jo, coneix la farsa
que del món l'espai emplena,
no pot ser li causi pena
tan miserable comparsa.

(De dins, canta el coro.)
Puix deixa sols desgràcies,
sols penes i turments,
amb tronxos i amb pedrades
despido dem al vell.

SILVESTRE Me recorden prompta mort
per donà'm cruel suplici,
mes, de la vida el bullici,
lo deixar-lo tinc per sort.
Lo dia de ma vinguda,
al cenyir-me la corona,
la tristor de Barcelona
semblava desconeguda.
Avui, amb veus desemboltes,
se procura que m'espanti
i sols apareix que canti
tothom les meves absoltes.
Aixís logren eixos cants
alegrar ma parentela,
puix s'ahorra molta pela,
prescindint dels capellans.

(Se sent lo soroll que fan onze pedres deixades caure, una detràs de l'altra, dintre una caldera.)

SILVESTRE ¡Onze! ¡Ditxosa campana!

¡Mai tan alegre he escoltat
ton so sens to, tan ingrat
que ni el d'esquelles l'afana!
D'aquí una hora, el vel s'esqueixa
que resguarda el porvenir,
al dar jo l'últim sospir,
no m'arrenca ni una queixa.
Mes, abans d' aclucar l'ull
en aquest mon trapasser,
desitjaria saber
ma herència qui la recull.
Jo dels homes li diria
com adquireixen riqueses;
de los títols i grandeses
totes les farses sabria;
de los polítics l'eixam,
amb sa fortuna robada
com a terra conquistada
mentre el poble es mor de fam,
n'hi faria jo la història;
i, llibre de grans tropells,
si seguia mos consells,
son reinat fora de glòria.
Porvenir tan seductor
no és fàcil posar-lo a prova,
perquè no sé a on se troba
el que em serà successor.
Del destí lo cor de ferro
fins me nega aquest consol!...
'nem a veure el patracol
que compon lo meu enterro.
(Va a sortir i, al passar prop del pedrís, s'adona de que hi dorm en Manel.*)*
¿Un xicot an aquesta hora
adormit en un pedrís?...
¿Com s'haurà fet fonedís
an els manos d'aquí fora?
¡Pot ben dir que ha tingut sort!
Adormit aquí no el deixo,
la meva hora li cedeixo.
(Trontollant-lo per despertà'l.)
¡Noi! ¡Minyó! ¡Si que dorm fort!

Manel *(Sense moure's d'ajagut.)*
¿Voleu fer el favor d'estar?

Silvestre Si ara jo no et despertés...

Manel ¡Ah, vamos! Busqueu calers...

(Incorporant-se.)
a una altra porta, germà.

SILVESTRE ¿Tan difícil t'és conèixer
an a la gent per la cara?

MANEL *(S'alça.)*
¡I molt!... ¡Figura't que encara
jo en el món hi tinc de néixer!
Ves si trobes fora llei
que ignori lo rutinari.

SILVESTRE ¿Quina tecla vols tocar-hi?

MANEL La més grossa: m' han fet rei.

SILVESTRE ¿Rei? Un ne tenim i ens sobra,
i a cobrar se don' tal manya
que, seguint amb ell,
a Espanya li daran patent de pobra.

MANEL No sóc rei com creieu vós,
d' aqueixos de tres al quarto;
jo de baixeses m'aparto.
¡Jo soc l'any setanta-dos!

SILVESTRE ¿Mes exclamacions sentides
per la sort hauran estat?
¿No m' enganyes? ¿Dius vritat?

MANEL ¿Faig cara de dir mentides?

SILVESTRE ¡De ton orgull fes renúncia
davant meu!

MANEL Amb indirecta,
m'exigiu ara respecte;
vostra boca aixís m'ho anúncia,
mes advertir-us me pesa,
per vostra edat avançada,
que, al deixar-vos relatada
ma imponderable grandesa,
quan menos per atenció,
no devíeu fer-me ultratge
prescindint del vassallatge
que em deveu com a senyor.

SILVESTRE Calla, calla perdulari,
lo teu procedir tan neci
logra sols a lo despreci
posseir per tributari.

La grandesa que tens tu
no la temo ni m'humilla,
perquè sap lo poc que brilla
qui fou l'any setanta-u.

MANEL ¿Vós sou mon antecessor?

SILVESTRE Jo mateix.

MANEL *(Rient.)*
¡Ha, ha!

SILVESTRE ¡Ximplet!
¿Què tens?

MANEL Dels bunyols que heu fet
se riu vostre successor.

SILVESTRE ¿Com ho saps? ¿Qui t'ha contat?...

MANEL Ningú; mes el que repara,
ben atent, la vostra cara,
hi veu en ella marcat
que no us sobra intel·ligència,
que teniu molt de talòs,
que per enganyà-us a vós
no es necessita ciència,
i al mirar-vos, sens treball,
vostra vida jo veig ara,
puix se sap bé que la cara
és de l'home fiel mirall.

SILVESTRE No se'm pot donar la culpa
per si tinc o no tinc ciència,
que la meva inexperiència
bé mereix una disculpa.
Al venir-ne jo en el món,
ningú me donà un consell,
¿qui, d'una cosa novell,
explica com se compon?
Aixís doncs, per a evitar
que caiguessis en mals llaços,
per a què tots los embrassos
tu los poguessis salvar,
volia dar-te raó...

MANEL ¿Potser sou memorialista?

SILVESTRE Lo que so, per tu, és cronista.

MANEL ¿I en Balaguer, que voló?...

SILVESTRE Abans lo creguérem, mansos,
quan cantava amb idolàtria
la història de nostra pàtria
amb rondalles i romanços.
Avui sí que no ens enganxa,
perquè hem vist, amb greu dolor,
que tan sols professa amor
a les glòries de la panxa.

MANEL Dels enganys que el món registra,
un dels bons aquest serà.

SILVESTRE Sols així se pot pensar
que hagi arribat a ministre.
A la marxa, en sense frenos,
que al país va arruïnant,
se deu que ell arribi a tant
i l'Espanya tant a menos.
(MANEL dona una mirada recelosa per l'escena, en SILVESTRE la nota.)

SILVESTRE ¿Què mires?

MANEL Miro si veig...

SILVESTRE ¿Lladres?

MANEL Sí.

SILVESTRE Treu del pit l'ànsia.

MANEL ¿Doncs hi ha...?

SILVESTRE Molta vigilància.

MANEL ¿Sí?

SILVESTRE Amb tant de guardapasseig,
ja mai se tanca la porta
mentre surtin pretendents...
però veuràs, no perdem temps,
anem-se'n a lo que importa.
Jo te volia avisar.

MANEL ¿Què us importen mes accions?

SILVESTRE ¡Manel!
(Espantat de l'última paraula.)

MANEL Mes obligacions...

SILVESTRE ¡Quina boca! ¿Vols callar?
(Amb esglai per la darrera paraula.)

MANEL ¿Per què haig de callar? ¡Veiam!

SILVESTRE Això s'acostuma a fer,
i ja ningú se n'estranya;
sabem molt an aquí, a Espanya,
això sí, ho treballen bé.
Antes, quan un no pagava,
deien «Fulano ha quebrat»,
ve-te'l aquí deshonrat,
i d'ell ningú se fiava.
Ara, no senyor, al revés:
un quiebra, bé, vamos, ¿què?,
¿com volen que quedi bé
si l'home no té diners?
I és lo millor, ben mirat,
si als quebrats fiar no es podia,
tal com estem avui dia,
la fiança es 'guera acabat.

MANEL Gràcies per l'avís, si hi ha
qui m'emmatllevi algun quarto,
de seguida me l'aparto,
li diré: «No n'hi ha, germà.»

SILVESTRE Has donat al mig del pic,
de contribució els apuros,
qui per pagar té prous duros,
ja es pot dir que és home ric.

MANEL ¿Deuen ser, doncs, molt pujades,
segons vós us espliqueu?

SILVESTRE Indústria hi ha que no treu
les que li són carregades.

MANEL *(Com pretenent endevinar-ho.)*
Fora deuda la nació
quedarà sens que ho conegui...

SILVESTRE ¡Ca!, si el seu gust és que degui
cada espanyol un milló.

MANEL S'invertiran en grans obres
els quartos que es recolleixen...

SILVESTRE Al revés, fins se poleixen
hasta les cases dels pobres.

MANEL Aumentaran els civils
i ni un lladre així s se troba...

SILVESTRE ¡Ca, home, si fins ja es roba
deturant ferrocarrils.

MANEL ¡Inútilment me capfico...!
¿Què en fan, doncs, de tant diner?

SILVESTRE ¿Què en fan?

MANEL Sí.

SILVESTRE ¡Oh, noi!, no ho sé,
més ben dit, no m'embolico.

MANEL ¿Voleu resenyar-me els mals
que afligeixen a l'Espanya?

SILVESTRE No sé si tindré prou manya
però... provem-ho, a contà'ls.

MANEL De ser curt ja mirareu...

SILVESTRE És joc de no gaires taules,
t'ho diré amb poques paraules.

MANEL ¡Ànsia i brillo! Comenceu.

SILVESTRE Perquè faci més memòria
i pugui trobar l'encuny,
ho agafaré un xiquet lluny.
Escolta noi. Va d'història.
De negror amiga fidel,
una sombra, amb cruel sanya,
taques feia al sol d'Espanya:
era la reina Isabel.
Trist lo poble, sense feina,
de misèria en lo desfici,
finir veia son suplici
si lograr es treia la reina.
En quietud treballava
per lograr-ne sos intents
i ni amb penes ni turments
son valor mai s'amenguava.
Per torpesa o algun descuit
referent a disciplina,
en Topete a la marina
sublevà el seixanta-vuit.
No l'induí la deshonra
del país, al sublevar-se,
encara que vagi alçar-se
baix lo crit d'Espanya amb honra.
Luego en Serrano i en Prim

lo moviment secundaren
i vencedors se trobaren,
de la glòria en lo bell cim.
Llavors, perquè tanta feina
no es perdés amb villania,
tot Espanya en un sol dia
destronar-ne va la reina.
Los tres hèroes de l'empresa,
deturats en son camí,
altre rumbo van seguir
i al poble feren promeses.
Amb farses de mala llei,
el temps aixís se passava
mentres que enlloc se trobava
qui admetés ser nostre rei.
Dos anys durà aqueix estat,
digne de passar a la història,
i ens tragueren d'ell, amb glòria,
cent noranta-un diputat.
No se lograrà sense apuros
de coronar l'edifici,
paga Espanya, amb sacrifici,
diaris, quatre mil duros.
Tan car com és, la veu corre
que és dolent el material
i, encar que hi posin puntal,
dintre de poc temps s'ensorra.
Ministres de cap d'estopa
governen a tort i a dret
i, a l'expedir un decret,
l'espera, rient, l'Europa.
Aquest benestar tan maco
qui no el coneix, l' endevín,
amb pinars de Balsaín
i amb contractes de tabaco.
Fent encara cas omís
d' emprèstits a vint per cent,
de les mines d'Almadén
i allò del banc de París.
És a dir, que el pacient poble,
el veure gent estrangera
que no vol de cap manera,
contemplant la farsa innoble
en què ha servit de joguet,
si es parla de la Gloriosa,
amb paraula congoixosa,

contesta del modo aquest:
quant a algú senti alabar
de Cadis la gran anada
per en Topete i mainada,
com deixaré d'exclamar,
veient la revolució
que sols nos ha dut deshonra:
«No hi van anar a buscar l'honra,
van anar-hi pel torró.»
Quan pretén no deixar córrer
lo sufragi mes pillades,
lo malmet a garrotades
la Partida de la Porra.
Borrada n'és ja la tinta
que firma santa promesa
i sobre el poble encar pesa
la inícua llei de la quinta.
A pesar dels grans repartos
amb què a lo país s'assola,
sempre la hisenda espanyola
és una hisenda sens quartos.
Prò veuràs, deixem-ho córrer,
això, si un ho toca, embrut;
tu an el món ara has vingut,
quan jo me'n vaig a la porra.
D' aquest modo n'és el món,
quan uns se'n van, altres venen,
uns riuen, uns altres penen,
'vui hi som, demà no hi som.

MANEL ¿I jo també em moriré?

SILVESTRE Com jo, tens de vida un any.

MANEL Ja n'hi ha prou, sens cap afany,
divertint-me el passaré.

SILVESTRE També em creia que era sort
passar el temps i de tot riure,
però ara, millor que el viure,
ne prefereixo la mort.
La mort, amb dolça quietud,
a reposar me convida...
Lo que més sento en ma vida,
és del món la ingratitud:
sent mon reinat a la vora,
benestar es veia segur
però ara: «any, setanta-u»,

diu la gent, «ja fossis fora».
Per ‘xo vull fugir del ball
que el món de si mateix dona.

MANEL ¿Morireu dins Barcelona?

SILVESTRE Daré aquí l’últim badall.

MANEL ¡Morir aquí!, ¡com un pinxo!
¿Esteu en vós? ¡Quin deliri!

SILVESTRE Com trauran el cementiri,
no gasto quartos amb ninxo.

MANEL ¿I vostra amistat, on és?

SILVESTRE Era antes, ara so sol.

MANEL ¿Que haveu fet algun bunyol?

SILVESTRE Més que en Sagasta al Congrés.

MANEL Conteu vostra vida, el rato
passarem... ¡Vaja!

SILVESTRE *(Vacil·la.)*
¿I si ho esguerro?
(Se sent borgit, es veu un resplendor de llum i SILVESTRE *mira cap a la dreta, a on s’hi veu resplendor de llums.)*
¡Calla!, allà veig mon enterro,
ell te farà mon retrato.
Amb tots, la boca tancada.

MANEL ¿Ni tampoc deixen parlar?

SILVESTRE Sí, però és millor callar,
pot jugar-te una trastada
la policia... ¡Xiton!
(Posant-se lo dit a la boca amb signo expressiu.)

MANEL ¿N’hi ha?

SILVESTRE Sí,
(Llambregant si algú els escolta.)
i amb fusells.

MANEL És fals.
¿A qui agafa?
(Amb incredulitat.)

SILVESTRE Als lliberals.

MANEL ¿On los duen?

SILVESTRE — Al *Ponton*.
¡Oh, tot marxa vent en popa!

MANEL — Me van dir que era cremat.

SILVESTRE — Oh, no era civilisat,
Ara sí, tenim l'Europa.
(Mira per 'llà a on té de sortir l'enterro.)

MANEL — ¡Que bo! ¡Ma!
(Agafant a SILVESTRE, de por i tremolor que li ve tot mirant cap al carril de Saragossa.)
¡Quan tingui bossa,
no passaré jo per 'llà!

SILVESTRE — ¡Fosc com tot lo que allí es fa!

¡El carril de Saragossa!

MANEL — ¿No en té gaires?
(Senyalant quartos.)
Ni una malla.
Antes guanyava per sort,
però, volguent dar vida a un mort,
s'ha perdut.
(Veient que comença a sortir l'enterro.)
¡Ells són! ¡Pst, calla!
(Se posen al cantó esquerre mentres van desfilant los molts que componen l'enterro d'en SILVESTRE.)

ESCENA 2

Surt un home que va mol pobrament vestit i denotant molta misèria, va esparverat perquè el persegueix un municipal que surt quan s'indica i va amb cordes a la mà.

MANEL — ¿Que ha robat alguna cosa?

SILVESTRE — Demanava caritat.

MANEL — ¿An el que capta l'agafen?

SILVESTRE — Sí, ara ser pobre és privat.
Com que els espanyols nedem
amb or i felicitat...

MANEL — ¿I què ve a ser, aquell del sabre?

SILVESTRE — ¿Aquell?... Res. Cobra set rals,
i, sent pagat del comú,

fa de mosso als concejals.
A més, ne tenim uns altres
que es passegen a cavall,
corren detràs dels xicots,
són de l'arcalde edecans,
i... res més. ¡Oh, estem servits
de guàrdia municipal!

Escena 3

Surt un senyor que va tot negre com un cotxero dels morts, porta a la mà una caixeta d'aquelles de captar que a sobre hi ha un timbre, el barret és un anunci transparent i en son interior deu haver-hi un llum; va marcat com els bens amb dues P a l'esquena. Travessa molt sèrio, fent sonar lo timbre.

Manel ¿Qui és aquest senyor que passa?

Silvestre És el Patronat de Pobres.
Quan un té necessitat,
ell de seguida l'apunta
i... ¡vaja!, ja està apuntat.
A més d'això, ha fet grans coses,
serveis molt bons ha prestat:
la instal·lació de los quioscos,
los anuncis ambulants,
els cantons se'ls ha fet seus
col·locant-hi uns quadros grans;
va posar, amb reglament,
i fins els uniformà,
els xicots que venen mistos,
que es malgastaven els guanys
i és millor que s'aprofitin
'nant a parar en bones mans.

Manel ¿El patronat què és? Digueu-m'ho.

Silvestre Un òmnibus, tot hi cap.

Escena 4

Surt un vestit i ennegrit d'Otel·lo, i amb peus, mans i ulls fa gestos que espantin als espectadors, i amb veu de tro dirà los versos que van a continuació. Se recomana que cridi ben fort.

Otel·lo ¡Un momento!... È morta... Probabilmente verrà ad annunciarmi la morte di Cassio...
¡Ah!, questa sfortunata non si muove più, è fredda come il marmo d'un sepolcro...

¡Oh!, par che respiri ancora... No... ¿come si fa addesso? ¡Se lascio entrare costei vorrà sicuramente parlare con mia moglie!... ¡con mia moglie!... ¡Io non ho più moglie! ¡Oh insoffribile!, ¡oh duro momento!, ¡oh universo!, ¡che non subissi ora!

(Quan acaba de baladrejar, se senten «¡bravos!», «¡bien!» i molts picaments de mans i li tiren corones.)

MANEL ¿Qui és aquest?

SILVESTRE ¡Home! És un còmic.

MANEL No el conec.

SILVESTRE Ni jo tampoc.

MANEL Ho fa bé.

SILVESTRE ¿Per què?

MANEL Com piquen...

SILVESTRE Sempre que surt, ovació;
per son mèrit no la logra.

MANEL ¿Doncs?

SILVESTRE Perquè tingué la sort
de poder néixer a Itàlia.
Ell és estranger, ¡molt bo!,
nascut aquí, res valdria.
No ser del país és sort.

MANEL *Nadie es profeta en su patria.*

SILVESTRE Però l'espanyol no ho és d'enlloc.

ESCENA 5

Surt un vestit de BALTASAR. Declama bé.

BALTASAR Si... despliegas mil primores...
me circundas de placeres...
mas, ¡váyanse esas mujeres
y arroja de aquí estas flores!
.....
Si es que tú quieres vencer
este infecundo fastidio
contra el cual en balde lidio
porque se encarna en mi ser,
¡muéstrame un bien soberano
que el alma deba admirar!

y que no pueda alcanzar
con sólo tender la mano.
Dame, no importa a qué precio,
alguna grande pasión
que llene un gran corazón
que solo abriga desprecio.
Enciende en él un deseo
de amor... o de odio y venganza,
¡pero dame una esperanza
de toda mi fuerza empleo!
¡Dame un poder que rendir...
crímenes que cometer,
venturas que merecer
o tormentos que sufrir!
Dame un placer o un pesar
digno de esta alma infinita,
que su ambición no limita
a solo ver y gozar...
Dame, en fin, cual lo soñó
mi mente en su afán profundo,
algo más grande que el mundo,
algo más alto que yo.

(Acaba la relació dita i no se sent ni un cop de mans, res, sepulcral silenci, contrast amb l'altre.)

MANEL An aquest no l'aplaudeixen,
i ho fa com l'altre...

SILVESTRE ¡Millor!
No obstant, ja ho veus, ni un aplauso,
l'altre tot, corones, flors...

MANEL ¿Quina diferència hi troben?

SILVESTRE Una gran: és espanyol.

ESCENA 6

Surten dos ASTRÒLEGS, amb dos XICOTS detràs que venen pernòstrics; porten un pendonet cada un d'ells que diuen: l'un, «El verdadero Samboyano», i l'altre, «El legítimo Samboyano».

UN XICOT ¡Qui en vol un! ¡Només sis quartos!

ASTRÒLEG Al ser a Nadal, farà fred.

ALTRE ASTRÒLEG Al ser a Sant Joan, calor.

ALTRE XICOT ¿Qui en pren un? ¡Val sis calers! *(Fora tots quatre.)*

MANEL ¡Semblen dos savis! ¿Què venen?

SILVESTRE Són pernòstrics.

MANEL ¿I la gent
en compra?

SILVESTRE Encara hi ha tonto
que s'hi deix caure i s'ho creu,
com paraules d'en Sagasta.

MANEL ¿I no endevinen mai res?

SILVESTRE Mira: uns astròlegs inglesos
anunciaren fa poc temps
una gran pluja d'estrelles.

MANEL ¿I voleu dir que hi va ser?

SILVESTRE ¡I de debò!

MANEL ¿I en plovien
moltes?

SILVESTRE Ui, ui...

MANEL ¿Sí?

SILVESTRE A raig fet.

MANEL ¿A on queien?

SILVESTRE A les mànigues
dels militars.

MANEL ¿Sí? ¿Per què?

SILVESTRE Són gent que van a les fosques...

MANEL I amb la llum...

SILVESTRE ¡Just! S'hi veuen més.

ESCENA 7

Surten molts de xicots amb prospectes, fanals i anuncis ambulants de novel·les amb los títols La reina de 100 queridos, Una nación de bandidos, Isabel 2ª, concubina, Amores de frailes y monjas, El hurtador de honras ajenas, Los ladrones de levita, La esposa adúltera, Francisco o el esposo sin serlo *i altres per l'estil. Travessen per l'escena movent molta gresca.*

SILVESTRE És lo que els senyors llegeixen,
¿què et sembla, s'il·lustraran?

MANEL ¿Com ne diuen?

SILVESTRE Són novel·les.
Llibre de França importat.

MANEL Hi reparat que tenien
uns títols horroritzants.

SILVESTRE Això, traduït, diu: ganga,
l'editor...

MANEL ¿Aquest cristià,
qui és?

SILVESTRE El que els autors escanya.
Vol títols de molta sang.
Com més terrible el nom sigui,
la subscripció és més gran.
I com si aquí fos Amèrica,
l'editor, en general,
s'ha fet home de mils duros
venent entregues a ral,
i als autors, gràcia si els donen
targetes pel restaurant.

ESCENA 8

La música toca lo popular «Què li darem an el noi de la mare» i surt un senyor ben rissat, vestit tot negre amb casaca, faixa vermella de pagès i barretina a l'espatlla, porta una flor a la mà. Arriba al mig del teatro, olora la flor, se posa les mans al pit, gira los ulls en blanc i llegeix amb un to de molt sentiment:

S'esdevingué tantost que, en llur ensems,
enflagellat, sens conhort ni membrana,
de llur ceptre i mantell la recordança,
com un foll somni, li aparegué en temps.
¡I era hermosa,
i era bella,
la nineta
de Calella!

MANEL ¿Com parlava aquest senyor?
No sé què ha dit.

SILVESTRE Català.

MANEL ¿Català?

SILVESTRE Sí, lliterari.

MANEL Doncs no sé què s'ha xerrat.

SILVESTRE Jo tampoc ho sé, i ell menos,
i a fe que premi ha guanyat.

MANEL ¡Premi! ¿D'on li ha vingut?

SILVESTRE Concedit pels Jocs Florals.

MANEL ¿An aquests jocs, què premien?

SILVESTRE Lo parlar extravagant.
¡Ja et dic que és una gran festa!

MANEL ¿Però com està format?

SILVESTRE Són uns quants ben avinguts
que es fan savis mútuament,
tots tranquils i amb santa pau.
Aquest que ha passat per 'quí,
enc que sigui un animal,
per poc que el jurat s'hi empenyi,
lo veuràs un mestre gai.

ESCENA 9

Los teatros. El LICEU, un vestit d'un personatge de la Passió travessa sens dir res. El PRINCIPAL, un home amb un feix de llenya. El CIRCO, un vestit de Robinson que canta lo que se li marca. El ROMEA, un capellà que declama lo senyalat. L'ODEON, un vestit de senyor feudal amb cara que faci por; detràs d'ell, un botxí amb la destral tercejada. Lo TIRSO, un home que porta un mamarratxo, un senyor que se'l mira i un pintor que va amb una olla de mangra i un pinzell. Van sortint i desapareixent quan s'indiqui.

(El LICEU.)

SILVESTRE El Liceu ha mort de gana,
gemegant moltes persones,
ni amb *Don Carlos* va fer bones
i ara els busca amb *L'Africana*.

MANEL ¿I què fan a aquest teatro?

SILVESTRE Òperes en italià.

MANEL ¿Hi van intel·ligents?

SILVESTRE ¡Ca!
Només hi van per boato,
ho porta la moda aixís.
Els de sis rals, no fan fressa,

los que maregen l'empresa
són els que van al quint pis.
És públic que no es conquista;
d'intel·ligència amb lo dret,
dona nom an un artista
o bé el mata amb un xiulet.
És un públic que fa por
i de l'altre molt divers...

MANEL ¿Té companyia de vers?

SILVESTRE També.

MANEL ¿Què fa?

SILVESTRE *La Passió*.
Lo mateix que fossin faules,
un se deixa clavar en creu,
imitant la mort de Déu,
que no és feta per les taules.

(Lo PRINCIPAL.)

SILVESTRE Lo teatro Principal,
de ric se li dona fama,
perquè amb lo ball de la Flama
ha lograt fer un dineral.

(Lo CÍRCOL BARCELONÈS.)

CIRCO La mistela ha fet, a Cuba,
una puja exhorbitant
només a l'enraonar-se
que els cipaios hi aniran.

MANEL Doncs m'agrada, com hi ha món,
va molt nou i bonic, ¿qui és?

SILVESTRE El Circo Barcelonès.

MANEL ¿I què fa?

SILVESTRE Lo *Robinson*.
Ha sigut la bona mina
teatral d'aquest hivern;
gosarà renom etern
entre la gent de borina.

(Romea)

Romea Dolor que tinc per plorar
mai en ma cara se pinta,
perquè una gota de tinta
no torna negra la mar.
Jo sols dec riure i gosar,
jo la dec dir cada estona
i, encara que el món me dona
tot lo fel de s'amargor,
jo dec fer riure... jo so
lo rector de Vallfogona.

Silvestre El teatro català,
allí els triumfos la sort narra
de don Serafí Pitarra.

Manel ¿I quina comèdia fa?

Silvestre La perla de sa corona,
la que l'inunda de glòria,
puix ha enaltit la memòria
del rector de Vallfogona.

(Odeon)

Senyor *(Amb crit de ràbia.)*
¡Ah! ¡Botxí!

Botxí ¡Mon senyor!

Senyor ¡Mata'l!

Manel ¡Encara em dura l'esglai!
¿Oi que fan por?

Silvestre És l'Odeon,
fortuna i glòria li són
llamps, trons, mort, sang i desmai.

Escena 10

Una dona que porta un càntir al cap i passa corrents. Al seu detràs, nanos, un gitano muntat en un cavall sec i un xicot que porta a dalt d'un pal una estrella tota guarnida de gotets de color apagats.

Manel ¿Tota la gresca que passa
me direu lo que ve a ser?
Silvestre L'ensarronada del sigle,

les festes de la Mercè.
Enganyats per lo programa,
vingueren molts forasters
però, al veure això dels càntirs,
la gran fira del passeig,
lluminàries a les fosques,
sortiges a l'esplanada,
moixigangues pels carrers,
se'n tornaren al seu poble
avorrits i sens diners
perquè tingué la hidalguia
d'explotar-los en excés.
Pots creure que, a l'acabar-se
los tan celebrats festeigs,
no quedava a Barcelona,
per remei, un foraster.

MANEL M'agrada que es facin festes,
així jo em divertiré.

SILVESTRE En vam tenir unes altres
en honor del Papa-Rei,
aquí foren molt tranquil·les,
a Madrid, ben al revés,
s'acabaren a pedrades
amb gresca i algun bolet.

ESCENA II

Vàrios homes que surten corrents llençant daus i cartes, perseguits per dos o tres de la Policia. Luego, les Rifes: la dels Empedrats, Casa de Caritat, Hospital i Amics dels Pobres. A poc, quant lo diàleg ho indiqui, uns homes que porten en un baiard una escaparata.

MANEL ¿Que han robat alguna cosa?

SILVESTRE Veuries més daltabaix,
segur que turba frenètica
correria al seu detràs
i sols lo crit de ¡mateu-los!
ressonaria en l'espai;
a voltes, los crits són obres
i, el perseguit alcançat,
que és fàcil siga ignocent,
rebolcar se'l veu en sang.
Això que alguns nom li donen
de justícia popular,

és un acte el més indigne
d' un poble civilisat.

MANEL ¿Com s'ho mira la justícia?

SILVESTRE ¿Veus? D'aquí ve tot lo mal.
Com que el que agafen avui
es troba al carrer demà...

MANEL ¡Ah!, vamos, correran quartos.

SILVESTRE Jo no sé lo que ho farà,
però, si en lloc de ser lladre,
és polític processat,
la clemència que li tenen
és enviar-lo a Ultramar
o fé'l forçós inquilino
d'un establiment penal.

MANEL Doncs aquells ¿per què corrien?

SILVESTRE Perquè no deixen jugar,
mes els que lo persegueixen
són els primers de faltar,
puix, donant-li nom de rifes,
fan del joc cosa legal.

UN L' Hospital.

UN Els Empedrats.

UN Amics dels Pobres, mig ral.

UN La Caritat, dos ralets.

MANEL Ja us asseguro que n'hi ha.

SILVESTRE I encara n'hi falten moltes,
puix, com no manquen els guanys,
la Iglésia, seguint la moda,
fa, també, rifes de sants.
(Surten los hòmens amb lo baiart.)

MANEL I això, ¿no és un sacrilegi?

SILVESTRE Fent-ho tu, per de comptat.

MANEL No em creia, a fe, que el negoci
explotés lo capellà.

SILVESTRE Doncs ja ho veus, tot al revés,
perquè hi té un amor tan gran

que a dintre mateix del temple,
que ha convertit en mercat,
si per seure prens cadira,
fins allò te fa pagar.

Escena 12

Un soldat cego, acompanyant-lo un xicot.

Manel ¿Què és això que excita plor?

Silvestre Una misèria d'Espanya.
An aquell arrencà amb sanya
de sa mare al dolç amor,
i, al quedar inutilisat
per complir amb dura llei,
com a paga, deixa el rei
que demani caritat,
al mateix punt que un traïdor,
perquè un dia fou ministre,
pròdiga li subministra,
a mans plenes, raudals d'or.
¡Quan algú, lluitant per l'honra
d'Espanya queda esguerrat,
si demana caritat,
publica nostra deshonra!

Escena 13

Surt una NEGRA cantant.

Negra «La Habana se va a perder,
la culpa tiene el dinero.»
(Se'n va.)

Manel ¿Que no la tenim segura?

Silvestre No massa, fins se parlava
de que si algú la comprava.

Manel ¡Ca!

Silvestre És veritat.

Manel ¡És locura!

Encara que s'intentés
fer-ne semblant villania,
de segur s'estrellaria
amb l'espanyola honradès.
Si ella, del temps en l'espai,
volgués ser d'Espanya fora,
que se'ns en vagi en bona hora,
¡vendre-la no pot ser! ¡Mai!
(Gran barrabum, com si s'ensorrés alguna casa.)

MANEL ¿Que potser hi ha terremoto?
¿No heu sentit quin daltabaix?

SILVESTRE És el soroll d'un tablado
que al setembre s'ensorrà.

MANEL Com aquell pont de la reina
que va caure...

SILVESTRE Sí, cabal.

MANEL ¡Quins constructors més de pega!

SILVESTRE El d'aquest no es pot culpar,
figura't que ell calculava
el pes exacte i cabal
que permetia el tablado.

MANEL I vamos, hi va pujar
un número doble.

SILVESTRE No,
sinó que fou ocupat
per gent de la situació,
gent d'upa, gent important,
i, com tots portaven creus,
el pes resultà doblat
i el tablado, sense forces,
amb estrèpit va anar a baix.

MANEL ¿I de creus se'n donen moltes?

SILVESTRE I en venen.

MANEL ¿Venen?

SILVESTRE A raig.
Han caigut tant en descrèdit,
d'uns quants anys a aquesta part,
que el verdader distingit
és l'home que no en té cap,
dant-li esta falta diploma
d'honradès i dignitat.

Escena 14

Manel mira cap allà a on surten tots i a poc, quan se senyala, se presenta una dona pobrament vestida amb corona mural i amb un fanal a la mà buscant per l'escena. Segueix sos passos un home que empunya una bandera italiana; al pit, un gran cartró que diu «Artículo 33» i a l'esquena un altre amb aquests números: 191.

Manel ¿Res més no té de sortir?

Silvestre Poca cosa deu faltar.
Ara venir correspon,
si és que jo no m'hagi errat,
una dona que pateix.

Manel ¿Malalta?

Silvestre Sí.

Manel ¿De quin mal. .. ?

Silvestre Era dona rica, grassa,
plena de felicitat,
mes, per la seva desgràcia,
los fills ha tingut ingrats,
ja que ella, dant per salvar-los,
carinyosa, fins la sang,
tan sols miren los seus fills
qui més la pot rebaixar.
Ara està seca, perduda,
¡fa llàstima de mirar!

Manel La planyo. ¿Que no té cura?

Silvestre Quan els seus fills moriran.

Manel *(Amb impaciència, mirant per allà a on ha sortit la professó.)*
¿Per què s'espera? ¿Que triga?
¿Com és no ha sortit abans?

Silvestre Perquè se'n dona vergonya.

Manel ¿Que la vegin li sap mal?

Silvestre És que encara guarda l'honra
que dins Cadis va trobar.
(Surt la dona.)

Dona Un temps fou que me somreia
la victòria en totes parts,
en mos extensos dominis,
el sol no es ponia mai;

mos fills, nobles i valents,
no es deixaven trepitjar
perquè en sos pits s'arrelava
l'amor que em tenien, sant.
Ara los veig sense forces,
pobres, perduts, prostergats,
i en va cerco, per lliurar-los,
aquell esprit nacional.
La meva invicta bandera,
que estremia a los meus braus,
se veu avui humillada
seguint sumissa lo pas
que, amb neci orgull altaner,
li plau marcar a aqueix drap
(Senyalant la bandera que du l'home que la segueix.)
que un dia, estès com catifa,
veia a dintre mon palau,
plascenter i satisfet
si em dignava trepitjà'l.
(Manel se dirigeix cap a veure l'home que porta la bandera mentres la dona busca amb lo fanal.)

Manel Vaig a...
(Així que es troba al costat de l'home, va a tocar-lo i Silvestre, tement-ho, l'ha anat seguint i li detura el braç.)

Silvestre ¿Què fas, burrango...?
¡Això, noi, no es pot tocar!

Manel ¿Com?

Silvestre Pretenen que es respecti
com a sobrenatural,
com si Déu aquí la terra
hagués baixat per mannà.

Dona Busquem, busquem lo que ansio
i que no m'és dat trobar...
(Se sent lo preludi d'una orquesta que toca molt baixet.)
¡Calla! ¡És una serenata...!
¿Si per mi me la faran?
Escoltem-la, res hi perdo,
potser em distreguin los cants.
(Canta des de dins una veu.)

Veu de dins Ducco de Aosta
non te fidare,
torna al palazzo
dil tuo padre,

que ‘l trono frágile,
di nostre terra,
es enganxatto
sols amb pastetes.

DONA Si aquesta veu fos sentida
de qui mai sent les vritats,
perquè a les seves aurelles
arriba tan sols l’engany,
jo no em veuria obligada,
amb l’arròs que tinc per dar,
a clavar-me, en sense ganes,
macarrons per tot menjar.
Perquè tan dolça il·lusió
se torni realitat,
busco jo, sens dar’m sossego,
aquell esprit nacional
que a Numància en munt de runes
valerós ne va tornar.

(Se ‘n va la dona buscant i fent-se llum amb lo fanal. L’home segueix com un ninot los seus passos.)

SILVESTRE Si no pogué mai Diògenes
encontrar un home com cal,
és molt fàcil que ella trobi
lo que busca amb el fanal,
perquè un dia o altre el poble
son clamor escoltarà.

MANEL Doncs si l’Espanya plorosa
pretén altre desenllaç...
¿com, tal cosa se consent...?,
¿els que governen, què fan...?

SILVESTRE Procuren tenir-se al paire,
no atrevint-se a respirar.

MANEL Amb això no sé què logren.

SILVESTRE Se prolonga aqueix estat:
es mengen la sopa bova,
que és un dir-ho més vulgar,
i, com los seus sentits posen
en no declarar-se mai,
el dia no gaire lluny
que pervinga un daltabaix,
ells, frescos com si tal cosa,
la corrent ne seguiran.
En la parla de polítics,

d'això se'n diu acatar
soberania del poble,
quan és, en realitat,
navegar amb tols los vents
perquè el pa no falti mai.

MANEL ¿I deu haver-hi lo d'antes,
amb lo que jo hi vist passar?

SILVESTRE Els gossos són diferents,
però amb el mateix collar.

MANEL ¿I les Corts, per què serveixen?

SILVESTRE Diu que potser aprovaran
un projecte perquè cobrin
dietes els diputats.

MANEL ¡Això és mirar per la pàtria!

SILVESTRE I doncs, què et 'vies pensat...?
Recompenses als parents
de quiscun que, per atzar,
prestat hagi, segons ells,
serveis a la llibertat...
¡ui!, ¡n'aproven cada dia...!
Bé, com tenim tant per dar...

MANEL ¡Són una gent que s'expliquen!

SILVESTRE Ho mostraren fa uns tres anys
amb una constitució
que la història en parlarà.

MANEL ¿És la que regeix a Espanya?

SILVESTRE La tenen tancada amb clau.

ESCENA 15

Un home que va amb un aucell a la mà i a l'altre una gàbia. Al ser a mig teatro, fica l'aucell a dins en el precís moment que en SILVESTRE diu la paraula «tancar».

SILVESTRE *(Continuant la conversació sense veure l'home que travessa l'escena.)*
Quan els hi convé, l'ensenyen,
i quan no, ¡au!, a tancar.

MANEL ¿Que no li donen bon tracte?

Silvestre ¿Bon tracte has dit? ¡Vols callar!
¡Cada tanto i plantofada!

Manel ¿Fins li peguen?

Silvestre ¡Això rai!

Manel Casibé vindreu a dir-me
que aquí res hi ha respectat.

Silvestre Això és.

Escena 16

Un home muntat en un burro, matxo o cavall, tocant les trompes.

Silvestre ¿Veus aquest que surt?
Sens badar boca, et dirà
que en Espanya tot és farsa,
que els polítics, això fan.

Manel ¿I aqueixos que es van emprendre
lo volgué'ns regenerar...?

Silvestre Han fet lo mateix que els altres,
que los governs atrassats,
¡pitjor! Amb son progressisme,
tan i tan cacarejat,
si son mando dura gaire,
l'Espanya se'n va a rodar.

Manel ¿Doncs lo que varen prometre?

Silvestre Sols promeses han estat...

Escena 17

Surten homes amb unes barres llargues que hi hagin dos cartells, un sota de l'altre, i los tenen girats. S'arrengleren tots i, a l'estar-ho, tomben los pendons de cara als espectadors. Los cartells diuen lo que segueix a continuació. El primer se colloca a l'esquerra, van seguint los demés en lo mateix ordre que aquí es noten.

Ahir | Fora quintes | Llibertat | Milícia Nacional | A baix la pena de mort
Avui | 40.000 homes | Cuba | Desarme | Estudiants de medicina

Sufragi universal | Moralitat | Drets individuals | Premsa lliure
Actes falses | 2 millons | Estats de siti | Partida de la Porra

SILVESTRE Fixa't bé amb aquests pendons,
són muts però parlaran.

MANEL *(Després d'haver-se fet* càrrec dels pendons.)
Veig ben clar que, en quant heu dit,
teníeu raó de sobra.

SILVESTRE Anyadeix a tot això
que la misèria ens assola,
que tot ho tenim venut,
que los ingressos són fora,
que nos insulta un ministre
puix no el volen ric ni pobre,
a la cadira ell s'aferra
com fa lo cranc a la roca,
que molts, sens mereixements,
reben quartos amb mà pròdiga
i que el paper de l'Estat,
lo tinglado més gran omple.
Això dit és sols lo quadro,
mira si t'agrada l'orla:
els tractats, firma que firma,
i el lladre, roba que roba,
i els diaris, calla que calla,,
i la sang, corre que corre,
i el país, paga que paga,
i l'estat, cobra que cobra,
i l'olla, menja que menja,
i el poble, plora que plora,
i el paper, baixa que baixa,
i en Mateu, volta que volta.
Aquestes paraules basten,
encara més ben dit, sobren,
per explicar-te l'estat
de la nació espanyola.

MANEL ¡No pot ser pas més fatal!

SILVESTRE ¡No pot ser més desventura!

MANEL I si això gaire temps dura...

SILVESTRE Li farem el funeral.
¡A aquest punt hem arribat!
¡Tot lo món ens compadeix!
La misèria ens elegeix
des que tenim llibertat.

Escena última

Toquen les dotze.

Silvestre — Ja toquen les dotze,
mon reinat aquí fineix,
abandono jo lo mando
i, al deixar-lo, no em sap greu.
Com l'Olózaga, que a Vigo
se n'anava en algun temps
i en Ruiz Zorrilla a Tablada
més d'un cop ha fet també,
prometent mai més tornar
i canviant prompte d'intent.
Pots tenir l'assegurança
que jo aixís no em portaré,
puix, a l'anar-me'n del món,
és per no tornar-hi més.
(Se sent saragata a dins.)
A donà't bona arribada
veig que el poble ara acudeix.

Manel — Ben rebuts per mi seran
(Anant-los a rebre.)
¡No vui antesala! ¡Entreu!
(Entra la comparseria amb cos de ball.)
Vostre carinyós afecte
molt me deixa satisfet
i complaure-us vos prometo
en tot quant me demaneu.

Silvestre — Despido te dono a tu
deixant-te lo que et convé,
qui fou l'any setanta-u,
Manelet, que et vagi bé.

Manel — Crec que, diferent de vós,
no tindré cap desengany
quan mori el setanta-dos,
Silvestre, fins d'aquí un any.

(Se'n va en Silvestre. En Manel, aclamat pel poble, se col·loca en un sitial. Canta el coro, el cos de ball executa una dansa.)

Coro — Grans festes, grans ballades,
al jove prodiguem
i, en canvi, sols ventura,
sols ditxa tots tindrem.

Puix que l'any setanta-u
podem dar-lo ja per mort,
cridem-ne, a istil monàrquic,
visca l'any setanta-dos.

Que viva, tothom cridi,
que viva, tots diguem,
ni un deixi de cridar-ne
que viva l'any que neix.

Cau lo teló.

Revista començada en 19 de febrer de 1872 i acabada en 28 de febrer de 1872 en Barcelona.

Claudi F., o ¿Qui és?

Drama en un pròleg i sis actes escrit en català
per Rossendo Arús i Arderiu.

1872

An en Miquel Carbonell
Mai la passió m'ha guiat la ploma quan he tingut lo mal gust d'agafar-la. Aquest drama és una còpia, un trasllat fiel d'un fet que arribà a aconseguir moltíssima celebritat. L'argument és verídic, lo desarroll, les apreciacions que s'hi troben, són lo reflex de mes idees. Quatre paraules només: si algun dia lo temps te sobra i lo fulleges, al veure en la primera plana ton nom, pensa que, entre los escassos veritables amics que tinc, ocupes tu lo primer lloc.

L'autor.

Persones
Dida
Rosa
Pona
Mercè
Claudi
Anton, capità de barco
Antonet
D. Pasqual
Sr. Pep
Martí
Robert
Andreu
Enric Maniu
Cabo de presidaris
Xela, capità de lladres
Jepus, lladre
Nasi, lladre
Quel, lladre
Homes 1, 2 i 3
Soldat

Jutge
Escrivà
Un criat
Sentinella
Mossos de l'Esquadra, soldats i gent del poble.

Pròleg i. La muntanya de Montjuïc

19 de setembre de 1845

Lloc escabrós en la muntanya de Montjuïc. A la part esquerra, una cova dintre la qual hi haurà una taulota i un parell de bancs. Un matalàs a terra, cordes sobre la taula i armes penjades per la paret. L'entrada és molt dissimulada.

Escena i

Jepus, Nasi

(Dins la cova. El primer seu en un dels bancs. L'altre, mig ajagut en el matalàs, fa un cigarro.)

Jepus Acosta la petaca.

Nasi ¿Vols tabaco?

Jepus Sí.

Nasi A l'estanc ne venen.

Jepus Deixa'm fer un cigarro, home.

Nasi ¡Vaja, alante! ¡Aquí la tens!, però que sigui l'última vegada, perquè et juro, a fe de Nasi, que, si hi tornes, tant serà que risquis com que rasquis.

Jepus Allavores veurem.

Nasi Sí, mano, sí. Lo que fas sempre és fumar de gorres. Si et conec, Maniu...

Jepus ¡No veus que la pastem tan magra!

Nasi La jugada d'avui valdrà per deu.

Jepus ¿Què farem?

Nasi ¿Que no saps res?

Jepus Ni així. *(Mossegant-se l'ungla del pulgar.)*

Nasi Ja em carregues.

Jepus Me caso en ronda. Te dic que no en sé res.

Nasi I en Xela, ¿no t'ha donat ordres...?

Jepus Oh, bé, sí, però no sé per què. M'ha dit que estés preparat. Vet aquí tot.

Nasi Doncs jo et diré lo que hi ha. ¡I noi! Si les caderneres no ho oloren, ens ficarem una pila de naps a la butxaca.

Jepus Ja m'encera. ¡Conta-ho!

Nasi Acosta't.

Jepus Digues.

Nasi ¡Ei, tu, moixoni! *(Recomanant-li silenci.)*

Jepus ¿Vols callar? Primer m'arrencaran la llengua.

Nasi Doncs...

(Se sent un xiulet, per qual motiu, instantàniament, paren la conversa i, en lo mateix moment, baixa de la muntanya en Xela, donant una volta o rodeig abans de ficar-se a la cova.)

Jepus ¿Has sentit?

Nasi Sí, es ell. T'ho contaré una altra estona. *(Se dirigeix cap a la porta, la qual obre una mica i mira. Per allà davant ve en Xela.)*

Jepus ¡Malvinatge! Ara que ho anava a saber.

Escena 2

Dits i Xela, que entra a la cova.

Xela Tanca de pressa. ¿Què fas?

Nasi Sí, ja tanco...

Xela Sembles l'encantat de Begues.

Jepus *(A part.)* Bo, ja rondinem.

Xela ¿Heu portat el tinter?

Nasi Sí, és aquí sobre. *(Marcant-ne un de banya.)*

Xela Desfes-lo. Que tot estigui preparat. ¿Ja hi ha plomes?

Nasi Són dins.

Xela Veiam les eines. *(Les hi ensenyen.)* Bueno. ¿No falta pas res de lo que t'he encarregat?

Nasi Tot està a punt.

Jepus ¿I jo, què tinc de fer?

Xela Quan sigui hora, se't dirà. Posa la candela al candelero.

Jepus No n'hi ha cap. *(Buscant-lo.)*

Xela Dins de l'ampolla, tonto. T'ofegues en poca aiga. *(A Nasi.)* Surt i dona una llambregada, a veure si ve la Pona.

(Nasi se'n va cap a la porta, la qual obre amb molta precaució. Caminant a genollons, amb lo punyal a la boca, dona una mirada investigadora des de lo llindar de la porta.)

Jepus ¿Que l'encenc?

Xela No pas per ara.

Nasi *(Cridant des de la porta i traient lo cap a la cova per l'escletxa que la porta bada.)* ¡Pst, pst! ¡Xela, Xela!

Xela *(Acostant-s'hi.)* ¿Què?

Nasi Me sembla que venen.

(En aquest moment surt per l'últim bastidor de la part oposada de la cova, i per allà on se suposa que existeix lo camí, la Pona, vestida elegantment, dant lo braç an en Quel, que vesteix de senyor.)

Xela *(Mirant-ho des de dins la cova i fent pantalla als ulls amb les mans.)* Ella és.

Nasi Potser no ho és. Va amb un senyor.

Xela Doncs és ella.

Jepus ¿I el senyor, qui és?

Xela En Quel.

Jepus *(A part.)* La deu ballar grossa. ¡Manoi, tot vestit de senyor!

(En Quel i la Pona arriben a mig teatre i, caminant i dissimuladament, lo primer dona un xiulet repetit, al qual immediatament contesta en Xela.)

Quel Ja ens han sentit.

Pona ¿Estàs segur que són ells?

Quel Sí, dona, sí. Camina, no tinguis por.

Pona Si algú sapigués la senyal...

Quel Són los nostres, no falla.

Escena 3

Dits, Pona i Quel que entren a la cova. Primer ella i, antes de ficar-s'hi ell, dona una mirada per la muntanya.

Xela — Entra.

Pona — Bona nit.

Tots — Bona nit.

Quel — Ja som dins.
(Se formen dos grups. A la dreta, en Xela i la Pona, i a l'esquerra, los altres tres, los primers assentats en los banquets, los demés a terra.)

Xela — *(A Pona.)* Vine, seu aquí i t'ho acabaré d'explicar.

Pona — Allà anem. Digues.

Quel — *(A los altres dos.)* ¿Què hi ha, manos?

Nasi — Tu diràs.

Quel — Seiem-hi una estona i la farem petar.

Jepus — Sembles un senyor de debò.

Quel — Nois, amb franquesa, vaig més lligat amb això... *(la levita)*; hi vaig amb més pena que no anava amb la lligacama de ferro. Aviat ho arreglarem. *(Se treu la levita.)*

Nasi — ¿Què fas?

Quel — Treure'm de sobre aquests trastots. Arri, lluny. *(Llençant lo barret.)*

Jepus — *(Rient.)* ¡Pobra xemeneia!

Quel — *(Assentant-se.)* ¡Ahaha!, així s al menos se respira. Us dic de debò que, disfressat d'aquest modo, ¡vaja!, ¡hi patia!

Pona — ¿I si ell no em creia? ¿Si es resistia a deixar-se tapar?

Xela — Nosaltres estarem a punt i l'obligarem. No obstant, me sabria greu i, a més, nos podria resultar mal, si armava un escàndol, pues fora fàcil que se n'enteressin i ens en faríem deu pedres. Per això, tu deus procurar persuadir-lo: treu tota la teva ciència.

Pona — Pots comptar que ho faré i, ajudant-me la fortuna, així s com ho he sapigut portar per fer-lo venir fins aquí, sabré igualment arribar a l'últim. Suposa't que hi cau de pla o que vosaltres... ¡vaja!, l'hi feu caure... vull dir que tinguem lograda la nostra, llavors...

Xela — Llavors, veus... *(S'acosta perquè els altres no ho sentin.)*

Quel — Dona'm la petaca.

Nasi — Endavant, com si fos en Xifré. Semblo el vostre estanc.

Quel Vaja, no et facis pregar. Que si lo d'avui va bé, no te'n demanaré més.

Nasi Però mentrestant... *(Li dona la petaca.)*

Quel Sabeu que és un bon cap.

Nasi Jo lo que temo és que ell tingui canguelo i...

Quel ¡No el coneixes! ¡I la Pona s'ha portat com ella mateixa! Mireu's... *(Anant-los-ho explicant en veu baixa.)*

Xela Quedem entesos.

Pona Deu ser l'hora.

Xela Leri-leri. Si fa o no fa.

Pona Que no fem tard. Ell pot arribar i, si estéssim desprevinguts...

Xela Ca, ca, de pet. Arriba tothom. *(S'aixequen.) (Als tres.)* Prepareu les armes i cada u a la seva feina. Molta quietud i amb cuidado. ¿Quel?

Quel ¿Què?

Xela Al teu puesto, allà on t'he dit. Atent a tot lo que passi; ja saps la senyal, si ocorregués alguna cosa. Nasi, obre la porta amb molt de tiento. *(Nasi obre la porta i Xela marca a Quel lo lloc on té d'anar.)* ¿Veus? Allà. Tapa't amb aquells sarguessos, segueix tots los moviments d'ell i mira fins allà on la vista t'arribi, per si se'ns preparava una sorpresa i, en lloc de fer-la nosaltres, fóssim los sorpresos.

Quel *(Disposant-se a marxar.)* Ja, ja.

Xela Molt d'ull i bona mà en cas de perill. *(Quel surt de la cova prenent les precaucions necessàries perquè no el vegin i es col·loca en un turó que hi hagi en lo centro de la muntanya, des d'on pugui dominar tot lo camí. Se posa de manera que el públic lo veja. Prepara l'encaro.)* Pona, tu aquí, detràs la porta, me mires a mi, que m'estaré allà *(Lo bastidor primer de l'esquerra.)* i, quan jo et faci la senya convinguda, tu surts de la cova fent de manera que no es pugui endevinar d'on has sortit.

Pona Ja està entès.

Xela Nasi, tu a la porta. No te'n separes mai, pel cas que ens hi tinguéssim de ficar. Pensa bé en tot lo que t'hi dit.

Nasi De res me desolvidaré.

Xela Jepus, ¡au!, andando.

Jepus ¿Cap a on anem?

Xela Segueix-me.

(Surten de la cova, travessen l'escena i s'amaguen en los bastidors de la part oposada. En Nasi se posa a genollons detràs la porta, mirant fixo allà on són en Xela i en Jepus. La Pona, dreta darrere seu. Tots amb les seves armes, que,

si és fàcil, seran encaros o, a lo menos, carrabines retallades. En Quel fa una senya.)

Pona *(En veu baixa.)* En Quel fa la senyal.

Nasi És que ell ve.

Pona Ja està amagat, en Xela?

Nasi *(Veient Claudi.)* Sí, ja és aquí.

Pona ¡Pst!

Escena 4

Dits, Claudi

Claudi *(Pel camí de la muntanya.)* Aquí deu ser lo punt de la cita. ¿Vindrà? Aquesta és la pregunta que durant tot lo camí m'he estat fent, i lo cor, amb ses diverses alternatives, me mata i em dona la vida. Sembla vol també prendre part en lo misteri que rodeja Estrella. ¡Estrella! ¡Creació divina o infernal que fou nada per mon turment! ¿Qui és? ¡Misteri! Avui me proposo desfer l'espès vel que l'encobreix i tal volta les tenebres s'augmentaran i la negra obscuritat apagarà la dèbil llum que mos ulls guarda. Però, ¡bah!, so un tonto d'entristir-me quan s'acosta el moment de veure-la. ¡Quin lloc més solitari! Que vinguen los filòsofs a dir-nos que en lo cap de l'home hi radica la voluntat. La voluntat no és aquí dalt, és aquí. *(Primer lo cap, després lo cor.)* L'enteniment, que tot ho mira baix un prisma, m'aconsellava no hi vingués, que en aquesta muntanya sempre s'hi cometen crims; i el cor, al contrari: «ves-hi», em deia amb ses violentes palpitacions, «no temis, la veuràs». I aquest «la veuràs» ha donat la victòria al cor. ¿I si ella no venia? Potser m'he errat de camí. Vejam.*(Se dirigeix cap al fondo, inspeccionant la muntanya.)*

Nasi *(Amb veu baixa.)* En Quel senyala, Pona.

Pona Doncs surto.

Nasi ¡Cuita!

(Surt Pona de pressa de la cova i passa a l'altre costat. S'ha deixat caure lo vel. Quan en Claudi la veu, ella fa com si arribés.)

Claudi Estic segur que és aquí, allà on ella m'ha citat. *(Se dirigeix cap avall i la veu.)* ¡Estrella!

Pona ¡Claudi!

Claudi Per fi has vingut.

Pona ¿Dubtaves de mi?

Claudi No, Estrella meva, no. ¿Amb qui has vingut?

Pona Sola.

Claudi ¿I t'has atrevit?

Pona ¡Oh! Tinc aquests llocs tan coneguts com tu l'interior de la teva casa.

Claudi No obstant, si algú pel camí t'hagués insultat... M'espanto sols de pensar-ho. ¡Tota sola!

Pona Sí, tota sola.

Claudi Misteri, com tot lo teu, com tot lo que et volta, com tu mateixa. ¡Oh, escolta! Te vaig veure, te vaig estimar; no sé los llaços que tu m'has parat ni los fins perquè a ells me portes. Mes, no obstant, jo t'amo, jo idolatro aquest misteri que em trastoca; la fera que em devora és presagi de la locura que, a no tardar, devorarà mon cervell; i veient-ho, tocant-ho, caic rodant a tos peus, sospirant d'amor. Soc una trista papallona que gira i regira entorn teu, sabent que amb la flama de ton amor s'emmustiarà i assecarà la meva intel·ligència.

Pona Claudi, avui se desfaran los núvols que t'ofusquen. Avui brillarà per tu, hermós i esplèndid, lo sol de mon amor. ¿Pots creure que, si un motiu poderós no m'hi obligava, me cobriria amb lo manto del misteri? No, Claudi, no, soc víctima teva des de lo dia que et vaig veure. Los llaços que dius t'he parat eren per fer-te meu, perquè jo no visc, perquè ta existència és la meva, perquè tu ets mon amor i jo so teva.

Claudi ¡Oh, Estrella! Diga-ho, torna-ho a dir; però no ho digues, no; la felicitat me mataria.

Pona ¡Claudi! Així vull m'estimis.

Claudi Sempre així seràs estimada mentre jo alenti.

Pona Lo lloc de la cita t'haurà sorprès, quan no té res de particular, puix és la clau de les revelacions que escoltaràs; i en una casa no molt distant, on t'acompanyaré, s'efectuarà lo desenllaç de tot lo misteri.

Claudi Anem.

Pona Abans és necessari prendre precaucions, no per mi, per una altra persona que hi ha compromesa.

Claudi ¿Què tinc de fer?

Pona ¿Te fies de mi?

Claudi Com de mi mateix.

Pona Doncs deixa't tapar d'ulls.

Claudi En tes mans m'entrego, fes lo que vulguis.
(Lo tapa d'ulls amb un mocador que es treu de la butxaca.)

Pona No diguis res fins a ser dins de la casa, és dir, quan jo et desfaci lo mocador.
(Quan és tapat d'ulls, surten en Xela i en Jepus i marxen detràs de Pona, que, donant-li la mà, acompanya en Claudi cap a dintre la cova. En Nasi ha obert la porta, la qual tanca tan prompte com tots s'han ficat dins la cova.)

Xela *(A Nasi, a poc a poc.)* Encén el llum.

Pona Ja hi som. Ara, al destapar-te, quedarà per tu desfet tot lo misteri.
(Lo llum ja és encès. Claudi està al mig de la cova, lo volten los tres lladres amb les armes preparades.)

Claudi ¡Gràcies a Déu! ¡Ah! *(Veient l'engany i no creient-ho, se frega els ulls.)* ¡Miserables! ¡Lladres! ¡Quina vilania! ¡Oh!

Xela No cridi, o ha acabat de parlar per tots los dies de sa vida.

Claudi ¡Oh! ¡És infame! I tu, Estrella, ¡tu ets la que m'has fer caure en aquest parany! ¡Qui s'havia de pensar que tan hermosa creació abrigués un cor tan vil.

Xela Poques cançons.

Claudi Sí, abreviem. ¿Què voleu de mi?

Xela Escrigui una carta a son pare demanant-li deu mil duros i, en soltant la mosca, és lliure.

Claudi Paper.

Nasi Aquí va. *(Donant-li paper i tinta i posant-l'hi sobre la taula.)*

Claudi Doneu. ¿Què tinc de posar?

Xela Apunti, jo dictaré: «Pare; me tenen pres uns...».

Claudi *(Escrivint.)* Lladres.

Xela Bueno, no em fa res, posi lladres. *(Continuant dictant.)* «I si demà dematí a les nou no entregueu deu mil duros a un home que portarà barretina vermella i seurà en lo primer pilar de fora la porta de Santa Madrona, reseu un parenostre per vostre fill.

Claudi ¿Res més?

Xela Res més. ¿La firma?

Claudi Ja està.

Xela *(A Nasi i Jepus.)* Lligueu-lo subjecte per les mans en el matalàs.
(Ho fan mentres ell repassa la carta.)

Claudi Sí, lligueu-me ben fort, perquè, si m'escapava, vos fugirien los deu mil duros.

Xela *(Acabant de llegir.)* Està bé. Nasi, porta aquesta carta allà on saps.
(Surt Nasi de la cova i, així que té tancada la porta que assegura en Jepus, apareixen per dalt del camí una parella de Mossos de l'Esquadra que travessen l'escena. En Nasi queda com clavat a la porta mentres que, de son amagatall, en Quel apunta els Mossos per dat cas que vegessin en Nasi.)

(La Pona s'ha assentat al costat d'en Xela, i en Claudi, assentat al llit, no veu res de lo del seu alrededor.)

Pona Si això ens surt bé, marxarem a França i allí serem feliços.

Claudi — Tot lo del món és mentida, fins l'amor. ¡Déu, fes que mon despertar fos en l'altra vida!

Xela — ¿M'estimes?

Pona — Amb cor i ànima.

(Claudi, que parla entre ell mateix, se para al veure la Pona al costat d'en Xela i, al sentir les últimes paraules, se la mira amb estranyesa, fa un moviment de ràbia, se repensa i diu ajaient-se en lo matalàs.)

Claudi — ¡Bah! No valia la pena. Dormim.

(S'ajau. En Jepus guarda la porta, en Xela i la Pona, assentats en un banc. Los Mossos d'Esquadra acaben de passar. En Quel baixa l'arma i fa senya an en Nasi, que marxa corrents amb la carta a la mà.)

Pròleg 2. La muntanya de Montjuïc

19 de setembre de 1845

Lloc escabrós en la muntanya de Montjuïc. A la part esquerra, una cova dintre de la qual hi haurà una taulota i un matalàs a terra, i armes penjades a la paret. Una obertura qual entrada, amb pendent ràpida, simula una estància interior. L'entrada de la cova és per la muntanya i la tapen arboços i pedres, per medi de quals obstacles la fan molt dissimulada.

Escena i

Jepus, Nasi

(Dins la cova. El primer seu en un dels bancs; l'altre, mig ajagut en el matalàs, se disposa a fer un cigarro.)

Jepus — ¿Tens les cartes?

Nasi — En Quel no vol que es jugui.

Jepus — ¡Vaia uns cuidados! ¡Ves an ell què li importa si jo o tu tenim una pela que ens faci nosa!

Nasi — No, si bé es mira, no pensa desacertadament, perquè, engrescats amb lo joc bé podria, aprofitant nostre descuit, clavar-nos una sorpresa, i les me fum, si ens donava gaire gust la manera com acabaria.

Jepus — Fa de mal dir, ¡passen pel món coses tan estranyes!

Nasi — Lo que és aquesta, no ho fora, sols té dos camins: o morir aquí dins acorralat com a fieres o, per a moralisar la gent de bé, enviar-nos amb en Banyeta després de treure un pam de llengua dalt d'un tablado aixecat fora les muralles a la sortida del portal de Sant Antoni.

Jepus ¡Sembles un predicador de cua resana! En Xela no és aquí, per lo tant, no pot veure lo que fem. Treu les cartes i m'espolses en un minut los pocs pistrincs que em roden per les butxaques. *(Butxaqueja i treu algunes monedes que fa trincar a la mà.)* ¡El meu capital! *(Rient.)* Un vaitot, fan a Canet.

Nasi No podem jugar.

Jepus ¡Home de paper d'estrassa! Mai hauria dit que fossis aixís, que tinguessis canguelo d'en...

Nasi ¡Quantes paraules en va! Mal podem jugar quan ell se'n va dur el joc que teníem.

Jepus Ja m'he empipat de valent, quan m'has dit que tampoc volia que beguéssim. Ves, ¿què s'hi fa al món, si no jugues o no t'emborratxes? Sense dones, cartes ni aiguardent, tant se me'n donaria no haver nascut, per 'xò sols treballo.

Nasi ¡Tu treballar!

Jepus Bé, vamos, buscant-me la vida. I t'ho dic i em pots creure, abans que estar-me un dia tancat aquí, no tenint res de lo que em fa feliç, prefereixo estar a la ventura de la Gardunya, allí almenos te la campes, busques sòcios i ...

Nasi Doncs jo, la llibertat, vui la llibertat.

Jepus Sí, ¡com aquí en tens tanta! Seràs sempre un papanates. *(Busca per l'escena.)* Ca, ca. Només aquesta ampolla que un dia hi va haver. *(Obre l'ampolla buida que hi ha sobre la taula.)* ¡I tenia de ser bo! L'olor sola ja em refà. *(Es fica el broc a la boca fins que l'escorre.) (Satisfet.)* ¡Ah! Sempre es pesca poc o molt.

Nasi *(Encenent el cigarro.)* Si fossis dona, deia que en tenies desig.

Jepus Doncs a tu que ets home te dic que no tens modos.

Nasi ¿I això?

Jepus Quan un fuma, convida els que són al davant.

Nasi Doncs jo, que no vull comprar modos per tabaco, no ho dic mai a ningú.

Jepus Lo que et deia era una indirecta.

Nasi *(Amb sorna.)* ¡Ara veies...!

Jepus Però com no t'esqueixes, t'ho diré més clar: ¡acosta la petaca!

Nasi ¿Vols tabaco?

Jepus Sí.

Nasi ¿Que no en tens?

Jepus No.

Nasi Doncs compra'n.

Jepus ¡Deixa'm fer un cigarro, home!

Nasi ¿Podé et penses que és picadura? No puc gastar tant. Ca, noi, ca, no so en Xifré, és tabaco de sis i encara gràcies.

Jepus Siga del que vulga.

Nasi ¡Té més troncs...! I quasi tot és pols.

Jepus No em fa res. ¡Que t'agrada que et preguin...!

Nasi *(Allargant-li la petaca.)* ¡Vaja, alante! Aquí la tens.

Jepus ¡Si ets l'home més complert, me caso en ronda! Qualsevol diria que, per compte de criar-te fora les bigues del portal Nou, hagis sigut col·legial dels Escolàpios.

Nasi Ves si fa enraonar una trista cigarreta de tabaco.

Jepus ¡El tabaco, de quina carta te'n vas! El tabaco és lo consol del trist, és lo millor i més fidel company del que viu o el fan viure sol. Molts n'hi ha que al veure un home amb lo cigarro a la boca se diuen entre ells mateixos: ¡Quin dropo deu ser! Quan, la prova més manifesta de que el fumador és amic del treball, se troba en que les estones que podria estar-se en vaga, les aprofita fumant.

Nasi ¡T'expliques!

Jepus Oh, i encara em callo lo millor. El tabaco és un aliment pel paladar, però quan tens la sort d'arreplegar un manso que te'l dona, llavors el cigarro se't fon a la boca, el trobes tan dolç que no saps si s'és tornat de cabell d'àngel.

Nasi Ah, sí, ¿tras del favor burlar-te'n? És ja l'última vegada que de mi et proveeixes; et juro, a fe de Nasi, que, si tornes a demanar-me'n, tant serà que risquis com que rasquis.

Jepus Bé, ja ho veurem.

Nasi Sí, mano, sí; lo que fas sempre és fumar de gorres, ¡si et conec, Manius!

Jepus ¡No veus que la pastem tan magra!

Nasi Potser ara se'ns acabarà la misèria, si la jugada d'avui...

Jepus ¿Vols dir?

Nasi ¿Això t'estranya? Tenint en nostre poder aqueix aucellàs... *(Signant l'obertura de la cova.)*

Jepus ¿Que és de tomo i lomo?

Nasi ¿Que no saps...?

Jepus *(Mossegant-se l'ungla del pulgar.)* Ni així.

Nasi ¡Ja em carregues!

Jepus ¡Com s'han de dir les coses!

Nasi Mes...

Jepus — En Xela m'ha vingut avui a trobar a ca la Menuda, m'ha fet venir perquè ha dit eren pocs i li feia falta gent. Arribem, me diu que allà hi té un home, que per res me separi de la porta que, si intenta fugir, no planyi les punyalades i... ves, ves. Se'n va, quedo amb tu, has parlat de tot menos d'això i ves com he pogut saber-ho.

Nasi — Però si per Barcelona no es deu parlar d'altra cosa.

Jepus — Tot lo que vulguis menos que jo en sàpiga jota.

Nasi — Sent així, te contaré lo que hi ha i, si les caderneres no ens ho oloren, ens embossarem un grapat de grogues amb perruca.

Jepus — ¡I que m'encera...! ¡Canta, canta!

Nasi — Acosta't.

Jepus — *(Fent-ho.)* ¡Digues!

Nasi — ¡Ei, tu, moixoni!

Jepus — ¿Vols callar? Primer m'arrencaran la llengua abans que fer-me garlar lo que no em xoca.

Nasi — Buscant nosaltres...

Jepus — Abans de tot, fes-me saber lo més principal. ¿Qui és el que tenim? ¿Com es diu?

Nasi — És...

(Se sent un xiulet, per qual motiu paren instantàniament la conversa. Baixa de la muntanya en Xela, dant una volta de rodeig abans de ficar-se a la cova.)

Jepus — ¿Has sentit?

Nasi — Sí, és ell. Deixem-ho per altra estona.

(Se posa frente la porta d'entrada i, per un foradet que hi ha, s'assegura de que és en Xela. Quan aquest arriba a la porta, l'hi obre.)

Escena 2

Dits i Xela.

Xela — *(Entrant a la cova.)* Tanca de pressa. ¿Què esperes?

Nasi — Sí, ja tanco.

Xela — ¡Sembles l'encantat de Begues!

Jepus — *(A part.)* ¡Bo! Ja rondinem.

Xela — ¿I el tinter?

Nasi — *(Senyalant sobre la taula, on n'hi ha un de banya.)* Aquí sobre.

Xela Desfes-lo. ¿S'ha trobat la ploma?

Nasi És dins.

Xela *(A Jepus.)* ¿Ha demanat res?

Jepus ¿Qui?

Xela *(Assenyalant l'estància interior.)* ¡Bèstia, el d'allà!

Jepus No.

Xela Baixa-hi, Nasi, pregunta-li què vol. *(Nasi compleix l'ordre.)* Posa la candela al candelero.

Jepus *(Buscant-lo.)* No n'hi ha cap.

Xela Dins l'ampolla. T'ofegues amb poca aigua.

Jepus ¿Que l'encenc?

Xela No pas per ara. *(Se sent un xiulet.)*

Jepus ¡Xiulen!

Xela Ja ho has sentit bé.

Jepus ¡No, que dormia! Un xiulet dels nostres.

Xela Serà en Quel. Mira-ho. Si de cas, ja torna prompte.

Jepus *(Mira amb precaució.)* No és ell; un senyor se veu.

Xela *(Amb estranyesa.)* ¿Un senyor?

Jepus Sí.

Xela *(Mira per la porta.)* ¡Ets més dur que pa de barra! ¡Ni coneixes en Quel!

Jepus *(Admirat.)* ¡En Quel! *(Mira per la porta i se'n convenç. I, a part, diu.)* ¡La deu ballar grassa, manoi, tot vestit de senyor!

Xela Contesta'l. *(Jepus xiula i al moment per la muntanya apareix Quel vestit de senyor.)*

Nasi *(Sortint de dins la cova.)* Diu que tan sols vol lo traguem prompte d'aquí.

Xela Això està a la mà de son pare. Obre an en Quel.

Escena 3

Los mateixos i Quel, que es fica a la cova i tanca ràpid. Tots al voltant.

Xela ¿Com ha anat?

Quel No sé si bé o mal.

Xela Me creia que tardaries més.

Quel Ha sigut joc de poques taules. A ca la Rafela, que ja em tenia la roba preparada, m'he vestit tal com veus, surto quan no em faltava punt ni coma per a semblar un senyor que viu de renda i marxo de pet cap a la casa, hi arribo en menos d'un quart, dic a un criat que m'urgeix veure a l'amo i, després d'esperar-me una estoneta, m'acompanya davant del vell. Quan hem estat sols, no sabent com dir-l'hi i amb lo fi d'estalviar-me paraules, me fico mà a la butxaca i, sense badar boca a tall de mut, li allargo la carta. El vell la comença a llegir, però no l'acaba. Amb ulls encesos de ràbia i tremolant, crida furiós: «Tot això són menganilles d'ell per a treure'm quartos, i segurament serà vostè algun dels perdularis que ell té per companyó i serà convingut en semblant farsa per a poder disfrutar-los a les meves espatlles». He procurat calmar-lo, li he fet veure que estava obcecat, però, com armava tant d'escàndol, ha entrat un dependent, en el que sembla té gran confiança, a veure allò què venia a ser. Allavors m'he vist perdut; d'aquesta no me'n surto, me deia i, ¿ves qui ho havia de pensar? Allò ha sigut la clau de la meva salvació. El dependent, que es coneix professa gran carinyo an el que aquí guardem, ha lograt convèncer el pare fent-li veure que no eren bromes i quan aqueix, creient-ho ja per últim, m'ha indicat que no sortiria de casa seva sinó en mans de la justícia, ell l'ha distret de tal projecte indicant-li que perillava la vida del seu fill, puix era probable que, deixant jo de venir-me amb vosaltres, lo sacrifiquéssiu com venjança. En fi, per acabar, gràcies a ell he lograt sortir i el pare diu que per rescat del noi no vol donar ni un quarto més de cinc mil duros.

Nasi *(Amb despreci.)* ¡Pse!

Jepus *(Pasmat.)* ¡Cinc mil duros!

Quel Ni una molla més.

Xela Jo li asseguro, pues, que tindrà la satisfacció de rebre una carta escrita amb sang del seu fill.

Quel Lo que no hi entès han sigut les senyes que em feia el dependent, semblava voler-me dir alguna cosa.

Xela Devies esperar-lo a fora.

Quel No hi he atinat i, d'altra banda, volia fugir de per allà; no hi estava massabé. Jo he nascut per a clavar llenya; els còmics, per a fer comèdies, nosaltres per a fer-ho de debò.

Jepus Aha, ja, ets igual en mi.

Quel ¡Ah, me'n descuidava! Li he dit que, al punt de les set, trobaria entre els dos camins un home assentat a la pedra llarga.

Xela Bé, vinc luego. A la tornada, lo farem escriure una altra carta i, si no dona resultat, que s'encomani a Déu.

Jepus Lo millor és passar-ne els taps.

Xela Quel, vigila, sobretot. Vaig a veure si trobo la Pona, tu fa estona que ets aquí i ella encara no es veu, i a fe que ho estranyo. Vigilància, Quel.

Quel Sí, home. Confia en mi.

Escena 4

Quel, Nasi, Jepus.

Quel ¿Què hi ha, manos?

Nasi Tu diràs.

Quel Seiem-hi una mica i farem petar la claca.

Jepus ¡Pareixes un senyor de debò!

Quel Nois, amb franquesa, vaig més lligat amb això *(la levita)*; hi vaig amb més pena que no anava amb la lligacama de ferro. Aviat ho arreglarem.
(Se treu la levita.)

Nasi ¿Què fas?

Quel Treure'm de sobre aqueixos trastots. ¡Arri, lluny! *(Llençant el sombrero.)*

Jepus *(Rient.)* ¡Pobra xemeneia!

Quel *(Assentant-se i respirant amb satisfacció.)* Buf... Així s al menos se respira. Us dic de sèrio que, disfressat d'aqueix modo, ¡vaja, hi patia!

Jepus No entenc com la gent de pessetes té el gust de vestir tan oprimida.

Quel *(A Nasi.)* Do'm la petaca.

Nasi Endavant, que en Nasi paga. Semblo el vostre estanc, entre aquest i tu...

Quel No siguis ranci, que, si lo d'avui marxa tal com pinta, mai més te'n demano.

Nasi *(Dant-li la petaca.)* Però mentrestant...

Quel ¿Sabeu que hem donat un cop de ca l'ample?

Nasi El cop ha sigut bo, mes, segons has indicat tu, pareix que se'ns embulla.

Quel Jo no perdo les esperances perquè...

Jepus Explica't

Nasi Vejam...

Quel Tot ho espero del dependent. Si de cas no pogués treure més del vell, aniria a la senyora i la jugada aleshores la tenim segura. Una mare no deixa mai matar un fill, sacrifica fins la seva vida per a salvar-lo.

(Parla baix. Ve en Xela de la muntanya.)

Escena 5

Quel, Nasi, Jepus, dins la cova; Xela, a la muntanya. A poc, Pona surt del primer vestidor de la dreta.

Xela — No l'he pogut veure i, a fe de Déu, aquesta tardança me causa mala espina. *(Pona, que surt, va corrents cap a la cova; en Xela se n'adona.)*
¡Pona!

Pona — ¡Estem perduts!

Xela — *(Sorprès.)* ¿Què passa?

Pona — Vinc espalmada.

Xela — ¿I això què ha sigut?

Pona — M'estava de vigilància davant la casa que m'has senyalat. A poc de sortir en Quel, ho ha fet també un senyor, no sé perquè l'instint m'ha dit que el seguís. ¿Saps a on ha anat? Al quartel dels Mossos. Ni cinc minuts feia que era ficat a dins quan ja es trobava al carrer seguit de sis d'aquella patuleia, encaminant-se cap aquí. Arribant al portal de Santa Madrona, els he deixat trencant per la drecera, a fi d'arribar antes que ells.

Xela — Bé, no devem témer cap perill, ignoren, com tothom, aquesta cova.

Pona — ¡No sigues confiat!

Xela — De cap modo, i vas a veure com prenc sobre el terreno les meves providències. Però abans, vull mirar..., no fos cas... *(Mira al fondo.)*

Pona — Tingues cuidado, no t'exposis: poden ser amagats i...

Xela — Ve un senyor sol, ho trobo raro.

Pona — ¡Oh!, els altres no seran lluny.
(Xela continua mirant, fent-se pantalla als ulls amb les mans. La Pona, en primer terme, inquieta.)

Jepus — *(Dins la cova.)* Però bé, ¿encara no podré saber jo qui és el que tenim aquí?

Quel — Mira't el flàvio: vol ensarronar-nos.

Jepus — A fe, no.

Xela — *(Fora la muntanya, deixant de mirar.)* Aviat ho sabrem. *(Xiula.)*

Quel — Doncs és...

Nasi — Xiulen. *(Contesta amb altre xiulet.)*

Quel — Arriba, nois.

Xela — *(A Pona.)* Digues an en Quel que vingui. *(Obren la cova, se fica a dins la Pona.)*

Pona — *(A Quel.)* Diu en Xela que surtis. *(Surt Quel a veure's amb en Xela.)*

Jepus ¿Què hi ha de nou, Pona?

Pona Que és fàcil te facin ballar sense ganes.

Jepus Sí, lo que és ara, no en tinc pas. ¿I qui serà el maco?

Pona ¡Els Mossos de l'Esquadra!

Jepus ¡Busca! ¡Quina gent de més mal tracte!

Quel *(Mirant al fondo.)* És ell. (A *Xela*.)

Xela ¿N'estàs segur?

Quel No en tinc cap dubte.

Xela Ve sol, no hi ha res perdut, però assegurem-se'n bé.

Quel Mira't que ja casi és aquí.

Xela Tu ves-te'n allà, tapa't amb aquells sarguessos i segueix lo més mínim moviment que ell faci, i mira fins a on t'alcanci la vista per si se'ns preparés una sorpresa.

Quel ¡Entès!

Xela ¡Ja saps la senyal...!

Quel De sobres.

Xela ¡Doncs, cap allà!

(Quel s'amaga a la vista del públic, com l'hi mana en Xela, i aquest penetra en la cova.)

Xela Jepus, encén el llum. Tu, Nasi, ves a baix i li fas escriure una carta ben terminant, però no la faria com vui, tu no saps de lletra.

Jepus *(Ja ha encès la candela, que és ficada al broc de l'ampolla i, tenint-la a la mà, s'acosta als demés.)* ¡Igual que jo, si no fos el negre, prou!

Xela Ja veuràs, baixa-hi tu també. *(A Pona, parlant baix.)* La carta té de dir...

Escena 6

Pona, Xela, Nasi i Jepus, dins la cova. Quel, amagat, i Pasqual que apareix en escena descendint de la muntanya.

Pasqual Estic cert que per interessos no m'hauria aventurat a internar-me en aquesta muntanya a la que ja des de criatura l'he mirada amb imponderable terror, motivat per los crims que de mon record s'hi han perpetrat i per les pavoroses històries que en la infantesa me'n contaren. Mes se tracta de don Claudi i ni un moment he vacil·lat. Lo lloc que devia ocupar en la meva imaginació lo temor més o menos inverosímil, l'emplena tot la trista situació d'en Claudi i los veritables perills que, cruels, amenacen sa

juvenil existència. Permeti Déu no siguen infructuoses nostres temptatives i puguem tornar-lo a l'entranyable carinyo de sa mare que, amb los braços oberts, anhelant l'espera. Inspeccionem aqueixos sitis. *(Mirant per la dreta.)* Allà es veu un home, si bé juraria és aquí allà a on ha indicat lo portador de la carta. No obstant, bé podria ser aquell l'home amb qui dec entendre'm; aquest caminet m'hi conduirà. *(Consulta el rellotge.)* Les set a la vora. Provem-ho, el temps no sobra. *(Marxa per la dreta, per allà a on ha sortit la Pona.)*

Escena 7

Pona, Xela, Nasi i Jepus, a la cova.

Pona — Sí, sí, no en passis cuidado; deixa-ho per mi.

Xela — *(A Nasi.)* El tinter i paper...

Nasi — *(Agafant-lo.)* Oh, ja, ja.

Pona — Temo que a tu...

Xela — ¡Ca! Aneu, aneu.

Pona — Mira't...

Xela — Ves, ves, i enllestiu, sobretot.

Jepus — ¡El llum! Si no te'l dono, te'l descuides. *(Pona i Nasi entren a l'interior de la cova.)*

Xela — *(A Jepus.)* Obre la porta amb tiento.

Jepus — *(Ho fa.)* ¡Ve un senyor!

Xela — Jo surto. Tanca de pressa, vigila i estigues preparat per lo que puga ocórrer. *(Surt Xela i fa signos a Quel, que els hi contesta.)* Diu que no hi ha perill. Aqueix que ve serà el que la família envia. Amagat podré veure si ve de pau o de males.

Jepus — *(Veient la petaca que s'ha deixat Nasi.)* ¡Quin trobo! Em ve com l'anell al dit. Davant, cinc mil duros i en Xela no els vol; encara que cobri els deu, a mi me tindrà pagat amb una patarata... ¿I si jo, pels cinc mil, el deixava anar...? D'aquest modo ell i jo hi guanyàvem. Val la pena de pensar-hi... ¡Calculem-ho! *(Se tomba al matalàs i tota l'escena continua ensimismat i fumant.)*

Escena 8

Pasqual, Xela, detràs d'un turó, Quel amagat i Jepus a la cova.

Pasqual *(Sortint.)* M'hi enganyat, a pesar de que cap a ell m'acostava, ha continuat tranquil·lament la seva ruta. Han tocat ja les set i no es veu ànima vivent. Lo punt senyalat seguríssim estic que és aquest i, si una prova em faltava, aqueixa pedra llarga que ha dit trobaria al crucer del caminal me la dona amb excés, ¿però l'home que devia esperar-se, a on és?

Xela *(Que ha sortit poc a poc, se col·loca al costat de Pasqual i li diu a cau d'orella.)* ¡Aquí!

Pasqual *(Sorprès.)* ¡Ah! ¡Lla...! *(Volent cridar, però detenint-se a l'actitud de Xela.)*

Xela Res d'espantar-se i, sobretot, no crideu. Recobri vostre pit la calma; de mi, no deveu témer, puix que, quan fins a vós he arribat sens que ho notéssiu, bé podia, cas d'intentar-ho, matar-vos a mansalva.

Pasqual *(Ja tranquil.)* És veritat.

Xela Quan en aquesta hora us atreviu a comparèixer en llocs tan solitaris, per precisió deu ser cosa d'interès

Pasqual Aixís és, d'efecte.

Xela *(Resolut.)* ¿Sou dependent de casa en Farelles?

Pasqual ¿I l'home amb qui dec jo entendre'm, és el que tinc ara al davant?

Xela El mateix.

Pasqual El que ha dut a casa la carta de don Claudi, vos haurà posat ja en vostre coneixement la resoluda negativa de mon principal respecte a satisfer la quantitat demanada.

Xela ¿És a dir que persisteix en no volguer salvar el seu fill?

Pasqual L'home s'ha aferrat en la idea que això és una calaverada del noi per a fer-li pagar an ell algun descalabro en el joc.

Xela ¿I vós heu vingut amb l'objecte de repetir-me lo que ja sabia? ¿Vós...?

Pasqual No, jo, en realitat, seguint les ordres del principal, tenia la missió de sorprendre-us, en aquest fi m'han acompanyat los Mossos de l'Esquadra, però, com la senyora de tot estava imposada, tement que al noi, son fill, li pervingués una desgràcia, m'ha prohibit intentés cosa alguna en contra vostre.

Xela ¿I com vos haveu manegat?

Pasqual Molt senzill, si bé per a obeir al pare he sortit de Barcelona amb los Mossos, per a complir amb la mare, he lograt, tras moltes súpliques, fer-los quedar d'espera a una casa que es troba al peu de la muntanya, en lo camí de Vistaalegre.

Xela No ignorava la força que vos seguia...

Pasqual ¿Sabíeu...?

Xela Pas per pas, lo camí que heu corregut; veient luego que us encaminàveu aquí sol, m'he presentat davant vostre sens ni una arma, com podeu veure.

Pasqual Recels no en deveu abrigar, sabent me guia lo sentit de salvar en Claudi i venint a parlar-vos en nom de sa mare.

Xela ¿Pot ella entregar-me lo que demano?

Pasqual No, si no modifiqueu...

Xela Ni un maravedís estic resolt a no cedir.

Pasqual ¡Penseu...!

Xela So irrevocable.

Pasqual Doncs no queda més que un camí: fer escriure an en Claudi una nova carta, pintant amb negres colors un llastimós estat, i les llàgrimes maternals potser triumfin de l'avarícia.

Xela Opino tant del mateix modo, que a hores d'ara ja deu ser la carta feta, puix en Claudi se disposava a començar-la abans de jo escometre-us. La vaig buscar i... *(Disposant-se a marxar.)*

Pasqual *(Detenint-lo.)* ¿Per ventura intenteu siga jo lo portador?

Xela Ja que us trobeu aquí, millor vós que un altre.

Pasqual De cap modo. Pel pare, tindrà més visos de veritat si un dels vostres...

Xela M'és igual, hi enviaré, però confio que no s'intentarà cap malifeta contra l'enviat.

Pasqual Vos ho asseguro baix la meva paraula.

Xela Quedo descansat, ja em basta.

Pasqual Com més prompte la feu dur, més temps tindrà la senyora per a alcançar del seu marit la seva demanda.

Xela Marxarà de seguida.

Pasqual Un favor. ¿Podria veure don Claudi?

Xela Sento no poder complaure-us; d'altra banda, no és lluny demà i, en sent a migdia, complint lo que pretenc, estarà en llibertat.

Pasqual ¿No deu pas rebre mal tracte?

Xela Se li guarden totes les consideracions imaginables. Marxeu, es fa tard, i apressureu-vos una mica, vos ho aconsello, si no, primer que vós arribarà a la casa el que enviaré.

Pasqual Me'n vaig, doncs. ¿Don Claudi...?

Xela Aneu-se'n tranquil, però temeu-ho tot si demà a migdia no rebo lo convingut.

Pasqual Podeu comptar hi treballarem.

Xela Això és lo que convé. Fins a demà.

Pasqual Si a Déu plau.
(Xela permaneix un rato mirant-el marxar i signa a Quel que vigili, abans de ficar-se a la cova.)

Jepus *(Dins la cova.)* És lo més ben pensat. ¡Salvo un home i me trobo amb quartos que ni mai somiar-los podria...! Quan sabré qui és... *(Pica en Xela. Obre la porta en Jepus dient a part.)* Obriu, que truca l'amo.

Escena 9

Xela, Jepus.

Xela ¿No han sortit encara?

Jepus ¿Que no ho veus? *(Va a deixar-se caure en lo matalàs.)*

Xela ¡Aixís, home, ajau-te, si coneixes! ¡Com si no hi hagués res que fer!

Jepus *(A part.)* Ja faria molt que callés.

Xela *(Impacient.)* ¡Mireu's que és qüento! Per fer una carta... *(S'encamina a l'entrada interior i, al arribar-hi, és quan surten Pona, amb un paper a la mà, i Nasi, amb el tinter i el llum.)* Per fi, ja era hora.

Escena 10

Los mateixos, Pona i Nasi.

Pona ¿Com va?

Xela Tot bé. ¿La carta?

Pona Aquí la tens.

Xela Veiam, dona.

Pona Té. *(L'hi entrega.)*

Xela Fes llum, Nasi. A veure si és com la volia.
(En Nasi té el llum a la dreta, a l'esquerra la Pona. En Jepus també s'hi acosta i escolta amb marcada atenció.)

Jepus *(A part.)* Ara, sense preguntar-ho, sabré qui és.

Xela *(Llegint.)* «Pare: no haveu fet cas de la carta meva, ho heu cregut una farsa, que Déu no us ho prengui en compte, per ma part us perdono. Els lladres...

Pona *(Com disculpant-se.)* Ha volgut posar-ho.

Xela Tant me fa.

Jepus *(A part.)* No diu sinó la veritat.

Xela *(Continua la lectura.)* Els lladres, que em tenen pres, me deixaran viure un altre dia, però si demà, irremisiblement, al punt que toquin les dotze, no entregueu los deu mil duros a un home que portarà barretina vermella i s'estarà assegut en lo primer pilar de fora al portal de Santa Madrona, reseu un parenostre per l'ànima de vostre fill. Claudi Farelles».

Jepus *(A part.)* ¡Ah, el noi de can Farelles; bé, molt bé!

Pona Me sembla que és com m'has dit.

Xela Exacte. Nasi, ¿saps d'a on ha vingut en Quel no fa gaire?

Nasi ¡Prou! ¡De can Farelles!

Xela ¿Hi saps?

Nasi Sí.

Xela Té, porta'ls aquesta carta. No hi ha perill. Si t'haguessis d'esperar, espera't.

Nasi Està bé, tanca, Jepus.

(Surt de la cova en Nasi i, així que té tancada la porta que en Jepus assegura, apareixen per dalt del camí una parella de Mossos de l'Esquadra que travessen l'escena. En Nasi queda com clavat a la punta mentres que, des son amagatall, en Quel apunta els Mossos per a dat cas que vegessin an en Nasi. La Pona s'ha assentat al costat d'en Xela; en Xela se deixa caure al matalàs amb ganduleria.)

Xela Si això nos surt bé, a França falta gent...

Pona Sí, deixem aquesta vida.

Xela I allí serem feliços.

Jepus *(Entra ell.)* Ja està tot resolt, per a mi, no vui partir amb ningú.

(Los Mossos de l'Esquadra acaben de passar; en Quel baixa l'arma i fa senya an en Nasi, que marxa corrents amb la carta a la mà.)

Acte 1. En Buenos Aires

Gener 1861

A la dreta, una casa de lujosa aparièncía; travessa horisontalment l'escena un passeig: a l'esquerra, hi ha unes quantes taules de màrmol que indiquen les afores d'un cafè que té l'entrada en segon terme de la mateixa part esquerra.

Escena 1

Antonet *(Fregant la taula de màrmol.)* Preparem els tastets; arreglem-ho bé tot, que aviat deuran venir los parroquians. ¡Qui m'ho hagués hagut de dir! ¡Jo, que em creia que les onces anaven a puntades de peu! A saber que tenia de fer la fregatel·la, no em movia de Barcelona. Mosso de cafè era allà, mosso so aquí. ¿Què hi farem? ¡Paciència! Per la Rosa m'aguanto, que, si no fos ella, desfeia el camí i com si res hagués fet. Ella és l'única sort que he trobat en aquest ditxós país i, tant prompte com me vegi una miqueta les aurelles netes, me caso amb ella, i cap a Catalunya falta gent.

Escena 2

Dit, Rosa.

Rosa *(Que surt de la casa.)* És estrany que no cantis.

Antonet ¿I poder? El que canta, indica que està alegre, ¿i volies que jo cantés?

Rosa ¿Què t'ho privava?

Antonet La tristesa que tenia.

Rosa ¿I això?

Antonet ¡Com que no et 'via vist!...

Rosa ¡Ah, ja...!

Antonet ¿Què? ¿No em creus?

Rosa ¿Vols que no et cregui? Saps que tinc tanta confiança en tu que, fins quan me dius que m'estimes, crec que m'ho dius de debò.

Antonet ¡De debò, Rosa, de debò! Al·lucinat, com molts d'altres que pensen mudar de condició només passant el mar, deixí Barcelona i, a l'arribar en aquestes platges, prompte la veritat amarga, que ho és sempre que mostra una realitat, muda me descobrí trist desengany. Renegant llavors dels que m'aconsellaren deixés ma pàtria per a trobar aquí la fortuna que, segons ells, m'esperava amb els braços oberts, no tenia altra idea que recollir lo necessari per entornar-me'n quan la casualitat o, més ben dit, la sort, compadescuda de mi, no volguent-me ser ja més contrària, feu los medis per a que et trobés; i trobar-te sense estimar-te era punt menos que impossible.

Rosa Tallades en un mateix patró semblen nostres vides. Filla d'un honrat treballador, crèdul com tu, desitjant el pobre que jo, que era tota sa il·lusió, son únic consol, pogués disposar a sa mort de numeroses riqueses, determinà deixar la ciutat que ens havia vist néixer, abandonà una posició modesta per a córrer en pos d'una imaginària felicitat. ¡Mai un tal hagués fet! Al poc temps de nostra arribada, gradualment s'anà imposibilitant, quedant-ne, a l'últim, per complet. Nostres escassos recursos s'acabaren i una misèria espantosa ens assolava. Cansat de sofrir, morí mon infeliç pare i jo em vaig trobar sola, òrfena, sens pa i en una terra que no era la meva. Mes la providència, que vetlla sempre, que fa de mare an els que no en tenen, se'm presentà baix la figura del metge que havia assistit a mon pare; testimoni mut de ma desgràcia, m'emparà i m'acollí en sa casa, la que tinguí que deixar fa tres mesos, a sa mort. Resignada a servir fins que tingués los possibles per a realisar mon viatge a nostra terra, vaig entrar al servei de la cèlebre cantant donya Elena...

Antonet Que, com que està davant per davant del cafè a on l'Antonet exerceix son elevat ministeri...

Rosa ¡Però no et pots pensar lo que sofreixo en aquesta casa...!

Antonet No hi estàs bé...

Rosa Jo, sí, però...

Antonet ¿Doncs què...? Digues

Rosa No m'agraden tants misteris, tantes intrigues.

Antonet Oh, filleta, la gent de teatro, ja se sap.

Rosa Si no ho tingués de menester, pots creure que no m'hi estaria un moment. A caràcters honrats, repugnen segons quines baixeses.

Antonet M'ha ben enganyat, donya Elena; no la tenia en cap mal concepte.

Rosa Doncs sí, sí, és lo dit i res més.

Antonet Casibé vindràs a dir que en farà una a don Claudi.

Rosa Ja l'hi ha feta.

Antonet ¡Tant que l'estimava!

Rosa ¡Ella!, ¡ca!, de boca...

Antonet És a dir, que el seu amor...

Rosa Mentida, feia la comèdia.

Antonet ¡Ah, dones, dones! ¡Totes sou unes, totes...!

Rosa Antonet, mira com parles.

Antonet Si no em deixes acabar de dir... Totes... ¡menos tu!

Rosa I ara porto un recado per ell.

Antonet ¿Per don Claudi?

Rosa Sí.

Antonet *(Mirant per dintre el cafè.)* Qui del llop parla, prop li ix.

Rosa ¿Que ve?

Antonet Mira-te'l.

Rosa Sí que ho és. Ja veuràs, jo no goso a donar-li aqueixa mala beguda. Tu sabràs dir-l'hi millor: digues que donya Elena avui no està per rebre'l.

Antonet Entesos, aixís mateix l'hi diré.

Rosa Disfressa-l'hi, ¿eh?

Antonet Deixa-ho per mi.

Rosa Me'n vaig. No el vull veure. Com és tan bon home, me fa llàstima. ¡Adeu! *(Fora.)*

Antonet Fes el favor de sortir a la finestra de tant en tant, que aixís te veuré.

Escena 3

Antonet.

Antonet És una noia com no n'hi hagi cap més. ¡Vaja, Déu me dongui catalanes! ¿I don Claudi? S'ha aturat a enraonar amb els senyors d'aquella taula. Ara ve. ¡Ànimo, Antonet!

Escena 4

Antonet, don Claudi que surt del cafè i se dirigeix directament a la casa del davant.

Claudi ¡Hola, noi!

Antonet Déu lo guard, don Claudi.

Claudi Sempre trempat.

Antonet Sí senyor. Pobret i alegret.

Claudi Hasta después.

Antonet *(Tota aquesta escena s'interposa davant don Claudi per privar-li l'entrada a casa de donya Elena.)* ¿A on anem?

Claudi Ja t'ho pots pensar.

Antonet Sí, però...

Claudi ¿Però què?

Antonet Jo de vostè, no hi aniria.

Claudi ¿Per què?

Antonet ¿Per què?

Claudi Sí.

Antonet Perquè... no hi és.

Claudi ¿Com ho saps?

Antonet He vist que sortia.

Claudi Però hi haurà quedat algú.

Antonet No, no, tothom és fora.

Claudi ¿I a on han anat?

Antonet *(Confós.)* ¡Oh, no ho sé!

Claudi ¡És veritat! Vaia una pregunta com t'he fet.

Antonet *(A part.)* Ara l'hi diré dissimulat. *(Alt.)* Se n'ha anat amb un senyor.

Claudi ¿Què dius? ¿És cert? ¿Ho has vist tu? ¡Digues, digues! ¡Respon!

Antonet *(A part.)* M'he ficat al mig del fang. *(Alt.)* Jo no he vist res.

Claudi ¿Qui t'ho ha dit?

Antonet Ella mateixa.

Claudi ¿A tu? ¿A on? ¿Quan?

Antonet Bé, a mi no; a la Rosa, que m'ho ha fet saber perquè l'hi contés. *(A part.)* Ja l'hi he dit.

Claudi ¡Oh! ¡Jo sabré què és això! *(Se'n va a la porta i truca.)*

Antonet *(S'excusa sense que don Claudi ne faci cas, puix està ocupat trucant la porta i se va exaltant per moments perquè no li obren.) (A part)* A veure si ho taparé una miqueta. *(Alt.)* Vostè s'exalta molt aviat i no es para...

Claudi ¡Ah! ¡És cert; no obren! ¡I a dins hi ha algú, se sent soroll! ¡Mil llamps i trons!

Antonet *(Continuant volent-lo sossegar.)* I no es para en calcular que tal vegada vostè i ella... ¡Vaja...! *(No sabent què dir.)* Que ella i vostè... com que ella... *(A part.)* Sembla que no m'escolta.

Claudi ¡Ah, Elena, Elena! ¿No vols obrir? ¡Doncs la porta s'obrirà! ¡En faré estelles!

(Al punt que va per forcejar la porta, s'obre de part a part i, dalt de l'últim dels tres esglaons que hi ha per ficar-se a dins, s'hi veu, creuat de braços, en Robert que, amb to sarcàstic, diu les primeres paraules i, amb rialla sardònica, mira an en Claudi. L'Antonet, que anava a detenir an aquest últim, queda parat. Moment de pausa.)

Escena 5

Dits, Robert.

Robert No teniu necessitat de demostrar vostra força. La porta ja és oberta.

Claudi ¡Ah! *(Reprimint-se.)* ¡Tant millor! Mes, si un altre dia no sou més llest, aconsellaré a Elena que despedeixi al porter.

Robert Això passaria si ella se dignés deixar-vos-hi parlar.

Claudi No, ¡tinc de parlar-hi!

Robert M'apar que no.

Claudi ¡Ho veurem!

Robert ¿Quan?

Claudi Ara.

Robert ¿De quin modo?

Claudi Anant-hi.

Robert ¿Com?

Claudi Així. *(Dirigint-se tranquillament cap a la porta.)*

Robert Lo que és ara, teniu de deixar-ho córrer. Guardeu-ho per mai més.

Claudi ¿Qui me'n privarà, d'entrar?

Robert Jo.

Claudi ¿Vós?

Robert Jo, sí.

Claudi ¿Amb quin dret? ¿Qui sou?

Robert Ho heu dit vós mateix, el porter. Però tan sols ne so per a vós; ne faig únicament per a quitar-vos l'entrada, per a dir-vos, en nom d'ella, que no us empenyeu en impossibles, i, per altra part, que ja ni pensa que un dia tingué el mal gust d'escoltar-vos.

Claudi ¡Oh!, ¡això ja és massa!

Robert És lo que mereixeu.

Claudi Jo castigaré la seva insolència i després la vostra.

Robert ¡No serà tant!

Claudi ¡Pas!

Robert Si no fóssiu un noi, evitaríeu donar un escàndol aquí, en un lloc tan públic, i si fóssiu un home, buscaríeu el pas allà a on, per solitari que fos, m'empenyés en tancar-vos-el.

Claudi Estic prompte.

Robert ¿M'heu comprès?

Claudi Ja hi anem.

Robert ¿Pistoles?

Claudi Lo que vulgueu.

Robert Entro a buscar-les. *(Entra a la casa.)*

Claudi ¡No tardeu!

Escena 6

Claudi, Antonet,

Antonet *(Que ha estat parat tota aquesta escena, no acaba d'entendre lo que ha passat.) (A part.)* No ho entenc. *(Alt, veient que don Claudi s'assenta en una taula amb tota tranquil·litat.)* Així, ben fet, no s'hi amoïni, es veu que aquesta dona té l'amor amb eixamples.

Claudi *(Que ha encès un cigarro, està com si pensés alguna cosa sens fer cas de lo que l'Antonet li diu.)* Porta els xismes, vui escriure.

Antonet Allà vaig. *(A part.)* No ho acabo d'entendre-ho. *(Se'n va.)*

Claudi L'un desengany detràs de l'altre. No sé, pels demés, què serà això que en diuen vida. Per mi ha estat sempre un infern. Oh, i encara la fatalitat s'empenyarà en que la bala d'ell, per més ben dirigida que siga, canviï de direcció a l'arribar vora meu, i la meva, tirada a l'atzar, a la meitat de son camí trobarà el cap d'aqueix infeliç.

Antonet *(Surt amb paper i tinter.)* Tingui.

(Claudi escriu una carta. Entra pel fons Anton, capità de barco, acompanyat de l'Andreu, els que s'assenten a la primera taula sens reparar amb en Claudi.)

Escena 7

Claudi, Antonet, Anton, Andreu.

Antonet *(Frega la taula com és costum i se disposa a servir-los.)* ¿Què hi ha, don Anton? ¿Tanmateix, el serveixo per última vegada...?

Anton No tinc pas ganes de morir-me.

Antonet Bé... volia dir... *(Veient que riu.)* Ja m'entén vostè.

Anton Sí, noi, sí; avui marxem.

Antonet Endavant. Jo pogués venir.

Anton ¡Oh! La teva ambició en té la culpa. Deus volguer arribar a millonari...

Antonet ¡Sempre plaga! ¿Què els hi porto?

Anton Cafè.

Antonet *(Tot marxant.)* Donaria un duro per saber a qui escriu.

Anton Que contenta la teva dona quan l'hi digui: una hora abans de marxar, vaig prendre cafè amb l'Andreu.

Andreu Cada vegada que marxa un conegut, mig cor meu se'n va amb ell.

Anton ¿Que penses quedar-t'hi molt temps, encara?

Andreu ¡Pse! ¿Què vols que et diga...? Uns quatre anys...

(Antonet surt amb el cafè i el col·loca. Claudi ha acabat la carta. S'aixeca i el crida.)

Claudi Ja està. Arreglem-ho tot. *(Cridant.)* ¡Antonet!

Antonet ¿Què mana?

Claudi *(Emportant-se'l a l'altra part d'escenari.)* Escolta. Me'n vaig amb aquell senyor que has vist.

Antonet *(Senyalant la casa.)* ¿Amb aqueix d'aquí?

Claudi Sí.

Antonet ¿I a on aniran?

Claudi No ho sé. Calla. Si no torno dintre una hora, dones aquesta carta a l'Elena. En canvi d'aquest favor, té aquesta clau, és la del número trenta-u de la fonda d'Europa; treu tot lo que hi hagi; t'ho dono tot.

Antonet *(Estranyant-ho.)* ¿Què? ¿Com?

Claudi Que tot lo que hi ha és teu.

Antonet Però...

Claudi Ja ho tens entès, si d'aquí una hora no he tornat, la carta a les mans d'ella.

Escena 8

Dits i Robert, amb una caixa de pistoles.

Robert ¿A punt?

Claudi Com sempre.

Robert Doncs anem.

Claudi Passeu, ja us segueixo.
(Se'n van. L'Antonet els ha seguit; a l'arribar a l'últim terme, suplicant, diu a Claudi.)

Antonet ¡Don Claudi...!

Claudi Ni una paraula. Recorda't de tot lo que t'hi dit. *(Desapareix.)*

Escena 9

Anton, Andreu, Antonet.

Andreu *(Continuant la seva conversa.)* La meva edat ja és massa avançada per a estar-me lluny de la família. Pots creure amb quin anhel s'espera lo dia que es torna a abraçar la dona, els fills; ¡ha de semblar que es torna a viure!

Anton ¿I ja deu fer anys que faltes d'allà?

Andreu ¿Saps quants ne fa? Catorze.

Anton ¡Quina memòria!

Andreu ¡Oh!, és memòria del cor, ¡no es perd mai!

Antonet *(Enraonant tot sol.)* Ara hi he caigut. ¡No és res més que un desafio! A veure si don Anton dirà el mateix. *(Anant a la taula.)*
¿Don Anton?

Anton Digues.

Antonet Figuri's que un estimava a una; que després no el vol perquè en té un altre; que el primer, el que es creia que l'estimava, va a casa d'ella i li obre la porta l'altre; enraonen tots dos de si entraré, si no entraràs, fins que el segon diu que, si vol entrar, tenen d'anar en altre puesto tots dos; el primer diu que li està bé, l'altre allavors diu «esperi'm» i es fica a la casa. El que es queda aquí esperant, me fa un encàrrec i diu que si d'aquí una hora no torna el compleixi i em dona la clau de casa seva dient-me que tot és meu. Surt l'altre amb una caixa de pistoles sota l'aixella i se'n van tots dos. ¿No li sembla que deu ser un desafio?
(Se senten dos tiros l'un detràs de l'altre amb poc interval.)

Anton ¿Heu sentit? Això és la resposta.

Andreu ¿Que eren aquells dos que hi havia aquí?

Antonet Aquells mateixos. ¿Qui pogués saber a on són?

Andreu No correrà la sang. Els desafios d'avui dia tots acaben en la fonda.

Antonet Aquest és diferent. Ja faig una aposta que el senyor de la porta ha rebut.

Anton ¿Per què ho dius?

Antonet ¿Per què...? *(Mirant al fons.)* Perquè l'altre torna.

(Anton i Andreu s'aixequen a mirar-ho.)

Anton És veritat.

Andreu Sembla que ve pensatiu.

Antonet ¡Quan jo els deia que l'altre rebria...!

Escena 10

Dits, Claudi que entra tot capbaix, sens reparar l'atenció de què és objecte.

Claudi ¡Fatalitat! ¡Lo que em temia!

Antonet ¿I l'altre?

Claudi ¿Ets tu, Antonet? Surt per aquí, ves-te'n i procura indagar l'estat d'un ferit que acaben ara de portar a la primera casa del carrer de sant Pau. Corre, ves-hi i digue'm lo que fa.

Antonet Hi vaig corrents. *(Se'n va.)*

Escena 11

Dits, menos l'Antonet.

Andreu *(S'ha mirat, des que ha sortit, an en Claudi amb molt d'interès.)* ¡Juraria que ho és! *(A Anton.)* ¿El coneixes?

Anton No.

Andreu Jo, sí; i crec no errar-me. *(A Claudi.)* Dispensi.

Claudi ¿Què vol?

Andreu ¿És català?

Claudi Fill de Barcelona.

Andreu ¿Quant temps ne falta?

Claudi A punt fixo, no ho recordo.

Andreu No prengui a mal que li faci aquestes preguntes. Des del primer moment que l'he vist, l'he reconegut de seguida. Vostè no em pot recordar; jo havia menat el cotxe de casa seva.

Claudi Vos deveu equivocar, no n'he tingut mai de cotxe. Sens dubte, me preneu per altre. No sabeu qui so, perquè aquí ningú no ho sap.

Andreu No m'equivoco... vostè és...

Escena 12

Dits, Rosa.

Rosa *(Sortint amb una carta a la mà. Ràpid, a fi de reprendre l'última paraula.)* ¡Don Claudi!

Andreu ¡Lo que deia! *(A Anton.)* ¡El senyor és don Claudi Farelles, que va desaparèixer de Barcelona fa setze anys!

Anton ¡Vostè!

Rosa ¡Ell!

Claudi Res pot provar lo que acabeu de dir.

Andreu Estic segur de no equivocar-me.

Anton Tothom per allà el creu mort. ¡I tant temps de ser aquí i no veure'l!

Claudi Un jurament que havia fet al marxar m'ho privava; he sabut, per una casualitat, que no existeix la causa del jurament...

Andreu Torni, dongui'ls aquesta sorpresa.

Anton Vingui en el meu barco.

Rosa La senyora m'ha donat aquesta carta per vostè.

Claudi *(Llegeix.)* «Claudi, ets un assassí; ben prompte la justícia te donarà lo càstig que mereix ta vilania. Elena». ¡I jo havia cregut en aquesta dona!
(Resolut, al capità.) ¿Quan marxem?

Anton De seguida. A l'arribar jo a bordo.

Escena 13

Dits, Antonet.

Antonet *(Ve corrents i tot espalmat.)* Fugi, don Claudi, el venen a prendre.

Anton D'aquí l'en treuen, allà l'esperen; no vacil·li més.

Claudi Do'm aquella carta.

Antonet I la clau.

Claudi T'ho dono tot.

Antonet *(A Rosa.)* M'ha dat tot lo que tenia.

Rosa És en Farelles, aquell que deien que uns lladres l'havien mort.

Antonet ¡Ell! ¡Prou que ho havia sentit contar!

Andreu *(Està mirant pel foro.)* No s'entretingui; un moment només pot ser la seva desgràcia.

Claudi *(Acabant de fer trossos les dos cartes.)* Aquí ja hi sobro. *(Al capità.)*
¿Me voleu per passatger?

Anton De tot cor.

Claudi ¡Amb vós vinc!

Anton Nos fem a la vela de seguida, directament a Barcelona.

Claudi ¡A Barcelona!

(Andreu vigila el foro i, junt amb la Rosa i l'Antonet, apressen a don Claudi perquè marxi de seguida. Aquest i l'Anton se'n van precipitadament per l'esquerra del foro. Ràpid, lo final aquest, i lo teló, més ràpid encara.)

Acte 2. ¡És ell!

15 maig 1861

Sala decentment amoblada, porta al fondo y dos laterals. Sofà, taula amb tapet, sillons, etc., etc.

Escena 1

Senyor Pep.

Pep *(Sortint per la porta del fondo.)* No hi és; encara no es deu haver llevat. ¡Qui pogués fer com ell! Vine dematí i plega tard. Tot lo dia rasca que rasca i, quan hi ha una hora

sobrera, a rompre't les cames. ¡Trista condició la del dependent de comerç! Pels principals, és considerat com una màquina. Vint-i-quatre anys que m'estic en aquesta casa i, ¿què n'he tret? Anar menjant. L'honradès, la probitat, el treball, el zel i la constància, ¡no valen res...! ¡Ah!, sí, valen lo morir-me de fam, sens cap recurs, el dia, per mi no lluny, que la màquina, cansada de servir s'espatlli; valen, o més ben dit, concedeixen una patent d'entrada a l'hospital. Aquest serà el final gloriós de ma llarga vida comercial. ¡Oh, és un brillant porvenir!

Escena 2

Senyor Pep i don Pasqual, que surt del seu quarto.

Pasqual ¡Vostè aquí, senyor Pep!

Pep ¡Bon dia, don Pasqual!

Pasqual ¿Que m'esperava?

Pep Sí senyor.

Pasqual ¿Per què no entrava al quarto?

Pep Me creia que no era llevat i m'he dit: «deixem-lo dormir».

Pasqual Mal fet. ¡No sap que, per a un comerciant, primer és el negoci que tot! ¡Dormia...! I enc que dormís, ¿què és la son? Una cosa completament inútil. Els frares dormien sols una hora i eren la gent més robusta, lo que li prova que el que dorm molt, sols és un gandul. Ja ho té entès. Una altra vegada, me crida. Primer és el negoci que tot. ¿Què vol?

Pep Que em firmi aquest pagaré i que em digui, dat cas de no pagà'l, què dec fer.

Pasqual ¿Què deu fer? A cal notari de seguida, que tiri el protest endavant. ¡Que estrany, que em vingui amb aquesta pregunta!

Pep Com que el pagador és tan íntim amic amb vostè...

Pasqual ¿I això què hi fa? Que el pagui i no tindrà de protestar-se. *(Agafa la ploma i firma.)* Un comerciant no té amistats. Tingui, ja hi ha el rebut. Si li demanés aplaçar-lo, digui que no pot ser i, per estalviar-me compromisos, li diu que so fora de Barcelona. Aixís quedo bé i ell no intentarà venir a demanar clemència. Vagi, no s'entretingui, que avui tenim molta feina. Cuiti, cuiti, no perdi temps, ja sap que els inglesos, los reis del comerç, tenen per divisa la màxima: el temps és or,

Pep *(A part, anant-se'n.)* Jo crec que tu l'havies treta abans que ells.

Escena 3

Don Pasqual.

Pasqual M'apar que el tindré que despedir prompte. Ja no té aquella activitat d'algun dia, ja sembla que tot ho fa per força. Los dependents són una plaga pels principals. Si sempre podien servir, guapo, però aquest, ¿ves què fa? Res, cobrar el sou, disminuir mensualment amb la seva paga els meus beneficis. Això és enganyar l'amo, i, si ara que ja no em serveix, usant del meu dret i amb mires de conveniència lo despatxo, me senyalaran amb el dit calificant-me de més tirano que Neron. ¡Sí, porteu-s'hi bé, com s'hi fa tan acreedor! Pel mateix no que guanya, que li regalo, i encara per menos, ne trobaria un de jove, més instruït, més capaç i més diligent. Ell de mi, encara que vulgui, no es pot queixar. Si no hagués sigut jo, ¿com hauria menjat tots aquests anys que s'ha estat aquí? Ara, que se la campi. Jo, de gent inútil, de dropos, no en mantinc. Els vells que no tenen, no deuen fer nosa, que s'aculli a l'hospici. En buscaré un de jove i, quan lo tingui, dic al senyor Pep: «ja veurà, busqui's lo que més li convingui, que vostè a mi no em serveix.

Escena 4

Don Pasqual, la dida.

Dida El xocolata ja està a punt.

Pasqual ¿Quina hora és?

Dida Deuen ser per 'llà les nou.

Pasqual ¡Les nou! ¿An a quina hora tinc dit que se m'avisi?

Dida Com que ahir va retirar a hora adelantada...

Pasqual ¡No hi ha tard que hi valga! L'ordre que tinc donada és que se'm cridi a les set. No ho olvideu. Si deixa de fer-se lo que jo mano, aneu tots a fora. *(Se'n va.)*

Dida *(A part, anant-se'n detràs d'ell.)* Cada dia més mal gènit.

Escena 5

Senyor Anton i senyor Pep.

Pep ¿Vol dir que el senyor no es cremarà?

Anton Vagi, home, no tingui por. Ja em quedo jo aquí i de ma boca sabrà que és a complir-me un encàrrec.

Pep Té un natural molt estrany, i...

Anton Quan s'enfadaria de debò, fora si deixés de fer lo que li he dit.

Pep Com que per ell el negoci ho és tot, i res hi ha que...

Anton Ja que, segons explica, per ell tot s'enclou en el negoci, li asseguro jo que els resultats del pas que vostè va a donar desmentiran aqueix acert.

Pep Lo que estranyo és com, no coneixent-me i ignorant com me deia, m'ha anomenat.

Anton No podia faltar: una persona que li és sobradament coneguda de molts anys endetràs m'ha donat de vostè les senyes tan perfectes que, al moment que ens hem topat, vostè sortint i jo entrant, sens vacil·lació he dit: «és ell».

Pep ¡Doncs vaig allà!

Anton Això mateix. Marxi amb lo mariner que jo he deixat a la porta del carrer i, a l'arribar a bordo del *Llobregat*, rebrà una agradable sorpresa que impossible és que mai hagi ni passat per la seva imaginació.

Pep Però me podria, si no dir-m'ho, donar-me a entendre...

Anton No, les ganes mateixes de descobrir aquest per vostè meravellós succés prestaran dobles forces a la seva activitat i retornarà més prompte.

Pep No insisteixo més, marxo.

Anton Fins la tornada.

Pep *(A part, anant-se'n.)* ¿Què serà?

Escena 5

Senyor Anton.

Anton Poc se presum ell la sorpresa que li aguarda; qui l'espera per abraçar-lo. El pobre home va a tenir una alegria, perquè l'estimava amb deliri. Veiam si, del modo que ho portem, sortirà a la mida dels nostres desitjos. Aquest ha estat lo millor medi que ens ha ocorregut a fi de poder-ho preparar gradualment i no arribar de sobtada, puix, de tots modos, ignorant-ho los d'aquí, podria molt fàcilment ser perillós.

Escena 6

Senyor Anton, la dida.

Dida *(A part.)* ¡Ai, ai! Un senyor. I ningú ha avisat...

Anton *(Veient-la.)* Bon dia tingui.

Dida Déu lo guard. ¿Que venia per alguna cosa de negoci?

Anton No senyora.

Dida Per l'escriptori, a baix; aquí és l'habitació.

Anton Vinc a veure a don Pasqual.

Dida Ara es desdejuna, si es tracta d'una urgència, li passaré l'avís.

Anton No corre pressa, tinc temps; aguardaré que acabi.

Dida Com conegui. Tingui, prengui assiento. *(Oferint-li un silló.)*

Anton ¡Ca!

Dida Segui, home, vaia unes ganes d'estar-se dret.

Anton En fi, seiem.

Dida Ja deurà acabar aviat.

Anton No ve d'aquí. ¿I vostè, fa temps que s'està a la casa?

Dida Trenta-vuit anys.

Anton Ja és fetxa; no són quatre dies.

Dida I creurà me sembla que era ahir; aquest temps m'ha passat com un somni.

Anton ¿Serà del servei?

Dida Una miqueta més.

Anton Potser és de la família.

Dida Casi, casi. Vaig criar al segon noi, an en Claudi. ¡Pobre Claudi!

Anton ¡Vostè, la seva dida!

Dida Jo, sí senyor. ¿Que el tenia conegut?

Anton Molt. ¿I ara, a on és?

Dida ¿Que no ho sap?

Anton No, vinc d'Amèrica, a on he passat la meva joventut.

Dida Aixís no estranyo ignori lo que a Barcelona fins les criaturetes saben.

Anton ¿Que es va morir?

Dida No es va morir, el van matar. Un divendres, fa quinze anys i mig, ho recordo com si fos avui, sortí per la tarda i mai més l'hem tornat a veure. L'endemà, portada per un fascinerós, vingué a nostres mans una carta seva, en la qual nos dava coneixement de que el tenien agafat uns lladres, i que si no s'entregaven deu mil duros pel seu rescat, el matarien sense clemència. El seu pare, creient que era un engany, no els volgué entregar. La desgràcia per ell va ser no tenir-los jo, que, si els tinc, els dono de seguida. Com

els infames que el guardaven no van rebre els diners, devien esbravar la seva ira matant an el meu angelet. Mai més s'ha tingut notícia d'ell.

Anton ¿I existeixen proves de que sigui mort?

Dida Proves... proves... jo l'hi diré. Nou o deu anys hauran transcorregut que, fent obres o tirant a terra una casa en un carreró de Barcelona, se trobaren en el soterrani ossos de persona i començà a córrer la veu, assegurant alguns que eren d'ell. La justícia n'hagué esment, va donar-hi crèdit, practicà diligències, feu alguns passos, escrigué molt, vingueren aquí bastants dies amb preguntes i va resultar, segons després sapiguérem, que lo que en net tragué era que la gent podia tenir raó, que aquells ossos era fàcil que fossin d'ell.

Anton ¿I vostè també ho creu?

Dida Ho crec i ho descrec. D'una part me sembla que sí i de l'altra que no.

Anton Doncs, a lo que es veu, a vostè no li falten confiances de tornà'l a veure.

Dida ¿Vol dir que si em penso que és viu?

Anton Sí, si no creu amb la seva mort.

Dida Massa que és certa. És tant lo que l'estimava que, encara que estic ben segura que fou assassinat, el cor de vegades pareix vol dir-me: el tornaràs a veure. Però el cor sempre ens ment, el cor ens dona esperances enganyadores, mai siga sinó per fer-nos feliços un moment. Quan a soles hi penso, me faig reflexions, i allavors el ploro.

Anton Però suposi's per un moment que els lladres l'agafen, tal com ha dit, que se l'emporten en una casa o cova, que el tanquen, que escriuen o li fan escriure una carta demanant diners, que, veient que la seva família no els envia, se persuadeixen que és inútil, que no en treuran res, i el deixen anar.

Dida ¡Vol callar, sant cristià! La gent que fa una cosa aixís, no té bon cor, no és com nosaltres. I, encara que només fos per la por que quan sigués fora los descobrís, no se n'escapava; per això sol l'hagueren mort.

Anton ¿I si per una d'aquelles casualitats inexplicables hagués pogut fugir?

Dida Menos, menos. ¿Vol que anessin tant a la babalà? I una altra cosa: si l'haguessin deixat anar, o ell hagués lograt fugir, que pel cas tot és u, ¿no se n'hauria vingut aquí al mateix acte? De sobres conegut m'era el seu bon natural i no haguera sossegat fins a venir corrents a calmar lo trastorn que regnava en aquesta casa, ocasionat per la seva violenta desaparició...

Anton Reconec són acertades les reflexions que acaba de fer, no obstant...

Dida ¿Qui l'haguera detingut? ¿Què podia privar-li? ¡Veiam! Digui...

Anton De vegades, circumstàncies estranyes a ulls estranys obliguen...

Dida No n'hi ha cap. No pot ser. Com més un pensa en aqueix sensible fet, més se veu que el pobre Claudi fou desgraciada víctima d'aquells desalmats, i sacrificat per la perversa

avarícia de no entregar un miserable grapat d'or. La seva vida no coneixia preu i, no obstant, pels que tenien més dever en conservar-la, fou avaluada en molt poc. ¡Ni tan sols per ells valgué deu mil duros.

Anton Ja veu, jo acabo d'arribar de molt lluny, ignorava lo que m'ha contat, i no vacil·laria en assegurar...

Dida *(Amb interès.)* ¿Què?

Anton Que vostè s'erra.

Dida *(Creixent l'interès.)* ¡Oh, quan diu això!

Anton Sí, no veig la fosca que els sumeix en les tenebres, al contrari, la fe m'alenta i confio...

Dida Tant com més hermosa és la confiança, més trist després és lo desengany.

Anton No pas sempre.

Dida Vostè sap alguna cosa, digui, digui.

Anton Jo... *(Se para quan veu sortir a don Pasqual.)*

Escena 7

Dits, don Pasqual.

Dida *(A part.)* ¡A on ha anat a sortir!

Anton *(A part.)* Justament ara que la pobra dona...

Dida Aquest senyor ha vingut...

Pasqual ¿Què feies aquí fastidiant-lo amb la teva batxilleria? ¿Per què no m'avisaves?

Dida Ha dit...

Anton No corria pressa.

Pasqual *(Veient-la parada.)* ¿Què fas aquí?

Dida *(A part, anant-se'n.)* No se n'anirà aquest senyor que jo no hi parli.

Escena 8

Don Pasqual, senyor Anton.

Pasqual Faci el favor de sentar-se.

Anton Vostè no em coneix.

Pasqual Confesso que no tinc aquest gust.

Anton Me dic Anton Roca i so capità de la goleta *Llobregat*. Acabem d'arribar fa tot just un parell d'hores a Barcelona, venint directament de Buenos Aires.

Pasqual *(A part.)* No n'entenc res.

Anton L'estranyarà la relació que li acabo de fer i més que tot la meva vinguda a casa seva, però, naturalment, cessarà quan sàpiga l'encàrrec que per vostè soc portador.

Pasqual ¿Un encàrrec per mi? ¿De qui és?

Anton D'una persona que l'aprecia molt.

Pasqual Permeti li diga que a Buenos Aires no recordo tenir-hi ningú conegut.

Anton Això és lo que vostè ignora, com poc presum existeixi encara la persona que a trobar-lo m'envia.

Pasqual Sent d'aquest modo, si no s'explica, no en traurem l'aigua clara. *(A part.)* ¿En què pararà?

Anton Tot lo que hi tingut lo gust de contar-li fins ara, ho pren vostè, no sabent lo desenllaç, per una farsa.

Pasqual *(Com excusant-se de que es cregui això.)* No, no, mai. *(A part.)* No és altra cosa.

Anton Ni més ni menos, però, per desvanèixe'l, per fer-li veure que s'equivoca, és necessari que entrem en explicacions.

Pasqual ¡Veiam!

Anton ¿Recorda lo que va succeir l'any quaranta-cinc?

Pasqual *(Queda un moment parat.)* ¿Al quaranta-cinc?

Anton Sí, aquí casa de vostè.

Pasqual *(Més parat.)* Sí.

Anton Foren víctimes d'un atemptat d'aquells que per un mai més se borren de la memòria. Desaparegué un germà de...

Pasqual Un favor. Si, per atzar, la seva vinguda se roça en lo més mínim amb lo fet aquell, més encara, si precisament algo d'allò el condueix, n'hem parlat ja massa. Li demano com especial favor que res més me'n digui. En la família, nos hem imposat lo imprescindible dever de no ocupar-se'n mai; d'olvidar-ho per sempre.

Anton Respecto, com és just i natural, la decisió de la família, mes és segur que la canviarà, atès lo important de lo que jo li comunicaré.

Pasqual A mi no. Ni una paraula més escoltaré. És un assunto que se n'incautà lo tribunal. Acudeixi al jutge, i digue-li lo que tingui per convenient. *(Aixecant-se i fent ademan de despedí'l.)* Hem acabat.

Anton I si jo li digués que viu.

Pasqual ¿Qui?

Anton Son germà en Claudi.

Pasqual Jo li contestaria sens vacil·lar: no pot ser. ¡És mort!

Anton Doncs jo, segur, baix ma paraula d'honor, i amb l'altiu llenguatge de la veritat, afirmo i sostinc que és viu.

Pasqual Sento molt deixar-lo, la feina m'apressa. Servidor de vostè. *(Marcant la porta i fent ademan de marxar.)*

Anton Abans, llegeixi.

Pasqual ¿Què és això?

Anton Una fe de vida.

Pasqual No llegeixo romanços.

Anton No soc home per venir-hi. Faci'm aquest favor, llegeixi.

Pasqual *(A part.)* Vejam què és. *(Desplega la carta i llegeix alt.)* «Germà meu: avui se realisen mes daurades esperances, avui torno a la casa d'a on falto des de l'any quaranta-cinc. Ton germà Claudi». Això és una farsa criminal, un engany tramat amb no sé quin malèvol objecte.

Anton *(Amb altivès.)* La meva honradès, lo meu bon nom, me posa a cobert de semblants aventurades sospites.

Pasqual Pus això és una farsa indigna, perquè mon germà...

Escena 9

Dits, senyor Pep que entra corrents, de seguida Claudi.

Pep *(Esbufegant.)* ¡Jo el porto! ¡Jo el porto!

Pasqual ¿El què, el pagaré?

Pep ¡El seu germà!

Pasqual *(No creient-ho.)* ¿Què dius?

Pep Sí senyor, sí; don Claudi.

Pasqual No pot ser. Impossible.

Pep Miri-se'l.

Claudi *(Surt i, corrents, se tira als braços d'en Pasqual.)* ¡Pasqual!

Pasqual *(Bastant fred.)* ¡Claudi!

Anton *(Mirant-se'ls.)* Ja m'ho esperava. És comerciant.

Escena 10

Dits, dida.

Dida *(Sortint anhelant.)* He sentit una veu...

Claudi És l'únic moment ditxós que ma vida ha alcançat des d'aquell malaventurat dia de fumut record.

Dida *(Queda com alelada al sentir en* Claudi.*)* És la seva, ¡Claudi! *(Tirant-s'hi.)*

Claudi ¡Dida! ¡Dida!

Dida ¡M'ha conegut! ¡És ell! ¡És ell!

Pasqual ¡Sembla un somni!

Pep *(Examinant-lo.)* El mateix d'abans.

Dida ¡Fillet meu! ¡Te torno a veure!

Anton ¡Això sí que surt del cor! *(Mirant-se'ls.)*

Acte 3. ¡No és ell!

8 dies després.

Mateixa decoració de l'acte anterior.

Escena 1

Claudi, senyor Anton. *Assentats prop d'una taula.*

Anton *(Traient la petaca.)* Encenem l'últim.

Claudi No vull fumar més.

Anton Tingui, els meus són bons.

Claudi Prou que ho sé. Tot lo viatge no n'he fumat d'altres.

Anton ¿Quina hora toca? ¿Mitjanit?

Claudi No pot ser.

Anton ¡Vaia! ¿Sent com cauen?

Claudi Ara no sé si és com abans; me recorda que Barcelona havia alcançat fama de que los seus rellotges anessin sempre malament.

Anton Es coneix que ara tenen més interès en acontentar els barcelonins: el meu marca també les dotze.

Claudi No hauria jo dit que fos tan tard.

Anton No deixa de fer un parell d'hores que estem enraonant.

Claudi Quan se simpatisa amb una persona, el temps que la tenim vora nostre ens passa en vertiginosa velocitat. No es diria sinó que, envidiant-nos fins lo sol moment que podem ser ditxosos, la fatal estrella que la desventura interposa en nostre camí, amb malèfica influència, fa tombar de pressa los imperceptibles grans d'arena del fràgil rellotge de nostra felicitat.

Anton És positiu: comptats són los moments feliços que l'home gosa en la terra. Avui los adelants d'un sigle, avançador veritable, maten com una mentida, conseqüència lògica, les antigues inclinacions del cor. Si entre les ciències impera lo progrés, si ha fugit, desterrada per sempre, la ignorància, entre els homes hi regna l'engany, s'és perdut, o al menos se fa gala d'amagar, com si fos una mengua, aquells afectes que en sa torpesa posseïen nostres antepassats i que tan venturosos els feia en sa tranquil·la existència.

Claudi Per això, quan se troba un bon amic, apar que es realisa un impossible.

Anton De mi puc dir que beneiré sempre lo afortunat dia que tinguí la sort de trobar-lo. La gent de mar som ruda, no sabem explicar-nos i jo a més so català, ja veu si, en lo concepte que ens té la gent, n'hi ha per obrir la boca; mes, no obstant, ¿per què no haig d'obrir-la si em fa feliç? ¿Per què no tinc de dir que des de l'hora que se'm posà davant va néixer en mi un indeleble carinyo fraternal vers vostè? Sí, Claudi, sí, un cor de marino mai mentit i un cor català sempre lleal, és lo que vos ofereixo.

Claudi Accepto, Anton, accepto. Amistat eterna.

Anton Amistat eterna. *(Se disposa a marxar.)*

Claudi ¿Marxeu?

Anton Sí, ja és massa tard.

Claudi ¿I tanmateix vos doneu a la vela demà al matí?

Anton Sí, anem a València a descarregar lo que resta del cargament, i preparant-se per l'altre viatge, que, Déu ajudant, per mi serà l'últim.

Claudi ¿És dir que esteu ben resolt a retirar-vos?

Anton ¿Què s'ha de fer? La meva ambició no és molta, se redueix a poder donar carrera als meus dos nois i passar-la arregladet amb la dona. Res més ambiciono.

Claudi Sou feliç amb poca cosa.

Anton ¿Poca cosa? Per mi és tot. ¿Què més feliç que poder dir orgullós: «aquests dos són fills meus, la carrera que tenen me la deuen a mi, al meu treball?». ¿Què més ditxa que morar en la noble terra a on nasquí, viure al costat de l'àngel que ha embellit la meva existència? ¿Què més ventura que morir rodejat de tots los que amo i ser soterrat baix la fossa mateixa a on jeuen mos pares i a on s'hi reuniran demà mos fills...?

Claudi Teniu uns nobles sentiments que us envidio.

Anton ¡Vol callar! Demà al matí passaré per aquí abans de marxar.

Claudi Pus us esperaré.

Anton Fins a demà. *(Dant-se les mans.)*

Claudi Anton. Amistat...

Anton Claudi, eterna. *(Se'n va.)*

Escena 2

Claudi.

Claudi ¡Quanta grandesa dins d'aquest pit! El món de la societat elevada, d'aquests escassos modelos d'honradès ne diu gent de mar, com si li inspiressin despreci; mira l'exterior, però no comprèn, no pot arribar a comprendre lo que hi palpita dintre, perquè en son neci orgull tem rebaixar-se si hi dedica un moment de contemplació.

Escena 3

Claudi, dida.

Dida ¿Què fas, que no vas al llit? Ara mateix som demà dematí.

Claudi Ja sabeu per què no hi vaig...

Dida ¿Jo? No sé res. ¡Ah!, sí, deus voler dir que esperes a la teva germana, a la Mercè.

Claudi ¿I doncs?

Dida No crec que vingui.

Claudi ¿Per què?

Dida Perquè ja és a la vora de la una.

Claudi Moltes vegades retarda el tren. No se'n pot fer cas.

Dida De tots modos, no l'esperaria.

Claudi ¡Sí que estaria bonic! Ve de Saragossa exclusivament per veure'm.

Dida ¡Vaia una gran cosa, venir de Saragossa! ¡Ai, senyor, jo, per veure't, hauria anat fins a la fi del món!

Claudi No sé com sou així. ¿D'a on voleu que vingui sinó d'allà a on s'està?

Dida Tu vens amb mi; si tant a la vora és, ¿per què no l'hem vista abans? Ja fa vuit dies que ets aquí, i ara s'ha recordat de venir-te a veure.

Claudi En això també tinc culpa, perquè jo podia haver-hi anat.

Dida Justa la fusta. Tu arribes; ella, si et porta una mica de voluntat, és a qui toca; a tu, no. Però, si em vols creure, te'n vas al llit i lo demés són trons. Quan ara no és aquí, no crec que vingui.

Claudi No ho faré fins a tant que sàpiga positivament que no arriba.

Dida ¿I si no ve?

Claudi ¿I si ve?

Dida Bé, vamos, no n'eixiríem. La vols esperar. Esperem-la. *(S'asseu en una cadira.)*

Claudi ¿Què feu?

Dida ¿I tu què fas?

Claudi Aneu al llit.

Dida ¿I tu?

Claudi No veieu que quan jo em llevo ja fa una pila d'hores que vós correu per la casa.

Dida ¿I això, què hi fa?

Claudi M'enfadareu.

Dida Si t'has d'enfadar, fora, me'n vaig. Però no t'esperis massa.

Claudi Si d'aquí un quart no ha vingut, me retiraré.

Dida Així s, encara. ¡Vaja! Adeu; santa nit.

Claudi Bona nit.

Dida *(A part tot anant-se'n.)* Un quart no és gran cosa, faré temps per dins.

Escena 4

Claudi, de seguida, Martí.

Claudi *(Mirant-la marxar.)* Fins que estigui segura que so al llit, no hi ha por que ella s'hi fiqui.

Martí *(Des del portal.)* ¿Se pot entrar?

Claudi Passi avant.

Martí No hauria vingut a no ser poderós lo motiu que m'hi obliga.

Claudi ¿Ve a veure a mon germà?

Martí Vinc a veure a vostè.

Claudi ¡A mi! Ho estranyo, ja que, segons crec, és la primera vegada que tinc el gust de veure'l.

Martí Podria ser que m'hagués vist antes.

Claudi Me'n dubto.

Martí La meva intempestiva vinguda ho aclararà.

Claudi Sí, que l'hora...

Martí Tota hora és bona quan se tracta de sorprendre un criminal atemptat.

Claudi ¿I tinc jo alguna cosa que veure amb l'atemptat que vostè menta?

Martí Potser sí.

Claudi Expliqui's.

Martí Escolti. Una família honrada de Barcelona, de posició modesta, tenia la desgràcia de comptar entre els seus fills un anomenat Claudi, com vostè, el qual reunia tots los vicis i ofuscava les virtuts de la seva família amb les maldats que contínuament executava. Sos pares, a fi de treure de la ciutat a on vivien aquell parlant pedró d'ignomínia, li proposaren diferentes voltes la marxa a ultramar. Mai volgué acceptar. Farà uns sis anys que uns quants s'aixecaren en armes contra el govern constituït. Sufocada la rebel·lió, tingué que amagar-se per a sostreure's al rigor de la llei. Sos afligits pares insistiren de nou en fer-li deixar Espanya i ell acceptà: pocs dies després, partia en un barco de vela amb direcció a Buenos Aires. Aquí termina la primera part.

Claudi Que desconec completament i que no crec tingui per mi importància ni menos res que veure-hi.

Martí A no tardar, ho comprendrà tot. Han passat, de lo que acabo de relatar, cinc o sis anys. Res més s'ha sapigut d'aquell Claudi, ningú, a no ser los seus pares, hi ha pensat mai més. Arriba vostè a Barcelona i, mentres uns celebraven la seva resurrecció, altres creien trobar una semblança amb lo jove de qui li parlava. L'opinió d'aquests últims s'ha arrelat amb insistència a Barcelona i tots els que coneixíem al jove que marxava fa cinc anys estem més que convençuts, segurs, que vostè...

Claudi Digui.

Martí Que vostè no és Claudi Farelles.

Claudi ¡Què! ¡Com!

Martí ¡ Que tu ets aquell jove! Que tu ets en Claudi Fariu.

Claudi ¿Jo?

Martí Sí, tu que tornes a la ciutat, teatre dels teus antics crims, usurpant lo nom honrat d'un que dorm lo son etern i robant la pau de la família per a apoderar-te de los bens que li pertocaven.

Claudi ¡Ah! Miserable. *(Dirigint-se cap a ell.)*

Martí Sí, anyadeix a la usurpació que pretenies el crim d'assassinat.

Claudi No temis, entre els dos existeix una considerable distància que separa l'honor de la vilania; l'home honrat que atempta contra un infame s'embruta les mans; ho faria sols quan faltessin tribunals.

Martí En la teva boca, semblant nom és una blasfèmia; no la invoquis perquè la seva aparició pot ser-te fatal.

Claudi ¡Oh, basta, no responc de mi! D'aquesta habitació no en sortiràs, no et treu d'aquí ningú, a no ser la justícia.

Martí ¿No la demanes? Aquí la tens.

(A l'acabar-se aquesta escena i quan el diàleg ho diu, en Martí se dirigeix cap a la porta del fons i en Claudi s'interposa per a privar-li el pas, al mateix temps que la tanca. Com que està girat d'esquena, no veu que la porta s'obre i apareixen en ella don Pasqual, senyor Pep, jutge, escrivà, i quatre Mossos de l'Esquadra que queden guardant la porta. An ells alludeix en Martí quan diu les últimes paraules.)

Escena 5

Claudi, Martí, don Pasqual, senyor Pep, jutge, escrivà i quatre Mossos de l'Esquadra.

Claudi ¿Justícia a casa i a hora tan avançada? ¿Què deu mostrar la seva vinguda? *(A don Pasqual.)* ¿Què és tant d'aparato?

Pasqual No ho comprenc.

Claudi *(A senyor Pep.)* ¿Què hi ha hagut?

Pep Ho ignoro. Ara sabrem alguna cosa, sembla que ja es disposa per començar a llegir.

Claudi Veiam què serà.

Escrivà *(Llegint.)* «A oïdos del que proveeix ha arribat que, no obstant lo manifestat anteriorment, ara a don Pasqual li ocorren dubtes de si la persona que va arribar siga lo verdader son germà don Claudi». Amplifiqui's la declaració.

Pasqual Jo el vaig reconèixer per germà, mes el no preguntar-me la menor cosa sobre la família me feu entrar en sospita; per últim, lo senyor Josep, antic dependent de la casa, diu que és fàcil que podé no siga don Claudi.

Jutge Declari el senyor Josep.

Pep Per mi és don Claudi, tal com vaig dir i tal com sempre he cregut, mes el senyor Martí m'ha dit que sap, perquè li consta, que és un altre don Claudi.

Jutge Senyor Martí, declari lo que sàpiga.

Martí Afirmo i sostinc que no és don Claudi Farelles i sí únicament Claudi Fariu. En corroboració de lo que dic, se presentaran mil testimonis i, dintre poc serà aquí un germà seu.

Jutge ¿Què té que al·legar a tot lo que en contra de vostè han declarat los presents?

Claudi Únicament exposaré lo que tinc dit, protestant de pas de les il·legalitats que aquí s'estan cometent. So Claudi Farelles. He vingut amb passaport en regla i presento, además, lo diploma d'alferes d'artilleria de la República Argentina i vàrios altres papers que acrediten la meva personalitat i les condicions que, a pesar de ma insuficiència, logrí alcançar en aquells remots confins. Per lo que toca a la patranya o comèdia que s'està representant, no em cuidaré d'obrir los llavis; l'única rèplica que mereix és lo despreci.

Escena 6

Los mateixos i un criat, que va amb un plec a la mà que el dona a don Pasqual

Pasqual *(Obrint lo plec.)* Senyors, acabo de rebre un despatx telegràfic de la meva germana. *(Llegeix alt.)* «D'aquí un quart seré a casa. Mercè.» La declaració espontània de la germana pot ser de suma importància.

Jutge L'esperarem per a continuar les diligències.

Criat *(Anunciant des del fons.)* Acaba d'arribar un senyor.

Martí ¡Ah! ¡L'Enric Fariu! ¡Que entri!
(Se'n va el criat i en Martí se dirigeix a rebre'l, entrant, a poc, amb ell.)

Escena 7

Los mateixos, dida que surt del quarto de la dreta, de seguida, l'Enric, disparat com un coet, se precipita a l'escena

Dida ¡Per què ha vingut tanta de gent! ¡Reina Santíssima, fins los Mossos de l'Esquadra!

Enric ¿A on es aquest perdulari? ¡Ah!, t'he trobat, a l'últim. ¿Veiam si tindràs valor per negar-me? ¿Digues que no m'ets germà? Diga-ho...

Claudi Lo que dic, és que espero amb ànsia termini tan ridícula tramoia.

Enric ¡Tramoia! ¡Tramoia! ¿És dir que negues la sang? ¿És dir que vols rebaixar encara més la família? Sapigueu tots que aquest que es presenta usurpant el nom de don Claudi Farelles és mon germà Claudi Fariu.

Dida ¿Què diu, aquest? Mentida, jo l'he criat i juro que és ell mateix, que és en Claudi Farelles. Ningú pot conèixe'l més que la que li ha fet de mare i soc jo, i us dic que és ell. ¿Qui s'atrevirà a desmentir-me?

Martí Ara és aquí donya Mercè.

Claudi A ella apel·lo.

Escena 8

Los mateixos, donya Mercè.

Claudi *(Dirigint-se a ella.)* ¡Mercè!

Mercè ¿Què vol, aquest home?

Claudi ¿Què vui? ¿Ja no em coneixes? ¡Ja s'ha borrat de ta memòria lo record de ton germà!

Mercè ¡Mon germà! ¿És aquest el que ha arribat? ¿És aquest el que es titula Farelles?

Dida Sí, és ell mateix.

Mercè ¡Aquest home no és mon germà Claudi! *(La dida cau desmaiada en una cadira sens poder dir res.)*

Jutge Resultant de tot l'actuat delicte d'usurpació de l'estat civil de don Claudi Farelles per part de don Claudi Fariu, decreto la seva presó.

(Els Mossos de l'Esquadra s'apoderen de don Claudi i lo lliguen, permaneixent tranquil i amb una rialla despreciativa, mentres que, amb igual to, diu.)

Claudi ¡Farsa tan villana inspira sols despreci!

Acte 4. ¡Presidari!

Octubre 1861

Pati del presidi. Al mig, un pou amb la seva corriola, corda i la galleda a terra; al costat dret, la porta del carrer, amb sentinella. A la part esquerra, altra porta que condueix a les dependències interiors.

Escena i

Antonet i Rosa entrant per la porta del carrer, figurant que parlen amb lo sentinella. Un cabo de presidaris sentat a la part oposada, llegint.

Antonet *(Entrant.)* Doncs ens esperarem aquí.

Rosa *(Amb temor.)* ¡Que no ens diguin alguna cosa!

Antonet ¿No has sentit que al pati hi deixaven entrar tothom?

Rosa ¿És que si ens treien?

Antonet ¡Entra dona, no siguis aixís!

Rosa Bé, bé, veiam. *(Determinant-se a entrar.)*

Antonet Sembla que no t'hagis mogut mai de l'esclofolla de l'ou, i poques dones hi hauria que hagin anat tan lluny com tu.

Rosa ¿Saps que les cames, totes me tremolen de ser aquí dins?

Antonet ¡Brava tonteria! ¿Què et faran? ¿Tens por que no se't mengin?

Rosa Comprenc és pueril mon temor, però el sol pensament espantós de ser al mateix lloc a on tants diuen patir innocentment, la sang se'm glaça. ¿I pot ser que hi hagi moments que ens divertim, que riem, mentres germans nostres ploren llàgrimes de desesperació que ningú eixuga, perquè sols tenen, per consol en son turment, per company en sa soledat, lo tètric remor de la cadena?

Antonet Bé, ¿que hem vingut a entristir-nos? Estaríem frescos si teníem d'amoïnar-nos pel que res nos hi va ni ens hi ve. Nostra vida fora un malestar contínuo. I lo que és més, si et dones mal rato per un, no en treus res, perquè tu pateixes i ell continua ni més ni menos que abans de patir tu.

Rosa Tu dius ara això i molt bé que vas plorar ahir quan, a l'arribar a Barcelona, ens digueren que don Claudi era a presidi i encara que precís t'hagués sigut córrer la terra de part a part, mai siga per podé'l veure, emprenes, resolut, la marxa.

Antonet ¡Sí, me caso en el món!

Rosa Per això mateix. ¿Veus com me dones la raó?

Antonet És que don Claudi és diferent.

Rosa No vulguis desfer lo que ets. Tot lo que m'has, dit no ho penses, rendeixes tribut a la flaquesa humana, que es burla del compassiu, però no ho saps fer-ho. Enraones, t'embrolles i demostres a l'últim que vols dir lo que no dius, que tens lo que condemnes, un bon cor.

Antonet T'expliques com un llibre.

Rosa Deixem-ho, girem-hi full. ¿A on lo diuen tenir?

Antonet Què et diré... No hi havia estat mai, jo, aquí, ni ganes.

Rosa No t'estiguis aturat, aixís no adelantem res.

Antonet ¿Doncs, què vols fer?

Rosa Preguntar...

Antonet ¿A qui preguntes, si no es veu ningú...?

Rosa Allà veig un home.

Antonet ¿A on?

Rosa Allà; mira-te'l.

Antonet ¡Oi, que ve bé! *(Al cabo.)* Déu vos guard.

Cabo *(Amb mal modo.)* ¿Què hi ha?

Antonet Preguntar-vos si sou de la casa.

Cabo Prou ho diu el vestit. ¿Què voleu?

Antonet Si faríeu el favor de dir com podríem veure un pres.

Cabo *(Amb to de mofa.)* Mirant-se'l.

Antonet Me sembla que ningú vos ha faltat, per contestar de tal manera.

Cabo ¡Com que veniu amb orgues i jo no hi estic gaire!

Rosa Vostè es pensa una cosa i n'és una altra. Com forasters, no coneixem ningú, voldríem parlar amb un que és tancat aquí i no sabem com fer-ho.

Cabo ¿A qui teniu de veure; com se diu?

Rosa A don Claudi Farelles.

Cabo Serà en algun altre puesto, que, lo que és aquí, no ens hi fa nosa. Heu dit don i de don no n'hi ha cap; el que és don, té quartos i el que té quartos, no ve aquí; per grossa que l'hagi feta, troba qui no li troba causa, perquè ha trobat els quartos.

Antonet És estrany, nos han assegurat que es trobava en aquest presisdi.

Cabo Doncs busqueu-lo. *(Marxant i acudint-li.)* ¡Ah just! ¡Ja sé per qui demaneu! Vos referiu a aquell menestral que pretenia ser de can Farelles.

Antonet No que pretenia, del verdader Claudi Farelles; el que ho negui, negarà la veritat.

Cabo No hi sé res i vos han comprat.

Antonet Si no mirés a on som i la diferència que va de mi a vós...

Cabo Tots morts. Aquí no és lloc d'armar bregues, si voleu alguna cosa, espereu-me, anirem fora, mai dic que no a cap home.

Rosa Anton, Anton, no en facis cas.

Cabo Feu bé d'anar amb la dona pel món, és el medi millor per aguantar vostre coratge.

Antonet Si tornes a badar boca...

Rosa Deixa'l estar, que té mala ànima.

Cabo ¡Ets tot un home! Endemés, el tal don Claudi corre per 'qui vestidet amb lujo, com jo, amb la seva cadena de rellotge, solament que, per treure moda, la du a la cama, i rapat de cap com un hospiciano; de tant en tant, per distreure'l, li endossen algunes garrotades. Ara ha sortit a passeig amb l'escombra al coll i es divertia escombrant carrers; d'aquí una horeta lo tindrem de tornada. *(Anant-se'n.)* Vaia quin subjecte és el minyó, i li diuen don. ¡Ha!, ¡ha!, ¡ha!. *(Se'n va.)*

Escena 2

Antonet, Rosa.

Antonet ¿Ja has sentit com tractava a don Claudi? No entenc com he pogut contenir-me.

Rosa Ni mereix la pena de parlar-ne. La seva cara ja diu qui és. ¡Pobre don Claudi, ell tan bo, tenir de tractar amb gent per aquest estil!

Antonet Esgarrifa el pensar que, al mig d'aqueixos criminals sens cap temor ni creència, hagin de viure-hi persones de bons sentiments, que la seva sola falta és la de no pensar com els que manen.

Rosa Ara, almenys, ja tenim la seguritat de que ell és aquí.

Antonet Que era a fora, ha dit.

Rosa No home, vui dir que sabem de fixo a on lo tenen.

Antonet Ja ens en havíem enterat.

Rosa Sí, però no pel cert. Ja veuràs, esperant que surti, vaig a seure enl'esglaonet que fa el pou.

Antonet Aquell ha dit que don Claudi tardaria encara a venir. ¿Saps què podríem fer? Anem-se'n i tornem dintre una estona. ¿Què farem aquí com dos estaquirots?

Rosa Just, no sent-hi ell...

Antonet Per això mateix.

Rosa Anem, anem.

(Se'n van.)

Escena 3

El cabo, i Claudi, quan s'indiqui.

Cabo De bona gana dinaria i, si hi hagués algun tonto que volgués baratar el ranxo per un bon dinar, de seguida canviava. Quantes vegades he sentit a dir que algun senyor ho havia fet i que, venint-li de gust menjar pa de munició, en dava a canvi de blanc, però he tingut la desgràcia de no arreplegar-ne cap, d'aqueixos tanoques; a fe que els hauria satisfet, perquè jo ja n'estic fins dalt de tot. Me sembla que l'home que fa trenta-un anys que menja lo mateix cada dia es queixa amb raó. ¡Però què hi farem, paciència!, un dia o altre s'acabarà i, allavores, fins que hi tornem.

(Veient sortir en Claudi.) ¡Hola! Ja surt el jesuïta, fa la cara del que no ha romput mai cap plat ni olla. Qui no et conegui, que et compri. ¿D'a on vens?

Claudi De dins.

Cabo ¿I la brigada, que no ha sortit avui?

Claudi No.

Cabo Jo em pensava que éreu fora. ¿Per què no heu sortit?

Claudi No ho sé.

Cabo *(Escarnint-lo.)* ¡No ho sé! ¡Pareixes un encantat! ¡Ah, Déu m'ajudi! ¿Et figures que dormim? ¿Te penses que ens ho faràs empassar, que ets en Farelles?

Claudi Mai he dit a ningú que ho cregués ni que ho deixés de creure. La veritat s'endevina, sens esforç se creu. Qualsevol cosa que, per a portar lo convenciment als altres, se faci pressió, quan hi juga la força, llavors pot dir-se amb firmesa: «no és veritat, és mentida.»

Cabo No estic per prèdiques, tot això són xerramentes. Jo no combrego amb rodes de molí.

Claudi Quiet m'estava; jo no us deia res, com de costum, per no parlar en va, amb la gent qui ne repugna sostenir conversa, i, vencent natural repulsió. M'heu preguntat i vos he respost. Per lo demés, referent al vostre modo de pensar, no diré altra cosa que em tenen sens cuidado les vostres apreciacions. *(Se'n va a beure ran del pou.)*

Cabo *(Mirant-se'l i anant-se'n.)* ¡Quin comediant!

Escena 4

Cabo, Claudi i la dida, amb un cistellet.

Cabo — *(Veient entrar la dida.)* Vaja, aquí tens la visita de cada dia. Casibé arribaré a creure que ets alguna cosa. Avui ja han vingut dos més a veure't. *(Dirigint-se a la dida, tot marxant.)* Si fóssiu més jove, me pensaria que us enteníeu. *(Se'n va.)*

Dida — *(A part, entre ella mateixa.)* ¡El jueu! *(Seguint-lo amb la vista.)*

Claudi — ¿Potser n'heu fet cas...? No us prengueu tanta molèstia, no val la pena. L'habitud de despreciar-lo, la tinc tan arrelada que fins les aurelles se neguen a transmetre les paraules, més ben, dit los insults que vomita la seva desenfrenada boca.

Dida — ¡Que tu, fill meu, tinguis de tenir per companyia aqueixos homes i per estada un presidi! Quan hi penso, me torno boja.

Claudi — Mal fet, ¿com voleu remediar-ho? Ja no se'n pot treure res.

Dida — Això és lo que em desconsola. Tenir de passar per facinerós sent més honrat que tothom. Jo voldria que em diguessin quin delicte has comès. Els altres, els que neguen la sang, hi haurien d'anar, a presidi. ¡Maleït siga l'or! L'herència que et pertocava és lo teu crim. Fent provar a la justícia que ets un criminal, s'estalvien de donar-te-la.

Claudi — Dida, una persona, una persona sola d'entre la munió que em rodejaven quan vivia en l'opulència, quan la família que jo en deia la meva m'havia acollit i reconegut, no m'ha desemparat. Ha sigut mon àngel de la guarda, cada llàgrima meva n'ha fet llençar a mars dels seus ulls. I quan me negaven els que la vigília m'estrenyien la mà, quan l'Iscariot petó reemplaçava lo bes fraternal, quan se m'obrien los forrellats del tenebrós calabosso, tancant-me les portes de la tranquil morada on vegí la llum primera, quan de mon costat tothom fugia com d'un criminal feroç, ella era l'única que justificava la veritat, no fent cas de l'or ni espantant-la les amenaces. Aqueixa persona que mai m'ha deixat, que m'ha sigut estimable consol, aqueix àngel sublime que amb tantes constàncies ha eixugat lo plor que s'escapava de mos llagrimals, que m'ha fet de carinyosa mare, sou vós.

Dida — I ara, ¿per què dius això?

Claudi — Perquè és la veritat. Mes el dir-vos lo que acabo d'expressar no ha sigut sens objecte, era per apel·lar a vostre carinyo maternal mai mentit, en demanda d'un favor.

Dida — Explica't. ¿Què vols? Digues, siga lo que es vulga i ho faré enc que no puga.

Claudi — ¡Gràcies! ¡Oh gràcies! Un tribunal m'ha condemnat: algun dia, tal volta s'averigüe la veritat, algun dia potser se sabrà qui és lo delinqüent i d'a on ha sortit la felonia, mes, fins a tant que arribi aquesta hora, hora d'expiació i de justícia, que mai ni un mot se us escapi que em recordi ma desgràcia. Veus aquí el favor. Vós me'l fareu. ¿No és veritat que mai més vostres llavis me'n parlaran?

Dida — No parlar-ne, i ¿qui és que se n'està, al veure el tort que t'han fet?

Claudi Vós mateixa, si sabeu que cada paraula que em recorda lo que procuro olvidar és un clau que se'n clava al fons de mon destrossat cor.

Dida Si t'ha de dar pena, no tinguis por que en badi boca.

Claudi No esperava jo menos de vós.

Dida ¿Per això...? Fuig, home, ¡vaia una gran cosa!

Claudi Sí, a pesar del bé immens que aqueix silenci me farà, no pot ell comparar-se, no té importància, al costat de la sèrie no interrompuda de vostres sacrificis.

Dida Calla, calla, tabalot. Té: t'he portat una friolera, ves a desembrassar el cabasset, que, mentres tu hi seràs, aniré per una diligència.

Claudi ¿Tornareu?

Dida Sí, per això no em despedeixo. Fins la tornada

Claudi ¡Adeu-siau!

(Se'n va la dida.)

Escena 5

Claudi sol. S'assenta en lo graó del pou i queda, a l'acabar lo soliloqui, abismat en ses meditacions.

Claudi És una santa dona, m'estima amb l'acendrat carinyo d'una mare. ¿Com ho hauria fet sens lo seu amor, en los atzars de la meva agitada vida...?

Escena 6

Claudi i senyor Anton, que entra sens que el primer el noti.

Anton Amb freqüència vinc en aquesta casa i sempre me repugna l'entrar-hi. Vejam si els passos seran en va, no hi atinat que érem al migdia. No, allà el veig. ¿En què deu pensar? ¡Qui pogués seguir lo curs de los seus pensaments! ¡Quants insondables misteris quedarien desfets!

(Va per anar-se'n don Claudi i repara en lo senyor Anton.)

Claudi ¡Tu aquí! ¿Per què t'has parat sens dir-me res?

Anton No t'he volgut distreure.

Claudi Has fet bé. ¡Gosava tant patint! Los records que evocava eren combustible que afegia a la foguera de turments que em brusa. Moments de felicitat són aquells que, en mig de ton martiri, te creixen los sofriments a impuls de la teva imaginació.

Anton ¿Per què has d'aturmentar-te així?

Claudi — És mon destino. Sers existeixen, jo sóc un d'ells, que lo sofriment, amb crueltat, se n'apodera des de la seva aparició i no l'abandona sa feresa fins que desapareixen. Si la vida és una ditxa, per aqueixos sers, és una felicitat lo patir.

Anton — Ja vindrà dia que la tranquil·litat...

Claudi — No intentis enganyar-me. Cap altre com tu pot conèixer la convicció que tinc de que sols la tomba me farà possible conseguir-la.

Anton — ¿Has olvidat que, a no tardar, vindrà un indult en el que vaig lograr hi anessis inclòs?

Cabo — *(De dins.)* Claudi Fariu.

Claudi — Pero mai no arriba, i enc que vingués...

Anton — ¿Aixís pagues mon amor...?

Escena 7

Dits i el cabo.

Cabo — *(Sortint.)* ¡Claudi Fariu!

Claudi — No; saps bé mon agraïment.

Anton — Mira que et criden.

Claudi — No pas a mi.

Cabo — ¡Claudi Fariu!

Anton — ¡Ves-hi, home!

Claudi — Quan me digui el meu nom veritable.

Cabo — ¿És dir que no en fas cas?

Claudi — Quan m'anomeneu pel meu nom.

Cabo — Passa tu, camàndules. ¡A la llista! *(Va a pegar-li.)*

Anton — Atreviu's a tocar-lo. *(Detenint al cabo.)*

Cabo — Ara mateix, tira, passa.

Claudi — Maltractat, i, per qui? ¡Ja ho veus!

Anton — ¡Ves, ves! *(Empenyent-lo perquè se'n vagi.) (Al cabo.)* No sé com sou tan bàrbaro. ¿Per què l'heu d'amenaçar?

Cabo — ¿Amenaçar? Això fora pa i ametlles, si es descuida, o una mica li aplanava tal garrotada que el deixo blau.

Anton — ¡Miserable!

Cabo Doncs que no em faci fer el ximple cridant-lo. Cada vegada és la mateixa.

Anton ¿No veieu que no és el seu nom?

Cabo ¡Ah, ja! Vamos, serà el meu.

(Se'n van.)

Escena 8

Anton, sol.

Anton ¿Qui és capaç de descobrir la veritat? Si no és lo verdader Farelles, aqueixa constància en sostenir-ho, m'admira; i si ho és, ¿pot ser més gran la desgràcia i més sublime son dolor, que no li arrenca un ai ni una paraula de venjança contra los seus botxins?

Escena 9

Senyor Anton, Antonet i Rosa.

Antonet Veiam si ara el trobarem.

Rosa Sí, home, ja haurà tornat.

Antonet Ho preguntaré an aquell senyor. *(Dirigint-se al senyor Anton.)* Déu lo guard.

Anton ¿Què voleu?

Antonet ¡Caratsos! ¡És el senyor Anton! ¿Que no em coneix?

Anton Calla: ¡tu ets l'Antonet!

Antonet El mateix. Allà dalt cada dia li servia el cafè.

Anton ¿I com anem?

Antonet Ja ho pot veure.

Anton Vostè també era allà dalt.

Rosa Sí senyor.

Anton L'hi recordava, vivia davant per davant del cafè, ¿no és això?

Antonet Àngela, sí senyor, la mateixa. ¡Ei! No pensi res de mal. Hi ha passat el rector.

Rosa ¡Vols callar!

Anton ¿I les fem per aquí...?

Antonet Sí senyor; des d'ahir. Don Anton és el capità del barco que va marxar de Buenos Aires don Claudi.

Rosa ¡Ah!, sí, ja me'n recordo.

Anton ¿El deveu venir a veure?

Antonet ¡No faltava més!

Rosa Fa una estona que hem vingut aquí però era fora.

Antonet Més m'ho estimo, ara hi arreplegat una notícia que és lo millor calmant de son infortuni, si és que hi entri.

Anton ¿Què és, això?

Antonet Que amb motiu del triumfo de la revolució, ha vingut de Madrid un indult; però no sé si ell...

Anton ¿Saps bé de cert lo que dius?

Antonet Tant cert com parlo amb vostè.

Anton Quan torni, seré portador de l'alegria. *(Se'n va.)*

Escena 10

Rosa, Antonet.

Antonet ¡Quina manera d'anar-se'n!

Rosa A la francesa; sens dir adeu-siau.

Antonet És estrany, perquè ell és molt complert.

Rosa Lo que és ara, no ho ha sigut massa.

Antonet Dir-li lo del perdó i anar-se'n, ha sigut tot u.

Rosa ¡Ah, tu!, a don Claudi, jo no n'hi parlaria.

Antonet ¿Per què?

Rosa Perquè si ell no hi és comptat, li fora més pena.

Antonet Amb això, prou tens raó...

Rosa I està clar. Ens informem de si ell hi entra i, en sabent-ho...

Antonet Bé, bé, no n'hi direm res. ¡Tindrà una alegria, quan nos vegi!

Rosa Jo, al revés, estic esglaiada al pensar la pena que em deurà fer al veure'l vestit de presidari.

Antonet ¡Sí, i que ell se n'adoni! Cor fort i animar-lo.

Rosa Si puc, prou.

Antonet ¡No has de poder! Vulgue-ho i ho faràs. Lo millor és vagi jo ara cap a dins per si el veig; nos esperaríem potser tot avui i potser ningú sortiria.

Rosa Mentres algú no et renyi...

Antonet ¿Qui vols que em digui...? *(Se dirigeix cap a dins a temps que surt don Claudi; així s que ha donat alguns passos és quan lo veu i prorrompeix en exclamació immensa d'alegria.)* ¡Don Claudi!

Escena ii

Los mateixos i don Claudi.

Claudi *(Corrent a ell i abraçant-lo.)* ¡Antonet! *(Veient a Rosa.)* ¿També tu, Roseta?

Rosa *(A part.)* Quina llàstima fa.

Claudi ¿T'estranya que lo don Claudi d'ahir avui siga presidari? Són voltes que dona el món.

Rosa És ben cert.

Antonet *(A part.)* Ja l'he hagut de conèixer. Ca, és que s'ha sobtat i, vamos, com és una xicota que vostè sap el seu gènit....

Claudi ¿I quan...?

Rosa Vam arribar ahir cap al tard.

Claudi De cor us agraeixo vostra visita.

Antonet Doncs no, que no, i lo que sento és no haver pogut venir de seguida.

Claudi Lo record en la desgràcia val més que un favor en l'opulència. Gràcies, Antonet, gràcies, Rosa.

Antonet Don Robert també es va casar amb l'Elena.

Rosa ¿Com oblidar a vostè, a qui tant devem?

Antonet Som casats, don Claudi.

Claudi M'ho presumia amb tanta seguritat que ni menos he cregut necessari preguntar-vos-ho. Honrats us conec i endevino vostra ditxa, i bons tots dos. L'un ha nascut per l'altre.

Antonet Don Robert també, al poc temps de marxar vostè, se va casar amb l'Elena. ¡Quina dona!

Claudi ¡Com moltes!

Rosa *(A part.)* ¿Per què l'hi deies?

Antonet *(A part.)* ¡Jo m'hagués mossegat la llengua!

Claudi ¿Vos casàreu allà dalt?

Rosa Sí senyor.

Claudi ¿I fa temps?

Antonet Ja sé per què parla. *(A Rosa.)* No t'enrejolis. *(A Claudi.)* No senyor, encara no.

Rosa Sap que fa uns tres mesos.

Claudi ¿De seguida devíeu marxar?

Rosa ¿Què volia que féssim, allà?

Antonet De la desgràcia seva no en sabíem res i quan ahir a l'arribar m'ho contaren, vaig quedar fred. ¡Quina murriada!

Claudi Antonet, mai d'això em parlis, t'ho demano com a favor.

Antonet ¿Qui se n'està?

Escena 12

Dits i dida.

Dida ¿Tens la senalla, Claudi?

Claudi És la meva dida; l'única persona que mai m'ha desemparat. Aquests són uns amics que tenia a Amèrica. Els dec molts favors.

Rosa ¡Vol callar!

Antonet Nosaltres n'hi devem. Deixi'l dir..

Dida Verdaders amics són quan te venen a veure, ara que tothom t'abandona.

Rosa Nosaltres no érem capaços de fer-ho, si ens haguéssim trobat aquí.

Antonet Però com ahir vem arribar...

Claudi Ja ho sé; mai he dubtat de vostre carinyo, ni és possible dudar-ne coneixent los bells sentiments que vos adornen..

Escena 13

Dits i el cabo.

Cabo *(Cridant-lo des del portal.)* ¡Claudi Fariu!

Antonet Si sapigués los medis per a treure'l d'aquí, enc que costés un impossible, no s'hi estaria un minut.

Dida ¿Veieu? Vos conec d'ara mateix i ja vos he posat llei.

Claudi Ho mereixen.

Cabo *(Anant cap a ell.)* Claudi Fariu.

Rosa L'home dolent.

Dida Claudi, ves-hi. *(A l'Antonet.)* Digue-li que hi vagi, si no, li pegarà.

Antonet ¿Pegar-li? ¡Pobre d'ell! ¡Que no ho provi...!

Cabo ¡Ah, fas el sord! Veiam si ara em sentiràs. *(Alçant la vara sobre don Claudi que, impassible, no es mou, disposant-se a rebre-la. Hi corre l'Antonet i agafa el cabo pel coll.)*

Antonet Si cau la vara, t'escanyo.

Escena 14

Dits, senyor Anton, que va corrents amb un paper a la mà.

Anton *(Cridant des lo portal.)* ¡L'indult, l'indult! *(Arriba al costat d'en Claudi.)* ¡T'han perdonat! ¡Claudi, ets llibre!

Claudi *(Abraçant-se amb ell.)* ¡Gràcies, Anton, gràcies!

Dida ¡Quina sort! ¿És veritat? ¡Llibre! ¡Jo em tornaré boja!

Antonet ¿Què en faig d'aquest? *(Pel cabo, que encara aguanta.)*

Claudi Deixa'l.

Antonet *(Dant-li una empenta.)* ¡Arri allà!

Dida *(Mirant el senyor Anton.)* Si gosés, l'abraçava.

Acte 5. Les barricades. ¡Fora quintes!

8 abril 1870

Una barricada feta amb pedres de carrer, i de cara al públic. És en últim terme, té uns deu pams d'alçada i travessa lo fondo de part a part d'escenari. Carrers a dreta i esquerra, en primer terme. Sobre la barricada, dos lletreros que, amb caràcters grans i llegibles, l'un diu: «Pena de mort al lladre», i l'altre: «¡No més contribució de sang. ¡A baix les quintes!». És negra nit al començar-se l'acte, clareja quan se dona l'atac i és completament de dia al caure el teló.

Escena 1

Homes del poble detràs de la barricada; un, dret; altres, assentats; alguns, ajaguts, però col·locats tots convenientment. Dalt de les pedres, homes com a vigilants amb los fusells al braç. A les boques dels dos carrers de primer terme, sentinelles. De tant en tant, tiros, si bé no massa seguits a fi de no privar lo curs de la representació. A l'aixecar-se lo teló, toquen les tres, un dels vigilants dona lo crit de «¡Sentinella alerta!», que és repetit per altres de dins, perdent-se gradualment les veus. L'home 1 surt del carrer de la dreta, figura ja haver canviat les paraules acostumades per a franquejar el pas. Al costat del sentinella, hi ha l'home 2, que ve a ser lo cap de la gent en ausència del jefe.

Home 1 *(A l'home 2.)* ¿Que no hi és, el capità?

Home 2 És a l'altra barricada de més avall. ¿Que hi ha alguna cosa de nou?

Home 1 Vinc a dir-li que estan a punt de donar l'atac general.

Home 2 ¡Millor! Aixís acabarem d'una vegada. Ja es fa pesat, tres dies lo mateix sempre, tiros i més tiros i no sortim d'aquí. Al menos d'aquesta manera...

Home 1 ¡No trigues tant, a morir!

Home 2 Bueno, seré més aviat enterrat.

Home 1 No et pensis que temi la mort, no, res d'això. Lo que sento és deixar sense emparo els meus nois.

Home 2 Per ells exposem la vida. Prefereixo morir que veure soldat a mos fills.

Home 1 També jo, mes no deixo de veure que estem perduts, que no tenim esperança, nosaltres som pocs i ells...

Home 2 ¿Del seu número, què en tenim de fer? Com més desiguals siguen les forces, més prova la bondat de nostra causa. Nosaltres, pocs, som suficients per a combatre contra lo que ells, molts, no són prous per a defensar. Això demostra la justícia nostra i la inhumanitat de la llei que ells defensen. Lo que per sostindre se fa precís usar de la força violentament, senyal que no és just i que dret no es té per a imposar-ho.

Home 1 ¡Fia't dels hòmens! Abans de la revolució, no escassejaven les promeses, després...

Home 2 ¡Oh després, després, què els ho fa, mancar fins a lo més sant! Nosaltres, los hòmens del poble, som lo seu instrument, la nostra sang és la tinta que firma los desigs de les seves ambicions, los nostres cadavres són l'espessa muralla per a resguardar lo seu cos en l'hora del perill i quan son anhel ha sigut complert, quan ha caigut lo tirà a qui pretenen suplantar, quan més perversos i cruels que el derrotat ocupen son lloc, llavors, envalentonats amb lo triumfo, les promeses se tornen amenaces; les anhelades llibertats, negres presons i ni ens deixen lo consol d'exhalar un ¡ai! al veure tanta perfídia, perquè per ells la queixa és la senyal de rebel·lió, terrible crim que ens porta a morir a estranyes regions o a ensangrentar com un pervers criminal los graons d'un cadafal.

Home 1 I nosaltres no escarmentem mai, sempre promptes a derramar nostra sang i sempre més esclaus.

Home 2 Dia vindrà, puix no pot regnar eternament, que s'ignorarà fins lo nom de tirania.

Sentinella ¿Qui ve?

Claudi *(Dins.)* ¡Catalunya!

Sentinella ¿Qui és?

Claudi *(Dins.)* ¡Un defensor dels drets del poble!

Home 1 *(Mirant-ho.)* Deu ser ell.

Home 2 Ell mateix.

Escena 2

Dits i Claudi, que surt del carrer de la dreta.

Claudi ¿Què hi ha, nois?

Home 2 En aquí, res de nou, però aquest porta una notícia.

Claudi ¿I què és?

Home 1 Quan venia, m'ha deturat en Fèlix, el segon de la barricada del carrer de la Cera, i m'ha dit vos fes saber els sorges se preparaven per a donar un atac per tots los cantons, a fi de voltar-nos bé, perquè ni un de nosaltres es pugui escapar.

Claudi ¿I dius que serà aviat?

Home 1 Sí, ara mateix.

Claudi Pues que tothom se prepari. *(Moviment entre los defensors de la barricada, los que no estan ocupats, s'acosten an en Claudi.)* ¡Minyons! Los tirans s'apresten per a donar lo cop decisiu que, en cas devictòria, acabarà d'assegurar-los en lo poder. No oblideu per què vostres mans lo ferro empunyen; penseu que, si quedem vencedors, nostres fills no tindran que vestir-se la ignominiosa llibrea que converteix el que la porta en botxins de sos mateixos germans. Si, fingint una mentida, nos proposen lo perdó en canvi

d'abandonar la nostra santa causa, no acceptarem. *(Crits de: «No, no. Mai, mai».)* Res de transaccions. Abans que la covardia de rendir-nos, lo valor per a matar-nos. Això és ser homes, això és ser verdaders catalans. Victòria o la mort. *(Los homes del poble, enardits d'entusiasme repeteixen lo crit.)* A ocupar cada u son puesto. *(A l'home segon:)* Disposa-ho tot, arribo fins a l'altra barricada; d'aquí cinc minuts, so de tornada.

Home 2 Aneu-se'n confiat. *(Don Claudi marxa per lo carrer de l'esquerra.)*

Escena 3

Dits menos Claudi. A poc, Rosa i Antonet, que surten del carrer de la dreta.

Home 2 Repasseu els fusells.

Home 1 Lo que temo, que se'ns acabin les municions.

Home 2 No hi fa res, ens queden les baionetes, i, si no, amb les mans ne tenim prou.

Sentinella *(Figurant parlar amb algú.)* ¡Alto! ¿A on aneu? ¿Què voleu?

Home 1 ¿Què és això?

Sentinella Espereu's. *(A l'home segon.)* Veies si els vols deixar passar. *(S'hi acosta l'home segon.)*

Home 2 Passeu. *(Surten Antonet i Rosa.)*

Home 1 ¿Que us esteu per 'quí a la vora?

Antonet No.

Home 2 ¿Doncs, a què veniu?

Home 1 Deveu tenir ganes que us facin un cap nou.

Antonet No, per ara estic content d'aquest.

Home 2 En aquí no us hi podeu quedar.

Antonet Venim a veure don Claudi, que ens ha dit l'hi trobaríem.

Home 2 Això ja és altra cosa. Si tant us convé veure'l, espereu-lo, prompte arribarà. Però vos encomano molt d'ull, perquè les bales no avisen.
(Se separen d'ells dos, que queden en primer terme.)

Antonet Podeu creure que faré tot lo que pugui per a no travar relacions amb semblants personatges.

Rosa Estic tan esglaiada que ni menos goso a respirar.

Antonet ¿I de què tens por?

Rosa ¡Si els soldats guanyen...!

Antonet ¡Tots morts!

Rosa Sí, burla-te'n. Pobres de nosaltres, que ens trobessin barrejats amb aqueixa gent.

Antonet Com que no tenim cap arma, se farien càrrec que anem de pau.

Rosa Lo millor serà anar-se'n.

Antonet No pas sense veure don Claudi. Recorda't pel que hem vingut.

Rosa És veritat. Encara que dubto poder-ne treure res, sa firmesa és la d'una roca i la seva voluntat és com l'acer, mai se doblega. *(Se senten crits. Los de la barricada se posen en expectativa.)*

Antonet ¿Què deu ser això?

Rosa ¡No t'ho deia! Fugim.

Antonet Calla, dona.

Home 1 El tumulto creix.

Home 2 Serà una sorpresa. Disposeu's tots a la defensa, que a los tirans els costin cares nostres vides.

Sentinella *(Del carrer de l'esquerra.)* Una patrulla dels nostres porta presos dos soldats.

Home 1 *(Acostant-s'hi.)* ¿Cap a on?

Sentinella Aquí els duen. *(Tots s'hi acosten.)*

Rosa ¿Has sentit?, diu que venen soldats.

Antonet Aqueixos rai. ¿No veus que són presoners?

Escena 4

Los mateixos i uns quants homes del poble manats per l'home 3, que porten presos dos soldats. Al veure'ls, tots prorrompeixen en crits.

Home 2 ¡Calleu! *(A l'home 3.)* ¿Què ha passat?

Home 3 Res, portem aquests presoners.

Home 1 ¿I què farem?

Home 2 És molt senzill, fusellar-los.

Home 1 *(Admirat.)* ¡Fusellar-los!

Soldat ¿Quina culpa tenim nosaltres? ¿Quin crim hem comès?

Home 2 Un de gros. ¿Per què serviu?

Soldat Per força.

Home 1 ¡Mira lo que fas...!

Home 2 Com menos camàndules gastem, millor. Si per una d'aquelles, nos haguessin pres, no ens escapàvem, moriríem fusellats. *(Crits de: «¡És veritat! ¡Que morin! ¡A fusellar-los!». Los soldats, entretant, agenollats, demanen perdó.)*

Soldat Clemència. Penseu que so un fill del poble com vosaltres, penseu...

Home 2 *(Dirigint-se an els de la barricada.)* Minyons, ¿què us sembla?
(Al moment d'anar a contestar s'adelanta l'Antonet i diu.)

Antonet ¡Oh! ¡No contesteu, no badeu boca, no vos convertiu en criminals!

Home 2 ¿I bé, qui sou vós?

Antonet Un home del poble, lo mateix que tots vosaltres. Un que, sens dubte, la providència ha posat al mig del vostre camí per evitar-vos un crim.

Home 2 ¿I què tenim de fer? ¿Deixar-los anar?

Antonet Esperem que arribi vostre superior i aleshores...

Home 2 ¿Què?

Antonet Fer lo que ell diga.

Home 2 És inútil; jo sé bé que don Claudi los faria...

Escena 5

Los mateixos i don Claudi, del carrer dret. Sortida ràpida a fi de reprendre la paraula.

Claudi ¿Què faria? *(Tots queden parats i sorpresos.)*

Home 2 *(Vacillant.)* Me sembla que...

Claudi Digues. ¿Per què calles? Parla. ¡Oh!, tu mateix te condemnes. Fins ta boca se nega a dir en presència meva lo que en un excés de passió me creies capaç de cometre. Fusellar-los. ¿I per què? ¿Quin delicte han comès? ¿No són, com nosaltres, fills del poble? ¿No els arrancaren de casa seva per carèixer d'un grapat d'or? ¿No esperen amb ànsia lo moment que tornaran a abraçar la seva mare? ¿I perquè l'inicus de la llei los posa davant nostre, tenim d'assassinar-los indefensos? ¿Voleu tacar amb innocenta sang la pura bandera dels drets del poble? ¿I entre nosaltres s'hauria trobat qui a sang freda los hagués mort? *(Tots se retiren indicant horror i dient: «¡No, no, mai!)* Ara us conec; ara veig que sou dignes de defensar l'honorosa ensenya que tenim arbolada. *(Dirigint-se als soldats.)* ¿A on anàveu, quan vos han pres?

Soldat A portar a l'hospital una dona que ha tingut la desgràcia de que una bala li atravessés la cama.

Claudi ¿I aqueixa dona, a on és?

Soldat Al mig del carrer ha quedat.

Claudi A veure qui de vosaltres s'atreveix anar-l'hi a portar.

Tots ¡Jo!, ¡jo!, ¡jo!

Claudi *(Senyalant-ne dos.)* Vosaltres, aneu. És la millor prova de la bondat de nostra causa; sacrificar la vida per emparar la desgràcia. *(Marxen els dos.) (An els soldats.)* ¡Podeu marxar! ¡Sou libres!

Soldat ¡Oh, gràcies! Nostra gratitud durarà tant com nostra vida.

Claudi He fet lo que devia, i ara, abans no notin la vostra falta, torneu-se'n a incorporar amb los companys. Aneu.

Soldat ¡Mai!

Claudi ¿Què?

Soldat Que ens volem quedar amb nostres germans.

Claudi Penseu...

Soldat No hi ha que pensar-hi. L'elecció no és difícil. Aquí, sempre; allà, mai.
(Crits d'entusiasme amb tots los de la barricada.)

Claudi Vostres sentiments són nobles, però la partida és arriesgada, hi jugueu el cap.

Soldat ¿I què val? Content lo daria si amb ell pogués redimir el poble de l'odiós tribut de sang.

Claudi Als meus braços. *(Els hi obre i el soldat s'hi tira.)*

Soldat ¡Vinga un fusell!

Claudi Mai els fills del poble reneguen de sa sang.

Soldat Amb vosaltres me quedo; allà hi ha l'esclavitud, aquí, la llibertat.
(Los de la barricada prorrompeixen en vives i s'abracen amb los soldats. Don Claudi s'acosta a l'Antonet i la Rosa.)

Claudi Bé, Antonet, bé. He sentit les teves paraules, t'he conegut, però, per ignorada que em fos la teva veu, hauria dit de seguida que el qui de tal modo s'expressa no podia menos de ser un home honrat. I tu també, Rosa, ¿com és que has vingut?

Rosa Jo l'hi diré.

Antonet Amb lo que he sentit ara mateix, ja ni goso dir-ho perquè...
(Se sent donar per les cornetes i timbals lo toc d'atac i sonen les primeres descàrregues; moviments entre els defensors.)

Claudi L'atac. Aneu-se'n, no fos cas d'una desgràcia. Marxeu de seguida. Dins pocs moments, serà impossible. *(An els de la barricada.)* ¡Minyons, ha sonat l'hora d'acreditar nostre valor! Lo tirà s'apresta per a entronisar son despotisme. Nostres fills nos contemplen.

Penseu en ells, son record nos alentarà. Tot el que pelea amb justícia, el protegeix la victòria. Amb lo triumfo, lograrem la seva regeneració, ¡sacudirem lo jou que amenaça nafrar los seus tendres colls!

(Grans crits entre los de les barricades. Tots s'hi enfilen i los tiros seran tan seguits com se pugui.)

Rosa Anem, anem.

Antonet Al contrari. Saps que pensava que demà podem tenir un fill, i sempre me penediria que, estant a la meva mà, no hagués fet tots los possibles.

Rosa Ai, no, no. ¿Com quedaria si tu morissis?

Antonet ¡Ca! ¿T'agradaria que un fill teu fos soldat?

Rosa ¡Déu me'n guard! Primer...

Antonet I no vols que ara el defensi.

Rosa *(Va a buscar un fusell a la barricada.)* Té, aquesta és la meva resposta.

Antonet Ets la dona de més valor. ¿I tu?

Rosa Jo em quedaré.

Antonet ¿Què faràs?

Rosa Cuidar els ferits. *(Se'n va a la barricada.)*

Claudi *(Des de dalt.)* Ànimo. No desmaieu.

(Los crits i los tiros no paren ni un sol moment.)

Escena 6

Dits i Anton, que ve corrents.

Anton Claudi, Claudi, retireu's, us han voltat i... ¡ah!

(Una descàrrega fereix mortalment Claudi que, vacillant, abandona el fusell i cau, sostenint-lo l'Antonet i la Rosa i els demés de la barricada, i l'Anton també hi arriba.)

Antonet Ferit, ferit.

Rosa ¡Déu meu!

Anton ¡Claudi!

Claudi ¡Que dolç és morir rodejat dels amics, i que hermós quan la sang se derrama en favor de la humanitat! No ploreu, ¡abans que la deshonra, la mort! ¡Companys... Viva la llibertat! *(Se va debilitant, i reunint totes les forces, diu, vigorós, l'últim crit. Queda desmaiat.)*

Rosa ¡Ha mort!

Antonet No, s'ha desmaiat. Mes no tenim temps que perdre; los soldats no tardaran a ser aquí. Agafeu-lo i el portarem a una casa del voltant.

(L'estenen sobre dos fusells i el porten dos homes. La Rosa i l'Antonet, un a cada cantó, li aguanten el cap.)

(An els de la barricada.)

¡Vosaltres defenseu's mentrestant! ¡Marxem!

(Se posen en marxa, anant l'Anton al davant, i els de la barricada han tornat a defensar-se. Així que són a mig teatro, los soldats assalten la barricada i rendeixen els que la defensen.)

Anton ¡Cuitem, potser tindrem temps!

(Surten una partida de soldats pel carrer de l'esquerra al precís moment que ells van a entrar-hi.)

Anton ¡Ah! ¡És tard!

Soldats ¡Alto!

(Los soldats encaren els fusells, ells s'aturen i s'entreguen. Els que defensen la barricada s'han ja rendit als soldats que l'han assaltada.)

Acte 6. L'hospital

Sis dies després.

Una sala en l'hospital; porta d'entrada, a la dreta; porta a l'esquerra que se suposa és la del quarto a on hi ha ferit don Claudi.

Escena i

Antonet.

Antonet ¡Pobre don Claudi! ¡Morir a la flor de sos anys! Sa vida ha sigut morada del sofriment. Poden comptar-se les pulsacions de sa fugaç existència per punxades de continuat martiri. ¡I mai una queixa, mai sos llavis s'obren per exhalar un «¡ai!». Sempre entreoberts, somriuen com si esperessin amb anhel lo moment de cloure's, l'hora del repòs etern...!

Escena 2

Antonet i Anton, que surt del quarto.

Antonet ¿Com està?

Anton Mal, molt mal, sa vida se va extingint, pocs són los grans que falten a caure.

Antonet ¿L'ha despertat?

Anton ¿I et creus que dormia? Era l'ensopiment que precedeix la mort.

Antonet ¡Oh, el vui veure!

Anton No pots entrar-hi, espera't. Ha demanat un capellà i los desitjos se veuen complerts.

Antonet ¿Que hi és ara?

Anton Sí, per això he sortit.

Antonet ¿Doncs la dida i la Rosa?

Anton No tardaran. Mira-te-les; ja venen.

Escena 3

Los mateixos i dida i Rosa.

Dida ¡Pobre fill meu!

Rosa No perdeu l'esperança. Qui sap...

Dida Ni una me'n queda.

Antonet ¿Per què us desespereu? Los metges asseguren...

Anton Sí, diuen que l'haver cedit la febre és un auguri feliç.

Rosa I a més, ¿ara no heu vist que tranquil nos ha dit que el deixéssim?

Dida Aqueixa tranquil·litat és lo que temo. ¿Saps què és? La revivalla de la mort.

Rosa No penseu això.

Antonet Vós també...

Dida ¿Per què us empenyeu en fer-me creure lo que vosaltres no creieu? So la seva dida, tinc per ell amor de mare i els ulls d'una mare mai s'enganyen quan se fixen en lo rostro de son fill. An en Claudi sols un miracle de Déu lo pot salvar. Aquests moments que perdo separat d'ell són los més cruels.

Antonet Podríeu anar a descansar una miqueta.

Rosa ¡Sí, que vos deveu trobar més aclaparada!

Dida No, gens.

Rosa ¿Gens? Per força, amb aquesta van sis nits sense dormir.

Dida ¿I què és? Més faria ell per mi.

Rosa Aprofiteu aquesta estona.

Dida ¿I si ell me demanava?

Rosa Jo vos despertaria.

Antonet Aneu, tampoc ara li podeu ser útil.

Dida Però quan el capellà se'n vagi...

Anton L'avisarem.

Dida No, no, no em diríeu res.

Rosa Jo, sí.

Dida ¿M'ho promets?

Rosa L'hi juro.

Dida Doncs me'n vaig, no a descansar, únicament per a estar ben sola.

Anton Anem, jo l'hi acompanyaré.

Dida *(A l'arribar al portal, se gira i diu suplicant a Rosa:)* Per lo més sant...

Rosa Confiï en mi. L'hi prometo.
(Se'n van dida i Anton.)

Escena 4

Rosa, Antonet.

Rosa ¡Que l'estima! ¡Quin sentiment té!

Antonet Ben escrit ho porta al seu damunt.

Rosa A una edat tan avançada i amb l'amor que li porta. Si desgraciadament mor don Claudi, ella no el sobreviurà.

Antonet Al veure'l ferit, semblava que es loqués.

Rosa Lo més trist és que don Claudi tingui de morir a l'hospital.

Antonet És lo seu destí. Per res serví que uns quants homes leals se fessin matar perquè tinguéssim temps de treure'l d'allí. Amb la impensada sortida d'aquells soldats, frustrat quedà nostre bon intent.

Rosa I sort del senyor Anton, que logrà no anéssim compresos amb los presoners de la barricada.

Antonet Si no és la seva influència, anàvem tots a presidi, privant-nos d'auxiliar don Claudi i sens poder estar al costat seu quan li van tallar la cama.

Rosa Quina sang freda, quin valor demostrà en aquell terrible moment. Amb la mirada tranquil·la, amb un somrís a sos llavis.

Antonet Dubto que un altre home, per valor que tingui, hagués sofert l'operació amb la seva serenitat.

Rosa ¿No se't fa estrany que, tan bé com semblava que seguia la cura, de repent s'hagi agravat d'un modo tan alarmant?

Antonet Ja m'hi havia parat.

Rosa ¿I què penses?

Antonet No ho entenc.

Escena 5

Dits, senyor Anton.

Anton *(Entra apressurat.)* ¡Quina infâmia!

Antonet ¿Què és?

Rosa ¿Què hi ha?

Anton ¡Quin fet tan criminal!

Rosa Digui.

Anton ¡Pobre Claudi!

Antonet ¿És referent an ell?

Anton Se m'acaba de contar que els símptomes d'una mort pròxima que ha presentat en Claudi són deguts a la mortífera acció d'un violent veneno.

Antonet ¿Serà cert?

Rosa Ara mateix deia a l'Antonet que no m'agradava el ràpid canvi en l'enfermetat de don Claudi, aqueix repentí ensopiment que li ha previngut és una senyal dolenta. Temia una malifeta, mes no atinava quina i mai podia pensar en una semblant villania.

Anton Doncs altra cosa no es tem i, si bé només són conjetures, tot indueix a creure-ho. Tant és així, que ha arribat a oïdos del tribunal i no ho deu haver cregut tant destituït de fonament quan ja ha començat les actuacions.

Rosa ¿I què faran?

Anton Si desgraciadament sucumbeix, fins a son cadàver mouran guerra, practicaran investigacions en son cos per a averiguar la certesa d'aqueixa sospita.

Antonet És arribar a l'últim grau del turment.

Anton ¡Ni en la sepultura logra tenir la quietud i repòs que alcança fins lo més criminal!

Rosa Envenenat. ¡Oh! És pervers.

Antonet Si és cert, se sabrà qui és lo criminal i allavors...

Anton No siguis nen. Les averiguacions no donaran cap resultat, perquè no convé.

Antonet Però se sabrà...

Anton Ca, no ho creguis.

Antonet Jo estic que sí. L'opinió pública, que rara vegada s'equivoca, marcarà amb son dit el culpable.

Anton Però no passarà d'aquí. ¿Qui traurà proves?

Antonet ¿Proves? ¿Proves? Si per mi anava...
(Senyor Anton se dirigeix al quarto.)

Rosa ¿A on va?

Anton A veure'l.

Rosa És que encara...

Anton No hi fa res, vui entrar-hi; si per cas, surto de seguida.

Escena 6

Rosa i Antonet.

Rosa ¿Què et deia, jo?

Antonet ¡Envenenat!

Rosa Si no podia ser altra cosa. ¡Tan bé com anava...!

Antonet ¡Que vinguin ara els que el tractaven d'usurpador!

Rosa Quan tant interès se mostra en que desapareixi, senyal que algú tem lo que un dia pot revelar.

Antonet ¡És molta infàmia!

Rosa ¡Després que ell se resignava amb la seva trista sort, que ja mai ni remotament volia que se n'hi parlés...!

Antonet Algunes vegades jo havia intentat fer recaure la conversa sobre aquest assumpto, mes deixí de fer-ho quan un dia, estrenyent-me la mà, me digué: ni ho recordo, ni vui pensar-hi; mes tu, que ets mon millor amic, me concediràs un favor que te l'agrairé amb tot lo cor; si el dones a l'oblit, per més que sigui matar-me, s'ha acabat tot entre nosaltres. No me'n parlis més.

Rosa ¡Quina conformitat més gran!

Antonet Ja ho veies. Parlar d'això i anar-se'n era tot u.

Rosa Era la gran conformació que tenia al mig de sa desgràcia.

Escena 7

Dits, dida.

Dida L'oració no és pas consol quan lo cor batalla pres d'angústia mortal; si amb fe aixecava pregàries, lo decaïment me mostrava lo terme fatal d'aqueixa lluita amb la mort.

Antonet ¿Per què ha vingut?

Dida Per què me n'hi anat, diràs millor. Volia estar sola i mil sombres fatídiques revoltejant prop meu, cernint-se sobre mon cap, murmuraven a mos oïdos fatals paraules, terribles i sanguinaris auguris.

Rosa Això vos ho dona lo desvetllament.

Dida No, la cruel certesa pròxima a descobrir-se.

Rosa Fa mal de donar-se tal turment.

Dida ¿I per ventura les llàgrimes que brillen en vostre semblant no manifesten clarament que, com jo, de vosaltres ha fugit tota esperança?

Rosa Pensi que...

Dida Vui entrar a veure'l; estant a son costat, me sembla tenir-lo segur, no crec capaç la mort d'arrencar-lo de mos braços mentre jo el guardi. *(Se sent un crit dins lo quarto de don Claudi.)* ¿Heu sentit?

Rosa ¿Què era?

Dida Un crit horrible que ha ressonat en mon pit. ¿Potser en Claudi...?

Antonet Anem.

Rosa Correm-hi.

(Van tots cap a la porta i queden plantats, deturats per l'ademan de don Anton.)

Escena última

Los mateixos i don Anton.

Anton *(Des lo llindar.)* ¡No avanceu més!

Dida ¡Per què! Vui entrar. En Claudi...

Anton S'han tancat per ell les portes d'aquest món.

Dida ¡Déu meu!

Anton En aquest moment ha deixat d'existir.

Dida ¡Ai!

(La dida cau desmaiada en los braços de Rosa, Antonet se dirigeix, plorant, al quarto de don Claudi, en qual portal hi ha l'Anton, que li estreny les mans.)

Fi del drama.

La Societat del Born

Filantropia i diversió. Loa escrita per R. A. i A.[134]

Música del mestre don Josep Ribera.
Entrenada en lo Teatro del Circo Barcelonès la nit del dimarts 18 febrer 1873.

A mos bons amics que s'apleguen baix la bandera que té per divisa Filantropia i diversió.

La virtut amb què s'adorn'
lo Carnaval d'avui dia
me feu nàixer simpatia
per la *Societat del Born*.
Al dar jo los primers passos
pel camí que l'evidència,
vosaltres, amb complacència,
m'allargàreu vostres braços.
¡Que mostra de gratitud
est treball vos siga certa...!
Pobra i senzilla és l'oferta,
mes del cor és lo tribut.
Un trist nom únicament
pot salvar-la i dar-li glòria;
poso doncs, perquè no mòria
el d'en *Sebastià Junyent*.

L'autor.

Repartiment

Personatges	*Actors*
La Caritat	Cristina Curriols.
La Locura	Pepeta Mateu.
La Fama	Marieta Quintana.
Una pobra	Adela Giron.
La Societat del Born	Sr. Giménez.
Un disfressat	Sr. Puig

Coro de disfresses i de pobres.
Nota: per dreta i esquerra, s'entén les de l'actor.

134. Edició: *La Societat del Born*. Filantropía y diversió. Loa escrita per R. A. i A., Barcelona, Impremta de Narcís Ramírez i companyia, 1873.

Acte únic

Lloc solitari.

Escena 1

Un disfressat. (Impacient mira cap a la paret dreta.)

(Cant.)

Disfressat Els companys tarden,
no sé què fan;
el temps que perden
els sabrà mal.
(Continua mirant.)
Veig que ja venen,
vui avisà'ls.
(Cridant i fent signos.)
¡Apa, cuiteu-ne!
¡Veniu, si us plau!
(Surten una munió de disfressats.)

Escena 2

Un disfressat i coro.

Coro *(Sortint.)*
¿Ja ens esperaves?

Disfressat ¡Fa més d'un quart!

Coro ¡Anem a córrer!

Disfressat ¡Anem-se'n ja!

Tots Si del món res un s'emporta,
vida alegre cal passar,
a lo menos, quan se mori,
no el tindran per enganyat.
El temps que passa
no torna mai.
¡Anem a córrer!
¡Anem-se'n ja!
(Quan van a marxar, el disfressat, que va al davant, els atura i diu, mirant a l'esquerra:)
(Recitat.)

Disfressat ¿Què voldran aqueixes dones
que s'encaminen a aquí...?
No estaran per lo bullici,
son aspecte sembla trist.
(Surten unes pobres.)

Escena 3

Un disfressat. Coro de disfressats i de pobres.

Disfressat ¿On aneu, tan recollides?
(Dirigint-se a una dona.)
¿De la broma és que fugiu
o nos busqueu a nosaltres,
coneixent-nos per tranquils?

Pobra ¿Tan bé tracten nostres cares
les penes i los fatics,
que no se conegui en elles
lo dolor que estem sofrint...?

Disfressat Una pena, si és contada,
se rebaixa mig per mig;
teniu bona proporció,
amb nosaltres vós veniu
i, de la mitja que queda,
molt serà que no n'eixim.

Pobra Empreneu-ne vostra ruta,
és distint nostre camí,
puix que, mentres la ventura
placentera vos somriu,
amb feresa, la desgràcia
se complau fent-nos patir.
Hem buscat lloc solitari,
avui que és jorn d'alegria,
per a desfogar lo plor
que s'aferra en nostre punt
I ningú se pensarà,
en lo bull del regosig,
que hi ha qui plorant se troba
de la misèria al fatic.
¡Ai!, si veia descoberta,
el que sempre ditxós viu,
tanta pobresa ignorada,
tanta misèria infeliç,
de segur que, des les hores,
sols per ventura tindria

emparar a la desgràcia,
lo desvolgut protegir.

Disfressat ¡Us dic que no anem bons, noies!,
anem errats, jo us ho dic.
Cada cosa, quan li toca,
diu un refrà del país;
els sermons a la Quaresma,
ara és temps de divertí'ns.
Amb això, com no ens distreu
vostra trista companyia,
si bé sentint-ho de veres,
vos deixem soles aquí.

Pobra ¿Soles...? No hi estarem gaire.

Disfressat De saber jo tinc desig
qui, deixant-ne la tabola,
us vindrà a fer companyia.

Pobra La més santa de les dones,
la que corre vers l'humil,
la que plora amb la desgràcia,
la que s'aparta del ric,
la Caritat.

Disfressat ¡Déu te'l torni!
desperta crec que somies;
¡no la veuràs!

Pobra N'estic certa,
¡vindrà!

Escena 4

Los mateixos i la Caritat. (Sortida ràpida.)

Caritat Ben alt ho pots dir.
Per jamai, al que em reclama,
he deixat jo d'assistir,
que és per mi la millor glòria
consolar a l'infeliç.
Fujo dels vans oropels,
me sedueix lo senzill
i, de l'orgull apartant-me,
s'ignora mon procedir.
La publicitat la busco
en lo cor del desvalit

i lo que allarga mà dreta,
de l'esquerra no n'és vist.
(A ell.)
Tu que sempre, contra penes,
tens fortuna per abric,
com ignores què és misèria,
per 'xò dubtaves de mi.
(A ella.)
I aquesta que deu al món
sols dolors des de que viu,
com no sap ni lo que és ditxa,
per 'xò en mi tan sols confia.

Disfressat Si algun dia, que és molt fàcil,
se cansés de protegí'm
la veleidosa fortuna,
amb anhel te buscaria,
però ara, amb tota franquesa,
tu no serveixes per mi.
Amb los seus va cadascú,
a mi m'espanta lo trist,
per 'xò, an a tu, prefereixo
la bona amiga que tinc,
amiga tan verdadera
que mai me dona a l'oblit.
Ja ho veuràs. ¡Vine, Locura!,
¡t'espero!

Escena 5

Los mateixos, la Locura.

Locura Ja em tens aquí.
(Cant.)
Ja saps que sempre
amb tu jo visc,
que sols m'agrada
la gent tranquil.
Amb ella goso,
per ella visc,
només desitjo
lo que no és trist.

Coro disf. La gran tabola
amb tu tenim.

Coro pob. Tu ens aconsoles

nostre patir.

Coro disf. Anem-se'n prompte.
¡Marxem d'aquí!

Coro pob. Nos dona, al veure't,
ventures mil.

Coro disf. Duri, duri la gatzara,
duri, duri el daltabaix;
viva la locura,
viva el Carnaval.

Coro pob. Brilla, brilla l'esperança,
brilla, brilla en lo cel blau,
benvinguda, protectora,
benvinguda caritat.

(A l'anar-se'n la Locura, s'adona de les pobres i els hi diu:)

Locura ¿Què feu parades aquí?
¿Alguna potser m'espera?

Caritat Ves seguint-ne ta carrera,
van per un altre camí.

Locura ¿Qui sou vós, bella senyora,
que, no obstant la senzillesa,
indici que la pobresa
en lo vostre costat mora,
així s has deixat vençut
mon accent, que res lo lliga?

Caritat Jo so del pobre l'amiga,
jo aconsolo el desvalgut.

Locura Santa missió; elevada
i per mi desconeguda;
mes, si un dia la sort ruda
sobre mi caigués airada,
castigant-me amb crueldat,
¿per trobar-te, què faré?

Caritat Aclamà'm, no et faltaré,
me diuen la Caritat.
Tu vas amb luxo vestida,
tu d'aquestos te rodeges,
senyal de que no pateixes,
mostra d'agitada vida;
¿mes el cor, quan te veus sola,
en fer bé mai no t'empenya?

Locura Jo no tinc cap més ensenya
que el bullici i la tabola.

Caritat ¿Qui n'ets tu, que la desgràcia
aixís logres subjugar?
¿Com has pogut alcançar
que an a cap mal te fàcia?
¿Qui n'ets tu, que la ventura
sempre et mira sens embós?

Locura L'estimada del ditxós,
m'anomenen la Locura.

Caritat ¿I no et cansa aqueixa vida?
¿No desitges mai fer bé?
¿No t'agradaria ser
per lo poble beneïda?

Locura Porta el seu destí marcat,
al nàixer, la criatura;
el feliç té amb mi ventura,
amb vós, la té l'orfandat.
Deixem, doncs, rodar la bola
per la pendent que la inclina;
seguiu vós missió divina,
jo segueixo la tabola.
I si al sortir de l'orgia,
de son foc encar roenta,
la misèria me presenta
d'un ser dèbil l'agonia,
llavors jo, trista i plorosa,
de la virtut fent memòria,
vos dava tota ma glòria
per ser, com vós, piadosa.

Caritat Los sentiments que el teu cor
per ta boca don' sortida
no són d'ànima envellida,
són de virtut un tresor,
i amb ells se pot demostrar
que, quan vulgui la locura,
lo plaer i la ventura
amb lo sant sabrà juntar.
No deixis tan bon camí,
emprenent-lo amb fe i constància
de gratitud la fragància
trobaràs al ser-ne al fi.
A tu bé et fora possible,
mentres un se diverteix,

recordar-li el que pateix;
bé podries...

Locura — Impossible.

Escena 6

Los mateixos i la Fama. (Sortida ràpida.)

Fama — ¿Qui tals mots gosa llençar...?
¿Qui dir això s'aventura...?
No és impossible lograr
púguia el poble aconsolar
qui el plaer amb goig apura.
En la noble Barcelona,
poderós brilla, esplendent,
per la lluentor que dona,
de ses virtuts la corona,
un fill del poble, en Junyent.
Des de sa modesta esfera,
impuls dona al Carnaval
i mentres la broma impera,
la misèria lo venera
perquè calma lo seu mal.
De la careta amb l'embós,
lograr caritat alcança;
tothom se compta ditxós,
fins lo poble riu joiós,
puix d'emparo té esperança.

Caritat — Virtut que m'era ignorada,
virtut que no en la sabia,
amb ella vui ser juntada;
de mon costat apartada,
no en serà ni per un dia.

Locura — També jo desitjo, a fe,
córrer prompte a son costat,
per guia m'oferiré;
si alcanço semblant mercè,
no vui més felicitat.

Fama — Puix vos ha marcat la nova
en la cara el regosig,
jo us duré allà a on se troba
de mes paraules la prova.
(Mutació.)

(A lo signo de la Fama, se correrà lo teló i apareixerà una riquíssima mansió a on hi haurà la «Societat del Born», voltada de pobres i disfresses. Lo pendó, al seu detràs.)

Escena última

La Fama, la Locura, la Societat del Born, pobres i disfressats.

Fama
És complert vostre desig.
La disfressa allà present,
amb pobres a son entorn,
és la Societat del Born
fundada per en Junyent.
Mireu son hermós pendó.
¡I quant bé la simbolisa!
Hi campegen, per divisa,
«Caritat i Diversió».

Born
(A la Locura.)
Vine a mon costat, Locura,
si de boira em dons indici,
amb descomunal bullici,
allunyarem la tristura.
(A la Caritat.)
I tu, la dona més pura,
la que sempre al desgraciat
un consol li tens donat,
la que quan pateixen plores...
¡No t'allunyis de mes vores!
¡Vine prop meu, Caritat!

Locura
Si has conegut d'importància
lo meu inútil servei,
faré aquí del goig l'estància
treballant per tu amb constància:
¡ta voluntat és ma llei!

Caritat
¡Qui, després de venerada,
tan gran amor me sap dur,
sent encara jo l'honrada,
amb excés quedo pagada
no apartant-me mai de tu!

Born
Incapaç de vanaglòria,
ma ambició queda cifrada
en què siga respectada
demà la meva memòria.

I el millor títol de glòria,
per la veu de l'orfandat,
oure dir a mon entorn
que puc rebre; és un jorn.
¡Benhages tu, Societat!
¡Benhages tu, la del Born!

Fama Per honrar un fet tan noble,
és molt dèbil mon accent.
¡Honor a lo fill del poble!
¡Glòria a Sebastià Junyent!

(La Societat del Born s'abraça amb la Locura i amb la Caritat, formant los pobres i disfresses un grupo a gust del director d'escena.)

Coro disfr. Benhaja l'hora
que lo disfràs
és lo ropatge
de virtuts grans.

Coro pobres Benhaja l'hora
que el Carnaval
porta, amb ventura,
la Caritat.

(Coro general.)

Benhaja l'hora
que s'ha juntat,
amb la gatzara,
la Caritat.

(Abans del final, se cremaran flames de bengala, apareixent detràs de la Societat del Born un transparent que diga los dos últims versos de la Fama.)

Lo primer any republicà

Llanterna màgica que fa passar per davant de l'espectador tipus, figures i escenes que més valdria no veure-les, puix són records fatals de l'any que per fortuna dorm ja lo son de l'eternitat, i això que encara no hi ha les més bones... perquè la millor paraula és la que queda per dir; o sia, L'any 1872 en una estona. Revista política, econòmica, civil, mèdica, teatral, plàstica, local, astronòmica, periodística, nacional, satírica, universal, fabril, comercial i profètica, és dir, de tot lo que es vulgui menos lliterària, en un acte i en vers català, castellà, italià, francès, etc.,[135]

An en Marcelino Roca i Almirall

Si en política hi ha molta farsa, també és cert que en tots los partits s'hi troben homes honrats que, despullats de mesquines ambicions, no tenen altre nord que la prosperitat del país a on nasqueren. Tu n'ets una prova, i jo, que enmig del revoltós mar de decepcions que amenaça aufegar a la nostra pàtria, t'he vist, impàvid i serè, navegar amb rumbo fixo en la tranquil·la nau de la conseqüència, no doblegant mai ton altiu caràcter ni el temor ni el servilisme, te dedico aquesta pobra Revista com a dèbil testimoni de l'infinit apreci que em mereixen les teves cíviques virtuts.

Conec son escàs valor, no ignoro la seva poca importància, mes, per altra part, també sé que per tu té un preu inestimable la mes ínfima cosa si s'abriga baix los suaus plecs del carinyós mantell de l'amistat.

Rossendo, Barcelona, 18 de febrer de 1873.

Repartiment	
Personatges	*Actors*
La Llibertat	Carlota de Mena
Espanya	Rafela Arquer
L'Havana	Cristina Valero
Una dona	Emília Pous
La República	Teresa Rius
Silvestre 1872, monàrquic	Joan Perelló
Manel 1873, republicà	Joan Isern
Romea	Joan Bertran

135. Edició: *Lo primer any republicà*. Llanterna màgica... Barcelona, Archivo Central Lírico-dramático, 1873.

Baltasar	Carlos Girbal
Otello	Lluís Santigosa
Un senyor dels Jocs Florals	Lluís Làzaro
Un cego	Joan Escaiola
Circo	Anton Torras
Odeon, senyor feudal	M. Santigosa
Odeon, botxí	Pere Jordà
Tirso, senyor	Josep Miró
Tirso, pintor	Ramon Tous
Astròleg 1	Urbano Partegàs
Astròleg 2	Carlos Vico
Xicot 1	Josep P. Valero
Xicot 2	Francisco Seguí

Bitlletaires primer, segon, tercer, quart, quint i sisè. Gent que no parla. Un pobre. Municipals. El patronat. Xicots amb fanals. El Liceu. El Principal. Un negrer. Dos esclaus. Jugadors. Polissons. Dos rifaires de Sants. Un soldat cego. Un noi acompanyat. Individus de la Partida de la Porra. Un xicot que guia al cego dels romanços. Dos homes amb pendons. Mossos de l'Esquadra. Una cucurulla. Trabucaires. L'article 33. Dos sacs. Un que porta un aucell. Un que toca les trampes. Homes amb los pendons finals i ... prou per a acabar.

Acte únic

Lo teatro representa l'Esplanada. A la dreta i en primer terme, un pedrís del passeig de sant Joan. A l'un costat, un arbre; a l' altre, un fanal.

Escena 1

Se senten a dins cants funerals. Surt en Silvestre, tot moixo. En Manel dorm al pedrís, embolicat en una manta.

(Canta el coro de dins.)
Puix deixa sols desgràcies
sols penes i turments,
amb tronxos i amb pedrades,
despido dem al vell.

De benestar i ventura
inundats tots nos veurem
quan la vida el vell acabi,
quant imperi el jovenet.

«A fora» tothom cridi,
«a fora», cridem fort,

ni rastre que no en quedi,
a fora lo vellot.

Silvestre Canteu, canteu, perdularis,
contra lo decrèpit vell
que amb despreci n'escolta ell
los vostres cants funeraris.
Qui com jo coneix la farsa
que del món l'espai emplena,
no pot ser li causi pena
tan miserable comparsa.
(De dins, canta el coro.)
Puix deixa sols desgràcies,
sols penes i turments,
amb tronxos i amb pedrades,
despido dem al vell.

Silvestre Me recorden prompta mort
per donà'm cruel suplici,
mes, de la vida el bullici,
lo deixar-lo tinc per sort.
Lo dia de ma vinguda,
al cenyir-me la corona,
la tristor de Barcelona
semblava desconeguda.
Avui, amb veus desemboltes,
se procura que m'espanti
i sols apareix que canti
tothom les meves absoltes.
Aixís logren eixos cants
alegrar ma parentela,
puix s'ahorra molta pela,
prescindint dels capellans.
(Se sent lo soroll que fan onze pedres deixades caure, una detràs de l'altra, dintre una caldera.)
¡Onze! ¡Ditxosa campana!
¡Mai tan alegre he escoltat
ton so sens to, tan ingrat,
que ni el d'esquelles l'afana!
D'aquí una hora, el vel s'esqueixa
que resguarda el porvenir,
al dar jo l'últim sospir,
no m'arrenca ni una queixa.
Mes, abans d' aclucar l'ull,
en aquest món trapasser
desitjaria saber
ma herència qui la recull.

Jo dels homes li diria
com adquireixen riqueses;
de los títols i grandeses
totes les farses sabria;
de los polítics l'eixam,
amb sa fortuna robada
com a terra conquistada
mentre el poble es mor de fam,
n'hi faria jo la història;
i, llibre de grans tropells,
si seguia mos consells,
son reinat fora de glòria.
Porvenir tan seductor
no és fàcil posar-lo a prova,
perquè no sé a on se troba
el que em serà successor.
Del destí lo cor de ferro
fins me nega aquest consol!...
'nem a veure el patracol
que compon lo meu enterro.
(Va a sortir i, al passar prop del pedrís, s'adona de que hi dorm en Manel.*)*
¿Un xicot en aquesta hora
adormit en un pedrís?...
¿Com s'haurà fet fonedís
an els manos d'aquí fora?
¡Pot ben dit que ha tingut sort!
Adormit aquí no el deixo,
la meva hora li cedeixo.
(Trontollant-lo per despertà'l.)
¡Noi! ¡Minyó! ¡Si que dorm fort!

Manel *(Sense moure's d'ajagut.)*
¿Voleu fer el favor d'estar?

Silvestre Si ara jo no et despertés...

Manel ¡Ah, vamos! Busqueu calés...
(Incorporant-se.)
a una altra porta, germà.

Silvestre ¿Tan difícil t'és conèixer
an a la gent per la cara?

Manel ¡I molt!... ¡Figura't que encara *(S'alça.)*
jo en el món hi tinc de néixer!
Ves si trobes fora llei
que ignori lo rutinari.

Silvestre ¿Quina tecla vols tocar-hi?

Manel La més grossa: m'han fet rei.

Silvestre ¿Rei? Un ne tenim i ens sobra,
i a cobrar se don' tal manya
que, seguint amb ell,
a Espanya li daran patent de pobra.

Manel No so rei com heu entès,
d' aqueixos de sis al quarto,
jo de baixeses m'aparto.
¡Jo so l'any setanta-tres!

Silvestre ¿Mes exclamacions sentides
per la sort hauran estat?
¿No m' enganyes? ¿Dius vritat?

Manel ¿Faig cara de dir mentides?

Silvestre ¡De ton orgull fes renúncia
davant meu!

Manel Amb indirecta,
m'exigiu ara respecte;
vostra boca aixís m'ho anúncia,
mes advertir-us me pesa,
per vostra edat avançada,
que, al deixar-vos relatada
ma imponderable grandesa,
quant menos per atenció,
no devíeu fer-me ultratge
prescindint del vassallatge
que em deveu com a senyor.

Silvestre Calla, calla, perdulari,
lo teu procedir tan neci
logra sols a lo despreci
posseir per tributari.
L'orgull que mostres, joiós,
no lo temo ni m'humilla,
perquè sap lo poc que brilla
qui fou l'any setanta-dos.

Manel ¿Vós sou mon antecessor?

Silvestre Jo mateix.

Manel ¡Ha, ha! *(Rient.)*

Silvestre ¡Ximplet!
¿Què tens?

Manel — Dels bunyols que heu fet
se riu vostre successor.

Silvestre — ¿Com ho saps? ¿Qui t'ha contat?...

Manel — Ningú, mes el que repara,
ben atent, la vostra cara,
hi veu en ella marcat
que no us sobra intel·ligència,
que teniu molt de talòs,
que per enganyà-us a vós
no es necessita ciència,
i al mirar-vos, sens treball,
vostra vida jo veig ara,
puix se sap bé que la cara
és de l'home fiel mirall.

Silvestre — No se'm pot donar la culpa
per si tinc o no tinc ciència,
que la meva inexperiència
bé mereix una disculpa.
Al venir-ne jo en el món,
ningú me donà un consell,
¿qui, d'una cosa novell,
explica com se compon?
Aixís doncs, per a evitar
que caiguessis en mals llaços,
per a què tots los embrassos
tu los poguessis salvar,
volia dar-te raó...

Manel — ¿Potser sou memorialista?

Silvestre — Lo que so, per tu, és cronista.

Manel — ¿I en Balaguer, que voló?...

Silvestre — Abans lo creguérem, mansos,
quan cantava, amb idolàtria,
la història de nostra pàtria
amb rondalles i romanços.
Avui sí que no ens enganxa,
perquè hem vist, amb greu dolor,
que tan sols professa amor
a les glòries de la panxa.

Manel — Dels enganys que el món registra,
un dels bons aquest serà.

Silvestre — Sols aixís se pot pensar

que hagi arribat a ministre.
A la marxa, en sense frenos,
que al país va arruïnant,
se deu que ell arribi a tant
i l'Espanya tant a menos.

MANEL Lo resultat se'm divisa;
mentre uns quants lo millor es traguen,
la major part dels que paguen
ni per dur tindran camisa.

SILVESTRE Has donat al mig del pic,
de contribució els apuros,
qui per pagar té prous duros,
ja es pot dir que és home ric.

MANEL ¿Deuen ser, doncs, molt pujades,
segons vós us espliqueu?

SILVESTRE Indústria hi ha que no treu
les que li són carregades.

MANEL *(Com pretenent endevinar-ho.)*
Fora deuda la nació
quedarà sens que ho conegui...

SILVESTRE ¡Ca!, si el seu gust és que degui
cada espanyol un milló.

MANEL S'invertiran en grans obres
els quartos que es recolleixen...

SILVESTRE Al revés, fins se poleixen
hasta les cases dels pobres.

MANEL Aumentaran els civils
i ni un lladre aixís se troba...

SILVESTRE ¡Ca, home, si fins ja es roba
deturant ferrocarrils.

MANEL ¡Inútilment me capfico...!
¿Què en fan, doncs, de tant diner?

SILVESTRE ¿Què en fan?

MANEL Sí.

SILVESTRE ¡Oh, noi!, no ho sé,
més ben dit, no m'embolico.

MANEL ¿Voleu ressenyar-me els mals
que afligeixen a l'Espanya?

Silvestre No sé si tindré prou manya
però... provem-ho. A contà'ls.

Manel De ser curt ja mirareu...

Silvestre És joc de no gaires taules,
t'ho diré amb poques paraules.

Manel ¡Ànsia i brillo! Comenceu.

Silvestre Perquè faci més memòria
i pugui trobar l'encuny,
ho agafaré un xiquet lluny.
Escolta noi. Va d'història.
De negror amiga fidel,
una sombra, amb cruel sanya,
taques feia al sol d'Espanya:
era la reina Isabel.
Trist lo poble, sense feina,
de misèria en lo desfici,
finir veia son suplici
si lograr es treia la reina.
En quietud treballava
per lograr-ne sos intents
i ni amb penes ni turments
son valor mai s'amenguava.
Per torpesa o algun descuit
referent a disciplina,
en Topete a la marina
sublevà el seixanta-vuit.
No l'induí la deshonra
del país, al sublevar-se,
encara que vagi alçar-se
baix lo crit d'Espanya amb honra.
Luego en Serrano i en Prim
lo moviment secundaren
i vencedors se trobaren,
de la glòria en lo bell cim.
Llavors, perquè tanta feina
no es perdés amb villania,
tot Espanya en un sol dia
destronar-ne va la reina.
Los tres hèroes de l'empresa,
deturats en son camí,
altre rumbo van seguir
i al poble feren promeses.
Amb farses de mala llei,
el temps aixís se passava

mentres que enlloc se trobava
qui admetés ser nostre rei.
Dos anys dura aqueix estat,
digne de passar a la història,
i ens tragueren d'ell, amb glòria,
cent noranta-un diputat.
No se logrà sense apuros,
de coronar l'edifici,
paga Espanya, amb sacrifici,
diaris, quatre mil duros.
Tan car com és, la veu corre
que és dolent el material
i, encar que hi posin puntal,
dintre de poc temps s'ensorra.
Ministres de cap d'estopa
governen a tort i a dret
i, a l'expedir un decret,
l'espera, rient, l' Europa.
Aquest benestar tan maco
qui no el coneix, l'endevín,
amb pinars de Balsaín
i amb contractes de tabaco,
fent encara cas omís
d'emprèstits a vint per cent,
de les mines d'Almadén
i allò del banc de París.
Quan pretén no deixar córrer
lo sufragi més pillades,
lo malmet a garrotades
la Partida de la Porra.
Borrada n'és ja la tinta
que firmà santa promesa
i sobre el poble encar pesa
la inícua llei de la quinta.
A pesar dels grans repartos
amb què a lo país s'assola,
sempre la hisenda espanyola
és una hisenda sens quartos.
És a dir, que el pacient poble,
el veure gent estrangera
que no vol de cap manera,
contemplant la farsa innoble
en què ha servit de joguet,
si es parla de la Gloriosa,
amb paraula congoixosa,
contesta del modo aquest:

quant a algú senti alabar
de Cadis la gran anada
per en Topete i mainada,
com deixaré d'exclamar,
veient la revolució
que sols nos ha dut deshonra:
«No hi van anar a buscar l'honra,
van anar-hi pel torró».
Prò veuràs, deixem-ho córrer,
això, si un ho toca, embrut;
tu en el món ara has vingut,
quan jo me'n vaig a la porra.
D' aquest modo n'és el món,
quan uns se'n van, altres venen,
uns riuen, uns altres penen,
'vui hi som, demà no hi som.

MANEL ¿I jo també em moriré?

SILVESTRE Com jo, tens de vida un any.

MANEL Ja n'hi ha prou, sens cap afany,
divertint-me el passaré.

SILVESTRE També em creia que era sort
passar el temps i de tot riure,
però ara, millor que el viure,
ne prefereixo la mort.
La mort, amb dolça quietud,
a reposar me convida...
Lo que més sento en ma vida,
és del món la ingratitud:
sent mon reinat a la vora,
tothom se creia ditxós...
però ara: «any, setanta-dos»,
diu la gent, «ja fossis fora».
Per 'xo vull fugir del ball
que el món de si mateix dona.

MANEL ¿Morireu dins Barcelona?

SILVESTRE Daré aquí l'últim badall.

MANEL ¡Morir aquí!, ¡com un pinxo!
¿Esteu en vós? ¡Quin deliri!

SILVESTRE Com trauran el cementiri,
no gasto quartos amb ninxo.

MANEL ¿I vostra amistat, on és?

Silvestre Era antes, ara so sol.

Manel ¿Que haveu fet algun bunyol?

Silvestre Més que en Sagasta al Congrés.

Manel Conteu vostra vida, el rato
passarem... ¡Vaja!

Silvestre *(Vacilla.)* ¿I si ho esguerro?
(Se sent borgit i Silvestre mira cap a la dreta, a on s'hi veu resplendor de lluna.)
¡Calla! Part del meu enterro
Per aquí se'n ve. El meu retrato
te'l faran tots a porfia;
ja haurà passat lo millor,
però, amb tot, com ells, en Cantó
de segur que no el faria.
(Se posen al cantó esquerre mentres van desfilant los molts que componen l'enterro d'en Silvestre.)

Escena 2

Una dona disputant amb un home que porta un pa a la mà. Ella li dona monedes i ell se resisteix a prendre-les. Quan s'indica, un xicot que porta un pendó que diu:«Se toman monedas de medio real, hasta las que sean falsas».

Home No les hi prendré, no es cansi.

Dona A l'home les han donat.

Home Perquè ha volgut.

Dona ¡Bona mina!,
¿com ho farem per menjar?

Home Bé, ¡què m'expliqueu, a mi!

Dona Els de Madrid han manat...

Home Que se les quedin.

Dona *(Dant-n'hi unes altres.)* ¿I aquestes?

Home Menos, no vull mitjos rals,
pessetes noves, tampoc,
valen lo mateix que un franc
i un senyor m'ha dit que, els duros,
aquells tan mal acunyats,
que la cara hi ha d'un home

que no pot ser més semblant
a la del llampiabotes,
en cada un s'hi perd un ral;
això sent moneda bona,
i ara casi tot és fals.

DONA Ja us dic jo que estem ben frescos.
¿Quan anirem bé?

HOME És llarg, mai. *(Se'n van.)*

MANEL ¿De moneda falsa, en corre?

SILVESTRE Corre'n de bona és estrany.
(Travessa el xicot amb el pendó.)
Públicament s'anuncia
a on la falsa es prendrà.

MANEL Qui no ho veu, té de ser cego.
Així sí que en correrà.

SILVESTRE Només falta que el govern
subvencioni els fabricants.

Escena 3

Surt un home que va mol pobrament vestit i denotant misèria extrema. Va esparverat perquè el persegueix un municipal.

MANEL ¿Que ha robat alguna cosa?

SILVESTRE Demanava caritat.

MANEL ¿An el que capta l'agafen?

SILVESTRE Sí, ara ser pobre és privat.
Com que els espanyols nedem
amb or i felicitat...

MANEL ¿I què ve a ser, aquell del sabre?

SILVESTRE ¿Aquell?... Res. Cobra set rals,
i, sent pagat del comú,
fa de mosso als concejals.
A més, ne tenim uns altres
que es passegen a cavall,
corren detràs dels xicots,
són de l'arcalde edecans,
i... res més. ¡Oh, estem servits
de guàrdia municipal!

Escena 4

Surt un senyor que va tot negre com un cotxero dels morts, porta a la mà una caixeta d'aquelles de captar que a sobre hi ha un timbre; el barret és un anunci transparent i en son interior deu haver-hi un llum; va marcat com els bens amb dues PP a l'esquena. Travessa molt sèrio, fent sonar lo timbre.

Manel ¿Qui és?

Silvestre El Patronat de Pobres.
Quan un té necessitat,
ell de seguida l'apunta
i... ¡vaja!, apuntat està.
A més d'això, ha fet grans coses,
serveis molt bons ha prestat:
la instal·lació de los quioscos,
los anuncis ambulants,
els cantons se'ls ha fet seus
col·locant-hi uns quadros grans;
va posar, amb reglament,
i fins els uniformà,
els xicots que venen mistos,
que es malgastaven els guanys
i és millor que s'aprofitin
'nant a parar en bones mans.

Manel ¿El Patronat, què és? Digueu-m'ho.

Silvestre Un òmnibus, tot hi cap.

Escena 5

Surt un vestit i ennegrit d'Otel·lo, i amb peus, mans i ulls fa gestos que espantin als espectadors, i amb veu de tro dirà los versos que van a continuació. Se recomana que cridi ben fort.

Otel·lo ¡Un momento!... È morta... Probabilmente verrà ad annunciarmi la morte di Cassio... ¡Ah!, questa sfortunata non si muove più, è fredda come il marmo d'un sepolcro... ¡Oh!, par che respiri ancora... No... ¿come si fa addesso? ¡Se lascio entrare costei vorrà sicuramente parlare con mia moglie!... ¡con mia moglie!... ¡Io non ho più moglie! ¡Oh insoffribile!, ¡oh duro momento!, ¡oh universo!, ¡che non subissi ora!
(Quan acaba de baladrejar, se senten «¡bravos!», «¡bien!» i molts picaments de mans i li tiren corones.)

Manel ¿Qui és aquest?

Silvestre ¡Home! És un còmic.

Manel No el conec.

Silvestre Ni jo tampoc.

Manel Ho fa bé.

Silvestre ¿Per què?

Manel Com piquen...

Silvestre Sempre que surt, ovació;
per son mèrit no la logra.

Manel ¿Doncs?

Silvestre Perquè tingué la sort
de poder néixer a Itàlia.
Ell és estranger, ¡molt bo!,
nascut aquí, res valdria.
No ser del país és sort.

Manel *Nadie es profeta en su patria.*

Silvestre Però l'espanyol no ho és d'enlloc.

Escena 6

Surt un vestit de Baltasar. Declama bé.

Baltasar Si... despliegas mil primores...
me circundas de placeres...
mas, ¡váyanse esas mujeres
y arroja de aquí estas flores!
.....
Si es que tú quieres vencer
este infecundo fastidio
contra el cual en balde lidio,
porque se encarna en mi ser,
¡muéstrame un bien soberano
que el alma deba admirar!
y que no pueda alcanzar
con sólo tender la mano.
Dame, no importa a qué precio,
alguna grande pasión
que llene un gran corazón
que sólo abriga desprecio.
Enciende en él un deseo
de amor... o de odio y venganza,
¡pero dame una esperanza
de toda mi fuerza empleo!

¡Dame un poder que rendir...
crímenes que cometer,
venturas que merecer
o tormentos que sufrir!
Dame un placer o un pesar
digno de esta alma infinita,
que su ambición no limita
a solo ver y gozar...
Dame, en fin, cual lo soñó
mi mente en su afán profundo,
algo más grande que el mundo,
algo más alto que yo.

(Acaba la relació dita i no se sent ni un cop de mans, res, sepulcral silenci; contrast amb l'altre.)

Manel An aquest no l'aplaudeixen,
i ho fa com l'altre...

Silvestre ¡Millor!
No obstant, ja ho veus, ni un aplausso,
l'altre, tot: corones, flors...

Manel ¿Quina diferència hi troben?

Silvestre Una gran: és espanyol.

Escena 7

Surten dos astròlegs, amb dos xicots al detràs que venen pernòstrics. Porten un pendonet cada un d'ells que diuen: l'un, «El verdadero Samboyano», i l'altre, «El legítimo Samboyano».

Un xicot ¡Qui en vol un! ¡Només sis quartos!

Astròleg Al ser a Nadal, farà fred.

Altre astròleg Al ser a Sant Joan, calor.

Altre xicot ¿Qui en pren un? ¡Val sis calés!

(Fora tots quatre.)

Manel ¡Semblen dos savis! ¿Què venen?

Silvestre Són pernòstrics.

Manel ¿I la gent
en compra?

Silvestre Encara hi ha tonto
que s'hi deix caure i s'ho creu,

com paraules d'en Sagasta.

Manel ¿I no endevinen mai res?

Silvestre Mira: uns astròlegs inglesos
anunciaren fa poc temps
una gran pluja d'estrelles...

Manel ¿I voleu dir que hi va ser?

Silvestre ¡I de debò!

Manel ¿I en plovien
moltes?

Silvestre Ui, ui...

Manel ¿Sí?

Silvestre A raig fet.

Manel ¿A on queien?

Silvestre A les mànigues
dels militars.

Manel ¿Sí? ¿Per què?

Silvestre Són gent que van a les fosques...

Manel I amb llum.

Silvestre ¡Just! S'hi veuen més.

Escena 8

Un cego amb una guitarra i romanços.

Cego ¿Qui en vol un altre, senyores?
Dos quartitos només val
el romanço que ara acaba
de sortir, un fet que ha passat
a Babiecas, que és un poble
molt lluny d'aquesta ciutat.
Una dona que es diu Tecla,
per protegir al seu amant
i fugir de la tutela
de sos pares i germans,
l'altre dia, cap al vespre,
armada d'una destral,

tota la seva família,
que eren tretze, xics i grans,
després que los tingué morts,
dins de la casa els cremà.
Aquí trobaran, senyores,
com ella tot ho negà,
mes un gos que la seguia
va descobrir la maldat.
La relació d'aquest crimen
està escrita en castellà:
¡Vaya! El paletito nuevo,
¿quién pide? ¡Dos quartos val! *(Se'n va.)*

Silvestre És lo que llegeix el poble,
pensa el que s'instruirà.

Manel ¿Per què no priven que surti?

Silvestre ¡Com que tenim llibertat!

Escena 9

Surten molts de xicots amb prospectes, fanals i anuncis ambulants de novel·les amb los títols La reina de 100 queridos, Una nación de bandidos, Isabel II, la concubina, Amores de frailes y monjas, El hurtador de honras ajenas, Los ladrones de levita, La esposa adúltera, Francisco o el esposo sin serlo *i altres per l'istil. Travessen per l'escena movent molta gresca.*

Silvestre És lo que els senyors llegeixen,
¿què et sembla, s'il·lustraran?

Manel ¿Com ne diuen?

Silvestre Són novel·les.
Llibre de França importat.

Manel Hi reparat que tenien
uns títols horroritzants.

Silvestre Això, traduït, diu: ganga,
l'editor...

Manel ¿Aquest cristià,
qui és?

Silvestre El que els autors escanya.
Vol títols de molta sang.
Com més terrible el nom sigui,
la suscripció és més gran.
I com si aquí fos Amèrica,

l'editor, en general,
s'ha fet home de mils duros
venent entregues a ral,
i als autors, gràcies si els donen
targetes pel restaurant.

Escena 10

La música toca lo popular Què li darem an el noi de la mare *i surt un* SENYOR *ben rissat, vestit tot negre amb casaca, faixa vermella de pagès i barretina a l'espatlla; porta una flor a la mà. Arriba al mig del teatro, olora la flor, se posa les mans al pit, gira los ulls en blanc i llegeix amb un to de molt sentiment:*

S'esdevingué tantost que, en llur ensems,
enflagellat, sens conhort ni membrana,
de llur ceptre i mantell la recordança,
com un foll somni, li aparegué en temps.
¡I era hermosa,
i era bella,
la nineta
de Calella!

MANEL ¿Com parlava aquest senyor?
No sé què ha dit.

SILVESTRE Català.

MANEL ¿Català?

SILVESTRE Sí, lliterari.

MANEL Doncs no sé què s'ha xerrat.

SILVESTRE Jo tampoc ho sé, i ell menos,
i a fe que premi ha guanyat.

MANEL ¡Premi! ¿D'a on li ha vingut?

SILVESTRE Concedit pels Jocs Florals.

MANEL ¿An aquests jocs, què premien?

SILVESTRE Lo parlar extravagant.
¡Ja et dic que és una gran festa!

MANEL ¿Però com està format?

SILVESTRE Són uns quants ben avinguts
que es fan savis mútuament,
tots tranquils i amb santa pau.
Aquest que ha passat per 'quí,

enc que sigui un animal,
per poc que el jurat s'hi empenyi,
lo veuràs un mestre gai.

Escena ii

Los teatros. El Liceu, un vestit d'un personatge de la Passió travessa sens dir res. El Principal, un home amb un feix de llenya. El Circo, un vestit de Robinson que canta lo que se li marca. El Romea, un capellà que declama lo senyalat. L'Odeon, un vestit de senyor feudal amb cara que faci por; detràs d'ell, un botxí amb la destral tercejada. Lo Tirso, un home que porta un mamarratxo, un senyor que se'l mira i un pintor que va amb una olla de mangra i un pinzell. Van sortint i desapareixent quan s'indiqui.

(El Liceu.)

Silvestre — Té el Liceu vida raquítica,
Anà bé quan, per cobrar,
els còmics se'l van quedar
formant societat artística.
Aquest any s'ha mort de gana,
gemegant moltes persones,
ni amb *Don Carlos* va fer bones
i ara els busca amb *L'Africana*.

Manel — ¿I què fan a aquest teatro?

Silvestre — Òperes en italià.

Manel — ¿Hi van intel·ligents?

Silvestre — ¡Ca!
Només hi van per boato,
ho porta la moda aixís.
Els de sis rals, no fan fressa,
los que maregen l'empresa
són els que van al quint pis.
És públic que no es conquista;
d'intel·ligència amb lo dret,
dona nom an un artista
o bé el mata amb un xiulet.
És un públic que fa por
i de l'altre molt divers...

Manel — ¿Té companyia de vers?

Silvestre — També.

Manel — ¿Què fa?

Silvestre — *La Passió*.
Lo mateix que fossin faules,
un se deixa clavar en creu,
imitant la mort de Déu,
que no és feta per les taules.

(Lo Principal.)

Silvestre — El teatro Principal,
de ric se li dona fama,
perquè amb lo ball de la Flama
ha lograt fer un dineral.
Per omplir los intermedis,
ha buscat un feix de llenya,
mes ell, orgullós, desdenya
de secundar semblants medis.

(Lo Círcol Barcelonès.)

Circo — La mistela ha fet, a Cuba,
una puja exhorbitant,
només a l'enraonar-se
que els cipaios hi aniran.

Manel — Doncs m'agrada, com hi ha món.
Va molt nou i bonic, ¿qui és?

Silvestre — El Circo Barcelonès.

Manel — ¿I què fa?

Silvestre — Lo *Robinson*.
Ha sigut la bona mina
teatral d'aquest hivern;
gosarà renom etern
entre la gent de borina.

(Romea.)

Romea — Dolor que tinc per plorar
mai en ma cara se pinta,
perquè una gota de tinta
no torna negra la mar.
Jo sols dec riure i gosar,
jo la dec dir cada estona
i encara que el món me dona

tot lo fel de sa amargor,
jo dec fer riure... jo so
lo rector de Vallfogona.

Silvestre — El Teatro Català
allí els triumfos la sort narra
de don Serafí Pitarra.

Manel — ¿I quina comèdia fa?

Silvestre — La perla de sa corona,
la que l'inunda de glòria,
puix ha enaltit la memòria
del rector de Vallfogona.

(Odeon.)

Senyor — *(Amb crit de ràbia.)*
¡Ah! ¡Botxí!

Botxí — ¡Mon senyor!

Senyor — ¡Mata'l!

Manel — ¡Encara em dura l'esglai!
¿Oi que fan por?

Silvestre — És l'Odeon,
fortuna i glòria li són
llamps, trons, mort, sang i desmai.

(Tirso.)

Senyor — Vui aquí una carrabina.

Pintor — Si és comèdia, que no n'hi ha.

Senyor — ¡Sang! ¡Força mangra!

Pintor — *(Suca la brotxa i clava pinzellada al mamarratxo.)*
¡Allà va!
(Se'n van.)

Silvestre — ¡És el Tirso de Molina!

Escena 12

Vàrios homes que surten corrents llençant daus i cartes, perseguits per dos o tres de la policia. Luego, les rifes: la dels Empedrats, Casa de Caritat, Hospital i Amics dels Pobres. A poc, quant lo diàleg ho indiqui, uns homes que porten, en un baiard, una escaparata.

Manel ¿Que han robat alguna cosa?

Silvestre Veuries més daltabaix,
segur que turba frenètica
correria al seu detràs
i sols lo crit de ¡mateu-los!
ressonaria en l' espai;
a voltes, los crits són obres
i el perseguit alcançat,
que és fàcil siga ignocent,
rebolcar se'l veu en sang.
Això, que alguns nom li donen
de justícia popular,
és un acte el més indigne
d' un poble civilisat.

Manel ¿Com s'ho mira la justícia?

Silvestre ¿Veus? D'aquí ve tot lo mal.
Com que el que agafen avui
es troba al carrer demà...

Manel ¡Ah!, vamos correran quartos.

Silvestre Jo no sé lo que ho farà,
però, si en lloc de ser lladre,
és polític processat,
la clemència que li tenen
és enviar-lo a Ultramar
o fé'l forçós inquilino
d'un establiment penal.

Manel Doncs aquells, ¿per què corrien?

Silvestre Perquè no deixen jugar,
mes els que lo persegueixen
són els primers de faltar,
puix, donant-li nom de rifes,
fan del joc cosa legal.

(Les rifes.)

Una rifa L' Hospital.

Una rifa — Junta de Dames.

Una rifa — De la Quinta.

Una rifa — Els Empedrats.

Una rifa — Els Porquets de Sant Antoni.

Una rifa — Amics dels Pobres, mig ral.

Una rifa — La Caritat, dos ralets.

Manel — Ja us asseguro que n'hi ha.

Silvestre — I encara n'hi falten moltes,
puix, com no manquen els guanys,
la Iglésia, seguint la moda,
fa, també, rifes de sants.
(Surten los hòmens amb lo baiard.)

Manel — I això, ¿no és un sacrilegi?

Silvestre — Fent-ho tu, per de comptat.

Manel — No em creia, a fe, que el negoci
explotés lo capellà.

Silvestre — Doncs ja ho veus, tot al revés,
perquè hi té un amor tan gran
que a dintre mateix del temple,
que ha convertit en mercat,
si per seure prens cadira,
fins allò te fa pagar.

Escena 13

Un soldat cego, acompanyant-lo un xicot.

Manel — ¿Què és això que excita plor?

Silvestre — Una misèria d'Espanya.
An aquell arrencà amb sanya
de sa mare al dolç amor,
i, al quedar inutilisat
per complir amb dura llei,
com a paga, deixa el rei
que demani caritat,
al mateix punt que un traïdor,
perquè un dia fou ministre,
pròdiga li suministra,

a mans plenes, raudals d'or.
¡Quan algú, lluitant per l'honra
d'Espanya queda esguerrat,
si demana caritat,
publica nostra deshonra!

Escena 14

Passa un grupo d'homes embolicats en mantes i amb forts garrots sota l'aixella.

Manel ¡Això sí que no ho entenc!. ..
aquests dels garrots, ¿què indiquen?

Silvestre Va cessar el seu ministeri
quan nombrat fou en Zorrilla.
Venien a ser cipaios
amb garrots per carrabines,
i en Sagasta n'era el gefe
de tan honrada família.
La Partida de la Porra:
amb aquest nom se designa,
únicament s'ocupava...

Manel ¿Amb a què?

Silvestre En rompre la crisma...

Manel ¿I contra qui se giraven?...

Silvestre Contra els pobres periodistes.
De la premsa lo fiscal,
com qui diu, a ser venien.

Manel ¿Doncs la llibertat d' impremta?...

Silvestre ¡Oh!, te deien que existia...

Manel Llibertat a garrotades.

Silvestre D'aquest modo la practica
lo celebèrrim Sagasta,
de recordança divina.
Un home que, allà a on pesa
sa influència tan maligna,
pot dir que té decretada
la seva total ruïna.
Ha sigut ell, per l'Espanya,
una plaga més danyina
que totes aquelles juntes

que, segons compta la Bíblia,
amb fúria devastadora,
caigueren sobre l'Egipte.

Escena 15

Surt una NEGRA cantant.

NEGRA «La Habana se va a perder,
la culpa tiene el dinero.»
(Se'n va.)

MANEL ¿Que no la tenim segura?

SILVESTRE No massa, fins se parlava
de que si algú la comprava.

MANEL ¡Ca!

SILVESTRE És veritat.

MANEL ¡És locura!
Encara que s'intentés
fer-ne semblant villania,
de segur s'estrellaria
amb l'espanyola honradès.
Si ella, del temps en l'espai,
volgués ser d'Espanya fora,
que se'ns en vagi en bona hora,
vendre-la no pot ser. ¡Mai!

Escena 16

Un senyor, que va amb lo pit ple de creus i un fuet a la mà, sostén una corda, la que lliga dos negres.

SILVESTRE Les cordes que fort subjecten
d'aquells dos negres les mans
és lo que ara nom li donen
de la lliga nacional,
associació vastíssima
de persones de retràs
que n'ofeguen sa consciència
en lo riu del vil metall;
mes, com se donen vergonya
d'exhibir sense disfràs

sos perversos sentiments,
han buscat, per cobertall,
un nom que los enaltís,
ses misèries ocultant.
No és cert, no, que de la pàtria
pretenguin la integritat,
volen sols lo monopoli
d'explotar als seus germans.
Volen a la raça negra
amb cadenes a les mans,
volen sostenir son luxo
de los negres amb la sang,
volen convertir a l'home
en tros de fusta, ¡en esclau!

Manel ¿Qui pot, al sigle dinou,
voler tal iniquitat?
¿Com pot ser que se tolerin
fets tan baixos e inhumans?
Si negra la seva cara
la natura els ha posat,
doble renegre és el cor
de qui els vol esclavitzar.

Silvestre No sortiran amb la seva
si comprendre el poble sap
que, los que es junten avui
perquè el negre siga esclau,
demà, si lograr-ho poden,
faran lo mateix del blanc.

Manel ¿I lo senyor de les cordes?...

Silvestre De la lliga és brau soldat.

Manel ¿I les creus, com les ha hagudes?

Silvestre Per medi del capital
que a Amèrica ha adquirit
fent als negres treballar.

Manel ¿I de creus, ne donen moltes?

Silvestre I en venen.

Manel ¿Venen?

Silvestre A raig.
Han caigut tant en descrèdit,
d'uns quants anys a aquesta part,
que el verdader distingit

és l'home que no en té cap;
dant-li esta falta diploma
d'honradès i dignitat.

Escena 17

Travessen corrents dos sacs, en cada un dels que hi ha escrit, amb caràcters llegibles, «Un milló».

Manel ¡Dos millons! ¿De què... ?

Silvestre De duros.

Manel Ja és una bona partida
per passar tota la vida
sens temor an els apuros.
¿Corrents com una llagasta
d'on venien al passar...?

Silvestre De la caixa d'Ultramar.

Manel ¿On van?

Silvestre T'ho dirà en Sagasta.

Manel ¿I si dir-li a mi no em quadra?

Silvestre Te quedes sense saber
qui ha fet seu aquest diner.

Manel ¿Donques ell coneix al lladre?

Silvestre ¿Què dius, home? ¡No és això!
És lladre qui se'n du un pa,
mes qui milions sap robar
és tan sols transferidor.

Escena 18

Surten dos homes amb dos pendons, l'un diu «¡Viva Alfonso!» i l'altre «¡Viva Montpensier!» Detràs seu, mossos de l'esquadra. Després, quan se marqui, una cucurulla amb una tea encesa a la mà i un trabuc sota l' aixella, porta també un pendó a on hi ha escrit «¡Fueros de Catalunya!». Van amb ella trabucaires.

Silvestre Del gloriós trono espanyol
aquests dos són pretendents;
per més que s'hagin unit,
Espanya no los tem gens.

Quan d'un trono an ei monarca
s'escombra com a Isabel,
encar que lo món s'hi empenyi,
aquell rei no torna més.
(Passa la cucurulla.)
Robos, cremes i matances
són les gràcies del Setè.
Amb la tea incendiària
e invocant lo nom de Déu,
los fueros de Catalunya,
tonto, en Carlos nos promet.
Aquest, amb els altres dos,
fan un terno ben complert.
¿Vols més trista situació...?
Exceptuant aquestos tres,
si es pretén posar-ho a prova,
quan se'n vagi un que jo sé,
no hi ha ningú que d'Espanya
admeti lo ser-ne rei.
Sort tenim de la República!

Manel ¿Que no surt? ¿Per què no ve?

Silvestre Perquè tranquil·leta espera
que se'ns en vagi aquest rei.
Abans que precipitar-se,
lo martiri prefereix;
mes, quan ne tocarà l'hora,
decretada ja en lo cel,
mostrarà llavors, hermosa,
lo seu brillo refulgent.

Manel ¿I ara, qui mana?

Silvestre Ningú,
perquè això no ho saben fer,
però, per desgovernar-nos,
a tots los sobra talent.

Escena 19

Al marcar-se, surt una DONA *pobrament vestida i amb corona mural; a la mà hi du un fanal i fa com qui busca per l'escena. Segueix maquinalment los seus passos un menestral que empunya la bandera italiana; al pit, un gran cartró que diu «Artículo 33» i a l'esquena un altre amb aquests números: «191».*

MANEL ¿Res més no té de sortir?

SILVESTRE Poca cosa deu faltar.
Ara venir correspon,
si és que jo no m'hagi errat,
una dona que pateix.

MANEL ¿Malalta?

SILVESTRE Sí.

MANEL ¿De quin mal. .. ?

SILVESTRE Era dona rica, grassa,
plena de felicitat;
mes, per la seva desgràcia,
los fills ha tingut ingrats,
ja que ella, dant per salvar-los,
carinyosa, fins la sang,
tan sols miren los seus fills
qui més la pot rebaixar.
Ara està seca, perduda,
¡fa llàstima de mirar!

MANEL La planyo. ¿Que no té cura?

SILVESTRE Quan els seus fills moriran.

MANEL *(Amb impaciència, mirant per allà a on ha sortit la professó.)*
¿Per què s'espera? ¡Que triga!
¿Com és no ha sortit abans?

SILVESTRE Perquè se'n dona vergonya.

MANEL ¿Que la vegin li sap mal?

SILVESTRE És que encara guarda l'honra
que dins Cadis va trobar.
(Surt la DONA.*)*

DONA Un temps fou que me somreia
la victòria en totes parts,
en mos extensos dominis
el sol no es ponia mai;

mos fills, nobles i valents,
no es deixaven trepitjar
perquè en sos pits s'arrelava
l'amor que em tenien, sant.
Ara los veig sense forces,
pobres, perduts, prostergats,
i en va cerco, per lliurar-los,
aquell esprit nacional.
La meva invicta bandera,
que estremia a los meus braus,
se veu avui humillada
seguint sumisa lo pas
que, amb neci orgull altaner,
li plau marcar a aqueix drap
(Senyalant la bandera que du l'home que la segueix.)
que un dia, estès com catifa,
veia a dintre mon palau
plascenter i satisfet
si em dignava trepitjà'l.
(Manel se dirigeix cap a veure l'home que porta la bandera mentres la dona busca amb lo fanal.)

Manel Vaig a mi...
(Així que es troba al costat de l'home, va a tocar-lo i Silvestre, tement-ho, l'ha anat seguint i li detura el braç.)

Silvestre ¿Què fas, burrango...?
¡Això, noi, no es pot tocar!

Manel ¿Com?

Silvestre Pretenen que es respecti
com a sobrenatural,
com si Déu aquí la terra
hagués baixat per manà.

Dona Busquem, busquem lo que ansio
i que no m'és dat trobar...
(Se sent lo preludi d'una orquesta que toca molt baixet.)
¡Calla! ¡És una serenata...!
¿Si per mi me la faran?
Escoltem-la, res hi perdo,
potser em distreguin los cants.
(Canta des de dins una veu.)

Veu de dins Ducco de Aosta
non te fidare,
torna al palazzo
dil tuo padre,

que'l trono fragile,
di nostra terra,
es enganxatto
sols amb pastetes.

Dona — Si aquesta veu fos sentida
de qui mai sent les vritats,
perquè a les seves aurelles
arriba tan sols l'engany,
jo no em veuria obligada,
amb l'*arròs* que tinc per dar,
a clavar-me, amb sense ganes,
macarrons per tot menjar.
Perquè tan dolça il·lusió
se torni realitat,
busco jo, sense dà'm sossego,
aquell esprit nacional
que a Numància en munt de runes
valerós ne va tornar.

(Se 'n va la dona buscant i fent-se llum amb lo fanal. L'home segueix, com un ninot, los seus passos.)

Silvestre — Si no pogué mai Diògenes
encontrar un home com cal,
és molt fàcil que ella trobi
lo que busca amb el fanal,
perquè un dia o altre el poble
son clamor escoltarà.

Manel — Doncs si l'Espanya plorosa
pretén altre desenllaç...
¿com tal cosa se consent...?,
¿els que governen, què fan...?

Silvestre — Procuren tenir-se al paire,
no atrevint-se a respirar.

Manel — Amb això no sé què logren.

Silvestre — Se prolonga aqueix estat:
es mengen la sopa bova,
que és un dir-ho més vulgar,
i, com los seus sentits posen
en no declarar-se mai,
el dia no gaire lluny
que pervinga un daltabaix,
ells, frescos com si tal cosa,
la corrent ne seguiran.
En la parla de polítics,

d'això se'n diu acatar
soberania del poble,
quan és, en realitat,
navegar amb tols los vents
perquè el pa no falti mai.

Manel ¿I deu haver-hi lo d'antes,
amb lo que jo hi vist passar?

Silvestre Els gossos són diferents,
però amb el mateix collar.

Manel ¿I les Corts, per què serveixen?

Silvestre Diu que potser aprovaran
un projecte perquè cobrin
dietes els diputats.

Manel ¡Això és mirar per la pàtria!

Silvestre I doncs, què et 'vies pensat...?
Recompenses als parents
de quiscun que, per atzar,
prestat hagi, segons ells,
serveis a la llibertat...
¡Ui! ¡N'aproven cada dia...!
Bé, com tenim tant per dar...

Manel ¡Són una gent que s'expliquen!

Silvestre Ho mostraren fa uns tres anys
amb una constitució
que la història en parlarà.

Manel ¿És la que regeix a Espanya?

Silvestre La tenen tancada amb clau.

Escena 20

Un home que va amb un aucell a la mà i a l'altra, una gàbia. Al ser a mig teatro, fica l'aucell a dins en el precís moment que en Silvestre diu la paraula «tancar».

Silvestre *(Continuant la conversació sense veure l'home que travessa l'escena.)*
Quan els hi convé, l'ensenyen,
i quan no, ¡au!, a tancar.

Manel ¿Que no li donen bon tracte?

Silvestre ¿Bon tracte has dit? ¡Vols callar!

¡Cada tanto i plantofada!

Manel ¿Fins li peguen?

Silvestre ¡Això rai!

Manel Casibé vindreu a dir-me
que aquí res hi ha respectat.

Silvestre Això és.

Escena 21

Un home muntat en un burro, matxo o cavall, tocant les trompes.

Silvestre ¿Veus aquest que surt?
Sens badar boca, et dirà
que en Espanya tot és farsa,
que els polítics, això fan.

Manel ¿I aqueixos que es van emprendre
lo volgué'ns regenerar...?

Silvestre Han fet lo mateix que els altres,
que los governs atrassats,
¡pitjor! Amb son progressisme,
tan i tan cacarejat,
si son mando dura gaire,
l'Espanya se'n va a rodar.

Manel ¿Doncs lo que varen prometre?

Silvestre Sols promeses han estat...

Escena 22

Surten homes amb unes barres llargues que hi hagin dos cartells, un sota de l'altre los porten. S'arrengleren tots i, a l'estar-ho, tomben los pendons de cara als espectadors. Los cartells diuen lo que segueix a continuació. El primer se colloca a l'esquerra, van seguint los demés en lo mateix ordre que aquí es noten.

Ahir | Fora quintes | Llibertat | Milícia Nacional | A baix la pena de mort
Avui | 40.000 homes | Cuba | Desarme | Estudiants de medicina

Sufragi universal | Moralitat | Drets individuals | Premsa lliure
Actes falses | 2 millons | Estats de siti | Partida de la Porra

Silvestre Fixa't bé en aquests pendons,
són muts però parlaran.

Manel *(Després d'haver-se fer càrrec dels pendons.)*
Veig ben clar que, en quant heu dit,
teníeu raó de sobra.

Silvestre Anyadeix a tot això
que la misèria ens assola,
que tot ho tenim venut,
que los ingressos són fora,
que nos insulta un ministre,
puix no el volen ric ni pobre,
a la cadira ell s'aferra
com fa lo cranc a la roca,
que molts, sens mereixements,
reben quartos amb mà pròdiga
i que el paper de l'Estat
lo tinglado més gran omple.
Això dit és sols lo quadro,
mira si t'agrada l'orla:
els tractats, firma que firma,
i el lladre, roba que roba,
i els diaris, calla que calla,
i la sang, corre que corre,
i el país, paga que paga,
i l'estat, cobra que cobra,
i l'olla, menja que menja,
i el poble, plora que plora,
i el paper, baixa que baixa,
i en Mateu, volta que volta.
Aquestes paraules basten,
encara més ben dit, sobren,
per explicar-te l'estat
de la nació espanyola.

Manel ¡No pot ser pas més fatal!

Silvestre ¡No pot ser més desventura!

Manel I si això gaire temps dura...

Silvestre Li farem el funeral.
¡A aquest punt hem arribat!
¡Tot lo món ens compadeix!
La misèria ens elegeix
des que tenim llibertat.

Escena última

La Llibertat va embolicada amb un manto de púrpura. Sortida ràpida a fi de reprendre l'últim vers d'en Silvestre.

Llibertat ¡Ments! ¡Mai no l'heu coneguda!
Ella aquí no hi pot restar
perquè no pretén lograr
ser un dia avorrescuda.
Destruiu l'esclavitud,
sens vacil·lar i amb fermesa,
i us garanteixo l'empresa
al mateix moment acut.
Mes qui té el militarisme
com a rutilant estrella,
és que vol apartà's d'ella
per a caure al despotisme.
(Se corre lo teló del fondo i es veu un monument tot voltat de baionetes i de tota classe d'armes. En lo front, té aqueixa inscripció: «¡Viva la Llibertat!». Sobre lo monument, un canó. Los homes dels pendons se col·loquen prop d'ell, allà a on puguin fer més efecte pel quadro final. Al dir l'últim vers la Llibertat, se cremaran flames de bengala.)
Quan això haureu destronat,
d'homes llibres donant mostra,
(Se desemboça.)
llavors, jo seré ben vostra,
llavors tindreu llibertat!

Manel Queda't, atent a ma súplica,
i, com no pot ser que un rei
acati tan bona llei,
te daré jo la República.

Llibertat Oferta tan cordial
acceptar-la me don' glòria,
puix, enaltint ta memòria,
faig a l'Espanya immortal.
(Toquen les dotze.)

Silvestre De tu es despedeix joiós,
envejant-te el porvenir,
que més no et pot relluir
qui fou l'any setanta-dos.

Manel Crec que, de vós al revés,
si al Rei logro destronar,
que ningú maleirà

quan mori, el setanta-tres.
Puix, comprenent la veu pública
que no vol més villania,
fujo de la monarquia
quan m'escolti la República.

(Apareix la República. La Llibertat l'agafa de la mà.)

Llibertat Mai en va ningú la crida,
si del cor ne surt l'oferta,
jutjant la paraula certa,
se t'apareix de seguida.
Amb abandó no la deixis
i borres, en un minut,
d'Espanya l'esclavitud
quan per son camí segueixis.
Conquistes eterna glòria
fent del trono el funeral
i titulant-te la història
lo primer any federal.

(La Llibertat i la República, abraçades, en Manel, als seus peus. La música toca La Marsellesa.)

Fi.

¡Mai més monarquia!

Actualitat política en un acte i en vers català, original d'en Rossendo Arús i Arderiu[136]

Estrenada en lo Teatro Espanyol lo diumenge 27 d'abril de 1873.

An en Joan Lligé i Pasqual

Definitivament, has ingressat entre los que volen l'única forma de govern possible; a la sola comunió política a on s'hi troben quants desitgen l'engrandiment i prosperitat de la pàtria; al noble i honrat Partit Republicà Democràtic Federal.

Pobre apòstol de tan santa idea, pensava dedicar-te aquesta comèdia quan vaig començar lo primer vers, amb lo fi de decantar la balança que ja sabia estava al caure. Al ser acabada, persisteixo amb lo mateix intent, amb la sola diferència que, no tenint lloc la idea que portava per haver-te adelantat a mos desitjos, servirà per donar-te lo fraternal abraç de bona arribada al camp de la justícia, del dret i de la pau.

Petita és l'ofrenda, segur que la crítica trobarà que no reuneix cap bona condició literària, mes lo poble per qui és escrita, si no es mira la forma, veurà lo fondo i si comprèn lo que vui dir, no aspiro a cap altra cosa.

Combaten alguns que arguments com els d'aquesta comèdia se duguin a les taules, jo so de distint parer i en el teatro he procurat de fer la propaganda tan activa com ho han permès les meves dèbils forces.

Si, penetrant-se de les idees que toscament he procurat desarrollar en aquesta i altres produccions de la mateixa índole, nostra causa ha adquirit nous adeptes, no sento, en canvi, les censures que sobre mi fulmini la crítica.

Fes-te càrrec de l'exposat i no et detinguis en contemplar la pobresa de lo que t'ofereix ton verdader amic.

Rossendo.
Barcelona 22 d'abril de 1873.

136. ¡*Mai més monarquia!* Actualitat política en un acte i en vers català, original d'en Rossendo Arús i Arderiu, barcelona, Imprenta de Salvador Manero, 1873.

Repartiment

Personatges	*Actors*
Espanya	Carlota de Mena
Monarquia	Caietana Vidal
República (no parla)	N. N.
Poble	Antoni Tutau
Manel	Lluís Santigosa
Mateu	Joan Bertran
Madrid	M. Santigosa
Itàlia	Urbano Partegàs
Compinxe primer (d'en Manel.)	Josep Miró
Compinxe segon (d'en Mateu.)	Pere Jordà
Uixer	Josep Maspons
Patge primer	N. N.
Patge segon	N.N

La Pena de Mort, l'Esclavitud, l'Absolutisme, clero, escuders i lictors.

Advertències

Primera: se recomana molta veritat en la presentació de tipus.

Segona: la decoració, com a cosa purament simbòlica, se deixa al gust del director d'escena.

Tercera: en los teatros a on puguin disposar de tres dames, poden representar-la, fent-li dir los versos de la Itàlia.

Quarta: en la representació, se podran fer los cortes que convenients se creguen per lo director d'escena.

Pertany la propietat d'aquesta obra a son autor i ningú, sens lo seu permís, podrà imprimir-la ni representar-la.

Don Rafel Ribas i los seus representants són los únics autorisats pel cobro de drets de representació.

Acte únic

Lo teatre representa un sumptuós saló del castell morada de l'Espanya. Panòplies voltades de tota classe d'armes en les columnes. A l'últim de la part dreta, un espaiós finestral i, en primer terme, gran porta de dos fulles. A la part esquerra, estrado amb trono sota dosser; porta en primer terme. Al fondo, entremig de lleons i torres, i coronades per les barres catalanes, les dos columnes d'Hèrcules tancant los dos mons, amb la inscripció: «Non plus ultra». Taula coberta amb tapet de vellut amb franja i serrell d'or i amb escut d'armes igual que los demés mobles. Cortinatges de tapisseria en les obertures. Escuts, trofeus, banderes, estendards i retratos amb profusió. Severitat en los mobles. De les columnes i dels muntants de les portes i finestres arrenquen grans atxeres de ferro que sostenen atxes enceses.

Escena i

Espanya i Manel. Lo compinxe i, recolzat a la paret prop de la finestra. Madrid dorm assentat al trono. Per l'escletxa que bada la porta de l'esquerra, treu el cap en Mateu.

Espanya
Vostres raons no em convencen,
no em convencen les paraules,
voldria, sense cap treva,
la vritat poguer palpar-ne.
Venir no deixeu lo poble,
amb tenacitat estranya,
i més me creix la sospita
i més lo recel se'm marca.
Quan tota sola me trobo
en mos temors abismada,
arriba fins mes aurelles
de lo poble la veu santa,
que, cansat de monopoli
de vileses i de farses,
amb son baronil accent,
estret compte me demana
de mes perdudes grandeses,
de ma glòria immaculada,
de mon altaner pendó,
que tot lo món respectava;
i jo, roja de vergonya,
la meva cara tapant-ne,
en ma boca, per excusa,
ni tan sols trobo paraula.

Manel
No vos agiteu, senyora,
vostre pit recobri calma:
si de quadros dolorosos,
si d'escenes no agradables,
que amb poder l'esperit conturben,
vostra ment n'és embargada,
en canvi, per a desfer
d'eixos núvols la muntanya,
esplendent brilla lo sol
que a través la tènue capa
que en la immensitat estesa
sobre naltres n'és alçada,
il·lumina, vigorós,
la vostra extensa comarca
perquè tot lo món contempli
que, en paradís canviada,

la felicitat suprema
imperant com a monarca,
per tot ella ses mercès,
generosa, a doll escampa.
Podeu, doncs, restar tranquil·la,
vostra pena és infundada
i ni sombra ha de quedar-vos
d'eixes ideals imatges
que us forja la fantasia,
amb sa notòria puixança,
al donar-vos, com vos dono,
de vritat les proves clares.

Espanya — No dubto de la franquesa
que respiren tes paraules...
mes quan una idea fixa
de nostra ment fa morada,
algo més se necessita
per a recobrar la calma.

Manel — Permeteu-me que vos diga
que raó no se m'alcança
d'aqueix quimèric ensomni
que vos té tan pertorbada.
Los assumptos de política,
com que discussions entranyen,
són assumptos que, amb franquesa,
tractar no em plauen amb dames;
obeint a semblant mira,
amb vós esquivo parlar-ne,
preferint fer-ho amb Madrid
quan l'interès ho reclama.

Espanya — ¿Doncs jo queixes no puc dar...?
¿Doncs jo he de restar callada
quan me sembli que els ministres
emprenen dolenta marxa?

Manel — No senyora; si teniu
la via desembrassada...
a Madrid doneu la queixa
i Madrid us la traslada.
(Girant-se vers Madrid, que dorm, i senyalant-lo.)

Espanya — ¡Madrid...! Aquí el tens. Res turba
la seva mandrosa calma;
tranquil dorm, roncs i més roncs
són el consol que em regala.

Manel — Això mateix deu provar-vos

que és inútil vostra alarma.

Espanya
No, això prova que Madrid,
tenint ell plena la panxa,
poc li importa si los altres,
sense pa, es moren de gana.

Manel
Per més que busco, no trobo
lo perquè de semblants frases;
ningú ignora que Madrid
de molt generós té fama.

Espanya
És clar, com que els seus capritxos,
tonto i bèstia, el país paga...
El que llença més bé un duro
és qui no sap com se guanya.

Manel
Ja us ho he dit; amb vós, senyora,
tractar d'això m'empalaga;
no passaré més avant
la polèmica empenyada,
mes sí que, en vritat, no atino,
dispenseu-me ma veu franca,
la tenaç oposició
que m'heu fet tan a les clares.
Comprendre's això podria
un altre temps, no pas ara.
És lògic no us agradés
d'anys endarrere la marxa,
quan a fondo precipici
vos duia la gent del sabre,
quan no es veien més que penes,
quan la Isabel governava,
quan tenia amb ella el poble,
en lloc de mare, madrastra;
mes avui, avui, senyora...
¡si avui no existeix cap causa!
Avui que tenim la sort
que Europa entera, pasmada,
amb lo desig de l'envídia
clavi sos ulls a nosaltres,
amb deler, admirant sorpresa
nostra revolució magna,
avui que les grans potències,
que amb despreci ens contemplaven,
se darien per contentes
si volguéssim escoltar-les,
admetent lo primer puesto

que, humils, totes nos senyalen;
avui que lo pacient poble
ja d'esclau no du la marca;
que nostra deuda crescuda
amb pocs anys queda saldada;
que es rebaixa lo catastro,
que de consums ni se'n parla,
que podé es trauran les quintes,
i que, per últim, la Fama
ja an aquest país designa
com altra terra de Xauxa;
en lloc de llençar, senyora,
vostra boca queixes vanes,
millor fora que tractéssiu,
com la gratitud reclama,
d'erigir-me un monument,
de mos fets eterna guarda
perquè els de temps a venir,
al contemplar-ne ma estàtua,
sapiguessin qui fou l'home
que, amb increïbles hassanyes,
amb tenacitat extrema
i amb talent imponderable,
de son estat perdulari
arrencar pogué l'Espanya.

Espanya

¡No despuntes per modèstia!
¡Quan tu mateix tant t'alabes,
és que voldràs prevenir-te
per si en tu ningú pensava...!

Manel

Jamai torpes ambicions
me podran robar la calma.
Era un acte de justícia
lo que per mi us demanava;
i l'home que amb dret pretén,
d'immodest ningú no el tatxa.
Si jo de mi us he parlat,
cosa agena a mon caràcter,
ha sigut al refutar-vos
de la discussió en un rapte.
Per altra part, com l'envídia
clava en tot sa forta garra
i com més gran n'és la cosa,
en contra ella més s'ensanya,
aventurat no és el dir
que, si us conten los meus actes,

vos els pintaran indignes
amb renegres pinzellades.
Així és que molt celebro
ma vivesa de caràcter,
puix per ella no ignoreu
lo que mes virtuts reclamen.
Encara que, en general,
és cosa que sempre passa,
a l'home que amb bona fe
per la pàtria més treballa,
el que més bon zel demostra,
d'ella tan sols pot lograr-ne
que li donga ingratitud
dels serveis per bona paga.

Espanya Et tolero el desahogo
I, com no vui enfadar-me,
no contestar prefereixo
a tes darreres paraules;
mes sí que de tu reclamo
que me contis tes hassanyes,
que m'expliquis tes proeses,
que em relatis, sens deixar-te
ni lo més mínim detall,
de tos fets los grans passatges...

Manel Calleu, calleu, perquè indica,
quant menos, vostra ignorància
que és cert lo que jo vos deia,
que és cert que vós sou ingrata.

Espanya Tot lo que vulguis seré,
Mes, abans de condemnar-me,
los treballs per fé'm ditxosa
és precís que jo los sàpiga;
puix, sent tals com tu los pintes
i com tu mateix alabes,
no hi posis dubte, Manel,
que com ells serà la paga.
¿Què has fet?

Manel *(Sorprès.)*
¿Què he fet demaneu...?

Espanya No tornem a les andades;
a part deixa les sorpreses
i explica't d'una vegada.

Manel *(Amb creixent alteració.)*
¿Què he fet...? ¿Què he fet...? ¿I sou vós?,

¿sou vós, qui això em demana...?
¿No recordeu, per ventura,
que se'm deu a mi la trama
que, amb meravellosa fortuna
i amb talent cap a portada,
la revolució del sigle
consumada va deixar-ne...?
Ja cap altre sacrifici
que vos relati no falta,
que, per dir lo que jo valc,
amb aquest n'hi ha prou i massa.
De revolució gloriosa,
amb glòria, el món la senyala,
i per gloriós me tindré
si ella pot glorificar-me.

Espanya La revolució que, amb glòria,
per sa glòria, el món senyala,
si, com jo, sa glòria veia,
de tal glòria renegava.

Manel ¿Negueu doncs que la gloriosa...?

Espanya *(Seguint, ràpida.)*
De glòria siga voltada.

Manel *(Sorprès.)*
¿I els seus fets no vos admiren...?

Espanya Al revés, me la rebaixen,
puix s'enclouen, si bé es mira,
en treure els que menjaven
per sentar-se los seus jefes
del pressupost en la taula.
Per compte de la gloriosa,
dictat que deu a vosaltres
per lo molt que d'ella heu tret,
gràcies al país que paga,
a bon segur que la història,
si imparcial sos fets relata,
amb justícia li darà
aquest nom que més li quadra:
Revolució d'afamats
que van caure sobre Espanya.

Manel Impossible me pareix
que digueu vós semblants frases
i, per més que molt lo busco,
lo motiu no sé trobar-ne.

Espanya ¿Voleu que quedi tranquil·la?
¿Voleu deixà'm sossegada...?

Manel ¿Què haig de fer? ¡Tota ma sang...!

Espanya Accediu a ma demanda.

Manel ¿Digueu?

Espanya Vui veure el poble.

Manel No pot ser.

Espanya ¿Per quina causa...?

Manel Consideracions d'estat
que Madrid nos les demana.

Espanya ¿I em negareu lo que ansio?

Manel Com que Madrid ho reclama.

Espanya ¿Donques gens jo no governo...?

Manel Sí, però Madrid...

Espanya És qui mana.

Manel *(Excusant-se amb dificultat.)*
No, mes Madrid... és Madrid...
i a Madrid tothom acata.

Espanya ¡Ai Madrid, ditxós Madrid,
que n'estic d'emmadritada...!
¡Ni la pols de Madrid vui,
quan Madrid pugui deixar-ne!

Manel ¡Dolenta paga doneu
del servidor a la constància...!

Espanya És que permetre no puc
que se'n deixi prostergada;
amb calma, no es pot sentir
lo que m'has dit no fa gaire,
¿com tolerar no s'acati
una ordre per mi donada...?

Manel *(A part.)*
Quan Madrid sabrà el que penses,
ja et retallarà les ales;
ara me convé fer l'home,
per si puc lograr espantar-la.
(Alt.)
Dispenseu-me: lo passat,
ho lamento amb tota l'ànima,
mes jo cap culpa ne tinc,

puix seguia, com fins ara,
en què, dels vostres assumptes,
sols amb Madrid ne tractava;
mes, com me sembla que ofesa
de mi quedau, retirar-me
permeteu-me, que jo, des de
la rica i luxosa casa
que per consol de mes penes
posseeixo allà en Tablada
i que m'és, pels desenganys,
lo mocador de mes llàgrimes,
retirat allà, senyora,
precs a Déu prometo alçar-ne
perquè vulga concedir-vos
una ditxa il·limitada.
Entretant, aguardant quedo
a qui el mando dec deixar-ne.
Gent que vulgui ser ministre,
en vostre país, no en manca;
cap conflicte jo vos porto;
en cridant an en Sagasta...

(Mateu, que estava escoltant per l'obertura de la porta, surt rapidíssim, fent profunda cortesia; va vestit de rigorosa etiqueta. Manel i Espanya, admirats; Madrid encara dorm. En Mateu va seguit d'un home embolicat amb una capa, per sota de la que se descobreix un garrot. Se col·loca silenciosament al seu costat.)

Escena 2

Espanya, Manel, Mateu i Madrid (adormit.) Compinxes 1 i 2.

Mateu

¡Presente! Bons servidors,
que els tingueu, no negaré,
mes de segur no se'n troba
un altre tan diligent.
A pesar de los desprecis
que he rebut a tort i a dret,
de los insults i atropells,
paga que han rebut del poble
mes altes dots de govern;
jo, que de mai més servir-lo
havia fet jurament,
lo ressò de lo meu nom
fins a mi portant-me el vent,
que la pàtria em necessita

al mateix punt he comprès
i, oblidant-ne les injúries,
d'ofenses record no fent,
pressurós ne compareixo
esbufegant i amb anhel,
per complir les seves ordres
sense perdre gens de temps,
oferint-li, al mateix acte,
los meus relevants serveis;
que, quan la pàtria perilla,
de ministre el nombrament,
si bé és un gran sacrifici
tenir del mando lo pes,
per a deixar-la salvada,
sempre l'admet en Mateu.

MANEL
Vostra osadia extremada,
de debò, em deixa sorprès
i que fos tan gran no em creia,
a pesar de que us conec.
¿Com, després de lo passat,
dirigiu aquí los peus...?
Si no fos per lo respecte
que aquest siti m'infundeix,
que d'ell, a empentes, saltàveu
vos juro a fe de Manel.

ESPANYA
¿Qui al meu frente, d'aqueix modo,
tan alt gosa alçar la veu...?

MANEL
Sí...

ESPANYA
¿Ignores que l'amenaça
que li has fet amb jurament,
a sobre teu realisada
fàcil fora que es vegés?

MATEU
No temeu per mi, senyora,
que, contra vils insolents,
bon eficaç correctiu
sempre tinc a l'alcanç meu.
(Baix, al seu COMPINXE.*)*
Prepara't.

COMPINXE 2
(Disposant-se amb el garrot.)
¡Ja n'estic, ja!

ESPANYA
(A MATEU.*)*
¿I tu, com així et permets
venir a la morada meva,

presentar-te al davant meu,
sens que de ma boca surti
lo permís que et dongui dret?

Mateu ¿En aquí no m'heu cridat,
farà tot just un moment?

Espanya De tu se n'ha fet membrança
en conversa indiferent
mes a tu no t'esperava
ni de tu volia res.

Mateu Això tan sols aquilata
mon caràcter diligent:
sento que de mi es parlava,
procuro no perdre temps
i em presento davant vostre,
d'etiqueta, com veieu,
no havent-me aixís de vestir
per prestar lo jurament,
en lo cas molt natural
que ministre em 'guéssiu fet.

Espanya No estimo tanta llestesa,
no m'agrada tant de zel,
encobreix doble intenció
el portar-ho a tal extrem.
I sabràs, altra vegada,
que, quan t'hagi menester,
que lo dia que em proposi
utilisar tos serveis,
per enviar-te un missatge
en ma casa sobra gent.

Manel A parlar-us amb franquesa,
vos han clavat un miquel
i, si torpe pretensió
no us treia el coneixement,
en 'questa casa que us llença
no hi estàveu un minut més.
(Li obre la porta.)
La porta teniu oberta,
sortida dona al carrer...
Això és dir-vos, amb molts modos,
que en aquí de més hi esteu.

Compinxe 2 *(Joc del garrot, i baix.)*
¿L'hi clavo?

Mateu No, encara no,

però sempre a punt.

Compinxe 2 ¡Ja ho crec!

Espanya La insistència que demostres
en fer-li salvar el dintell,
la renúncia presentada
a les clares desmenteix.
No seran molts exemplars
los teus actes de govern
quan del rival la presència
així t'espanta i la tems.
Si, entre els dos, un odi a mort
marcadament existeix,
no és per millor assegurar-ne
la ventura de ma grei,
sinó perquè els dos devora
d'orgullós mando la set.
Amb miserables intrigues
ocupats, sempre rastrers,
los desitjos del país
ningú pensa en satisfer.
I el poble, que amb pertinàcia,
que jo vegi no deixeu,
m'exhala sentides queixes
de dolor i sofriment.
(S'acosta a la finestra.)
Aqueixos murmulls confosos
que venen entre los plecs
del manto de nit callada
a estrellar-se en eix castell,
¿què són sinó dèbils ecos
d'inconsolable lament,
ais del poble, que s'ofega
de penes en mar immens?
Si els governants per ells fossin
lo que tindrien de ser,
aquests plors se canviaven
en los cants més falaguers.

(Manel i Mateu, que han quedat parats al sentir l'Espanya, se donen un després d'altre un cop al front, com si haguessin atinat en la idea que buscaven.)

Manel Bona idea m'ha acudit.
(An el seu compinxe, que se posa al seu costat.)
Tu, escolta, para-t'hi bé.

Mateu Ara atino en una cosa
que és lo millor pensament.

(Al seu compinxe.)
¡Ja veuràs...!

Compinxe 2 *(Com si tractés de clavar garrotada.)*
¿Qui té de rebre?

Mateu ¡Ningú, home!

Compinxe 2 ¿Doncs, què haig de fer?

Mateu És assumpto delicat
lo que fio en el teu zel.
(Li dona instruccions en veu baixa.)

Manel *(Amb el seu compinxe.)*
Ja de tot imposat quedes.

Compinxe 2 I prompte serà complert.

Compinxe 1 Com si em sentíssiu.

Mateu *Volando*,
no ens convé lo perdre temps.
(Marxen corrents.)

Escena 3

Espanya, Manel i Mateu. Madrid continua encara amb aquell son que tan fatal és per les Províncies.

Manel *(Restregant-se les mans.)*
¡És sortida que m'arrela!

Mateu *(Content.)*
¡És cop que ministre em fa!
(Ocupats cada un d'ells amb lo seu compinxe, l'un no ha vist de l'altre que tractessin res a part. Espanya tampoc s'ha adonat de res, recolzada com se troba en la finestra.)

Espanya *(Des de la finestra.)*
No ploris, lo plor eixuga,
cessi ja lo teu plorar
i no paris, valerós,
fins que a mi logris trobà'm.
A Madrid, que me subjecta,
i an els torpes governants
que mes riqueses derrotxen
per fé's rics quatre malvats,
si tu, poble, amb mi te juntes,
jo els trauré de mon palau.

Manel *(A part.)*
Preparem-ho.
(Alt.)
Vós, senyora,
patiu error capital;
moltes vegades el poble
serenates m'ha donat.
(Espanya, sens moure's de la finestra, aparenta no escoltar-los, si bé va seguint lo curs del seu diàleg i no el destorba, amb ira compresa, fins que degenera en disputa.)

Mateu Si no les 'guéssiu pagades,
de segur no us en fan cap.

Manel Després del savi discurs
contra la immoralitat
fet a bordo de la Villa,
promoguí entusiasme tal
que lo poble m'adorava
com si en mi tingués un sant.

Mateu Va ser en ocasió que el poble
roncava com un babau,
però quan, despert, va veure
que l'home de la moral
a can Fornos cada dia
dava tiberis en gran,
fent la creu, se n'apartava,
com si vegés Satanàs.

Manel A vós, tractant-se d'obsequis
ni esquellots, mai vos faran,
perquè la vostra política
és penell de campanar.

Mateu Sempre he sigut progressista,
d'això me'n puc alabar.

Manel Proclamant estats de siti...

Mateu Fins llavors, tradicional
quan urgia, els imposava
l'himno de Riego tocant.

Manel Sí, respecta, a conseqüència...

Mateu La duc fins a l'últim grau
i, de si el país l'admira,
les eleccions són mirall,
puix tan grossa majoria
ningú l'ha tinguda mai.

Manel *(Amb sorna.)*
¿Per quins medis la logràveu...?

Mateu No us ho tinc pas d'explicar,
quan reconeixo, amb envídia,
que sou llumbrera de l'art.
Vós fèieu, com altre Déu,
a Llàtzers ressuscitar;
jo, com perdis jugador,
sols algun mort he aixecat.

Manel Si he compost alguna embrolla,
ningú mai hi ha pres cap dany,
ben diferent de les vostres,
que molts 'naven al fossar.

Mateu *(Aparentant candor i senzillès.)*
¡Ah, fillet, si em feien l'home!,
¡si em volien alçar el gall!
El dever dels electors
és sobradament marcat,
se redueix a elegir
a qui mani el governant.
Desobeint-ne mes ordres,
dels preceptes no fent cas,
en contra meu s'ajuntaren
carlistes i federals.
Jo, per dú'ls a bon terreno,
per arrencar-los del fang,
a les bones, que a la força
no m'agrada re alcançar...

Manel Amb cipaios i la porra
vàreu malmetre'n uns quants.

Mateu *(Amb senzillès.)*
Sí, però sense malícia,
sense ganes de fer mal.

Manel La Partida de la Porra
renom etern vos darà.

Mateu Era gran institució,
component-la, en major part,
gent molt apta i decidida
i a totes proves lleal.
No tenint-me, l'Amadeu
ha perdut defensors braus,
com ells, ni gossos de presa
lo salvaran dels paranys.

Manel Son valor acreditaren
aquella nit de l'assalt
al teatro de Calderón
que ni un silló va quedar.
Encara com vostre ingeni
no ha atinat amb aqueix plan:
aumentàveu la partida
fins vuitanta mil cabals,
dàveu llicència a l'exèrcit
i quedàveu popular.

Mateu Això vós, que fort cridàreu:
¡a baix les quintes!, ¡a baix!
i ara els quaranta mil homes
que del país arrencau,
veient són vostres paraules
lo més villà dels enganys,
amb ràbia, diuen plorosos:
¡a dalt les quintes!, ¡a dalt!

Manel Són per combatre els carlistes,
que van creixent com agram,
gràcies a los desacerts
de vostre govern infaust.

Mateu ¡No dèieu que no els temíeu,
que no en fèieu gens de cas...!
Per compte de volguè'ls treure,
que no ho logreu amb cent anys,
millor fora que marxéssiu,
no amb mentida, de vritat,
al retiro de Tablada,
a viure allí en santa pau.
Ni un minut més, amb decència,
podeu seguir governant.
¡Aquells punts negres que vèieu,
un topo, així, s'han tornat!
(Fent amb les mans un gran círcol.)

Manel ¡Aquells dos millons perduts,
de trobar que costaran!

Mateu ¡No toquem les transferències!

Manel És el nom que li van dar,
però, si clarets parlàvem,
un altre millor li escau.

Mateu ¿Quin?

Manel La més bona paraula

és la que un se sap guardar.

Mateu ¡Si tenia aquí la porra
vos deixava fet un blau!

Manel ¡Miserable!

Mateu ¡Pastelero!

Manel ¡Transferidor!

Mateu ¡Intrigant!

(Quan se disposen a tirar-se l'un sobre l'altre, l'Espanya, que no ha pogut permanèixer més temps en silenci, baixa al prosceni i ells dos se queden, sense moure's, al mateix punt que es trobaven.)

Espanya ¿És aqueix lo parlar digne
que usen los meus governants...?
¿Són aqueixos los grans homes
que a mi em tenen de salvar...?
Sens una idea elevada,
sens honor ni dignitat,
presos de tonta ambició,
pel meu bé no miren mai;
mes grandeses d'altres jorns,
guanyades amb tanta sang
i que feien de ma terra
de la glòria hermós palau,
no vacil·len, temeraris,
en rossegar-les pel fang.
A truc de poder enriquir-se,
no els fa res vagi a captar,
i, si algú los proposava
a mi mateixa comprà'm,
segura estic que, sens pena,
ells m'havien d'entregar.
¿I de vosaltres lo poble
ha de ser-ne governat...?
¡Pobres pobles, sempre tenen
son destino en bones mans:
o malvats que tot li roben
o traïdors que el fan esclau!

Manel *(A part, amb impaciència.)*
¡I que tarda!, ¡quanta pega!

Mateu *(A part, impacient.)*
¡No sé per què triga tant!

Manel *(No sabent què dir.)*
Senyora, jo...

Mateu *(Buscant paraules per a excusar-se.)*
Si escoltar-me...

Espanya De paraula no en vui cap:
no pretengueu excusar-vos,
seria inútil treball,
que, després del que he sentit
quan miràveu amb afany
qui fora de valtres dos
que quedés més rebaixat,
fins hasta vergonya em dono
que entréssiu a formar part
de la valenta mainada
que en Topete duia al cap
i que, amb baronil fermesa,
de dins Cadis la immortal,
un xic d'honra que em quedava
per 'llí rodant com fregall,
tan neta me l'entregàreu
com abans de caure al fang.

Mateu *(A part, amb neguit.)*
¡No sé aquell xicot què espera...!
(Se senten los primers acords d'un instrument de corda. Mateu i Manel, contents; aquest últim, al dir lo primer vers que segueix, aparenta sorpresa. L'Espanya demostra molt interès.)

Manel ¡Serenata...! ¿Sentiu?

Mateu *(A part, contentíssim.)*
¡Ah!

Manel Aposto que la fa el poble.

Mateu *(A part, per Manel.)*
¡Poc pensa...!

Manel *(A part, rient-se de Mateu.)*
¡Quin desengany...!

Mateu *(Aparentant normalitat.)*
Lo que digui, gens no temo.

Manel *(Del mateix modo que Mateu.)*
¡No m'espanta el que dirà!

Espanya Cessin ja vostres mentides,
va a parlar-ne la vritat.
Quan, de botxins que el deshonren,
pretén el poble lliurà's,
Déu inspira ses paraules;
Déu és qui parla en sos cants.

(Acompanyant-lo amb guitarra o bandúrria, canta un des de dins, al peu de la finestra.)

Des de que en Zorrilla mana,
té lo poble llibertat,
ha romput ell les cadenes
que en Sagasta nos posà.!

Mateu *(Tot lo que content estava abans de començar lo cant, està de místic a l'acabar-se. Espanya, més que sorpresa, en Manel, contentíssim.)*

¡Quedo fred de la sorpresa;
com hi ha món, m'he ben tallat!

Manel Deveu quedar convençuda
de que goso estimar en gran...
que, quan als homes que l'honren
pretén el poble alabar,
Déu inspira ses paraules;
Déu és qui parla en sos cants.

Espanya *(Dubtant i resistint-se a creure lo que ha sentit.)*

¡Estic desperta o somio!

Mateu *(A part, mirant a Manel.)*

Vaja, m'ha guanyat per mà.

(Torna a sentir-se lo preludi; Manel i Espanya pasmats; Mateu, satisfet.)

Manel ¡He tornat...!

(A part.)

¿Què serà?

Mateu *(Alegre.)*

¡És ell!

(Mirant amb llàstima a Manel i de reüll a l'Espanya.)

¡Ara sí que els deixo blaus!

(Canta una altra veu, a poca distància del que ja ha cantat.)

Des de que en Sagasta és fora,
l'Espanya se'n va a rodar...
¡Ai Zorrilla, que fortuna,
si no t'haguessin vist mai!

Manel *(Atinant-hi i malhumorat.)*

¡Ja ho entenc, ha fet com jo;
Ai, quin descaro més gran...!

Mateu *(A l'Espanya, amb altaneria.)*

¡Veiam si ara em negareu
bones dots de governant...!
Que, quan un ministre savi
pretén lo poble ensalçar,
Déu inspira ses paraules,
Déu és qui parla en sos cants.

Espanya *(No persuadint-se siga vritat lo que ha sentit.)*
No puc creure que el meu poble
estiga tan prostergat;
no puc creure el servilisme
que denoten eixos cants.
De vosaltres dos me temo
la trama d'aquest engany;
per desfer la vostra farsa
als cantors tinc de parlar.
(Espanya se dirigeix a la finestra. En Manel, indignat del que ha sentit cantar, diu a Mateu los versos que segueixen.)

Manel ¡Ho dic! De vostres enredos
no vui ser-ne encobertall.
(Anant cap a l'Espanya, que d'ells no fa cas.)
En Mateu...
(Mateu agafa Manel per la mà i, portant-lo a un cantó, li diu, baix, marcant silenci:)

Mateu ¡Psit! Quan el vostre
cantava, jo no he xistat.
(Torna a sentir-se puntejar l'instrument.)

Manel ¡Calla! ¿Altra vegada...?

Mateu Sí,
¡Aquest no sé qui serà!
(Canta una altra veu a poca diferència, en lo mateix lloc dels altres dos.)
Si l'Espanya vol lograr-ne
tenir pau i llibertat,
en Sagasta i en Zorrilla
en hora mala deu tirar.
(Mateu, estupefacto, al mateix que l'altre; l'Espanya, radiant d'alegria.)
¡Aquesta no l'esperava!

Manel ¡Això ens clava al mig del fang!

Espanya ¿Heu sentit la veu del poble
(Baixant al prosceni.)
la franca veu de vritat,
la santa veu que s'aixeca
en contra del deslleal
sempre que vol imposar-li
la cadena de l'esclau...?
Quan, de botxins que el deshonren,
pretén el poble lliurà's,
Déu inspira ses paraules,
Déu és qui parla en sos cants.
Vostres cares, on se marca
de lo temor la senyal,

ben patentes manifesten
lo que vostre cor és baix.
I, si del poble la veu
vostres pits omple d'espant,
¿què li respondreu el dia
que s'us presenti al davant...?

Manel *(Excusant-se.)*
¡Els meus enemics polítics
m'han gornit aquest parany...!

Mateu *(Procurant desfer la mala impressió de l'Espanya.)*
Amb queixes de mi, jo aposto
que ningú no us vindrà pas.

Manel Perquè vos en convenceu,
vaig a fer detenir...
(Així que va a sortir per agafar el cantor, Madrid té a bé despertar-se i, estirant-se com un empleat a l'oficina, fa un badall; en Manel el sent i va cap a ell.)

Madrid ¡Ah...!

Manel ¡Gràcies a Déu que es desperta!
Vui, del que passa, imposà'l.
(Mateu ha sentit el badall i amb molt de respecte saluda Madrid a l'acabar los versos que segueixen, anant com Manel al seu costat.)

Mateu ¿Madrid aquí...? ¡Amb tanta estona,
no me n'havia adonat!
Oh, sí, sí, dec acostar-m'hi;
del passat no fer-ne cas.
(Espanya, veient l'han deixada per córrer a Madrid.)

Espanya Cap a ell tots acudeixen
perquè ajudi los seus plans...
¡Ai del dia que jo pugui
desfer-me de gent semblant,
no embrutaran ses petjades
les sales de mon palau!
(Manel i Mateu, cada un d'ells, se troba als costats de Madrid quan, corrents, compareixen tots los compinxes, anant cadasqual amb los seus principals o jefes.)

Escena 4

Espanya, Manel, Mateu, Madrid i compinxes 1 i 2.

Compinxe 1 ¡Senyor!

Manel ¿Què passa?

Compinxe 2 ¡Senyor!

Mateu ¿Què motiva tant de córrer?
(Mateu, formant grupo amb lo compinxe 2 al costat de Madrid, que, impertèrrit, no es mou del trono; a l'altra part, Manel amb lo compinxe 1.)

Compinxe 2 Abans de que jo cantés...

Mateu També aquell ha fet la broma...
¡Sí, ja ho sé!

Compinxe 2 Doncs, acabant
ell i jo l'encàrrec nostre,
sentim sortir una veu,
d'allí mateix a la vora,
que, de lo que havíem dit,
ho cantava tot en contra.

Mateu ¡Jo li clavo garrotada!

Compinxe 2 No he gosat, és tot un home.

Manel ¡No es pot veure més escàndol!
(Admirat de lo que el compinxe 1 li ha contat.)

Mateu ¿N'estàs segur que és...?
(Al seu compinxe.)

Compinxe 2 El poble.

Mateu ¿I aquí se dirigeix...?

Compinxe 2 Sí.
(Espanya, sola i no atinant què són aquests misteris.)

Espanya ¡Res puc entendre!
(Madrid, que no li conten res i que, amb el xiu-xiu, lo maregen los dos grups que té al costat, diu amb fàstic:)

Madrid ¡Qué posmas!
(Mateu, alterat, diu los versos que segueixen a Madrid; tota aquesta escena, fins a acabar-se, deu portar-se rapidíssima.)

Mateu Madrid, aquesta morada,
que és l'alberg de tantes glòries,
pretén avui profanar-la

la planta immunda del poble.
Tolerar-ho no és possible,
de nosaltres mengua fora.

MANEL ¡Nos cauria, si cedíssim,
la infàmia!

MATEU ¡Sí!

MADRID ¡La deshonra!
(També indignat.)
(MANEL, col·locant els dos COMPINXES a la porta perquè, empenyent-la, privin de que siga oberta a la força.)

MANEL Vosaltres dos en aquí,
¡assegureu bé la porta!

MATEU Puix que el perill amenaça,
(Allargant la mà a MANEL.)
cessin ja nostres discòrdies;
contra l'enemic comú,
dirigim-ne tots les forces.
(MANEL, estrenyent-li la mà que li presenta.)

MANEL Davant del conflicte, admeto
ajuda tan poderosa.

ESPANYA ¿I per què, si ell ho demana,
no dec oir sa veu noble?

MADRID ¡No conviene!

ESPANYA ¡Vull sentir-lo!

MADRID ¡No conviene!

ESPANYA Mes...

MANEL Senyora,
Madrid sap lo que us convé.

MATEU ¡Just!

MANEL I quan Madrid s'hi oposa...
(Truquen a la porta.)

ESPANYA Si és cert que el poble vinga,
llavors te daré resposta.
(Truquen més fort.)
¡Truca...! ¡De sa rendició
lo destí ja ha marcat l'hora!

MANEL ¡Que atreviment!

MATEU ¡Quin cinisme!

Espanya Vui...
(Indicant vol anar-hi.)

Madrid ¡No conviene!

Mateu ¡No, dona...!
(Manel, amb veu alta, pregunta al que truca:)

Manel ¿Qui d'aquí turba el silenci...?
¿Qui a tant s'atreveix...?

Poble *(De dins.)*
¡El poble!

Manel ¿Què vol?

Poble Entrar.

Manel ¿Per quin fi?

Poble Per veure Espanya.

Manel ¿Com goses
presumir que vulgui atendre't...?

Poble Una mare sempre escolta,
quan és son fill qui li parla.

Espanya ¿Sentiu?, ¿sentiu?, ¡cors de roca!
Vui jo veure'l de seguida.

Madrid ¡No conviene!

Manel *(Al Poble.)*
¡Deixeu córrer
aquest infantil capritxo
que no podeu posar en obra!

Poble Jo us juro que la veuré,
si no de bon grat, per força;
si lo pas no em deixeu franc,
faré estelles de la porta.

Manel ¡Ai de tu, si t'hi atreveixes!
(Poble forcejant la porta i fent-la somoure.)

Poble ¡Aquí teniu la resposta!
(Espanya, suplicant a Madrid i als altres dos.)

Espanya Feu-ho per mi, concediu-l'hi.
De bon cor doneu-me proves...

Madrid ¡No conviene!

Mateu ¿No veieu
que si lo poder recobra...?
(Compinxe i, no podent sostenir l'ímpetu del Poble.)

Compinxe 1 ¡Ai, ai, ai! ¡Jo no puc més!

(Compinxe 2, parlant per una sotragada que rep la porta.)

Compinxe 2 ¡Que de què que no l'esbotza!

(Mateu, dant valor als dos compinxes.)

Mateu ¡No amaineu, forts oposeu-ne
resistència vigorosa,
que l'honra de nostra Espanya
guarda avui aquesta porta!

Manel Millor fora que hi anéssim
a donar alguna empentota.

(Van tots dos per ajudar als compinxes, Madrid no es determina a alçar-se.)

Espanya Junteu-se, junteu-se tots,
apresteu-ne vostres forces;
formeu espessa muralla,
res deixeu per fer la contra,
que, tan tenaç resistència
fugirà com vana sombra,
com arrenca vella alzina
lo torrent quan se desborda.
Si tan sols una bufada,
quan la llibertat se nombra,
destrueix del despotisme
les més elevades torres,
bastarà que el poble vulgui
fer de vostre poder mofa,
per a arrencar-vos d'aquí
juntament amb eixa porta.

(Tan forta és l'estrebada que dona el Poble a la porta, que logra fer-ne trossos, arremolinant als que l'aguantaven. El Poble se presenta altiu i noble. Manel i Mateu lo contemplen des d'allà a on han anat a parar, amb espalm; Madrid casi s'aixeca del trono. L'Espanya, somrient, mira als tres i, satisfeta, rep el Poble. Los dos compinxes se retiren en últim terme, estemordits.)

Escena 5

El Poble, Espanya, Manel, Mateu i Madrid. Poble, amb molt de respecte, però, a l'últim, enèrgic.

Poble Perdoneu-me la manera
com davant vostre em presento;
si bé los medis lamento,
del passat no torno enrere.
Que, quan amb furs de justícia

sostenir se vol un dret,
qui a ells s'oposa, comet
la més cruel injustícia.
En lo bull de l'amargura
que amb feresa m'oprimia,
a mos ulls s'apareixia
placenter cel de ventura;
a través son color blau,
un àngel de rostro hermós
bell me somreia: éreu vós,
la diossa d'aquest palau.
De la tranquil·la mirada
al fixar-se en lo seu brill,
sa desgràcia, vostre fill
comprengué us era ignorada.
¡Que us amagaven ses penes
demostrava aquell somrís...!
¡Vós lo crèieu molt feliç
i ell gemia entre cadenes...!
Desfer-vos lo vil engany
en què us mirava sumida
era el somni de sa vida,
de son pit era l'afany.
Mes, alcançar no poguent
que fins ell fóssiu baixada,
de venir a vostra morada
concebí llavors l'intent;
valerós, altiu i noble
del castell prengué la via...
los obstacles no temia,
¡que mai res atura al poble!
A sa porta arriba, audaç,
Mes, trobant-hi una muralla,
destrós ha fet de la valla
que detenia son pas:
al·legar no vol disculpa,
si és l'embràs caigut en terra,
si es presenta en so de guerra,
no és pas ell qui en té la culpa.
Ja qui so, vós no ignoreu,
ni el motiu de ma presència;
la sol·licitada audiència,
espero m'otorgareu.

Espanya Al mirar l'altivès noble
que ton fet deixa marcada,
se veu no és degenerada

del caràcter de mon poble.
Poble gran que amb ses proeses
feu esclava a la victòria
que fins eclipsà a la glòria
amb lo brill de ses grandeses;
gran serà lo teu turment
quan a mi arribes plorós
per a contar-me afanyós
ton pesar i sofriment.
Lo teu cor queixes llençava
perquè una ingrata me creia,
¡tes penes jo no les veia!,
¡ta misèria jo ignorava!
Creient-te sol al perill,
que has dubtat de mi repara...
¡No s'és vist mai que una mare
abandonés al seu fill!
Has arribat a ma estància
per tos mals buscant remei,
ta voluntat és ma llei.
Explica't. T'escolto amb ànsia.

(Madrid, Manel i Mateu s'indignen per graus fins al sentir que Espanya vol que parli el Poble, no se'n poden avenir i s'hi oposen.)

Madrid ¡No conviene!

Mateu No senyora,
li doneu masses alardes.

Espanya ¿Per què t'esperes, què aguardes?
De sentir-te em passa l'hora.

Manel *(A part, a Mateu i a Madrid.)*
No sé com ne sortirem,
Mateu, això s'embolica.

Mateu Bé, que diga, res implica
mentres obrar no el deixem.

Poble *(Volent dir que l'interrompiran.)*
Si ma veu al començar...

Espanya Ningú és capaç de privar-la.

Mateu ¡Senyora...!

Manel ¡Senyora!

Espanya ¡Parla!

Madrid ¡No conviene!

Espanya *(Decidida.)*

¡Pots parlar!

Poble

Vaig a fer-ho sens que, innoble,
a l'engany dongui sortida,
que no diu jamai mentida,
quan parla, la veu del poble;
i si trobeu, per ventura,
que siga aspre mon accent,
és que la vritat no es ment
i la vritat és molt dura.
Lo vostre regne, senyora,
lo desconcert l'avassalla;
la política canalla
vostres grandeses desflora.
Aplegats sota banderes
que res de gran simbolisen,
petits homes s'entronisen
del govern en les esferes.
També ho logra el perdulari,
si tocar sap bé el registre,
com avui se veu ministre
el que era ahir presidari.
Lo talent apar que fuja
com creixent més va el descaro
i el que té menos reparo,
aquell, més de pressa puja.
A fi que duri la sopa
que per 'questa gent és lleuda,
al nivell posen la deuda
de la del resto d'Europa.
Com la quiebra vindrà un dia,
té el paper gros desprestigi...
¡Crèdit...!, ¡no en queda vestigi!,
¡més ne gosa la Turquia!
Convents, mines i deveses,
ho tenim venut ja tot
i ningú comprendre pot
què s'han fet, tantes riqueses.
La indústria, l'agricultura,
després de penes amargues,
han de sofrir-ne les cargues
que els apliquen amb mà dura.
El tresor no dona indicis
de pagar an els que deu...
¡D'aquest modo, el mestre es veu
acollit en els hospicis!
I, si bé semblen misteris

cobrar tant i res pagar,
contesta poden donar
de can Fornos los tiberis,
seguint la mateixa ralla
coses tan fàcils d'entendre
com un siti que es va vendre,
sens tocar-se'n una malla.
Cegada del tot l'artèria
de riquesa del país,
se veu negat l'infeliç
en una mar de misèria.
I si Cuba encara tanca
an els negres en presons,
prostergada i amb grillons,
plora aquí la raça blanca.
No impera cap altra llei
que la raó del més fort...
Eix medi fou lo ressort
per nombrar estranger rei.
¡Imposició que desllengua,
valor que el temps acrisola
i que la terra espanyola
tolerar no pot sens mengua!
¡Baix lo crit d'«Espanya amb honra»
estampat queda l'afront...!
¡Igual crit sentí lo món
al borrar-ne la deshonra!
La més digna represàlia
que usar contra el rei devem
és dir: no et necessitem
pots tornar-te'n a...

Uixer *(Anunciant.)*
¡La Itàlia!
(Surt la Itàlia precedida de dos patges que duen dos coixins de púrpura; en un d'ells, hi ha una corona tapada i a l'altre, un ceptre igualment amb lo domàs; lo primer porta a l'espatlla un gran cartó a on hi ha escrit «191», l'altre, idèntic cartró però té escrit «Article 33». Segueixen a la Itàlia quatre o sis escuders. Aquests s'afileren a la porta; los patges, al mig, aguantant los coixins; la Itàlia se dirigeix a parlar amb l'Espanya, que té el Poble a son costat. Manel i Mateu fan grupo a Madrid, que continua al trono; los compinxes, arraconats.)

Escena 6

La Itàlia, Espanya, Poble, Mateu, Manel, Madrid, patges 1 i 2, compinxes 1 i 2.

Itàlia — Senyora, perdó reclamo
si un moment ara us destorb;
ho motiva grave assumpto
i del país lo repòs.

Manel — ¿Què deu haver-hi?
(Entre ells.)

Madrid — *(A la Itàlia.)*
¿Qué pasa?

Itàlia — Jo no vinc a parlar amb vós.
(Amb altivès.)

Mateu — ¡Mosca!
(Fent petar els dits.)

Manel — ¡Plouen sobre nostre
avui les complicacions!

Espanya — Anhelo saber la causa
de veure-us al meu a prop,
prestant-vos, com mereixeu,
la més fervent atenció.

Itàlia — Amb temptadores promeses,
a mi vingueren un jorn
titulats representants
del valent poble espanyol;
franca acollida reberen
i, parlant de vós en nom,
l'oferta que em proposaven
fou per mi acceptada amb goig.
Un fill meu, poc temps després,
cap a aquí venia, amb cor,
a cenyir-se la corona
arrencada an els Borbons.
Ha passat d'això dos anys
i, veient amb desconsol
que lo poble es resisteix
a acatar-ne sa elecció,
imposada per uns quants
que en ella veien lo port
a on trobessin son refugi
ses roïnes ambicions,
abans que obrar a la força,

abans que moure trastorns,
de l'Espanya se retira,
guardant-ne sempre record
de les virtuts que enalteixen
el gloriós poble espanyol.

(Manel i Mateu cada un d'ells se dirigeix a destapar un coixí i, al veure lo que contenen, queden pasmats; reposen-se luego i diuen en tropell los versos que segueixen.)

Manel ¡És lo ceptro!

Mateu ¡La corona!

Manel ¡Ens diverteix, com hi ha món!

Mateu *(A Itàlia.)*
¿I haveu pensat los conflictes
que amb tal determinació
ens causareu?

Madrid ¡No conviene!
(Perdent la calma.)

Mateu ¡Que caiguin sobre de vós
d'aquest pas les conseqüències!

Manel ¡Qui tolera tal afront!
(Tot això ho diuen un a cada costat de la Itàlia, per determinar-la a desistir.)

Mateu ¡Va acceptar i deu sofrir-ne
lo que li marqui la sort!

Manel ¡Si no, que tremoli!

Mateu ¡Ai, pobre,
sabrà nosaltres qui som!

Manel Si és perquè amb quatre mil duros
li sembla que guanya poc,
que demani: el pujarem.

Mateu Sí; no renyirem per 'xò.

Poble Que és obrar amb dignitat,
amb noblesa i amb bon cor,
amb sa notòria hidalguia,
vos diu lo poble espanyol.

Espanya Ans d'acceptar la renúncia,
si importuna jo no fos...

Itàlia Irrevocable, senyora,
he fet la resolució;
mes, al marxar, vui donar-vos

un consell per bon record.
Tingueu els polítics lluny
i an el poble ben a prop.
Aquests, al rei que nombraren,
l'omplen de malediccions;
el poble, que no el volia,
lo venera amb tot lo cor.
És que ells jutgen la renúncia
baix lo prisma d'ambició
i el poble, amb desinterès,
la noblesa hi veu tan sols.
Jamai de vostra memòria
aparteu lo que us dic jo.
Els polítics que us deshonren
tireu-los ben lluny de vós
i a lo poble que us espera
reteniu-lo sempre a prop.

(La Itàlia marxa seguida dels escuders, que s'obren respectuosament per flanquejar-li el pas. Los patges, al mig, sostenint los coixins amb la corona i lo ceptre descoberts.)

Escena 7

Espanya, Poble, Manel, Madrid, Mateu i patges 1 i 2.

Mateu ¡No pot ser més lamentable
nostre estat...!

Manel ¿Què fer, a veure?

Mateu ¿Qui podia això preveure...?

Espanya La conducta imponderable
que ha usat amb mi l'Amadeu
en mon pit queda marcada.

Poble ¡En la renúncia donada,
honradès de cor s'hi veu!

Mateu Deixem-nos de paraulotes,
ara, lo que fer devem
és mirar qui nombrarem.

Manel Que siga home, no un calçotes
com aquest que renuncia.

Mateu Sobretot posar la trava
de que tinga la sang blava;
altrament, no serviria.

Poble ¿No veieu que aqueix intent
nostre caràcter degrada...?
¿Lo passat l'altra vegada
no vos serveix d'escarment...?
Lo mateix que, amb una bola,
un xicotet mou borina,
servir féreu de joguina
a la corona espanyola.
Portugal ens la retxassa,
Inglaterra se'n va riure,
tot lo món se va subscriure
per regalar-nos carbassa.
Després de molt suplicar,
Alemània no refusa,
perquè així s tingué l'excusa
d'a la França saquejar.
I quan la negra mortalla
tan noble terra cobria
i la Prússia se servia
de nosaltres com pantalla,
i quan en les nacions totes
per rei no havíem trobat,
ni un saltimbanqui tronat
ni tampoc llimpiabotes,
i la Itàlia, arrepentida
i confessant l'error seu,
feia venir l'Amadeu
com astre de nova vida...
llavors, engrandint la taca
feta a la nostra altivès,
dir va un home en lo Congrés:
¡tinc vint reis a la butxaca!
Si jamai lo d'aquell dia
que torni a passar voleu,
molt fàcilment ho logreu
allunyant...

Uixer ¡La Monarquia!

(Anunciant.)

(Surt la Monarquia precedida de sis lictors amb los feixos de vergues i les destrals; detràs d'ella, tenint-li lo manto que arrossega: la Pena de mort, l'Esclavitud, l'Absolutisme i el Clero. Els lictors se col·loquen arrenglerats a la porta; la Monarquia s'adelanta cap a Madrid amb orgull i fatuïtat. L'Espanya té al costat el Poble. Manel i Mateu volten lo trono del que s'alça Madrid. Els patges al mig i los dos compinxes al foro.)

Escena 8

La Monarquia, Espanya, Poble, Madrid, Manel, Mateu, patges 1 i 2, compinxes 1 i 2 i acompanyament de la Monarquia.

Monarquia ¿Què esperes, Madrid, què esperes?
¿Tens la corona a la vista
amb despreci abandonada
i entre les règies estirpes
de buscar no et dones pressa
a quin front serà cenyida...?
(Senyalant a Mateu i a Manel, que li fan signos volent dir que no.)
¿És que aqueixos t'aconsellen
de seguir marxa interina
perquè un d'ells, amb paga grossa,
de regent destino tinga...?
¿Per ventura el procedir
d'en Serrano tu l'oblides...?
¿No saps que en plàcida calma
feia eterna la dormida
i que sols se despertava
quan de cobrar era el dia?

Manel ¿Com te penses de nosaltres
tan interessades mires?

Mateu Si un nou rei ja no tenim,
és perquè Espanya vacil·la.

Monarquia ¿I per què d'aquests negocis
deixeu que ella hi entrevinga...?
¿Què sap ella, ni què entén
del que és útil per sa ditxa?

Espanya ¡Desllenguada!

Poble *(Amb energia.)*
Puix se porta
de manera tan indigna,
contemplacions no tingueu
feu-la marxar de seguida.

Mateu ¡No en feu cas!
(Amb indiferència.)

Monarquia ¿Qui és?

Mateu *(Amb despreci.)*
¡És el poble!
(Monarquia, amb mofa, a Espanya:)

Monarquia ¡Teniu noble companyia!

Espanya Aprècio molt més la seva
que d'altres que em precipiten
per la ràpida pendent
de desastrosa ruïna.
(Monarquia, fent-se creus de lo que sent.)

Monarquia ¡No hi ha remei, és perduda!

Mateu ¡A la desgràcia camina!

(Amb to compassiu.)

Monarquia A pesar de les ofenses
que amb despreci me prodiga,
vui encara altra vegada
d'ella mateixa sentir-ne
que marxi de son palau,
que per res me necessita...
(Manel i Mateu supliquen servils a l'Espanya; lo Poble, digne; la Monarquia, esperant; i Madrid, com un impedit, sens moure's del trono, pateja de ràbia i també crida.)

Manel ¿Què farem si ella se'n va?

Poble ¡Senyora, lo poble us mira...!

Manel ¡Que es quedi!

Mateu ¡Que no se'n vagi!

Monarquia ¿Com quedem?
(Impacienta.)

Manel ¡Quin cataclisme,
si marxa!

Madrid ¡No conviene!

Espanya *(Amb resolució.)*
Serà norma de ma vida,
d'aquesta hora en endavant,
al poble sempre seguir-ne...
(Anhelants, tots esperaven lo que diria i, al sentir-ho, queden desfallescuts, fent excepció del Poble, que besa les mans d'Espanya amb efusió. La Monarquia va a marxar i diu los versos que es continuen, reprenent el de l'Espanya amb despit.)

Monarquia Cap més paraula, senyora;
lo que falta, s'endevina.
No passarà molt de temps
sens que us dolgui ma sortida.
Jo cap a França me'n vaig,

Que, segons fidels notícies,
hi treballa mussiu Thiers,
amb tenacitat mai vista,
perquè una bona sorpresa
els francesos amb mi tinguen.

(Fa senya als lictors que passin endavant i, quan ja estan afilerats, el Poble *deté la* Monarquia *amb lo crit de «¡Vós!» Manel, Mateu i Madrid s'aconsolen mútuament.)*

Poble ¡Vós! Emporteu-se'n aquest,

(Signant al patge 2.*)*

en aquí res ne faríem;
és l'article trenta-tres:
allà pot ser que els convinga,
resultant certa la nova
que us esperin la visita.
I de passo, si aquest altre,

(Signant al patge 1.*)*

per lo molt que simbolisa,
amb vós lo fèieu venir,
gran servei també us faria.
Cent noranta-un diputats
hi trobeu, a qual més digne,
que, tractant de nombrar rei,
en cap dels medis vacil·len;
i, si la França no en troba,
l'hi duran de Conxinxina.

Monarquia *(Amb compassió despreciativa.)*
¡Pobra Espanya, et compadeixo!

(Senyalant al Poble.*)*

¡Ves ara amb qui s'embolica!

(A Espanya.*)*

Treu-lo i et vindré. ¡Ja ho saps!

(Despedint-se del triumvirat.)

¡Señores, hasta la vista!

(Marxa amb son acompanyament, tal com ha vingut. Veient el Poble *que els* patges *no es mouen, els hi diu lo que segueix.)*

Poble ¡Aneu, aneu-se'n amb ella!

Patge 1 *(Signant la corona i lo ceptro.)*
¿I què en farem, d'aquests xismes?

Poble Deixeu-los, a França en sobren
d'aquests inútils articles.

(Los dos patges *se'n van corrents per alcançar la* Monarquia.*)*

Escena 9

Espanya, Poble, Madrid, Manel, Mateu i compinxes 1 i 2 que s'atipen d'estar drets, en canvi de Madrid, que sempre seu.

Poble *Mentres col·loca la corona i ceptre sobre la taula, diu, mirant-se aquelles joguines.)*
Ho portarem al Museu,
és l'únic perquè serveixen,
així's nostres nets veuran
de sos avis les ximpleses.

Manel *(Després de prous cabildeos amb Madrid, ell i Mateu es determinen a parlar amb Espanya.)*
Ja que el despido heu donat
a tan respectable vella...

Mateu Té d'acordà's, sens demora,
com lo país se governa...

Poble Molt senzillament. ¿Deixeu
parlar-me?

Espanya Sí; tens ma vènia.
(En aquí ja arrufen el nas els tres hèroes, però, al sentir la paraula «República», s'encenen i criden amb desaforats crits, i és tal lo que els impressiona, que Madrid s'aixeca dret una vegada, però, cansat de lo molt que ha fet, se deixa caure anonadat altra vegada al trono que l'espera.)

Poble Sens perdre temps, procedir
a passar bugada neta,
i això tan sols pot lograr-se
amb la radical manera
de proclamar la Repúbilca...
(Aquí es lo daltabaix, aquí són los alarits i aquí és quan, al repetir per dos vegades lo seu estribillo, Madrid fa l'heroïcitat d'alçar-se.)

Manel ¡Uf!

Madrid ¡Ca!

Mateu ¡No!

Manel ¡Sí que la trèiem!

Mateu ¡Quin disbarat!

Manel ¡Quin escàndol!

Madrid ¡No conviene!

Mateu ¡Quina plepa!

Madrid *(Ara s'aixeca.)*
¡No conviene! ¡No conviene!

Poble *(Amb indignació, a Madrid.)*
Tu, no convens a la terra
que òdia a mort el gandulisme
i que, no obstant, ha de veure
com derrotxes, en l'holgança,
de son treball les riqueses.

Espanya Aquests crits, les albaraques
que vomiten vostres llengues,
prestant-li doblades forces,
en mon intent més arrelen.
No temeu, no la República
per los mals que pogués fer-ne;
temeu sols perquè, fundada,
vos traurà de vora d'ella,
perquè vos escapa el mando,
perquè lo viure a espenses
de lo poble que treballa
se vos ha acabat per sempre.
I puix tinc aquí lo poble,
cap perill no dec ja témer,
amb ell avui reconquisto
ma perduda independència.
Aneu-se'n doncs del Palau,
més en ell no us hi vui veure.
¡A fora tots, de seguida,
aparteu's de ma presència!

Mateu ¡Mes, senyora, si marxem,
sense pare el país queda!

Manel ¿Governar-se voleu sola...?

Madrid ¡No conviene!

Mateu ¡Tal ofensa
no esperava!

Espanya ¡A fora, dic!
¡Escoltar-vos és ja mengua!

Mateu ¡I si tot deurà ser broma,
no pot ser que ho digueu sèria!
(Aparentant que li fa gràcia.)

Manel ¡No creiem!

Mateu *(Amb la mateixa fingida rialleta.)*
Si ens en anàvem,

després...

Manel — És clar; vós mateixa...

Poble — *(Veient que no es mouen i no donen mostra de fer cas de les paraules de l'Espanya, diu amb amenaça:)*
¡Ah! ¿Feu el sord...? Bé, doncs ara
parlarem d'altra manera.
(Amb valentia, a Madrid.)
Si tu, Madrid, d'aqueix trono,
on tan orgullós t'assentes,
no vols prendre el determini
de deixar-lo ben de pressa,
agafant-te pel clatell,
amb respecte com mereixes,
de la força popular
sofriràs les conseqüències,
podent dir si és gaire còmodo
lo viatjar per empentes.
(Madrid, al veure que va de sèrio, no s'espera en que el Poble posi per obra lo seu plan, sí que, utilisant les cames com qualsevol altre mortal, amb dos brincos se troba al peu de l'estrado i amb tres o quatre gambades desapareix per la porta.)

Manel — ¡Ni acabar vos ha deixat,
se'n va com ànima en pena!

Poble — Si fins ara el dominava
desenfrenada sobèrbia,
ja l'aplacarà molt prompte.
Era just fer-li comprendre
que Espanya no és sols Madrid,
com ell orgullós se creia,
i que el poder que gosava
lo devia a preferències;
que, tractant-se de donar-lo
an el que pogués merèixe'l
abans que ell, qualsevol vila
conseguia ser primera;
puix totes, així com ell
té l'holgança per ensenya,
idolatren lo treball,
veneració li professen.
(Manel i Mateu, sense el consòcio, estan motxos, perquè tenen la persuasió de que els hi passarà lo mateix que an ell. Però, encara conservant esperances, volen rebre nou desengany i ho logren quan, coneixent-ho el Poble, los despedeix.)

Mateu — ¡Aquesta no la contem!

Manel ¡És que ha sigut massa fresca!

Mateu ¡Tenir de tocar ruixola!

Manel ¿Qui sap si...?

Mateu ¡Provem-ho!

Manel A veure.

Mateu *(A Espanya i al Poble, no sabent com començar però molt humils.)*
¡Vós...!

Manel Sí...

Mateu ¿Que voleu que jo...?

Poble *(Indicant que els traurà a la força.)*

Mateu *(Cedint en les seves pretensions i retirant-se alguns passos.)*
¡No us prengueu semblant molèstia!

Manel *(Entre ell mateix, pensant lo que farà.)*
A Tablada me retiro,
vui fugir d'aquests punts negres.
(Ell i en Mateu saluden amb profunda cortesia i marxen; en Mateu, a l'arribar a la porta, és quan ha caigut en lo que farà, i diu llavors los dos versos que li resten.)
¡Senyora...!
(Fora.)

Mateu ¡Mandar! L'Alfonso
és l'únic recurs que em queda.
(Des de la porta.)
(Se'n va; lo segueix, lo mateix que a Manel, lo seu respectiu compinxe, si és que no se'ls hagin adormit els peus amb tanta estona d'estar drets.)

Poble Ara que tots han marxat,
que l'atmòsfera no empesta,
se desfaran del castell,
en un moment, les tenebres,
el pas cedint a los raigs
de clara llum refulgenta:
(A medida que ho va dient el Poble, se verifica lo canvi que ell indica: la tènue claredat de les atxes queda ofegada per una vivíssima llum, que inunda tot l'escenari.)
nunci diví i misteriós
que indicar ne vol pretendre
que ha de fugir la mentida
per la vritat comparèixer.
D'allunyar la monarquia
haveu tingut fortalesa
i, ja fora els que us portaven

el govern per mala senda,
de seguida la justícia
se us presentarà encisera
venir veure...

Uixer *(Anunciant.)*
La República.
(Surt la República; la llum ha de procurar-se dirigir-la sobre d'ella perquè es destaqui. Espanya s'admira de veure-la venir sola.)

Espanya ¿Com és que ve tan soleta...?

Escena última

Espanya, Poble i la República.

Poble Si haveu vist la Monarquia
de la barbàrie voltada,
és que sols pot ser aguantada
amb la força i tirania.
Mes, aquesta que acontenta
sempre los desigs del poble
amb govern prudent i noble,
tota sola se presenta.
Si la vritat és justícia
quan surt de boca d'un rei,
de la República és llei
escudà's amb la justícia.
Sola ve, mes apareixen
en lo vostre territori,
com per efecte il·lusori,
bons companys que mai la deixen.

(Mutació.)

(Quan diu lo Poble la paraula «apareixen», se va corrent lo teló del fondo i descobreix un temple de la Glòria a on, formant grup, s'hi veuen les Arts, Ciències, Indústria, Comerç i Agricultura. Viva llum se reflecta sobre l'estàtua de la Justícia, sota quin manto s'acullen dos noiets, un blanc i un negre, descollant sobre el grupo. Formant semicírcol, a son detràs apareixerà aquesta inscripció: «¡Tots iguals! ¡No hi ha races!»)

Arts, ciències, agricultura,
i el comerç que els hi don vida,
nostra terra beneïda
posaran a gran altura.
Amb ella, que és la raó,

tot lo gran, tot hi prospera,
puix, precedeix sa bandera
a la civilisació.
S'ha acabat ja la victòria
que estenia la mortalla,
no hi ha més camps de batalla,
siga el treball nostra glòria.
És la República escut
contra lo vil despotisme,
avui s'ha tragat l'abisme
d'Espanya l'esclavitud.
La intensa claror que brilla
sobre la terra espanyola
fa d'esplendent aureola
per en Lanuza i Padilla
que, veient haveu lograt
rompre traves que oprimeixen,
des del cel, vos beneeixen
los màrtirs de llibertat.
Si voleu conducta noble
i que es respecti la llei,
¡ja mai més nombreu cap rei
per governar vostre poble!

Espanya Per si l'anhel de ta súplica
a satisfer accedeixo,
escolta què t'ofereixo
en ares de la República:
perquè els meus fills aquest dia
lo guardin eternament,
Espanya els fa jurament
de «¡Mai més la monarquia!»

(Tocarà la música algun himno republicà; la República, abraçada amb l'Espanya i el Poble, se col·loca a prop del templet.)

Cau lo teló.

¡Viva la Federal!

Apropòsit polític en un acte dividit en quatre quadres i en vers català, original d'en Rossendo Arús i Arderiu

Advertències

Lo que es prevé de dreta i esquerra, ha d'entendre's per part dels actors.

Repartiment

Federal
Monarquia
Honrat
Noble
Lleal
} patriotes
Panxacontenta
Elegant
Guerrero
} farsants
Josep, majordom
Un criat
Un miliciano
Un oficial
Un soldat
Gent del poble, soldats i milicians

Acte únic

Quadre i

Palau Real. Luxosa sala de pas. Porta a l'esquerra que condueix a les habitacions interiors, altra porta a la dreta que va a l'exterior i finestra al seu costat.

Escena i

Guerrero, sortint de la porta esquerra, malhumorat i amb desalent.

Guerrero ¡Esperança ja no em queda...!
¡Pues, Senyor, m'ho miro mal!
¡Ves ara com les enfila
aquest beneit del cabàs!
Després de cobrar el tantum
per dotació senyalat,
escrupolós cada dia
sense que manqui ni un ral,
mentres que el *peixi menutti*
ningú es cuida de pagar,
després de deixà'l fer l'home
per, nostra terra manant,
i, després de mil fatigues,
de mil penes i treballs,
per lograr que l'acatessin
lo mateix que un rei formal,
quan ja casi els espanyols
lo premien mig de grat,
venir ara amb l'ambaixada
que an aquí no es vol estar,
que se'n torna a casa seva,
que el ser rei és molt pesat,
que ell no ha nascut per la guerra,
que s'estima més la pau
i altres i altres ximpleries
que donen per resultat
que sense rei nos quedem,
que el trono serà vacant...
¡Ai, senyor, i faves doneu
an el que no té queixals!
¡Me'n féssiu a mi, de rei!
Ni enc que visqués dos mil anys,
si «prou» no em deien los súbdits,
lo que és jo, no ho deia mai.
És un marro molt difícil,
molt difícil d'arreglar
i, per sortir-ne conforme,
costarà algun maldecap.
(Pensant.)
Convé, sobretot, entendre's
amb los que són governants.
Me sap greu, mes tinc de fer-ho

per salvar lo primer pas.
Un cop conseguit l'objecte,
tenint-ho tot arreglat,
me'ls allunyo de les vores,
els envio a passejar
i el país solet governo
no impedint-m'ho cap embràs.
¡Oh!, sí, sí, el remei que em queda,
si no vui que de les mans
el govern per sempre em fugi,
és amb la xusma tractar.
Jo prou sé que me rebaixo,
que tots ells són mutilats,
que el meu talent... mes, amigo,
¡què hi farem, si aixís s'escau!
No vacil·lo, de seguida
cap a trobar-lo me'n vaig.
(Com lo monòleg indica, no es determina fins ara i, al dirigir-se a la porta esquerra, s'atura al veure que ve l'Elegant.)
¡Calla! ¡Un d'ells! Ui, que vens bé:
m'estalvies caminar...

Escena 2

Guerrero, Elegant, porta esquerra.

Elegant *(Indignat.)*
¡Quin descaro! ¡Que pocs modos!
Ja ho veus, Guerrero, ¡ja ho veus!
Després de tants sacrificis
com per ell havíem fet;
després que una altra vegada,
accedint a los seus precs,
li dispensàrem l'alta honra
d'acceptar-ne lo govern;
quan lo país començava
a admirar nostres serveis;
ara, clavà'ns de bigotis,
ara, dar-nos tal revés...
¡Quin cinisme!, ¡quin escàndol!

Guerrero Jo vaig oposar-me sempre
en l'elecció d'aquest rei.

Elegant *(A part.)*

No, an al que tu t'oposaves,
que et traguessin de regent.

Guerrero Me feia molt mal efecte,
això de ser estranger,
quan Espanya té tants homes
d'aptitud per a ser reis.

Elegant *(A part.)*
¡Ecce homo! ¡Si aquí el teniu!
¿No el veieu? ¡Mireu-se'l bé!

Guerrero Que nombrar-lo fou ximplesa,
de cap modo em negareu.

Elegant *(Malhumorat per les interrupcions.)*
¡Què haig de negar! Si em salvava,
lo negar, d'aqueix tropell,
¡vos negava fins sant Pere,
que tres cops va negar Déu!
Puix ningú endarrere torna,
el passat de res serveix;
anem-se'n a lo que importa,
no ens moguem de lo present.
¿Com sortim d'aquest apuro...?
¿El conflicte, com salvem...?

Guerrero Ja veuràs, primer de tot,
se fa necessari...

Elegant ¿Què?

Guerrero Entrar en explicacions.

Elegant *(A part.)*
Ja et veig, mano.
(Alt.)
No comprenc...

Guerrero *(A part.)*
Va de dir-ho.
(Alt i resolt.)
Bé, i figura't
que jo em posi al costat teu,
que treballo perquè quedis
al bon lloc corresponent,
que no vacil·lo en los medis
per conseguir-ho...

Elegant ¿Què més?

Guerrero Figura't que ho consegueixo:
dona-ho per lograt...

Elegant ¿Què més?

Guerrero A distints partits, els dos,
no ignores perteneixem,
que quasi som enemics
és a la vista...

Elegant ¿Què més?

Guerrero *(Amb fàstic pel «què més».)*
¡I van tres...!

Elegant Deixa't de preàmbuls,
digues d'un cop i acabem.

Guerrero Bastaran poques paraules.

Elegant Que jo per tu les diré:
la política és negoci,
el capital, los serveis,
i el país, sense adonar-se'n,
paga sempre l'interès.
Bueno, tu, al ficar-te sòcio
del negoci que jo emprenc...
vols que abans se t'asseguri
lo que...

Guerrero *(Recargant les paraules, fent petar l'una mà sobre l'altra.)*
¡Ah!, ¡ja! ¡ja! ¡L'interès!

Elegant No tinc res que dir: és just.

Guerrero Qui treballa, cobrar deu.

Elegant Si amb lo nostre bé sortim,
si arreglem un bon pastel,
t'asseguro jo, des d'ara,
fer a mitges lo govern.

Guerrero És pacte que m'acomoda.

Elegant *(A part i content.)*
¡Ja l'hi agafat!

Guerrero *(A part i satisfet.)*
¡Ja el tinc meu!

Elegant I no et pensis, si ara mostro,
per manar, semblant anhel,
no és per ambició de mando:

¡ja m'atipa lo poder!
Tan sols me guia la idea
d'humillar a l'estranger,
s'ha cregut ell, a l'anar-se'n,
nos rebaixava amb excés,
que plantant'ns, an el partit
li donava un bon miquel,
i si ara jo consegueixo
sostenir-me en lo govern
i logro tenir la xamba
de que vagi un xiquet bé,
se veurà que ell no servia,
que el partit sí que serveix
i el xasco que vol donar-nos,
d'aquest modo, lo rep ell.

Guerrero *(A part amb malícia.)*
Veies si m'ho pots fer creure.
(Alt i amb lo tono afectat que ha usat l'altre.)
Jo també és per lo mateix.
(Amb senzillès mal demostrada.)
Ningú creurà que la glòria
me porti an aqueix extrem.

Elegant *(A part, amb socarroneria.)*
La glòria, no, però els quartos...

Guerrero *(Continuant amb aparentada naturalitat.)*
Sinó que estic descontent,
ressentit en gran manera
de l'obrar de l'Amadeu,
los meus nobles sacrificis
va pagà'ls molt malament:
a l'ajudar-te en l'empresa,
si ser ministre pretenc,
si surto del meu retiro,
si formo part del govern,
és tan sols per demostrar-li
que lo que ell, amb tots los precs,
no pogué de mi alcançar,
ara surt de mi mateix.

Elegant *(A part i rient-se'n.)*
¡Ves, conta-ho a la teva tia!

Guerrero Deixem-nos d'això. El plan que...

Elegant A les capses

Guerero Sí, dormim...

Elegant Cal pensar lo que es vol fer.

Guerrero I prompte; el més necessari,
sobretot, és guanyar temps.

Elegant De seguida que aquell vingui,
ho podrem tractar els tres.

Guerrero *(Amb impaciència.)*
Anem-lo, doncs, a buscar.

Elegant *(Sossegant-lo i amb calma.)*
Deixa'l estar; prompte ve.
Per altra part, nostre assumpto
que tant urgeixi no crec;
les coses fetes de pressa
casi mai no surten bé.

Guerrero Quan se poden fer amb calma,
mes quan de minuts depèn...

Elegant ¿Qui ens apressa? ¿Qui ens apressa?
¿D'aquest modo com tu ho veus?
Si, prudents, sabem guardar-ne
de la marxa lo secret,
mentres tothom se creurà
que encara governa el Rei,
disposem el millor plan
i, quan ja no ens falti res,
fem que digui la *Gazeta*:
¡Ens ha fugit l'Amadeu!
Mut tothom de la sorpresa,
ningú veurà lo pastel
i a la salut dels tanoques,
celebrant llavors un tec,
s'inaugura amb gran tiberi
d'Espanya lo nou poder.

Guerrero No s'ocultarà an el poble
un acte tan transcendent.

Elegant El poble no té malícia,
el poble és cego, no hi veu;
si nosaltres fem moixoni,
el poble no en sabrà res.
(Sota la finestra que se suposa dona a una gran plaça, el poble s'hi ha reunit; rato fa que confosament se senten murmulls, però ara se senten distintament.)

Guerrero ¿Sents?

Elegant ¡Quins crits!

Guerrero ¡Quin esvalot!

Elegant *(Va a guaitar per la finestra.)*
Vui mirar...

Guerrero *(Al veure que és el poble.)*
¡Què tal!

Elegant ¡Què veig!

Guerrero Anava bé quan te deia...

Elegant ¡La plaça plena de gent!
És que saben...

Guerrero Natural,
¡el poble és un estornell!

Elegant Mans a l'obra de seguida,
ara sí que ens falta temps.
¡Guerrero, el pactat, pactat!

Guerrero Elegant, t'ajudaré.

Elegant I en canvi, seràs ministre.
(A part.)
¡Si no te'l pintes!

Guerrero ¡Això és!
(A part.)
Si et guanyo, ni et faig ranxero.

Elegant ¡Mans!

Guerrero ¡Jurament!

Elegant ¡Jurament!
(A l'estar enllaçats de mans, és quan surt per la porta esquerra en Panxacontenta. Els murmulls del poble no cessen, quan de ser ben marcat ja s'indica. En Panxacontenta surt rient.)

Escena 3

Guerrero, Elegant, Panxa.

Panxa Així m'agraden els homes:
amics davant del conflicte;
(A l'Elegant, per lo Guerrero.)
mes aquest no creguis massa

que ¡a les fulles de sa vida
hi té cada serradura...!

Guerrero *(Amb fingida sonrisa.)*
¡És xicot de molta xispa!

Panxa Altre tant se creu el món
i avispat sempre me pinta.
Els enemics se figuren
que d'eix modo me denigren
i el que logren amb sa gràcia
que la broma em faci riure.
¡Ha! ¡Ha! ¡Ha!

Guerrero ¡L'humor t'envejo!

Elegant ¡Ja estem per 'questes pamplines!

Panxa Si no rius, no beus o menges
¡què hi vens a fer al món, digues!
Corrin els homes detràs
de la glòria, que és mentida,
jo, que fujo de fantasmes,
vui les coses positives
i si ahir vaig conspirar
i si tramo avui intrigues
i si pomposos elogis
de lo Rei vaig fer un dia
i sobre d'ell ara busco
la meva audaç inventiva,
no és per lograr, com los altres,
consideracions, estima,
títols, grandeses, honors
i demés d'aquest calibre;
per mi això tot són ximpleses
que no res me signifiquen;
tota la meva ambició
solament és reduïda
a alcançar per 'queixos medis
que me dongui la política
règia taula a totes hores
i bons vins amb sense mida.
Aixís la panxa prospera;
aixís, gras, un dona envídia.
Corren els homes amb sabre
buscant glòria que arruïna,
jo, que fujo de la guerra,
empunyo sols la forquilla.

Elegant ¡Pensa...!

Panxa ¿De pensar se tracta?
¡Pensem doncs!
(Dant per l'escena una mirada i no veient-hi ningú, pica amb les mans.)
¡Ep!

Elegant ¿A qui crides?

Panxa Ja ho veuràs; no t'encaparris;
ho comprens tan prompte vinga.
(Surt un criat per la porta de l'esquerra, saluda i, amb ademans respectuosos, procura excusar-se mentres en Panxacontenta lo renya.)
¿Què et tinc dit...? Sembla te'n burlis.
Mai t'apartis de la vista
i, sempre que em trobi en vaga,
tu procures no hi estiga;
no vulgues t'ho repeteixi.
¡La taula aquí de seguida!
(Se'n va lo criat després de profunda cortesia.)

Elegant ¡No perdis així el temps!
Nostra situació perilla.

Guerrero I tal, ves en què l'ocupa.

Panxa Si ni sabeu lo que és viure:
abans que tot, lo menjar.
(Surt lo mateix criat amb una tauleta plena de viandes i licors, un altre criat du una cadira: aquest se retira, lo primer se queda, servint an en Panxacontenta, que, així que els veu, corre a assentar-se i a endrapar.)
Ja hi som. Endavant.
(Després de clavar forquillada i amb la boca plena.)
Explica't.

Elegant *(Senyalant al Guerrero.)*
Aquest s'ha fet de nosaltres.

Panxa *(Rodant el cap.)*
Ens vendrà.

Guerrero He jurat unir-me.

Panxa Has jurat tantes vegades.

Guerrero Ara formal.

Elegant *(Fent-li signos d'intel·ligència.)*
Sí.

Panxa *(Comprenent la senya, per a apartar el Guerrero, diu lo que segueix.)*
¿Qui crida?

(El borgit ha crescut molt; el Guerrero és a la finestra a veure-ho; l'Elegant corre al costat d'en Panxacontenta i, a mitja veu, s'atravessen los bocadillos que segueixen i que terminen a l'apartar-se de la finestra el Guerrero.)

¿Com...?

Elegant Per ajuda...

Panxa Mes luego...

Elegant La cosa.

Panxa Entesos.

Guerrero *(Deixant la finestra, sens haver notat les paraules que s'han atravessat entre los altres dos, que tornen a trobar-se separats.)*
Fatigues.
nos darà vèncer al poble.
En quant la vista domina,
atestat se veu de gent:
cabre-hi ningú no és possible.

Panxa *(Amb tranquil·la calma, menjant com sempre.)*
Se veu que lo de la marxa
ha arribat a sa notícia.

Guerrero ¡Pues!

Elegant Un plan.

Panxa Ara beuré:
lo beure sempre m'inspira.

Guerrero ¡Quina calma!

Elegant No el coneixes:
és gran home quan s'aixispa
i, si una turca arreplega,
nos salvem d'aquest conflicte.

Panxa *(Després d'haver begut, diu, satisfet i radiant, tenint encara la copa a la mà.)*
¡Quina gran cosa és el beure!
Ja podem cridar conquista:
sempre trobo al fons del vas
idees les més sublimes.

Elegant ¿És dir que...?

Panxa És nostra la basa.

Elegant ¿Has trobat...?

Panxa Trama senzilla.

Guerrero ¿I segura?

Elegant ¿Certa?

Panxa ¡Vaia!
¡No veus que so home de xispa!
Primer de tot, xasco al Rei.
(Demanant-la a l'Elegant.)
La dimissió.

Elegant *(Donant-li un paper que ha tret de la butxaca.)*
Té: mes...

Panxa ¡Vinga!
(Al criat que es retira al moment.)
An en Josep, que l'espero.

Guerrero Si...
(No entenent res i pretenent explicacions.)

Panxa *(Assentat, està escrivint.)*
No vui se'm contradiga.

Elegant Aquí nos tens, punt en boca,
aguardant-ne...

Panxa *(Acabant ja la seva tasca.)*
Ja és escrita.

Guerrero ¿Què?

Panxa *(Alçant-se.)*
El Rei dimissió presenta:
ell es creu que ens mortifica,
per desfer-li tan dolç somni,
li clavo contesta digna.

Guerrero *(Aprovant-ho.)*
¡Que parli clar!

Elegant *(Convenint-hi també.)*
¡Que el rebaixi!

Panxa És com que m'immortalisa.
(Llegint lo que ha escrit.)
En nom de la invencible pàtria del dos de maig, vinc en admetre a l'estranger don Amadeu la dimissió que m'ha presentat del cobro diari de noranta-tres mil rals, quedant molt poc satisfet del celo, lleialtat i intel·ligència amb què se'ls ficava a la butxaca. Madrid.
(Content de la seva obra i preguntant l'efecte que els ha fet.)
¿Què tal?

Guerrero *(Rient a més no poder.)*
¡Ha! ¡Ha!

Elegant *(Esclatant amb forta riallada.)*
¡Ha! ¡Ha!

Guerrero ¡Bona!

Elegant Així sí que se l'humilla.

Guerrero I veureu lo que s'espera,
com amb això rivalisa.
(Surt Josep per la porta de l'esquerra; en Panxacontenta, així que el veu, sense deixar-lo acabar d'entrar, s'hi dirigeix.)

Escena 4

Panxacontenta, Elegant, Guerrero, Josep i un criat.

Panxa *(A Josep així que surt.)*
¿El Rei?

Josep A punt de marxar.

Panxa Dona-li eix plec de seguida,
mes, abans, escolta.
(Parla baix amb Josep.)
És home
que s'ho val.

Guerrero Sí, sí, s'explica.

Panxa *(Acabant de donar ses ordres a Josep.)*
La música...

Josep Ho tinc entès.

Panxa Així que... corrents m'avises.
(Se'n va Josep.)

Guerrero ¡Quin esvalot mou el poble!

Elegant ¡D'ell temo!

Guerrero Jo també.

Panxa ¡Ximples!
¿No us he dit que tinc el plan?

Elegant És que el poble...

Panxa És un benigne.
A compondre, perquè calli,
vaig ara la medicina.
(Al criat, parant la copa.)

Un ditet, prò aixís de llarg.
(Posant lo dit primer de través i luego perpendicular.)
Com més n'hi ha, més inspira.
(Després d'haver begut, donant-se cops al front, tot satisfet.)
¿Què tal? Ja el tinc. Que no fugi,
dem-li cobro de seguida.
(S'assenta i escriu.)
¡Espanyols!

Guerrero ¡I què empatolles!

Elegant Calla home; deixa'l escriure.

Guerrero ¿Comprens ara lo que fa,
lo que escriu?

Elegant No gens, ni pizca;

però ell dirà.

Panxa *(Acabant lo que escrivia.)*
Punt hi clavo:
lo sainete aquí termina,
perdoneu ses moltes faltes.

Guerrero *(Impacient.)*
¿Diràs?

Elegant Veiam si t'expliques.

Panxa Que hagi sapigut el poble
de nostre Rei la fugida
és lo que, sense cap dubte,
vos dona molt mala espina.
Doncs veieu si so al revés,
si a mi això me mortifica
quan aquests gargots serveixen
per posar-ho a sa notícia.

Guerrero ¿An ell?

Panxa Sí.

Elegant ¡No vas bé!

Guerrero ¡Ca!

Panxa No serviu per tramar intrigues.
¿Si ja ho sap, a què ocultar-ho?
Posem-l'hi, doncs, a la vista
i veurà en nostra conducta
les més elevades mires.

Elegant *(Convençut.)*
És vritat.

Guerrero *(Amb mostra d'assentiment.)*
Sí.

Panxa D'altra part,
com més el Rei se demora,
més nosaltres nos fem grans,
nos presentem molt més dignes.
I de l'embolic que tramo
(Referint-se al paper.)
són això les mitges tintes.

Josep *(Sortint, diu des del llindar.)*
Ara.

Panxa *(Va cap a ell, lo paper que ha escrit lo dona a l'Elegant, que el llegeix rebentant-se de riure amb lo Guerrero.)*
¿Com ha anat?

Josep Li dono
el paper aquell, se'l mira,
el llegeix amb ulls de ràbia
i, en 'vent acabat, l'esquinça.

Panxa *(Satisfet.)*
¿Què t'ha dit?

Josep Res, l'he deixat
quan de la cambra sortia.

Panxa ¿No ha estranyat que no hi anéssim
a despedí'l?

Josep *(Volent dir que no.)*
A la vista...

Panxa Bé, que se'n vagi tot sol,
ara no és gall ni gallina.

Elegant *(Rient per la lectura del paper.)*
¡Ha! ¡Ha!

Guerrero *(Fent cors amb l'Elegant.)*
¡Ha! ¡Ha!

Panxa *(Als dos.)*
¿Què vos sembla?

Elegant Has tingut bona sortida.

Panxa *(Prenent-li lo paper.)*

A veure si el vot del poble
aquest paper nos conquista;
o provar si amb aquest ham
pescarem gaire sardina.

(Va a la finestra i arenga al poble en alta veu; l'Elegant i el Guerrero, al detràs seu, van fent amb lo cap moviments d'assentiment. Josep, més endetràs; lo criat, dret com un pal al costat de la taula.)

¡Poble! El govern que et regeix,
com sols en ton bé s'inspira,
lo grave assumpto que passa
vol posar a ta notícia.
El gloriós trono espanyol
Amadeu el renuncia,
motius de delicadesa
de ser explícit me priven;
quan aquests desapareguin,
sabràs lo que això motiva,
que res an el poble amaga
un govern que digne siga.
La dimissió que és rebuda
te va a ser ara llegida.

(Llegint lo paper que ha escrit.)

«Espanyols d'aquesta terra,
amb pesar jo avui m'aussento,
vostres discòrdies lamento.
Lo governar m'aterra.
Enemic sempre de guerra,
en vostre reial palau
trobar creia dolça pau,
mes de ser rei los apuros
no es paga amb quatre mil duros...
¡Fora embolics...! ¡Adeu-siau...!»

(Queden tots tres sorpresos, veient lo glacial silenci del poble.)

Guerrero ¡Que és estrany! ¡No t'aplaudeixen!

Elegant Comencem, veuràs com piquen.

(Pica ell de mans, l'imita el Guerrero, però no troben eco en el poble.)

Guerrero Tampoc.

Panxa Ca, no estan per qüentos.

(S'han separat ells de la finestra, ara se senten rumors, en Josepva a veure lo que és.)

Elegant ¿Què és aquest borgit?

(Des de la finestra.)

Que arriba
a baix ara l'Amadeu.

Guerrero *(Anant-lo a mirar.)*
Sí, el cotxe se li aproxima.

Panxa Un bon cop jo li preparo,
un bon cop per despedida,
an a mi no m'han picat,
veureu com an ell lo xiulen.
(Se sent una música que toca a dins la Marxa real; en Panxacontenta espera l'efecte que el poble farà fregant-se les mans amb gust, però queden desvanescudes ses illusions al sentir la quietud del poble.)

Elegant ¡Res se sent!

Panxa ¡M'han burlat!

Guerrero ¡Callen!

Panxa Això pareix impossible.

Elegant No està avui per impressions.

Panxa *(Per la música, i amb ràbia.)*
¡I encara toquen!
(A Josep.)
Ves, digues...
(Ara para la música.)

Josep Ja ha parat.

Panxa A fe me creia
altra cosa ben distinta:
que lo poble, tot a l'una,
la marxa real sentint-ne,
clavaria a l'Amadeu
la gran xiulada del sigle;
i ha servit lo meu recurs
per fer el despido més digne.
L'actitud que ha pres el poble
s'escapa a les meves mires,
és precís sobre el terreno
treballar, gens no adormir-se.
(Lo poble ha romput lo silenci amb crits de «¡Viva la República!» Tots menos en Panxacontenta se sorprenen.)

Guerrero ¿Sents?

Elegant ¿Has sentit?

Guerrero ¡Això ens falta!

Elegant ¡Aqueixos crits m'esgarrifen!

Guerrero ¿Qui els fa callar?

Panxa Jo.

Elegant ¿Com?

Panxa Fàcil.

Elegant ¿Amb a què?

Panxa Amb la monarquia.
(A Josep.)
Plorosa la trobaràs
al quarto que el rei tenia,
marxa corrents a buscar-la,
de que l'espero l'avises.
(Se'n va Josep.)

Escena 5

Panxa, Elegant, Guerrero, criat.

Elegant Formal: no t'entenc.

Guerrero Jo menos.

Panxa Veniu aquí, tabalots.
Crida el poble la república,
si li fem oposició,
se'ns aixeca en contra nostre
i allavors ho perdem tot;
ni privem que la plantegi
ni escapem de rebre drap.
¿No és comèdia la política?
Procureu ser bons actors.
¡A fora el traje monàrquic:
republicans ara som!
Lo que anhela dem al poble
i ens tindrà per salvadors.

Guerrero ¿Republicans de per riure?

Elegant ¿Una ensarronada?

Panxa ¿I doncs?
¿Què és la forma de govern?
Tot això són vuits i nous,
la més bona per nosaltres
és la que ens dongui torró.
Menjar a costa del país,
¡an aquí s'estriba tot!

Elegant ¡Aixís, viva los que vulguin!

Guerrero Sí.

Panxa Ara entenen la qüestió.

Elegant ¿Mes, com s'arregla?

Panxa Quan vingui
la monarquia, allavors
preparat deixem l'assumpto
i, donant-li quatre cops,
se podrà posar en planta.

Elegant ¿I si ella nos fes el sort?

Panxa No el farà. Lo que procura
és salvar-se com tothom.
Per no perdre sa influència,
per tenir segur l'arròs,
no amb nosaltres, que ens coneix,
que a lo menos sap qui som;
si existia, amb lo dimoni
s'entregava amb tot lo cor.

Elegant ¡Amb això fa lo que deu!

Panxa L'individu sobretot.

Guerrero ¡Aixís és com obro sempre!

Elegant Aixís és com penso jo.

Panxa *(Assentat a la taula.)*
¡Aixís és com, contra els mals,
tinc la teca de consol!
(Surt la Monarquia trobant en Panxacontenta clavant queixalades; els altres dos la saluden amb molta atenció.)

Escena 6

Monarquia, Panxa, Elegant, Guerrero, criat.

Monarquia *(A Panxa, amb despreci.)*
¿Que t'has tornat progressista?
¡Sempre menjar: menjar sempre!
Lo que pot la companyia,
¡quina cosa pot l'exemple!
Amb cinc anys, o cosa aixís,

que amb ‘questa gent t’aplebeies
tocant el ram de bucòlica
que amb veneració professen,
a tots ells pots dar lliçons,
de tots ells tu pots ser mestre.

Panxa *(Amb la boca plena.)*
Si vols fer-me companyia,
busca’t cadira i t’assentes.

Elegant *(Amb molta cortesia.)*
Amb gust, senyora, us saludo.

Monarquia Jo no menos tinc al veure
que formis al meu costat,
quan abans, amb tes idees,
me feies, sense quartel,
la més desastrosa guerra.

Elegant ¡Si havia de començar!
Convenia fé’m conèixer
i, anant a favor del poble,
he lograt la meva empresa.
Per res ara el necessito,
ara que he lograt la meva.

Monarquia ¿Aquí tu també, Guerrero?

Guerrero *(Amb respecte profundo.)*
I en el vostre servei sempre.

Monarquia Ja sé que m’ets partidari,
encara que massa crespa
va ser la broma jugada
allavores d’Alcolea.

Guerrero Los resultats que va dar
no pensàvem, podeu creure;
mes lo poble, adelantant-se,
destronar-ne va la reina.
¿Teníem de dir nosaltres
no anàvem per la mateixa?
¡Ca!, anar seguint la corrent
per ser els hèroes de l’empresa.
¡La qüestió és saber viure,
tot lo demés, són ximpleses!

Panxa ¡Deixeu-se estar de romanços!

Monarquia *(Veient que no s’alça de la taula.)*
¿I aixís tu me goses rebre?

¿No mereixo altra acollida
per ma notòria grandesa?
(El poble torna a cridar més fort «¡Viva la República!».)

Panxa ¿Sents? Deixa que et rebi el poble,
¡ja veuràs com ell t'arregla!

Monarquia *(Esglaiada.)*
¡Aqueixos crits infernals
tota la sang me subleven!

Panxa *(Amb tota calma.)*
I, si de crits a obres passen,
¡com hi ha món, te diverteixes!

Monarquia Mes vosaltres ma ruïna
consentir no heu de permetre;
vosaltres que, en altre temps,
figuràveu entre la plebe,
havent tastat ja la vida
de lo faust i l'opulència;
no pot ser que us resigneu
altre cop a la pobresa.
I penseu que, si de cas
logra el poble poder treure'm,
la meva caiguda implica
anar la vostra darrere.

Panxa Tot això havem calculat,
no som tontos, ja ens coneixes,
i, si a buscar-te hem vingut,
és tan sols a aquest objecte.
A veure si ens arreglem.

Monarquia ¡Prou! ¡De qualsevol manera!
Mes un rei, ¿on lo trobem?

Panxa No es tracta de reis ni reines.

Monarquia ¿I doncs?

Panxa En poques paraules,
el negoci et faré entendre:
vol el poble la República,
concedim-l'hi i nos venera.

Monarquia No em surt pas a compte. Així s
jo dec marxar.

Panxa No, tu et quedes.

Monarquia *(Sorpresa en alt grau.)*

¿Amb ella aquí?

Panxa No vindrà.

Monarquia La vritat, no et puc entendre.
¿No ha de venir la República?

Panxa Sí, però seràs tu mateixa.

Monarquia ¿I com?

Panxa El nivell empunyes
i la corona la deses.

Monarquia ¿Aixís doncs, el gorro frigi...?

Panxa Te serveix com a disfressa.
(El Guerrero i l'Elegant han anat seguint el curs de la conversa amb molta atenció i a cada punt tots dos donant proves de que mereix la seva aprovació.)

Elegant ¡Quin talent aquest xicot!

Guerrero ¡Ha donat un cop de mestre!

Monarquia *(Encara no ben convençuda.)*
¿I manaré com abans?

Panxa Sí, dona, d'igual manera:
amb les farses de costum,
amb les estafes de sempre;
no et mous de la teva marxa,
amb la sola diferència
de ser populars les trampes
que abans eren trampes règies.

Monarquia Sent això, jo m'hi conformo,
¡mes quan me vegi la meva...!

Panxa *(Completant la seva idea.)*
Altre cop a la corona:
està clar, si això és comèdia.
(Crits a fora de «¡Viva la República!». En Panxacontenta diu rient i amb mofa lo vers que segueix.)
Crida, crida: la tindràs.

Guerrero Però no t'escapes de rebre.

Elegant Per tu s'han fet els bastons.

Monarquia Conseguida nostra empresa,
ja t'arreglarem de modo
que mai més no te n'aixeques.
(Tot lo dit amb to de mofa i amenaça al poble.)

Panxa Convé assegurar l'exèrcit.
(Signant al Guerrero.)
Això, aquest.

Guerrero Sí, és cosa meva.

Panxa Digue'ls-hi que de seguida
se'ls donarà la llicència,
promet-los...

Guerrero Lo que demanin:
no costa res, de prometre.

Panxa *(A l'Elegant.)*
Tu te'n vas per la milícia,
amb palica los enceres.

Guerrero Els parlaré de la pàtria,
de l'Avi, de ses proeses,
de la guerra de l'any vuit,
de carlins i de cadenes.

Panxa Aneu-se'n ara mateix
que jo, mentres, amb aquesta,
mirarem no falti res
pel lluïment de la festa.

Elegant Ni tardar crec cinc minuts.
(Se'n va.)

Guerrero Corrents marxo i vinc de pressa.
(Se'n va.)

Escena 7

Monarquia, Panxa, criat.

Panxa A vestir-vos de república,
que el poble vos ha de veure.

Monarquia ¿Tal afront tinc de sofrir?

Panxa ¿Oblideu que és tot comèdia?

Monarquia *(Resignada.)*
Fem, doncs, aqueix sacrifici.

Panxa D'altre modo, es perd la teca.
(Ella marxa i en Panxa també va al seu detràs.)
Vinc amb vós; vos haig de dar,

com a director d'escena,
alguna lliçó que us falta.

Monarquia *(Tot marxant, seguida d'en Panxa.)*
'Nem-se a posar la disfressa.
(Així que es fica a les habitacions interiors, entra per la porta de la dreta en Josep.)

Escena 8

Josep, un criat.

Josep *(Marxa cap a reunir-se amb en Panxa i, a l'arribar a la porta, s'adona que el criat s'està firmes detràs de la taula i li diu amb regany:)*
¿Què fas? Porta-li la taula.
¿Que no saps que sempre menja?
(Agafa ell la cadira i el criat la taula i se'n van per la porta a on s'ha ficat en Panxacontenta.)

Quadre 2

Senzilla estància. Robustos pilars sostenen la bòveda, carència absoluta d'adornos. Una taula coberta amb modest tapet vermell que arriba fins a terra i en el que hi ha, brodats en color blanc, los atributs de la justícia, està collocada en el fondo i al mig de l'escenari.

Escena 9

Honrat, Noble i Lleal, assentats detràs de la taula. La Federal, dreta al seu frente.

Honrat Ha arribat ja l'ocasió
per nosaltres desitjada:
Amadeu, amb dignitat,
rei de nostra terra marxa.
Ha conegut que lo poble
de lo seu costat l'aparta,
que era rei tan sols d'uns quants
que especulen amb la pàtria
i, desoint mals consells
que alguns perversos li daven,
noblement ha presentat
la renúncia més honrada.
Si tu estàs prompte a seguir,
punt per punt, lo teu programa,

se regirà per tes lleis
des d'avui la noble Espanya.

Federal D'alegria el cor inunda
ventura tan esperada,
del poble millor del món
tinc a goig ser soberana.
Cap frase no et gastaré
de mes lleis en alabança,
de paraules fuig el poble,
obres són lo que li falten.

Honrat Tes sublimes intencions
¡eixos mots que bé retraten!

Federal Les comprens perquè a ton pit
tan sols honradès s'hi tanca,
perquè los meus partidaris
són diferents de los altres.
A bon segur que, al venir
per primer cop a trobar-me,
si us 'gués fet, amb insistència,
ofertes les més daurades
per lograr que m'alcancessin
lo govern de vostra pàtria,
se us tornava, tot plegat,
encongida vostra cara,
la meva sola presència
vos causava repugnància
i, maleint ma conducta
que us desfeia l'esperança,
sens tornar la vista enrere,
prest deixàveu ma morada.

Honrat És vritat, nos has comprès.

Federal Com a mi també vosaltres.

Honrat En busca de la justícia,
un jorn vem venir a trobar-te,
rebérem bona acollida
i al sentir nostra demanda
tu...

Federal Si, honrats, no m'enganyeu,
al bell punt vaig contestar-ne,
alcançar jo us la faré:
ella en mon govern s'empara.

Honrat D'allavors, dolcíssim vincle

fraternalment nos enllaça:
¡beneïda l'hora aquella!,
¡beneïda tu, germana!

Federal — No, beneït vostre amor,
vostre bon zel i constància,
per ells el poble conquista
avui la més bona causa.

Honrat — Desapareguin per sempre
de la nostra pobra Espanya
los enganys i les mentides,
les vileses i les farses.

Federal — Siguen des d'ara vritat,
en vostra soferta pàtria,
l'imperi de la justícia,
la llibertat sacrosanta!

Honrat — Mes, per lograr nostre fi,
de lluitar devem encara.

Federal — La victòria obre camí
quan per la raó es batalla.
No temis que a nostre pas
se m'aixequi cap obstacle.
¿Qui pot a tant atrevir-se?

Honrat — Ells que lo govern formaven,
perquè puguin conservar
lo mando que se'ls escapa,
tramaran alguna intriga,
un engany, una emboscada.

Federal — Però el poble los coneix;
no escoltarà ses paraules.

Honrat — Previnguts devem estar,
la prudència no és de massa,
de l'exèrcit i milícia
és precís assegurar-se'n.
Vosaltres dos, al moment,
complireu aquest encàrrec.

Noble — Jo l'exèrcit.

Honrat — *(An el Lleal.)*
Tu milícia.

Lleal — Solsament a la monàrquica.

Honrat — Cap cuidado deu donar-nos

la que és fidel a nosaltres.
Res de sang, res de promeses
que un dia vegin ser falses,
la vritat no deu polir-se,
la vritat no busca gales.
(A la Federal.)
Nosaltres dos anirem
del palau en la gran plaça,
ajuntat s'hi troba el poble,
esperant del rei la marxa.
(Als dos patriotes.)
Complerta vostra missió,
en allí se vos aguarda.

Federal — De donar la ditxa al poble,
lo moment ja se'm retarda!

Noble — Vinc corrents, amb la resposta.

Lleal — Prompte serà una tornada.
(Aixís que van a marxar, los atura l'Honrat.)

Honrat — De deixar fem jurament
avui la pàtria salvada.
(Estenen tots les mans per jurar: la Federal, al mig, al seu costat, l'Honrat i los altres dos, un a cada cantó.)

Noble — ¡O el poble sos drets conquista...!
¡O morim en la demanda...!

Federal — ¡Amb tan valents partidaris,
fins l'impossible s'alcança!

Honrat — ¡Justícia no hi ha de Déu
si no venç la nostra causa!
(Se'n van tots.)

Quadre 3

Mateixa decoració del primer quadre.

Escena 10

Panxa surt rient del quarto esquerre amb un paper a la mà, seguit de Josep i del criat amb la taula.

Panxa — ¡Ha, ha, ha, ha! Me fa gràcia
a mi mateix, com hi ha món,

sense que siga alabar-me,
és un soberano cop.
Ho llegeixo amb parsimònia
de prompte surt i ¡tabló!
¡Oh, cautiven molt el poble,
efectes de relumbron!
(A Josep.)
Ves a avisar la música
que rompi...

Josep Sí...

Panxa ¿Ja ho saps?

Josep Prou.
(Se'n va.)

Panxa *(Veu el criat.)*
Mira, ves-te'n amb la taula.
(Quan se'n va, lo deté.)
Espera't, tinc mal de cor,
haig de refrescar la idea
amb un xiquet de vi bo.
(Mentres ha dit los dos anteriors versos, ha omplert la copa, d'una tirada la deixa buida i, després de respirar amb satisfacció, diu lo que segueix al criat.)
M'aguardes a la gran sala,
a la dels ambaixadors,
i, per compte de la taula,
que ocuparia molt lloc,
dus només una safata;
no portis aquest trastot;
fes que estiga proveïda
de bons vins i bons licors.
(Marxa el criat carregat amb la taula que porta des de que en Panxacontenta ha begut i que la té de carretejar tant perquè, cada pas que el bon home dona, l'altre el deté amb nova advertència.)
És necessari inspirar-me,
perquè tinc de parlar molt,
i, en lo fons de les ampolles,
mai hi falta inspiració.
(Amb impaciència, passejant-se.)
¡Estranyo com tarden tant
a venir aquells xicots!
(Encara no ha acabat que el Guerrero ja surt suat i corrents; des de lo llindar diu la primera paraula.)

Escena ii

Panxa, Guerrero, a poc, Elegant.

Guerrero ¡Albrícies!

Panxa ¡Gràcies a Déu!

Guerrero *(Eixugant-se la suor.)*
La tropa ja la tenim.

Panxa Deuràs volguer dir los jefes
perquè els soldats...

Guerrero Sí, home, sí,
el sorge és carn de canó,
ni pensament pot tenir.
Queda el vestit d'uniforme
en màquina convertit.
Jo he parlat amb lo motor
i les tropes aquí tinc.
(Dins del puny.)
Se tenen de dar ascensos...

Panxa És just que pagui el país
an els que per ell treballen.

Guerrero ¿I l'Elegant?

Panxa No s'és vist.

Elegant *(Deixant-se veure amarat també, com lo Guerrero, amb aire de triumfo, entra.)*
¡Hosanna!

Guerrero ¡Ah!

Panxa ¿I la milícia?

Elegant L'hi tancada en el torín.

Guerrero Em sembla mal pensament.

Panxa Fa molt fato, o cosa aixís.

Elegant Jo ho he fet perquè d'eix modo
ningú sap que es trobi allí.

Panxa ¿I podrem d'ella fiar-nos?

Elegant Sí: en quansevulga perill.

Panxa Amb disfràs, la Monarquia

preparada allà la tinc:
ara vaig a dir al poble
que se l'espera aquí dins.
(Se dirigeix a la finestra.)

Guerrero ¿I permetrem que sa planta...?

Panxa Ja us contaré per quins fins.
(Des de la finestra, arenga al poble, que l'escolta en silenci.)
¡Ciutadans! D'aquest palau
les portes veureu obrir,
si son pas ne franquegeu,
és complert vostre desig.
En canvi de l'Amadeu
que fa poc hem despedit,
aquí dins se vos aguarda
sorpresa la més feliç.
(Abans d'acabar, butxaqueja i, no trobant lo que busca, diu, enfadat.)
¡Vatua! Ara no me'l trobo.

Elegant ¿Què?

Panxa *(Demanant-lo amb frenesí.)*
¡Un mocador!

Guerrero *(Butxaqueja i tampoc se'l troba.)*
¡Ves, no en tinc!

Panxa *(Impacientant-se.)*
¡Cuita!

Elegant *(Traient-se'n un de la butxaca.)*
¿És bo, aquest?

Panxa *(Sense mirar-se'l.)*
¡Quansevol!
¡Fes senyes!

Elegant *(No comprenent-lo.)*
¿Què? ¿Com?

Panxa *(Prenent-li lo mocador i fent senyes fora la finestra.)*
¡Així!
¡Mare de Déu, que sou llondres!
No veieu per què, ¿sentiu?
*(Una música de fora ha romput amb l'*Himne de Riego*.)*
Així lo poble s'engresca.
(Al moment que el poble sent la tocada, ofega la música amb un concert de crits, xiulets i escàndol. Los tres de l'escena queden clavats en sos puestos per la sorpresa.)

Guerrero ¡Quin daltabaix!

Panxa ¡Quin borgit!

Elegant ¿Què deurà ser?

Guerrero ¡Jo tremolo!

Panxa ¡Aquest xiular, què vol dir!

(La música ja ha parat, però els tres no saben lo que els hi passa. Surt Josep i tots lo volten perquè els expliqui la causa.)

Escena 12

Panxa, Elegant, Guerrero, Josep.

Josep Als músics han fet parar.
¡Quin escàndol que han mogut!

Panxa ¿Per què?

Josep Temen ser enganyats.

Panxa Si la República vui
da'ls...

Josep Sentint l'*Himne de Riego*,
lo contrari s'han cregut.

Elegant Ara entenc...

Guerrero Sí.

Panxa Raó els sobra,
lo que pot mala costum.
Tant temps de ser progressista,
m'han fet perdre lo bon gust,
¡igual marxa a totes hores!
¡De Riego estic fins als ulls!
(A Josep.)
Tu ves-te'n a la gran sala
ves si aquella ja està a punt.
(Se'n va Josep.)

Escena 13

Panxa, Elegant, Guerrero.

Panxa Arreglat ja ho tenim tot,
darem l'entrada an el poble
i del parany no s'escapa,
li farem tragar la bola.

Elegant Se fa precís que ens expliquis
la manera de compondre's.

Panxa Escolteu-me: de seguida
que obertes seran les portes...
(Lo tumulto de fora va creixent per moments.)

Guerrero ¡Quins crits!

Panxa No ens entretinguem.
Això no corre, que vola.
Anem'ns-en cap allà...
posarem lo plan en obra.
Caminant, el mecanisme
vos contaré de l'embrolla.
(Se'n van. Los crits a la plaça continuen amb més intensitat.)

Quadre 4

Magnífic i riquíssim saló de recepcions. Grans quadros, sumptuosos adornos, luxosos mobles, esplèndida il·luminació. Una esplèndida cortina de vellut recamada d'or tapa completament l'espaiosa porta del fondo. Portes laterals.

Escena 14

Un criat, a poc, Josep.

(Al córrer lo teló, una porció de servidors acaben d'encendre la infinitat d'aranyes i candelabros que en l'escena hi ha. El criat d'en Panxa, amb una proveïda safata a la mà, està dret al mig de l'escena; quan han desaparescut los altres, abandona la seva immobilitat.)

Criat Oi, ja em canso d'estar dret.
(Se deixa caure en una poltrona, no abandonant per 'xò la safata, de la que no aparta els ulls.)
¡Deu ser bo!

(Mirant-se una de les pastes, a la que per últim se determina tocar.)
¡Quina finura!
(Després de tocar-la i retocar-la, se la fica a la boca.)

Josep *(Surt de detràs de la cortina del fondo.)*
Tot ho tinc a punt de solfa:
ja poden venir quan vulguen.
(S'adona del criat.)
¿I què fas aquí assentat?
Respon, digues...
(Sorprès, l'altre s'aixeca de pressa, caient-li a terra un pastel de la safata, mes a les preguntes no pot contestar perquè té la boca plena.)
¡Ja et veig, trutxa!
¡Vols, perquè no et pesi tant,
deixar la safata buida...!
Pel teu mal comportament,
mereixes una repulsa,
i jo...
(Cull lo pastel que ha caigut i l'hi dona; i ell s'omple una copa.)
Té, que si ho trobaven
menjant-ho... ¡Que siga l'última!
(Surten en Panxacontenta, l'Elegant i el Guerrero. El primer acaba d'explicar el plan als altres, que fan mostres d'assentiment.)

Escena 15

Panxa, Elegant, Guerrero, Josep, un criat.

Guerrero ¡Sublime!

Elegant ¡Magno!

Panxa *(En Josep ha acabat d'omplir la copa i, així que l'agafa per beure, ho nota en Panxa i l'hi pren; el criat no sap com fer-ho, per amagar-se el pastel que aquell li ha dat i que ja es ficava a la boca.)*
¡Bon noi!
Ten cuidado, que no es vessi.

Josep *(Sorprès i a part.)*
¡M'ha pillat!

Panxa *(Després d'haver begut.)*
Conserva el cos,
tot sovint un refrigeri.
(A Josep.)
¿Ho tens a punt?

Josep Sí.

Panxa *(Als seus dos consocis.)*
¿I vosaltres?

Elegant Quan tu vulguis.

Panxa Doncs siguem-hi.
(A Josep.)
Que obrin del palau les portes
i digueu al poble que entri.
(Se'n va Josep.)
Si lo que no miro fàcil
se descobrís lo misteri...

Elegant ¡Cap al torín!

Guerrero ¡Jo, als quartels!
I el que rebi, que gemegui.

Panxa Mes no veig necessitat
de recórrer a semblants medis...

Josep *(Sortint.)*
¡Ja està!

Panxa ¡Corrent! La cortina...

Josep *(Volent dir que ja sap lo que ha de fer.)*
¡Sí!

Panxa *(Al criat que està plantat al mig com un autòmata amb la safata a la mà.)*
¡Tu, allà dins!
(Quarto de l'esquerra.)
Però que et vegi.
(Hi va lo criat, la safata se té de veure sortir de la porta.)
Sempre plena vui la copa.
(Veient Elegant i Guerrero, que estaven frente la cortina del fondo.)
Perquè el pas llibre franquegi,
d'aquí aparteu-se: veiam.
(Mira l'efecte. En Josep tocant a la cortina i en un dels extrems. Guerrero i Elegant a mig escenari, un a cada cantó; és a dir, que la cortina se vegi sens cap embràs davant.)
Bé, ara veuràs: que, quan entri,
s'imposi. Trobo que em falta
algo.
(Atinant-hi al veure la safata que surt.)
¡Una copa! Bevem-hi.
(Mentres beu, se senten los rumors de moltes persones que s'acosten.)

Elegant ¡Ja pugen!

Panxa *(Al criat, després d'haver begut.)*
Omple-la: a punt
la tens.
(Ho fa el criat.)
¡Muts! Que res se senti.
(Preparats d'aquesta manera, reben el poble, que, respectuós, acudeix. Detràs del numerós grupo, hi va l'Honrat emboçat i, al seu costat, la Federal. Se col·loquen tots silenciosament a la part dreta. A l'estar-ho, en Panxa, amb solemne to, diu lo que segueix, sent escoltat amb no interrumpit silenci.)

Escena 16

Panxa, Guerrero, Elegant i Josep. Honrat i Federal ocults detràs del Poble.

Panxa ¡Poble espanyol! Al mirar-te
aquí dintre aqueix palau,
tinc un goig inexplicable,
tinc ventura la més gran.
Implica la vostra estància
en eixes cambres reials
la fugida d'un monarca
que en mala hora hem aguantat.
No tinguis desconfiança
si juràrem defensà'l;
si hem sigut los seus ministres,
de recel no en tinguis cap.
Lo jurament que prestàrem
se'l cregué com un babau,
així segurs treballaven
per poder-lo destronar.
¡'Vui per fi som a lo dia
esperat amb tant d'afany!
No és que se'n vagi a les bones,
la renúncia no li plau,
és que, tonto, no va veure
l'enganyaven com un xai.
Avui, gràcies a nosaltres,
logres, poble, llibertat
i, per millor assegurar-la,
ton desig complert veuràs.
Si del rei la despedida
he posat a ton alcanç,
escolta ara l'arribada
de lo teu millor company.
(Llegint un paper.)

«¡Espanyols! La Monarquia,
tras d'Isabel plantada,
veu perduda la jugada
i lo trono renuncia.
Si allunyar la villania
i les farses de mal art
preteneu, sens més retard,
dels reis trossegeu la túnica
i escolteu-ne a la República
que vos dona el...»

(En Josep, que està preparat, tira la cortina i es presenta a l'escena la Monarquia disfressada de República, dient, ràpida, la salutació que segueix.)

Monarquia ¡Déu vos guard!

(Murmulls de satisfacció entre el Poble a l'aparèixer la Monarquia. Quan van a demostrar l'alegria de son cor amb entusiastes vives, ve, fort i penetrant, lo crit d'alerta de l'Honrat. Los tres hèroes de la farsa, que, placenters, estaven pel bon èxit, queden, de prompte, sorpresos.)

Escena 17

Los mateixos, la Monarquia.

Honrat ¡T'enganyen, poble, t'enganyen!

Panxa *(Buscant amb la mirada el que ha parlat.)*
¿Qui aixís la veu gosa alçar?

Honrat *(Adelantant-se: lo seu rostre lo du resguardat per un emboç. Gran ansietat entre el poble.)*
¡El que sempre l'ha aixecada
contra farses i tirans!

Panxa Pot costar-vos l'osadia...

Honrat ¡No tem mai qui diu vritat!

Panxa ¡No el cregueu, és impostor!
Així ho prova el cobertall.

Honrat *(Descobrint-se.)*
¡Ja és caigut!
(Sorpresa gran, els tres no saben què els hi passa; el poble rebossa de content.)
¿Me coneixeu?

Poble *(Tot a l'una.)*
¡Sí! ¡Sí!

Honrat ¿Puc jo vendre-us?

Poble ¡Mai!

Guerrero ¡És ell!

Elegant ¡Perduts!

Panxa *(Mentres l'Honrat va a estrènyer la mà a alguns del Poble, en Panxa va a fer una visita al criat, buidant, de pas, la copa.)*
Cal prendre ànimo...
(Al criat.)
¡Tu!

Monarquia *(Als dos farsants.)*
¡Quin paper més trist faig!

Honrat Se me tracta de falsari:
vui que brilli la vritat!

Elegant *(A Panxacontenta.)*
Farà...

Panxa *(Amb sossego.)*
¡Deixa'l!

Honrat *(Dirigint-se a la Monarquia.)*
Gorra i manto,
nostres símbols sacrosants,
consentir no hem de permetre
que encobreixin la maldat.
(Li treu lo gorro frigi i queda descoberta la diadema real que ocultava; li arrenca lo manto i es veu lo sabre que ocultava.)
¡Lo sabre de dictadura!
¡La diadema reial!
¡Veure aquí la Monarquia
de República en disfràs!
¡D'això se'n diu la unitària!
¡An aquí veieu l'engany!
(El poble promou crits d'indignació contra los tres farsants; la Monarquia, espantada; l'Honrat, al mig amb actitud digna. Los tres de la farsa, esparverats; en Panxacontenta dona l'ordre que segueix a l'Elegant.)

Panxa ¡Corre al torín, fes que vinguen...!
(No acaba de dir-l'hi i l'altre no hi va perquè compareix Lleal amb un miliciano al seu costat.)

Escena 18

Los mateixos. Lleal seguit d'un miliciano.

Lleal — No hi aneu; és massa tard.
Entrega ha fet de les armes
vostra guàrdia nacional.
En la corrida donada,
ho han fet bé els republicans...
¡Ni en Lagartijo toreja
amb tanta gràcia ni sal!
Al presentar-se en la plaça,
amb un cop han acabat;
ha sigut bona estocada,
no ha tret ni gota de sang.

(Mentres diu això en Lleal, un jefe de milicians entra i parla baix amb en Panxa, que se l'escolta amb pesar. L'Elegant dubta de lo que ha dit en Lleal.)

Elegant — ¿No és cert?

Panxa — *(Per lo que ha dit l'oficial.)*
Sí.

Guerrero — ¡Queda l'exèrcit...!

Panxa — ¡Ves-hi corrents!

(Mateix que l'altra vegada, al marxar, surt Noble amb un soldat.)

Escena 19

Los mateixos. Noble i un soldat.

Noble — És en va.
Ja tots ells donen lo crit
de...

(Se resisteixen los tres a creure-ho, però cessa la incredulitat al sentir lo crit que dona el soldat.)

Soldat — ¡Viva la Federal!

Elegant — ¡Això, més!

Panxa — ¡Recurs no ens queda!

Guerrero — ¡A l'estranger...!

Panxa — ¡Emigrats!

Elegant Sí, conspirarem.

Guerrero Anem-se'n.

Panxa Si de cas cap a Champany,
que és la terra del bon vi.

Elegant *(A l'anar-se'n, des de la porta.)*
¡Protestarem!

Honrat ¿I què ens fa?
Així s riurem una estona,
l'escrit feu que siga llarg.
(Se'n van els tres, han deixat la Monarquia que, veient-se sola, té por i, suplicant, diu a l'Honrat.)

Monarquia ¡Misericòrdia reclamo!

Honrat No heu de témer cap dany,
que és la República amiga
fins dels que li volen mal.
Si fos ella la vençuda,
la mataven vostres mans,
heu caigut i la venjança
que us fulmina sobre el cap...

Federal *(Sortint de detràs del Poble i anant cap a la Monarquia, somrient i obrint-li els braços.)*
És obrir-te los meus braços.
An ells tu no et llençaràs,
que jo tinc la sang plebeia
i tu tens la sang reial.
¡Nècies preocupacions
que han passat per no tornar!

Monarquia *(Tement l'actitud del Poble.)*
Sí...

Federal No temis. La desgràcia
no insulta qui neix honrat.
Llibre quedes, quan tu vulguis,
pots sortir d'aquest palau.

Monarquia *(A part, mentres se'n va.)*
¡Ja privaré que em trepitgis
si torno a ser com abans!
(El Poble s'ha anat corrent cap a la porta, amb la idea d'interceptar el pas a la Monarquia, que diu, esglaiada.)
¿Com sorti...?

Federal *(Amb dignitat, al Poble.)*
¡Aparteu-se!
(Silenciosament subjugat, el Poble deixa franc el pas.)
¡Així's!
(Se'n va la Monarquia, com lo Poble ho rep amb desagrado, diu la Federal.)
La venjança és de covards
i a màrtir lo botxí passa
si es llença la seva sang.
Mes no quedarà sens càstig
sa sobèrbia i maldat,
puix demà tota l'Europa,
vostra conducta imitant,
de los llocs a on impera,
amb despreci, la traurà.
¡Aquí teniu la venjança!
¿Voleu un càstig més gran?
(Lo Poble s'ha convençut de les paraules de la Federal.)

Escena última

La Federal, Honrat, Noble, Lleal, milicianos, soldats i gent del poble.

Honrat Escombrat ja de l'Espanya
l'imperi de la mentida
que llargs sigles oprimida
l'ha tinguda amb tanta sanya,
sols vos queda ara un camí
perquè no torni mai més:
vos el marca lo progrés...
¿Voleu la vritat?

Poble *(Amb crit de gran entusiasme.)*
¡Sí! ¡Sí!

Honrat Aqueix crit vos la conquista,
aqueix crit vos l'assegura,
brillar vos la farà pura
lo govern federalista.
Que son esplendor diví
vos inundi lograreu
només cridant-la. ¿Voleu
a la Federal?

Poble *(Amb molt entusiasme.)*
¡Sí! ¡Sí!

Federal *(Adelantant-se. A l'acabar los seus versos, està voltada enterament pel Poble.)*
No so sorda; a vostre accent,
que del cor té la sortida,
mai jo falto an el que em crida,
sempre acudo en el moment,
i quan el poble m'aclama,
jo no pretenc enganyar-vos,
del modo de governar-vos
aquí està lo meu programa.
Enemiga de ximpleses
que an el home lo rebaixen,
a ma sombra no renaixen
los títols i les nobleses.
Al borrar eixa antigalla,
per estímul dic al poble:
«qui més sap és el més noble,
més honrat qui més treballa».
De la guerra les victòries,
valent lo treball ajau,
lo seu reinat és de pau,
són sos fruits les millors glòries.
Tots los estudis humans
los propago amb gran constància,
lo poble que té ignorància
l'exploten sempre tirans.
Baix los plecs de ma bandera,
troba el mortal que hi reposa
la fraternitat hermosa
i la igualtat verdadera.
Per a ser digne un ramat,
boronda té en la divisa,
santa paraula que etxissa
la sublime llibertat.
Si ara el vent d'aquí l'ondola,
creix en mon pit l'esperança
que s'hi aculli, per bonança,
la noble terra espanyola.
Destruïda la malícia,
fora ja qui la defensa,
'vui en Espanya comença
lo regnat de la justícia.

Honrat Ciutadans, a la que priva
de l'esclavitud l'honor,
dem-li un viva amb tot lo cor:
¡viva la Federal!

Tothom ¡Viva!

(Toca la música un himne patriòtic, s'alça lo teló i apareix una brillant apoteosis. Focs de bengala.)

S'ha acabat.

Aquest primer volum del Teatre complet de Rossend Arús i Arderiu s'ha acabat de composar amb la tipografia Egenolff-Berner Garamond en el cent-cinquanta aniversari de la insurrecció federalista de 1869.

tarragona, mmxix

Rossend Arús i Arderiu. Obra Completa
Direcció general de Pere Gabriel

Ajuntament de Barcelona
Universitat Rovira i Virgili
[publicacions] urv
Universitat de Barcelona
Edicions